

चांदोबा

जानेवारी १९७७

आमारव्याणी

अर्थेभ्यो हि विवृतेभ्यः,
संवृतेभ्य स्ततः
क्रिया स्सर्वाः प्रवर्तन्ते
पर्वतेभ्य इवापगाः

॥ १ ॥

[ज्याप्रमाणे पर्वतवृत्ताने होतो त्याप्रमाणे घसंकाशांची उत्पत्ति घनापातून होते.]

अर्थेन हि विवृतेभ्य
पुण्य स्वाल्पतेजसः,
व्युच्छिद्यन्ते क्रिया स्सर्वा
ग्रीष्मे कुसरितो यथा

॥ २ ॥

[ज्याप्रमाणे लहान वृत्ताने उन्हाळ्यात जलवायु त्याप्रमाणे निघून पाण्याची तेजस्विता कमी होऊन त्याचे प्रयत्न फुकट जातात.]

सोय मर्थम् परित्यज्य
सुखकाम स्सुखेदितः
पाप भारवते कर्तुम्
ततो दोष प्रवर्तते

॥ ३ ॥

[सुखाने राहण्याची संकल्प झाली असल्याकारणाने घनहीन आल्यावर माणूस अवमोहने वळतो. (घर्मविषय कामे करू लागतो.)]

मिथलाभ

[४१]

हिरण्यक (तंदीर) मंथरकला वैवाचीनाची गोष्ट सांगून म्हणाला—“बृहस्पती चूणाकर्णला म्हणाला—‘मित्रा, त्याचे सर्वत्र तो घालवून जाला आहे, म्हणून तो शक्तिहीन दुर्बल झाला असतो तू निश्चितपणे शोषायला काहीच हरकत नाही.’

“ते ऐकून भाजे म्हणाला गळले. कारण तो म्हणाला ते खरे होते! स्वतःचे घर व वैभव घालवून वस्तूनाही कोणीही दुर्बल होऊन जातो. मला पुर्वीसारखे त्या घरात पोटभर मिळण्याची आशा उरली नाही. भाजे अनुयायी असतुष्ट होऊन विचार करू लागले, ‘आता आपल्याला आहार मिळवून देण्याचे सामर्थ्य याच्या वंगतात राहिले नाही. स्वतःच्या पोट्यापुरते मिळविणेसुद्धा ज्याला असल्या त्याच्या आश्रयाला राहण्यात काहीच अर्थ नाही.’

त्यानंतर मी ती जागा सोडून दूर कोठे तरी जाण्याचे मनाशी ठरविले. कारण त्यापुढे त्या जागी आपल्याला पहिल्यासारखा आदर मिळणार नाही किंवा आपली मान प्रतिष्ठा राहणार नाही. म्हणून मी आपले जुने घर सोडून एका जंगलात येऊन राहू लागलो. तेथे एका शिंपलेला भापडलेला चित्रशिव जाल्या अनुयायांसह भाड्याकडे आला. त्याला मी जाळ्यातून कसे सोडविले हे तू पहिल्यानेच ऐकले आहेस. त्यानंतर लघुपत्तनकशी माझी ओळख झाली व मैत्रीपण झाली. त्यानेच मला इकडे यायला सुचविले. म्हणून मी त्याच्याबरोबर तुझ्या भेटीला आलो.”

मंथरक हिरण्यकाची ती गोष्ट ऐकून त्याचे सांत्वन म्हणाला—“तू काळजी करू नकोस. सोमिलक नांवाच्या कोळ्याने

विणयात त्याचा मिळकतधंद्यात त्याचा हात अधिक होत असे आणि त्याचा संसार सुखाने चाले. ते पाहून एकादा आपल्या बायकोला म्हणाला—“काय न, जाडेभरडे कापड विणणारे विणकरेदेखील खूप पैसा मिळवून घेऊन करीत आहेत. मी विणण्यात गवाहीन आस्त पटाईत आणि हुशार समजला जातो. इतकी मेहनत करतो तरी दोन वेळचे पोट भरण्याची मारामार, माक्यावर हा आणव्याय या गावात होतो आहे. म्हणून हे गाव सोडून दुसऱ्या जाण्याचा विचार करतो आहे.”

तेव्हा त्याची बायको म्हणाली—“हे पहा, मला काय की, तुमचा हा जीव भ्रम आहे. पैसे मिळत नाही ते इतर ठिकाणी मिळत अशी ननाची समजूत चुकीची आहे. येथेच राहून जे मिळेल तेवढेच भाग्यात आहे असे, समाधान करून घेऊन रहाये.”

“होय म! तू म्हणतेस ते चरोवर आहे. तरी भाग्य कधी आपल्या कामाच्या आड येऊ शकत नाही. जशी एका हाताने टाळी वाजत नाही, तशी प्रयत्नाशिवाय यश मिळत नाही. भाग्यात असले तरी हाताने उचलून घ्यावे लागतो. कर्म करणारावर लक्ष्मीची कृपा असते. गोष्ट भाग्यावर सोडणारे भितरेच म्हुटले पाहिजेत. म्हणून देवावर

अर्घ्यपूज करून आपला भविष्यकारणे प्रयत्न करीत राहावे पाहिजे. यथाशक्ती प्रयत्न करूनही यश लाभले नाहीतर कोणी दोष देशावर नाही—‘कले कुले यदि न सिद्धति, को अत्र दोषः?’ अशी म्हणून आहे. जेथे वरनाचा अभाव नाही तेथे मिडी असते. आपली सर्व कामे केल्यानेच यशस्वी होतात, कल्पनेने नाही. सोमदेव्या सिहाच्या जवळपास जनाचे स्वतः होऊन पोचत नाहीत तशीच कोणतीही इच्छा पुरी होत नाही. म्हणून मी गाव सोडून जावे म्हणतो.”

त्यानंतर तो कोष्टी वर्द्धमानपुर नावाच्या गावी निघाला. तेथे पोहोचल्यावर त्याने तीन वर्षे खूप मेहनत करून काय केले, तीनशे सुवर्णमुद्रा जमवून तो एके दिवशी आपल्या गावी परत निघाला. वाटेत एका जंगलातून जावे लागले. मध्याकाळी कोळावर पडू लागल्यावर तो एका वडाच्या साडावर चढून एका फांदीवर झोपला. झोपल्यावर त्याला एक स्वप्न पडले. स्वप्नात दोन

भयंकर व्यक्ती परस्परांशी वाद-विवाद करीत होते. एकजण दुसऱ्याला म्हणत होता—“काय रे पुरुषार्थी! मी सोमिलकला पोटापुरेसे मिळावे, जास्त मिळू नये या प्रयत्नात होतो, परंतु तू त्याला तीनशे सुवर्णमुद्रा का जमवू दिल्यास!”

दुसरा पहिल्याला म्हणाला—“भाग्यरेणे! तालात त्याच्या प्रयत्नाप्रमाणे यशस्वी करणे तो आपले कर्तव्य मानतो. हे यश त्याच्या भाग्यात नसेल तर ते तू घे!”

ते ऐकताच सोमिलकची झोप मोडली. त्याने आपल्या कंबरेची पिछाची चाचपून पाहिली. ती रिक्कामी होती. म्हणतोच फक्त असे अधानक काय कसे झाले? गावाी सर्व मेहनत पुकट गेली. माझ्या हातात एक कवडीसुद्धा उरली नाही. अशा स्थितीत बायकोला किंवा मित्रांना जाऊन भेटणे शक्य नाही. असा विचार करून तो वर्द्धमानपुरला परतला आणि खूप काळाकष्ट करून एका वर्षाच्या आत त्याने पाचशे सुवर्णमुद्रा संपादन केल्या.

आपल्या दुर्दैवाला तोंड देऊन शेवटी त्यावर यश मिळविला. तू देखील यशस्वी होशील.”

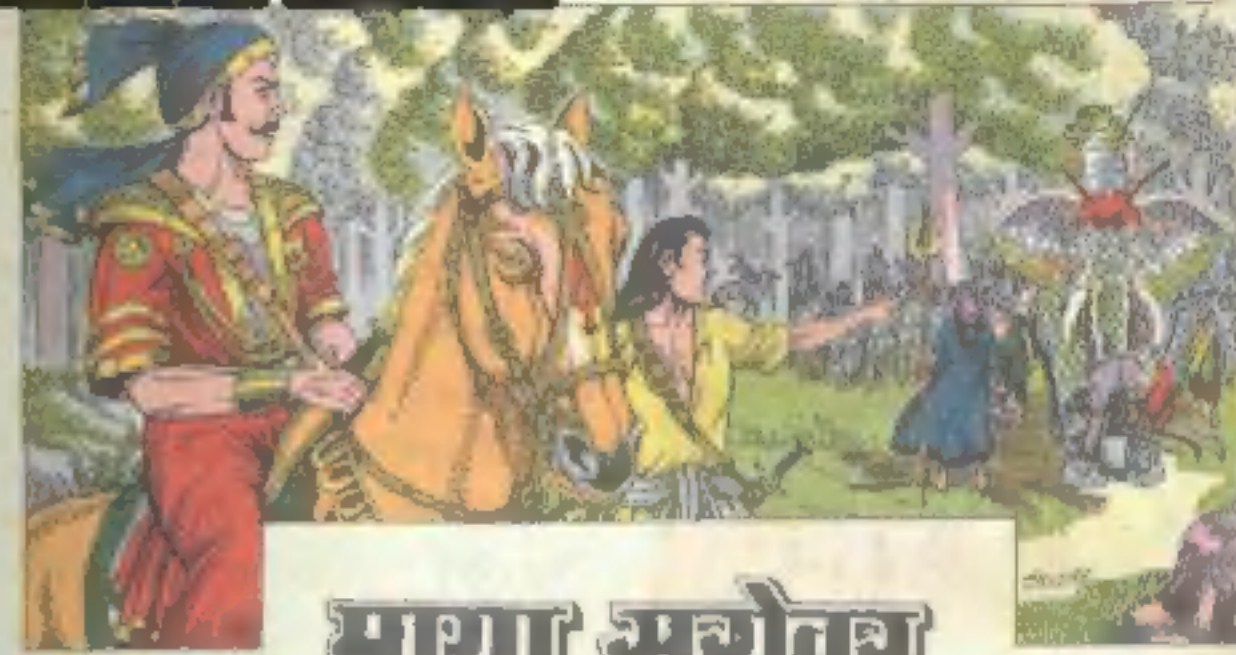
“सोमिलक कोष्टघाची गोष्ट ऐकू दे तरी!” लघुपतनक म्हणाला. संथरक सांगू लागला.

कोष्टघाची गोष्ट

सोमिलक एक हुशार कोष्टी होता. तो रंगारंगाचे कपडे व लुगडी वगैरे विणीत असे. त्याने विणलेले कापड राजेराजवाड्यांकडे वापरण्यालायक असे. इतके उत्तम कापड विणण्यात पटाईत असूनही त्या विज्ञान्याला पोटभर खावला आणि अंगभरल्यायला मिळेल इतकी मिळकत होत नसे. सामान्य कोष्टी जोडेभरडे कापड

१७९. जगातली सर्वात मोठी दुर्बिण

उत्तर कॉकस प्रदेसात नवीन तयार केलेल्या 'स्पेक्ट्रल टेलिस्कोप' जगात दुर्बिणीच्या काचेचा सर्वात मोठा मोटर म्हणजे २३६ इंचांचा आहे. (पोर्तुगाल दुर्बिणीच्या काचेचा व्यास २०० इंचांचा आहे.) या दुर्बिणीचे एकूण वजन ८५० टन आहे. या दुर्बिणीने एक हजार कोटी प्रकाश वर्षांच्या अंतरावर पाहता येते. या दुर्बिणीने मानव वर्गा काम चालू लागले आहे.

माया सरोवर

[११]

[जयशीलता या गोष्टीची खात्री झाली की कनकाक्ष महाराजांच्या मुलांमुलीला पळवून देणारा मनुष्य मकरकेतु हाच आहे. त्याने, मकरकेतूचे औषधपाणी मारवून त्याला पाडावले नेणे बरोबर होईल, हे ठरविले. परंतु त्याला जखम काही पारध्यांनी अडविले. त्याच वेळी दहा घोडेस्वारांनी वेळन सर्वांना जखमांमुनी घेरले. पुढे-]

जयशीलता, ते घोडेस्वार कनकाक्ष महाराजांनी पाडविलेले शिपाईच असले पाहिजेत हे. ओळखायला वेळ लागला नाही त्याने आपली सज्जदार म्यानेत ठेवून म्हटले-“ती पहा, त्या विचित्र हत्तीवर मकराकृतीत बसलेली व्यक्तीच कनकाक्ष महाराजांचा एक बंदी आहे. त्या भयंकर व्यक्तीवर नजर ठेवा, ती व्यक्ती पळून जाईल कदाचित्!”

घोडेस्वारांच्या नायकाने मकरकेतूला ब त्याच्या नायकाला लक्षपूर्वक पाहिले व थक्क होऊन म्हणाला-“हा कोण बरे जसावा? कोणी राक्षस आहे की भूत?”
“नाही हो नाईक! त्यांपैकी एकही नाही. कोण आहे, हे नक्की सांगणे देखील शक्य नाही.” जयशील म्हणाला.
मध्यंतरी सिद्धसाधकाने पारध्यांच्या मांजिकाला जयशीलच्या हातातून सोडवून

भयंकर हत्तीवर बसलेला एक विचित्र
मकराकृतो ~~काणून~~ हे सर्व हजर होते.

पारध्यापैकी एकाने विचार केला की तेथून पळून जाणंही तितके सोपे नाही कारण त्यांच्या चारी बाजूला जमे असलेले लोक सशस्त्र घोडेस्वार आहेत. तो आपल्या साथीदारांकडे वळून म्हणाला-“सांगा रे, काय करायचे? या महाकाल म... सांगण्याप्रमाणे आपल्या मांत्रिकावर चरण सोडायचे? नाही तर आपले सर्वांचे मरण निश्चित समज!”

“ आपल्या सर्वांना जीव वांचविण्यासाठी
 या धर्मशास्त्राचा मरावेच लागेल. काम रे
 मानिक लबाळा, सोडू का वाण तुझ्यावर ? ”
 एका पारध्याने विचारले.

ते एकून पारधी मांत्रिकाला समोर मृत्यु
रेषा असलेला दिसला. तो थरथर कापत
जयशीलकडे वळून म्हणाला—“मालक !
बाह्य या भोवड्यांच्या हातून मला वाचवा.
बाणांचा मारा तलवारीच्या वारापेक्षा
जास्त कठीण आहे !”

“भूर्त्वा! मरणादाला बाण काय आणि तलवार काय दोन्हीसारखेच! मुकटधाने जागच्या जागो उभा राहू नस की नाही?” सिद्धताधकाने धमकावत विचारले.

पारधी तौर लोडवार उत्कृष्ट जय-

सिद्धसाधकाला म्हापात्रा—“साधका ! अरे तू हे काम आरंभले आहेस ? तू यांना मृत्युदंड ज्ञापना राजा आहेस का ?”

जयश्रीलक्ष्मी संतापलेला चेहरा पाहून
सिद्धसाधक नरमला आणि म्हणाला—“अरे
जयश्रीलक्ष्मी! मी जे म्हणालो ते तुला खरे
वाटते का? या सोंगाड्या मांजिकाला
आजकाल काही घायला मी एक नाटक
रचले होते. महाराजांचे आज्ञेवर वेळेवर
आज तसेच तर या पारलयांनी आपल्याला
किंवा आजकालच्या ठार केले नसते का?”

॥ सर्व नाटक घोडेस्वाराचा नायक
इतका वेळ काही बोलल्याशिवाय राहत
होता. ॥ म्हणाला—“जयश्रील तुम्हीच
नाही का? आमचे मंत्री शेजारच्या गावी
टाकून उतरले आहेत. राजधानीत
तुम्ही राजकुमार व राजकन्येचे अपहरण
करणान्याला पकडल्याची बातमी पोचली
होती. म्हणून आम्ही आपल्या शोधार्थच
इकडे आलो आहो.”

“तार्किक ! आपण ठीक बोललेवर आलांत. सिद्धसाधक व मी बोधांती युवराज व युवराणी अपहरण करणान्याला बंदी केले जाहे. विचित्र वाटते आहे ना ?” सिद्धसाधक म्हणाला.

“विचित्र काय म्हणतां?” भयंकर आहे

तलवार व बाण दागिन्धासारखे संभाळून ठेवले आहेत. मला हे पाहून आश्चर्य वाटते आहे." पोर्तुगेजारांचा सरदार म्हणाला.

“मी ॥ चरकाचरी दोघे मिळून आपल्या गावी याला घेऊन जाऊन याचा इलाज करणार आहो. महाराजाचे पंतप्रभात्य आमच्या गावात उतरले आहेत ॥ ऐकून आम्हांला फार आनंद होत आहे.” हत्तीच्या आडून बाहेर येत नारायण म्हणाला.

जयश्रीलला तैथे फार वेळ थावणेनरोबर
नाहीसे वाटू लागले. लवकर गावात जाऊन
मंत्री धर्ममिश्रांच्या कानावर सर्व हुकीगत
थावणे नरोबर दोरीक लागून ते कुठविणे

पूर तेले आणि धनुष्यबाण घेऊन नेम घालून
उभे असलेल्या पारध्यांकडे वळून म्हणाला-
“अरे वेदघानो! हा कालीमातेचा भक्त-
त्रिक्त काही नाही. ~~काला~~ दोंगी आहे.
मी महाकालाचा भक्त आहे. मी याला
पाहिल्याबरोबर ओळखले. नेम याच्या
कालजावर घरा. मी एक, दोन, तीन
म्हटल्याबरोबर बाण सोडवा.”

सिद्धसाधक म्हणाला ते ऐकून पारळ्यांना फाव करावे सुचना. ते धावरून गेले होते. कारण तेथे राजाचे दहा सशस्त्र घोडेस्वार, काढी कफनी घालून लांब दाढीवाला भांडिकासारखा दिसणारा सिद्धसाधक, तल-

झाले आहे. तो बाबू भारगारा पारधी जळयहाच्या सोडेतच गेला असता. दूर फेकून द्यायला सांगू का?"

जयशीलने भीमूच्या तोंडाकडे न्याहाळून पाहिले. त्याला वाटू लागले की, भीतीने त्याचा जीव वेळी वेळी चरकाचारोने जाऊन भीमूची नाडी तपासून पाहिली व म्हणाला—"मालक! हा जीव आहे हो! याची नाडी मंशमंद वाटू आहे."

"परंतु त्याला सुखीवर कसे आणायचाचे? याला इतर पारध्यांच्या हातात जाऊ नये म्हणजे झाले. याला काय नाव देऊ? नेण्याची गरजच काय? उगीच विचारणारी नको." जयशील म्हणाला.

"जयशीलचे बोलणे पुरे नव्हत्या आतच सिद्धसाधक भीमूच्या तोंडाने उजवाड होऊन जोराने ओरडला—"भीमू! अरे ए भीमू! ऊठ, कोवड्याची गरज नाही आता, तू रातटी कोवड्याची शिकार केली होतीस तो मंत्रीसाहेबांनी मकरकेतूच्या हातातून काढून घेऊन तुला द्यायला सांगितला आहे. तो घेऊन तुमचा तो पारधी मांत्रिक पळून घेऊन जातो आहे दय."

त्याचा परिणाम झाला. भीमू दबकल्यासारखा जागा झाला आणि हत्तीच्या सोडेतून

राच्या हातातल्या भाला घेऊन चारी बाजूला वहात मोठ्याने ओरडू लागला—"भुतांना का करून घेणारा तो मांत्रिक कोठे गेला? कोठे आहे माझा कोवडा?"

सिद्धसाधकाने भीमूच्या खांद्यावर हात फिरवीत त्याला सावध केले व म्हणाला—"अरे भीमू! तुला दिसत नाही का वेड्या! पहा, समोर कोण उभा आहे? लक्षपूर्वक पाहू! त्याच्या समोर तुम्हां लोकांचा मांत्रिकच तर आहे."

साधकाच्या बोलने ऐकून भीमूने पारधी जातीच्या लोकांकडे पाहिले. त्यांच्यासमोर भयकंपित स्थितीत उभा भुतांचा मांत्रिक त्याला दिसला. त्याच वेळी

सिद्धसाधकाने त्याला आठवण करून दिली ती कोवड्याची गोष्ट त्याला आठवली.

"मकरकेतूने कोवडा दिला तो कोठे आहे? कोठे आहे तो? काय रे मांत्रिका! कोठे ठेवला आहेस तो लपवून?" असा ओरडत भीमू भाला घेऊन मांत्रिकाच्या अंगावर धावला.

पारध्यांचा मांत्रिक मोठ्याने ओरडून म्हणाला—"भीमूच्या अंगात कोवड्याचे भूत शिरले आहे. गांजराचा मंत्र टाफला की ते कोवड्याचे भूत उतरेल. पहिल्याने त्याच्या हातातल्या भाल्यापासून आपला जीव कसा वाचवायचा याचा विचार करा. पळा, पळा!" असे म्हणत तो पळू लागला. त्याच्या पाठोपाठ दुसरे पारधी पळू

देखील आवश्यक आहे की, युवराज आणि राजकन्या दोघांचा शोध इतनया लागेल असे वाटत नाही. प्रथम मकरकेतू जिवंत राहूला पाहिजे. त्याच्याकडूनच युवराज व राजकन्या कोठे आहेत हे कळू शकेल असा विचार करून मकरकेतूला जयशील म्हणाला—"आता तुझ्या जिवाला धोका उरला नाही. कमकाक्ष महाराजांनी स्वतः तुझ्या रक्षणार्थ स्वतःच्या मंत्र्याला पाठविले आहे. आवश्यकता भासली तर राजधानीहून राजवैद्यांना बोलावून घेता येईल."

मकरकेतू जोराने कण्हत म्हणाला—"माझ्या दगलेत शिरलेली तलवार आणि

लागले. भीमूला स्वतःचे भानच मारून, तो भाला घेऊन त्या सर्वांचा शिकार करीत निघाला.

"जयशीला! आपण वांचलो. वा पार-ध्यांची पीडा एकदांची टळली." असे म्हणत सिद्धसाधक जोराने हसला.

जयशील पळणाऱ्या त्या पारध्याकडे व त्यांचा पाठलाग करणाऱ्या भीमूकडे पहात म्हणाला—"साधका! या सर्व भानमंडीला मूळ कारण तूच आहेस. जंगलात पशु-पक्ष्यांची शिकार करणाऱ्या रामूला तूच भीमू नाव देऊन त्याला चढविलेस आणि त्याला तो खरोखरच भीमू असल्यासारखे वाटू लागले.

अवश्य आहे, परंतु तूच विचार कर, त्या दुष्ट मांत्रिकाचा द्वारा प्रतिस्पर्धी हाच तर आहे. आतां यापुढे हे लोक आपल्या कामात विघ्न आणणार नाहीत." सिद्धसाधक म्हणाला.

"अथवा आपण निघायचं कां?" घोडेस्वारांच्या सरदाराने विचारले.

"हो, निघू या आपण." जयशील म्हणाला. नंतर पुन्हा घोडा थांबून चरकाचारीला व नारायणाला बोलवून म्हणाला—"तुम्ही दोघे पुढे पुढे चालत रहा, आम्हाला वाट दाखवायला. तुमच्याच गावाजवळ आपले मंत्री येऊन उतरले आहेत. आतां येतायचं आहे."

"मंत्रीसाहेब गावाबाहेर डोंगरी तलावाच्या काठी तंबू टाकून त्यात उतरले आहेत आणि आपण दोघे भेटलात तर आपण दोघांना सरळ त्यांच्याकडे घेऊन यायला त्यांनी सांगितले आहे." अश्व-नायक म्हणाला.

जयशीलने चरकाचारी व नारायणाला थांबवून विचारले—"ऐकूंत ना तुम्ही नायक काय म्हणाले ते?"

"हो मालक, आम्ही चांगले ऐकले. या मकरकेतूचा इलाज आम्ही त्यांच्या समक्ष करून त्यांच्याकडून चांगलं द्रविस आणि शय्यासकी मिळवू." चरकाचारी म्हणाला.

दाललात. मकरकेतूचा इलाज, अश्व-चिकित्सा वगैरे करून त्यात यशस्वी झालो तर आपल्याला कनकाक्ष महाराजांच्या दरबारात वैद्याचार्य म्हणून मानाची जागा मिळेल, द्रोण की नाही? आतां वाटते तुम्हांला?" नारायण आश्चर्य-चकित झाला व वाव आणून म्हणाला.

"आचार्यपद मिळेल की नाही, हे नाही माहीत, परंतु अश्वचिकित्सा करून तुम्ही मकरकेतूला वाचवू शकता नाही, तर मंत्रीसाहेब तलावाच्या काठावर तुमची दोघांची मुंडकी उडवितील. हेदेखील लक्षात ठेवू या." जयशीलने त्यांना सावधान केले.

"हं काम मंत्रीसाहेबांनी माझ्या जबाब-दारीवर सोडले, तर मी महाकाळाचे आवाहन करून या दोघांचा वळी त्याच्या चरणी वाहोणं! तसे केल्याने आपण होईल असे नव्हे तर साऱ्या जगाचे कल्याण होईल!" सिद्धसाधक जणुकाही त्याला ती संधी मिळणार, असे दर्शवित म्हणाला.

अर्ध्या तासाभरात सर्व जण डोंगरी तलावाच्या काठी जमणार करविलेल्या मंत्री-साहेबांच्या संवृशेजारी येऊन पोचले. मंत्री धर्ममित्राने एकदां सर्वांवर आपली नजर फिरविली. नंतर आपलाच जयशीलकडे वळून म्हणाले—"तू महाराजांच्या मुलाला व मुलीला पाठवून तेभाजाला बंदी केलेस. मी तुझे अभिनंदन करतो. या बुष्टाने

सुवराजांना आणि राजकन्येला कोठे लपवून ठेवले आहे?"

जयशीलने सर्व वृक्ष मंत्रीसाहेबांना थोडक्यात सांगितले व म्हणाला—"मंत्रीसाहेब, मकरकेतुची शस्त्रचिकित्सा करून पहिल्याने त्याच्या जखमेतली तलवार व खांचातला वाण काढविला पाहिजे आणि त्याच्या जखमा भरल्यावर त्याला विचारावे की त्याने दोघांना कोठे लपवून ठेवले आहे?"

"ठीक, मला भाग्य, तसेच करू या. त्या वेळी त्याने खरे सांगितले नाही तर त्याला हुतीच्या पायांखाली तुडवून त्याला नरकलोकात पाठविता येईल. तरमग ठरलं." मंत्रीसाहेबांनी असे म्हणत करड्या नजरने एकदां मकरकेतुकडे पाहिले.

ते सर्व ओळणे मकरकेतु लक्ष देऊन ऐकत होता. तो म्हणाला—"अहो जयशीलराव! या जलसहाने बरेच दिवस ताले पाण्याचा स्पर्श केला नाही. या मोठ्या तलावात त्याला एकदां पाणी पांजवून आणावे, म्हणतो."

Fullscreen 127

वरोवर जलसहान्या पाठीवर राहणार नाही तर तू आमच्या हातावर तुरी देऊन पसार होणार नाहीस व्हन?" असे म्हणत जयशील जलसहावर चढून उभा राहिला. सिद्धसाधकही चढला.

मकरकेतुने जलसहाला तलावात शिरायला खूण करताच हुती तलावात खोल जाण्यास गेला. तेव्हा मकरकेतु जयशीलला म्हणाला—"आता मासं मरण टळणं शक्य नाही, हे खाऊ दिसतेच आहे, माझ्या जखमा भरल्या तरी आणि नाही भरल्या तरी!" असे म्हणत तो एक खांब्यावर बांबला आणि एकदम उच्चस्वराने जपपोष केल्यावर आरडला—"हे मायासरो-वरेधवर!" आणि मंतर जलसहाला संबोधत करीत म्हणाला—"हे नलसहा! पाण्यात बुडी मार आणि पुढे!"

दुसऱ्या क्षणात जलसह जयशील व सिद्धसाधकासह पाण्यात बुडाला. (क्रमशः)

संन्यास्याचा पक्षपात

विकनादित्याने सोडला नाही, तो शाडाजवळ शांदावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तिथे बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तू कोणासाठी एवका पक्षपात करून इतके मोठे करीत आहेस कळत नाही. परंतु सर्वसंगपरित्याग नाफ धरून तपस्व्या करीत बसणाऱ्या कृषी मृनीच्या मनातही पक्षपात असतो. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला ज्ञानशेखराची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

काही पूर्वी धनवर्मा आणि वीरवर्मा नावाचे दोन राजे परस्परांना लागून असलेल्या देवांचे अधिपती होते. दोन्ही राज्यांच्या सरहद्दीवर असलेल्या जंगलात ज्ञानशेखर नावाचा संन्यासी एक कुटीर बांधून

वेताळाच्या गोष्टी

तेव्हा ती पेटी उचडून पड्या. तुम्हांला काही तरी समाधानकारक तोंड नवकीच मिळेल. परंतु या पेट्याच्या मदतीचा उपयोग कसा करून घ्यायचा? मात्र तुम्ही आपापल्या वृद्धीने ठरवावयाचे आहे. प्रत्येक जेवण सहान प्रश्नाचे उत्तर मिळवून घेऊन पेटीचा उपयोग करता कामा नये. तिने दिलेल्या मदतीचा दुर्लपयोगही करता कामा नये. याविषय काही घडल्याचे विसरल्यास मी या पेट्या परत घेईन. मी काही काळ समाधीस्थ राहीन. मी पुन्हा डोळे उघडोपर्यंत कोणी माझे ध्यान भंग करू नका."

असे सांगून त्याने दोन हस्तीदंती पेट्या काढल्या, दोघां अधिपतींना दिल्या आणि त्या पेट्या वेळीच आपापल्या राजधानीला निघून गेले.

धनवर्माने मंत्र्यांचा व्यापाऱ्यांचा दुष्काळाचा प्रश्न कसा सोडवावा याविषयी सल्ला विचारला आणि थराच वेळ उघडपोह होत राहिला. परंतु समाधानकारक असा एकही निर्णय होऊ शकला नाही. म्हणून त्याने पेटी उचडून पाहिली तेव्हा त्याला फार मोठे धन पेट्यात आढळले. त्याने ते धन वापरून इतर देशांतून धान्य विकत

दुष्परिणामापासून प्रजेला वाचविले. दुष्काळ आला केव्हा आणि संपला केव्हा प्रजेला कळलेच नाही.

परंतु धीरवर्माने तसे केले नाही. दुष्काळाला तोंड द्यायला त्याने इतर काही मार्ग निघतो का, पाहिले. त्यापासून काही काळ आला नाही, तर हस्तीदंती पेटी उघडायची असे त्याने ठरविले. त्याने देशातले धान्य देशाबाहेर बाळू नये यासाठी सावधगिरी घेतली. व्यापाऱ्यांजवळ धान्याचे साठे होती ते स्वाधीन करून घेतले. त्याने ते धान्य राज्यभर वाटले. प्रजेला पोटभर खायला मिळाले नसले तरी धान्य पुरवठ्याच्या अभावी कोणी भेला नाही.

धीरवर्मपेक्षा आपण प्रजेचे हित वास्तू केले याबद्दल धनवर्मा गर्व करू लागला आणि म्हणाला—"आपल्या देशाला सर्व देशापेक्षा सुखी समृद्ध करण्यासाठी यत्न करावा याचा विचार आहे. दुसऱ्या कोणत्याही राजाला तेवढे काळ मिळता कामा नये. त्यासाठी तुमचा सल्ला मी विचारतो आहे." धनवर्माने मंत्र्यांना व सल्लागारांना विचारले. शानसेखरने दिलेली हस्तीदंती पेटी उचडून पड्यावी, असा त्यांनी सल्ला दिला.

धनवर्माने हस्तीदंती पेटी उचडून पाहता तीत फक्त एक चिटूटी सापडली. चिटूटीत "प्रतीक्षा कर." एवढेच लिहिले होते.

त्यानंतर बाणशी काही दिवसांनी परदेशातून कोणी एक थोर वैज्ञानिक धनवर्माच्या भेटीस आला आणि म्हणाला—"सहाय्य, माझ्याजवळ एक यंत्र आहे. त्याच्या सहाय्याने भूगर्भात दडलेल्या धातूचा शोध लागू शकतो. त्याच्या सहाय्याने आपणांस अनेक तऱ्हेच्या धातूच्या वस्तू सापडतील. अशा तऱ्हेने अपार संपत्तीचा लाभ आपल्याला होईल. परंतु आपल्याला जी काही संपत्ती लाभेल तिच्यातला अर्धा वांटो मला द्यावा लागेल."

मागितले वैज सांगितले.

परंतु धीरवर्मा त्या वैज्ञानिकाला म्हणाला—“तुमचे ते यंत्र तुम्ही विकायला तयार तर ते विकत मी तयार आहे. तुमच्या सहाय्याने भूगर्भात मिळालेल्या संपत्तीचा अर्धा वाटा मी कोणत्याही परिस्थितीत द्यायला तयार नाही.”

“हे माझ्याशिवाय इतर कोणालाही तयार करता येत नाही. म्हणून मला ते कोणाला विकायचे नाही. अट मान्य न झाल्यामुळे तुम्ही इतर तऱ्हेने प्रयत्न करून पाहिलेत तर पश्चात वर्षे लागतील तुम्हाला संपत्तीचा अर्धा भाग द्यायला. तुम्ही धनवर्माच्या पश्चात वर्षे मागे रहात.” या शर्ताने यंत्र विकण्यास कबुली न देऊन वैज्ञानिकाने धीरवर्माला तड्यात केले आणि तो निघून गेला.

काही दिवसांनी ज्ञानशेखर समाधि संपल्यावर दोन्ही राज्यातली परिस्थिती कशी आहे हे पाहण्यासाठी निघाला. धीरवर्माने दुष्काळात त्याने प्रजेला अन्नपुरवठा व्हावा यासाठी केलेल्या प्रयत्नांचे आणि हस्तिवंती पेटोचा उपयोग एकदाही न केल्याचे सांगितले.

धनवर्माने त्या पेटोचा उपयोग करून प्रजेच्या सुखासाठी त्याने कायकाय कामे

देशाची सुस्थिती प्रत्यक्ष दाखविली. परंतु ज्ञानशेखरने धीरवर्माला दिलेली हस्तिवंती पेटो त्याच्याजवळच सोडून दिली आणि धनवर्माने देशात घटयून आणलेली प्रगती व भरभराट प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहूनही हस्तिवंती पेटो त्याच्याकडून मागून परत घेऊन गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा! ज्ञानशेखरने असे का केले असावे? धीरवर्माच्या बाजूने त्याने पक्षपात केला म्हणायचा का? की धनवर्माला त्या पेटोचा आणखी जास्त उपयोग करून घेण्यासारखे काही काही नाही? या शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर तुझ्या डोळ्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळ लागतील.”

चिकण्यादिव्य ब्रह्मराजासह म्हणाला—ज्ञानशेखरने धनवर्माकडून पेटो परत घेतली त्याचे मुख्य कारण धनवर्माने दोन्ही अटी मोडल्या होत्या. दोन्ही त्याने कोणतीही

मोठी समस्या उद्भवली नसूनही पेटो उघडून पाहिली. दुष्काळात स्वतःच्या प्रयत्नांने करण्यासारख्या कामांचा त्याने विचारसंकेला नाही. त्याने पेटो उघडून प्राप्त झालेले सर्व करून खाद्यान्नामयी विकत घेतली. प्रजेला काही नवे शिकण्यास त्याने संधीच दिली नाही. दुसऱ्यांदा त्याने आपल्या देशातील अर्धा भूगर्भभंडार वैज्ञानिकाला फुकट देऊन टाकला आणि पुढच्या पिढ्यांना दारिद्र्य भोगायला परिस्थिती निर्माण केली. यात प्रजेचे हित होंईल असे समजून धनवर्माने प्रजेचे वास्तविक नुकसानच केले. धीरवर्मा स्वप्रयत्नाने प्रश्न सोडविण्याच्या छटपटीत होता व तो पेटोवर मुलीच अवलंबून नाही. म्हणून तो पेटोचा दुरुपयोग करील हा संशय राहला नाही. म्हणून धीरवर्माकडे पेटो राहू दिली आणि धनवर्माकडली पेटो परत घेऊन गेला.”

अशातऱ्हेने राजाचे मौनभंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि झाडाला लागून लोंबकळू लागला. (कल्पित)

नोकराचे चातुर्य

एका गावी एका श्रीमंताच्या मुलीचे लग्न झाले होते. तारोखनवळ येथून ठेपत्री होती. त्याने जिल्ह्याच्या गावी जवळच्याकडे एक देवळाचे दारिने सांगून ठेवले होते. ते दारिने व्यापायचे होते. जिल्ह्याच्या गावी जाण्याच्या वाटेवर उगलात जोराचा सुळमुळाट वाडला होता. दारिने आणखी हा होत.

त्या श्रीमंताच्या घरी चंद्र एक दिव्यामण्ड नोकर होता. तो त्याच्या तयार त्याच्या मालकाने त्याच्यावर दारिने व्यापायची जबाबदारी टाकली.

चंद्र पंगलाच्या वरिने असताना त्याला चोरांनी चंद्रने, त्याच्या काहीच नश्याचे दारिने, जिल्ह्याच्या ठिकाणाहून मुमारे दहा हजार रुपयाचे दारिने त्याच्या सांगितले. चोरांनी त्याला सोडले तो दुसऱ्याच पर्यंत लेखा नार चोरांनी त्याला आणि दारिने—“कोडे आहे र दारिने पाठोडे?”

चंद्र म्हणाला—“अन्वेषणे नाहीत दारिने. म्हणाला—‘वाटेन आहे, लेखा बरोबर नार चोरांनी आणखी शिवाय दारिने देणार. मुन्हीसुडा बरोबर भाषात तरी मागेल.”

नोर मानवाने बरोबर जायला जवळ जवळ जवळच्या गावरेकऱ्यांच्या हाती गेले. नंतर त्या चोरांनी भिती राहिली नाही.

सेनापतीचे भाग्य

“महाराजांचा जयजयकार असो! आपले सेनापती विक्रमजित हे विजयी होऊन, राजाच्या कर्म व त्याच्या ऊंद राजधानीला बत आहेत.” दूतांनी जयजयकार करीत ही बातमी सांगितली.

जयत महाराजांनी थप होऊन आज्ञा केली—“विजय सौरणे बाधा, पताका लावा आणि विजयोत्सव करा.”

“परंतु एक गोष्ट सांगाचो राहिली आहे, महाराज! तो कशी भांगू? हत म्हणाला.

“भिण्याचे कारण नाही, सांग!” राजा म्हणाला.

“या घुड्यात सेनापतीच्या डाव्या हाताचे मधले बोटे गेले, महाराज!” हत म्हणाला.

जयत महाराज कपाळावर हात ठेवून दुःखावेगाने सिंहासनावर वाड्दिशी पडले.

किती दुर्दैवाची बातमी! घूर सेनापती मिलासून आला असला तरी आता त्याला त्या पदावर राहता यथार नाही. कारण, कोणतेही व्यक्तीस सेनापतीच्या पदावर नेमू नये असा नियम राजा जयंतला यादू लागले की, हा नियम आपल्याला दुःखीकटो पाण्यामाठीच केलेला दिसतो आहे. विक्रमजितने देशाचे संरक्षण आजवर उत्तम नव्हते केले होते म्हणून राजाचा कसलीच चिंता नव्हती. परंतु विक्रमजित सेनापती पदावर राहला नाही तर देशाचे संरक्षण कसे होणार? म्हणून जयंत विजयोत्सवातही धेऊ शकला नाही. उलट त्याला आनंदाऐवजी दुःखच झाले.

राजा, सेनापती व प्रधान अमात्य तिचे वालपणापासून जीवश्चकंडूच मित्र होते. वडील निवर्तल्यावर जसा जयंत राजा झाला

तसाच विक्रमजित त्याचे वडील वारल्यावर देवाचा सेनापती झाल्या होता.

जयंत या काळजीने शेवटी याजसिक व्याधीने आजारी झाला. राज्यकारभाराची सर्व कामे प्रधानावर टाकून तो जंतःपुरात राहू लागला. विक्रम सेनापती पदावर नसेल तर राज्याचे होईल, अशी काळजी करीत राजाने कायमचे अंथरुण धरले.

विक्रमजित राजाला नेटला व त्याची समजूत घालू लागला—“महाराज! आपण काळजी का करता? मी आयुष्यभर आपला गुलाम आहे!”

“विक्रम, परंतु उपयोग काय? तुझ्यावर सेनापती पदाचा भार ठेवतां येणार नाही.

वांगलेलं आहेत तेव्हां मी राजा असलो तरी काय होणार आहे?” जयंतने आपल्या मनातले दुःख ओकून टाकले.

त्यानंतर राजा वेशुद्ध होऊन पडला. वैद्यांनी औषधपाणी व उपचार केल्यावर तो शुद्धीवर आला.

ते पाहून प्रधानाने इतर मंत्र्यांना बोलावून सल्ला घेतला आणि म्हणाला—“विक्रमजितालाच सेनापति पदा-
ला राहता आलं तरच महाराजांची तत्त्वेत सुभारेल.”

“ते कसे काय होणार? हा नियम फार पूर्वीपासून नाही का आपल्या देशात चालत आला आहे? विक्रमाच्या पंजोबांची टांच गेल्याने त्यांना सेनापती होतोदावे लागले. त्याच्या आजोबांचा डोळ्या मला म्हणून त्यांनी ते पद सोडले. परंतु विक्रमाच्या खापर पंजोबांचा कान गेल्या होता तरी परमेश्वराच्या कृपेने ते त्या पदावर राहिले होतेच!” कायदे मंत्र्याने निवेदन केले.

“ते कसे काय?” सर्वांनी एक स्वरात विचारले.

कायदे मंत्र्याला ते माहीत नव्हते, तरी त्याने सल्ला दिला तो सर्वांना पटला.

“परमेश्वर कृपा या वेळेसही का असणार नाही?” राजपुरोहिताने विचारले.

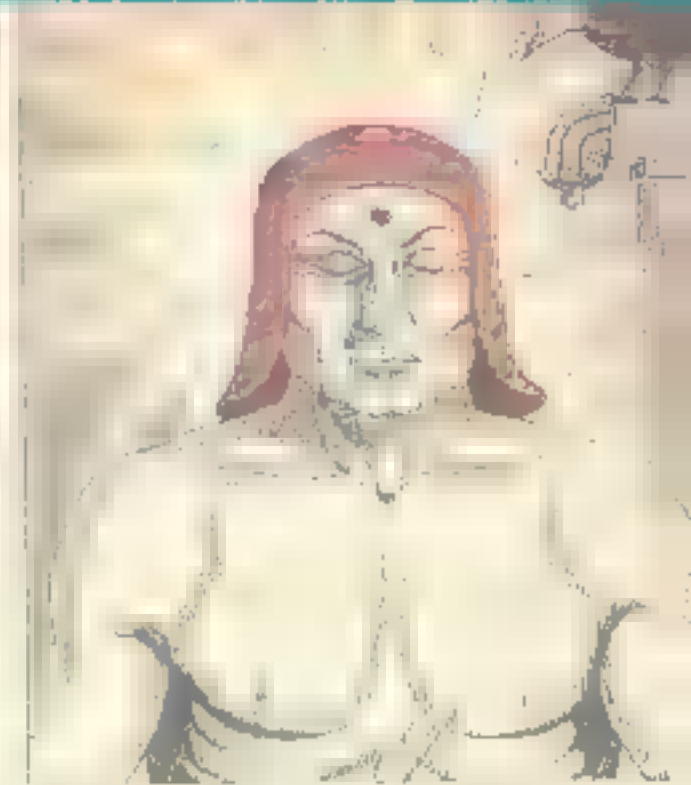
व्यवस्था त्याची मर्जी कशी आहे याचा निर्णय घेऊन महाराजांची प्रकृती पुन्हा पहिल्यासारखी बहावी या गोष्टीची जबाबदारी आपल्यावरून राहिल मुद्दजी!” प्रधान म्हणाला.

दरबारी आदुगार भास्करवर्मा एका कोठ्यात राखून ठेवून मग एकेन होता राजपुरोहिताने त्याच्याकडे हेतुपूर्वक पाहिले तेव्हा त्याने क्षुण्ण होकार दिला तेव्हा आदुगार काही सुकती त्या गोष्टीची राजपुरोहिताला त्याची वाटली.

“ठीक आहे. मी देवाच्या आराधनेची तयारी करतो आणि त्याचा अनुग्रह आहे का पाहून सांगतो मी आपल्याकडून प्रमत्ताची विकल्प करीन. पाहू या होते ते.” म्हणत राजपुरोहित तेथून निघून गेले.

भास्करवर्माने देवळात राजपुरोहिताला भेटून त्याने योजलेला षोडश्यात सांगितला.

दुसऱ्या दिवशी दरबारात राजपुरो-
हिताने प्रवेश करताच निवेदन केले—“मी समाधी लावून बसलो बसतां मला एक अद्भुत दृश्य दिसलं. विक्रमचे तुटछेले बोट एका कावळ्याने आज सकाळी देवळात दाखले आहे. मला जे दृश्य दिसले

त्यात ते बोट काही वेळ असलेले दिसले त्याच्या हलक्यावरून देवाचा अनुग्रह आपल्यावर आहे. हे सिद्ध होते. तेव्हा विक्रमजित आपल्या एका जुन्या कडीप्रमाणे सेनापती पदावर राहायला मुळीच तयार नाही.”

“हा चमत्कार केव्हा होईल हो?” प्रधानाने विचारले.

“महाराज आज सायंकाळी देवळात आले तर नक्कीच हा चमत्कार त्यांना पहायला मिळेल.” राजपुरोहित म्हणाले.

त्या दिवशी संध्याकाळी राजा, प्रधान मंत्री प्रमुख नागरिक राजवाड्यातील देव-
ळात हजर झाले. सर्व आपापल्या जागेवर

नसल्यावर राजपुरोहित देवळाच्या मागे रात गेले. काढ्याच्या पेटीसारखी कप्पा असलेली व आकृतीने तेवढीच एक पश्याची पेटी घेऊन बाहेर आले. त्या पेटीच्या खालच्या बाजूला कापूस धालून ठेवला होता. त्याच्यावर कापलेले बोट ठेवलेले होते. ते निळसर रंगाचे होते. दोन्ही टोके पांढरी होती. ती पेटी पुरोहिताच्या हाव्या हातात होती. पुरोहिताने ती पेटी सर्वांना दाखविली व त्यानंतर समाधिस्थ होऊन बसले. थोड्या वेळाने डोळे उघडून बोलू लागले—“परमेश्वरा! आमच्यावर अनुग्रह कर. तू भक्तवत्सल आत्रेण. तुझी मत्त आकृतीत आहे हे सांगण्याचा अनुग्रह करून आम्हां सर्वांना होईल असे कर.”

त्यानंतर थोड्याच वेळाने पेटीतले बोट तारपाचदा ढळले व वर खाली झाले. सर्वजण ते पाहून चकित झाले. त्यानंतर राजपुरोहित एकटा देवळाच्या नजरावाकडे धावत गेला आणि ते बोट पाण्यात टाकून

दिले नाही.

भास्करवर्मा देवळाच्या मागे पुरोहिताची वाट पहात बसलेला होता. त्याने चटविशी पुरोहिताच्या हातातली पेटी काढून घेतली. राजपुरोहिताच्या हाताचे माथले बोट त्या पेटीच्या मागे घेऊन त्या भोकातून बाहेर आलेले त्याला निळा रंग लावून त्याच्या दोन्ही टोकाना पादुग रंग लावला होता. नक्की हातने बोट पाहिले ते पुरोहिताचेच होते.

प्रदर्शनाचे परिणाम झाले. सर्वांच्या मनाची खात्री झाली की देवाचा अनुग्रह आहे. त्यानंतर विष्णूची नेमणूक पुरी सेनापती पदावर करण्यात आली. महाराजाना त्या गोष्टीचा परमवर्षाचा प्रसन्न राज्याभर विजयोत्सव आला. पन्नाचा राजा जयंतचा एक सामंत राजा झाला. दोघांचा समेट झाला आणि राजा राजा सुटका मिळाली. त्यानंतर जयंतने अनेक वर्षे सुखपूर्वक राज्य केले.

संन्यास्याचा संन्यास

धर्मपुरी येथे हरिहर नावाच्या एका सुख वस्तू गृहस्थाला दोन मुल्य होते. मोठा रामू वीस वर्षांचा आणि धाकटा रामू अठरा वर्षांचा होता. रामू विद्याभ्यासात मागे अवधारणानही वेताचेच होते. त्याला काही यत्न यत्न न्यामू विद्याभ्यास संपवून घरी परतला. सर्व त्याची वाखाणणी करू आणि रामूच्या अज्ञानाची धट्टा उडवू लागले. त्यामुळे रामूला आयुष्याचा कंटाळा लागला. त्याच सुमारास श्रद्धानंद एक संन्यासी त्याच्या घरी भिक्षा मागायला आला.

श्रद्धानंद गावाबाहेर एका गुहेत रहात बसे. रामू दररोज श्रद्धानंदाला भिक्षा घालीत असे. एकदा श्रद्धानंदाला भिक्षा घातल्यावर रामूने विचारले—“स्वामी! आज आपण विशेष सूप दिसता?”

श्रद्धानंद म्हणाला—“बेटा! आम्हां संन्यास्यांना सुखदुःख असे कात्रीच नसते. आम्ही जगाशी ताते तोडले जाते. म्हणून आम्हांला कसलीच काळजी नसते.”

ते ऐकून रामूला वाटले, आपणही संन्यास आपला घाबळ. त्याने विचारले—“स्वामी! मीसुद्धा संन्यास म्हणतो आहे. तेव्हा काय काय करावे सांगू शकाल काय?”

श्रद्धानंदांनी शांत चित्ताने त्याला विचारले—“बेटा, तू वर्षांचा दिसतो आहेस. संन्यास घेण्याचा विचार तुझ्या मनात कसा काय आला? ते काही असो, संन्यास घ्यायचा तुझ्या मनाने पक्का निश्चय केला असेल तर तू गावाबाहेरच्या माझ्या गुहेत संध्याकाळी ये. मी तुला दीक्षा देईन.”

त्या दिवशी संध्याकाळी रामू श्रद्धानंदाच्या गुहेत गेला. श्रद्धानंद त्याला म्हणाले—“तुला

श्री ॥ श्री गणेशाय नमः ॥

“महात्मन्! मला घराचा मोह मुळीच नाही. म्हणून सर्वात आधी आपल्या घराचा सन्यास घ्यावा म्हणत आहे.” राम म्हणाला.

“तरमग तू आजपासून 'गृह संन्यासी' आसस. माझ्याजवळ रहात जा.” श्रद्धानंद म्हणाले.

राम रात्री परत न आलेला पाहून परची काळजी करू लागली. दुसऱ्या दिवशी श्रद्धानंद भिक्षा पाषाणाला आले तेव्हा हरिहररावांनी त्यांना रामूला प्राहिण्यात जा, विचारलं. श्रद्धानंदांनी तो त्यांच्या गृहेत उरामला आल्याने सांगितलं. सर्व गोष्टी एकून घेतल्यावर हरिहरराव म्हणाले— “त्याला संन्यास घ्यावासा का वाटतो आहे नाही!”

“ते मला माहीत नाही. त्याला आयुष्याचा काळ आहे. हे वैराग्य विली दिवस टिकेल हे नाही मला माहीत. तुम्ही जाऊन भेटून विचार पाहिले तर. परत तर घेऊन या. पण तो परत येईलमे मला नाही वाटत. परंतु तुम्ही जर मधूनमधून येऊन भेटत राहलात तर त्याचे मन कदाचित पालटेलही.” असे सांगून श्रद्धानंद निघून गेले.

भेटायला गेले. आईवडिलांनी डोळ्यात पाणी आणून मूलाला परत चलायला सांगून पाहिले, परंतु मन पालटले नाही.

रामू जमिनीवरच ओपत असल्याचे कळल्यावर हरिहररावांना राहवले नाही. त्यांनी एक गादी पांघरूण नोकराकरवी गृहेत पाठवून दिले. श्रद्धानंद खातात ते लक्ष रामूना करे हचल असा विचार करून रामूची आर्ष त्याच्यासाठी निरनिराळी पक्वान्ने करून दररोज पाठवू लागली.

रामूचा दिळाना घालून लायला एक दररोज घेत एक दिवशी तो पुटपुट लागला— “सांमिंतले आणि श्रद्धानंदांना म्हणाला—

आणि मला डोंगर चढून दररोज यावं लागतं आहे, अंधरुणा पांघरूणाची व्यवस्था करून लायला.”

ते ऐकून रामूच्या मनात अंधरुणापांघरूणाची इच्छा राहिली नाही. त्याने आपला दिळाना गुंडाळून घेऊन जायला गडचाला सांगितलं आणि श्रद्धानंदांना म्हणाला— “आजपासून मी आपल्यासारखाच जमिनी-ओपणार आहे.”

“तरमग तू आजपासून 'शम्यासंन्यासी' आसस. श्रद्धानंद म्हणाले.

आषाढी काही दिवस लोटले. रामूला आढळत आले की, त्याच्यासाठी जेवण घेऊन पणारा गडीदेखील कुरकुर लागला आहे. त्याने श्रद्धानंदांना सांगितले की,

सन्यास शब्दाचा अर्थ सांगतो. संन्यास म्हणजे सर्वसंग परित्याग घर, नातेगोते, मुल आणि संपत्ती सर्वांना त्याग. 'मी' आणि 'माझे' भावनांचे सोडून द्यावी लागते. जगाशी असलेले नाते कायमचे तोडावे लागते.”

रामू पायांवर ठवून म्हणाला— “महात्मन्! मी एक सामान्य माणूस आहे. हे सर्व एकाएकी सोडणे मला कसे शक्य होईल आयुष्याचा बीट आला आहे, एवढे खरे. आपल्याजवळ राहून आपली सेवा करीन. एकेक वस्तूचा त्याग करीन.”

श्रद्धानंद विचार करून म्हणाले— “ठीक, पायरी पायरीने संन्यास ग्रहण करण्याचा

नलिनी म्हणाली ते ऐकून रामुन्हा आनंद झाला. तरी म्हणाला-“मी आतां सर्वस्वाचा कोला आहे. तुला माझ्यापासून काय सुख मिळणार? मी माझा विचार सोडून दे. भेटावेसे वाटले तर उद्यां येऊन भेट.”

त्या दिवशी रात्री रामुन्हा लामेना तळमळत पडून होता जमिनीवर त्याला वाटू लागले उद्यां नलिनी येईल का? आली तर किती वरे होईल? आणि नलिनी खोखरच आली तिला भेटल्यावर रामुन्हा फार हळके होऊन

“रामू, तुझ्याशिवाय मला घर कायला भावते मी येथेच राहते तुझ्याचरोवर. मी सुद्धा व्यायच ठरविले आहे.” नलिनी म्हणाली

रामू म्हणाला-“महात्मन्!”

“भेटा, काय पाहिजे तुला? या खपेस आणखी कशाचा सन्नास व्यायचा विचार तुला?” श्रद्धानंदांनी विचारले.

व्याय म्हणाला. राम म्हणाला.

श्रद्धानंद. राम म्हणाला ते ऐकून चकित आले. त्यानंतर रामच्या तोंडो सूर्य वृत्तात ऐकून म्हणाले-“ठीक आहे, भेटा! जा, सुखान रहा. आजपर्यंत तुझ्यावर खरे प्रेम कोणीच दाखविले नाही म्हणून आयुष्याचा वीण आला होता तुला तुला प्रेम करणारी एक तरुणी भेटली तिच्या संगतीत तुला शांतपणे प्राप्त झाले, तुम्ही दोघांही तुमचे दोघांचे जीवन सुखी होवो.”

रामन पायावर मस्तक धरून प्रणाम आणि त्यांचे आशीर्वाद घेऊन नांनंदांच्या बरोबर आपल्या घरी परत आला. रामूच्या पाहून सर्वांना आनंद आला आणि सर्वांनी त्याला आपल्या जीवनात मिळवून घेतले. रामूच्या मनाचे समाधान त्यानंतर विविध नग्न सोझाला दोघांचा नसार भुश्याचा सार

व्यापाराचे गुपित

एका गावात सोमूशेट नावाचा एक व्यापारी म्हणून असे. त्याने गांवकऱ्यांशी वागणे सधम सधम म्हणून त्याला चांगले नावही मिळाले होते.

सोमूशेटला दोन मुलगे होते त्याला वाटे की, त्याच्या मलांनीही त्याच्या मारखेच चांगले नाव मिळवावे त्याचा मोठा मुलगा लक्ष्मीपती बापाच्या शब्दाला मान आणि त्याच्या सूचनेप्रमाणे वाग. परंतु धाकटा काशीपती म्हत्वाचांक्षी होता, प्रत्येक गोष्टीत बापाच्या पावलावर पाऊल टाकून चालणे त्याला नव्हते. तो लक्षाधीश होण्याची स्वप्न पाहत असे.

सोमूशेटने ते ओळखले. त्याने त्याला घुल्ला दिला-“बाबा रे! व्यापारी दुसऱ्याचे हित आपले हित मानतो तो महजी लक्षाधीश होत नाही. बंडमानी करून व्यापार केला तर असली स्वप्ने

माकनर शकतात. माझ्या मते इमान इतवार करून आयुष्य धाववासे हे वरे.”

परंतु काशीपतीला बापाचे म्हणण जव्या पद्धतीचे वाटले. तो म्हणाला-“बाबा, आजपर्यंत म्या पद्धतीने आपण व्यापार करतो आहो, तो माझ्या गते व्यापारच नाही. आपण सुखाने आयुष्य घालवू शकत नाही या गावात राहून व्यापार करायला मुळीच नाही.”

काशीपती बापाजरीवर एकदा राजधानीस गेला होता त्या शहराचे शिब त्याच्या नजरसमोर नाचत होते ते शहर आता मार बदलून गले होते. मोठमोठ्या इमारती आणि रस्त्यावर नेहमी गर्दी. डोक्यात लपणारी दुकानांची दिवाचती आणि मजावट. मोटारगाड्यावर खचाखच

भरकला माल आणि दुकानातून त्यांचे वडल वगैरे पाहिल्यावर त्यांचे डोळ फिरेल आपण वापासारखा गितीरेपणाने व्यापार केला तर आयुष्यात कधीच डोक्यावर काढता येणार नाही, असे त्याला वाटू लागले.

काशीपती घरी आल्यावर म्हणाला—“मी राजधानीत जाऊन व्यापार करायचे ठरविले आहे. म्हणून मला भांडवलाची गरज आहे. वाटा मला मी जाणार आहे.”

सोमूशेटला, मुलाला कोण समजावून सांगायचे, कळना. त्याने गावच्या कुळकर्ण्यांचा सल्ला घेतला. कुळकर्णींचा विचार

शहरात जाऊन व्यापार करायचा आहे. चाकर बम निरास जाला पाहिजे त्यासाठी तुला घोडे पैसे गयवावे लागले तरी त्यांना शहरात जाऊ दिले नाहीस तर त्याचा काढेल.”

‘मग इस्टेटीचे घाटे केलेच पात्रिजेत का कुळकर्णींसाहेब?’ सोमूशेटने निरास होऊन विचारले.

‘ते करायची गरज नाही, सोमूशेट!’ असे सांगून कुळकर्णीने त्यांना एक उपाय सूचवून निरोप दिला.

घरा परतल्यावर सोमूशेट मुलांना बोलावून म्हणाला—‘मुलांनो! आपल्या इस्टेटीची वाटणी करण्याचे ठरविले आहे. काशीपतीला शहरात जाऊन व्यापार करायचा आहे. छुजाल जावे त्याने, परंतु आपल्या घराची खरी स्थिती जी आहे ती तुम्हाला कदाचित माहिती नसेल. आपल्या दोक्यावर कर्जाचे मोठे थोडे आहे, हे मी तुम्हाला कधी सांगितले नव्हते परंतु ते मी किती दिवस लपवू? आपण इस्टेटीच्या करण्याचे ठरवितांच सर्व सावकार कर्ज वसुलीसाठी दारुसमोर येऊन उभे राहतील कर्ज फेडल्यावर जे उरले त्याची वाटणी करून घेऊ.’

असे सांगून सोमूशेट दोघां मुलांना-

कुटुंबात दोघां मुलांना वापावरोबर वसयला सांगून एक जुनी सुतावणी आणून त्यांच्यासमोर ठेवली.

ती पाहून काशीपतीची वाचाच बंद झाली. तो म्हणाला—“वावा! तुम्ही उगीच एवढे कर्जांचे ओझे वाडवून कशाचा हा ठवलेंत? आणि भाऊ-पर्यंत ते तुम्ही का नाही फेडलेत?”

कुळकर्णी म्हणाला—“अरे मुला! तुम्हाला सोडणारा मोणूस नाही त्याच्यावर पूर्ण विश्वास आहे. तुम्हा सर्वांना धक्के मारून परांवाहेर जावता असते.”

वापाच्या कुळकर्ण्याच्या व्यापारा-मूळे महत्वाकांक्षावर पाणी

फिरणार असे काशीपतीला वाटू लागले. तो म्हणाला—“हे पहा, कुळकर्णीकाका! मी शहरात जाऊन म्हणूनच मोठा व्यापार करण्याचे ठरविले होते. परंतु मला मागणीची कमनाही नव्हती की बावांनी इतके कर्ज वाडवून ठेवले असेल. मग तुम्हीच माही नरी मार्ग काढा. माणसा-या जगात जगायला काही तरी कलाच पाहिजे मला या आयुष्याला मला बोट शाला आहे.”

“असा जाऊ नकोस रे! तुज्या-सारखा सत्तबगार मज्जा असल्यावर बापाचे कर्जही फिटेल आणि घरातलं दारिद्र्य कायमच जाईल. म्हणून मी तुला भांडवल परविलो!” असे सांगून कुळकर्णीने काशी-

ते माने. ताळभावर तरी तिच. नाही तर चार पैसे मिळवून तरी येईल."

भोमशेट म्हणाला—"दोन्ही पैकी काही हो होवो, शेवटी सर्वांचे बरे व्हावे म्हणजे आले."

काशीपती दोन हजार रुपये घेऊन शहरात गेला. बाजारपेठेत एका मुख्य स्थानी त्याने एक दुकान भाड्याने घेतले. इतर व्यापाऱ्यांशी बोलून त्याने व्यापारासाठी चिच आणि खरेदी करून त्या दोन्ही पदार्थांच्या व्यापारात लागला. मिळविले त्याने इतर व्यापाऱ्यांच्या मानाने कमी दराने माल विकतला होता त्याच्या सर्व कामात यशस्वी इतर व्यापाऱ्यांना मानाने कमी विकतला. व्यापाऱ्यांना मनात त्या गोष्टीचा थोडा राग आला, परंतु त्यांनी त्याच्या कोशाच्याही छोटी जाखणशी केली. म्हणाले—"पुढे तुम्ही मोठे होणार आम्हाच्या बाजारपेठेत!" वास्तविक त्यांनी त्याला बघितले की काढा-यचे धाचा विचार सुरू केला होता.

परंतु काशीपतीला त्याचा कायबाजपणा कळला आणि ते म्हणाले ते सर्व घरे वाटले. तो म्हणाला—"अहो तुम्ही सर्वांनी मल्ला दिलात व प्रोत्साहन दिलेले

करावाच! तुम्हाला वाटले? काशीपतीने विचारले.

"तुमच्या कडची हळद आणि चिच लहान लहान व्यापाऱ्यांनी खूप खरेदी करून ठेवली आहे. तेव्हा तुम्ही खरेदी काढे खरेदी करून साठवा. पुढे किमती वाढतील." व्यापाऱ्यांनी मल्ला दिला.

काशीपतीने त्यांचे आभार मानून आणि पुढच्या दिवशी दूरदूरच्या मंडपात पुरविलेला काढा खरेदी करून साठविला.

सरोवरी त्या काळाने काढाच्या एवढी मागणी नव्हती. त्याशिवाय काढाची भावने मालक मोठ्या होत होती. म्हणून इतर व्यापाऱ्यांनी

दराने काढा विकत होते. काढाचा भाव उतरलेला पाहून काशीपती वावरला. कारण त्याने ज्या किमतीने काढा खरेदी करून साठविला होता त्यापेक्षा कमी दराने बाजारात माल विकतला जात होता. त्याने व्यापाऱ्यांना विचारले—"इतका स्वस्त काढा हा तुम्ही काढा विकत आहात?"

"कारण आम्हाला दराने काढा मिळाला होता. तुम्ही घाई करून जास्त दराने खरेदी करून साठविलात. तरी भिड नका. पुढे किमती वाढतील. तो पर्यंत थरा व्यापारात कधी नुकसान होणार नाही तुमचे. आम्हालाच तुमच्याकड विकत घ्यायचा पावे लागेल." व्यापारी म्हणाले.

पतीला दोन हजार रुपये दिले व म्हणाला—"समज, व्यापारात कधी खोट आली आणि पैसे बुडाले तरी काळजी करू नकोस. भाड्याकडे मी तुला आणशी पैसे देईन. कोणास टाऊक कर्तबगारीवर विस्वास आहे."

काशीपतीला स्वतःच्या कानावर विस्वास होईना. तो कुळकर्णीला म्हणाला—"काका! तुमचे कर्ज फेडणे तितकेच जगणार नाही मला. एका वर्षाच्या आत या दोन हजारांचे चार हजार करतो मी."

काशीपती निघून गेल्यावर कुळकर्णी

काशीपतीला ते सर्व खरे वाटले. त्यान-
ज्या खोल्यांतून कांद्याची पोती भरून ठेवली
होती त्या खोल्यांना कुलपे लावली. परंतु
दान तीन महिने दर चढले नाहीत. त्याने
व्यापाऱ्यांना कारण विचारले. ते म्हणाले-
"मित्रा! व्यापारात घाईगदीने काम चालत
नाही, हिमत हारता कामा नये." सर्व
मनात हसत होते. आणि काही दिवसांनी
काशीपतीने साठवून ठेवलेल्या कांद्याच्या
खोल्यातून घाण येऊ लागली. लोक ओरडू
लागले. काही लोकांनी कुलपे तोडून कांदे
रस्त्यावर फेकण्याच्या धमक्या द्यायल्या.
सुरवात केली.

काशीपतीने खोल्या उघडून पाहिल्या. ~~आ~~
एकही कांदा ~~ना~~ उरला. ~~आ~~
व्यापारी नाथे ठव लावले- "अहो ~~आ~~
उघडधावर ठेवला नाहीतर कुजतो, एवढेसुद्धा
तुम्हाला कळू नये म्हणजे ~~आ~~च आज
बुवा! मग तुम्ही व्यापार काय करणार?"
तेव्हा काशीपतीने डोळे उघडले.
व्यापाऱ्यांनी त्याला फसविले. ~~आ~~ गोत्यात

लवाडा, फसवेगिरी आहे. ~~आ~~
माणूस मिळणेच कठीण.
शेवटी काशीपतीने दुकानातले आणि
खोल्यांमधले सर्व कांदे बाहेर फेकविले
आणि रिकाम्या हाताने घरी परतला.
कुळकर्णीने त्याला विचारले- "काय रे
बुवा, आणखी पैसे हवे आहेत का?"
"नको काका! तुमचे कर्ज फेदू शकलो
तर मिळवली कान भरला!" काशीपतीने
~~आ~~ वृत्त सांगितले.
अस्स! दरेच लयकर होले उघडले
म्हणाययाचे. तुझ फिरलेले डोळे ठिकाणावर
आणण्यासाठी मीच तुझ्या बापाला सांगून
तुला कर्ज देण्याचे नाटक केले. सोमूशंदचेच
पैसे मी तुला दिले होते. तुझ्या बडिलावर
काही कर्ज येणे नाही." कुळकर्णी म्हणाला.
"एकल्यावर डोक्यावरचे एक ओझे
उतरल्यासारखे वाटले काशीपतीला. त्या-
नंतर तो बापाच्या शब्दांवाटेर कधी वागला
नाही.

किफायतशीर हिस्सेदार

एका मोठ्या ~~आ~~ चौकात एका ~~आ~~ दुकानातले दुकानदाराने जावे ठेवले ~~आ~~
विकायना. एके ~~आ~~ एका गरीब तरुण भुसात दुकानदाराकड काही ~~आ~~ देता ~~आ~~
दुकानावर म्हणून विचारले. दुकानदाराने त्याला नाकशाची गरज नसल्याचे सांगितले.
तेव्हा ~~आ~~ म्हणाला- "तरुण भ्रम ~~आ~~ का! तुमच्या दुकानातले बागेक बागीक
जावे ~~आ~~ मला विकायला मी बाजूला विकायला ~~आ~~ नसलेले ~~आ~~ मी पैसे परत
आणून देईन ~~आ~~ तुम्ही ~~आ~~ मनाला वाटताने ~~आ~~ वा." व्यापाऱ्याने काही फाळे
विकायला काढून दिली. ~~आ~~ माणूस ~~आ~~ फळे विकायला येतला.
त्या दिवशी दुकानात निर्यापेक्षा आत विष्टी झाली. मगच फळे तपाऱ्या
पामागाने संध्याकाळी ~~आ~~ फळे परत केले. ~~आ~~ म्हणाला- "माझ्या गेहूनतीवद्दत मनीका
वाटेल हे वा."
दुकानदार चकित होऊन ~~आ~~ म्हणाला, तू ~~आ~~ एवढ्यास फळे विकते नात्राण!
"तुमचे म्हणून गरीबर ~~आ~~ परंतु ~~आ~~ दुकानातली फळे विपत्ती गेली ~~आ~~
मुळे ~~आ~~ मगच फळाचा भाव तुमच्या ~~आ~~ ~~आ~~ भावात सांगितला. म्हणून तुमच्या
दुकानातली फळे विकली गेली." तो माणूस म्हणाला.
दुकानदार निरुत्तर झाला. त्याने त्याला ~~आ~~ पैसे ~~आ~~ निरोप दिला.

प्रायश्चित्त

एका रात्री विठोबाचे देऊळ जेथे पागळ्या गंवभोशीतले लोक देवपुजेसाठी त्या देऊळाला येत.

एक दिवशी रात्री पुजारी आरती करीर आटोपल्यावर गर्भगाराचे दार बंद करून हातात लोखंडाचे बाहेर आला तेव्हा एक गरीब माणूस आठून विनवण्या करू लागला— "गुरुजी! एकदा गर्भगारात दार काढला का? देवाचे दर्शन घेऊन निघून जाईन."

पुजाऱ्याने त्या माणसाला वर्षामूस खालपर्यंत एकदा पाहिले आणि म्हणाला— "देवाची आरती झाली आणि शय्या सजवून देवाला गृहात पोचवून आलो आहे! जातां उधांच दार उघडेल."

"म्हणजे रात्रभर मला साटकळत बसावे लागेल म्हणता?" तो म्हणारा पुढपुढत म्हणाला.

"जरा रात्रभर तुला बोथल्यावर पडून रहा." असे मागून पुजारी निघून गेला. म्हातारा आठवल्या अंधारात बोथल्यावर जाऊन त्याला त्याचे सर्व आयुष्य आठवले.

त्या म्हातार्याचे नाव पांडुरंगराव होते. लग्न करून त्याने संसार घाटला. परंतु पुरेसे पैसे त्याच्या मिळत नव्हते. एक म्हातारा नातेवाईक होता. तो मेल्यावर त्याची सर्व इस्टेट आपल्यालाच मिळेल हे पांडुरंगरावाला माहीत होते. परंतु जिवंत अमेपर्यंत त्या नातेवाईकाने पांडुरंगरावांना फिकू दिले नाही. पांडुरंग व त्याची रसुमाबाई वाट पहात होते की, म्हातारा केव्हा मरतो आणि केव्हा त्याची संपत्ती मिळते.

जेवटी म्हातारा एकदांचा मेला. तो बातमी कळताच नवरावाकडे त्याच्या

त्याचा दहनसंकार घ्यासांग केल्या त्यानंतर दोघां नवरावाकडेला सर्व धर हुडकून चाकून पाहिले परंतु एक फुटकी कवडीदेखील घरात मिळाली नाही.

देवघरात फार फार जुन्या काळातली एक काण्याची विठोबाची मूर्त सोडून दुसरी कोणतीही मूल्यवान वस्तू सापडली नाही. पांडुरंगरावांना कळेना की, म्हातार्याने आपली सर्वसंपत्ती दडवून ठेवली आहे.

'ही तांच्याची मूर्त घेऊन तिच्यावर कपाळ आपटायचे का?' असा विचार पांडुरंगराव ती दूर निघाला. परंतु पांडुरंगरावाच्या

त्यांचा हात बळून त्यांना थांबविले व म्हणाले— "आपण जरा विचारात काम घेतले तर पुढे काही मिळू शकेल." असे सांगून तिने पांडुरंगरावांना घेऊन घेऊन मुर्तवाडी

पांडुरंगरावांनी त्यांच्या सुगीक होण्याची श्रम वाढवण्याची केली. एका जुन्या कापडात गुंडाळून ते ती मूर्त आपल्या घरी घेऊन

दुसऱ्या दिवशी वणव्यासारखी गावभर बातमी पसरली की पांडुरंगरावाच्या घर यातल्या वागत खणताना विठोबाची मूर्त सापडली पांडुरंगरावाच्या वायकोच्या अमात दब माला आहे. पांडुरंगरावांच्या घरात देवदर्शनासाठी लोकांची गर्दी येतली

भ्रंधविश्वासाने त्यांच्या दक्षिणा व भेटी
आणून देवासभार ठेवल्या

पादुरंगरायांचो जायको मिटून
कस पिज्जालून अमात आल्यासारखी धुमते
बसलेली होती. लोक प्रश्न विचारीत व
तो देवानेच दिलेले उत्तर म्हणून उत्तर
देई. भक्त तर देव म्हणून खूष
होते. शेवटी निला अदास्तपणा आला व ती
बेकस होऊन पडली. लोकांना वाटलं देवाने
तिला आतां मुक्त केले आहे आणि आपा-
पल्या बरो निघून गेले. नंतर दोघां तयरा-
बायकोंनी दक्षिणा व भेटी उचलून ठेवल्या.
पादुरंगराय म्हणाला—“पाला म्हणतात
मुक्ती!”

प्राणप्रतिष्ठा केली दर अनिवारी रखमा-
बाईच्या देव येई हळूहळू अवळ-
पामच्या गावोगाव वातभो पसरली नोक
दर्शनाला येऊ लागले. मोठी मिळकत होऊ
लागली.

मनात आणखी
एक गोष्ट आली लहानलहान भेटी आणि
मिळाल्यातरी काय टागोन? एक
हडा ठेवून देवळासाठी भक्तांनो
भेटी वाढीर रखमाबाईने
पादुरंगरायांच्या या द्युतीची स्तुती केली

दुसऱ्या दिवशी पादुरंगराय एक मोठा
घोरला माव्याचा हडा पेंऊन आला.
हड्याला हळदीत भिजवून
बाधण्यात आले रखमाई देवाच्या जाणीने
भक्तांनी देवळासाठी पैसे टाचेत असे तानू
लागली “तुमच्यापैकी माझा भक्त असेल,
फक्त या हड्यात पैसे टाकावेत.
परंतु आमाणिकपणाने मिळविलेली रक्कमच
टाकावी नाही तर ती आपराच्या
तुकड्यात उचलून जाईल

हड्यात खूप पैसे जमा झाले. सहा
महिन्यांनी देऊळ बांधायला पुरतील एवढे
पैसे जमा झाले. “एवढे पैसे आयुनंतर
आमल्याला पुरतील गाव सोडून पळून
जाऊ या.” तयरा बायकोने ठरविले.

तो हडा पळवून नण शक्य नव्हते. कारण
तेथे दररोज लोकांची ये-जा होती.
खूप विचार करून रखमाबाईने अगदी
नेवट्याच आणि तसाच दुसरा एक हडा
आणविला हळदीन नवकले
कापड गुंडाळले तां हडा मूर्तीच्या शेजारी
आणून ठेवला खरा उचलून जव्या
पाटक्या गुंडाळून दुसरीकडे
ठेवण्याचा विचार केला

तिने सर्व कसा पार नव्याला सांगितले. म्हणाली—“मध्यरात्री
आपण या घरातून पाय लोकांना
घाटेल की हड्यात येइमानीने मिळवलेली
रक्कम पटल्याने सर्व आपरात बदल

आहेत. म्हणून आपण दोघे दुखी व निराश
होऊन गाव सोडून गेलो आहो.

मंढ्याकाली परसातून खापरे गोळा करून
पादुरंगरायाने हड्यात भरली जुना
हडा दाराभाडे नऊन ठेवला आणि नवा
हडा मूर्तीजवळ नेऊन ठेवला मध्यंतरी
रखमाबाई झोपली

नंतर पादुरंगरायाला शंका वाटली.
भक्तांची सर्व कमाई देगाइनीची असण
शक्य नाही. म्हणून त्यान जव्या हड्यातली
काही ताणी काढून नव्या हड्यातल्या
आपरावर ठेवली आणि तोही आपला.

मध्यरात्रीच्या सुभारास आर्चाची
शोप मोडली तिने माय केळ
उजाडण्यापूर्वी जायचे नाहीतर

शेतावर जरणारे लोक त्यांना पळत जाताना पाहतील.

पांडुरंगराव घाईघाईने उठला दाराच्या आड फाटक्या कापडान गुहाळून ठेवलेला हंडा डोक्यावर उचलून घेऊन दोघं नवरा-
वायकां निघाली तजाडच्यापुर्वी गावा-
पासून पुष्कळच दूर निघून गेली होती दुपारी
एका निर्जन स्थानी दारघाती थोड खोळत-
पिऊन घेतले थोडो विश्रांती घेतल्यानंतर
त्यांनी दत्तच्या गायी पंगड्यावर धर्वासाही
थोडे वेळ होते म्हणून तडा उघडून पाहिला.

दाघ एकदम किकाळी फोडून ओरडत
कारण त्यास खोपरेच होती व थोडी
वर तोआजवळ नाणी होती

त्याच अम शालं रजसाघाईने आप
मोडल्यावर आपले हात पाहून
मूर्तीजवळच्या हडधाल पाहिल की हंडे
बघळून आहेत नाही. नेहा
तिच्या हाताला नाणी लागली. तिने
हंड्यांची केली. पण हंडा
मूर्तीजवळ आणि नवा दाराआड झेला.

Fullscreen 177

त्या दिवसापासून तेवढे जे दिवस ते धरले
ते मेल्यावरून मुळतः.

पांडुरंगराव मेल्या नाही. परंतु त्याचे
जीवित कुठ्याहीन वाईट गेले. त्याच्या
केलेल्या पाषाणदल पश्चात्ताप होऊ लागला.
त्याच्या वाट त्याच्या को खऱ्या हडधालने
वन वापरून गावकऱ्यांनी देऊट बांधले
असले देवाचे दर्शन देवासमोर
नाम त्याच्या उवाजवळ अमा मागायची.
अमा विचार करून तो अमात उरली
नव्हती असावसा आपल्या गायी
आज त्याच्या जागी एक सुंदर
त्याच्या त्याला दिसले
परमातराच्या परंतु देवाचे दर्शन त्याच्या
नाजवान नकले

पांडुरंगराव, उवाडल्यावर दर्शन होईल
व देवाची अमा त्याच्या करायला
माणण धाकला वेईल, विचाराने चौथ-
यावर झोपला तो पुन्हा उठला नाही तो
वेकुंठलोकी गेल का?

46 / 68

चोर आणि साव

एका गावी गोविंदराव नावाच्या एक
गमीनदाराला शेखर नावाचा एक
मुलगा होता मराने त्यालाच असे असे
राही त्याच्या पंगड्यात मागच्या
वाजुला एका पिपलाच्या पाराधर झोपत
असे. पक्ष्यांची किलविलात सुरू झाली ती
तो प्रसन्न चित्ताने उठे.

एके शेखर त्याच्या त्याच्या
साव्यावर त्याला दिसले काणाम आऊक,
मोठ्याने ओरडला आणि वगळ होऊन
पडला. मुलाचा आवाज ओळखून गोविंदराव
धावले आणि वेधुद्यावस्थेत त्याच्या मुलाच्या
उचलून वेडून आले.

थोड्या वेळाने शेखर सुद्धाच आला,
परंतु अविष्टासारका कोठेतरी तोडाला
आले ते बघवडू लागला. शेखरच्या अनपेक्षित
आवाराविषयी गोविंदराव जाणखी एका
कारणाने घाबरले. त्याच दिवशी त्याच्याशी

ज्या मुलीने लग्न करले होते त्या मुलीचे
आईवडील साखरपुडा करायला यणार होते.
गोविंदरावांनी त्या पिपलावर एका आड
हडधालनंतर गायला निरीप पाडविला आणि
अजाने वेळ माधवशास्त्री याचा भीरधीम-
वार चालायला आणले.

वेधव्यांनी नाही तपासून शंकराला
कसलाच आचार नसल्याचे सांगून भूत-
पिशाचच त्याला असाही, पिपला-
त्याच्या त्यान पाहला असावा आणि
त्याला उत्तरवायल्या मठातल्या साधुवडे
न्यायला सुचविले.

नंतर दोघ मुलाला घेऊन मठात गेले.
त्या वेळी एकजण साधूला प्रवक्षिणा घालीत
होता. त्याच्या मानेवर भूत असले आहे
असे लोक सांगत होते. साधूने तीन वेळ
हातातकी कुडबी त्या माणसाच्या डोक्याला
लावली आणि काय गंमत पहा, लगेच

भूत स्तरावर ॥ दृश्य पाहून गोविंदरावाचा
साधूवर विस्वाप्त वसला.

साधून सर्व एकत्र घेतल व म्हणाला—
"तुमच्या मुलाच्या मानवर मुला किंवा
भूतप्रेत काहीच घडलेले नाही. त्याचा
कोणीतरी ॥ ॥ त्याने ॥ ॥
॥ ॥ दिमलो आहे. हे ॥ ॥ कोणत्या-
तरी मांत्रिकाचेच असले पाहिजे. किती
मांत्रिक आहेत गावात?"

गोविंदराव म्हणाले—"आपल्या गावात
दोघेच मांत्रिक आहेत—एक शंभू आणि
दुसरा खंडू."

"तुम्ही त्यांच्याकडून मुलाचा इलाज
करवा. जो मांत्रिक इलाज करायला तयार

साधू म्हणाला.

गोविंदराव ॥ माधवशास्त्र्यांनी नोक-
राच्या हाती निरोप पाठवून दोघां मांत्रि-
काचा बोलावून घेतले. शंभू ने शेवटला
तपासून त्याचा इलाज करणे त्याला शक्य
नसल्याचे सांगून ॥ ॥ तो निघून गेल्यावर
खंडू म्हणाला—"मी करतो याचा इलाज.
भाज रात्री मलाच्या सर्वांगाला एक मंत्र-
वलेल उटण लावून ते ॥ ॥ कोणाचे आहे
॥ ॥ मी मागलो शंभू पेशासाठी आशा लावून
जगतो मला वाटते त्यानेच हे काम केले
असाय म्हणून त्याने गुपचुप येथून पाय
काढला मी ॥ ॥ बिग पाहेर काढतो.

॥ ॥ मांत्रिकांचे परस्परारी घेरे ॥ ॥
पेशात हेवेदाचे अमलातून त्यानंतर गोविंद-
रावांनी खंडूला घरी पाठवून दिले आणि
माधवकडे आऊन खंडू इलाज ॥ ॥
॥ ॥ असल्याचे सांगितले आणि त्याचा
अभूत सदाच असल्याचेही सांगितले.

साधने विचारले—"तुम्हाला शंभूवर
विश्वास ॥ ॥ का? दिव्य दृष्टीने मला
तरी ते काम खंडूचे असल्याचे वाटते आहे
आज रात्री उटण लावल्याचे मिश लावून
तो तुमच्या मुलाचा काटा दूर करण्यात
आहे. माझा ॥ ॥ आहे, तुम्ही आपल्या
मुलाला दाखवा."

तुन ॥ ॥ का त्यासाठी ॥ ॥ कोय
काय केले पाहिजे.

त्या दिवशी रात्री गोविंदराव व माधव-
शास्त्री दोघां ॥ ॥ वगेवर बसून ॥ ॥
घरी गेले आणि ॥ ॥ ॥ ॥
जागी लपून बसले.

मध्यरात्र सपल्यावर ॥ ॥ आपल्या
घरातल्या मधल्या जांलीत रांगोळी घातली
॥ ॥ सधोमघ एव मलला भाप गडाली
करून ठेवला. त्याच्यावर एक मलल्या
माणसाच्या डोण्याची कवची ठथला कवची-
वर एक लिटू ठेवले नंतर ॥ ॥ लावला हे
सर्व झाल्यावर तो भोवर ॥ ॥ इतक्यात
गोविंदराव ॥ ॥ माधवशास्त्री दोघा साथी

गारासह घरात शिरले. खंडूला खावाला
वाधून खूप बडविल आणि त्याला फरफटत
ओडून साधूसमोर उभे केले. खंडू ॥ ॥
अनपेक्षित हळक्यान अधमला झाला.

सर्दानो खंडूला आपली चूक मान्य करा-
यला सांगितले परंतु खंडू रडत म्हणाला—
"देवाची जपथ, मी मंत्र टाकला नाही हे
कोणाचे काम प्रसाद हेदेखील मला माहीत
नाही मी उटण लावून त्याच्याच शोध
अविणार होतो परंतु माझ्या प्रयत्नावर
पाणी फिरा आणि या जोकोती मला
॥ ॥ डकड माणल.

गोविंदरावांचे नाकार खंडूला आणखी
बडवणार हात. ॥ ॥ शस्त्राला बरोबर
घेऊन ॥ ॥ आला आणि दस्त्यावून म्हणाला—

"त्या विचिन्त्याला का सारता? पहिल्या

साधूंचे मार्ग करून टाकण्याच्या साधूला घड्या. हा शेजारभावंचा मांत्रिक आहे आणि साधूंचे संग करून आला आहे. पाने आम्हा दोघांना वदेनाम करण्यासाठी हे जाले शकते. कित्येक दिवसापासून याच्या डोंगीपणाचा वंशय होता."

ते एकून साधू नव्हत पाध लागला परंतु शंभू आणि शंखरने त्याला धरून जोरपळ.

ना शरद लागला-"होय, मी लोभाळा कळी पडून हे काम केले होते परंतु माझ्या काम करविणारा दृष्ट आहे असे न्याय माधवशास्त्र्याकडे बोटात घेऊन येतो.

माधवशास्त्र्याचा कावराचाकरा जाला. त्याच्या तोंड वार एक शब्दही उमटेना.

गोविंदरावांनी शास्त्र्याला दरडावून विचारले-"शास्त्रीबूवा! तुम्ही केलेत हे काम?"

शास्त्र्याच्या मनात आले त्याच्या मनात आहेच. याच्या मनात आपल्या एकुलत्या एका मुलीला माझ्या यत्नात बांधायचे होते करावचे म्हणजे करावा लागणारच परंतु एक दमडी गाठीची खच केल्याशिवाय मना हे जावई करून घेण्याच्या सह-पटात होते मी वडा ठरलो तर कोण घेईल मलाही द्यायला? आपल्या मुलीशी पुन्हा भाण-सात आपला विचाराने त्यांनी सर्व नाटक होते. रात्री पिपळा-सहोतरी भयंकर आकृती दिसली मला आणि मतिभ्रम झाला परंतु बाता पुढे मो पुन्हा चांगला झुठीवर आली आहे."

माधवशास्त्र्याची मान खाली झाली. त्याने आले व त्यांनी शूय करून शंखरशोच मुलीचे लग्न करून दिले.

महोदर म्हणाला एकुल कुंभकर्ण राक्षसांवरोबर रावणाच्या महालात गेला. त्यापूर्वीच काही राक्षसांनी पुढे आजून रावणासमोर निवेदन केले-"कुंभकर्ण होपेतून जागे झाले आहेत. त्यांनी मग्न रणांगणावर जावे म्हणतां प्रथम आपल्याला भेटायला घेऊन येऊ म्हणतां?"

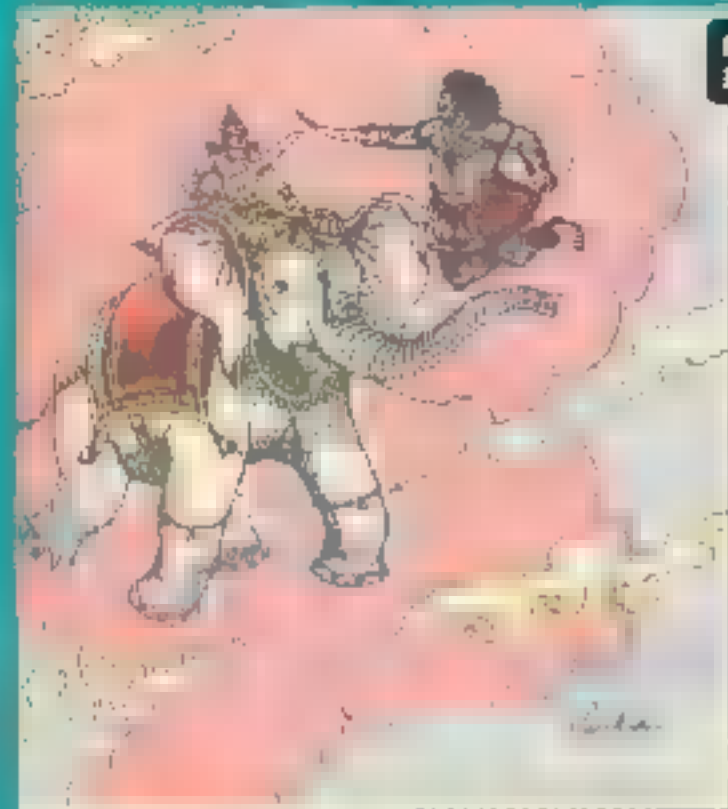
"त्याला भेटायचं आहे मला. म्हणून प्रेमादराने त्याला इकडे घेऊन या." रावणाने केली. राक्षसांच्या तोंडी रावणाचा संदेश मिळतांच कुंभकर्ण रावणाला भेटायला त्याच्या महालात गेला.

लंकावगरीच्या कोटाबाहेर वादराना तो पर्वताकार देहधारी कुंभकर्ण दिसला आणि

ते पाहून पळू लागले रामानेदेखील कुंभकर्णाला पाहून वादरसैन्य पळू लागलेले पाहिले. तेव्हा त्याने विभीषणाला विचारले-"एका मोठ्या वगसारखी दिसणारी ती व्यक्ती कोण वरे आहे?"

विभीषण रामचंद्राला म्हणाला-"तो विश्ववसूचा मुलगा कुंभकर्ण आहे. त्याने युद्धभूमीवर प्रत्यक्ष यमाला इंद्राला पळवून लावले होते. त्याच्या एवढे पर्वताकार शरीर इतर कोणाही राक्षसाला मिळालेले नाही. इतर राक्षसांनी धरवान मिळवून आपली शक्ति वाढविला. परंतु हा जन्मापासूनच बलवान व पराक्रमी आहे. जन्मल्यावरोंवर याने भूक लागताच सहस्रावधी प्राण्यांचे भक्षण

केले. पाहून घाबरली आणि
इंद्राच्या आश्रयाला पावली

इंद्राने संतापून कुंभकर्णविरूद्ध
हायला. तेव्हा कुंभकर्णाने हुंकार केला.
तेव्हा तो एकूण प्रजा घाबरून गेली.
त्यानंतर कुंभकर्णाने इंद्राच्या
ऐरावताचा सुळाच उपटला आणि त्याचा
प्रहार इंद्राच्या छातीवर केला. इंद्र प्रजे-
बरोबर ब्रह्मदेवाकडे जाऊन शरण लागू
लागला. ब्रह्मदेवाने सर्व राक्षसाना बोला-
विले. त्यात कुंभकर्णाला पाहून ब्रह्मदेवही
घाबरून गेला. ब्रह्मदेव कुंभकर्णाला म्हणाला-
"काय रे मूर्ख! त्रिलोकाचा नाश करण्या-
साठी का रे विश्ववसुने तुला जन्म दिला?

तुला जगाचे भानच राहणार नाही." ब्रह्म-
देवाच्या मागाने कुंभकर्ण तत्काळ जमिनीवर
पडला. ते पाहून रावणाने हात जोडून
ब्रह्मदेवाकडे निवेदन केले-"हे पितामह
देवा तो प्रपौत्रच आहे त्याला
देणे बरोबर नाही. परंतु
तो खोटादेखील नाही कुंभकर्ण
सोपला आहे. त्यात काही बिघडले नाही.
परंतु त्याच्या सोपण्याजागण्याच्या वेळां
आपण अवधान दाखवा." तेव्हा ब्रह्मदेवाने
असा नियम घाबरून दिला की, कुंभकर्ण
सहा महिने सोपेल. एकच दिवस
त्राणा राहिल. जगा भाल्याबरोबर त्याला
समीर कोणी आणि जे काही दिलेल
त्याचे मंजुरी करील

'रामचंद्रा! आपला पराक्रम पाहून
रावणाने कुंभकर्णाला जामा केला आहे.
तो दिसायला भयंकर आहे आणि पराक्रमी
पण आहे. तो वानरगंना येणार
आहे. त्याला पाहताच पळणारे हे वानर
त्याच्याशी युद्ध कसे काय करणार? त्यांना
समजावून सांगायला हवे की, कुंभकर्ण हे
एक चाकले फिरते घंघ आहे, म्हणजे
त्याच्या मनांतली भीती कमी होईल."

विभीषण म्हणाला ते ऐकून रामाने
नीलवानराला आज्ञा केली की लंकेच्या

सधें शरावर एकदम हकला करावा. तेव्हा गवाक्षा, शरभ, हनुमान, अंगद आदि वानर पर्वतशिखरे उगडून येऊन युद्धाला निघाले.

त्रिकडे कुंभकर्ण अर्धवट झोपेतच रावणाच्या घरी गेला. रावण चिंतामय स्थितीत बसलेला होता. कुंभकर्णाचा पाहून रावणाला परमानंद झाला. तो उठून कुंभकर्णाला कडकडून भेटला. दोघे आपापल्या जागी बसल्यावर कुंभकर्णाने रावणाला विचारले—“शायी अशी कसली घाई होती रे, तू मग जागा करायला सांगितलेस? ज्या व्यक्तीमुळे तुला एकदोन भीती वाटते आहे, त्याचे मरणजवळ येऊन ठेवले आहे.”

चंद्राने लंकेवर स्वारी केल्यामुळे आपल्या राक्षसवंशावर हे संकट आले आहे. मुरीव व वानरसैन्य दरोडार घेऊन रामचंद्र समुद्र पार करून लंकेत आला आहे. त्याने राजसत्ता संहार मुद्दू केला आहे. अंकेला वानरसत्ता पडला आहे. यद्धांत आतापर्यंत वानरबोरांपैकी एकदेखील मेलला नाही. त्याच्या हाती अनेक राक्षसवीर मारले आहेत.

रावणाकडून सर्व गोष्टी ऐकून घेतल्यावर कुंभकर्ण हसत—“मागे एकदां मारून मासाठी राजसत्ता कोलाविली होती. त्या वेळी जे असे वाटले तेच होते आहे. सीतेचे अपहरण करून तू जे पापकर्ते केल आहेस त्याचे हे खरे खवर दुष्टीस पडला, असे मागे वाटले नव्हते. या दारवती आपल्या धाकटा भाऊ विभीषण याने जी सल्ला दिला होता तोच योग्य व अन्वकरणीय होता.

रावण लपवून म्हणाला—“कुंभकर्णा! लक्षान डेक, मग्न्याहून लहान आहेस. लहान तोंडी मोठा वानर शोभत नाही. ही उपदेश करण्याची वेळ नाही. पराक्रम दाखविण्याचीवेळ आहे.”

“राक्षसराजा! मी आपला धाकटा भाऊ आहे. आत्मीय वंश आहे! म्हणून

असावे. त्याने लंकेत आपल्या सैन्य होते, ते मी केले. आपल्याला ते गैर वाटत असेल तर मी पुन्हा ती गांष्ट काढणार नाही. मी आपल्या शक्तीचा पुरा दाखव करून शत्रूचा संहार करीन. रामालक्ष्मणाचा वध करून वानरींना लावीन. जवळच्या नातवाडकाचा आपल्याने दुःखी झालेल्या राक्षसांना करीन. मी जिवंत असण्यात रामचंद्र राक्षस राजाच्या वेसालाही पाचथे शरणागती नाही.” कुंभकर्णाने दिले.

कुंभकर्ण म्हणाला—“एकदा महादेव त्याची काम-उपासणी करणाऱ्या व्यक्तीत म्हणाला—“रावण ज्या शक्ती मीलेसे अपहरण करायला निघाला होता. त्याच्या तर्वांनी त्याची धाड पोपटली होती. त्यात तू स्वतःच्या पराक्रमाच्या पुढारीक्या जाणून एकदमून युद्धाला जाण्याची भाषा वाचता आहेस! आमच्या लंकेत अनेक राक्षसवीरांचा एकट्या रामाने कत्तः मारला. त्याचा एकदमून वध करण्यात आहेस का? रामचंद्राच्या हाती तुला लहान पत्तलले. राक्षसवीर त्याचे नाव ऐकून भयकंपित होत आहेत.”

रत्नानंतर महादेव रावणाला म्हणाला—“आपण आमच्या पैकी काही वयात रावणाकडून लंकेत आली राक्षस वध

करून लंकेत लंकेत नाही तर आपल्या परत येऊन मी रामचंद्राचा गिळस शकल अशी पसरवायची. आपण आम-राक्षसचे प्रदर्शन करावे. पति मेल्याबद्दल आपण मीच्या मनाचे सात्वत करावे. यात जीवित तिचे मन वज्रवाच. युद्ध केल्याविनात हा कत्तः गुराव.

महादेव रावणाला म्हणून कुंभकर्णाचा बोधवली भडकला. तो गरजला—“मा मीच्या अकदा पत्तरविण्याच्या आतमडीत तू नका. तुमच्या सारख्या मूर्खांचा सरला ऐकूनच रावणावर प्रमग आला आहे. तुम्हाला युद्ध जवळ ऐकूनच वापरे भरते. रावणाला 'हो' का 'हो' येवतायची?

विजयी होऊन गन्त ये. तुला पाहूनच राम व लक्ष्मण दोघांचा वरकांप उडेल.”

त्यानंतर कुंभकर्ण युद्धाला जायला तयारी लायला त्याने एक मोठा भाग्या हातात घेतला. तो मोठ्याने मडकलेला होता. त्याला तांबड्या फुलांचे हारसुरे बांधून सजवले होते. तो रावणाला म्हणाला-“मी एकटाच जातो युद्ध करा-यला मेल्याची गरज नाही भाकशांना पकडून मी आईन.”

“तू आपल्या बरोबर सशस्त्र सैन्य घेऊन जा. वानर पराक्रमी आहेत व चपळ आहेत पाय रोचून लढणारे आहेत. तुला किंवा कोणालाही एकदा पाहून वेफिकीर राहणाऱ्याला सहज थर करतील.” रावण त्याला समजावून सांगू लागला.

त्यानंतर रावणाने स्वतः कुंभकर्णाला सजविले. कुंभकर्णाने धारण केले आणि रावणाला कडकडून मेटला. रावणाचा आशीर्वाद घेऊन तो रणांगणावर निघाला. त्याच्याबरोबर अनेक राक्षसवीर रक्षांस वसून ससैन्य शस्त्र व इतर युद्ध वाघे वाज-वीत निघाले.

वाटेत कुंभकर्ण राक्षसांना म्हणाला-“वानरांनी कापले वाईट काहीच केले नाही. याशिवाय वानर हे आपल्या वना-

लकावर स्वतः दंडा त्यांच्या मुद्यात राम व लक्ष्मण आहेत. म्हणून मी या युद्धात फक्त राम आणि लक्ष्मण समानार घ्यायचे ठरविले आहे.”

राक्षसांनी कुंभकर्णाचा जयजयकार केला. रणांगणावर कुंभकर्णाच्या रुपाने पर्वतच चालत असलेला पाहून वानरांची गरळण उडाली.

अंगद वानरांना घ्यालेले पाहून नल, नील, गवाक्ष व कुमद वानरवीरांना म्हणाला-“तुम्ही पराक्रम, तुमचे शौर्य, साहस कुळप्रतिष्ठा चिसरून सामान्य माकडासारखे काय? फिरा मागे. तुम्हाला जिवाची एवढी भीती आहे का? समोर जो मयकार आवृत्ती दिसत आहे, तो योद्धा असून आपल्या भयभीत करण्यासाठी केलेले एक यंत्र आहे. आपण ते तोडून फोडून टाकू या.”

ते ऐकून वानरांना धीर आला ते खडक व झाड मुळापासून उपटून घेऊन आले आणि सारखे कुंभकर्णावर तुटून पडले. परंतु त्याच्या जिवाचा छंदकाचा परिणाम मुळीच झाला नाही. तो निश्चयाने वानरांना नथ करू लागला.

अंगां मान वानर तुम्हाला

उडधा टाकू लागले. काही सेतूचकून पलण्याचा यत्न लागले. अंगदाने वानरांना पळतांना पाहून सावध केले. म्हणाला-“आपण इतके वानर आहो आणि एकट्या कुंभकर्णाला पाहून आपण भिण्याचे कारणच काय? परंतु वानरांनी अंगदाच्या बोलण्याकडे लक्ष दिले नाही. प्राणभयाने पळू लागले. तरी अंगदाने त्यांची समजूत घालून त्यांना धीर दिला व परतविले. त्यांच्या मदतीला वाचला.

त्यानंतर हनुमानाला पुढे करून कृपभ, गरभ, मैद, धूस, नील, कुमुद, सुषेण,

तुम्हाला काय कळते रे? तुमच्या सारख्या मूर्खामुळेच लंकेची ही दुर्गति झाली आहे. खजिना रिकामा झाला. सैन्य नष्ट झाले. स्वतःच्या राजाला शत्रूवर धाडला हवी अशा आपत्तीत तुम्ही दकलत आहे. तुम्ही ज्या चुका केल्या, त्या सुधारण्यासाठी मी रणांगणावर जाणार आहे.”

कुंभकर्ण म्हणाला ते ऐकून रावण मोठ्याने हसला व म्हणाला-“महोदर म्हणशील तर रामाचे नाव ऐकूनच धावरतो. म्हणून याला युद्ध नको आहे. तुझ्यासारखा धूर् भाऊ आणि पराक्रमी वीर आमच्या धाजूला आहे तरी कोण? तर मग जा.

युद्धाला निघाले. हे सर्व वीर मरणाच्या तोंड थापचे ठरवूनच निघाले.

तिकडे कुंभकर्णाने वानरांचे भक्षण सुरू केले. द्विदिने एक पर्वत उचलून कुंभकर्णावर ठेवला गेला. परंतु त्याचा नेम त्याने तो कुंभकर्णाच्या राक्षससैन्यावर पडला. त्यामुळे अनेक रथ, घोडे आणि राक्षस चिरडले गेले. द्विदिने त्याने एक डोंगर फेकला. तो पडल्यामुळेही राक्षसांचे फार नुकसान झाले. ते राक्षस रथात बसून आले होते त्यांनी अनेक वानरांचा वध केला वानरांनी वीर प्रज्ज राक्षसांना शोधून काढण्याचा संकल्प ठेवला.

हनुमानाने आकाशाने नेहा कुंभकर्णावर लक्ष्मी व वृक्षाचा फेकला परंतु कुंभकर्णाने आपल्या भाल्याने ते लपवून घेऊन फोडून टाकले. नंतर तो आपल्या मादलाने वानरांवर वाजून गेला. तेव्हा हनुमानाने एक पर्वत उचलून कुंभकर्णावर फेकला.

अंग खरकटले व लहान मोठ्या जखमा झाल्या. सर्व अंग रक्त वयाळ झाले. कुंभकर्ण चिडला. त्याने चकाकार भाला फिरवून तो हनुमानाच्या छातीला लागेल असा फेवला. हनुमानने मोठी आरोळी ओकली आणि रक्त ओकून वेशुद्ध होऊन पडला.

त्या अवधीत नील वानराने कुंभकर्णावर आपल्या एक पर्वत फेकला. कुंभकर्णाने त्याने वानरांवर चकाकार फेकला. त्याने वृषभ, सरभ, नील, मवाक्ष आणि मधमादन या पांचही वीरांनी एकदम कुंभकर्णावर फेकला. त्याने वारीवाजनी भराडा धालून लक्ष्मी, मादल इत्यादींचा वर्षाव केला आणि लाथावक्यांनी मुद्दा खूप वडविले परंतु हे वानरा त्याला वासाचा वादप्याऐवजी मुखाचा वाटला. परंतु थोडाच वेळ. त्यानंतर भाव तो खचला त्याने त्या पांचही वीरांचा समाचार घ्यावने ठरविले. सर्व रक्त ओकून वेशुद्ध होऊन पडले.

बाजाप्रभू

छत्रपती शिवाजी महाराज दिल्लीत मोगल बादशाहाच्या आणि मोगल साम्राज्याच्या इतर मुल्यांच्या शुभे दारांच्या बगलेत मुरी काढण्यासारखे घुपत होते.

ही गोष्ट स. १६६० मधली आहे. शिवाजी पन्हाळा किल्ल्यावर होते. तो किल्ला तर शिवाजीला अजून आपल्यासाठी विजापूरच्या मुलतानाने सत्ताबलखानाने असेच पाठविने होते कित्येक दिवस किल्ल्याला वेढा होता.

एके दिवशी शिवाजीचे सरदार बाजाप्रभू पांढरे असे बसून किल्ल्याबाहेर येऊन सत्ताबलखानाला म्हणाले—
“आपण कोणत्या अटीवर वेढा काढून घेणार ?”

न्याच वेद्यो विक्रये जिनाः श्री एका
 महावाक्ये लीन कृत जगत्परा
 काही ब्रह्महरे अनुपायासह किल्लया-
 च्या स्वरूपा समझे । पोडवाटेने ।
 किल्लयाबाहेर फळन गेले पोडवा
 जगत्परा पोडे न्याच हाड

ने पादनिविधीत पोचले. शत्रूंचे मोठे
सैन्य ~~मरले~~ करीत आले. शिवाजीचा
राजीप्रभू ~~मरले~~ पुर विभास-
~~मरले~~ व स्वामिभक्त तरदार शिवाजीला
म्हणाला-“समाश्रितवान् सर्वं सैन्या-
निघो मेकत हस्ता ~~मरले~~. महान
प्रभूने पुढे निघून जावे.”

शिवाजीने आपल्या प्रभुत्वासाठी
वन नोले जंगल गवळ्या हेराने
गुप्त विज्ञानले। शिवाजीस ओळ-
खले. यातही कलकत्ता मलायलमाले
हैमपानिशी शिवाजीना गवळ्या देवा।

राजीवप्रभुने अने ~~राजीवप्रभुने~~ राजावत-
द्वारा मांडी येथे ~~राजीवप्रभुने~~ आला. संपन्न
राजीवप्रभुने पाषाणविहीन मोवयाची
पाया छल्ले देखली होती. राजाप्रभुने
विवाहीला दिवाणमदरदर ~~राजीवप्रभुने~~
सांगिले. विवाहीला हे आयले
नाही. परंतु राजाप्रभुने आयले केला.
"गदावर पोवताने हीत लोका जग-
वाच्या", अशी राजाप्रभुने सूचना
केली.

गाईभदीत शिवाजी ॥ त्याच्या अनु-
यायांमध्ये जे होते तयार ठेवले होते
ते चिन्हे चामले नव्हते म्हणून
त्यांच्या व त्यांचे काही शिपाई
सवकरण अवळ येऊन ठेपले. तेथे
एका भयंकर युद्ध झाले व शिवाजीने
सुर्वी त्याच्या लष्कराचे ठेका

राक्षसीप्रभू व त्याच्या अनुयाय्यांनी
शत्रूंना खिझीत जडविणे आणि जो
कुडे जाला त्याला कापून काढणे.
नव्वचार एकही शैतिक खिझीतून पार
जाऊ शकला नाही याचीप्रभूने फार
पराक्रम गावविला.

या गोष्टीला उत्तम मयळा सुचवून रु. २५ मिळवा !

?

एक खडकीबंदक चिक्क होता. स्वतः स्वतः नसे विजा इतर कोणाचा नव्हतही एक पैसा उचलून देत नसे. त्याच्या मुलाचा शिक्कूपणांमुळे फार वास्तव होत असे. केसाचे डोक्यावर बघावे दाढे आणि केस म्हणून ती बापाकडे गार्द, परंतु बाप त्याला शिगातून एक प्राणादेखील काढून देईल तर त्याची भिन्नगळी न्याला 'बोळत' म्हणून नेहमी चिडवीत.

एकदा परगान्या माहाबलने एव म्हणून मुलाची नजर त्या नारळावर गेली. तो नारळ घेऊन तो न्यायाकडे गेला आणि म्हणाला— "बोळ रे! मी एवढा नारळ देतो, माझे केस कापून टाक."

खडकीबंदकाची न्यायाला चांगली माहिती होती, म्हणून त्याने तो नारळ घेऊन मुलाचे केस कापून त्याला पाठविले. त्याला पाहल्यानंतर बापाने विचारले— "केस कापून घेतलेस, पैसे कोठून आणलेस रे?"

"माळ पडलेला मिळाला, तो देऊन कापवून घेतले," मुलगा म्हणाला.

"बाप रे, बाप! चिक्कला असता तर काही पैसा एका व्यापाचे पैसे नसले धा मिळाले, मुर्खा! माझ माझ पर नुटल गेले रे! अस म्हणवच नसत तर ही पैसे नोडून देवायची?" असे म्हणत त्या खडकीबंदकाने वीस वर्षांपासून पेटोल जपून संभाळून ठेवलेल्या बॅल्केट काढले व मुलाला घमकावीत म्हणाला— "संजपासून रात्री मी पांचरुण घेऊन निजलो ५ पहात!"

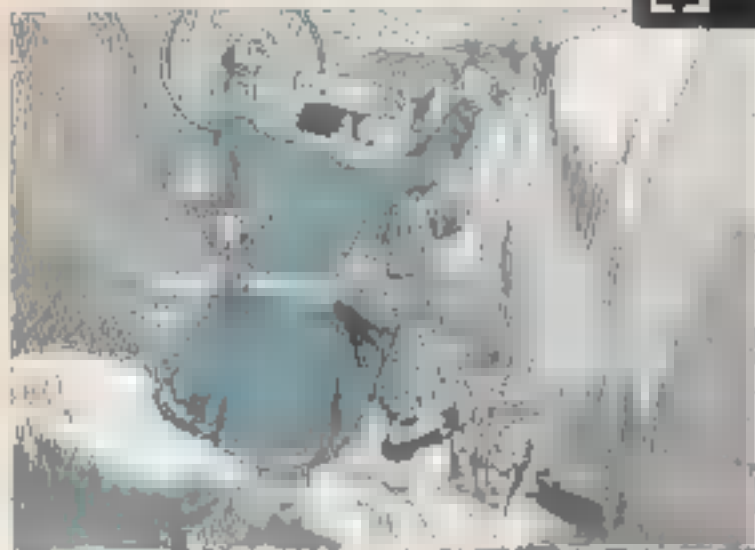
★

★

अरीन गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मयळा विचार करून एका कादंबिचर स्वतःच्या पत्नीसह लिहून "गोष्ट मयळा चढाओढ", 'बांदोबा', चढामाभा प्रकाशन, २३ अर्काट रोड, बडपळर्णी, मद्रास ६०० ०२६ या पत्त्यावर

२० जानेवारी १९७७ च्या आत पोस्टबंद पंचले पाहिजे. त्या कादंबिचर 'फोटो चढाओढ' परिचय देता आला आहे.

चढाओढीचा निकाल मार्च १९७७ च्या चांदोबात जाहीर करण्यात येईल.

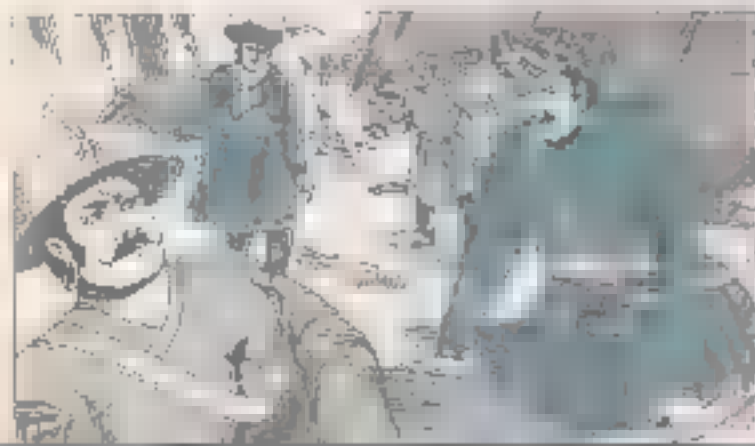

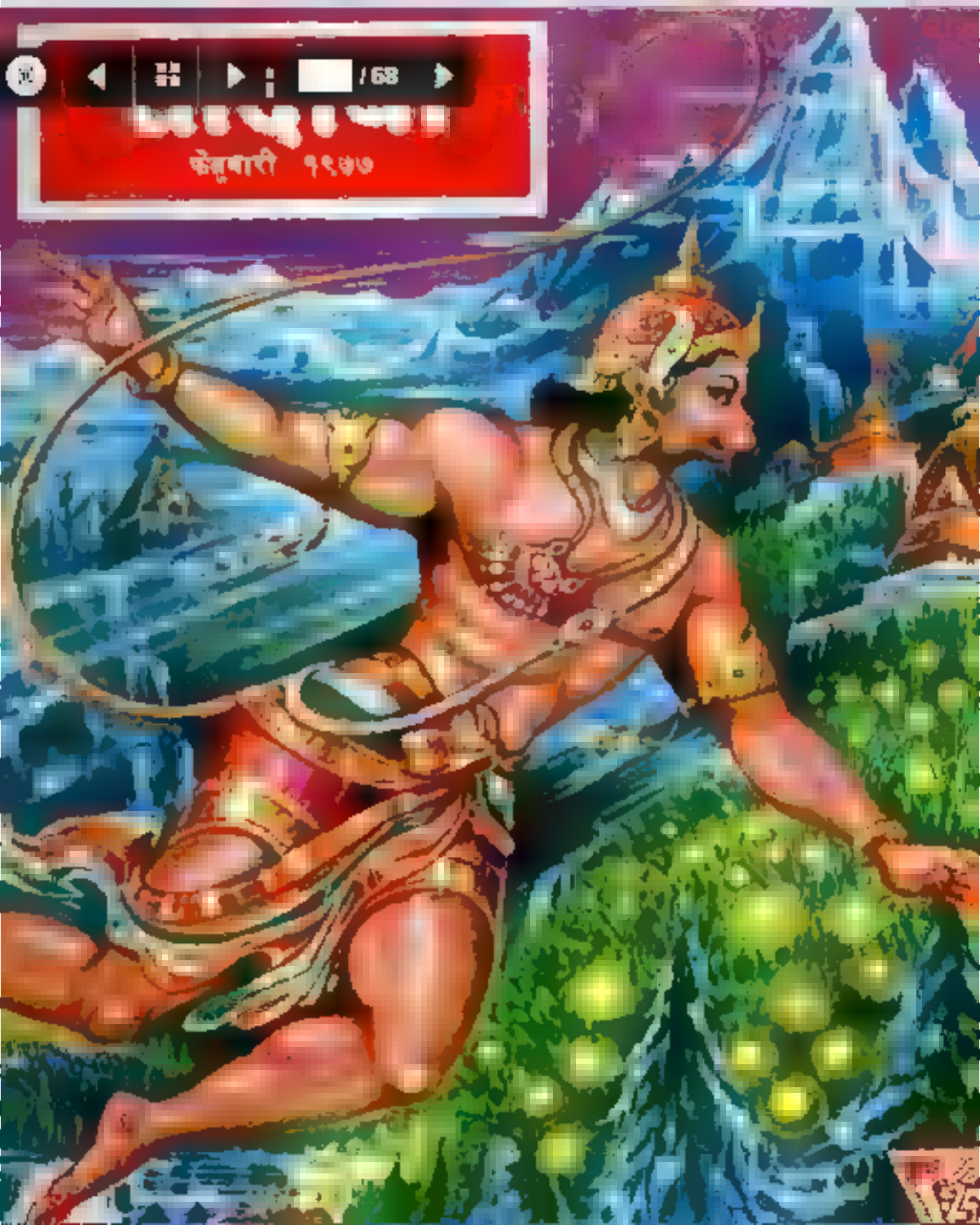
पणु गहसैन्य अफाट होते. मूठभार मावळें कित्ते वेळ त्यांना जडविणार. तरी बाजीप्रभूने जसे रणरुदन पालू ठेवले की तबुला एक भजल ही पुढे टाकता आले नाही.

बाजीप्रभूला तो पराक्रम मराठ्यांच्या इतिहासात सुवर्णाक्षरांनी लिहिला गेला. शत्रूचा मर्गो वार लागून रणांगणावर बाजीप्रभू त्याच्या बळी तोफांचा आयाज ऐकू आला.

हा इलाज होऊन परतला. बाजीप्रभूने सर्वांग रत्ताने मावळें होते परंतु त्याने जखमांची किक्कला प्राणाची ही पर्वी केली नाही. प्रभूला वाचविण्याचे कर्तव्य पार पाडल्याचा त्याला अक्षर अर्जुन माला व त्याने दोळे मिटले, एक शूर योद्धा म्हणून त्याने नाव अजरामर

आमारव्याणी

यस्यार्था स्तस्य मित्राणि,
यस्यार्था स्तस्य बांधवाः,
यस्यार्था स्त पुमान् लोकं
यस्यार्था स्त च पंडितः

॥ १ ॥

[ज्याच्याजवळ घनदीनत आहे त्यालाच मित्र मिळतात, बंधुबांधव मिळतात, लोक जगात
मर्बे म्हणविला जातो आणि लोक पंडितही होतो.]

यस्यार्था स्त च विक्रान्तो
यस्यार्था स्त च बुद्धिमान्,
यस्यार्था स्त महाभागो,
यस्यार्था स्त महागुणः

॥ २ ॥

[ज्याच्याजवळ घनदीनत आहे लोक पराक्रमी म्हणविलो, बुद्धिमान म्हणविलो, सामर्थ्याने
आणि गुणवान ठरतो.]

यस्यार्था धर्मं कामार्थाः
स्तस्य सर्वे प्रदक्षिणम्
अधने नार्थं कामेन
नार्थं शक्नो विचिन्वता

॥ ३ ॥

[ज्याच्याजवळ घनदीनत असते त्याची धर्मकार्ये सिद्ध होतात. त्याला सर्व गोष्टी अनुकूल
असतात. निर्धनाचे मनोरथ कधीच पूर्ण होत नाहीत.]

मिश्रलाभ

[४२]

सोमिलक आपल्या गावाला निघाभा.
सूर्यास्त झाल्याने समोर ते
बसले. विसले. दुर्दैवाविषयी
विचार करीत. कांदीवर अडवा
झाला आणि लगेच त्याला स्वप्न पडले.
स्वप्नात त्याला त्या दोन व्यक्ती विसल्या.
त्यापैकी एक जण म्हणाला—“काय रे
पुरुषार्थी! सोमिलकाला पांच हजार सुवर्ण-
मुद्रा नू कशा काय दिल्यास?”

त्याचे उत्तर देत दुसरा म्हणाला—“अरे
प्रारब्धा! त्याने मेहनत केली. मेहनतीचे
फळ देणे माझे कर्तव्य आहे. पाहिजे तर तू
काढून घेऊन जा.”

ते ऐकताच सोमिलकने आपली पिशवी
पाहिली आणि पिशवी रिकामी झाल्याचे
पाहून विचार करू लागला,—“हवे कशाला
कवडीभोलाचे हे जीवित? याच झाडाच्या

कांदीला दोरी बांधून फांस लावून घेतो.
लगेच तो उतरला. गडतटमर जे
मिळाले ते उपटून त्याने त्याच्या दोरीचा
फांस गळ्यात अडकविला. कांदीला दोरी
बांधून आता उडी मारणार इतक्यात
आकाशात एक दिव्य पुरुष त्याला विसला.
तो म्हणाला—“सोमिलका! हे धोर कर्म
करू नकोस! तुझे सर्व धन घेऊन जायला
सांगणारा पुरुषार्थी तो मीच! तू पारब्धाला
तोंड दिलेस व स्वतःच्या करतबगरीवर
अवलंबून राहिलास या गोष्टीचा मला
आनंदच होत आहे. पाहिजे तो वर
मागून घे.”

सोमिलक म्हणाला—“अपार ऐश्वर्य दे.”
पुरुषार्थी म्हणाला—“तुझ्या नशिवांत
अन्नवत्त्राशिवाय काही नसताना, अपार
ऐश्वर्य तुला कसे काय मिळेल रे?”

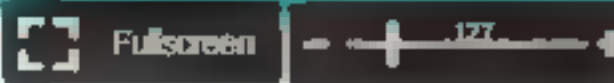

“ते काही असो, मला ऐश्वर्यच हवे आहे.” सोमिलक म्हणाला.

“तरतू तू वर्षमान नगरी पुन्हा जा. तेथे धनगुप्त आणि भुक्तधन नावाच्या दोघां ध्यापाऱ्यांचे जीवित पाहून ये आणि तुला कसे जीवित हवे आहे, सांग.” असे सांगून तो दिव्य पुरुष अंतर्धान पावला.

सोमिलक वर्षमानपूरला पुन्हा गेला. बरीच चवकशी केल्यावर त्याला धनगुप्ताचे घर सांपडले. पुष्कळांनी त्याचे नावच ऐकले नव्हते. कारण तो दानधर्म करीत नसे, करमणुकीसाठी ही सर्व करीत नसे.

सोमिलक त्याच्या घराच्या ओसरीत जाऊन बसला. ती जेवणाची वेळ होती.

धनगुप्त घरी नव्हता. त्याची बायको व मुले त्याला मारहाण करून बाहेर काढण्याच्या विचारात होती. परंतु सोमिलक म्हणाला—
“तुमच्या घरी संध्याकाळच्या वेळेला आलेला मी एक पाहुणा आहे. मला जेवणासाठी मागणे तुमचे वेदोक्त कर्तव्य आहे.”

काहीवेळ बोलावली झाल्यावर सोमिलकला अगदी साधारण जेवण मिळाले.

सोमिलक वमून गेला असल्याकारणाने तो होताच होला तो दोघे दिव्यपुरुष बोलत होते सोमिलकने ऐकले

“कायरे पुरुषार्थी, धनगुप्ताकडून हा कर्ष कां करविलास रे? हे नाही बरोबर.” एक जण म्हणाला.

“अरे प्रारब्धा! ती माझी चूक नव्हती. त्याने जो कर्ष केला तो भरून काढण्याची जबाबदारी तुझीच आहे.” दुसरा म्हणाला.

सोमिलकची क्षोभ मोडली. थोड्या-वेळाने धनगुप्त घरी परतलेला त्याला दिसला. कोणाच्या तरी जेवायला घातल्याचे ऐकून धनगुप्ताच्या पोटात ‘ग्रस’ झाले. त्याला भयंकर राग आला. त्यामुळे त्याला क्षोभमुद्रा लागली नाही. उवाडल्यावर त्याला जुलाब होऊ लागले.

ते सर्व ऐकून पाहून सोमिलक भुक्तधनाचा शोध काढीत निघाला. त्याला

विशेष झाला नाही. त्याचे घर लवकरच सांपडले. कारण गावातल्या सर्व लोकांना त्याचे घर माहीत होते.

भुक्त धनाने सोमिलकला दारात उभा पाहतांच नम्रपणे पुढे त्याला घरात सोळावून आणले. त्याला आंघोळीला पाणी काढून दिले आणि नेसायला तवीन घोतर जोडी दिली. झाल्यावर पंचपक्वान्नांचे जेवण पळंगावर झोपण्याची व्यवस्था करून दिली. सोमिलक क्षोभित असता त्याला स्वप्नात ते दोघे दिव्य पुरुष दिसले. दोघे बोलत होते.

“अरे पुरुषार्थी! सोमिलकच्या आतिथ्यासाठी भुक्तधनाकडून भलताने जास्त कर्ष करविलास की रे! त्याच्याकडे जेवणापुरेसेदेखील पैसे उरले नाहीत. गिबाय याने जो कर्ष केला एका सावकाराकडून त्याने घेतलेल्या पैशातून केला. उद्याची व्यवस्था आतां तू काय करणार आहेस?” एकाने विचारले.

दुसरा म्हणाला—“अरे प्रारब्धा! उद्या उवाडतांच राजाचा एक हुत भुक्तधनाला

कित्येक इनामे आणि पुष्कळ घन आणून देणार आहे,—त्याला कित्येक दिवसांच्या खर्चाला पुरतील एवढे.”

ते सर्व सोमिलकने स्वप्नात ऐकले आणि सरोवरच सगळी उजाडल्यावर उठून पाहतो तो राजदूत भुक्तधनाच्या घारासमोर येऊन उभा असलेला दिसला. सोमिलक विचार लागला—“हा निर्धन भुक्तधनच बरा! एवढे मोठे कोठार भरून असूनही धनगुप्त नीच आणि शरिरीच! स्वतः साऊन पिऊन इतरांना दानधर्म करण्यातच पैशाचं बीज आहे.”

तो पुरुषार्थीला हात जोडून नम्रपणे म्हणाला—“देवा! भुक्तधनाला मिळाले तसे घन मला वे. धनगुप्ताचे ऐश्वर्य मला नको.”

पुरुषार्थीने त्याला पैशाची कधी नशीब भासणार नाही एवढे ऐश्वर्य दिले. सोमिलक आपल्या घरी परतला आणि क्षुप दानधर्म करून सकुटुंब सुखाने राहू लागला.

जगातील आव्हाने :

१८०. प्राचीन प्राण्यांची अवशेष

कितीही मोठी वर्षापूर्वी आपल्या या पृथ्वीवर राक्षसाएवढ्या मोठ्या वाली, हत्ती, बॅरे वगैरे होते. काळक्रमाने ह्या प्राण्यांच्या जातींचा नष्टप्राय आणि त्यांच्या बऱ्याच दगडांच्या रूपे अवशिष्ट राहिल्या आहेत. मंगोलियांत काही प्रदेशांत खूप मोठे जमिनीत 'फॉसिल' (दगडी रूपे) झालेली प्राण्यांची हाडे उपलब्ध झाली आहेत. मुख्य करून पुराण्या वेळी नद्या किनारा कापित जातात. पाणी जोसरल्यावर खणत्याशिवायच ही हाडे मिळतात. या थिकांत दिसत असलेले 'फॉसिल' अवशिष्ट राक्षसाकडली गेंड्याचे भाडे.

माया समोर

[१२]

मोडेस्वारांच्या तोंडी जयजीलला मंती धर्मपित्त टोंगरी तलावाच्या काठी पडत टाकून त्याची वाट पहात असल्याचे कळले. तो मकरकेतूला बेटून निघाला. मकरकेतूने जलप्रहाला पाणी व्यावला तेव्हा असल्याचे सांगून जयजील हा सिद्धसाधक जलप्रहावर त्यांच्यासह टोंगरी तलावात शिरल्यास जलप्रहाला सांगितले. जलप्रहाने पाण्यात निरून बुडी मारली. पुढे—]

जलप्रहा अचानक पाण्यात शिरला आणि बुडी मारून तळाला पोचला. त्याने इतक्या वेगाने बुडी मारली की जयजील व सिद्धसाधकाला पोहून बर निघायला सवडच मिळाली नाही. आता आपल्याला जलसमाधी मिळणार असे दोघांना वाटले. सिद्धसाधकाने मृत्यूला प्रत्यक्ष समोर पाहून आपल्या इष्ट-

देवताचे स्मरण केले आणि त्याचा वाचा करीत ओरडला—“जय महाकाल! बाहि माम् !”

त्याचे ते ओरडणे जयजीलला चांगले ऐकू गेले. त्याला समोर जलप्रहावर बसलेला मकरकेतूसुद्धा चांगला दिसत होता. याचा अर्थ असा की खोल पाण्यातही त्याला चांगले दिसत होते आणि ऐकू येत

होते. 'हे कसं बुवा?' तो आश्चर्य-चकित होऊन विचार कर लागला.

जयशीलने वेड लागल्यासारखा चटविशी पुढे जाऊन मकरकेतूचा लांढा घेऊन तूळीस विचारले—'सबाडा! तू काय आरंभिले आहेस? आम्हांला तुझे डोके केन्हांच उडविता आले असते. परंतु आम्ही तसे केले नाही. कृतज्ञ गृहस्था! स्वाबद्दल आतां तू आम्हांला बुडवून मारण्याच्या विचारात आहेस का?'

ते ऐकून मकरकेतू खदखदां हंसू लागला. थोडा वेळ थांबून वगळेत कळ आशी म्हणून कण्हत म्हणाला—'जयशीला! तुझे डोके फिरले नाही ना? या वेळी

एक माडभर खोल पाण्यात आपण बाहो. सामान्य माणसं अशी बोलू नकतील का? नाकारतोडात पाणी फिरून मरणावर नाहीत का? विचार करून बोल!'

'होय रे जयशील! आश्चर्याचीच गोष्ट आहे की नाही? ही सधं त्या महाकालाची कृपा आहे!' असे म्हणत सिद्धसाधकाने चारीबाजूला एकदां मजूर फिरवून पाहिले. त्या डोंगरी तलावात अनेक प्राणी त्यांच्या जबडून जात येत होते. त्यांत मोठमोठे मासे, मगरी, मोठमोठे इत्यादी प्राणी होते. जलयुक्त बेफिकीरपणे तोंड आणि सोंड वर पुढे पोहोत जात होता. समोरून एका गृहेतून पाण्याचा प्रवाह जोराने वहात येत होता.

मकरकेतूने आपल्या वाहनाला एकदां जोराने हाकारले—'जलयुक्ता! नंतर जयशील व सिद्धसाधककडे वळून त्याने विचारले—'काय रे! तुम्ही दोघे एकदम बोझावचे थांबलात का? कसला विचार चालू आहे? जातां समजले ना खोल पाण्यात तुम्ही अबून जिवंत को आहात ते. कळले की नाही?'

जयशील तलवार उपसून म्हणाला—'होय, ज्ञान कळले. तुला आणि जलयुक्ताला चिकटून घेऊन असत्यामुळे आमच्या सारख्या माणसांचा पाण्यातदेखील अवास्तविकता चालू राहतो

'बरोबर कळले तुम्हांला, जयशीला, तर मग तू म्यानेतून तलवार कसाला काढलीस?' मकरकेतूने विचारले.

'तुझे डोके उडवायला! ऐक, तू लगेच आपल्या जलयुक्ताला पाण्याबाहेर जायला सांगतोस की नाही?' जयशीलने मकरकेतूला धमकावून विचारले.

सिद्धसाधक आपल्या हातातले त्रिशूल उचलून ओरडला—'महाकाल की जय! आजपर्यंत महाकालाच्या कोणत्याही भक्ताने त्याच्या चरणावर नरबली वाहिला नसेल. हे श्राव्य मला मिळू दे!' असे म्हणत त्याने आपले त्रिशूल मकरकेतूच्या गळ्यावर ठेवले. मकरकेतूला हंसू आले. परंतु त्रिशूलाचे टोक बोचू लागल्यावर त्याने त्रिशूल हाताने

बाजूला सारले व म्हणाला—'या थोर वीराचे आणि महाकालाच्या भक्ताचे मुद्दा डोके ठिकाणावर असेलसे वाटत नाही. मी कोणत्याही परिस्थितीत जलयुक्ताला पाण्याबाहेर काढून तुमचा धंदो व्हायला तयार नाही. तुमचा हुकूम न मानण्याबद्दल माझे डोके उडाले तरी मला हरकत नाही. परंतु त्यानंतर लगेच तुम्हां दोघांना पाण्यात जिवंत राहण्याची जी शक्ती प्राप्त आहे ती पात्र घालवून बसाल. आपण यावेळी चाळीस फूट खोल पाण्यात आहो. तुम्ही दोघे इतक्या खोल पाण्यातून जिवंत वर निघणे शक्य नाही. एकमात्र होईल, तुमची प्रेते नक्कीच पाण्यावर तरंगू लागतील.'

होता. त्याच वळी मकरकेतूने मगरीची शेवटी घेऊन तिला जोराने हलविले आणि दूर फेकून दिल्यावर म्हणाला—“जयशीला! तुम्ही दोघे माझे कैदी आहांत असे मानू नका. मीदेखील आतां तुमचा कैदी राहलो नाही. त्या गुहेत आतां जलग्रह शिरणार आहे. तो डोंगरी सरोवरात पोचल्यावर तुम्ही आपल्या बाटने जा आणि मी आपल्या बाटने जाईन.”

मकरकेतू बोलतच होता आणि जलग्रह प्रवाहाबिंदू गुहेत शिरला. आतां कोणालाच काही दिसत नव्हते. वाट काळोज होता. जयशील जलग्रहावरून सरकून साली पाहून आप्याच्या भीतीने मकरकेतूच्या कंबरेला देऊन बसला होता आणि सिद्धसाधकाने जयशीलला घेऊन ठेवले होते.

काही क्षणांनंतर जलग्रह पुन्हा डोंगरी सरोवरात पोचला. मकरकेतूच्या आग्ने-प्रमाणे तो पाण्याच्या पातळीवर आला आणि सोंड उचलून एकदां जोराने हुंकारला.

जयशील व सिद्धसाधकाने एकदां वांचल्याचा सुस्कारा सोडला. आणि पाण्याबाहेर उघड्या आकाशाकडे एकदां आनंदाने पाहिले. चारीबाजूला डोंगर होते आणि मध्ये ते सरोवर होते. पाण्याचा प्रवाह दुसऱ्या बाजूने वहात कोठेतरी जात होता.

ते पाहून जयशीलच्या मनात एक शंका आली. मकरकेतू मधूनमधून ‘सरोवरेश्वर’ म्हणून जोरडत असे. तेच सरोवर तर हे नसेल. त्याचा ‘सरोवरेश्वर’ येथेच कोठेतरी रहात असावा.

जयशीलने तसे विचारलेही. तेन्हां मकरकेतू नकारार्थी मान हलवून म्हणाला—“जयशील! गुला बाटने तसे नाही. आमचे ‘सरोवरेश्वर’ राहतात त्याचे नाव मायासरोवर आहे. ते हे नव्हे. त्याला पाहून कोणी मानवशरीरधारी व्यक्ति जिवंत परतली नाही.

“तुम्हाला तुम्हा विचार आम्हांला तिकडे नेण्याचा आहे का?” जयशीलने विचारले.

मकरकेतूच्या तोंडी होकारार्थी उत्तर मिळताच त्याच्या गाठीवर त्रिशूल भोसकण्यासाठी उचलून घेऊन सिद्धसाधक त्याला मारायला तयार आला.

मकरकेतूने ओळखला. परंतु तिलामात्रही न कचरतां म्हणाला—“तुम्ही दोघे स्वमाघाने अघोर दिसतां आहांत. एक तर जंगलात मला विनाकारण कैदी करून ठेवलेत आणि त्याचा परिणाम तुम्ही आज या कष्टात अवस्थेत स्वतःचा जीव धोक्यात घालून बसलां आहांत. माझ्या वगळून पहिल्यानेच तलवार तुटून शिऊन उरली होती. तरी तुम्ही त्या मूर्ख पाण्या-

करवी माझ्या आंधाला एक माण मारवून मला हतबल करण्याचा प्रयत्न केलात. तुम्हांला पोहोता येते ना? येत नसेल तर डोंगरांतली माडे वाहून काळली आहेत. त्यांच्यापैकी एखादे झाड घेऊन रहा. वहात जाऊन लागल किताच्याला.” असे सांगून मकरकेतू काही वेळ गप्प राहिला आणि एकदम मोठ्याने ओरडला—“जलग्रहा!”

जयशीलने धोक्याची सूचना देण्यासाठी सिद्धसाधकाला खणावले. हस्ती पाण्यात बुडू लागल्याचे पाहून दोघांनी पाण्यात उड्या टाकल्या आणि पोहोत जाऊन वहात चालल्याला एका झाडाची फांदी घरली. आड जडे पन्हां वर येई. त्या

जयशील व सिद्धसाधकाला मकरकेतूने म्हणणे निरर्थक वाटले नाही. त्यांना उलटी भीती वाटू लागली. आपणच आता मकरकेतूचे कैदी झालो आहोत. परंतु आता त्यांच्या हातात काहीच नव्हते. जलग्रह डोंगरी गुहेतून वेगाने वहात येणाऱ्या प्रवाहाच्या दिशेने जात होता.

जयशीलने धीर करून विचारले—“मकरकेतू! आम्हांला कोठे घेऊन जायचा विचार आहे तुम्हा?”

मकरकेतू उत्तर देणार इतक्यात एक मगर एका माणाचा पाठलाग करीत त्यांच्या बाजूला येत असलेली दिसली. जयशील तलवारीने तिला ठार करण्याच्या बेतात

अवस्थेतच दोघांनी त्याच्या फांदीवर बसण्याची मुळ ठेवली. त्याच वेळी झाडाच्या बुंधावर उभ्या बसलेला बाघ दिसला. तो पुढल्या पायांनी बुंधाला घट्ट आवळून घडून बसला होता.

दोघांनी बाघाला पाहिले त्याच वेळी बाघाने त्यांना पाहिले. बाघ चटदिशी आपल्या मागच्या पायांवर उभा राहिला आणि डरकाळी फोडून जवळच सिद्धसाधक दिसला. त्याच्यावर उबी मारण्यासाठीच जणुकाही पोपटी हलकू लागला. सिद्धसाधकाने त्रिशूल स्वरक्षणासाठी उचलून धरले. जयशीलने त्याला सावध केले—

“साधका! पांढ! धाई करू नकोस. हा

बाघमुद्धा पाण्यात पडला आणि स्वतःचा जीव वांनविण्याच्या असलेला दिसतो आहे. तू त्रिशूल फेकलेस तर तो तुला जिवंत सोडणार नाही. तुम्हां दोघांच्या मारामारीत झाड पाण्यात बुडाले तर बाघच सर्वच स्वतःच जलसमाप्ती घेऊ.”

“तुम्हें म्हणणे बरोबर आहे रे, परंतु हा बाघ पिताळलेला दिसतो आहे!” असे म्हणत सिद्धसाधकाने त्रिशूलाचा नेम धरला आणि बाघाकडे करड्या नजरेने पहात म्हणाला—

“जयशीला! मी जरा हलकिली तर माझ्यावर उडी मारील. तुला धक्क्यासारखा ऐकू आला का? नदीचा धडकका तर नसेल पुढे कोठे?”

जयशीलचे सर्वांग हादरले. तो दिग्भ्रमित झाल्यासारखा बहकडे पहात म्हणाला—

“होय रे साधका! आपण धक्क्याच्या दिसनेच पहात आहो. दोन तीनसे पावलावरच धक्क्या कोठेंतरी बसला.”

सिद्धसाधकाला कांपरेच भरले. “अरे मन आपण हे झाड सोडून दिले तर? स्थाने विचारले.

“हाच एक आधार आहे. स्वतःचा जीव वाचवण्याला. सोडू नकोस.” जयशीलने ओरडून सांगितले.

त्याचवेळी पुन्हां बाघ डरकाळी फोडून सिद्धसाधकावर उडी मारण्याच्या चेतात

मसंकर आवाज करीत धक्क्यात सांपडून साली पडू लागले. सुमारे दोनसे फुटावरून ते साली प्रवाहाबरोबर आदळले.

साली धक्क्यात पडू लागल्यावर जयशील आणि सिद्धसाधकाने डोळे मिटून व देवावर सर्व भर्तव्या ठेवून भाडाला घट्ट कबटाळून धरले. धक्क्याचे पाणी जेथे पडत होते तेथे मोठमोठे होते. एका मोठ्या सहकावर आदळून साधके दोन तुकडे झाले. एका तुकड्यावर जयशील होता व दुसऱ्यावर सिद्धसाधक बाघ होते. दोघा वेळाने मन स्थिरावल्यावर जयशीलाने डोळे उघडून पाहिले. तो किनाऱ्यावर पोचला होता. कंबरेपर्यंत तो

पाण्यात होता. त्याचे अर्धे अंग पाण्यावर होते. दूर धक्क्याचा आवाज ऐकू येत होता.

जयशील विचार करू लागला, मी जिवंत आहे, माझे हातपाय साबूत आहेत का? त्याचे उजवे कोपर मुरगळल्यासारखे झाले होते. त्याने दोन्ही पाय हलवून पाहिले. पाय थोडेच दुखले.

“मी केवढा नशीबवान आहे. इतक्या उंचीवरून साली आवळूनही वांचलो आणि माझे हातपाय मांगले साबूत आहेत.” असा विचार करीत तो उभा राहिला. हातापायांना थोडे थोडे खरबटले होते आणि एक दोन जागी लहानमोठ्या जखमाही झाल्या होत्या. म्यानेतली तलवार बरोबर

बाहे की नाही हे एकदा पाहून घेतले त्याने. त्याच वेळी त्याच्या सिद्धसाधकाची जाठवण झाली. तो ओराने प्रवाहात चालत तरंगत पुढे जाऊ लागला.

प्रवाहात जागोजागी लहान मोठे दगड व खडक होते. जवळील त्या झाडासकट धबधब्यात पडला होता ते जाड दोन मोठ्या खडकांच्या सांधीत अडकले होते त्याच्या जालच्या बाजूला दुसरा भाग किनाऱ्याला लागला होता परंतु जवळील सिद्धसाधक कोठे दिसला नाही.

'नशिबाने केलेला विसतो त्याच्या! धबधब्यावरून साडावरून खाली पडताना हात मुटून खडकावर तर जादळला नसेल? त्याचे प्रेत प्रवाहावरून वाहून तर गेले नसेल?' अनेक संकाकुशांत त्याच्या मनात येऊ लागल्या.

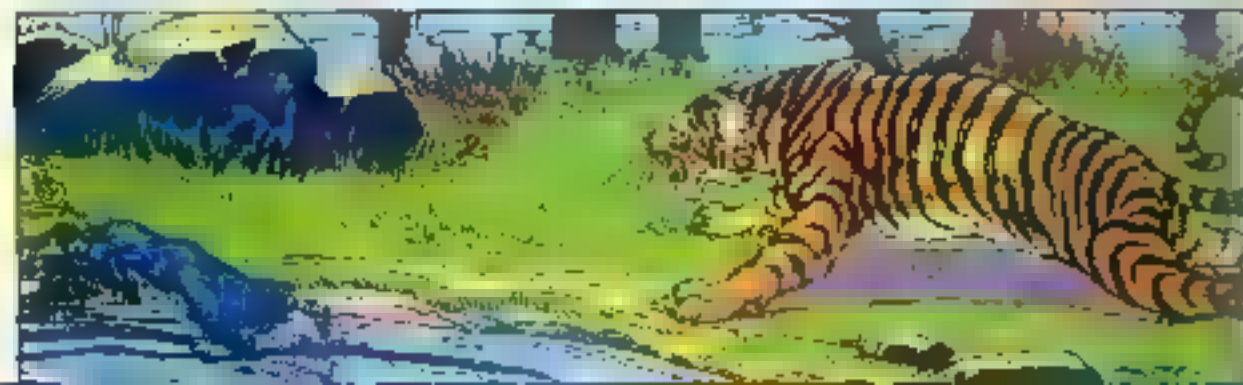
आता त्याला इतके विचस अनेक मन्हेच्या संकटांत त्याच्या बरोबर स्वतःचा जीव धोक्यात घालणाऱ्या सिद्धसाधकाची काळजी वाढू लागली. त्याचे प्रेत मातामगरीच्या

घसांत जाण्यापूर्वी बाहेर काढून त्याचा दहनसंस्कार करण्याची जबाबदारी त्याच्यावरच तर आहे.

दुसऱ्या जगाला तो ताठ उभा राहला. नदीकाठावर उगवलेल्या गवतातून आणि काट्याकुट्यातून वाट काढीत तो काही अंतर चालून गेला असेल नसेल. त्याला बापाची डरकाळी ऐकू आली. त्याच वेळी दोकांबरोबर धबधब्यात पडलेल्या बापाची त्याला खाली लागली.

'सिद्धसाधकाला त्याने तर आत्मे नसेल?' तो विचार घेताच त्याच्या हात तालवारीच्या मुठीवर गेला तो बापाची डरकाळी ज्या दिशेने ऐकू आली होती तिथेने चालू लागला.

एका जागी किनाऱ्यावर सिद्धसाधक बेमुड होऊन पडला होता खडकावर पडल्यामुळे बापाचे मागचे दोन्ही पाय मुटलेले होते. तरी तो गुरवून पुढच्या आधारे करकटन माघक पडला होता बाजूला जाऊ होता. (क्रमशः)

मायारूप सुधीर

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो साडाजवळ गेला, प्रेत काढावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन रमणानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—'राजा! तुला आपल्या कार्यात यश न मिळण्याचे कारण तुला मानवातीत सिद्धीप्राप्त नाहीत असे वाटत असेल कदाचित, परंतु ती तुला एक भ्रम आहे. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला मैत्रेयाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.' असे सांगून वेताळ मोठे सांगू लागला.

उज्जयिनी नगरीवर सुधीर नावाचा एक राजा राज्य करीत असता त्याच्या दरबारात बोरदास नावाचा एक प्रख्यात शिल्पकार होता. त्याच्या घाकट्या भावाचे नाव मैत्रेय होते. मैत्रेयाला हिमालय पर्वतात अनेक वर्षे प्रवास करीत फिरत असता मोठमोठ्या

योग्यांची सेवा करण्याचे भाग्य लाभले. त्याने एका घोड्याकडून एक सिट्ही प्राप्त करून घेतली. ती अपूर्व सिट्ही म्हणजे जिवंत माणसासारखा दगडाचा पुतळा हिंदू फिक आणि इंसू बोलू लागे.

आपल्या त्या अद्भुत सिट्हीचे प्रदर्शन राजासमोर करण्याची अनिवार इच्छा त्याच्या मनात उत्पन्न झाली. त्याने आपल्या मोठ्या भावाकरवी दगडाच्या दोन स्त्रीमूर्ती करविल्या आणि दरबारात सर्वांसमक्ष त्या मूर्ती चालूबोलू लागल्याचे दाखविले. राजाबरोबर सर्व दरबारी चकित होऊन अद्भुत सिट्हीची वाखाणणी करू लागले. राजाने मैत्रेयाला आपल्या दर-

बारात एक आदरीच स्थान दिले. मात्र एक दरबारीच नव्हे तर राजाचा एक विश्वासपात्र मित्र झाला.

राजा सुधीर आणि मैत्रेय यांची मैत्री वाढत गेली. एकदा राजाच्या स्वताचा चालता बोलता पुतळा पाहण्याची तीव्र इच्छा उत्पन्न झाली. त्याने मैत्रेयाला तसे करता येईल का विचारले तेव्हा मैत्रेय तो प्रयोग करण्यास कबूल

मैत्रेयाने मोठ्या मानाकडून सुधीरचा एक पुतळा तयार करविला. त्या पुतळ्यात प्राण प्रतिष्ठा करून मध्यरात्रीच्या सुमारास मैत्रेय आपल्या बरून त्याला बरोबर घेऊन राजवाड्यात निघाला.

सर्व देशांच्या राजधान्यात परदेशांच्या हेरांचे जाळे असते तसे उज्जयिनीला ही वाचूचे हेर होते. त्यांनी या मायारूप सुधीरला पाहिले आणि त्याला खरा राजा समजून त्यांनी त्याचा खून केला आणि पळून गेले. उजाडतांच महाराजांचा कोभीतरी खून केल्याची बातमी राजधानीभर पसरली.

परंतु ज्याचा खून झाला तो मायारूप सुधीर होता, सुधीर राजवाड्यातच मुखरूप आहे असे जाहीर करण्यात आले. परंतु राज्यात काही दुष्ट राजद्रोही होते. त्यांनी अशी अफवा उठविली की राज-

काहूतचिमायारूप सुधीर असून तो मैत्रेयाच्या हातचे एक खेळणे आहे. सग्या राजाचाच खून आहे. राधा आणि मैत्रेय यांच्यामध्ये जी गाढ मैत्री होती तीव्ररूनही सर्वांस अफवा सरी वाटली.

सामान्य लोकांचा या बोष्टीवर विश्वास तर आश्चर्य करण्यातारणे काहीच नव्हते. अंतःपुरात टप्पीपाखून दासदासीपदंत सर्वांना राजा सुधीर सुधीर आहे असे दाटू लागले.

सुधीरला आपली ही वधा झालेली पाहून मनापाखून फार वाईट वाटले. याच्यातून मार्ग त्याला सुचला. म्हणून त्याने मैत्रेयालाच मनाची सांगून काही तरी मार्ग काढायला सांगितले. मैत्रेयदेखील कोणता तरी मार्ग विचारतच होता. गोबटी त्याला एक उपाय सुचला.

मैत्रेयाने आपल्या धोरल्या भावाकरवी स्वताचा एक पुतळा करवून प्राण-प्रतिष्ठा करायचे ठरविले. त्या कारण मायारूप मैत्रेयाला राजाकरवी राजद्रोहाबद्दल शिरच्छेदाची शिक्षा करविली तर सुधीरच खरा राजा वसत्याचे सर्वांना पटेल. त्याने आपले प्रतिस्वर असलेली सर्व महान प्राणप्रतिष्ठा केली

राजा ते पाहून चकित त्याला खुद्दा खरा मैत्रेय कोण मायारूप मैत्रेय कोण कळणे कठीण झाले.

मैत्रेय म्हणाला—“महाराज, मी खरा मैत्रेय आहे आणि हे माझे तकली आहे. आपण याला दरबारात नेऊन सर्वासमक्ष याच्यावर राजद्रोहाचा आरोप लावून शिरच्छेदाची शिक्षा घावी.”

“मग तुझं कसं रे? तू काय करणार, कोठे जाणार?” सुधीरने विचारले.

“मी कोणाच्या तबरेस पडल्याशिवाय नेह पालटून हिमालयात निघून जातो. मला तिकडची माहिती आहे. आपल्यावर पणजेना पणजे विचाराय घेऊन व

वरचे संकट टळेल." मैत्रेय म्हणाला. त्या विवशी रात्री मैत्रेय राजाचा निरोप भेळत कोणासाठीही कळू न देता राज्याबाहेर निघून गेला आणि हिमालय पर्वतप्रदेशात पोचला.

दुसऱ्या दिवशी राजाने सुधीरच्या नकली ल्हाला दरबारात बोलवून आणून त्याच्यावर राजद्रोहाचा आरोप ठेवला आणि शिरच्छेदाची शिक्षा सांगून त्याचा शिरच्छेद करविला. तेव्हा प्रजेला सुधीर हाच राजा असल्याची खात्री पटली. शिक्षा बिली गेली तेव्हा दरबारी व प्रजा ते वृष पहायला हजर होते.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला- "राजा! मैत्रेयाने केले ते काम फार सूक्ष्मपणे होते यात काही संशय नाही. परंतु त्याला मिळालेली अपूर्व सिडी त्याला उपयोगी पडलीच नाही, उलट त्याला सर्व आयुष्य जीवनमृतावस्थेत काढण्याला कारण झाली. असे कां व्हावे? या प्रश्नाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तु दिले

नाहीस तर तुला माहीतच आहे, तुम्या डोक्याची शंभर सकले होऊन तुम्याच पायांवर लोळू लागतील.

तेव्हा विक्रमादित्य म्हणाला- "मानवा- तीत अशा सिडी या लौकिक जीवनात कशा उपयोगी होतील हे सांगता येणार नाही. त्यांच्यापासून होणाऱ्या परिणामाला आळा घालण्याची शक्ती मानवाला नसते. पुतळ्यात प्राण ओतण्याची मात्र मैत्रेयात शक्ती होती. परंतु लौकिक जीवनात त्यामुळे होणारे प्रश्न सोडविण्याची शक्ती त्याच्या अंगात नव्हती. म्हणून त्याला नाव गाव सोडून राहण्या व्यतिरिक्त मार्गच उरला नाही. सिडीचे कमकसे कुंपरिणाम होतील हे माहीत नव्हते. माहीत होताच तो हिमालयात निघून गेला साहजिक आणि योग्यच झाले."

अशातच ते राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतामह अवस्थ झाला आणि पुन्हा जाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

माझी लाडकी

इंदुलेन नगराच्या मांडीवर इंदुलेन राजा राज्य करीत असता जिवजमा नावाचा एक दरबारी कवि होता.

राज्यात दर वर्षी वसंत, नवरात्रि वगैरे उत्सव मोठ्या चाटाने होत असत. देवोदेगोचे विद्वान, कवी, गायक आणि कलाविद इंदुलेन नगराभा येत असत. आपल्या कलेचे प्रदर्शन करून राजाकडून मोठमोठी पारितोषिके आणि मिळवून स्वदेशी जात. एकदां सत्कार नकारून वगैरे संपले. जिवजमाचा बुडा फार मोठा सत्कार आला.

उलट जिवजमा सर्व महाराजांना येवणे दिली गेली. त्यांचा आला जिवजमा वेळी सर्व पहायला येत होता. मोठाची इतकी वर्षी होती की. कोकरासाठी आचारणे बडीच झाले. गर्दीत जिवजमा एक जागी बिल्ल होत. विद्वानात पाय घसकत. सर्व विद्वानांचे प्रती.

राजवाड्याच्या बरण्या मजल्यातून राजाने पाहिले आणि हाक विचारले- "काय हो हे?" त्याला उत्तर देत जिवजमाने श्लोक म्हटला-

"भु सु कुंभिन्यो कवि जीवति नास्तुता,
वा यथा विपत्तया, तस्या भूतार वैधितम् ।"

[भूक, लहान आणि नास्तुता तीन बायका जाहेत. त्यांच्यापैकी तिघरी ही माझी सर्वात माडकी आहे. तिची ही मृतारवेष्टा आहे]

अंड्यांचा व्यापार

गीतापूरची अंडी फार प्रसिद्ध होती.

त्या गावचे शेतकरी शेतकामाबरोबर कोंबडी घाळीत आणि जोडघंदा म्हणून हा गावठी घंदा करीत त्या घंदात त्यांना चांगली मिळकत होत असे. अंडी चांगल्या आकाराची आणि रुचकर असल्यामुळे चांगली किंमत येई.

परंतु एका वर्षी कसळा तरी रोग पसरला आणि कोंबड्या पटापट मरू लागल्या. आणि अशी वेळ येऊन ठेपली की गावात एकही कोंबडी नमुन्यालादेखील उरली नाही. दीनानाथ नांवाच्या शेतकऱ्याकडे पांचशे कोंबड्या होत्या. त्यापैकी एकदेखील बाचली नाही.

ही काहीतरी भूतपिशाचवाधा असावी, असा दीनानाथाला संशय येऊ लागला. ■ भुतांचा नाश व्हावा यासाठी होम केल्याशिवाय भागणार नाही. दुर्लक्ष केले

तर ती भूते आपल्या मानेवर बसायला मानेपुढे पाहणार नाहीत, असे ■ वाटले.

इतर शेतकऱ्यांना दीनानाथाचे म्हणजे बरोबर ■. शेजारच्या गावी एक मांत्रिक रहात होता. सर्वांनी मिळून घंदा केला आणि त्या मांत्रिकाला बोसवून भूतवाधा नष्ट करण्याचा ■ करची प्रयोग करायचे ठरले.

एका धनिबारी रात्री तो मांत्रिक आपल्या शिष्यवर्गांसह गीतापूरला आला आणि भुतांना पळवून लावण्यासाठी मंत्रसंज्ञ फाय ते त्याने केले आणि लूप जेवून खाऊन व बरेचसे पैसे मिळवून आपल्या गावी निघून गेला.

आतां गापुढे मीती नाही असा विचार करून गांवकऱ्यांनी कोंबड्या विकत आपल्या आणि अंड्यांचा घंदा पुन्हा सुरू

केला. परंतु एका आठवड्याच्या आत सर्व कोंबड्या मेल्या.

“पुरे झाला बाबा हा कोंबड्यांचा घंदा. आपण बरे वाणि आपली शेती चरी. कोणता तरी साप आहे ■ कपाळी.” दीनानाथ म्हणाला.

अशा तऱ्हेने गीतापूरला औषधाला-देखील अडे मिळणे ■ झाले. शेतकरी वर्गांना नेह्यांपासून ■ वेळी मासा घाशीत बसण्याव्यतिरिक्त काही काम उरले नाही.

गीतापूरच्या एका चनी शेतकऱ्याचा मुलगा शंकर मुट्टीचे दिवस होते म्हणून घरी ■ होता. मागच्या संपेस तो घरी आला होता नेह्यां होन्ही वेळ अड्याशिवाय

त्याचे जेवण होत नसे. या संपेस तीन दिवस झाले तरी जेवणाबरोबर अंड्यांचा वासडो मिळाला नाही.

त्याने आपल्या आईला विचारले तेव्हा ती म्हणाली-“पाप लागलं आहे आपल्या गावाला. भुतांनी सर्व कोंबड्या खाऊन टाकल्या.” परंतु शंकरला ते सरे वाटेना. अंड्यांचा घंदा गावात लूप चाले आणि शेतकऱ्यांना चांगली मिळकत होत असे हे त्याला चांगले भाहीत होते. गावात पुन्हा तो ■ सुरू ■ पाहिजे आणि त्यासाठी ■ वाटेल ते करावे लागले तरी करावयाचे त्याने मनाशी ठरविले. देशात भ्रष्टाचाराला तुटवडा होता. मांस-मासळीसुद्धा फारच कमी मिळते. म्हणून

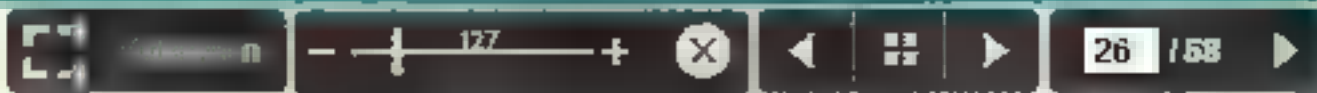

कोंबड्या पाळण्याचा धंदा बाळगिने अव्यक्त होते.

दुसऱ्या दिवशी उजाडताच शंकर दीना-नाथच्या घरी गेला आणि कोंबड्या घेतल्या त्या कोणत्या तरी स्पर्धाजन्य रोगाने, म्हणजे साधीच्या आजारात घेतल्या आहेत, मृत-पिकाच्चावाधा वगैरे सर्व खोटे आहे, असे शंकरने दीनानाथाला अनेक प्रकारे समजावून सांगून पाहिले. परंतु त्या थोळभाभाकड्या शेतकऱ्याला त्याचे म्हणजे खरे काटेना.

शहरात असतांना त्याने थोडी जादू शिकून घेतली होती. त्या जादूचा प्रयोग करून शेतकऱ्यांचा अंधविश्वास दूर करण्याचे त्याने ठरविले.

तो गावकऱ्यांना म्हणाला—“मी जास्त दिवस शहरात असतो न! तिथल्या देवळात पुष्कळ नैराशी आणि सिद्धपुरुष राहतात. आयच्या बाबांनी गावातली खबर-बात पत्रात लिहितांना गावात होत चाळसेला हा प्रकारही मला फळविसा होता. तेव्हा मी एका सिद्धपुरुषाकडे आऊन त्याला कोंबड्या पटापट मरत असल्याचे सांगितले. त्याचे नाव आहे मंत्रीरानंद महाराज. त्यांनी मला एक ताईत दिला आणि त्याचा प्रभाव कोंबड्यावर कार वांगना होईल असे सांगितले. तो प्रभाव तुम्ही कोळ्यांनीच तुम्हाला सरे वाटाचे म्हणून मीच कोंबड्यांचा धंदा सुरू आपणमुक्ति कशी मिळेल हे दाखवितो. ताईताचा प्रभाव पाहतो का? केव्हा म्हणाल तेव्हा दाखवायला मी तयार आहे.”

“हो! उद्या दुपार उलटल्यावर ये येथे माझ्या घरीच तो प्रयोग दाखव. मी सर्व शेतकऱ्यांना पहायला बोलावितो.” दीनानाथ म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी तीन प्रहरी शंकर दीना-नाथच्या घरी गेला. तेच पुष्कळ गावकरी जमले होते. शंकरने आपल्या जिशातून एक तांब्याचा ताईत काढून चौरंगावर ठेवला. नंतर त्याने दुसऱ्या जिशातून हात-रुमाल काढून तांब्या

ठेवला. मग उजव्या हाताने जिशातून कोंबडीचे अंडे काढून तांब्या हातात ठेवले आणि ते हातरुमालात आंकून ठेवले. नंतर ताईत काढला आणि हाताने तो हातरुमालात धाकून त्याने आत काही-तरी हालचाल केली. पुन्हा ताईत बाहेर काढला. काही वेळ धाकून हात रुमालाची टोके बाजूला सरकवली. त्याच्या डाव्या हातात दोन अंडी दिसल्यावर गावकरी आश्चर्याचकित होऊन दोळे काढून पाहू लागले.

शंकरने दोन अंडी रुमालात गुंडाळून जिशात ठेवली आणि ताईत काढून कोळ्यांना मावून तांबड्या दोन्याने आपल्या रंगाला आंधून ठेवला.

त्या दिवशी प्रयोग करण्यापूर्वी एकदोन दिवस शंकर शहरात जाऊन पशु चिकित्सक आणि कुक्कुट तज्ञांना भेटला आणि त्यांचा सल्ला व मदत घेऊन कुक्कुट पालनावर पुस्तके, औषध व इंजेक्शन घेतली. इंजेक्शन कशी घ्यायची हे त्याने शिकून घेतले होते. दोन दिवसात विषयावर त्याने अनेक गोष्टींची माहिती कळव घेतली होती आणि दीनानाथच्या घरी प्रयोग करण्या-पूर्वी अंडी कुपट करण्याची रीतवेळील समजून शिकून घेतली होती.

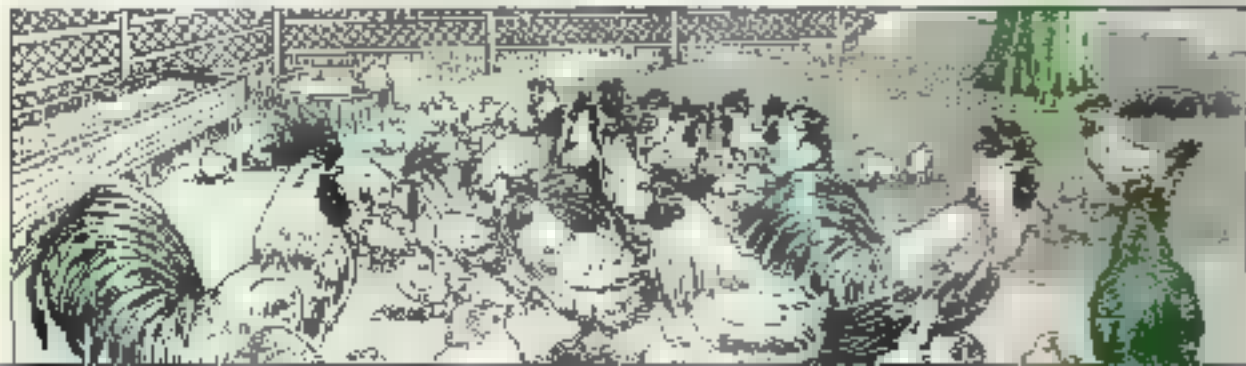
ती रीत अशी: एका मोठ्या अंड्याचे टरफल घेऊन त्याचे दोन उभे समसमान भाग कापून घ्यायचे. अर्ध्या टरफलात एक लहान अंडे सहज राहू शकते. अशी दोन

अंडी ठेवलेले मोठे अंडे शंकरने प्रयोगाच्या वेळी पूर्वी तैयार करून आणले होते. त्याने अंडकांना अंड्याचा वरचा भाग तेवढा बांधविला. हात घालून हाल-चाल करताना अंडी टरफलातून बाहेर काढली. मोठ्या अंतरावरून पाहणाऱ्यांना टरफलाचे दोन जोडलेले भाग एकाच अंड्यासारखे वाटत होते.

जाबू यशस्वी झाल्यावर शंकरने पुढला कार्यक्रम हाती घेतला. त्याने काही कोंबड्या विकत आणून पाळल्या. सरकारकडून रद्याला **■** **■** कोंबड्यांना घालायचा चारा मिळाला. स्पर्शजन्य रोग होऊ नयेत म्हणून त्याने कोंबड्यांना रोग-निरोधक इंजेक्शन दिली. कोंबड्या सपाटघाने वाढल्या आणि मोठी अंडी घालू लागल्या. एकदेखील कोंबडी मेली नाही. गावकरी वेऊन त्याच्या कोंबड्या पाहून त्याची पळत **■** रीत पाहून जात. चार आठवड्यात शंकरचा धंदा उत्तम तऱ्हेने चालू लागला.

“हा **■** या ताईताचा प्रताप आहे दिनुमामा! त्यानेच माझा धंदा वाढविला. कोंबड्यांना चांगल्या वाहार दिला आणि कोंबड्यांची वाढ चांगली झाली. इंजेक्शनानी त्यांना पुष्ट केले. तुम्ही मुळीच भिण्याचे कारण नाही सापुडे. पुन्हा कोंबड्या पाळण्याचा धंदा मुरू करून गीतापूरच्या अंड्यांना पुन्हा बाजारांत पाठवा. त्या सिद्धपुरुषाकडून मी आणली ताईत घेऊन येतो. मी येथे आहे तोंपर्यंत माझा ताईत आहेच. मी दर रोज प्रत्येकाकडे **■** कोंबड्यांना काही पाल होऊ नये याची काळजी वाहतात.

शंकरने विलेच्या प्रोत्साहनामुळे त्याच्या मार्गदर्शनाखाली शेतकऱ्यांनी पुन्हा कोंबड्या पाळण्याचा धंदा मुरू केला. त्यांना खूप फायदा होऊ लागला.

शंकरने स्वतः पशुचिकित्सा शास्त्राचा जास्त जम्यास करून त्यात प्राविण्य संपादन केले. त्या मार्गदर्शनाखाली कोंबड्या पाळण्याचा धंदा नव्हे, तर गोपालन वगैरे धंदेही उज्जितावस्थेत आले.

निर्लज्ज सदा सुरवी

चंद्रवर्मा **■** राजाच्या सभामंडपावर धर्म नावाचा एक शिपाई पाहारेकऱ्याचे **■** करीत असे. चंद्रवर्मा एकदा त्या राजाने जात असतां धर्मला म्हणाला— “काय रे. तुला एकट्याला बरेच काम पडत आहे नाही का? तुला मदतीला आणली एका शिपायाला पाठवून देतो.”

“प्रभू! त्याची गरज नाही!” असे धर्म उत्तर देणार, तितक्यात राजा निघून गेला होता.

धर्म त्याला मदतीची गरज नाही म्हणाला, त्याला एक कारण होते. राजाच्या दर्जनास येणाऱ्या लोकांकडून धर्म खूप लांच घेत असे. **■** त्याला चांगली प्राप्ती होई. मदतीला आणली कोणी आला म्हणजे त्याच्या मिळकतीत एक कांटेकरी येणार किंवा तो आपल्या विच्छ राजाने कान भरणार अशी शंका त्याला आली.

दुसऱ्या दिवशी त्याला नको असलेला ‘मदतनीस’ आला. राजाच्या दर्जनास येणाऱ्या लोकांना बाजूला बोलावून नेऊन आपले बक्षिस धर्म वसूल करू लागला. ते पाहून त्याच्या मवतनिसाने त्याला धमकावले की, महाराजांना जाऊन कळवीत. धर्मने आपल्या मिळकतीतील वांटा द्यायचे प्रलोभन दिले. परंतु तो मानेना. कारण धर्म लांच घेत असल्याच्या संशयावस्तुनच तर राजाने त्याला धर्मवर डोळे ठेवण्यासाठी नेमले होते.

आपला मदतनीस मवत करणार नाही, कळल्यावर धर्मने पवित्रा बदलला. राजाच्या दर्शनाला येणाऱ्या लोकांना तो सांगे—“हे यहा, मालक! हा आहे ना, मी आपल्याकडून लांच घेतो अशी महाराजांकडे तक्रार करायची म्हणतो आहे. तुम्ही माझ्या बाजूने साक्ष दिली पाहिजे बरं का?”

धर्म मुरलेला माणूस होता. वीस वर्ष त्या जागी त्याने ते काम केले होते. ज्यांच्याकडून तो पैसे घेई त्यांची पोळी-कार कामे करवूनही देत असे. तो त्या जागेवर तर त्यांची कामे करवून देणारा माणूस हातका आईल या हेतूने लांच देणाऱ्या लोकांनी साक्ष द्यावे मान्य केले. त्यामुळे दुसऱ्या पाहारेकऱ्याचे तोंड बंद झाले. शिवाय धर्मने विद्वत् तत्पर करू नये म्हणून त्यानच्याने आपल्या पगारातली पंचनाश रक्कम धर्मला देण्याचे कबूल केले.

दोन महिने असेच गेले. नवरा पुरा

मध्या पाहारेकऱ्याच्या बायकोने राजाच्या कानावर घातली. राजाने चक्कशी केली. तेव्हां सरी गोष्ट राजाला कळली. तेव्हां राजाने धर्मला कचेरीवर घंटा वाज-विण्याच्या कामावर नेमले.

कचेरीत काम करणाऱ्या कारकुनांना घेऊन धर्मने त्यांच्यावर भार वाढत चालल्याबद्दल सज्जानुभूतीचे दोन शब्द बोलून त्यांना आपल्या बाजूला बसवून घेतले. म्हणाला—“तुमच्यावरचा कामाचे जोडे कमी करायला कामाची वेळ कमी करायचा उपाय मी करतो. त्याबद्दल मनांनी मला थोडीथोडी मदत केली पाहिजे.” गरीब कारकून त्या गोष्टीस कबूल झाले. त्या विवसापासून कचेरीची वेळ सुमारे एक तास कमी होऊ लागली.

किरयेक महिने हे चालू होते. धर्मकडे कुबेराने धन एकत्र होत होते. त्याने राजधानीच्या मध्यभागी एक मोठा बंगला बांधला.

एके दिवशी राणीला आश्चर्य वाटले. ती राजाला म्हणाली—“काय हो. दिवस लडकर कसा काय संपतो? संध्याकाळ मात्र कां रेंगाळत येते? हे सर्व विचित्रच वाटत आहे! चंद्रवर्मा सुद्धा तसेच वाटत होते. परंतु त्याने कधी त्या गोष्टीकडे ध्यान

हालविता बसून राहिला.

कचेरीत काम सुरू होईपर्यंत बडभाळ बगदीबरोबर चालत होते. एका मिनिटाचा ही करक नव्हता. परंतु बाळूच्या बडभाळा-तली सर्व बाळू पहायच्या पुढल्या घंटा वाजत गेल्या. घंटा वाजविणारा धर्मूच होता. संध्याकाळी कचेरी बंद झाल्याचे वेळी सेवटची घंटा वाजली तोंपर्यंत एका तासाचा पदसा. तेव्हां राजाला दिवस कडान होण्याचे कारण समजले.

चंद्रवर्माने धर्मला बोळवून सर्व चक्कशी केली तेव्हां तो कारकुनांकडून व अधिकाऱ्यांकडूनही खूप लांच घेत असल्याचे कळले. परंतु ज्या नोकऱ्या एकदम कामावरून कमी करायला राजाचे मन मानेना. कोणत्यातरी कडक अधिकाऱ्याच्या हाता-साली नेमाचे म्हणजे याची सोड जाईल, असे राजाला वाटले.

बराच विचार केल्यावर राजाला आठ-वले की, त्याचा सेनापती म्हणजे सामान्य माणूस नसून मनाचा कर्कोटक नावासारखा आहे. राजाने त्याच दिवसापासून धर्मला सेनापतीच्या जास विस्वासतल्या नोकराच्या पदावर नेमले. या नवीन पदावर धर्मने ह्मणानदारापणाने वागण्याचे ठरविळे आणि काम करू लागला.

एके दिवशी संध्याकाळी धर्म फलसाडोना पाणी धालीत असता बागेच्या बाजूला जी लोली होती त्यांत सेनापती त्याची बायको दोघांची परस्परांशी कोणत्यातरी गोष्टीवरून बरीच बोळावाली साधी. ते बोलणे प्रेमाचे नसून काहीतरी भांडण असावे असे धर्मला कळायला वेळ लागला नाही. त्याची उत्तुकता वाढली तो खिडकीला कान लावून उभा राहिला. तेव्हा कळले की सेनापती बाहेर सिंहासारखे किती गरजले तरी बायकोसमोर गोगलगाईसारखे उभे राहतात. बायकोने राजाने एकदम हातात आले ते उचलून नष्ट्याला बडवायला सुरवात केली.

नये, जगा विभवया करुणया जागल्या धर्मूजवळ त्याला.

"त्यात काय मानक? परंतु महाराजांनीच बोलावून विचारले की 'काम रे, कशी वाटली नवी नोकरी? नवी जागा?' तर सोड **■** बोलायचं मालक?" धर्मू म्हणाला.

सेनापतीला धर्मूचे तोंड बंद **■** **■** चालाना जागला. हळूहळू धर्मूला सेनापतीच्या बायकोकडूनही चांगली मिळकत होऊ लागली. सिंहासारखा सेनापती आणि त्याची बायको धर्मूसमोर ताटाळाळीची मांजरे मागले. ही गोष्ट राजधानीभर पसरली आणि एके दिवशी राजाच्या कानावरही पोचली.

राजाने धर्मूला बोलावून सर्व चवकशी केली तेव्हा सर्व कळले. त्याचा सेनापतीला जांच होणे बरोबर नाही असा विचार करून राजाने धर्मूला कमावून काढून टाकले. तोंपयंत धर्मूने पुष्कळ मिळकत करून घेतली असल्याने त्याला नोकरी घेत्याचे मुळीच वाईट वाटले नाही.

उलट त्यानेच काही निरुद्योगी तरुणांना बोलावून बोट्यां पत्तारांवर नेमले आणि त्यांना काम वाटून देऊन राजधानीभर फिरून कोठे काही विशेष घडेल ते पाहून एका वहीत टिपून ठेवायचे आणि त्या

वह्यातल्या मुख्यमुख्य गोष्टी धर्मू एका वहीत टिपून ठेवी. त्या टिपणाला धर्मू 'बखर' म्हणत असे.

धर्मूच्या बखरीची कीर्ती राजधानीभर पसरली. कोणाला माहीत नसलेली, परंतु हवी बसलेली गोष्ट धर्मूच्या बखरीत सांपडू लागली.

त्या वर्षी दसऱ्याचा उत्सव मोठ्या चाटाने राजधानीत साजरा **■** तो पाहण्यासाठी दूरदुर्जन लोक आले होते. राजेरजवाडेही आले होते. त्यांनी त्यावेळी भेटी व नजराने चंद्रवर्माला दिले. एका राजाने एक सुंदर हिऱ्याची अंगठी दिली होती.

दहाव्या दिवशी संध्याकाळी दसऱ्याचा उत्सव संपला. सर्व लोक आपापल्या गावी परतले. उत्सवाच्या गर्दीत चंद्रवर्माच्या बोट्यातली हिऱ्याची अंगठी कोठेतरी गळून पडली. नोकरांचाकरांनी, शिपायांनी पुष्कळ शोधून पाहिली, परंतु शेवटी हात ठेवून म्हणाले—“आतां मिळाली तर धर्मूच्या बखरीतच मिळेल!”

राजाने पाहूया तर गंमत, असा विचार करून धर्मूला बखर घेऊन बोलवून आणायला शिपायाला पाठविले.

तो आल्यावर राजाने त्याला बखर **■** दहाव्या दिवशी, म्हणजे दसऱ्याच्या दिवशी घडलेल्या विचित्र गोष्टी बखरीतून सांगायला सांगितले.

ते दृश्य कोणी पाहिले तर नसेल, असा संशय येऊन सेनापतीने सिडकी-बाहेर बाकून पाहिले तर धर्मू उभा. सेनापतीला पाया कालची जमीन धसत्यासारखे झाले. बायकोला काम बोलणार? तो बागेत येऊन धर्मूवर काढण्याच्या बेतास होता.

धर्मू त्यापूर्वीच म्हणाला—“पुरे करा हो मालक! किती प्रेम असले म्हणून बायकोच्या हातचा मार खातात का कोणी? ही गोष्ट राजधानीत पसरली तर मालकांची किती बेजब्रू होईल?”

सेनापतीला ती गोष्ट झोंबली. ती गोष्ट या कानाची त्या कानाला कळतां कामा

धर्मूने बखरीची पाने उलटून एका जागी बाबले—“दक्षिणेकडच्या गल्लीत एका साड्याला राजाच्या अंबारीचा हुत्ती बांधून ठेवलेला आहे. माझत घाईघाईने आपल्या घरी पळत निघून गेला.”

राजाने ती बातमी टिपून ठेवणाऱ्या तडणाला बोलवून आणायला धर्मूला सांगितले. त्या तडणाने राजाच्या सवें माहतांना एका रांगेत उभे केल्यावर अंबारीच्या माहताला ओळखले.

राजाने त्या माहताला विचारले—“कायरे, तू हुत्तीला असा गल्लीत बांधून घरी निघून जायचं कारण काय?”

माहूत म्हणाला—“त्या दिवशी महाराज, आपण हुत्तीवरून उतरलात आणि पायीच उत्सवाच्या वेळी हिंदू लागलात माझी चूक नाही महाराज!”

तो तडण राजाला म्हणाला—“महाराज! काळ याची धायको पैठणी बिकत घेऊन आणि मोत्यांचा हार घायला हट्ट

आणि ती गोष्ट ही बखरीत नमूद केली आहे, महाराज!”

बखरीत ती गोष्ट नमूद झालेली दिसली. “एवढे पैसे तुझ्याकडे आले कसे, सांगखील का? की फांशी देऊ?” राजाने करड्या स्वरांत विचारले.

माहूत बरघर कापत म्हणाला—“महाराज! त्या दिवशी आपण अंबारीतून उतरण्याच्या धाईत होता. आपल्या बोटातली अंगठी गळून पडली. ती धी बटविशी उचलली. ती बिकून लबाळा पैसे आणून घायला धायकोने हट्ट धरला, महाराज!”

राजाला मगठी मिळाली. धर्मू आणि त्याच्याकडे करणाऱ्या पोरांचा कसा उपयोग करून घ्यायचा, याविषयी राजा विचार करू लागला. त्यांना गुप्तचरांचे आणि हेरगिरीचे काम घायचं त्याने ठरविले. त्यांना जांगला पगार दिला. तेव्हापासून त्या राज्यात हेरांचे आणि गुप्तचरांचे एक निराळे साते सुरू झाले.

निरूपयोगी सल्ला

एका गावाच्या टोकाला स्मशानात भुतांचा झोपडा होता. त्यांच्यात एक म्हातारी भुतीण होती. तिला भुते समोर जेव्हा प्रश्न उभे रहात ते सांगत आणि ती ते कसे सोडवायचे सांगे.

एकदा म्हातारी भुतीण जंगलात हिंडून दमत्यावर एका जुनाट पडक्या बिहिरीच्या कडकड्यावर आऊन बसली.

“कोण बसलं आहे ते कडकड्यावर? माझी जागा आहे ही सारी!” ती आवाज ऐकून म्हाताऱ्या भुतिणीने मात बर करून पाहिले तेव्हा तिला एक तरणी भुतीण दिसली. तिला म्हातारीने विचारले—“तुझी आहे का ही जागा? जसेल त्यात काय? कडका खूप मोठा आहे. तू सुडां बस येऊन.” ती म्हणाली.

तो तडण भुतीण म्हाताऱ्या भुतिणीच्या शेवारी येऊन बसली.

“मी इकडच्या स्मशानात राहते. भुतांसमोर काही उभा राहिला की ती मला येऊन विचारतात.” असे सांगून म्हातारीने तडण भुतिणीला आपली ओळख सांगितली.

ते ऐकून ती तडण भुतीण म्हणाली—“माझ्यासमोर एक समस्या उभी राहिली आहे.” तिने म्हातारीला तिच्या समोरची समस्या सांगितली.

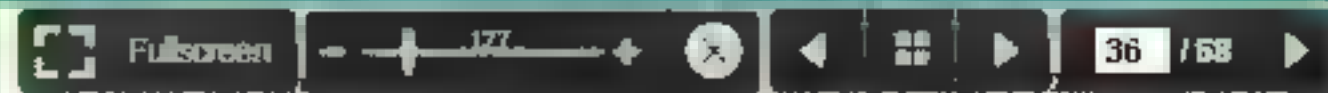
ती रहात असे त्या वडाच्या एक जुने घर होते. एका महिन्यापूर्वी त्या भरात एका संगीत शिक्षकाने गाण्याचे क्लास काढले. गावातले घरेच लोक गाणे शिकायला त्या शिक्षकाकडे येत. दिवसभर संगीत क्लास चालत आणि मुलेमुली येऊन संगीत शिकत. इतके दिवस निश्चितपणे त्या झाडावर राहणाऱ्या भुतिणीला त्या संगीताची कटकट होत असे. त्या संगीत

शिक्षकाला ॥ घरातून कोसे पळवून लाव्याचे ही समस्या भुतिणीसमोर होती.

ते सर्व ऐकून म्हातारी भुतीण म्हणाली—
“ही काय मोठी समस्या झाली काय? मी मोठमोठ्या समस्या सोडविल्या आहेत. मी सांगते तसे कर म्हणजे तुझी समस्या सहजी सुटेल.” असे सांगून म्हातारीने तरुण भुतिणीला कोणतातरी सल्ला दिला.

त्या तरुण भुतिणीला तो सल्ला आवडला. ती त्या दिवशी रात्री तो संगीत शिक्षक रहात असे त्या घरात गेली आणि बोक्याचे रूप घेऊन आत उडी मारली. तो आवाज ऐकून संगीत शिक्षकाची झोप मोडली. लगेच ती बोक्याचे रूप टाकून भुतिणीचे रूप घेऊन

विचारले—“कोण ग तू? या अपरात्री तुझे वेळे काय काय?”

भुतीण मोठ्याने हसत म्हणाली—“तुला माहीत नाही का, मी एक भुतीण आहे. मी वाटेस ते रूप घेऊन मी या घरात फिरत राहोम.” असे म्हणत तिने बटवाबटाचे रूप घेतले आणि उडू लागली.

“ठीक, तर तुला पुष्प लागेल, तू दररोज बोक्याच्या रूपात येऊन माझ्या घरात वाटेल तितकी फीर, उंदरांचा मजा जो चास होतो तो तरी कमी होईल. नंतर पालीचे रूप घेऊन किडे, डास वगैरे खात जा.” संगीत शिक्षक म्हणाला.

ती तरुण भुतीण रागाने म्हणाली—
“मला दुसरे काही काम नाही असे वाटलं का तुला?” असे म्हणत फगकाच्याने ती तेवून निघून गेली.

दुसऱ्या दिवशी ती विहिरीच्या कठड्यावर त्या म्हाताऱ्या भुतिणीला भेटून म्हणाली—“बाजी! तुम्ही युक्ती फुकट देली. तो मोठा वस्ताद बिसतो आहे.”

“अग एक युक्ती यशस्वी झाली नाही तर दुसरी होईल. ऐक तरी.” असे सांगून म्हातारीने तिला दुसरी एक युक्ती सांगितली.

संगीत शिक्षकाच्या घराच्या छपर्यावरची कवळे काढून त्यांनी जमिनीवर पेंकू लावली.

तो आवाज ऐकून संगीत शिक्षकाची झोप मोडली. त्याने बाहेर येऊन विचारले—
“कोण ते कवळे काढते आहे?”

“मी, भुतीण! काही तरी करीत राहत्याशिवाय मला करमत नाही.” असे म्हणत ॥ हवेत कोलाट्या मारू लागली.

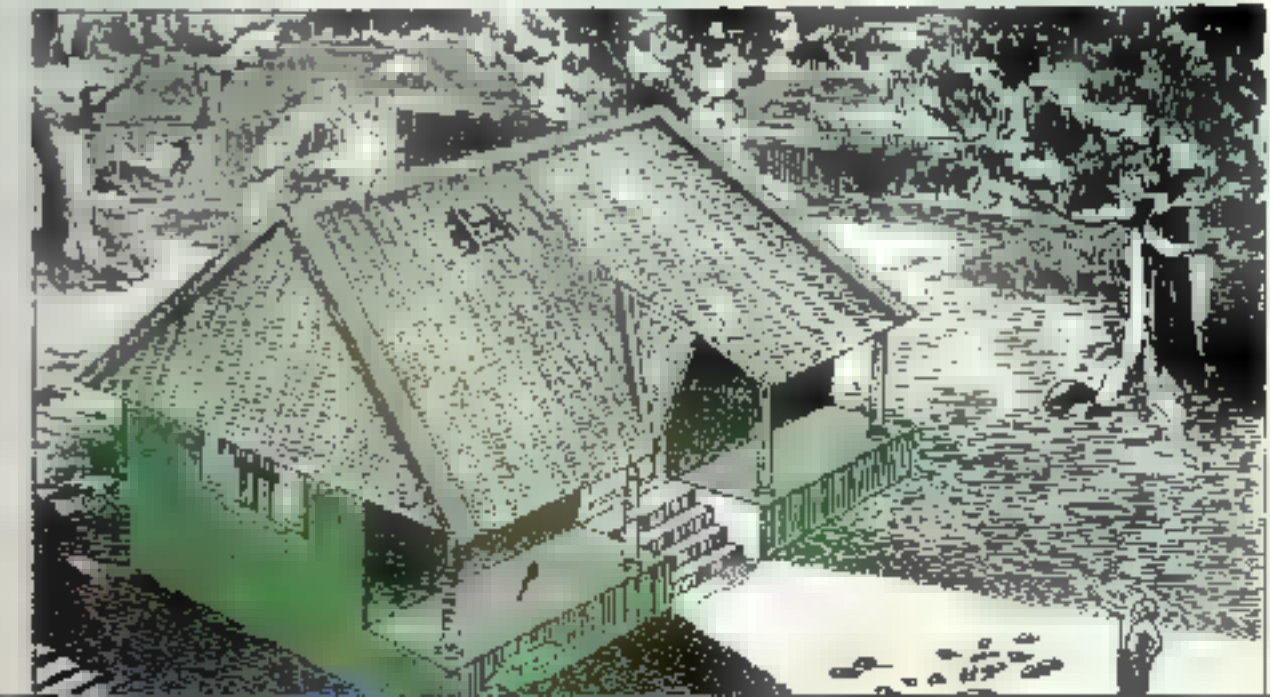
“ही तरकस तू भागातून पाहिजे तेवढी कर. पहिल्याने घोडे ॥ आहे ते कर. जलीकडे चार पैसे माझ्याकडे जमले आहेत. मी जूनी कवळे काढून गळवीप करावी म्हणतो आहे. ॥ आधी सर्व कवळे काढून टाक बघू.” असे सांगून संगीत

शिक्षक बाहेर एका झाडाखाली भोपला आणि बोरू लागला.

“मोठा लबाब दिसतो आहे की हा! माझ्याकडून फुकटात काय करवून घेणार आहे वाटतं?” असा विचार करून बटवाबटाचे रूप घेऊन ती तरुण भुतीण ओरडत विहिरीच्या दिशेने उडून गेली.

“तू बरोच उत्साहाने आली आहेस. संगीत शिक्षकाला काढून लावलेस वाटते घरातून?” म्हाताऱ्या भुतिणीने तरुण भुतिणीला विचारले.

“कपाळ मातं! त्यानेच मला पळवून लावले. ॥ तुझे सल्ले आणि युक्त्या सर्व फुकट गेल्या.” तरुण भुतीण म्हणाली. ॥ दोन्ही युक्त्या फुकट निरुपयोगी

ठरलेल्या ऐकून म्हाताऱ्याला अपमान वाटला. तिने आणखी एक उपाय सुचविला.

त्याप्रमाणे तरुण भूतीण दुसऱ्या दिवशी गेली. तिने दार वाजवून संगीत शिक्षकाला जागे केले.

"पुन्हा कसाला घेऊन आली आहेस आपले काळे तोंड, माझी झोप मोडायला?" संगीत शिक्षक म्हणाला.

"सु मुकाट्याने हे घर सोडून चालता होणार आहेस की नाही? गावातला इकडचा हा सर्व भ्रम आहे. मी कित्येक दिवसांपासून येथे राहते आहे. तू येऊन आपले गाणे सुक माझी शांती हरण केली आहेस." ती म्हणाली.

"अस्तं! मी कित्येक दिवसांपासून भाड्याने घर मिळाले नाही म्हणून काळजीत होतो. संगीत शिक्षकाला भाड्याने कोण घर देणार? माझ्या नशिबाने मला हे घर सहजी मिळाले. पुष्कळ मोठी शिष्यमंडळी मिळाली आहे. म्हणून हे घर सोडून जाण्याचे माझ्या मनात मुळीच नाही. तूच सुला बाटेल तिचडे

निघून जा. माझा नाहा म्हणणार. मनात शिक्षकाने तिला साफ उत्तर दिले आणि करवट बदलून पुन्हा झोपला.

तरुण भूतीणीचे एवढेसे तोंड झाले. ती विचार करू लागली रिकामटेकडे बसून सल्ला घायला काय गेले त्या घेईली? स्वतःचा प्रश्न स्वतःच सोडवायला हवा.

दुसऱ्या दिवशी दिवसभर विचार करून रात्री ती संगीत शिक्षकाला घेऊन म्हणाली- "उद्यांपासून रात्री मला संगीत शिकवा. नाहीतर विकासां मुलंमुली शिकायला येतात त्यांच्याबरोबर येऊन बसेन शिकायला." तिच्या बोलण्याच्या धाटणीवरून ती तसे करणार या गोष्टीची माझी पटल्यावर संगीत शिक्षक वावरला. मातांच कोठे चांगलं नाव मिळू लागलं आहे. मी भुतांना संगीत शिकवितो हे कळलं तर भिटपासक-वेळील इकडे फिरकणार नाही. गावकरी मला धक्के मारून गावाबाहेर काढतील. म्हणून त्या दिवशी रात्रीच संगीत शिक्षकाने घर बदलले.

उशिरां ज्ञानोदय

एका गावी शिबू आणि शितू नावाचे दोन जेतकरी होते. शिबूने दोन एकर ममिनीत उवारी पेरली. पीक झाले पंध्याची चिन्हे दिसत होती आणि कापणीची वेळ जवळ येऊन ठेपली होती. नेमकी त्या वेळीच शितूची गुरे शिबूच्या शेतात सीरली आणि उभ्या पिकाचा नास झाला. शिबूने शितूकडे एक हजार रुपये नुकसान भरपाई मागितली. शितूने ती अमान्य केली.

शिबूने गावातल्या पंधांकडे धाव घेतली आणि न्याय करायला सांगितला. त्यांनी चवकशी करून शिबूवर आरोप लावला की, त्याने शेताला कुंपण बांधून शेताच्या रक्षणाची व्यवस्था केली नव्हती. शितूवर त्यांनी आरोप ठेवला की, त्याने निष्काळजीपणाने गुरे सोडली. म्हणून शेताचा नास झाला. त्याने गुरांशी किंवा गडी गुरांचरो-वर ठेवायला हवा होता. दोघांचीही चूक

होती. म्हणून एक हजार नुकसान भरपाई दोघांवर वाटून शितूला पाचशे रुपये नुकसान भरपाईचे म्हणून शिबूने याचे असा निवाडा दिला.

गावचा पाटील लांबजोर होता. म्हणून शितूला त्याची मदत घ्यावेसे वाटले. तो त्याच्याकडे पंधांच्या निवाड्याबिरुद्ध न्याय मागायला गेला. त्याने त्याला अडीचशे रुपये त्याबद्दल घायचे कबूल केले. पाटलाला आणखी काय पाहिजे? त्याने पंधांबिरुद्ध निवाडा दिला की, चूक शिबूचीच होती की त्याने कुंपण घालून शेताच्या रक्षणाची पुरेशी सोय केली नव्हती. मुक्या गुरांना कोठे तोंड लावायचे आणि कोठे लावायचे नाही, कळते का. म्हणून शितूने नुकसान-भरपाई देण्याची मुळीच गरज नाही.

शिबूला पाटलाचा निवाडा कसा मान्य होणार? तो मामलेदाराच्या कचेरीत

मृतदया

एक आपत्ता बाह्यविषय मोठ्या वाटाभाटाने साजरा करीत होता. त्याचे सामंतीराजे अनेक नवरात्रे घेऊन गेले. एक जिकारी एक हरणाचे पांढर वेंडून घाला. ते त्याचे नवरात्रा म्हुणून दिले. राजाने खूप होऊन बोंबलभरून सोन्याची नाणी त्याला दिली.

ते पाहून पंढी म्हणाला-"त्या शिकान्याला दिलेले बजिस थोडे जास्तच झालं नाही का?"

राजा म्हणाला-"तुम्हा जास्त काय दिसं? स्वतंत्रपणे विहार करणाऱ्या निरुपद्रवी पुन्हा स्वतंत्रता देण्याची संजी मना बरोबर मिळेल का?"

"बहाराम, आपण एका गोष्टीचा विचार करावा. पकडल्या गेलेल्या निरुपद्रवी प्राण्यांना आपण सोडून देत आहोत. पण ते तर तसे प्राणी आपण देणारे अनेक लोक घेतील. त्यांची काही त्रस्योता प्रयत्नात कष्ट घेतील सोसावे लागतील. आपण मृतदया बाबतचाच असेल तर कोणीही निरुपद्रवी प्राण्यांस ठक मये असा कायदा करा. परंतु निरुपद्रवी प्राण्यांना आपल्यानंतर त्यांना सोडून दिल्याने मृतदया होते असे मानणे बरोबर होणार नाही." पंढी म्हणाला.

राजाभा ही मोंष्ट पटली. त्याने तसा कायदा केला.

पाटलाच्या निकालाविरुद्ध न्याय मागायला गेला. त्याने मामलेदाराला अडीचशे रुपये घोरून आपल्याकडे वळवून घेतले आणि आपल्या बाजूने निवाडा करवून घेतला.

मामलेदाराने निवाडा दिला तो असा-"गावात किती शेत आहेत. प्रत्येक शेताला कोणी कुंपण घालीत नाही. म्हणून शिबूचे मुकसान शिबूने एक हजार रुपये देऊन भरून काढावे."

शिबू तो निवाडा ऐकून का स्वरुप बसणार? तो गेला जिल्हा अधिकाऱ्याकडे. तोवेलील तो म्हणाला-"मामलेदाराने कुड्याविरुद्ध निवाडा देऊन एक हजार रुपये तू शिबूला घाबेत असा निकाल दिला होता ना? तरमग तू त्यातले अर्धे रुपये तरी मला दे. तुझ्या बाजूने निकाल होईल."

पांचशे रुपये लांब दिली तरी आपल्याला अडीचशे रुपयाचा फायदाच होईल असा विचार करून शिबूने पांचशे रुपये त्याला दिले. मामलेदाराचा निवाडा बरोबर नाही.

पाटलाने दिलेला निकालच बरोबर होता असा जिल्हाअधिकार्याने निकाल दिला.

शिबूला वातां मात्र राग आला. तो प्रांताकडे धावला. पांचशे रुपये मांच देऊन त्याने त्याच्याकडून शिबूच्या विरुद्ध आणि आपल्या बाजूने निकाल करून घेतला. प्रांतां प्रांताच्या वर अपोल म्हणजे सर्वोच्च न्यायाधिकार्याकडेच. तो मात्र लांबलाऊ मन्हुता. खरा न्यायनिवाडा करणारा होता. त्याने मुरवातीपासून सर्व मोष्टीची बचकजी केली आणि पंचांनी जी न्याय दिला होता. तोच बरोबर होता, असा न्याय दिला शिबूने शिबूला पांचशे रुपये मुकदयाने दिले आणि काज धरला.

शिबू आणि शिबू घरी परत येत असता परस्परांजवळ कोलू लागले, पंचांनी दिलेला निवाडा मान्य करून आपण गप्प बसलो असतो तर आपले आजपर्यंत झाले मितके मुकसान झाले नसते. दोघां प्रत्येकी साडेसातशे रुपये घालवून बसले होते. मेहनत फुकट गेली ती वेगळीच.

संन्यास्याचा संन्यास

वरंगल राज्याचे पतन झाल्यानंतर काकतीय साम्राज्याचा ॥ झाला. काकतीय चक्रवर्ती ॥ याते हरिहरराय आणि बुक्कराय नावाचे दोघे भाऊ कळीनवार होते. त्यांनी तुंगभद्रेश्या किनाऱ्यावरील प्रदेशात प्रस्थान ॥ तेथे विजयनगर राज्याची स्थापना केली. हरिहरराय वार-ह्यावर बुक्करायच राज्याचे अधिपती झाले. बुक्कराय एक कर्तव्यगार शासक होते त्यांनी प्रजेत कोठे भेदभाव दिसला तो किंवा धार्मिक वेर दिसले ते दूर करण्याचा कूप प्रयत्न केला. प्रजा सुखी होती आणि शांतता नांदत होती. मुसलमानांचा अत्याचार असणु झाल्यावर वरंगल ॥ इतर प्रदेशातील हिंदूप्रजा विजय नगराच्या राज्याश्रयाला येऊन मुत्ताने राहू लागली. परंतु बुक्करायाने नेहमी एक धोरण अवलंबिले होते, धार्मिक वैषम्य त्यांना

पसंत नव्हते. सधे प्रमांच्या अनुवायांना ते समवृष्टीने वागवीत.

वरंगल सोडून हिंदू लोक जात त्यांना मुताचा एक पागासुडां बाहेर नेण्याची मनाई होती. ॥ असे ते सरकारात ॥ करून जावे लागे. पैसा अडका न्यायचा झालातर सरकारी अधिकाऱ्यांच्या डोळ्यात धूळ फेकूनच जावे लागे. मुसलमानांना मोकळेपणे बाहेर जायला किंवा यायला परवानगी होती.

वरंगल येथे मुत्तयाल नावाचा एक हिंदू सावकार होता. लहानभोर अधिकाऱ्यांची तोंडे भरणे त्याला असक्य झाले. त्याने विजयनगर राज्यात प्रयाण करण्याने मनाशी ठरविले. मोकळेपणे जायचे म्हणजे अंगावरच्या वस्त्रांशिवाय बरोबर काही नेणे शक्य नव्हते. म्हणून त्याने एका फकीरा-बरोबर मैत्री वाढविली.

त्या फकीराजबळ एक उंट होता. तो मक्काभविता वगैरे तोर्यलेंत्रांची यात्रा त्या उंटावरच करून आला होता. त्याचे स्वतःचे असे निराळे नाव नव्हते. तो फकीर नावानेच ओळखला जाई. त्याला कोणी 'फकीरा' म्हणून हाक मारले की तो अभिमानाने आपल्या दाडीवर बोटांनी विचारल्यासारखा हात फिरवीत बोले. तो फकीर मुत्तयाल सावकाराला यवत करायला कबूल झाला. मुत्तयालकडे हिरे, माणिक्ये आणि मोने पुष्कळ होते. तो सर्व ऐवज फकीराने विजयनगरला पोचता केला तर मुत्तयाल ॥ त्याला एक कास रुपये इनाम देण्याचे कबूल केले.

फकीराने पुढे निघावे आणि स्थानंतर पंधरा दिवसांनी मुत्तयालने निघावे. फकीराने विजयनगरला पोचल्यावर मुत्तयाल येईपर्यंत थाट पहावी, असे ठरले.

ठरल्याप्रमाणे फकीर निघाल्यावर पंधरा दिवसांनी मुत्तयाल निघाला आणि विजयनगरला मुखरूप येऊन पोचला. त्याने त्या फकीराचा पुष्कळ बोध केला. जो भेटेल त्याला आणि चरोचरी जराऊन चक्कशी केली. परंतु फकीरचा पत्ता लायला नाही.

वस्तुस्थिती अशी होती की, इतके वैभव पाहल्याबरोबर फकीराचे डोळेच फिरले. विजयनगरला पोचल्याबरोबर त्या पाहण

आपली दाडी काढून टाकली आणि हिंदू व्यापाऱ्याचा वेध घेऊन, मुत्तयालने त्याच्याकडे विलेले हिरे वगैरे सर्व विकून टाकले.

तो विजयनगरच्या रस्त्यावर हिंडत असता एकदा त्याला मुत्तयाल भेटला. मुत्तयालने त्याला ओळखले नाही. म्हणाला- "काय हो, पंधरा दिवसांपूर्वी येथे वरंगलहून एक फकीर एका उंटावर बसून विजयनगरला आला. तो तुम्हाला कोठे दिसला का?"

"पाहिल्यासारखा वाढतो हो! ॥ एक मोठी लांब दाडी होती नाही का?" फकीराने मुत्तयालला विचारले.

"होय होय, त्याचा पत्ता आहे का माझीच दाडीका?" मुत्तयालने विचारले

“कालच हो या जागी मला भेटला होता हो! त्याच्याकडे थोडे सोने, हिरे आणि माणिक्येसुद्धा होती. विकत घेता का, मला विचारीत होता. मी नाही विकत घेतले. काही सुद्धा, इतक्यात कोणी बगदादचा व्यापारी भेटला. दोघे बगदादला निघून गेले.” असे म्हणत फकीर संवयी प्रमाणे दाढी बोटांनी बिबरल्यासारखा हात हलवू लागला.

मुर्यालने तत्काळ त्याला ओळखले व म्हणाला—“तूच की रे तो फकीर आहेस, माझा सर्व ऐवज गडप करणारा!”

“मी? चुकतां आहां तुम्ही!” फकीर म्हणाला.

दोघांमध्ये बरीच बोलाचाली झाली. शेवटी मुर्याल बुक्करायांकडे गेला आपले गान्हाणे घेऊन. त्याने घडलेले सर्व कृत सांगून न्यायनिवाडा करायला विनंती केली. बुक्करायांनी फकिराला न्यायालयात बोलाविले. त्यांनी फकिराला मुकाट्याने ऐवज मुर्यालला परत घेऊन टाकायला सांगितले.

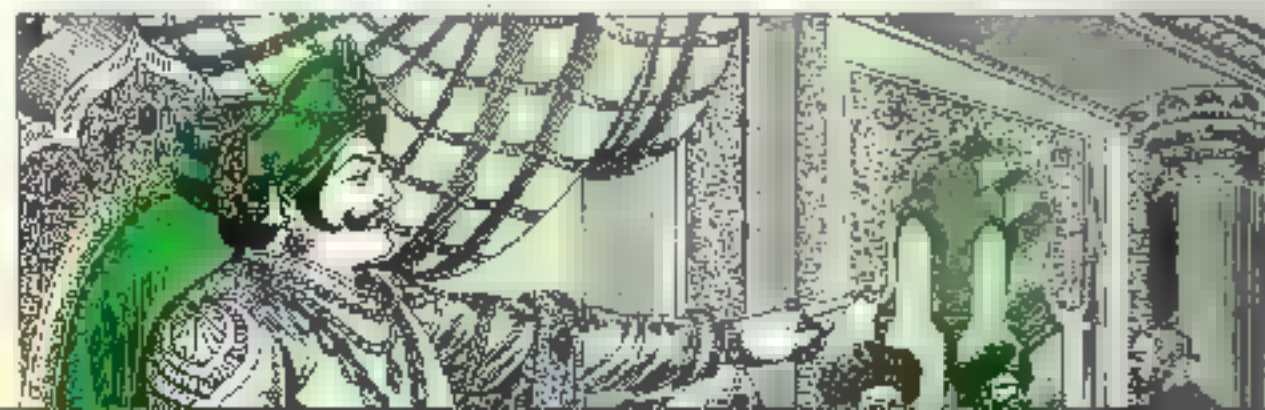
म्हणाला.

“मग मुर्याल तुला फकीर का म्हणतो आहे?” बुक्करायांनी फकीराला विचारले. फकीर म्हणाला—“महाराज! मी एक व्यापारी आहे, माझ्याजवळ सूप पैसे आहेत असे समजल्याने त्याने हा सोटा आरोप माझ्यावर लावला आहे.”

बुक्कराया एक क्षणभरच थांबले असतील विचार करायला. फकिराला म्हणाले—“ह्या मुर्यालने लावलेला आरोप ठर पाकट नाही. तेव्हा तुला जायला हरकत नाही.”

फकीर आनंदाने फुलून जाऊन बाहेर निघून जात बुक्कराया पाठीमागून मोठ्याने म्हणाले—“त्या फकीराला जरा कांबायला सांगा.”

लगेच फकीराने मागे वळून पाहिले. अशा तऱ्हेने फकीराला बुक्करायांनी पकडले. मुर्यालला त्याचे सर्व वैभव तर मिळालेच, त्याचबरोबर फकिराला शिक्षासुद्धा झाली.

उलटेच

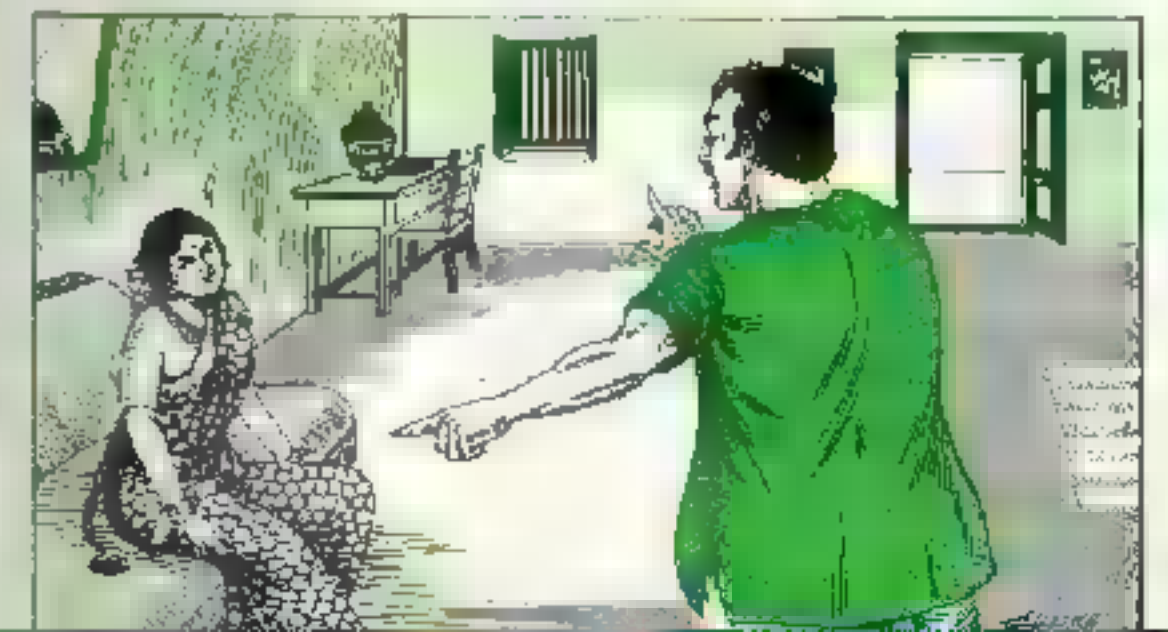
एका गावी विठोबा आणि रखमाबाई तळाचे नवरा बापको रसात. रखमाबाई जे म्हणेल विठोबा विठोबा बोले. एकदा दिवाळीचा सण आला तेव्हा रखमाबाई मयन्याला विचारू लागली—“दिवाळीला माहेरी जावे म्हणते.” विठोबा म्हणाला—“शक्य नाही. घरात पडून रहा स्वस्त्याचे.”

त्या दिवशी रात्री रखमाबाईचा पाऊ रघूतिला. मेहुण्याला भेटायला आला. तिने बापायला, नवरा म्हणाला. सांगितले. रघू रात्री बेवण लाव्य वर छाम झोपला. दुसऱ्या दिवशी उजाडताच विठोबाला विठोबाला म्हणाला—“मी ताईला म्हटले, आहे, चला, पार दिवस माहेरी! तुम्ही मुळा या म्हणालात म्हणे. परंतु हट्ट करते आहे, यावना तयार नाही. हो थकी तऱ्हेचाइकातारखी का माकां फळत नाही. परंतु तिमा मका कर का काही विचार तुला पाऊ!”

मनेच विठोबा म्हणाला—“मी तुला माहेरी घेऊन जातो म्हणाला, पण तू नाही म्हणानीस, म्हणे. नाही चाल? काय?”

“कशाला? मको हो. इकडेच राहते, तुम्ही देखमी ताडी काढून दिलीत तर दिवशी सकाळी संध्याकाळी परत येईल.” रखमाबाई म्हणाली.

विठोबा सतापून—“ते काही नानायचे नाही. बातांच मीथ. मुकाट्याने विवाळी माहेरी काढून लावकाय रे!” असे म्हणत गाडी घेऊन नायला निघाला.

स्वरं की खोटं?

पूरी निचापीठात निद्याभ्यास संपन्न सुधीर आणि सुरेंद्र नावाचे दोघे राजकुमार आपापल्या राजधानीला निघाले. दोघांत गाढ मैत्री होती. दोघे शेजारच्या देशातच रहात असत.

वाटेत एक जंगल होते. ऐन मध्यभागी पोचल्यावर ते पावसात सापडले. सुदैवाने पावसापासून बचाव व्हायला त्यांना जवळच एक पत्रके जुने वेऊळ दिसले. आत पाऊल टाकताच त्यांना त्यांच्या आधी देवळात बेंडून पोचलेला एक बैरागी दिसला.

त्यांनी विचारले तेव्हा तो बैरागी उत्तर देत म्हणाला—“मी एक ज्योतिषी आहे. देशभर भ्रमण करून कालूज मी घेणे आलो. मला माणसातला मंदपणा आवडत नाही. मी देशदेशांतराचा प्रवास करून ज्योतिष्यशास्त्रात फार मोठे पांडित्य संपादन केले आहे.”

सुरेंद्राला ज्योतिष्याची आवड होती. त्याने आपले भविष्य सांगायला त्या बैराग्याला सांगितले.

“भविष्य काळात होणार हे कळणे तरी धनुष्याला करण्यासारखे असे काहीच नसते. कारण जे व्हायचे असते ते होतेच. मी आपल्या ज्ञानाचा उपयोग माणसासाठी करित नाही.” तो ज्योतिषी म्हणाला.

“काही घेत नसणारामुद्धा अशा गप्पा मारू शकतो की!” सुरेंद्र वार करण्याच्या हेतूने म्हणाला.

बैरागी काही वेळ डोळे मिटून मग म्हणाला—“तुम्ही येथ्यापूर्वी या जंगलापलीकडे असलेल्या विदर्भदेशाच्या भविष्याविषयी मी ज्योतिर्गणित करित होतो. एका आठवड्याच्या आत त्या राज्यात फार मोठमोठे बदल होणार आहेत. आतां तेच एका अयोग्य राजाचे राज्य आहे. त्या

अयोग्य राजाचा खून होणार. परंतु त्याला ठार करणारा नावीवर नसणार नाही, दुसराच बसेल. माझे हे भविष्य कधी सोटे ठरणे शक्यच नाही.”

सुरेंद्र त्यानंतर काहीच बोलला नाही. ज्योतिष्यावर सुधीरचा विश्वासच नव्हता. म्हणून त्याने तर तोंडच उघडले नाही.

पाऊस थांबला आणि दोघे मित्र बैराग्याचा निरोप घेऊन पुढच्या प्रवासाला निघाले. जंगल पार जात्यावर एक हमरस्ता लाबला. त्या वाटेने एका दिसेला विदर्भदेश होता. दुसऱ्या दिशेने गेले तर स्वदेश होता.

सुरेंद्र थांबला व मित्राला म्हणाला—“विदर्भाविषयी ऐकलं ते खरे आहे का पाहून यावेसे वाटते आहे. या विदर्भदेशाचा राजा अयोग्य आहे. त्याच्यामुळे प्रजेला होत आहे. त्याला ठार करून विदर्भदेशाच्या प्रजेचे हित करावे असे वाटते आहे.”

सुधीर चकित होऊन म्हणाला—“त्या बैराग्याच्या बोलण्यावर विश्वास करून तू विनाकारण स्वतःचा जीव धोक्यात घालून घेणार आहेस का? कोणत्यातरी परक्या देशाचे हित करायला तुला कोणी सांगितले? बस वेड्यासारखा वागू नकोस.

समज, बैराग्याचे भविष्य खरं ठरलं, विदर्भदेशाच्या राजाचा खून झाला तरी त्याचा कायदा तुला मिळणार नाही. आणि कोणीतरी राजा होईल.”

“मला त्याचा कायदा होतो की नाही, याची मला गरज नाही. कोणाचं का बरं होईना. बैराग्याचे भविष्य खरे की सोटे हे मी पाहणार आहे. तू जा तर पुढे, मी तुझ्या पाठोपाठ येतोच.” असे सांगून सुरेंद्र विदर्भदेशाच्या दिशेने निघाला.

सुधीरचे पाय हालत ना. आपला मित्र कोणत्यातरी भयंकर संकटात सापडणार आहे, त्याचे रक्षण करण्यासाठी त्याच्या

“आमच्या राजाच्या मनाचा विचार म्या व्यक्तीच्या मनात आहे, त्याचा शिरच्छेद मी तत्काळ करवा म्हणतो आहे. परंतु तुझ्याकडे पाहून मी तो विचार मनावून काढून टाकतो आहे. तुझ्या सांख्य्याप्रमाणे मी त्याला एक आठवडाभर कैदेत ठेवून नंतर सोडतो.” कालकेशी म्हणाला.

सुरेंद्राच्या जिवाला काही धोका नाही असे वचन मंत्र्याकडून मिळाल्यावर सुधीरने त्याचा मित्र कोठे उतरला आहे वगैरे गोष्टी सांगितल्या. नंतर मित्राची मुटका होईपर्यंत तेथेच रहायचे ठरवून सुधीर आणखी एका धर्मशाळेत उतरला.

परंतु दुसऱ्या दिवशी एक नार्डट बातमी सुधीरच्या कानावर आली. सुरेंद्रने नेत्या रात्रीतच विदर्भदेशाच्या राजाचा खून केला असून कैद झाला आहे.

ते ऐकून सुधीर हताश झाला. तो कालकेशीला भेटून म्हणाला—“हा खून होऊ नये म्हणून मी आपल्याला माझ्या मित्राला कैद करून ठेवा, असे प्रयत्न नव्हते का सांगून ठेवले? तुम्ही लगेच जाऊन त्याला कैदेत का नाही टाकलेत? तुमच्या निष्काळजीपणामुळेच नाही ही घोर घटना घडली? तुम्हांला ते

नसल्याच तुम्हा सांगितले असत तर मी दुसरा काहीतरी उपाय केला असता!”

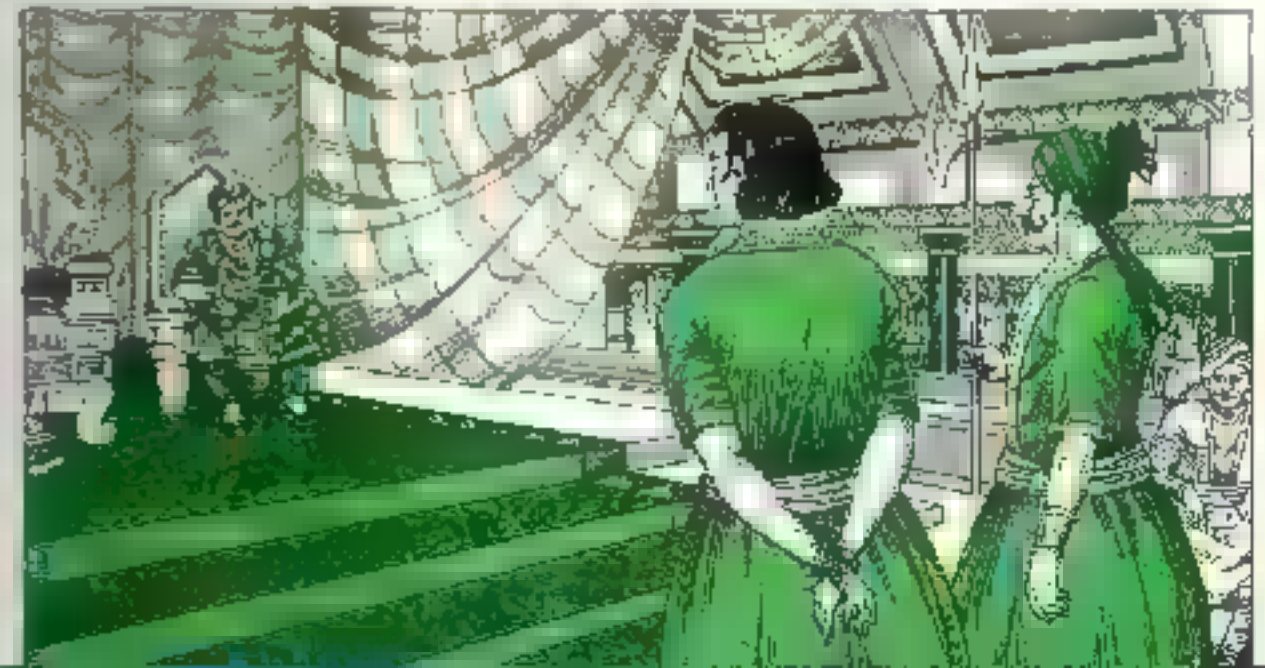
कालकेशी म्हणाला—“तू म्हटल्यासारखं मी करायला गेलो होतो, परंतु तुझ्या मित्राला ते कळलं की काय, त्यापूर्वीच तो निसटला. तो इतक्या लवकर हे काम करील असे नव्हते वाटले मला. त्याला फाशीची शिक्षा सुटत नाही.”

सुधीरला फार वाईट वाटले, काय करावे सुचेल. मंत्र्याजवळ बोलल्यासारखे सुडा काही दिसले नाही. मित्राला वाचवायचा काही मार्ग निश्चतो का, म्हणून तो विचार करीत. मित्राच्या मृत्यूला आपणच एका तऱ्हेने कारण झालो आहो, असेही त्याचे एक मन सांगे.

आणखी काही दिवस लोटले. राजधानी दुसऱ्याच दिवशी मंत्री कालकेशीचा राज्याभिषेक होणार असल्याची व त्याच मुहूर्तावर सुरेंद्राला फाशीची शिक्षा होणार ही बातपसरली.

सुधीर राज्यसभेत गेला. दरबारात गर्दी होती. कालकेशी सिंहासनावळच्या एका आसनावर बसला होता. सिंहासन रिकामेच होते. सुरेंद्राला बेड्या घाळून आणण्यात आले. पहिल्याने त्याचा शिरच्छेद आणि त्यानंतर कालकेशीचा राज्याभिषेक व्हायचे ठरले होते.

सुधीर कालकेशीजवळ जाऊन म्हणाला—“प्रभू, राजहोद्याच्या शिरच्छेदाचे काम करण्याची संधी मला द्यावी. काम

करून मी आपल्या जबाबदारीतून मुक्त व्हावे म्हणत आहे."

कालकेशीने त्या गोष्टीस होकर दिला. सुधीरने आपली तलवार उपसून सुरेंद्राच्या बाजूने एक पाऊल टाकले आणि कोणतीतरी शंका आल्यासारखे दाखवून परत कालकेशीकडे वळला आणि विद्युत्-वेगाने त्याने कालकेशीचा शिरच्छेद केला.

त्यावेळी सभेत हाहाकार उठून जायला पाहिजे होता, परंतु मुंगीच्या खाकण्याचा आवाजसुद्धा ऐकू येईल इतकी स्तब्धता होती. राजाचे शिपाई जमिनीकडे पहात उभे राहिले. इतक्यात सभेत आनंदाने जयजयकार होऊ लागला. कारण कालकेशी मेल्याचा प्रजेला आनंद झाला होता.

सुरेंद्रच विदर्भदेशाचा राजा व्हावा असे राज्यसभेत एकमताने ठरले. लगेच थोड्या वेळाने सुरेंद्रचा राज्याभिषेक झाला.

नंतर आपला मित्र सुधीर याला कडकडून भेटून सुरेंद्रने विचारले—"तू मंत्र्याचा प्लून केलास तो मला बांधविण्यासाठीच

नाही बरं का? म्हणाला तो वाट ठरविण्यासाठी?"

"दोन्ही गोष्टी नाहीत. कालकेशीचे वागणे, मला सुरवातीपासून संशयास्पद दिसते. त्या दुष्टाने आपल्या राजाच्या रक्षणासाठी काही करतं तू दिवशी लून केल्यावर हिकमताने तुझ्या जिवावर स्वतःच गादी बळकावण्याचा वाट घातला. बैराग्याचे भविष्य त्याच वेळी खोटे ठरले. तू पराजाला मारलेस आणि तूच राजा झालास."

सुरेंद्र म्हणाला—"नाही मित्रा! बैराग्याचे भविष्य अक्षर अक्षर बरे ठरले. राजाला मी नव्हते ठार केले, कालकेशीनेच ठार केले. तो आरोप त्याने माझ्यावर लावला आणि स्वतः राजा होण्याचा प्रयत्न केला होता."

ते ऐकून सुधीर आश्चर्यचकित झाला. त्याने कालकेशीचा वध केला नसता तर तोच राजा झाला असता आणि बैराग्याचे भविष्य खोटे ठरले असते. ते बरे व्हायला सुधीर व सुरेंद्रच कारण झाले.

महाबली हनुमान

सह्याद्रीची वानर कुंभकर्णावर एकदम पडले. सर्वांनी त्या पर्वताकार हावरचे मुष्टिप्रहार केला. नसांनी ओरबाडले, दातांनी चाबले आणि लाथा होपरांनी मारून पाहिले. परंतु कुंभकर्णाला त्याचे काहीच वाटले नाही. उलट तो वानरांना आपटून मारून लाऊ लागला.

परंतु हिमत हारल्याशिवाय अंगदाने आणि सुधीवाने सडक आणि पर्वतशिखरे कुंभकर्णावर फेकायला सुरवात केली. तरी ते कुंभकर्णाला एक पाऊलही मागे सरकवू शकले नाहीत. कुंभकर्णाने आपले त्रिशूल सुधीवावर फेकले. परंतु हनुमानाने मध्येच ते धरून मोडून टाकले. ते पाहून वानरांना आनंद झाला आणि ते सिंहनाद करू

लागले. परंतु कुंभकर्णाने एक पर्वतशिखर उपटून सुधीवावर टाकले. सुधीवाला बेशुद्ध झालेला पाहून कुंभकर्ण त्याला तोंडावर उचलून घेऊन लंकेकडे निघाला. हेतू हा की सुधीवाला उचलून नेल्यावर कातरसैन्य हताश होऊन परत जाईल व त्याच्याबरोबर रामलक्ष्मणही निघून जातील.

परंतु भास्ती, सुधीवाला कुंभकर्ण उचलून घेऊन जात असताना पाहूनही कचरला नाही. त्याला सुधीव आपली मुटका कडून घेऊन परतेल या गोष्टीची खात्री होती. म्हणून तो वानरांना घोर देण्यासाठी थांबला.

सुधीव शुद्धीवर आल्यावर स्वतःला कुंभकर्णाच्या खांद्यावर पाहून भ्याला नाही. त्याला लंकानगरीचे रस्ते व गल्ल्या दिसत

होत्या. त्याने एकाएकी कुंभकर्णाच्या नाका-
काताचा ॥॥ चावा घेऊन स्वतःची
सुटका करून घेतली. कुंभकर्ण त्याला
जमिनीवर फेकून लावा मारणार इतक्यात
सुधीच आकाशात उड्डाण करून पसार झाला.

सुग्रीवाला नितदून पळालेला पाहल्यावर
कुंभकर्ण पुन्हा युद्धभूमीवर आला आणि
वानरांना निर्दयपणाने धरून गाजरामुळधां-
सारखा खाऊ लागला. तेव्हा लक्ष्मणाने
त्याच्यावर शरवृष्टी मुरू केली. परंतु
कुंभकर्णाने त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले आणि
रामावर धावला.

राम त्याला म्हणाला—“कुंभकर्ण! तू
इंद्राला जिंकले आहेस हे सारे असले तरी

एवढे मान लक्षात ठेव का ना इतक्या
रामचंद्र आहे. आज माझ्या हाती तुला
बघ निश्चय आहे!”

“रामा! तुला ॥ वाटले, मी विराम,
वाक्की किंवा मारीच आहे? मी कुंभकर्ण
आहे. तुझा पराक्रम काय तो आज मी
पाहणार आहे. ॥ तुला मी ॥
छाण्याचा निश्चय करून आलो आहे.”
कुंभकर्ण म्हणाला.

रामचंद्राने ज्या वानरांचा प्रयोग करून
तालवृक्ष पाडले होते आणि वालीचा बघ
केला होता तेच ॥ काढून कुंभकर्णावर
त्याच्या प्रयोग केला. परंतु कुंभकर्णाच्या
अंगाच्या स्पर्श करून ते ॥ सगळी पडले.
तेव्हा रामाने ॥ प्रयोग केला.
तो कुंभकर्णाच्या उजव्या हाताला लावला
आणि गवेचाह तो हात सुटून गळून
॥.

परंतु कुंभकर्ण पाठलाग घाले न घेता
सिंहगर्जेना करीत एक मोठा वृक्ष डाव्या
हाताने उचटून रामावर धावला. तेव्हा
रामाने इंद्रास्वाचा प्रयोग करून तो
हातही तोडून टाकला. तरी कुंभकर्ण मागे
सरकला नाही. रामचंद्रावर चालून आला.
तेव्हा रामाने त्याचे दोन्ही पाय एकेक
बाण सोडून कापून काढले आणि झेवटी
त्याचा किरच्छेद केला.

कुंभकर्ण मल्याचा वंशाने एकूण राक्षस
टाहो फोडून रडू लागले. रामचंद्राच्या
नावानेच त्यांना कापरे मरले. वातरांनी
रामचंद्राच्या शौर्याची प्रशंसा केली.

कुंभकर्णवधाचो बातमी ऐकून रावण
वेशुद्ध होऊन पडला. त्या गोष्टीवर कोणाचा
विश्वासच नसेना. कुंभकर्णाची मुले देवांतक,
नरांतक, त्रिशिर आणि अतिकाय लहान
मुलासारखे मोठमोठ्याने रडू लागले.
त्याचप्रमाणे कुंभकर्णाचे भाऊ महोपर ॥
महत्पात्यंदेसील रडू लागले. ॥ लंकेवर
शोककळा पसरली.

पुढीवर ॥ रावणाला जयाची
॥ सुटली. लंकेवर वानरांचा अधिकार
होणार असे त्याला वाटू लागले. त्याला
राज्याची ॥ उरली नाही. सीतासुखा
आता आपल्याला मिळत नाही हे त्याला
स्पष्ट दिसू लागले. परंतु भ्रातृवृक्ष फेडण्याचे
त्याने ठरविले. कुंभकर्णाच्या वधाचा सूड
उगविण्याचा त्याने मनाची निश्चय केला.
आपण विभीषणाचा सल्ला ॥ मानून चूक
केली. ॥ सारखा कटुसत्य सांगणारा
भ्राता ॥ कोठून मिळणार? असा
तो पश्चात्तापही करू लागला.

रावणाला दुःखी पाहून त्रिशिर म्हणाला—
“काका! आपण त्रिलोक विकला होता
आणि अज्ञात वा सामान्य रामाला मिथ्याचे

कारणच काय? आपण आपले गौरव व
पराक्रम विसरला आहोना का? मला पाठवा
रणांगणावर, मी रामाचा बघ करून
येतो.”

ते ऐकून देवांतक, नरांतक आणि अति-
काय रणांगणावर जयळा तयार झाले. ते
पाहून रावणाचा पुन्हा उत्साह वाढला.
त्याने आपल्या पुतण्यांना आक्षीर्वाध देऊन
युद्धाला पाठविले.

पुन्हा वानरांराक्षसांचे भयंकर युद्ध
झाले. नरांतक एक शूर राक्षस होता.
त्याचे शौर्य पाहून वानर धावले. ते
पाहून सुग्रीवाने अंगदाला त्याच्या समा-
चाराखा पाठविले. अंगदाने सुग्रीवाच्या

आग्रेला मान वेऊन नरांतकाशी घोर युद्ध केले आणि शेवटी त्याचा वध केला.

ते दृश्य पाहून विश्वर, महोदर आणि अतिकाय अंगवावर धावले. अंगद एकटा तिघां राक्षसांशी युद्ध करीत होता. तेव्हा हनुमान त्याच्या मदतीला धावला. त्याने एक मुष्टिप्रहार करून देवांतकाचा वध केला. नील वानराने अंगदाच्या मदतीला येऊन महोदराला ठार केले.

महापार्श्व राक्षसाशी ऋषण वानराने भयंकर युद्ध करून त्याला वाटेला लावले. महापार्श्वला मेलेला पाहून राक्षसांचा घोर सुटला आणि ते शस्त्रास्त्रे टाकून रणांगणावरून पळून गेले.

रणांगणावर शूर राक्षसांचा वध झाल्याचे कळल्यावर अतिकाय समोर आला. त्याचा देह म्हणजे एक लहानसा पर्वतच होता. त्याला पाहून रामचंद्राने विभीषणाला विचारले—“हा शूर राक्षस कोण आहे?”

विभीषणाने या सत्वात अतिकाय राक्षसाचा परिचय दिला—“हा धान्यपालीच्या पोटी जन्मलेला रावणाचा मुलगा आहे. याचे नाव अतिकाय आहे. तो पराक्रमात रावणाच्या बरोबरीने आहे. ब्रह्मदेवाच्या कृपेने दिव्यास्त्रे मिळविली आहेत. त्याबरोबर ब्रह्मदेवाकडून त्याला एक जगदानही मिळाले आहे. त्या वरदानाने केवळ किनाऱ्या

कोणाच्याही हाती त्याला मरण नाही त्याला ब्रह्मदेवाकडून कवच आणि एक रथ ही मिळाली आहे. त्याच्या मदतीने त्याने अनेक वेळा देवादानवांचा पराभव करून राक्षसांचे रक्षण केले आहे. त्याचा वध वेळीच केला गेला नाही तर आपले फार मोठे नुकसान होण्याची शक्यता आहे.”

मध्यंतरी शानरसेन्याबरोबर अतिकायचे युद्ध सुरू झाले होते. कुमुद, द्विविद, मंद, नील आणि शरभ हे वानरवीर अतिकायशी आपली सर्व शक्ति एकत्रित युद्ध करू लागले. परंतु सर्वांचे प्रयत्न व्यर्थ ठरले. उलट त्यांनाच अतिकायच्या हाती मार खाऊन माघार घ्यावी लागली.

त्यानंतर अतिकाय मगळ रामचंद्रासमोर येऊन स्वतःच्या पराक्रमाच्या वल्गना करीत म्हणाला—“मी पळपुट्यांशी युद्ध करणार नाही. या कोणाला समोरासमोर युद्ध करायची हिंमत असेल तर.”

ते ऐकून लक्ष्मणाला राम आला. त्याने आपल्या धनुष्याची प्रत्यक्षा अतिकायला साक्ष करण्यासाठी एकदां टंकारली. ते पाहून अतिकाय म्हणाला—“लक्ष्मणा! तू आहेस अनूत लहान. तुम्हाशी युद्ध करून मी पराक्रम दाखविणार? माझ्याशी युद्ध करायला तुला पाठविलेच कोणी? व्यर्थ आपले गमावून बसतील! वाकूला हो माझ्या समोहन!”

“तू कुशाख्य आणि आपला पराक्रम काय तो प्रथम दाखव. शूर पराक्रमी वीर गप्पा मारीत नाहीत. शौर्य दाखवितात. आत्मस्तुतीचा वेध काही उपयोग नाही.”

त्यानंतर दोघांचे परस्परांशी धनुष्युद्ध प्रारंभ झाले. पहिल्याने, पोराली काय युद्ध करायचे आवनेने अतिकाय युद्ध करीत होता. परंतु लक्ष्मणाचे काही बाण लागल्यावर अतिकायचे डोळे उघडले. त्यानंतर मात्र त्याने सारे युद्ध सुरू केले. दोघांनी परस्परांवर दिव्यास्त्रे सोडली. अतिकायाच्या बाणांनी लक्ष्मणाला बरेच

लागले. परंतु लक्ष्मणाचे बाण अतिकायचे भंग करू शकले नाहीत. म्हणून लक्ष्मणाने ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग केला. अडविण्यासाठी अतिकायने केलेले प्रयत्न बंधा ठरले. शेवटी ब्रह्मास्त्राने अतिकायचा शिरच्छेदच झाला.

अतिकायचा वध झाल्यावर राक्षस शोक करू लागले. आपल्या अति पराक्रमी मुलाच्या वधाची बातमी ऐकून रावणाला वाश्चर्यच वाटले. राम व लक्ष्मणांच्या हाती राक्षसांचे एकेक करून वीर रणांगणावर पडत होते. रामलक्ष्मणांच्या व वानरवीरांच्या शौर्याचा अंदाज न लावू शकल्याची चुक रावणाच्या लक्षात आली.

बापाला चिंतामन होऊन बसलेला पाहून मेघनाद म्हणाला—“मी जिवंत असेपर्यंत तुम्हाला दुःखी होण्याचे कारणच काय? माझ्यासमोर आजपर्यंत कोणाचाच टिकाव लागला नाही. मी रामालक्ष्मणांचा बघ करतो. तुम्ही अगदी निर्विघ्न रहा. हा मी निघालो मुद्दाला.

मेघनादाने बापाचा निरोप घेतला आणि उत्तम जातीची खेचरे आपल्या रयाला जुंपायला सांगून तो त्या रयात बसून निघाला. मेघनाद युद्धाला निघत असलेला पाहून अनेक राक्षसवीर त्याच्या पाठोपाठ निघाले. त्यांना नवीन उत्साह चढला. मेघनादाले यदुभमीवर पाय ठेवल्यावर

दिव्य रथ मिळवा म्हणून होम करण्याचे ठरविले आणि राक्षसांना चारीबाजूला पाहता देण्यासाठी उभे केले. त्यानंतर त्याने शास्त्रोक्त मंत्रोच्चार करून अग्नीत आहुती देण्यास सुरवात केली. अग्नी प्रज्वलित झाला. घुरागिर्याय मोठमोठ्या ज्वालाने वर उठू लागल्या.

त्यानंतर मेघनादने ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग केला आणि त्या अस्त्राबरोबर आपले चतुष्पद, रथ, आणि इतर आयुधे मंत्रबून पवित्र केली. होम संपल्यावर मेघनाद आणि रथ, आयुधे आणि सारथी सर्वांसह आकाशात उडाला आणि अंतर्धान पावला.

राक्षस सैन्य पायदळ, अस्त्रसैन्य आणि रथ युद्धभूमीवर दाखल झाले. राक्षसांनी अनेक प्रकारच्या आयुधांनी वानरांवर प्रहार केला. मेघनादाने त्यांना प्रोत्साहन देऊन ठेवले होते. मेघनाद अवस्थेवर वानरांवर अस्त्रे सोडीत होता. एकेका अस्त्राने त्याने पांच पांच सहस्रहून वानरांचा वध केला. त्याने प्रमुख वानरवीरांनादेखील घाबरवून सोडले. गंधमादन, नल, मेद, गज, सुवीर, कृष्ण, अंगद आणि द्विविद त्याच्या बाणांनी जखमी झाले. परंतु प्रयत्न करूनही ते मेघनादला पाहू न शकल्यामुळे त्याच्या केसालाही धक्का पोहचवू शकले नाहीत.

लागले. तेव्हा रामचंद्र लक्ष्मणाला म्हणाला—“मेघनाद पायाची रुपाने युद्ध करीत आहे. म्हणून त्याचा वध करणे शक्य नाही. तेव्हा बघा लागल्याने बेजुद्ध झाल्याचे सोंग केले तर तो आनंदाने लंकेला जाईल. यावेळी तरी हाच उपाय करणे बरोबर होईल.”

त्याप्रमाणे राम आणि लक्ष्मण बाण बेजुद्ध होऊन जमिनीवर पडले. अनुमान केल्याप्रमाणे मेघनाद बघपोष करीत लंकेला निघून गेला.

मेघनादने रामालक्ष्मणांवर ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग केला होता. हनुमान विभीषणाला म्हणाला—“ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग झाल्याने कित्येक वानर हुताहुत झाले आहेत. परंतु वास्तविक कोण मेला आहे ■ कोण फक्त त्याच्या महिमेने बांधले गेले आहेत पाहून यावे.”

त्याप्रमाणे हनुमान आणि विभीषण हातात एकेक मशाल घेऊन रणांगणावर हिडून शोध काढू लागले. त्यांना एका जागी जांबवंत दिसला. तो जिवंत होता. विभीषणाने त्या वृद्धवीराचा सल्ला विचारला—“तुम्ही स्वतः जिवंत असल्याचे पाहून आम्हांला आनंद होत आहे. परंतु या परिस्थितीत काय करावे, असा तुमचा

सल्ला आहे?” त्या वेळी जांबवंताला दिसत नव्हते. वृष्टी अंध माली होती. त्याने विचारले—“महाबली हनुमान जिवंत आहे ना?”

विभीषणाने शकित होऊन जांबवंताला विचारले—“तुम्ही रामचंद्र आणि लक्ष्मणाची शकती करण्याऐवजी हनुमंताविषयी कासे काय विचारता आहां?”

जांबवंत म्हणाला—“वाळा विभीषणा! एकदा हनुमान जिवंत असून सर्व वानरसैन्य जरी नष्ट झाले तरी आपले काही नुकसान होणार नाही. परंतु तो जर मेला आणि सर्व वानरसैन्य बांधले तरी ते मेल्यासारखेच.”

बुद्ध जांबवंताच्या तोंडचे ते शब्द ऐकून हनुमान पुढे आला आणि जांबवंताचे पाय धरून नमस्कार करून समोर उभा राहिला.

तेव्हा जांबवंत त्याला म्हणाला—
हनुमाना! सर्व वानरांचे रक्षण करण्याची जबाबदारी आतां तुझ्यावर आहे. हे काम तुझ्याशिवाय इतर कोणाकडून होण्यासारखे नाही."

त्यानंतर राम आणि लक्ष्मण यांना सुद्धीवर आणण्यासाठी काम केले पाहिजे त्याचा उपाय जांबवंताने सांगितला. म्हणाला :

"हनुमाना! तुला समुद्र पार करून हिमालयापर्यंत जावे लागेल. तेथे तुला शांखन आणि कैलास शिखरे दिसतील त्या दोन्ही शिखरांच्या मध्यमागी एक वनस्पतीचा पर्वत आहे. शिखरावर दिव्य औषधीवनस्पती आहेत. त्या विन्य वनस्पती निस्प चकाकत असतात. त्यांची नावे अनुक्रमे—विशाल्यकरणी, मृतसंजीवनी, सौर्णकरणी आणि संधानकरणी अशी

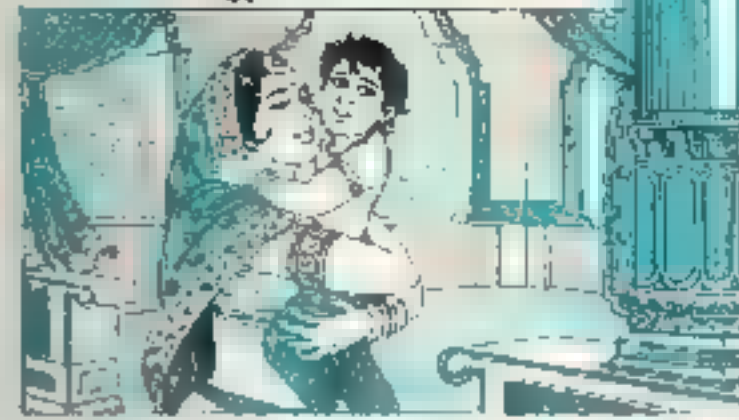
आहेत. तू ताबडतोब जाऊन त्या वनस्पती घेऊन ये. त्यांच्या सहाय्याने उपचार करता येईल."

जांबवंताकडून ते कळल्यावर हनुमान तत्काळ वायूवेगाने आकाशमार्गे निघाला. तो समुद्र, नदीनद व पर्वत बोलांहुन हिमालय पर्वताच्या दिशेने जाऊ लागला.

हिमालय पर्वतावर पोचल्यावर त्याला हिमालयाची मगमगुंबी शिखरे व ऋषीचे आश्रम दिसू लागले. त्याने ब्रह्मकोश, कैलासपर्वत, इंद्राची तपोभूमी, छद्वाभाषे मोक्षस्थान, हयग्रीवक्षेत्र, ब्रह्मकपान इत्यादि प्रवेश पाहिले. त्याच बरोबर त्याला, ब्रह्मदेवाने इंद्राला जेणे दिले होते ते स्थानही पहायला मिळाले. कुबेरनगरी, ब्रह्मासन, शिष्यभुक्तेन पाताळविवरही त्याला दिसले आणि केवटी पर्वत आणि कैलास पर्वताच्या मध्य भागी तो औषधीवनस्पतींचा पर्वतही दिसला. त्यावरच्या वनस्पतीची एक अपूर्वउपेती त्याला दिसली.

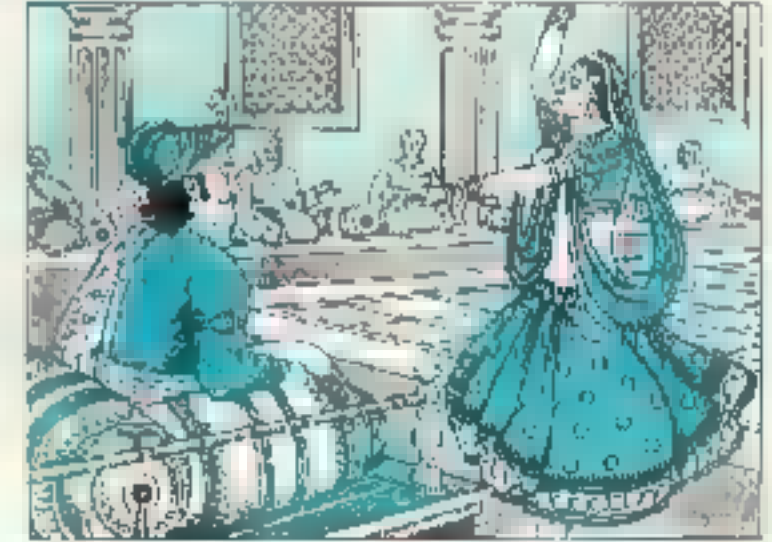

त्यागमूर्ती पन्नादाई

राजपुताण्यातील प्रसिद्ध मुद्देवाड संस्थानचा १६व्या शतकाच्या सुरवातीला राणा बांगा हा अधिपती होता. तो फार मोठा शूर व उदार होता.

मुद्देवाने त्याचे मुलगे पित्यासारखे शौर्य निघाने माहेत. रत्नासिंह नावाचा एक मुलगा आपली एका राजकुमाराशी पुढ करीत असता नरप पावना. पित्याच्या मरणांतर विकचिंत मादीवर आला. त्याने भोक्-विनाचात सर्व वेळ घाबवून अधिना रिकामा केला.

मेवाड राज्यात राज्यसत्ता अशी राहिलीच नाही. दिस्तीच्या भोंगल बादशाहाची वाकडी मखर त्या राज्यावर होती. त्या परिस्थितीत दरबारातील काही प्रमुख सरदारांनी दलवीर माढाच्या एका राजकन्याच्या मदतीने विद्रोहजिंताला गादीवरून काढून टाकण्याचा प्रयत्न केला. हा

बगदीरने विक्रमविलावर तो अद्यावध
पक्षतां हुल्ला केला. आत्मरक्षण न
करू शकल्यामुळे विक्रमवित भरल
पावला. त्याचे स्नेही मित्र पळून वेले

नीकरांकरवी राजाचा खून झाल्याची
बोकावार्ता पलादाईला कळली. त्याचा
त्या असंखी काय करावे, कळेना. दुष्ट
बगदीर मुखराजाचा घराण्यासाठी येत
असल्याचे सुद्धा कळेले.

राजबाबपारत राजाच्या खुनाची बातमी
पसरली. सर्वत्र रबारब आणि शोक
कळा पसरली.

तत्काळ मुखराजाचे — करणे
— होते. पलादाईने एका
विश्वसपाळ नीकराचा त्याने काय
करावयाचे ते सांगून त्याच्याकडून
बचन घेतले. राजबाबपाच्या सेवाक-
घरातून बोरबाईने मुलाचा टोपल्यात
घालून नीकर किऱ्याबाहेर निघून देला.

विक्रमविलाचा एवढाच एक महान
मुलगा उदयसिंह पला राजाच्या एका
दाईजकड त्यावेळी होता. तिचा
उदयसिंहाच्या स्वाभाच मुलगा होता.
मंतपुरातच ती दोघांचे मागवपासून
करोत असे.

दुष्ट बगदीर मुखराजाचा शोध काढीत
वेवार बाबि हो मिळेपर्यंत त्याची
रक्तपिपासा समगार वाही, हे पला
दाईला चांगले माहीत होते. तेव्हा
— स्वतःच्या मुलाचा मुखराजाच्या
अंधकारावर झोपविले.

तेवड्यात कुर बनवीर हातात तलवार घेऊन बोरयात धाकत आला-“कोठे आहे सुभराज? बोन नवकर!” त्याने पत्तादाईला विचारले.

पत्तादाईने सुभराजाचे रक्षण करण्याची प्रतिज्ञाच केली होती. खरे सांगितले तर बनवीर त्याचा पाठलाग करणार. तिने बटाईशी अंधश्रद्धावर झोपलेल्या आवण्या मुलाकडे बोट दाखविले. बनवीरने निर्वयपचमने आपली तलवार त्याच्या काळजात धुपवली.

नोकर नवीकाठी पहाऊ वसलेला होता. पत्तादाई जाऊन भेटली, दोघे कोमलमेरच्या रात्रवाड्यात पळून गेले. सुभराज उदयसिम लहानाचा मोठा शत्रू. त्याने बनवीरच्या हातून स्वतःचे राज्य मिळविले. पत्तादाईचा हा त्याच इतिहासात सुवर्माक्षरांनी लिहिला गेला आहे.

गोष्ट मयळा चढाओढ

या गोष्टीला मयळा सुचवून ६-२५ मिळवा!

?

म्हण व्यापारी पुष्कळ वेळे मिळवून जंगनातल्या बाटेने शेत असता तिचा अडस बोरानी मस्त्यासले वेळून त्या व्यापाऱ्यांना मळविले. त्यांनी त्यांच्या जवळचे सर्व वेळे हिलकापून, एका संगीटोशिष्याम बाकी धनावरची मुख्यमान वस्तुसुद्धा काढून भेतली आणि त्यांना म्हणाले-“आता तुम्ही नृत्य करून मायकी बोडी करायणूक करा!” असे सांगून बायली मस्त्ये काढून ठेवून ते अमिनीवर बसले.

मिनासले व्यापाऱ्यांना बोरान्या आशेप्रमाणे करावे लागले. परंतु ते दहाजण होते आणि बोर ११ तिचे जवळ. विनाय त्यांनी आपली ११ अमिनीवर ठेवलेली होती. ते जगात ठेवून एक साहसी व्यापारी अडे गावे म्हणत पावू लागला:

तीन गळ पहा।

वरले आणि वहा।

बोराना बाटेने की व्यापाऱ्यांचे काहीतरी गावे असावे. परंतु इतर व्यापाऱ्यांनी नवें बोटवून तिघातिघांचे वट केले आणि संधी सावून एकेका बोराला धरले. गावे म्हणगाऱ्याने बोराने हातपाव कपड्याचे बांधले आणि त्यांना कर, दत्त तेऊन राजाच्या तबोर उभे केले.

★

★

★

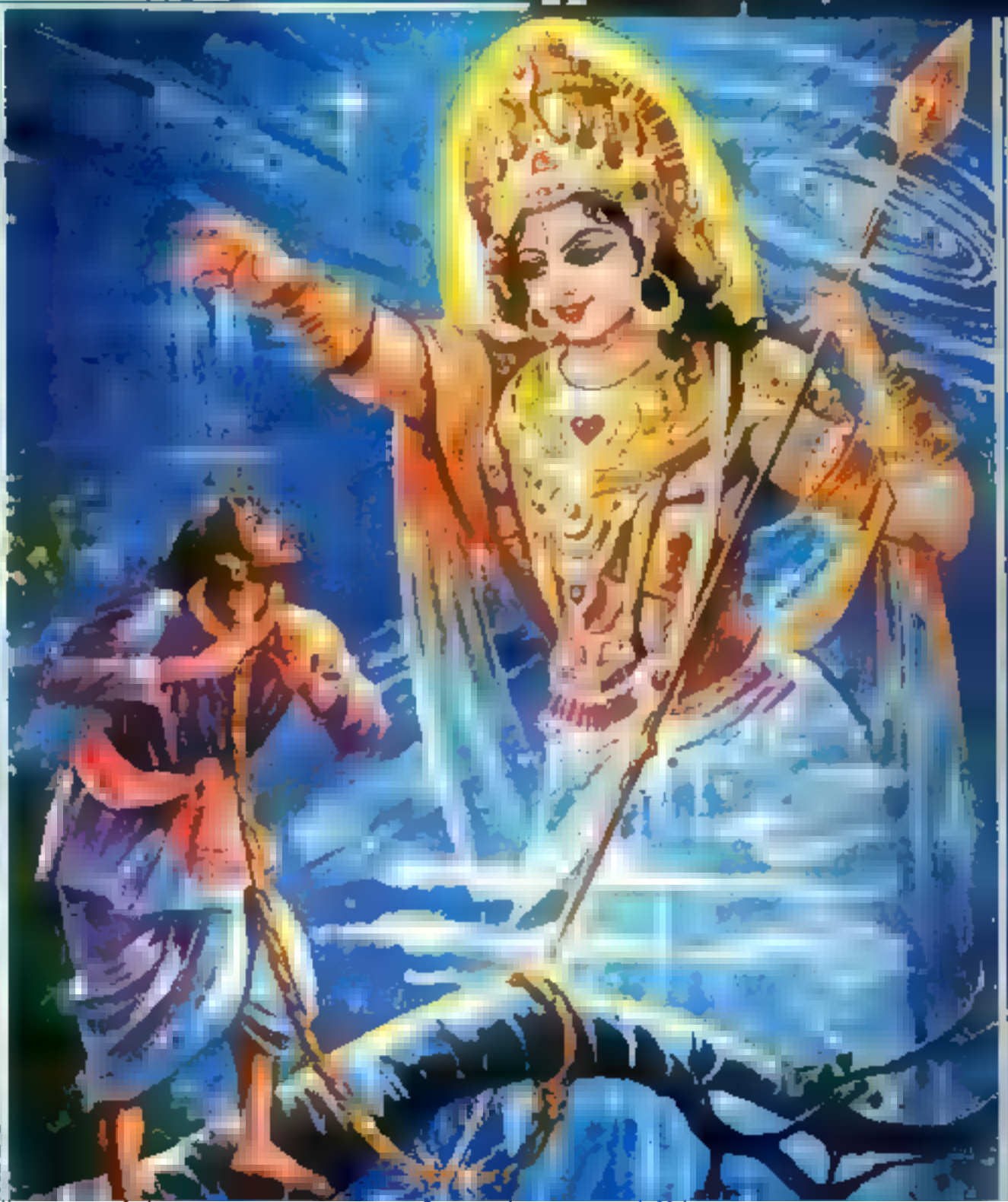
बरीच गोष्टीचा उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मयळा विचार एका काळीयर मयळ्याने पत्तादाई लिहून “गोष्ट मयळा चढाओढ”, “वांदोबा”, “चंदायामा प्रकाशन, २ व ३ वर्काट रोड, वडफळवी, मद्रास ६०० ०२६ या पर्यावर

२० फेब्रुवारी १९७७ च्या आठ पोस्टकार्डे पोंचले पाहिजे. त्या कार्डावर ‘फोटो चढाओढ परिचय’ चेता करावा नये.

चढाओढीचा निकाल एप्रिल १९७७ च्या वांदोबाज बाहीर करण्यात येईल.

द्विनेंवर महिन्यातल्या चढाओढीचा निकाल (मयळा) “सुखाने अजिणं”

चढाओढीचे मयळ्याने लिहिला १४ एप्रिल १९७७ रोजी मयळ्याने लिहिला

चांदीचा

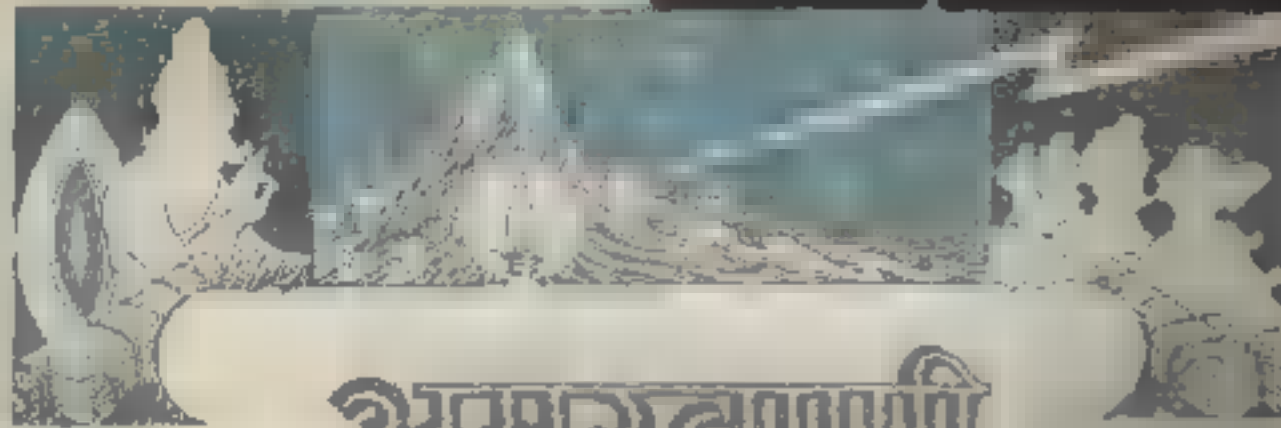
Full screen

127

168

आमारवाणी

अनभिज्ञाय शास्त्रार्थान्
पुरुषाः पशूबुद्धयः
प्रागल्भ्या द्रुपतु मिच्छन्ति
मंत्रे पदस्यंतरोक्तताः

॥ १ ॥

[शास्त्रार्थ फळत नाही असे पशुबुद्धी बुद्धिवाले शास्त्रार्थ समेत मिळत मिळत नाही
गप्पा मारतात]

अशास्त्र विदुषां नेषा
न कार्य महितं क्वचन
अर्थशास्त्रा नभिज्ञाना
विपुलां स्त्रिय मिच्छताम्

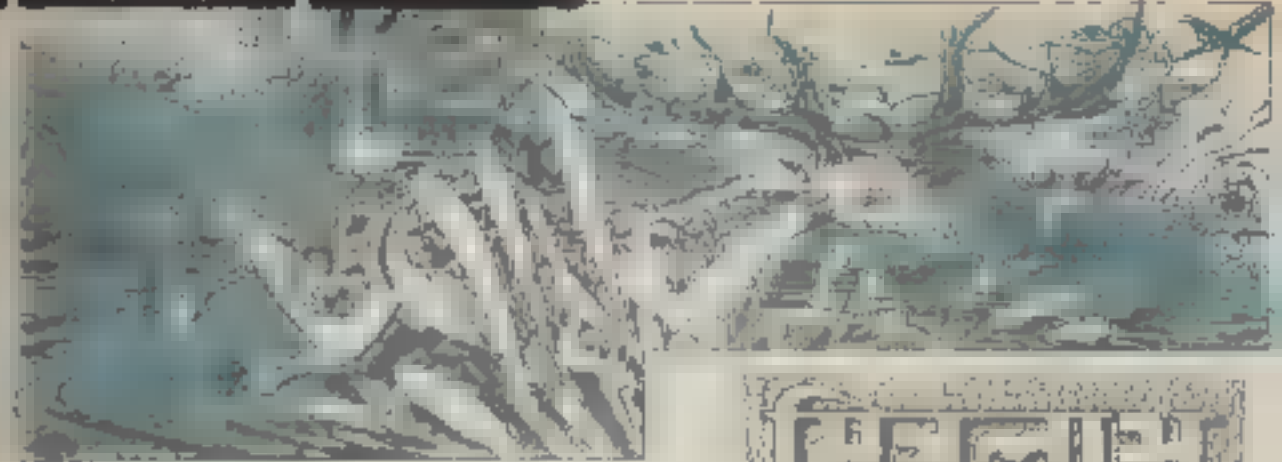
॥ २ ॥

[अशा शास्त्ररहित गूढार्था बोधण्याने काम मिळवते. स्वहितार्थी अभिलाषा अर्थवाच्यांनी
त्यांच्या बोधण्याकडे लक्ष देऊ नये.]

अहितं हिताकारं
दाढ्युर्जा ज्वलन्ति ये नरा
अपेक्ष्य मंत्रवाह्यास्ते
कर्तव्याः कृत्यदूषणाः

॥ ३ ॥

[जे लोक चांगल्या गप्पा मारून अहिताच्या गोष्टी हिताच्या अर्थवाच्यांचे तोंडताडत, त्यांना प्रसन्न
ओळखून मंत्रणा करते त्यांचे.]

मिश्रलाभ

[४३]

कावळा, ~~कावळा~~ आणि उंदीर, ~~उंदीर~~ तिचे
मित्र सरोवराच्या काठी आनंदाने
सह जागले

एके दिवशी तिचे दोघत वसले असता
तेथे चित्रांग नावाचे ~~कावळा~~ हरण शिकारी
पाठलाग करीत येत असल्यासारखे पळत
येऊन सरोवरात पडले त्याच्या पाठीमागून
शिकारी येत असावेत या भीतीने कावळाने
पाण्यात बुडी मारली उंदीर विलात
दिरला आणि कावळा एका लाडावर
जाऊन बसला.

परंतु बराच वेळ झाला तरी कोणी
पाठलाग करीत येत असल्याचे कावळ्याला
दिसले नाही हरण पाणी पिऊ लागलेले
पाहून कावळा आपले मित्र कांसव आणि
उंदीर दोघांना हाक मारून म्हणाला—
“हरणाचा पाठलाग कोणी करीत नाही

आहे. ते खूप तहान लागली होती म्हणून
धावत ~~कावळा~~ आले आपण उगीच इतके
भ्यालो

तेव्हा ~~कावळा~~ (कांसव) म्हणाले—“ मित्रा !
तू वसली आहेस शिकार्यांनी त्याचा
पाठलाग केला असल्याचे त्याचे तोंड
पाहूनच कळते आहे इतक्या जोराने ते
~~कावळा~~ आले आणि मागे वळून पुन्हापुन्हा
पहात होते त्याची छती पहा, किती
घडघडते आहे? प्राणभयाने पळणाऱ्यातच
ही लक्षण वाढल्यात. ~~कावळा~~ ,तहानेने आले
असते तर उतवया जोराने पळत येण्याची
गरजच नव्हती.” असे म्हणत कांसव
चित्रांगकडे वळून म्हणाले—“ मित्रा ! मी
म्हटले ते खरे आहे ना ? ”

त्रिकाय म्हणाले—“ मंथरका, माझ्या
भीतीचे कारण तू बरोबर ओळखलेस.

अनेक शिकारी माझा पाठलाग करीत होते. त्यांचे बाण माझ्या अंगाला न लागतां. केसांच्या अतडावळीत गेले. त्या दुष्टांनी माझ्या बरोबरच्या कळपातल्या सर्व हतारांचे हारण केले. मी तुमच्या आश्रयाला आलो आहे. मला येथे सुरक्षित जागी राहू या. मित्र समजून तुम्ही त्या दुष्टांच्या हातून माझे रक्षण करण्याची कृपा करा."

"अरे, हरणा, तू खुबाल ढकडे रहा. आम्हांला जे काही आमचे म्हणून आहे त्यात तुझाही वाटा आहे असे समज घ्या. तू स्वतःचे रक्षण करा. येथे म्हणजे साधी पाहिजेत व भुजबलही पाहिजे. शिकारी येण्यापूर्वीच आपण आधीत कोठे तरी लपूया." म्हणाले.

म्हणाला—"शिकारी आपल्या राहटचाकडे परत जात आहेत. तू जे काही भिती नाही. आपण या उन्हाच्या आगीतून निघून त्या मांढ्या आडाच्या मावळीत जाऊन थोडी विथांती घेऊ या. तेथे गप्पा मारीत दिसूया."

कावळा आणि उंदीर यांच्या जवळ मैत्री करी वाडवायची हे शिकण्याची हारणाने व्यवन केली.

"आम्ही अगदी मामान्य जीव आहो रे. आमची मैत्री तुझ्या काय कामाची? ज्यांना स्वरक्षणाची भीती असते त्यांनी बलवान मोठ्या मैत्रीची अपेक्षा ठेवावी, हे बरे नाही का?" मथरकाने विचारले.

मोठ्यापैसां जास्त साहज्य करू शकतात. हत्तीला सोडवायला उंदरांनी नव्हती का मदत केली?" हरिण म्हणाले.

"ती गोष्ट तरी माग. असे मथरक म्हणाला तेव्हा चित्रांगन गोष्ट सांगितली.

हत्तीला सोडविणारे उंदीर

एका जंगलात एक जुना पडका वाडा होता. त्याच्या समोर एक माठ तळे होते. त्या पडका वाड्यात लक्षावधी उंदीर विले करून आनंदाने रहात होते. एकदा दुष्काळ आला. अस्तां हत्तींचा राजा आपल्या कळपा बरोबर पाण्याचा शोध काढीत त्या वाड्या-समोरच्या तळपाजवळ आला. हत्तीच्या पाया खाली त्या वाड्यातले बरेचसे उंदीर चिरडून मरून गेले. उंदरांनी एक लढा केली. त्यांच्यावर आलेल्या संकटाविषयी विचार करू लागले. त्यांनी गजराजाकडे एक दिश्ट भडळ पाडवून आपले गळ्याण पोचते केले. म्हणाले—"आम्हा गरीब प्राण्यावर थोडी भूतदया दाखवा. आम्ही अगदी क्षुद्रजीव

आहो हे खरे असले तरी आपल्याला आमची काहीतरी गरज भासेलच!"

गजराज उंदरांचे म्हणणे ऐकून थोडा हसला. तरी त्याने उंदरांचे म्हणणे मान्य केले. हत्ती वाड्याच्या मधून न जाता वाड्याबाहेरून तळाकडे जाऊ लागले.

त्या देशाच्या राजाला हत्तींच्या या कळपाची बातमी कळली. त्याने पाण्यात हत्तींना पकडण्यासाठी आवश्मक असलेली सर्व तयारी करावेली. पाण्यात पसरलेले जाळे न दिसल्यामुळे फुजकळसे हत्ती त्यात सापडत. गजराजाला उंदरांनी विलेले वचन आठवले. त्याने जाळघात न सांपडल्या एका हत्तीला उवरांकडे पाठविले. उंदरांनी घेऊन हत्तींना त्या तीन अकथित पाहिले आणि आपल्या अणकुचीदार दातांनी त्यांना ताडून टाकले आणि हत्तींना सोडविले. गजराज अनुयायाना म्हणाला—"प्रेमाने वागवते. किती अशक्त मित्र असले तरी त्यांची मदत अशी कामी येते. त्याचे उदाहरण या उंदरांनी दाखवून दिले आहे."

अगातीत आश्रयें :

१८१. अत्यंत प्राचीन वृक्ष

अरिजोमा देशात कोट्यवधं वर्षांपूर्वी अरण्येच श्रोती. त्यात मोठमोठे वृक्ष होते. वनदाच्या प्रवाहात त्यांचा उगम होऊन त्यांना 'कोमिच' असे प्राचीन नाव अहिस्थेता मोतमासे दिला. त्यांना 'कोमिच' या अभावात दिला. परंतु त्यांचे जीव प्राण प्राण्यांच्या पंगेपाना शिलाकृत पंगेपाना. त्यांना 'कोमिच' या अभावात दिला.

माया सरोवर

[११]

[शोंगरी सरोवरात पुढी देण्यावर मकरकेतूने जलमहाला पर्वतावरच्या एका मोठ्या वृक्षात सांगितले. तेथे जयशील सिद्धसाधकाचा सोबत पुढी जलमहालावर पाण्यात बुडी दिवून गेला. जयशील ती जलमहालात पाहण्यावर वेबुडावस्थेत सिद्धसाधकाकडे येत असलेल्या पाहून देला. पुढी-]

सिद्धसाधकावर वाघ उडी मारणार की
वाटून जयशील वेगाने त्या वाघूला गेला. वाघाला पुढल्या पायांनी पुढे सरकत साधकाकडे जात जगदी जवळ पोचलेला पाहून त्याचे दुसरीकडे वळविण्यासाठी जयशीलने "हो! हो!" असे मोठ्याने ओरडत एक दगड होता तो उचलून त्याला मारला.

त्यावेळी जयशील वाघापासून पंधरावीस पावलांवर होता. माणसाचा ऐकून आणि एक दगड लागलेला पाहून वाघाने त्या आवाजाच्या दिशेला वळून पाहिले. तेव्हा जवळी मिलासा जयशीलला पुढे जायला. त्याने पाठीमागून चटदिशी पुढे होऊन वाघाचे मागचे पाय धरून मागे ओढले. वाघाला पुढच्या पायांवर उभे राहता येईना

ओढीत त्याचे "साधका!" म्हणून मोठ्याने हाक मारली व विचारले—"अरे, तुला वाघच दिसतो आहे, मी त्याच्या मागे उभा राहून त्याचे पाय मागे ओढतो आहे, ते दिसले नाही का?"

तो प्रश्न ऐकताच साधक वटविशी-पाण्यात उभा राहून म्हणाला—"अरे जयशीला! म्हणजे तू येथेच आहेस वाटते? घबऱ्यात पडण्यापूर्वी धुळी होती; त्यानंतर काय झाले ते नाही कळले. वाघ ओरडला म्हणून शुद्ध आली."

"काय वाटेल ते असू दे, आपण दोघे वाचलां अरे." असे म्हणत जयशील मान फिरवून जमिनीवर भरपटत पुढे सरकत गेला. वाघाकडे पहात म्हणाला—"विचारात खाली पडला तो कोणत्यातरी लडकावर आदळला आणि त्याचे मागचे पाय मोडून गेले आहेत. आतां याला स्वतःचा बाजार मिळविण्यासाठी शिकार करणे अवश्य आहे. उपासमार होऊन हालहाल होऊन मरण्यापेक्षा एकदम तो आसांचे मेला तर नशीबवान म्हटला जाईल." असे म्हणत नलवार धेऊन जयशील पुढे गेला.

मध्यंतरी सिद्धसाधक त्याचे त्रिशूल कोठे दिसते का घोषू नाचला. ते नदीच्या

वर दिसले. आनंदाने ते उचलून घेऊन जयशीलला मदत करायला त्या वाजूला गेला. जयशील वाघाकडे पहात म्हणाला—"कायरे साधका! या वाघाने आपल्याला काही अपाय केला नाही, त्याला मारायला मामा हात हलत नाही."

सिद्धसाधकजयशीलच्या हातातली तलवार घेऊन म्हणाला—"निवत राहून नरकयातना सहन करणाऱ्या या आपण उद्धार करीत नाही. पुण्य कार्य आहे." असे सांगून त्याने एका वाराने वाघाचे डोकें उडविले.

जयशील चारो वाजूला एकदा नजर फिरवून म्हणाला—"साधका! आता आपण कोठे गेले? कनकाक्ष महाराजाच्या मुलांना पळवून नेणाऱ्या त्या दुष्टाला आपण सोडून दिले. त्याला असे हातचे जाळ घायला नको होते."

"अरे जयशीला! आपण वाळू दिले की त्याने आपल्याला, सांगणे शक्य आहे का? त्या जलमहाबरोबर पाण्यात आपण किती काळ राहू शकलो असतो? तरी या पुढचा विचार करायला हवा खरा! मागचा विचार आतां करण्यात अर्थ नाही. आपण बाहेर कोठे? या प्रदेशात मनुष्यवस्ती आहे की नाही हा प्रश्न आहे!" सिद्धसाधक म्हणाला.

सिद्धसाधकाच्या प्रश्नाचे जणुकाही उत्तरच म्हणून की काय, त्याचे बोलणे पुरे व्हायच्या आत नदीच्या खालच्या वाजूच्या किनाऱ्याला असलेल्या झाडीतून कोणाची तरी किराळी आणि त्याच्या बरोबरच एका रानमेंढ्याचे ओरडणे ऐकू आले.

"रानमेंढ्याने माणसाला की, माणसाने रानमेंढ्याला ठार केले की, दोघे आणखी कोणाच्या घशात पडल्यामुळे ओरडत आहेत, कळत नाही." सिद्धसाधक म्हणाला.

"साधका, मला वाटते त्या दोघांना कोणत्यातरी रानटी जनावराने धरले असावे! ये तर पळ." असे म्हणत जयशील

म्हणून त्याने मोठ्याने एक डरफाळी फोंडली.

त्या आश्वासाने वेशुद्धावस्थेत पडलेल्या सिद्धसाधकाला जाग आली. शुद्धीवर येताच समोर वाघ दिसला. तेव्हां संवयीप्रमाणे तो आपला त्रिशूल उचलण्यासाठी हाताने पाहू लागला की तो कोठे आहे आणि जोराने ओरडला—"महाकाल!" परंतु त्रिशूल हातला लागला नाही. तेव्हां तो भीतीने उभा राहून मागे सरकला आणि पाण्यात पडला.

तिकडे जयशीलने वाघाचे मागचे पाय धरले होते ते सोडलेले असल्यामुळे वाघाला उभे राहता येत नव्हते. त्याने ओठखळे

त्या दिशेने नदीच्या उताराकडे किनाऱ्या किनाऱ्याने पळू लागला.

जयशील व सिद्धसाधक काही अंतर उताराच्या दिशेने गेले व त्यांना अंगावर कांटा उभा करणारे आणि चकित करणारे वृक्ष दिसले. किनाऱ्यावरच्या एका मोठ्या झाडाच्या फांदीला एक रानमेंढा आणि एक खुजा माणूस लोंबकळत होते. त्या झाडाची पाने बारीक बारीक होती.

"हे काहीतरी विचित्रच दिसत आहे रे साधका! फांदीवर कोणो प्राणीतर दिसत नाही आणि मेंढ्याला आणि त्या खुजाला मग वर कोण ओढते आहे?" जयशील म्हणाला.

असावे! मी विशुलाने त्याचे काळीज बाहेर काढतो." असे ऐंटीत म्हणत सिद्धसाधक झाडाच्या फांदीच्या साली गेला आणि विशूल उगारणार इतक्यात वाणखी एक फांदी साली वाकली आणि त्याचा खांदा पकडला गेला.

कोणीतरी आपल्याला धक्का ओढण्याच्या बेतात आहे, संशय येताच सिद्धसाधक चटविशी मागे सरकला आणि म्हणाला— "अरे जयशीला! सावध रे! हे एखादे राक्षसी असोवे से धाटते आहे!"

"राक्षसी झाड की भूतवृद्ध मला नाही माहीत, परंतु एवढे मात्र नक्कीच की त्याच्या आवाक्यात जो प्राणी दिसेल तो मरणप्राय, नक्कीच हा एक वृक्ष दिसतो आहे." असे म्हणत एक मोठो उजो मारून जयशील पुढे गेला. विचार करायला थांबता त्याने आपल्या तलवारीने तो खुजा आणि मेंढा लोंबत होते ती फांदी एक बार करून तोडली. त्या बरोबर दोघे साली पाण्यात पडले.

जयशील आणि सिद्धसाधकाने धावत जाऊन पाण्यात पडलेल्या खुजाला वाचविले. रानमेंढा पाण्यातून पोहोत वर काठावर आला होता. एकदा त्याने अंग झाडून अंगावरचे सर्व पाणी पाडून टाकले आणि

ओरडला.

"जयशीला, अरे तो सामान्य रानमेंढा दिसत नाही रे! त्याला पहा, घोड्याला आपण धावतो खोर्गे आणि लगाम सर्व आहे." सिद्धसाधक म्हणाला.

तोपर्यंत मृत्युभयानून मुक्त झालेला आणि थंड पाण्यातून बाहेर पडून वर वर कापत असलेला खुजा सिद्धसाधक व जयशीलकडे आश्चर्यचकित मुद्देने म्हणाला— "कोण हो तुम्ही? आपल्या सेनापतीला प्राणीभक्षक झाडाच्या हातातून सोडवित्याबद्दल आमची गडेकारांची राणी तुम्हाला नक्कीच काहीतरी मोठे देईल."

जयशीलने त्या खुजाकडे चकित होऊन पाहिले. म्हणाला— "म्हणजे प्रदेशावर एका राणीचा अधिकार असून त्या राणीकडे सैनिक आहेत आणि सैन्याचा अधिकारी तुम्हासारखा एक सेनापतीही आहे म्हणायचा! आश्चर्यच आहे!"

"पण जयशीला, प्राणीभक्षक हे सर्वांत मोठे आश्चर्य आहे. आजपर्यंत अशी माझे आहेत, असे ऐकत होतो, डोळ्यांनी पाहिले," म्हणत सिद्धसाधक झाडापलीकडे जाऊन मोठ्याने टाळ्या वाजवत ओरडून म्हणाला—

"जयशीला! अरे या झाडाची भूक सुद्धा राक्षसी भूक कुंभकर्णाच्या भुकेसारखी आहे. इकडे येऊन तर पहा. रानटी जनारवांचे आणि माणसांचे अस्त्रिपंजर किसी पडले आहेत!"

जयशीलने सिद्धसाधकानेवढा जाऊन खोलगट जागेत आणि झाडीत डोंगऱ्या डोंग पडलेले अस्त्रिपंजर पाहिले. ते पहात झाडाच्या फांदीखाली आला तेव्हा झाडाची एक फांदी त्याच्याकडे वाकू लागली आणि त्याला घरण्याच्या बेतात होती. जयशील चटविशी उभी मारून दूर पळाला आणि आश्चर्यचकित मुद्देने झाडाकडे पाहू लागला.

तो खुजा आपले ते वाहत, म्हणजे रानमेंडा, त्याचा लगाम धरून जयशील व सिद्धसाधक होते तिकडे आला व म्हणाला—
"हुम्मी मला एका घोर संकटातून वाचविलेस आणि गडकार जातीवर फार मोठे उपकार केले आहेत. चला, आमच्या राणी सरकारांच्या दर्शनाला जाऊ या!"

■ एकून सिद्धसाधक चिडल्यासारखा म्हणाला—
"जा रे! राणीभक्षक वृक्ष खाईल हे माहीत असूनही तू स्वतःला त्या सांडापसून वाचवू शकला नाहीस, म्हणे सेनापती! तुमची राणी आम्हांला काय वक्षिस देणार? पायलीभर रानगवती दाणे, नाहीतर चार रताळी नाहीतर कणभरे

आपल्या काटेने जातो."

सिद्धसाधकाने हिडीसफिडीस करून दोळ्याभुळे तो सेनापती हिरमुसल्यासारखा झाला आणि पुढे काय बोलायचे या विचारात असतां शाडीपळीकडून पळण्यासारखा आणि गाडीसारखा काहीतरी आवाज आला. जयशील व सिद्धसाधक त्या वाजूला पाहू लागले. दोन रानमेंड्यांच्या रथात बसून कातड्यांचे कपडे घालून आणि मोठे वयळ्यांच्या पितांचा फिरोट धावण करून एक तरी त्यांच्या याजूला आली. त्या रथाच्या आजूबाजूला आणि मागे रानमेंड्यावर बसलेले स्वार हातात भाले घेऊन तेथे आले. ते जूजच होते.

त्यांना पाहताच खुजा सेनापती पुढे जाऊन म्हणाला—
"महाराणी!" आणि रथातल्या खुजा स्त्रीला नमस्कार करून तिला जयशील व दोघांकडे मृण करीत दागवोत म्हणाला—
"या दोघानी जीवभक्षक वृक्षापासून मला वाचविले."

महाराणीने त्या दोघां शेजारी रथ वाचविला व म्हणाली—
"अहो महाकाय, रात्री मला स्वप्नात दर्शन देऊन आमच्या गडकार जातीच्या सर्व गवूंना ठार करून आम्हांला शाश्वत रक्षण करण्याचे वचन देणारे तुम्हीच नाही का?"

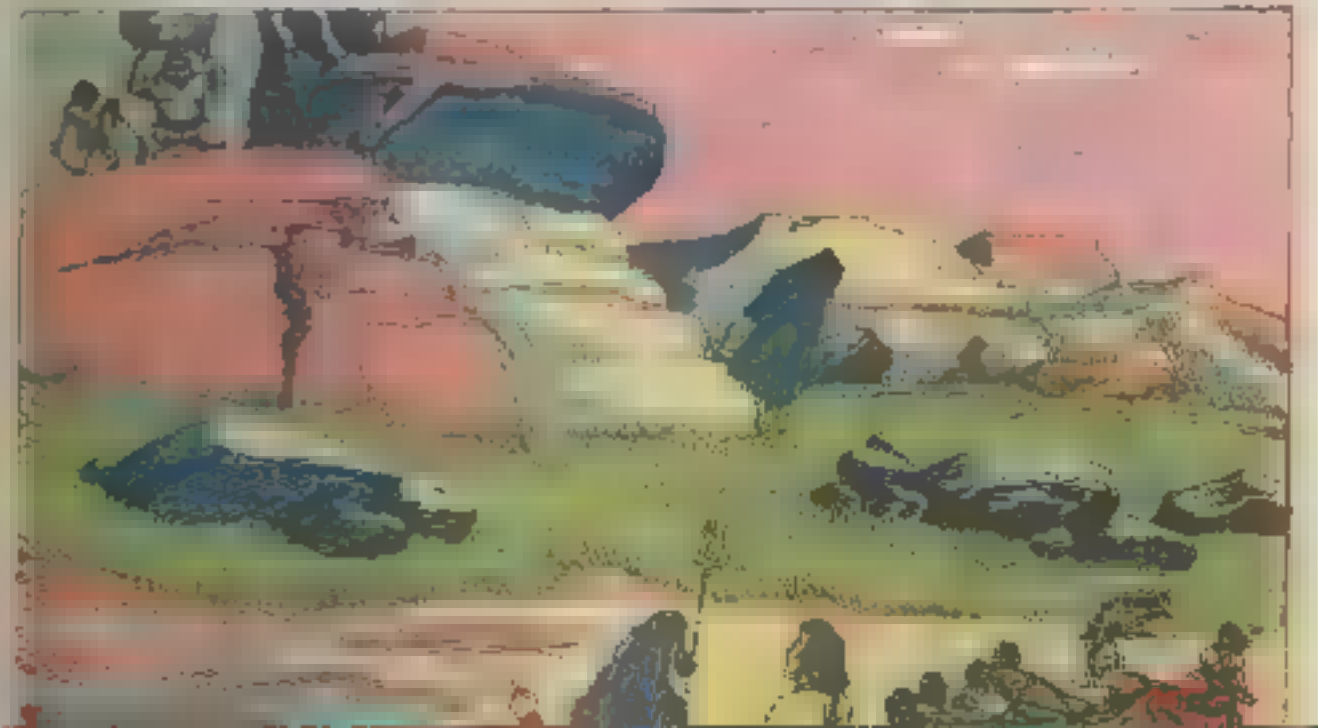
दिसते आहे की रे कोणी तरी!"

"बरोबर म्हणालास, हुशार दिसते आहे. विचारीला ह्या खुजा जातीच्या लोकांवर कोठून तरी संकट येणार आहेसे दिसते आहे. विचारपूस करून शक्य झाले तर मदत करू या." जयशील म्हणाला.

ते ऐकून ते मान्य नसल्यासारखे तोंड करून साधक म्हणाला—
"जयशीला, अरे आपण फार मोठ्या कामाची जबाबदारी शिरावर निभावो आहो ती गोष्ट पार विसरून फुकटच्या भानगडीत गुंतलो तर मागाहून पडचान्ताप करावा लागेल."

"साधका! कनकाक्ष महाराजांच्या मुलांसारखाच या गिहुच्या खूजांचा जीव आहे. यांच्यावर कोणाकडून कोणत्या स्वरूपाचे संकट आहे, विचारून घेऊन त्यांना यथासाध्य मदत करणे आपले कर्तव्य आहे असे मला वाटते." जयशील म्हणाला.

जयशील ते दोस्त होता, तेवढ्यात जवळच्याच एका टेकाडाच्या भिखरावरून कापरे भरेल असे ओरडणे ऐकू आले. जयशील व त्याच्याबरोबर उतर. सर्व त्या विवोला बळून पाहू लागले. दहावारा फूट उंचीची एक विकृत आकृती त्या टेकडीवर उभी होती. तिच्या दोन्ही हातात दोन मोठे होते आणि हातवर केलेले होते. तिच्या कमरेला बांधलेली एक

बळकट सोंखंडी सांखळी एका हाताने घेऊन दुसऱ्या हातात सलवार घेऊन एक माणूस उभा होता.

विभक्त आकृतीला पाहतांच खुजांची राणी आणि तिच्याबरोबर तिचे सर्व अनुयायी घरघर कापू लागले. इतक्यात घोजारी उभा असलेल्या माणसाने त्या विभक्त आकृतीच्या पाठीला टोचली. विभक्त आकृती वगड तसेच ओरडत बाजूबाजूला नाचू लागली.

जयशील सिद्धसाधकाला म्हणाला— "त्या भयंकर प्राण्याला असा नाचवणारा खुजा दिसत नाही; आपल्यासारक्याच माणूस दिसतो आहे. कोण बरे प्राणी असावा?" असे विचारीत खुजा राणीकडे बघून म्हणाला—"तुम्ही शत्रू म्हणालात भयंकर प्राणी आणि नाचविणारा मनुष्यच ना?"

तो प्रश्न ऐकून राणी थोडी स्थिरचित्त झाल्यासारखी दिसली. ती रथातून सिद्धसाधक व जयशील येऊन उभी

राहली. राणीने म्हणाला— "गिऱ्हाज्जातीचे वाहेत. परंतु ते म्हणतात की त्यांचा यक्षजातीपासून असून आमच्याहून उच्च आहे आणि म्हणून ते आमची जात निर्बंध करणार आहेत."

"भयंकर प्राण्यांना बस करून घेणारे कधी कधी तुम्हांला नमविणारच." सिद्धसाधक म्हणाला.

"अहो महाकाय! तो भयंकर प्राणी म्हणजे वनमाणूसच! त्याच्या करची आमच्यावर फेकणारा तुमच्या- माणूस आहे. दोघे वहा बारा विवसांपूर्वीच आमच्या शत्रूकडे आले." खुजांची राणी म्हणाली.

राणीचे बोलणे संपायच्या आत तो वनमाणूस मोठ्याने ओरडला आणि हातातले मोठे वगड होंगाराबघून खुजा जातीच्या लोकांवर त्याने फेकले.

(क्रमशः)

राजदरबार

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो भाडाजवळ गेला, प्रंत आश्चर्य करून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मोनपणे स्वर्णानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ म्हणाला—"राजा, तू प्रयत्नात यशस्वी झालास तर स्थापासून तुला जो फायदा होईल तो सोडून नकोस. कारण काही लोक नेहमीने फल हाती घेण्याच्या वेळी ते लायाहून निघून जातात. त्याने उदाहरण म्हणून मी तुला विद्वनाय नावाच्या शेतकऱ्याची गोष्ट सांगतो. लक्ष घेऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू

विद्वकूट नावाच्या गावी विद्वनाय नावाचा एक युवक शेतकरी कुटुंबात जन्माला येऊन मोठा झाला. पूर्वजन्मी केलेल्या पुण्याचे म्हणून की काय,

वेताळाच्या गोष्टी

त्याला संगीताचा नाद लागला ■ त्यात त्याने चांगले प्राविण्य संपादन केले. ते पाहून त्याच्या वडिलांनी त्याला मनाला येईल तेथे हिंडून व वाटेल तो खर्च करून संगीत शास्त्राचा खोल अभ्यास करायला परवानगी दिली. अशातच तो विश्वनाथाने वीणावादनात प्राविण्य मिळविले आणि घरी येऊन बापाबरोबर शेतीची कामे पाहू लागला. संध्याकाळी घरी आल्यावर [redacted] घराच्या ओट्यावर बसून तो वीणावादन करीत गात बसे.

विश्वनाथाचे लग्न झाले. त्याची वायको मीनाक्षी नवरा वीणा वाजवीत बसला की, ऐकायला येऊन बसे ■ त्याच्या वीणावादनाचे कौतुक करी. संध्याकाळी तो वीणा

वाजवीत गाऊ लागला की त्याचे गाणे ऐकायला त्यांत संगीतशास्त्राचे ज्ञान असलेले प्रौढ लोकसुद्धा असत.

त्यापैकी अनेक लोकांनी त्याला मुचविले की, तुला संगीतशास्त्रात इतके प्राविण्य असतांना ■ एखाद्या [redacted] दरबारात संगीत विद्वान म्हणून नोकरी का नाही करीत?

मीनाक्षीच्या मनातही ही तसेच विचार [redacted]. परंतु विश्वनाथाच्या मनात राजाच्या पदरी नोकरी करण्याचा विचारच येत नसे. आपल्या ज्ञानाला उदरनिर्वाहाने गायन करून घेणे विश्वनाथाला पसंत नव्हते. मीनाक्षीला ■ माहीत होते. म्हणून तिने त्या गोष्टीबद्दल कधीच आग्रह केला नाही

परंतु तिची इच्छा सहजी पूर्ण झाली. एकदां विश्वनाथ नित्याप्रमाणे संध्याकाळी आपल्या [redacted] कोटीवर वीणा वाजवीत बसला असतां कोणी अपरिचित दोघे जण विश्वनाथाचे वीणावादन ■ गायन मन लावून शेवटपर्यंत ऐकत बसले होते.

ते दोघे, मागाहून कळले, त्या देशाचे महाराज ■ मंत्रीच तेथे पालटून [redacted] ऐकायला येऊन बसले होते. त्यांनी विश्वनाथाला आदरपूर्वक बोलावून त्याला चांगली नोकरी दिली. सुरवातीला ती नोकरी विश्वनाथाला कंदेसारखी वाटली. परंतु हळुहळू तो दरबारी लोकांत मिसळू लागला ■ राजापासून तर इतर लहानथोर दरबारी लोकांपर्यंत त्याची [redacted] करू

लागल्यावर त्याला त्या जीवनातही आनंद वाटू लागला.

काही दिवसांनी चित्रकूट गावी रत्न-पुगडून कुंजर नांवाचा एक संगीत विद्वान [redacted] शिष्यमंडळीसह आला. त्याच्या इच्छेवरून राजाने एकदां त्याच्याशी विश्वनाथाचा चढाओढ ठेवली. त्या चढाओढीत विश्वनाथ हारला. कारण विश्वनाथाला संगीतशास्त्राचे चांगले [redacted] असूनही कुंजर-साख्या असामान्य विद्वानाशी चढाओढ करण्या [redacted] ज्ञान नव्हते ही गोष्ट राजाच्या ■ दरबाराच्या गजरेस आली. स्वतः विश्वनाथालाही तसेच वाटले.

तेव्हापासून [redacted] मर्जीतून विश्वनाथ उतरला. इतर दरबारी व अधिकारीदेखील

विश्वनाथाचा कमी करू लागले. त्यात विश्वनाथाचा एवढाच अपराध होता, की, त्याने इतर देजाच्या एका संगीत विद्वानासमोर महाराजांची अप्रतिष्ठा केली. अर्थातच तेव्हापासून विश्वनाथाला तेथे राहणे सुखाचे वाटेनासे झाले. ते राहून मीनाक्षी त्याला एकदां म्हणाली—“तुम्ही एवढे मनाला लावून कां घेता? जय आणि पराभव हे देवाधीन असतात.”

“माझा पराभव झाला याचे मला दुःख वाटत नाही. कारण पराभव झाला तो माझ्याहून थोर विद्वानाच्या हातूनच झाला. परंतु माझ्यामुळे महाराजांची व त्यांच्या दरबाराची अप्रतिष्ठा झाली याबद्दल

म्हणाला.

त्याने दरबारात जायचे सोडून दिले आणि संगीत साधना करू लागला. महिने तो साधना करीत होता. परंतु त्या अवधीत त्याच्याकडे बवकणी करायलादेखील कोणी आला नाही. आपली साधना पूर्ण झाल्यावर विश्वनाथ रत्नपुरीला गेला. त्याने कुंजरला चढाओढ करायला आव्हान केले आणि त्या चढाओडीत कुंजरचा पराभव केला. कुंजरने अत्यंत आदरपूर्वक गाठ आलिंगन करून आपला पराभव स्वीकारला आणि विश्वनाथाच्या साधनेची प्रशंसा केली.

विश्वनाथ कुंजरचा पराभव करून परतल्याचे कळल्याबरोबर राजा आपल्या मंत्र्यांसह विश्वनाथाला भेटायला आला आणि त्याच्या संगीत साधनेची प्रशंसा करून त्याचा योग्य आदर न केल्याबद्दल त्याने त्याच्याबद्दल क्षमा मागितली आणि नित्य दरबारात पायला विनंतीसुद्धा केली.

परंतु विश्वनाथानाने त्यांना दरबाराची नोकरी करणे त्याला पसंत नसल्याचे तो आपल्या गावी परत जात असल्याचे मागितले. तो आपल्या गावी परतल्या व पुन्हा दिवसां शेतीची कामे करून सायंकाळी संगीत साधना करू लागला.

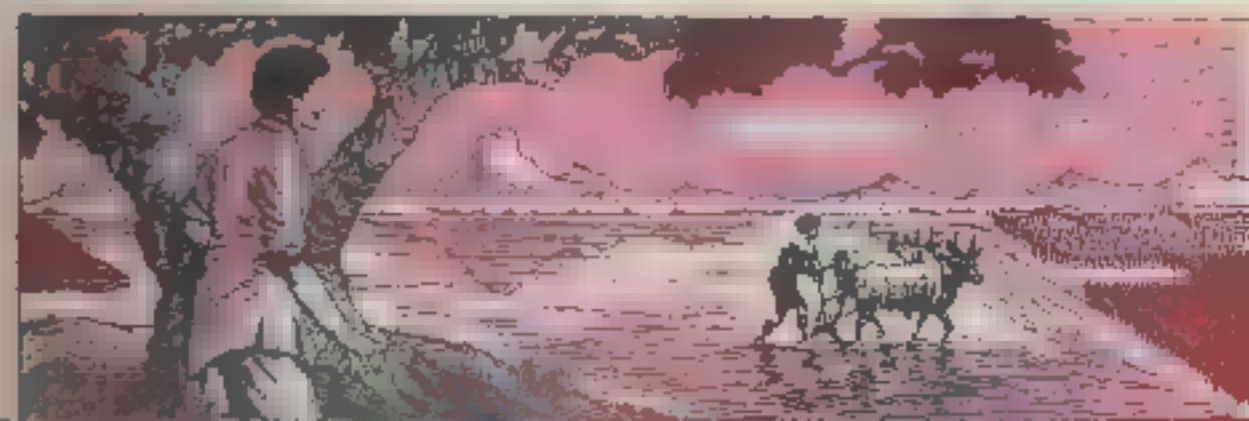
“राजा, आता या विश्वनाथाला काय म्हणावे? तो चढाओडीत झारला तेव्हा त्याने आनंदाने ती झार कशी काय स्वीकारली? हारण्यात काही हरकत न मानणाऱ्याला पुन्हा सहा महिने करण्याची व कुंजराला पराजित करण्याची गरज काय होती? जिकून आल्यावर राजा झुग असतां पुन्हा संगीत विद्वानाची पदवी भूपविष्यास विश्वनाथाने नकार काढला आणि शेतीभातीची कामे कां करू लागला? प्रपत्तांची समाधानकारक उत्तरे माहीत असून नू दिल्ली नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शकळे होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील.”

विक्रमादित्य उत्तर देत म्हणाला— “विश्वनाथ हा संगीतात फक्त प्रवीण नव्हता, तर त्याला संगीताची आवडसुद्धा होती. त्याने संगीतसाधना केली ती फक्त एक छंद म्हणून. उदरनिर्वाहासाठी तो

तोषी कामे करी. परंतु राजाची मेहर नजर झाल्यावर संगीत हे उदरनिर्वाहाचे साधन झाले. त्यामुळे त्याला चढाओडीत पराजित करणारा पुढे मेतांच त्याला स्वतःचा अपमान झाल्याचे एवढे वाईट वाटले नसले तरी राजाचा अपमान आपल्यामुळे झाल्याचे वाईट वाटले. राक्षसी महत्वाकांक्षा मनात बाळगून संगीतसाधना केल्यास अजिंक्यपद मिळविता येते. दास्यविष्यासाठी आणि संगीताचा छंद आणि जयपराजय यांचा परस्परसंबंध काहीच नसतो हे दशविष्यासाठीच त्याने कुंजराचा पराभव करून दाखविला. नंतर संगीत उदरनिर्वाहाचे साधन मानण्यात आनंद नाही की मानसिक शांती नाही हे कळल्या- तो घरी परतून पुन्हा शेतीभाती करू लागला.”

अशा तऱ्हेने राजाचे मौनभंग होताच शेताळ प्रेतांसह अदृश्य झाला आणि पुन्हा साद्याला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

दरबारी सामने

फार पूर्वी कधी कांभोज देशाच्या गादीवर कुमारवर्मा नावाचा राज्य करीत असे. तो सर्व विद्यांत असामान्य निपुण असल्याने आणि प्रजारजनाच्या कामात ही असल्याचे अद्वितीय मानीत असे.

एकादा त्याची बायको कर्पूरवल्ली त्याला विश्वविण्यासाठी घडेल म्हणाली—“वारस म्हणून राजा होण्यात मूषण आहे? स्वतःच्या शौर्यसाहसाने राज्य मिळविण्यातच वरा पराक्रम आहे!” राणीने ही गोष्ट धट्टेतच म्हटली होती तरी कुमारवर्माने मनाला ती फार लागली. त्याने आपला शौर्यपणा राणीला पटवून देण्यासाठी त्याने चढाओढी करण्याची व्यवस्था केली.

त्या भाग घेण्यासाठी दूरदुर्ग तळण शूर पराक्रमी धुक राजधानीत आले. निरनिराळ्या तऱ्हेचे सामने आले आणि प्राविण्य दाखविण्याच्या

तऱ्हेचे व गारिजोधिके वांटण्यासाठी जम्यत तयारी करण्यात आली.

कुमारवर्मा लढगयुद्धात प्रविष्ट झाले. दिनाच्या नावाच्या तरुणाला दाखवून म्हणाला—“देशात लढगयुद्धात सर्वश्रेष्ठ नाही का?”

सर्व म्हणाली—“होय महाराज!”

“तरमम ते बरे की लोटे हे मी पाहणार आहे!” असे म्हणत स्वतः कुमारवर्मा त्याच्याशी लढगयुद्ध करण्यास सिद्ध झाला. सर्व जडचर्येचकित झाले. कुमारवर्मा रामराजा दोघांचे बराच वेळ वृद्धयुद्ध झाले. शेवटी रामराजाने कुमारवर्माच्या हातातली तलवार पाडली. कुमारवर्माचा चेहरा साडकन् उतरला.

इतक्यात निर्णायक पुढे येऊन जाहीर केले—

“रामराजाने नियमविरुद्ध लढगयुद्ध केले आहे.” नंतर रामराजाला दूर बोलावून

रामराजा कुमारवर्माच्या जवळ येऊन म्हणाला—“प्रभु! आपल्या समोर उभे राहणे मला शक्य झाले नाही म्हणून मी लढगयुद्धाच्या नियमाविरुद्ध युद्ध केले. आपणावरच पुन्हा लढाई म्हणतो.”

हास्याचा कुमारवर्माला होता, म्हणून तो त्या गोष्टीस कवळ झाला. या संपेस कुमारवर्माने सुरु झाल्यावर रामराजाच्या हातची तलवार उडविली. इनाम राजाला मिळाले.

साहित्यचर्चेत सर्वांचा कळत अजिंक्यपद पदकावणाऱ्या विद्यानाथाला राजाने आवाहन केले. दोघे चर्चा करीत असता निर्णायकांनी विद्यानाथाने चर्चेत व्याकरणाच्या चुका केल्याचे सांगून राजाला इनाम मिळाल्याचे जाहीर केले.

या एका चढाओढीतच नव्हे, प्रत्येक क्षेत्रात राजानेच सर्व इनामे पदकाविली. कशातऱ्हेने त्या वर्षातलीच नव्हे तर कागोपाठ पांच वर्षे जे सामने झाले त्यात सर्व सैन्यात राजानेच सर्व इनामे पदकावली. त्याने ही गोष्ट फुडारक्या मारून आपल्या बायकोला सांगितली तेव्हा तो फक्त हसली व काहीच बोलली नाही.

मध्यंतरी कुमारवर्माला एक वाईट बातमी कळली. त्याचा भ्रैरव

मंत्री राजाच्या विरुद्ध एक करीत होता. त्याचा कट जवळजवळ पुरा होत होता. कोणत्याही क्षणाला तो कुमारवर्माला बाजूला सरून गादीवर बसायला सिद्ध होता.

तो गोष्ट कळल्यावर कुमारवर्मा आपल्या बायकोला बरोबर घेऊन वेव पालटून गुप्तमार्गाने राजधानीबाहेर पळून गेला. आता राजा सामान्य माणूस झाला असल्या कारणाने मंत्र्याने निश्चितपणे स्वतःचा राज्याभिषेक करून घेतला.

कुमारवर्मा व कर्पूरवल्ली एका दूर कोपण्यातल्या खेडेगावात नावे बदलून गरीबीत राहू लागले. स्वतःच्या पोटापाण्या-

साठी त्यांना काबाकण्ट सोसावे लागले. प्रजेवरवीर राहावे लागल्याने प्रजेचे सुखदुःख गरजा वगैरे सर्व राजाला चांगले कळू लागले. कारण आजपर्यंत त्याला वाटले होते तशी प्रजा सुखी नसून कण्ट सोडीत असल्याचे त्याला प्रत्यक्ष पहायला मिळाले. आजपर्यंत प्रजेवर **■** अन्यायचे होते राहिले हे त्याला चांगले कळले.

या वर्षीसुद्धा दरवर्षाप्रमाणे सामने होणार हे ऐकून त्याला पुन्हा उत्साह चढला. परंतु त्यावर्षी तरुणांत उत्साह नसलेला पाहून त्याला फार आश्चर्य वाटले. त्याने पुष्कळांना त्याचे कारण विचारले तेव्हा ते म्हणाले—“कशाला हो हे सर्व

सामने? कोणत्याही क्षेत्रात चढाओढ झाली तरी बक्षिस राजालाच **■** मिळणार!”

आपल्या प्रतिभेचे प्रजा कौतुक करीत आहे, जसे कुमारवर्माला वाटले. आज भैरव गादीवर आहे, त्याच्यात मंत्रणा देण्यात आणि कट करण्यात प्राविण्य असले तरी कोणत्याही चढाओढीत भाग घेऊन चढाओढ जिंकण्याचे सामर्थ्य कोठून असणार? असा विचार करून कुमारवर्मा सर्व इनामे मिळविण्याच्या विचाराने राजधानीकडे जायला निघाला.

निरनिराळ्या क्षेत्रात तरुणांचे कौशल्य कमी पडल्याचे पाहून कुमारवर्माला फार आपचं वाटले. सर्व देश मरणाळ्यासारखा झाला होता. कुमारवर्माने अनेक क्षेत्रात चढाओढी जिंकल्या.

सर्व क्षेत्रात चढाओढ जिंकल्यानंतर भैरवने राजा म्हणून आवाहन केले. कुमारवर्माशी त्याचे सद्गुणद्वंद्व झाले. कुमारवर्माने काही क्षणात भैरवला निःअस्त्र केले. लगेच निर्णायक घाबले व त्यांनी कुमारवर्माने सद्गुणद्वंद्वाने नियम बंग केल्याचे सांगितले आणि कुमारवर्माला बाजूला बोलावून घेऊन जाऊन म्हणाले—“सुर्मा! **■** द्वंद्वयुद्ध करतो आहेस ते कोणाशी, लक्षात आहे का? ते एका व्यक्तीशी नसून एक गादी भक्षविषाच्या राजाशी आहे. तू भैरव

व मिहिरान नुसतेच आहे त्या सिंहासनावर हार मानावयाची आहे. तेव्हा महाराजाची **■** भाग आणि पुन्हा द्वंद्वयुद्ध करून आपली हार स्वीकार **■**. नाहीतर तुझ्या जिवाला धोका आहे, समज.”

निरुपाय होऊन कुमारवर्माने त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे **■** दुसऱ्या खेपेस भैरवला द्वंद्वयुद्धात जिंकू दिले.

तो परो परत **■** गावकऱ्यांनी त्याला विचारले—“काय झाले रे? सर्व क्षेत्रात भैरवच जिंकला **■** नाही? **■** साठी तू राजधानीपर्यंत गेला होतास का? तुला इनाम मिळवायचं असेल तर तू राजा झाले पाहिजेस.”

भैरवच्या राजवटीत प्रजेवर **■** चालले होते. ते पाहून कुमारवर्माने देशभर स्रमण केले आणि उत्साही आणि शूर व साहसी तरुणांना त्याने आपल्याकडे वळवून तरुणांचे एक गुप्त सैन्य उभे केले. त्या सैन्यात कोणाला सेनापती नेमावे यासाठी सामने झाले. धनुर्विद्या, सद्गुणद्वंद्व भालाफेक इत्यादी मुदबळेच्या **■** क्षेत्रात चढाओढी **■** त्यात कुमारवर्माने जिंकला आणि सेनापती निवडला गेला.

पुन्हा गादी मिळविण्यासाठी कुमारवर्माने जम्यत तयारी केली.

दुसऱ्या वर्षी जे सामने झाले त्या **■** कुमारवर्मा आपले सैन्य बरोबर घेऊन गेला

व त्याने युद्धविजयी संश्रम असल्याचा सर्व क्षेत्रात भाग घेऊन अजिंक्यपद मिळविले. भैरवचन त्याच्या खड्गयुद्ध करण्यास आह्वान केले. कुमारवर्माने अगदी सहजी भैरवच्या हातातली तलवार उडविली आणि आपली तलवार भैरवच्या छातीवर ठेवून तेथे जमल्या त्याकाळ म्हणाला— "या दुष्टाने मला ठार करण्यासाठी कट केला होता, परंतु काही स्वामिभक्त अनुयायांनी सावध केल्यामुळे मी याच्या हातावर तुरी देऊन निमटलो. ■ तुमचा पूर्वीचा राजा कुमारवर्मा आहे. हा भैरव प्रजेचे स्वतःच्या मूढासारखे पाळन करीत राहला असता तर मी या भानगडीत पडलो नसतो. परंतु प्रजेच्या हितासाठीच ■ आज पुढे याचे छात्र मला तुम्ही आपला राजा म्हणून स्वीकार करायला तयार आहा का? की सिंहासन परत मिळविण्यासाठी मी युद्ध करू?" असे विचारीत त्याने आपला नकली वेध काढून फंकून दिला.

दर ■ Fullscreen 127 28 / 58

आणि प्रजेच्या भोवती लोकांचा गर्जणारा शिवायच कुमारवर्माने त्याचे सिंहासन परत मिळाले.

कर्णवल्लो राणी आपल्या नवऱ्याच्या म्हणाली— "तुम्हीच कुमारवर्मा आहात हे मला कळले असते तर तुम्ही तेव्हाच पुन्हा गादी मिळवू शकला असता."

"या खपेंस मी राज्य मिळविले ते राज्य ■ मिळविले नसून स्वराज्याने मिळविले आहे. आता मला माझ्या स्वतःच्या यत्नावर विश्वास झाला असल्या कारणाने स्वतः चालविलेल्या चढाओढीत मला भाग घेण्याची गरज राहिली नाही." कुमारवर्मा म्हणाला.

नंतर त्याने प्रजेद्वारे राहून मिळविलेल्या अनुसन्नाच्या आधारे प्रजेच्या सुखसोयीसाठी काम करायला सुरवात केली. त्याने सामान्यांना स्वतः भाग घेतां तरुणांना प्रोत्साहन दिल्यामुळे कलेंद्वारे तरुणमंडळी पुढे आली.

गुरुची विद्या गुरुस फळती

यादवपूर नावाच्या गावी गोपू ■

एक उद्यानटप्पू ■ पुढक रहात असे. त्या गावात दुर्गामातेचे एक देऊळ होते. देवळातल्या पुजाऱ्याचे नाव होते शंभूभट. त्याची ■ एकदा गोपूवर पडलो. कारण शंभूभटाला गोपूसारख्या उद्यानटप्पू आकाशवृत्तीवर राहणाऱ्या माणसाची कार गरज होती.

ते गाव छोटे मागामलेले होते तेव्हा गावकरी प्रत्येक लहानयोर आधीच्यासाठी देवीना नवस, करीत. म्हणून शंभूभटाला प्राप्ती भरपूर होत असे.

परंतु ■ काही दिवसांपूर्वी घन्चाच सुधारणा झाल्या. शिवाय पिके चांगली निघाली आणि सरकारतर्फे औषध-पाण्याची उत्तम व्यवस्था झाल्या कारणाने रोगराई कमी होत गेली. त्यामुळे देवीच्या अनुग्रहाची नेवडी गरज भासत नाहीशी

झाली. त्याच बरोबर शंभूभटाची प्राप्ती-देखील कमी होत गेली.

तेव्हा लोकांच्या मनात देवाची भीती पुन्हा काढविण्यासाठी शंभूभटाला गोपू-सारख्या आकाशवृत्तीवर राहणाऱ्या तरुणाची गरज पत्तर वाटू लागली. म्हणून शंभूभटाने गोपूला बोलावून देवीच्या भक्तांनी आणलेले नैवेद्य बरीरे खूप खायला घालून आणि पधून पधून त्याच्या हातावर चार पैमे ठेवून ■ आपला पिटू करून घेतले.

एकदा शंभूभट गोपूला म्हणाला— "हे बघ रे गोण्या, मी सांगतो तसे तू कर, म्हणजे तुला जे वाईट नाव आहे ते पुसून निघेल आणि लोक तुझा जादर करू लागतील. मी योजलेली युक्ती यशस्वी झाली तर तुला नियमित पगार सुद्धा देईन."

शंभूभटाने ठरविलेली युक्ती म्हणजे एक नाटक होते. बरोपने ते सोंग ■

मासे आई?"

गोपूने शंभूमटाची बोंबी पकडून एक घबका देत विचारलं—“मूर्खा! तू मोठ्ठ्याने नाहीस का?”

पुजारी जमिनीवर आवळला. लगेच उठून साष्टांग नमस्कार करून म्हणाला—“माते! तूच का? क्षमाकर! चुकलो, कान धरतो!” म्हणत तोंडात मारून येऊ लागला. “माऱ्या गावावर नांगर फिरवीत, मी उपाशी आहे.” गोपू म्हणाला.

“तुला उपाशी ठेवणार नाही, माते! कर आम्हा सर्वांना!” पुजारी म्हणाला.

नंतर काही वेळाने गोपू शुद्धीवर आल्यासारखा दिसला. तोंडावर पाणी शिंपडल्यावर झोपेतून जागा झाल्यासारखा सर्वांच्याकडे पाहू लागला.

नाटक स्वयं नेणे नाही. गावकरी देवीला तिला खूब करण्यासाठी निरनिराळे आहार पदार्थ, शिप्ता, फळावळ दक्षिणा वर्गरे आणून देवीसमोर ठेवू लागले. शंभूमटाचे हे नाटक यशस्वी झाले. देवीचे अंगात आल्यामुळे गोपूचा गावात आदर वाढला. तो दररोज संध्याकाळपर्यंत देवळातच राहू लागला आणि पुजारी देई ते आणून बरी देऊ लागला. म्हणून घरातदेखील त्याचा मान

गांवकऱ्यांचा देवीवरचा विश्वास गेला. प्रत्येक गावकरी दररोज देवीच्या दर्शनाला येऊन देवीसमोर तांदुळ, फळे, किंवा आणा दोनआणे ठेवू लागला. हा बदल गोपूला आवडला नाही.

तो पुजान्याला भेटून म्हणाला—“शापुडे मी देवी अंगात येण्याचे सोंग कधी करणार नाही. पुजान्याने पैसे देण्याचा खोब दाखविला परंतु तो 'हो' 'ना' परंतु शंभूमटाने दुसऱ्याच दिवस टाकला. म्हणाला—“तरमग मी अंगात सोंग करतो कडुलिंबाच्या वहाळ्या घेऊन थायचे सोंग कर.”

गोपू थोडा तरमगा. कारण पैसे फुकटात मिळणार ना! परंतु त्याने मनात एक गोष्ट ठरविली. हे नाटक चालू असतां आपल्या घरच्या लोकांवरच आधीच्याघोची पीठा आली आपल्या नाटकाचे गुपित घरच्या लोकांना सांगून टाकून मोकळे व्हायचे.

पुजान्याला आणखी एक नवीन गोष्ट सुचली. गोपूने पहाटे दिसू लागायच्या आत देवळात येऊन देवीच्या आज लप्याचे आणि कोणाला न दिसणारी दोरी ओढून, भक्त लोक येतील तेव्हा दार उघडल्यासारखे

दाखवायचे. दार उघडले आहे कळल्यावर लोक दुर्गामातेला आणखी जास्त नैवेद्य, दक्षिणा वर्गरे आणून देतील असे

पुजान्याने ती युक्ती गोपूला सांगितली. ती युक्तीदेखील यशस्वीपणे पार पडली. मनात देवीवरचा अंधविश्वास वाढला. त्यांनी कामधंदा सोडून दिला आणि देवीचे भजन करू लागले. शेताची कामे टाकून ते देवळातच जास्त वेळ राहू लागले.

अशातूनच गावावर आलेले हे नवीन संकट गोपूच्या आले. या सर्वांना पुजान्याचा स्वार्थ आहे. हे त्याला

पुजान्याची युक्ति यशस्वी करून दाखविण्याचे बचत दिले.

संध्याकाळी बरी झाल्यावर गोपू एकाएकी फंफरे माल्यासारखा बेशुद्ध होऊन पडला. आईबाप मुलाला पित्त झाले की काय म्हणून घाबले. गोपू एकदम उठून बापावर कावत्यासारखा घाबून दात ओठ विचकावून ओरडत म्हणाला—“तुला साऊन कच्चा गिळून टाकीत!”

वाटेने जाणारेयेणारे लोक तेथे झाले आणि म्हणू लागले—“या मुलाच्या अंगात आल्यासारखे दिसते आहे!”

पुजारी हातात झाडाच्या दोन वहाळ्या घेऊन येऊन कोणालातरी हाक मारून

चांगले कळले. त्याला पुजाऱ्याचा भयंकर राग आला. त्याला स्वतःचाही राग आला.

दुसऱ्या दिवशी वार आपोआप उघडण्याचे बंद झाले. गावकरी देवीचा कोप पुन्हा कां झाला बुवा, म्हणून काळजी करू लागले. पुजारी मनातल्या मनात गोपूला शिवाय देऊ लागला.

गोपू पहाटे उठून कडुलिंबाच्या मोठ-मोठ्या डहाळ्या घेऊन आला. पुन्हा देवीचा काही कारणाने कोप आहे असे दाखवून पुजाऱ्याने पुन्हा अंगात आल्यासारखे बडबडायला सुरवात केली. ओरडू लागला—“सर्वनाश करीन, सर्व पिके जाळून भस्म करीन. मला पोटभर नैवेद्य मिळाला पाहिजे!”

गोपूने कडुलिंबाच्या डहाळ्यांनी पुजाऱ्याला भोडपायला सुरवात केली. कडुलिंबाच्या डहाळ्यांमध्ये काही कांटे असलेल्या लाजरीच्या डहाळ्या सुद्धा होत्या. पुजाऱ्याच्या अंगाला भयंकर खज सुटली. तो आणखी मोठ्याने ओरडू लागला.

म्हणाला—“उत्पत्तिची की नाही? गाव मोडून जातेस की नाही? रात्र दिवस तुझ पोट भरायला गावकऱ्यांना आणखी काही काम नाही का? त्यांनी उपाशी रहावे का?”

पुजाऱ्याला नको जीव झाले अंगात येण्याचे सोंग अंगाशी घेते की काय वाटले. मोठ्याने ओरडला—“जातो. जातो.” आणि छरोखरच वेगुद्ध होऊन पडला.

गोपू भक्तांना म्हणाला—“देवी गाव मोडून निघून गेली. आतापर्यंत गावाची शिबार पार करून गेली असेल. आपण आपापली कामे करीत राहू तोपर्यंत ती आपल्या वाटेला जाणार नाही.”

देऊळ ओसाड पडले आणि गाव सुधारले. त्याला फार दिवस लागले नाहीत.

पुजाऱ्याने शेतात काम करायला सुरवात केली. आकाशचुर्चुरीत जगणारा गोपू देवीला पळवून लावणारा शूरवीर म्हणून प्रसिद्ध झाला.

दातृत्व

अभ्यास यश करून धर्मराजाने आपला दानधर्म केला. त्याला धाडू लागले की, भागवतासारखा दाना जगत पूर्वी कधी झालाच नव्हत. हनुमन्त्या आपल्या नातृत्वाचा गर्व बघता.

ते नाशक आल्यावर श्रीकृष्ण एकदा धर्मराजांना घेऊन पाताळ लोकांन नेण्याबद्दल रावाच्या दरबारात गेला. वर्याग श्रीकृष्णाचे मर्क झाले आणि म्हणजे रावाची विचारपूगमुढा केली नाही. म्हणून कृष्णाने धर्मराजांची आज्ञा पालन दिली. म्हणाला—“हे धर्मराज आहेत कोण-याही पुढात रावाही काही झाले केले नसेल मर्कदा दानधर्म घाली केला आहे.”

शनिराजाने कानावर हाथ ठेवून म्हणाला—“विनी माईट माईट एकली! दानधर्म करून मोठेपण मिळविण्या हाके नीच काम करत असू शकेल? माझ्या रावदात ही दानधर्म करतो असे स्पष्ट म्हणत कोणी घट्टेल का? सर्व माझ्यामागेच आहेत!”

ते नाशक येऊन धर्मराजांची आज्ञा घाली झाली

सतीपूरचे गावकरी

सतीपूर गावचे गावकरी शेतीच्या कामात फार हुशार म्हणून प्रसिद्ध होते, परंतु त्यांचे जीवित मुळाचे नव्हते. कामे त्या काळात काय किंवा लावणीच्या दिवसांत काय, त्यांना धनीमानी शेतकऱ्यांकडून कर्ज काढावी लागत. म्हणून त्यांच्या श्रमाचे हाती यामच्या वेळी त्यांना कर्ज फेडण्यासाठी ते खर्ची घालावे लागे. त्यांच्या या दारिद्र्याचा शेवट त्यांना कधीच पहायला मिळाला नाही.

जुगलप्रसाद नांवाचा एक मोठा श्रीमंत जमिनदार होता. त्याला स्वतःचा असा कोणीच नव्हता. मूलबाळ नव्हते की दुसरा कोणी नातेवाईकही नव्हता. तरी त्याला पैशाचा फार लोभ होता. चार पैसे खर्च करायचे म्हणजे आपला जीव जाती की काय असे त्याला वसटायचे.

त्या आणखी दोघे श्रीमंत गृहस्थ होते परंतु ते जुगलप्रसादासारखे श्रीमंत नव्हते. ते गरीब शेतकऱ्यांना कर्जाने पैसे घ्यायचे वगैरे देत व आणि कर्ज वसूल करताना त्यांच्याकडून त्यांच्याकडून पैसे वसूल करीत.

गावकरी अशिक्षित निरक्षर होते त्यांना त्यांचे काम तेवढे येत होते. गावातल्या सोनाराचा मुलगा गोपाळ सतीपूर पासून तीस मैलावर असलेल्या एका शहरात विशाभ्यास करीत असे. त्याच्या चुलत्याचे तेथे सराफीचे दुकान होते. शहरातच जास्त रहावे लागल्याकारणाने त्याला जगाचा अनुभव बराच होता. आपल्या गावातले लोक कर्ज काढून किती कष्ट सहन करीत आहेत, हे त्याला दिसत होते. त्याला त्याबद्दल फार वाईट वाटे. गावकऱ्यांचे कष्ट, नवीन आर्थिक योजना,

वरून गेल्या होत्या. त्याला त्यांच्याविषयी थोडी थोडी माहितीसुद्धा झाली होती.

शहरात गोपाळचा गंगाधर नावाचा एक मित्र होता. मोठा भाऊ इंद्र हा एक समाजसेवक होता. गोपाळकडून त्याच्या गावातल्या गावकऱ्यांच्या आर्थिक दुरवस्थेविषयी ऐकून तो म्हणाला—“एक सहकारी संस्था स्थापन केली तर तुमच्या गावातली स्थिति सुधारेच. परंतु भुरग्यांनीला थोडे मांडवळ लागेल.”

“भांडवल देऊ शकणारे गरीब प्रजेला जळूसाखे पिळून काढीत आहेत हो. सहकारी संस्था काढली तर त्यांचा थंडा बंद नाही का पडणार?” गोपाळ म्हणाला.

“समं असेल तर तुझ्या गावकऱ्यांना या आर्थिक संकटातून मुक्ति मिळणे अशक्यच!” इंद्र म्हणाला.

“जुगलप्रसादमामांना आपण वळवू शकलो तर काम होईल. ते भावकारी करीत नाहीत. परंतु आहेत मोठे चिक्कू कवडीचुंबक.” गोपाळ म्हणाला.

इतका वेळ त्यांचे सभाषण ऐकत मुकाट्याने बसलेल्या गंगाधरने विचारले—“तुम्हाला ते जुगलप्रसादमामा म्हणालास त्यांचा जुन्या गोष्टींवर विश्वास, म्हणजे अंधविश्वास काढणे का?”

“खेडेगावात राहणाऱ्यांचे अंधविश्वासावरच तर चालते!” गोपाळ म्हणाला.

“तर्कमग माहिती आहे ती जादू करून त्यांच्या मनात विश्वास उतास होईल असे करितां येईल. त्यांना भेटले पाहिजे केव्हा तरी.” गंगाधर म्हणाला.

एके दिवशी गोपाळ, गंगाधर आणि इंद्र मायकलबर बसून सतीपूरला निघाले आणि काळोख पडू लागण्याचा सुमारास त्या गावी पोचले. रात्री गोपाळच्या घरीच मुक्कामाला ते राहले.

दुसऱ्या दिवशी इंद्र एका ज्योतिष्याचा वेध करून गावकऱ्यांचे हात पाहून त्यांना त्यांचे भविष्य सांगू लागला. त्याला वस्तू-

रेशा कथण्याची थोडी माहिती होती. म्हणून त्याने मागितलेल्या गोष्टी ऐकून गावकरी चकित झाले. ही गोष्ट जगलप्रसादपयेंत पोचविण्याची काश्मिरी गोपाळने वजाविली. जगलप्रसाद उंदकडे झुकून आला आणि आपला हात पुढे वसला.

इंद्र त्याला म्हणाला—“तुमचा हात मी सर्वांसमोर नाही पाहणार. तुमच्या घरी येऊन पाहीन.”

गोपाळने त्यापूर्वी एकदा गावात येऊन त्यामाठी आवश्यक ती तयारी करून ठेवली होती. त्या दिवशी मध्याकाळी इंद्रबरोबर गोपाळ व गंगाधर जगलप्रसादच्या घरी गेले. इंद्र जगलप्रसादचा हात पाहून म्हणाला—

“खर पारबध म्हणतात तर थालीच काय पण विचित्र आहे पहा. लक्ष्मीचा अनुग्रह, जेवळ काही अमणारांदरच होतो. काळाड-काष्ट करणाऱ्या गरिबाकडे तो हुकूमसुद्धा पहात नाही. आजच तुम्हाला अभलास स्पष्ट दिसतो.”

नंतर जगलप्रसादचा हात आसत लक्ष देऊन पहात इंद्र म्हणाला—“तुमच्या आवा-गाने दिशेच्या कोपऱ्यात एखादे आख्याने आहे का? त्याच्याजवळ एक बायलाचे असले पाहिजे. त्याच्या थाली चांदीचे रुपये पुस्त ठेवलेले नक्की सापडतील. श्रणून घेऊन या.”

ते ऐकून जगलप्रसाद उत्सुकतेने कंदील फावडे घेऊन त्याजागी एकटाच गेला.

तो परत यायच्या आत गंगाधर एक काचेचा ल्याम घेऊन सोन्दीत एका कोप-ऱ्यात बोरंगावर तो ठेवून एक ‘दिक’ करायला तयार होऊन वसला.

अर्ध्या तासाभराने जगलप्रसाद एक मडके घेऊन परत आला. त्याने ते इंद्रच्या समोर आणून ठेवले. इंद्रने त्या मडक्याच्या तोंडावरचे सीलबंद झाकण फार काळजी-पूर्वक काढून मडके अमिनीवर उगडे केले. टंकमालीनून जणूकाही आनाथ काढलेले तवेकोरे व्हिवटोरिया राणी छापचे रुपये पत्रंग्यवर होते. जगलप्रसादचा चेहरा

“तुमचे भविष्य खरोखरच अद्भुत आहे खरे!”

ते रुपये गोपाळने आपल्या चलत्याच्या दुकानालून मागून रसायनाने स्वच्छ वृद्धन चकचकीत करून घेऊन आला होता. ते त्याने मडक्यात ठेवून सीलबंद करून लावून ठेवले होते. पंधरा दिवसीपूर्वी तो आपल्या गावी मृदाम त्या कामासाठी आला होता त्यावेळी ते मडके ओळखीच्या जागी पुस्त ठेवले होते.

इंद्रने पुन्हा जगलप्रसादचा उजवा हात पाहून म्हटले—“आणखी एक गोष्ट तुम्हाला सांगायला हवी. तुम्ही तिबोरीत ठेवलेले सर्व पत तुम्हाला कळू दिस्याशिवाय.”

तायच्या तयारीत आहे. ते घन असे कंदेत पडून रहायला तयार नाही. तुम्ही ताबड-तोड काळजी घेतली नाही, तर ते तुमच्या हातावर तुरी देऊन केव्हा कांठ निघून जाईल, कळणारमुद्धा नाही.

जगलप्रसादने गोष्टीवर त्याचा विश्वास बसत नसल्यासारखे इंद्रकडे पाहिले.

“माझ्या बोलण्यावर तुमचा विश्वास नाहीसे दिसते आहे. एक काम करा. तुम्ही आपल्या तिजोरीतला एक रुपयार काढून आणून त्या माणसाला द्या.” असे म्हणत गंगाधरकडे बोट दाखविले.

जगलप्रसादने घरात जाऊन तिजोरीतला एक रुपया काढून आणला आणि गंगाधरला

दिला. गंगाधरने तो चौरंगावरच्या ग्लासात टाकला.

“तुमच्या तिजोरीतल्या पैशांचा पराक्रम पहा थोडा.” इंद्र म्हणाला.

“दुसऱ्या क्षणाला स्वया हालू लागला आणि ग्लासावाहेर पडण्याची खटपट करू लागला. तो ग्लासात थोडा बर चढल्या-सारखा झाला आणि पुन्हा खाली पडला. नंतर तो ग्लासात उड्या मारू लागला.

जुगलप्रसाद आश्चर्यचकित होऊन उठून फाडून उपयाकडे पहात राहला. नंतर त्याने काही विचारले—“मग माझे पैसे पळून नयेत यासाठी काय करावे म्हणतां?”

“गरीब शेतकऱ्यांना खांगल्या मुहूर्तावर मदत करा,” इंद्र म्हणाला.

“मी इतर लोकांप्रमाणे व्याज कर्जे देणार नाही. मग आणखी कोणती मदत करू म्हणतां?” त्याने विचारले.

“एक काम करतां येईल तुम्हांला. हा गोपाळ तुमच्या गावातलाच आहे ना? विकला सवरलेला आहे, विद्वान करण्या

येथे येईल त्याला विचारा, तो सांगेल. तुमच्या पैशांचा उपयोग चार सह्याय्यां होऊ शकला तर ते तुमच्या हातातून निसटून जाणार नाहीत.” इंद्र म्हणाला.

गोपाळच्या सल्ल्याने सतीपूरला एक सहकारी संस्था स्थापन करण्यासाठी आवश्यक धन जुगलप्रसादने दिले. कमी व्याजाने गरीब शेतकऱ्यांना, त्यांना आवश्यक असलेले धन सहकारी बँकेतून मिळू लागले. गावाची उन्नती झाली. गावकरी सुखी झाले आणि साधकरी करणाऱ्यांचा बंद झाला.

परंतु गंगाधरने काचेच्या ग्लासात टाकलेला स्वया कसा नासविला? त्याच्या अगदी बारीक अस्थित झाला. त्याच्या एका टोकाळी मेण चिकटवून लावून तो ग्लासात टाकला होता. घाग्याचे दुसरे टोक गोपाळच्या हातात होते. काळोखात जवळून पाहूनसुद्धा तो धागा दिसत नव्हता. गोपाळच तो स्वया हलवत होता.

शत्रुघ्न फेडले

एका रात्री रामू आणि श्यामू शेजारीशेजारी रहात असत. दोघांचे परस्परांशी हाडवेर बरेच दिवसांपासून होते. बरेच विस्तवामारचे मातल्या आत घुमसत असते. कोणाचे कम आणि शत्रुघ्न दोन्हीचा फेडट होईपर्यंत माणसाला स्वस्थ चित्तता नसते. म्हणून दोघे परस्परांचा काटा काढावयाचा विचारत नेहमी असत.

एकदा रामूच्या दोन बकऱ्या शेऱ्या होऊन शेजारी असलेल्या श्यामूच्या परसात तिरल्या आणि भाजीची पुसतांदांची रोपे त्यांनी काऊन टाकली. श्यामू इतका सतापला की त्याने दोन्ही बकऱ्यांना कापून त्यांचे कातडे न ते रामूच्या परसात हाकून दिले.

त्यानंतर काही रामू पक्षर फेडून श्यामूच्या घरी मेली. पाहून श्यामू एक पांढके फेडून मारामारीच्या तयारीने

परंतु मातपणे म्हणाला—“क्षमा कर बाबा, श्यामू! माझ्या निष्काळजीपणामुळे बकऱ्या तुझ्या परसात तिरल्या आणि श्यामी सर्व भास केला. मी जरीन जणून काडून रोपे लावून देतो.”

श्यामू ऐकून मज्जित झाला. म्हणाला—“रामू! चूक माझी झाली बाबा! राम न मावरल्यामुळे मुक्या जनावरांचा जीव घेतला. क्षमा कर मला.”

परस्परांचे बरे त्या लज्जाना भंयले.

कलाप्रेम

भीम थोरल्या पाटलांच्या घरी गडी होता. पाटलांच्या घरात एक मोठे हॉल, त्यात तो रहात असे. त्याला आवाज गोंद होत. तो एणगुणत घरातली सर्व कामे करीत असे.

पाटलीणवाई एक दिवशी त्याला जेवणाला बघीत असता म्हणाल्या—“काम रे भीमू, किती दिवस असा एकटा राहणार? एखादी चांगलीशी मुलगी पाहून लग्न की नाही करून घेत?”

भीमूच्या मनात पुष्कळदा लग्न करण्याचा विचार आला. परंतु लग्नासाठी विचारपूस करायला, मुलगी पहायला बघेरे त्याला वेळच मिळत नव्हता. म्हणून तो मालकिणीला म्हणाला—“मालकांना सांगून एक आठवडा-मराची सुट्टी देववा. लग्न करून घेतो.”

पाटलांनी त्याला सुट्टी दिली. भीमू चार गावे फिरला आणि एका चांगल्या

मुलीला पाहून तिच्याशी लग्न करून तिच्या घेऊन आला तिचे नाव होत नंदकन्या. सर्व तिला कन्या म्हणूनच हाक मारीत.

कलन ससा माता विद्याभ्यास केला नसला तरी तिच्या जन्मात राहताच्या भायेंत ज्ञानावरच्या, साधनाच्या देऊन्या अशाच ओळ्या करीत करीत घेत हात्या उन्हाळा गुरू जात्या. पावसाळा भाता, आभाळ भरून शाल, विजा नमूद लागल्या, कोणाच्या घरी लग्न काय आल किंवा मणवार आले की ती खंडुसाच्या नायेंत गाणी लिही, ती गाणी गायला चांगली व त्यांच्यातला भावदेखील चांगला असे.

पाटलीणवाईला कन्या फार आवडे. जिवाय ती गाणी ओळ्या लिहून म्हणे त्या नर त्यांना फारच आवडत. कलामुद्धा नवीन ओवी किंवा गाणे प्रथम मालकिणीला म्हणून ऐकवी. पाटलीण, कला चांगली

संग. म्हणून भजारापाजारच्या वायकांना कला फार आवडू लागली.

ते पाहून भीमूच्या एका मित्राच्या मनात मत्सराची भडकला. कदाचित् त्याला वायकोची कोणीच बाळापणी करीत नव्हते.

तो एकदा भीमूला बेटून म्हणाला—“कायरे, तुम्ही वायको म्हण ओळ्या गाणी लिहिते? तुला पेंन्सिलमुद्धा घेता येत नाही आणि तू वायकोला असे बाऱ्यावर सोडलेस तर पुढे पुढे ती तुला विचारायचे मुद्धा सोडून देईल. संसार कामे करणारी बाई कविता लिहिते का? चारजणांसमोर ती वाचून दाखविते का? बाईमाणसाला हे शोभते का?” त्याने भीमूला जणुंकाही सावध केले.

अपल्या मित्राने हिताची सूचना केली आणि त्यात बऱ्याच गोष्टी सऱ्या आहेत असे भीमूला वाटले. तो घरी परतला नेमकी त्यावेळी कन्या कोणते तरी गाणे लिहीत होती.

“सकाळ संध्याकाळ वेढ्यासारख्या त्या ओळ्या आणि गाणी नाही लिहिलीस, तर आणि मी कधी बाहेर कोठे गेलो असलो तर तुला पाटलांच्या घरच्या म्हशीचे दूध नाही का काढता येणार? गोवऱ्या

वापायाका काय झाल? आपण नुसता दान वेढ्याचा पुसका झोडून बसले तर चाळले का? हातपाय दुर्गविन्याधिवाय गोंद नाही भरत!” भीमू वायकोला म्हणाला.

कला लग्नच उठून गेली, दूध काढून घायला पाटलांच्या घरी दुसऱ्या दिवशी तिनेच गोवऱ्या घापल्या.

त्या दिवसापासून कलेने कविता लिहायचे सोडून दिले आणि दिवसभर कोणत्यातरी कामात स्वतःला गुंतवून ठवू लागली. आपल्या नशिवात कविता करण लिहिलेल नाही, असे वाटून तिचे मन फार दुःखी झाले. परंतु तिने ती गोष्ट कोणाला बोलून दाखविली नाही.

एकदां भीमू पाटलांच्या मळ्यात झाडांना पाणी लावीत खूप मोठ्या सुरात गात होता. जवळच पाटील दोघां मजुरांकडून नारळ उतरवीत होते. ते भीमूला म्हणाले—
"तुझं तोंड क्षणभर देखील बंद रहात नाही का रे? कसाला ही वेड्यासारखी गाणी दिवसभर म्हणत राहतोस?"

भीमू एकदम गप्प झाला. त्याचं मन खट्टू झालं. मुकाट्याने तो काम करू लागला आणि तेव्हापासून काम करतांना त्याने कधी तोंड उघडलेच नाही. पूर्वी किती काम पडले तरी त्याला [] व आनंद वाटे. आता त्याला काम म्हणजे [] ओझे वाटू लागले.

त्यानंतर एकदोनदां काम करतांना तो नकळत गुणगुणला असेल, परंतु पाटलांची त्याला बोलणी खावी लागली. म्हणून त्याने गायचे सोडूनच दिले, परंतु काम करण्याची शक्तीदेखील कमी झाली.

एकदां पाटलांनी त्याला विचारले—
"काय रे भीमू, तू हल्ली पहिल्यासारख

झपाडू विचार आहे काय काय?"

"मालकांनी गाऊ नको म्हणून नव्हतं सांगितलं? गाणं म्हटल्याशिवाय हात चालत नाही क्या! मला निरोप द्यावा मालक! गात काम करायला मिळेल अशा जागी जाऊन नोकरी करावी म्हणतो." भीमू म्हणाला.

पाटील हंसू लागले म्हणाले—
"काय रे, मग तुझी बायको तुझ्यासारखी माणूसच आहे ना? ती काम करीत नाही म्हणाली का? तिला गाणो लिहिणे बंद करायला कां सांगितलंसे रे? तिची कविता लिहिण्याची होस तू अशी दाबून टाकलीस तर तिच्या मनाला नाही का लागणार तुझ्या सारखे? तिच्या मनाला तू बोललास ते पाटलीण-बाईनी ओळखलं. त्यांचोच तुझी कान-उघाडणी करायला सांगितले मला. आ काम कर आणि खूप गा. बायकोला काम करू आणि कविता करते ते खुशाल करू दे."

म्हातारीची मदत

एका जंगलात एक म्हातारी सोपडी बांधून रहात असे. त्या वाटेने जाणारे येणारे लोक [] जागी रात्र पडू लागली तर म्हातारीच्या सोपडीत रात्र काढीत आणि उजाडल्यावर आपल्या वाटेने निघून जात. रात्री जंगलाच्या वाटेने पुढे कोणो जात नसे कारण त्या जंगलात चोरांचे भय होते.

परंतु गंमत अशी [] चोरसुद्धा त्यांनी शेरून आणलेला [] कधीकधी आणून म्हातारीकडे आणून ठेवीत तिलादेखील त्यातला थोडा वाटा मिळत असे.

एके दिवशी संध्याकाळी एक चोर म्हातारीच्या घरी आला व तिला एक मोठ्यांदा हार दाखवून म्हणाला—
"आजी! हा तुम्ही आपल्याजवळ ठेवा आणि मागायला येईन तेव्हा [] जा. हा एका जमिनदाराचा आहे. जमिनदाराचा मुलगा

रात्री थोड्यावरून या बाजूला येईल आणि तुमच्या घरी राहील. तो आपला थोडा तुमच्या घरासमोरच्या [] बांधून ठेवील. मी खूप रात्र लोटल्यावर येईन आणि तुमच्या जवळून हा हार घेऊन त्यातले अर्धे मोती तुम्हांला देईन आणि उरलेल्या मोठ्यासह हार घेऊन [] थोड्यावर बसून निघून जाईन. जमिनदाराचा मुलगा पहाटे उठून त्याचा थोडा कोणी नेला [] विचारात पडेल. त्याचा तुमच्यावर संशय येण्याचे कारणच नाही."

म्हातारीने ती गोष्ट कबूल आणि चोराच्या समोरच तो हार, शिंक्यावर एका वर एक अशी तीन मडकी होती, त्यांपैकी सर्वात वरच्या मडक्यात ठेवून दिला.

चोर निघून गेला.

चोर म्हणाला तसा जमिनदाराचा मुलगा काळोल पडल्यावर आला आणि

रात्री म्हातारीला राहण्याची इच्छा त्याने व्यक्त केली. म्हातारीने होकार दिला. जमिनदाराच्या मुलाने आपला घोडा झाडाच्या गुंथाला बांधून ठेवला.

तो [] होणाला अमावा असे वादतांथ म्हातारी चोराची वाट पहात घोडा दिसेल अशा जागी विडकीजवळ बसून राहली.

चोर आलाच नाही. उजाडायला घोडाच वेळ उरला होता. आता चोर येणार नाही असे वाटून म्हातारीने आता मोठ्यांचा हार सगळा आपलाच. [] विचार करून शिक्यावरच्या मजक्यात हार काढण्यासाठी हात घातला.

पण [] हार नव्हता. तिच्या छातीत 'धस्त' झाले.

तिला तिच्या पाठीमागून कोणीतरी मोठ्याने हसण्याचा आवाज ऐकू आला. तिने दबकून मागे वळून पाहिले. तिला जमिनदाराचा मुलगा दिसला. मोठ्यांचा हार त्याच्या हातात होता.

पिढपानपिढचा आहे हो असे एकसारखे मोली आला कोठे थिळत नाहीत. फार मूल्यवान आहेत हे मी आपले जमिनदारीचे गाव सोडून शहरात म्हायका जातो आहे मी या वाजूला येऊन पोचपर्यंत सूर्यास्त होऊ लागला होता काळोख पडल्यावर जंगलाने कोठे अडकून राहिले की काय आणि मग आपले जीवित आणि हा हार याच्या शाश्वतीची काळजी मला वाटू लागली. म्हणून रात्र तुमच्या घरात काढून पहाटे उठून निघून पुढे जायचे ठरविले. परंतु रात्रभर [] हागाची आणि घोड्याची फिरती [] वाटत राहली असती ते [] तुमच्या करवी करून घ्यायचे [] ठरविले चोराचे सोय करून प्रथम झालो आणि तुम्हाला थोडे फसविले. तुम्ही मला एवढी [] केलीत त्याबद्दल [] इनाम घ्या." असे म्हणत जमिनदाराच्या मुलाने म्हातारीच्या हातावर चार पैसे ठेवले आणि घोड्यावर बसून निघून गेला.

किफायत

सोम धनगराकडे मेढरांचे [] करून होते. तो स्वभावाने गरीब आणि फार मोठ्या सुडा होता.

जवळच्या गावी शिंतू [] एक माणूस बांधारी पडून खूप पकला होता. वेताची प्रकृती बरी झाल्यावर [] पैसेरी पोष्टिक आहार घ्यायचे ठरवून तो सोमू धनगराकडे आला. म्हणाला-"बांधारे, मी बांधारी पडून किती पकला आहे पहा. सोमूसा त्याची कीव [] ह त्याने त्याला [] दिले.

शिंतू छपे घेऊन निघाला. थोडे अंतर चालून गळ्यावर पत्रून म्हणाला-"सोमण्णा! तू हे [] छपे ठेवून ये आणि मला एक कोकळच दे." सोमूने ते पहा छपे ठेवून घेतले आणि एक लहानसे मेढक शिंतूला दिले.

शिंतू [] मेढक घेऊन थोडे अंतर गेल्यावर पत्रून आणि म्हणाला-"सोमण्णा! ते इहा छपे आणि [] पत्रक दोन्ही पुन [] आणि मला थोडे मोठेच मेढक दे." थोड्या सोमूने तसे एक मेढक दिले.

[] तऱ्हेने दीनलीनदा करून शिंतूने सोमण्णाकडून दीनलीन मोठमोठी मेढरे उपटली. शिक्याच्या [] माज [] होते [] त्याला [] खूप किफायत झाली.

देवाची भीती अन् राजभक्ति

दुराण देशातील एका गावी इब्राहिम आणि इस्माईल नावाचे दोघे लाकूड-तोडे रहात असत. ते दररोज जंगलात जात, लाकडे फोडीत आणि एका शहरात जाऊन ती विकीत. त्यांना लाकडांची जी किंमत मिळते त्यावर ते आपला संसार फार मोठ्या कष्टाने चालवीत. दोघे मनात विचार करीत, देवाची कृपा होवो किवा राजाची, ही गरीबी जाऊन चांगले दिवस कधी बघायला मिळतील का?

इब्राहिमच्या मनात देवाची भीती होती आणि राजभक्तिपण होती. म्हणून देवावर भरंवसा ठेवून व राजाची कधी करुणा होईल असे मानून तो राही. इस्माईल एवढा देवभक्त नव्हता आणि राजभक्तपण नव्हता. देव काय किवा राजा काय आपली गरीबी कधी दूर करणार नाहीत. म्हणून श्रीमंत व्हायला

त्यांच्या मर्जीची गरज काय असे त्याला वाटे.

एके दिवशी दोघे दोन जागो लाकडे फोडीत होते इस्माईलच्या शेक्यात अकस्मात एक गोष्ट पडली. तो इब्राहिमजवळ येऊन म्हणाला- "हे पहा, इब्राहिम! श्रीमंत लोक जंगलात आपला घनात साठा पुरून नाहीतर साडाच्या बोलीत पुरून ठेवतात. आपल्याला एखादा साठा मिळाला तर किती बरे होईल रे!"

"मिळाला तरी काय फायदा रे? तो आपल्याला कसा मिळणार? असे गुप्त घन सर्व प्रजेचे असते म्हणून ते वादशाहाकडे पोचवायचे असते."

"आग लाव तुझ्या या निघमांदा आणि कायद्यांना!" असे म्हणत इस्माईल तावा-तावाले तेथून निघून गेला आणि पुन्हा लाकडे फोडू लागला.

फोडायला निघाले इब्राहिमला एक जाडजूड जोणके दिसले. ते त्याने कुन्हाडीने फोडून काढले तर त्याला आश्चर्य व भय वाटले. असे त्या बोलीत एक सोन्याचे भांडे दिसले. त्याला सोन्याचेच काय होले. शाकण काढून पाहिले तर भांडे भरून सोन्याचे दीनार होते.

तो लगेच धावत इस्माईल लागावे फोडीत होता तिथे धावत गेला. इब्राहिमने बघितले होऊन त्याच्याकडे पाहू लागला. इब्राहिमने घडलेली गोष्ट सांगितल्यावर त्याने विचारले- "भगवान करायचा विचार आहे तुझा?"

"घेऊन जाऊन वादशाहाकडे घेईन म्हणतो त्यांनी खूप होऊन काही दिले तर ते आमंदात घेईन." इब्राहिम म्हणाला.

"नू फुटक्या नशिवाचाच! इस्माईल म्हणाला.

"चांगले दिवस बघायला मिळणार नसतील तर माझा शोध काळीत येतील रे!" इब्राहिम म्हणाला.

पैशानाडी तडफडणारा इस्माईल, ते घन बघायलामुद्धा झाला नाही, या गोष्टीचे इब्राहिमला आश्चर्य वाटले. त्याने ते भांडे काळजीपूर्वक उचलून लाकडांच्या जात दिसणार नाही असे शाकून ठेवले. मोठ्ठी

टाकली आणि सोन्याचे भांडे राजधानीला घेऊन गेला. त्याने ते वादशाहाकडे पायां- ठेवले व त्याला ते कोडे काय कसे मिळाले हे निवेदन केले.

राजाने दरबार बोलावून त्याच्या राज्य-भक्तीची खूप त्राखणणी केली आणि त्या मांडघातली नाणी बक्षिस म्हणून इब्राहिमला देता खजिन्यातून शंभर दीनार मागवून इनाम दिले आणि त्याला निरोप दिला.

इब्राहिमने त्याला लहानशा भांडवळावर व्यापार सुरू केला.

ही गोष्ट घडली त्यानंतर दोन दिवसांनी इस्माईल नकली सोने खरे आहे असे सांगून

शिपायांच्या हाती पकडला गेला. इब्राहिम होता त्या गावात ती बातमी पसरली. इब्राहिमने इस्माईलच्या घरी जाऊन चवकशी केली तर ती बातमी खरी असल्याचे कळल्यावर त्याने राजधानीकडे भाव घेतली.

इस्माईलला बादशाहा चवकशी करीपर्यंत अटकत ठेवण्यात आले होते. इब्राहिम सरळ बादशाहाकडे त्याच्या दर्शनाला गेला आणि इस्माईल बद्दल स्वतः जामीन रद्द-प्याचे कबूल करून त्याला सोडून देण्याची त्याने विनंती केली.

बादशाहाने दरबाराला त्याची ती प्रार्थना ऐकून समेला संबोधन करून म्हणाला— "देवभीती आणि राजभक्ति ही दोन्ही परंपरेने खालून आली आहेत असे मानून वागणारे सुखी होतात. त्याविरुद्ध वाग-णाऱ्यांना दुःखीच व्हावे लागते. त्याचे उदाहरण म्हणून मी एक लहानशी गोष्ट सांगतो. दोघे लाकूडफोडे होते. एक जण देवभीती आणि राजभक्ति मानणारा होता.

एकदा त्याने त्या दोघांचे संश्लेषण एकले. त्याने दोन नकली मोठ्याच्या भांड्यात नकली नाणी ठेवून दोघे काम करीत त्या जागी डोलीत लपवून ठेवली. ती दोघांना सांगडली. पहिल्याने आपले मोठ्याचे भांडे कापट्याप्रमाणे बादशाहाकडे आणून दिले आणि संभर दीनार इनाम म्हणून मिळविले. दुसरा सर्व स्वतःच बळकावण्याच्या विचाराने ते बाजारात विकायला निघाला आणि राजाच्या शिपा-यांच्या हाती कैद झाला. पहिला लाकूड-फोड्या हा इब्राहिम ॥ दुसरा इस्माईल." असे सांगून बादशाहाने त्या दोघांकडे रोट दाखविले.

इब्राहिमच्या इच्छेवरून आणि त्याच्या जामिनावर बादशाहाने इस्माईलला मुटका दिली. इस्माईलचे डोळे उघडले. त्याने थोबाडीत मारून घेतली. इब्राहिमने आपल्या व्यापारात अर्धा वाटा देण्याचे कबूल केले. दोघे काही दिवसांनी श्रीमंत झाले.

खोड मोडायची रीत

त्या देशात पीक स्वप जांगले येऊनही आहार धान्याच्या किमती होत्या प्रजेत हाहाकार उडून गेला.

दिवसेंदिवस देणाची आर्थिक स्थिती खालावतच चालली होती. पाहून त्या देशाचा प्रचंडसेन याने ठजिन्यातले वत प्रजेत वाटायला मुरवात केली. खजिना अर्धा रिकामा झाला. परंतु आर्थिक परिस्थिती सुधारण्याऐवजी जास्त जास्त विघडतच चालली. पैसा प्रजेच्या हातात भरपूर झाला. किमती वाढत गेल्या.

हा एक विचित्र दुष्काळ होता. प्रजेला या संकटातून कसे वाचवावे गोष्टीचा विचार करण्यासाठी राजाने आपल्या मंत्र्यांचा भुल्ला घेतला. परंतु कोणी मंत्री किंवा दरबारी त्या संकटातून देशाला बाहेर कसे काढावे, याविषयी युक्ती सुचवू शकला नाही. राजपुरोहिताने

सुचविले की शतचंडी यज्ञ करून देवीला प्रसन्न केल्यास या संकटातून मुबती मिळू शकेल. प्रचंडसेन राजाने त्यासाठी मंजूरी देऊन यज्ञाची तयारी करायला सांगितले आणि न्यासाठी लागणारे सर्व पदार्थ व धनसहाय्य करण्याची व्यवस्था करून दिली.

होम निविघ्नपणे पार पडला. काही-जणांनी कोवळे, बकरे, मेंढे बली दिले. परंतु अन्नधान्याचे भाव थोडेदेखील उतरले नाहीत.

शेवटी राजाने एक शेवटचा प्रयत्न म्हणून मुख्यमुख्य व्यापार्यांना बोलावून किमती खाली आणायला सांगितले.

व्यापारी राजाला म्हणाले— "महाराज ! आपल्या राज्यात प्रजेला आवश्यक तेवढे धान्य नसल्याने किमती आकाशाला पोचल्या आहेत. तेव्हा आम्हीतरी नुकसान

सहन करून कमी भावाने धान्य कोसे विकायचे हे आपणच सांगावे."

व्यापारी म्हणाले ते प्रचंडसेनाला पटले नाही. कारण देशात पिके नष्ट झाल्याची किंवा चांगली न झाल्याची गोष्ट अधिकान्यांकडून राजाला कळली नव्हती. मग अन्नधान्याची कमतरता असावी? व्यापाऱ्यांनी साठबाजी आणि चोरबाजार सुरू केला असावा असा संशय राजाला आला. म्हणून राजाने अन्नधान्याच्या किमती ठरवून त्या किमतीवरच धान्य विकावे असा निर्बंध आणला. ठरलेल्या किमतीपेक्षा जास्त भावाने विकल्यास शिक्षा होईल असेही जाहीर केले.

व्यापाऱ्यांनी हुकामाचे बंद केली. मागच्या दाराने सर्व व्यापार बालू राहिला. चोरबाजारी वाढली.

अशा परिस्थितीत देश असतां प्रधानाच्या मुलगा रविवर्मा देशातून काढून स्वदेशी परत आला. देशातली विघडलेली स्थिती पाहून त्याच्या फार आश्चर्य वाटले आणि ती

दूर द

त्याने विचार करून राजाला एक सल्ला दिला. राजाला त्याची मुक्ती पटली व त्या प्रमाणे त्याने उपाययोजना करण्याचे ठरविले.

त्याने परदेशातून धान्य मागवीत जमल्याचे जाहीर केले आणि प्रजेच्या मनात अन्नधान्याची कमतरता भासणार नाही असा विश्वास उत्पन्न केला.

दुसऱ्या दिवशी पोती भरलेल्या पाड्या राज्याच्या कोठाराकडे जात असलेल्या दिसल्या. व्यापाऱ्यांना कांपरे भरले. भाव उतरले तर त्यांचे नुकसान होईल. म्हणून त्यांनी दाबून ठेवलेला माल भराभर बाहेर काढला. भाव उतरले आणि प्रजेला स्वस्त भरपूर धान्य मिळू लागले.

हुकूमाला एका आठवड्याच्या आत नाहीसा झाला. दराने पाहिजे तेवढे धान्य मिळू लागले. रविवर्माने मागविलेली फौलपटांची पोती राज्याच्या गोदीत सुरक्षित राहली. त्यांना सोडून पाहण्याची गरजच उरली नाही.

महावली हनुमान

हनुमानाने औषधी वनस्पतीचा शोध सुरू केला, परंतु त्याला त्या वनस्पती ओळखणे शक्य झाले नाही. शाळे व वनस्पती एकासारखे वाटले. म्हणून त्याला राग परंतु थोडा विचार त्याने ते पर्वत शिखराने उपटले आणि ते उचलून घेऊन निघाला.

एका मोठ्या पर्वताला उचलून हनुमानाला येत असलेला पाहून वानर वानराने त्याचा जयजयकार करू लागले. तो आवाज ऐकून हनुमानही एकदां गरबला. तो खाली उतरला आणि सर्व वडीलघान्या आनंदाने नमस्कार करून विभीषणाला भेटला.

औषधी वनस्पती वसूत वहास आलेला वारा लागताच राम व लक्ष्मण शुद्धीवर

आले. इतर बेशुद्ध झालेले मुद्दा शुद्धीवर आले. जे मरून पडले होते त्यांना औषधी वनस्पतींचा स्पर्श होताच ते जिवंत झाले आणि उठून उभे राहिले. त्यांच्या अंगाला जेथे जेथे दुखापत झाली होती त्या जखमा भरून आल्या.

एकसही वानरांसारखे जिवंत झाले असले. परंतु रावणाने भेलेल्या राक्षसांना पाहून इतर राक्षस भिऊन धावतून नयेत म्हणून त्यांना समुद्रात टाकून दिले होते. म्हणून त्यांच्या अंगाला औषधी किंवा त्यांच्यावरचा वारा लागणेच नव्हते.

औषधी वनस्पतीचे काष्ठ संपल्यावर ते पर्वतशिखर नेऊन हनुमानने यथास्थानी नेऊन ठेवले आणि तो रामाजवळ परत आला.

हनुमान परतल्यावर मुद्दीव त्याला म्हणाला- "कुंभकर्ण मेला, रावणाची मुलं मेळी. म्हणून रावण आता युद्ध करायला बहुतेक घेणार नाही. तेव्हा रात्री मोठ्या बलवान वानरांनी दिवदधा मशाली वगैरे घेऊन लंकेत प्रवेश करावा."

मुद्दीवाच्या आज्ञेप्रमाणे सूर्यास्त झाल्यावर काळोख पडताच वानरवीर दिवदधा व मशाली घेऊन लंकेत प्रवेश करायला निघाले. दारावर पाहूरा देत असलेले राक्षस पाहूरे-करी वानरांना येत असलेले जास्तच पाहून भिऊन पळून गेले. वानरांनी त्यांना कोणी अडवणारा न पाहून दारांना, बुरूजांना रस्त्यावर आणि बरदारांना आग लावयला

मुरवा

Fullscreen

177

घरांदारांवर आतले अभूषण सामान व वस्तू जळू लागल्या. पुष्कळ राक्षस त्या आगीत जळून गेले. एका बाजूने वानर जयजयकार आणि दुसऱ्या बाजूने राक्षस हाहाकार करू लागले. त्या परिस्थितीतही काही राक्षस पदकरायला सिद्ध झाले. परंतु पावेळी लंकाभगरीतच वानरांनी युद्ध करणे आवश्यक ठरेले.

"तुम्ही रावणाच्या वाढपाजवळ जाऊन राक्षसांशी युद्ध करा." ही आज्ञा मुद्दीवाने वानरांना केली. आज्ञेप्रमाणे वानर दिवदधा व मशाली घेऊन रावणाच्या वाढपाजवळ युद्धाला येऊन पोचले. वानरांना आणल्या दाराजवळ उभे असलेले पाहून राग आला. त्याने कुंभकर्णाच्या कुंभ आणि रावणाला निकुंभ या मुलांना या वानरांशी युद्ध करायला पाठविले. कुंभ व निकुंभ यांच्या बरोबर सुपाक्ष, शोणिताक्ष, प्रजंघ आणि कपन ही गेले.

दोघांचे परस्पराने युद्ध झाले. या युद्धात अंभदाने कुमला ठार केले. त्यानंतर त्याने शोणिताक्षच्या हातातली तलवार काढून घेऊन त्याच तलवारीने त्याला ठार केले आणि इतर राक्षसांच्या अंगावर पावला. त्याच्या हाती प्रजंघ मारला गेला. सुपाक्ष मेंदऱ्या हाती मारला गेला.

होऊन पडला. ते कळल्यावर रामान त्याच्या मदतीला जावुवान वगैरे वानरांना पाठविले. परंतु ते कुंभच्या शरवृष्टीसमोर उभे राहणं शक्य झाल्यामुळे त्याच्या जवळ जाऊ शकले नाहीत. ते पाहून मुद्दीव पुढे गेला. तो कुंभच्या शरणांची फिकीर न करता त्याच्या जवळ गेला आणि त्याने त्याच्या हातातले धनुष्य हिलकावून पेंकत तोडून टाकले. नंतर त्याच्याशी मल्लयुद्ध करू लागला. त्या मल्लयुद्धात शेवटी कुंभ मरण पावला.

मोठा भाऊ मेल्याचा राग आला म्हणून निकुंभने एक परिध उचकले आणि ते हनुमंताच्या छातीवर टाकले. परंतु ते हनुमंताच्या छातीवर आदळून तुटून तुकडे तुकडे होऊन लागले पडले. तरी हनुमंताला ते बरेच जोगाने लागले यात त्याला नाही. परंतु हनुमंत स्वस्थ बसला नाही. दुप्पट रागाने त्याने निकुंभाच्या छातीत मूठ बळून एक ठोसा दिला.

ठोसा वाडून निकुंभ रक्त ओकला आणि वेशूद्ध होऊन पडला. पुन्हा थोड्या वेळाने शुद्ध झाल्यावर तो हनुमंताशी मल्लयुद्ध करू लागला. हनुमंताने त्याची मान धरून त्याला गरगर फिरवून जमिनी-आपटून ठार केले.

कुंभ व निकुंभ मेल्याचे ऐकून रावणाला फार वाईट वाटले. त्याने शर राक्षसांचा मुलगा मकराक्ष याला युद्ध करायला पाठविले. मकराक्ष रामाशीच युद्ध करायला गेला आणि मारला गेला.

ते ऐकून रावणाने दातओठ धावीत रामाने इंद्रजिताला युद्धाला सांगितले. इंद्रजिताने यज्ञाची तयारी केली. तो यज्ञाच्या वेदिकेकडे गेला. त्याला येत असलेला पाहून तेंप ज्या राक्षसस्त्रिया होत्या व ऋत्विज होते ते डोक्याला बांधायला लाल फेटे घेऊन आले.

इंद्रजिताने जो होम केला तो सामान्य होम. त्याने दर्माच्या ऐवजी आपली

शरवृ

Fullscreen

177

54 / 68

बाणांनी सर्व आंकून टाकले तरी त्यांचा एकही बाण इंद्रजिताला लागला नाही. त्यांचे बाण मात्र रामाच्या बगाला लागत होते. रामलक्ष्मणांनी इंद्रजिताने सोडलेले बाण स्वतःच्या बाणांनी भंग केले. परंतु इंद्रजिताच्या बाणांनी वानरसैन्याचे फार मोठे नुकसान केले.

लक्ष्मणाला फार आला. तो रामाला म्हणाला—“दादा, आतां याला असे मोकटाट सोडून भागणार नाही. मी ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग राक्षससैन्याचा करतो.”

परंतु रामाला ते नको होते. म्हणाला—“ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग अनिवार्य असेल तरच करणे बरोबर होईल. एकासाठी सर्व राक्षससैन्याचा नाश करणे बरोबर नाही. आपण फक्त इंद्रजिताचा वध करण्याचा प्रयत्न करून पाहू. दिव्यास्त्रांचा प्रयोग पाहू या.”

मध्यंतरी इंद्रजिताच्या मनात निराळाच एक विचार आला. तो युद्धभूमीवरून लंका-नगरीत सीतेला रथात बसवून आणून रामलक्ष्मणांसमक्ष तिचा वध करायचा व त्यांचे घेई सुटते का पहायचे, असा त्याचा विचार होता. तो मायारूप सीतेला घेऊन आला.

असलेला राहून हनुमान एक मोठा खडक उचलून घेऊन आला. त्याच्या पाठीमागून अनेक वानर लहान मोठे खडक, शिला किंवा दगड घेऊन आले. परंतु इंद्रजिताच्या रथात हनुमानाला रडत असलेली आणि अशक्त झालेली सीता दिसली. ते पाहून हनुमंताच्या डोळ्यात खळकन पाणी आले. त्याने जागच्या जागी थवकून आपल्या वानर अनुयायांना विचारले—“इंद्रजित रथात बसवून सीतामातेला कां नरे आणीत असावा?”

तो कोधाने इंद्रजितावर पावून गेला. वानरसैन्य आपल्यावर हल्ला करायला येत असलेले पाहून इंद्रजिताने आपल्या तलवारीने सीतेला एकदां दोनदां टोकले आणि तिचे केस धरले.

हनुमंताच्या डोळ्याचे पाणी पांढेना. तो इंद्रजिताला दरडावून विचारू लागला—“काय रे, हे? काय करायला निघाला आहेस? तुला नाही वाटत? तू सीतेला ठार केलेस तर तूही लवकरच ठार होशील, भग तुझ्या कितीही शक्ति असो किंवा तुला कितीही भक्कल असो. मी तुला जिवंत सोडणार नाही.”

इंद्रजितावर चालून आलेल्या वानर-सैन्यावर राक्षस चालत आले. इंद्रजित

हनुमानाला म्हणाला—“ह्या भीतेशास्त्रीच नाही का तू. सुग्रीव आणि राम लंकेवर स्वारी करायला आलात? मी तिला तुझ्या डोळ्यादेखत ठार करतो. त्यानंतर रामाला, लक्ष्मणाला, तुला, सुग्रीवालाला आणि राक्षसदोही विभीषणाला ठार करतो. स्त्रोहत्या करू नये असे असले तरी शत्रूला दुखविण्यासाठी काय वाटेल ते केले तरी चालते.”

असे म्हणत रडत असलेल्या मायारूप सीतेला इंद्रजिताने शिरच्छेद करून ठार केले. नंतर त्याने एक भयंकर सिंहनाद केला. तो आवाज ऐकून वानर पळत गेले.

आयुष्ये व शस्त्रास्त्रे आणि तान्हून व पत्नी पंचपात्रासाठी लोखंडी तसराळी पळघा वगैरे बापरल्या. ऋत्विजांनी त्याच्या डोक्याला तांबडा फेटा बांधला. त्याने काळ्या रंगाचा यज्ञासाठी कापला. विजयसूचक अग्नीतूत धुराशिवाय येऊ लागल्या. अशातच इंद्रजित अग्नीत आहुती देऊन देव, दानव आणि राक्षसांच्या नावे तर्पण करून अदृश्य मायारूप असलेल्या आपल्या रथात बसला. त्या रथाचे रूप सूर्यासारखे अत्यंतमेव होते.

इंद्रजित अंतर्धान होऊन युद्धभूमीवर आला. त्याने वानर सैन्यात मध्यभागी रामलक्ष्मण होते त्यांच्यावर नेम धरून

हनुमानाने त्यांना पांचविले. म्हणाला-
"काय झाले रे? शूर रणांगण सोडून
पळतास का?" वानर परतले. त्यांना
बरोबर घेऊन हनुमानाने राक्षस सैन्यावर
खडकादगडांचा वर्षाव सुरू केला.

त्याने एक मोठा खडक इंद्रजिताच्या
रथावर फेकला. इंद्रजिताचा सारथी हुषा-
रीने हनुमंताचा नेम घेऊन रथ दुसऱ्या
बाजूला घेऊन गेला. परंतु राक्षसांवर
पडला आणि अनेक राक्षस मुकले.
वानर राक्षसांना अति उत्साहाने ठार
लागले. त्यांनी इंद्रजितावर दगडाखडकांचा
वर्षाव सुरू केला. इंद्रजिताला राग आला
त्याने शरवृष्टी करून वानरांचा वध करा-

यला सुरुवात केली. म्हणून राक्षसांना
उत्साह चढला.

परंतु हनुमानाने राक्षस सैन्याला पळवून
लावले. आपल्या जनुपायी वानरांना
म्हणाला- "आपल्याला या राक्षसांची युद्ध
करण्यात वेळ घालविता कामा नये. चला,
सीतेला इंद्रजिताने ठार केले्याची बातमी
रामचंद्राला जाऊन कळवू या. राम
मुप्रीथ जसे मागतील त्यानंतर
करू या."

हनुमानाच्या परत जाताना पाहून इंद्रजित
करण्यासाठी निकुंभी सैन्याकडे गेला.
त्याला अतीत भास आणि रक्त दोन्हीची
आहुती दिली.

मध्यंतरी राक्षसांबरोबर वानरांचे पोर
युद्ध चालू असलेले पाहून राम जांबवंताला
म्हणाला- "हा हनुमानाचा पराक्रम दिव्यतो
आहे." त्यानंतर रामाने जांबवानाला
हनुमंताच्या मदतीच्या आयला मांगितले.
त्याप्रमाणे जांबवान हनुमानाच्या मदती-
साठी लंकेच्या दारापर्यंत गेला.

हनुमंताने आपल्या मदतीला येत असलेले
भल्लूक सैन्य (अस्वलांचे सैन्य) पाहून त्यांना
परतायला मांगितले. सर्व रामाकडे आले.
हनुमानाने फार दुःखाने रामाला इंद्र-
जिताच्या हाती सीतेचा वध झाल्याची
शोकवार्ता मांगितली. ती वस्तुमी ऐकून

राम जगण्या जशी बेशुद्ध होऊन पडला. ते कळल्यावर वानरवीर घाबून रामाकडे आले. त्यांनी रामाच्या तोंडावर सुगंधी बंडगार पाणी शिंपडले.

लक्ष्मणाने रामाला मांडीवर घेतले आणि रडत म्हणाला—“तू धर्ममार्ग अवलंबून पिताच्या आज्ञेचे [REDACTED] करण्यासाठी वनवास पत्करलास, राज्य सोडलेस, कैकेयीशी बैर धरले नाहीस. तरी तुला इतके कष्ट सहन करावे लागत आहेत. तुझा धर्म तुझे रक्षण करू शकला नाही. हा धर्मविचार निरुपयोगी आहे, असेच मानण्याची पाळी आली आहे. धर्म [REDACTED] आहे. अधर्म अवलंबून [REDACTED] रावण पहा किती सुखी आहे?” असे म्हणत लक्ष्मण रामाला गुद्दीवर आणण्याचा प्रयत्न करू लागला.

तेव्हा विभीषण तेथे आला. रामालक्ष्मणांना, इंद्रजिताच्या हातून सीतेचा वध झाल्याची बातमी ऐकून दुःख झाल्याने त्याला [REDACTED] तो म्हणाला—“रामचंद्रा! ह्या बातमीवर विश्वास करता काय नये.

सीतेला [REDACTED] असता ते नाकारून आता तोंच रावण तिच्या वधाची आज्ञा वनुझा कशी काय देईल? तो सीतामातेला कोणत्याही परिस्थितीत सोडणार नाही. इंद्रजित होम करीत आहे. त्यावेळी वानरांना विघ्न आणू नये म्हणून त्यांना दुःख करीत बसवून ठेवण्यासाठी त्याने मायारूप सीतेचा वध केला असावा. तो निर्विघ्नपणे होम करून परत आला तर सर्व देव आपले [REDACTED] एकवटून युद्धाला आले तरी [REDACTED] जिंकणे शक्य नाही. म्हणून त्याचा होम पुरा होण्यापूर्वीच आपण निकुंभी पेंत्याकडे जाऊ या. तू मात्र अगदी निश्चितपणे येथेच रहा. आमच्याबरोबर लक्ष्मणाला पाठव. लक्ष्मण इंद्रजिताच्या यज्ञात फक्त विघ्न आणणार नाही तर, त्याचबरोबर त्याच्याशी युद्ध करून त्याला ठार करून ही येईल. अशातचने लक्ष्मणाला सह्यादेवाने दिसेल अशी अरा ठरेल.”

विभीषणाचा तो सल्ला सर्वांस पटला.

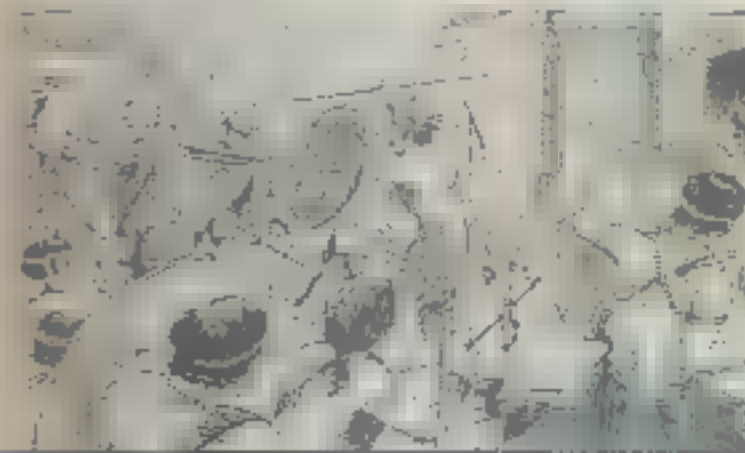

वीर वृषभाच पलायन

इंद्रजाती एकापासून एक, आरंभ करीत [REDACTED] उन्हाळेत [REDACTED] या वेळी वानरी राज्यापसं गिळंकृत [REDACTED] त्यांनी घुर करपट [REDACTED] नटवज याच्या नायकरवाळाची कुजंग नाविकानी समुद्रासाठी [REDACTED] शकुन येवलेल्या इंद्रजाच्या पुढनोकला धूप घेऊन जाण्या सुरवात केली

पूर्वे किताच्यावर कुजंग नावाचे एक छोटेसे राज्य होते. त्याच्या राज्यातच नाव होते प्रदीप त्या राज्याचे अधिपती शूर छ पराक्रमी होते. वाना वृषराज म्हणत त्या राज्याच्या प्रजेला समुद्रावर [REDACTED] मोठमोठ्या नद्यांना जोणी प्रचलित शक्य नव्हत. राजा शूरदेवक यांना वीर वृषभ हे नाव होते

इंद्रजाच्या सैन्याने कुजंग राज्याला वेढा दिला. बंदखजाच्या सैनिकां- [REDACTED] उत्तमोत्तम छ नवीन शस्त्रास्त्रे नव्हती. तरी त्यांनी शूरसारथी [REDACTED] वेढ्याला तोंड दिले. शेवटी किन्ता इंद्रजाच्या स्वाधीन झाला.

परंतु वनध्वज नदी क्षान्ता नाही.
मोजक्या अणुसंक्रांतीवर तो समुद्र
किनाऱ्याच्या दाट वनमात भरून येता

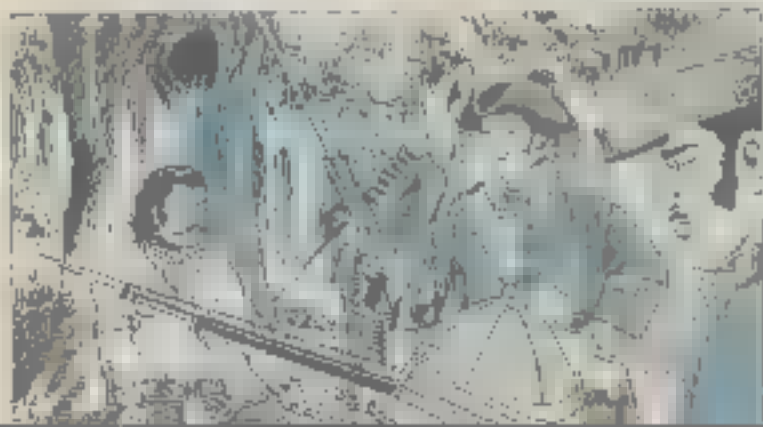
कंवासा शब्दाचे नेऊन इंग्रजांनी महा
नदीच्या काठी वारावती नावाच्या
निलयात केले ठेके. परंतु त्याचा
जे केंद्र वकल येऊन आले होते ते
त्याने खागितलेल्या भयंतीदार गोष्टी
गम जावून ऐकू लागले.

इंग्रजांनी कुजंग नावापुरतेच जिंकले
काश्मिर त्यांना त्या राज्यपाल राहुणे
थार कळतसकळ लागले. वनध्वजाचे
अनुयायी धर्माची कान्याने कधी
मिळाली की त्याच्या गिबिरावर
स्वाभ्यात व वनध्वजा करील.

वनध्वजा नदी तर त्याने गांध्या श्रीकांता
भारतीयांचे अमेक व्यापारीचे प्रकार ही
शिकविले त्यात का फार हुशार व
निपुण होता. वनध्वजा परिस्थितीत
कितीक प्रगति मोडले

वनध्वजांना केंद्र केल्याजिवाय आप-
ल्यांना जाली मिष्टीने शक्य नाही.
ही गोष्ट इंग्रजांच्या चांगली लक्षात
आली. एकदा वनध्वजा वनध्वजा
समाप्ती शक्य बसल्या भयंती त्याला
एकदा पाहून हेरांच्या नदरीने इंग-
जांनी त्याला बदल केले

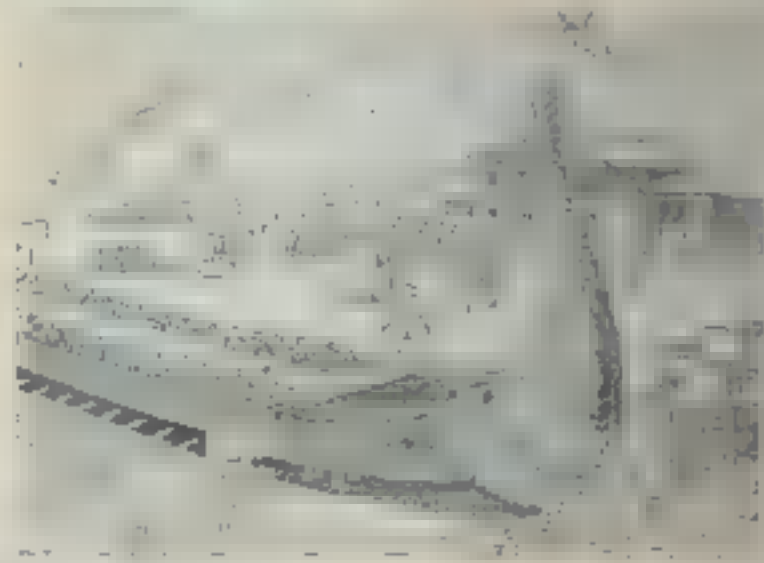
एके दिवशी नदीकाठी एक भयंती
हुंदर नाक नदीत दिसली. तिच्यात
कळकळारे ३६ रण होते ती नाव
वाहून गीरे चोक व त्याच्या वायका
आणि मुले सर्व जाणवले नाविकडे
पाहू लागले. मही नुंदर नाक थांबली
पुढी कधीही पाहिली नव्हती.

त्यांनी नावेनाश्रय ठेवूनही केलेली तेव्हा ती नाव एका मयत राखाची असून ती आता विकायना काढली असल्याचे कळते "काय किमत माहे ? इयत्तानी विचारले. तेव्हा 'किती कोणी राजाच नसु शकेल. अशा चेनोच्या भाषा तेच तयार करवितो.' नांदेभ म्हणाला

पहिल्या २००० असा विचार करून पंधरावीचे बंधनगाला सहित आणवून ती नाव जागवो आहे २००० पहिल्या सांगितले बंधनगाल नावेत बदला.

नगेच १५ वर्षांनी एकदम जास्त झाली पापण्या मवायच्या आत नख २००० वरून वृष्टीवाट झाली. सर्वे बंधनगाल गीत्याचे हीळे उघडले. इयत्तानी हातावर तुरी देऊन जायना २००० प्रजेने २० त्याचा नवी पट्टाजीजी वाने मस्त केले.

गोष्ट मथळा चढाओढ

या गोष्टीला उत्तम ~~मथळा~~ सुचवून रु. २५ मिळवा !

?

सिचिमीय नायक प्रशान्ती गुरुस्थ आपल्या बायकोला बोलावून म्हणाला-"हे पद्मा ग, आपल्या वृक्षावच्छात एक तळ बाहेर आली आहे तिच्यामुळे फार मोठा ~~मथळा~~ होण्याची शक्यता ~~२०००~~ ठोकून उत्तरीती पाहिजे. शेजारच्या पक्षत हुतोडा मधून माग

ती शेजारच्या घरी आऊन रिताच्या हाताने परतली २ म्हणाली-"मी शेजारच्या घरी जाऊन हुतोडा मागितला तर ~~२०००~~ नाक विचार लागले-"ती येथे कायली आहे ? बाबुची, माकडी, की ओलंडी ?" मी सांगितले थोपडी अगळे तसता २ म्हणाली-"मर मग मानवा हुतोडा विचडणार नाही का ? आम्ही नाही देणार."

ते ऐकून सिचिमीय दातओढ कावीन रागान म्हणाला-"खरीखर, या जगात यशी कशी निपकू मागव ~~२०००~~ ! डोक जाई ! मग जाणव तरी काम करणार ? आपलाच वेळन रे ?"

★

■

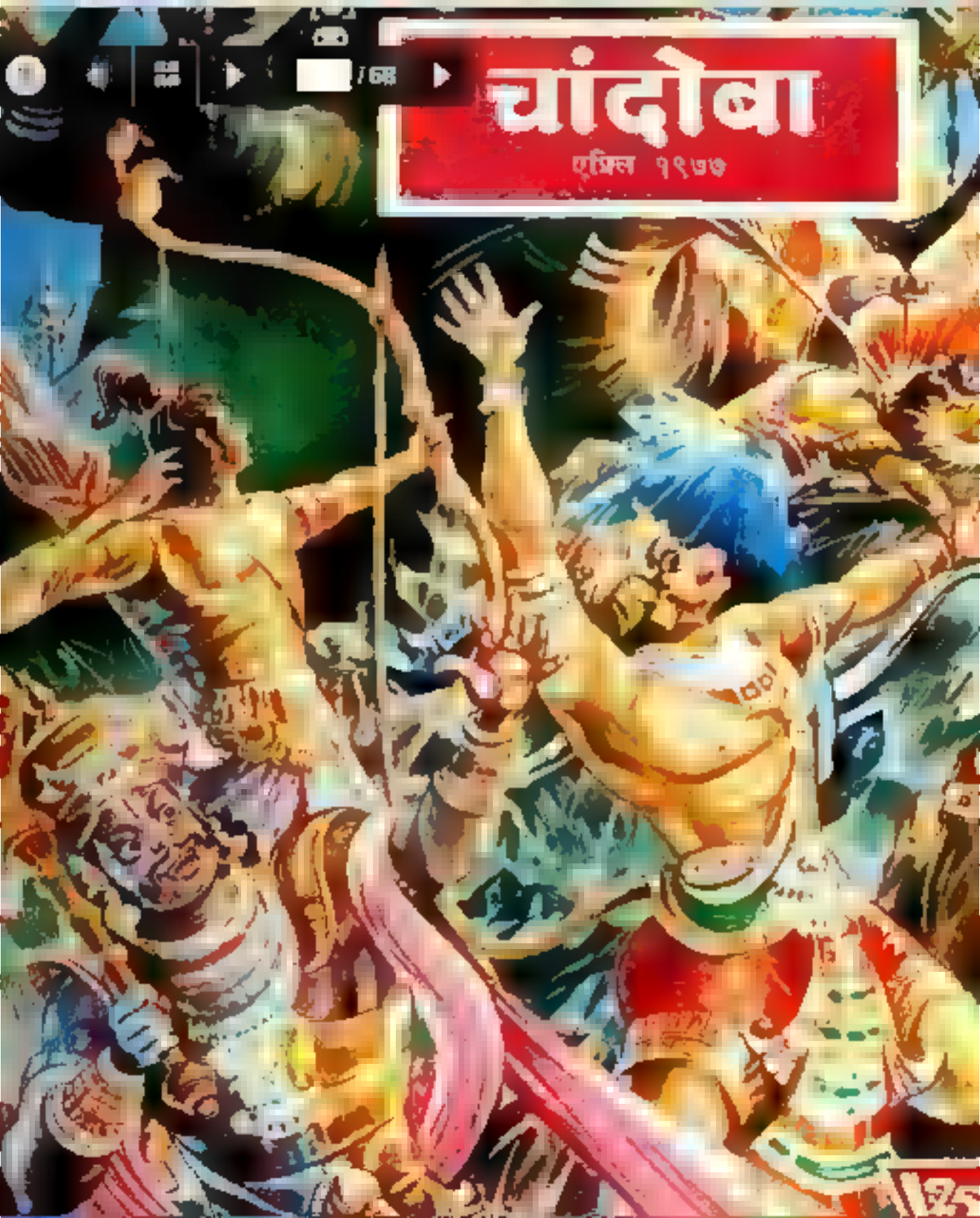
★

दरीन गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मथळा विचार करून एका कार्यावर स्वतःच्या पत्त्यापुढ लिहून "गोष्ट मथळा चढाओढ" 'बोदोबा', चढासामा प्रकाशन, २ ३ अर्काट रोड, वडपळणी महाराष्ट्र ६०० ०२६ या पत्त्यावर पाठवा

२० मार्च १९७७ च्या आत पॉस्टकार्ड पोचले पाहिजे त्या कार्यावर 'फोदो चढाओढ परिचय' देता कामा नये.

चढाओढीचा निकाल स १९७७ च्या बोदोबात जाहीर करण्यात येईल.

डिसेंबर नव्हितीतल्या चढाओढीचा निकाल (मथळा) "कडु नीती"

चांदोबा

एप्रिल १९७७

आमरव्याणी

स्याज्जं न धीर्यम् विदुरेपि काले,
धैर्यात् कदाचित् गतिं माप्नुयात् सः,
यथा समुद्रेपि ॥ पोतभंगे
सां यात्रिकी वाञ्छति तर्तुमेव

॥ १ ॥

[कित्ती मोठे संज्ञांतर भावे तरी धैर्य सोडला काया भये. कारण धैर्य असेल तर कदाचित् त्या संकटातूनही सुटका होण्याची सक्कलता असते. समुद्रात जहाजे फुटली ॥ प्रवासी स्वतः सां यात्रिकी वाञ्छति तर्तुमेव.]

अथसने मित्रपरीक्षा,
शूरपरीक्षा रणांगने भवति,
विनये अस्थपरीक्षा,
वानपरीक्षा ॥ दुर्भिक्षे

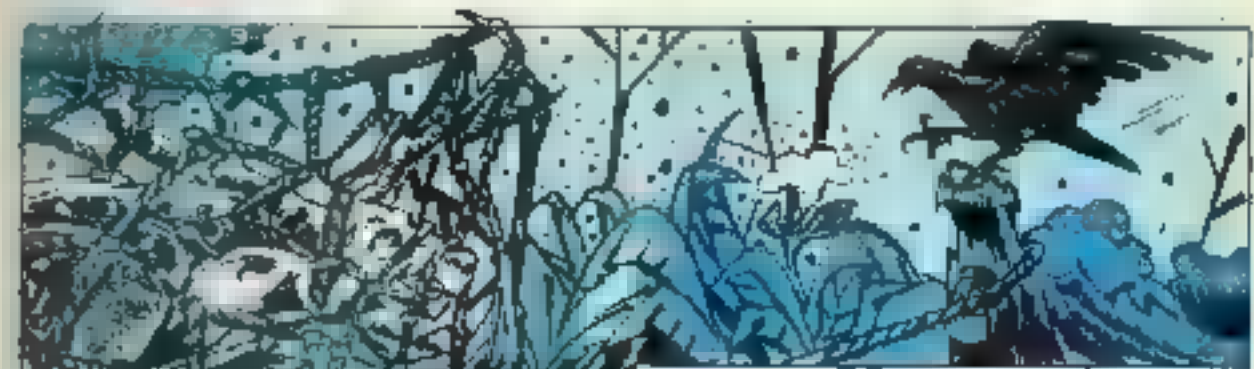
॥ २ ॥

[संकटसमयी मित्राची परीक्षा होते. रणांगणावर शूरवीर वाणत्याची परीक्षा होते. विनयाची आणि दुष्काळात वानपरीक्षाची.]

न सद्यथाः कशाघातम्,
न सिंहा घनगजितम्,
परं रंगुलिनिदिष्टम्
न सहते मनस्विनः

॥ ३ ॥

[चांगल्या जातीच्या घोड्यांना इजा होत नाही. सिंहांना मेघनर्चना सहन होत नाही. स्वाभिमानी माणसाला दुसऱ्याने दाखविलेली दोष ॥ सहन नाही.]

मित्रलाभ

[४४]

सरोवराच्या काठी पारही मित्र आनंदाने

एके दिवशी बोलत बसले. चित्रांग (हरण) हजर नव्हते. याकी मित्र बापसात म्हणू लागले—“कां बरे आले नाही ते? कोणत्यातरी सिंहायाषाच्या तावडीत किंवा शिकान्याच्या जाळ्यात सापडले नसेल? आणखी कोणत्यातरी जीवघेण्या संकटात तर मायबले नसेल?”

शेवटी (कांसव) कावळ्याला म्हणाले—“बरे लघुपतनक! त्याला शोयत फिरणे मला किंवा हिरण्यकाला (उंदीर) सक्य नाही. म्हणून तुच आकाशात उडत जाऊन पाहून तर ये की, चित्रांग जिवंत आहे की इहलोक सोडून गेले.”

लघुपतनक त्याप्रमाणे उडत गेला. सरोवराच्या जवळच एका बागी जाळ्यात सापडलेला चित्रांग त्याला दिसला. त्याला

कार वाईट वाटले. त्याने विचारले—“मित्रा! काय रे हे?”

मित्र भेटतांच हरणाचे दुःख वास्तव वाढले. ते कावळ्याला म्हणाले—“माता धा जगाशी नाते. या अंतकाळी एवढा मित्राचे दर्शन घडलं, याहून जास्त आणखी काय पाहिजे? मी प्रसंगबशात तुला कमी अधिक काही बोललो असेल तर मला क्षमा कर. मी क्षमा करायला सांगितल्याचे आपल्या दोघां मित्रा नाही सांग.”

कावळा म्हणाला—“मित्रा! आमच्या-सारखे मित्र असतां नू जगाशी नाते सुट-प्याच्या गोष्टी बोलतो आहेस. हे बरोबर नाही, बुवा! मी आतां जाऊन हिरण्यकाला घेऊन येतो. तो तुझ्या जाळ्याच्या दोऱ्या तोडून तुला सोडवील.”

काबळ्याने हरणाला धीर दिला आणि उठत कासव आणि उंदीर होता आला. त्याने हरणावर आलेल्या प्रसंगाचे वर्णन केले आणि हिरण्यकाला आपल्या पाठीवर बसवून लक्ष्मण परतला.

आपल्या मित्रांना पाहील्यावर हरणाला धीर आला व ते त्यांना म्हणाले—“सहा-प्याने संकटांत मदतीला घावणारे तुमच्या-सारखे मित्र जोडले पाहिजेत.”

उंदीर हरणाला विचारू लागला—“मित्रा! इतका शत्रूणा तू असतो ह्या जाळ्यात कसा काय सांपडलास रे?”

“मी जाळ्यात सांपडलो, हे पहिल्यानेच नव्हे रे! असाच एकदां मागे मी जाळ्यात

म्हणून तर तुमच्यासारख्यांशी मैत्री होण्याचे भाव्य लाभले.” हरण म्हणाले.

उंदराने ती गोष्ट सांगायला सांगितली. तेव्हा हरण म्हणाले—“ती गोष्ट मागाहून सांगेत. शिकारी कोणत्याही क्षणाला येईल. मला प्रथम या जाळ्यातून सोडव.”

उंदीर हंसून म्हणाला—“मी जवळ हजर असतां तुला शिकार्याची भिती असण्याचे कारण नाही. मला थोडेफार साहे. म्हणून विचारले.”

“दुर्दैव आलं की, माणसाची सर्व गुंग होऊन जाते, काम करीत नाही. मोठमोठे जाडजूड लिहिणारे सुद्धा त्यांच्या कपाळावर काय लिहिले आहे त्यातले एक अक्षरेही लक्षात नहीत.” असे म्हणत हरण जुना अनुभव सांगू लागले.

“फार दिवसांपूर्वी, मी सहा महिन्यांचे पादस जसेन, कळपाच्या पुढेपुढे घावत असो. मोठी हरणे वाटेत लाचसळगे किंवा इतर काही धोका असला तर उडी मारून स्वतःचा नचाव करीत.

“एके दिवशी मी कळपावरोवर जात असतां आमच्या वाटेवर एका शिकार्याने जाळे पसरून ठेवलेले दिसले. मोठी हरणे ते ओलांडून पलीकडे उडी मारून गेली.

नव्हती. म्हणून मी पळत जाऊन जाळ्यात सांपडलो.

“शिकार्याला फार आनंद झाला. त्याने माझे पाय बांधले. मला जाळ्यात सापडलेला पाहून आकीची हरणे स्वतःचा जीव बाचविण्यासाठी पळून गेली.

“परंतु सुदैवाने त्या शिकार्याने माझा गळा नाही. मी दिसायला सुंदर असल्याने मला ठार करण्याऐवजी कोणाला दिवनें तर जास्त नफा होईल विचार तो मला बरी घेऊन गेला. मला धुवून काढले आणि जूप सजवून मंडून एका राजाच्या हाती विकले.

“राजाने माझे प्रेमाने पालन पोषण केले. राजघराण्यातल्या नायकांनी माझे इतके पुरविले की मला नको झाले.

“इतक्यात पावसाळा आला. गडगडू लागले, विजा चमकू लागल्या पडू लागला. माझे मन जंगलाकडे आपल्या कळपाकडे घेऊन गेले. “केव्हा भेटतो

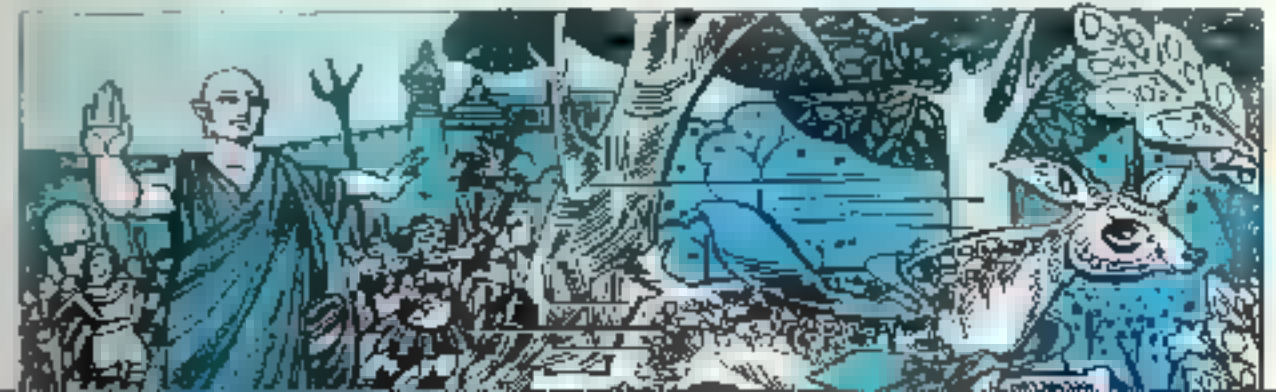
आपल्या आप्तबंधूना, केव्हा अरण्यात मोकळे-पणी वागवतो, असे मन अधीर होऊन मी बडबडू लागलो.

“माझे नीलण ऐकून सर्व धक्क झाले. मला भूतबाधा झाली असावी असा विचार करून राजाने एका मांत्रिकाला बोलाविले. ते काठीने बडवून माझे भूत उतरवू लागले. सितक्यात एका साधूने त्यांना थांबवून विचारले—“कां त्या शिकार्या मुक्या प्राण्याला असे मारता? त्याने कोणते असे पाप केले.”

“मी बोललो ते त्यांनी साधूला सांगितले.

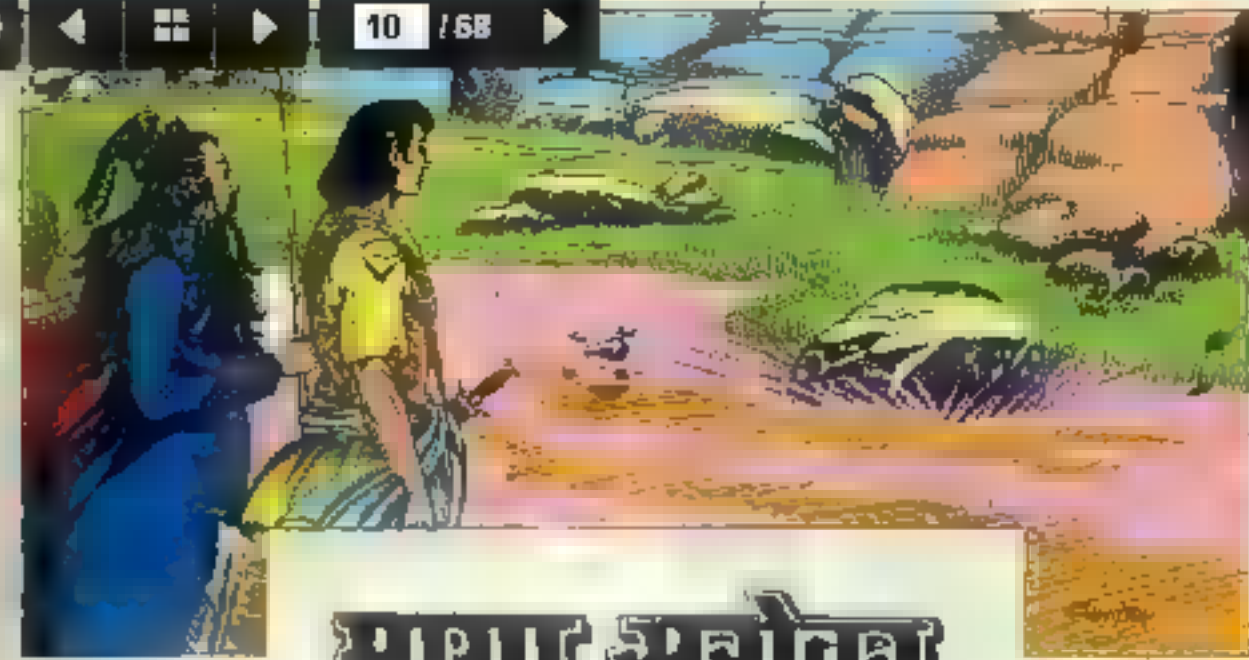
“हे पुर्वी हरण स्वतःच्या स्वातंत्र्यासाठी. मोकळेपणे हिडण्याफिरण्यालायक जंगलासाठी तडफडते आहे, त्यांत गैर काय? सोडून द्या त्याला.” साधू म्हणाला.

“तेव्हा राजाने मला स्वच्छ धुवून काढले. बडबड्यामुळे माझ्या अंगाळा झालेल्या जखमांना औषध लावले आणि सोडून दिले.”

१८२. पहिला सिद्धचन चक्रवर्ती

नोरोसारख्या रोमन चक्रवर्तीने विभ्रानांची ससेहीमण्ट केसी तर कॉस्टंटायन नावाच्या चक्रवर्तीने रोमन विभ्राने हा माकून त्याचा बावर केला. त्याचा बघणे पुढेला प्रथम रोमन स्वसत्तात होता. त्याचे बोक्रे व भवनां या विस्तार दिवलीत.

माया सरोवर

[१४]

[पंचधर्म्यातून बावी जयशील व सिद्धसाधक बांचले. त्यांनी एका कुत्र्याचा प्राणी नावाच्या एका राजसीवृक्षाच्या हातातून बाचविले. त्याच कुत्र्याची राणी आणि ती आपल्या नाचविषयी काही सांगत एका वनधाराने एक मोठी तिला त्याच्या संगार फेंकली. पुढे—]

जयशील व सिद्धसाधक बोंगरावरच्या त्या भयंकर आणि स्वरुद्धा शेजारी उभा असलेल्या माणसाकडे आवचय-चकित होऊन पाहू लागले. त्या माणसाला आपण पूर्वी कोठे तरी पाहिले आहेसे जय-शीलला वाटू लागले. तो आठवीत असता त्या भयंकर जनावराने फेंकलेला खडक जोराने येऊन ते उभे होते त्या जागेपासून मुमारे पंधरावीस फुटावर आदळला. पडतांना त्या वगबाचा जो आवाज झाला, त्यामुळे सर्व भयचकित झाले. लुजेतर आपापल्या वाहनांवर बसून दहावीस कदम मागे सरकून पळून जायच्या तयारीत होते. त्यांची राणीमुद्धा थोडी दूर उभी राहून जयशील व सिद्धसाधकाला म्हणाली—“अहो महाकाय, तो भयंकर वनमाणूस आणि त्याला नाचविणारा तो महाकाय गेले दहाबारा दिवस आम्हांला

देशातल्या माणूस असेल का? पहातर जरा लक्ष लावून."

जयशीलला देखील तो माणूस ओळखीचा, त्याला वाटत होता अमदी तोच बसावासा वाटू लागले होते. परंतु तो आपल्यासारखा इतकी जंगले, रानेवने, डोंगर, न वा ओलांडून इकडे इतका दूर कसात्या आला असेल...?

जयशील या विचारात पडला असता त्या माणसाने आपल्या तलवारीची मूठ. वनमाणसाच्या पाठीत टोचीत त्याला काही तरी हुकूम दिल्यासारखे दिसले. वेदना असणू होऊन त्या वनमाणसाने एक दोन उड्या मारल्या आणि साली बांकून एक मोठा खडक वर उचलण्याचा यत्न. परंतु तो दगड इतका मोठा होता की तो उचलून उभे राहणे त्याला जमत नसावेसे वाटले.

"साधका! तो त्या वनमाणसाकरवी आपल्यावर पुन्हा तो फेंकविण्याच्या प्रयत्नात दिसतो आहे. दिवसाच्या वेळी एवढा मोठा तरी त्याच्यापासून स्वतःला वाचविणे शक्य आहे हे त्या मूर्खाला कळत नसावेसे दिसते आहे." असे म्हणत जयशील गडेकार जातीच्या राणीकडे वळून म्हणाला—"तुमच्या जातीचे लोक शिकारीला जातांना धनुष्यबाण वापरतात का? तसे एक धनुष्य व काही बाण मागवा."

भात्यानेच शिकारवगैरे करीत. तसा त्या जातीचा नियमच होता. तेव्हां त्यांच्याकडे तसे धनुष्यबाण कोठून असणार? पण त्यांच्या सेनापतीला एकदां जंगलात शिकारीला गेला असता एका जागी अनपेक्षितपणे एक मोठे धनुष्य आणि पांचसहा सांपडले होते. ते त्याने, कोणाला कळू न देता कार काळजीपूर्वक आपल्या घरात लपवून ठेवले होते. ती गोष्ट त्याच्या राणीलासुद्धा माहीत नव्हती.

जयशीलने धनुष्यबाण घेऊन मायला सांगितल्यावर तो सेनापती आपल्या राणीकडे धाबऱ्याधाबऱ्या पाहून काही सांगण्याच्या विचारात दिसला, परंतु त्याच्या तोंडावाटे शब्दच फुटत नव्हता. ते ओळखून सिद्धसाधक त्याला म्हणाला—"काय रे ठंगू घुरा! तू बोलायलासुद्धा इतका भितो आहेस तर युद्धात तैनीकांना आणि सेंडेस्वारांना कसे काय प्रोत्साहन देणार?"

त्या प्रश्नाचे जणुकाही उत्तर देण्यासाठीच की काय तो खुबा सेनापती आपल्या राणीकडे वरवर कापत पहात म्हणाला—"महाराणी! आपल्या जातीने धनुष्य हात लावू नये असा नियम आहे. परंतु मी तो नियम मोडला आणि जंगलात सापडलेले धनुष्यबाण मी आपल्या घरात लपवून ठेवले आहेत."

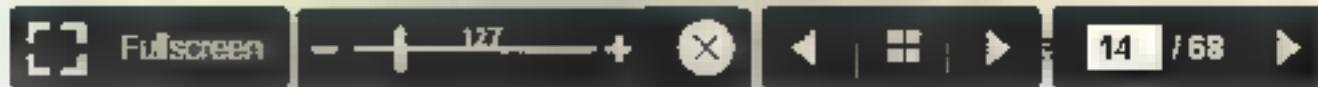

■ ऐकून जुजांच्या राणीला रंग आला. ती संतावून काही म्हणणार दृढक्यात जयशीलने हाताने तिला धात राहण्यास जुगावले ■ म्हणाला—"तुमच्या सेनापतीने केलेले काम तुमच्या जातीच्या नियमाप्रमाणे किती मोठा अपराध म्हणून मानले जाईल, हे मला माहीत नाही. परंतु ते धनुष्यबाण तुम्ही लगेच मागविलेत तर मी एका क्षणात त्या वनमाणसाला वाटेला लावीन. त्यानंतर मी स्वतःच्या हाताने निराळे धनुष्यबाण तयार करून त्या माणसाला आणि तो वनमाणूस जिवंत राहला तर त्याला सुद्धा कसे ठार करावयाचे त्याचा मार्ग काढतो." जुजांची राणीने काहीच ■ बोलता आपल्या

कार वास घेत आहेत. जंगलात शिकारीला आमच्यापैकी चार जण गेले असता त्यांना या महाकामाने ठार केले. आमचे लपु त्याचा आसरा मिळाल्याने कोणत्याही क्षणाला आमच्यावर स्वारी करतील अशी शंका वाटते आहे आम्हांला."

जयशील आणि सिद्धसाधकाला गडेकार जातीच्या राणीचे बोलणे ऐकून तिची कीव आली. ती तिच्या जातीचे खुजे आपल्या परीने शूरवीर होते, हे खरे असले तरी त्या वनमाणसासमोर आणि त्याला नाशवणाऱ्या माणसासमोर त्यांचा पराक्रम उगला होता.

सिद्धसाधकाने जयशीलला विचारले—"काय रे, त्या वनमाणसा खेजारी हातात

तो प्रश्न ऐकून जयशील स्मित
करून म्हणाली—“इतक्या धुकून त्या पोचामा

एवढ्यात डोंगराच्या शिखरावरून काहीतरी आरडाओरडा झाल्यासारखा ऐकू आला. वनमाणूस चिडून जाऊन त्याला त्रास देणाऱ्यावरून उलटलेला दिसला. हातातला दगड त्याच्या टाळक्यातच टाकण्याला तयार झाला होता. कुपाणजित तलवारीच्या टोकाने हळूच टोचीत होता आणि वनमाणूस इकडे तिकडे उड्या मारून स्वतःला संजविण्याच्या प्रयत्नात होता. ■■■■■ तिकडे चारपाच फुजे दोऱ्या घेऊन आले. त्यांनी दोऱ्या फेकून वनमाणसाचे पाय आणि हात बातुर्पाने बांधले.

मह्यंतरी वनमाणसाने आणखी एक मोठा उघडला. त्याच्या कंदरेला बांधलेली साखळी धरून उभा असलेला माणूस मोठ्याने ओरडून तलवारीच्या मुठीने त्या वनमाणसाला पाठीत माथून खुणावीत काहीतरी हुकूम देत होता. वनमाणूस विडून जाऊन बाजूला सरकून त्याला हुकूम देणाऱ्यावरच दयाळू फेकण्याच्या विचारात विसला. तेव्हा त्या माणसाने तलवारीचे टोक वनमाणसाच्या गळ्यावरच ठेवले आणि मोठ्याने ओरडला.

जयशीलने एकदां ध्यानपूर्वक डोंगराच्या
शिखराकडे पाहिले ■ म्हणाला- "साधका !
बाण लागून, त्याला ठार करणारा कोण हे
कळल्याशिवाय कुपाणजित मेलेल्या मर्या
आचडणार नाही. तो त्या वनमाणसाने झुन
तेच काम करवोत आहे. त्याला बरोबर
नेम घेऊन दगड मारतां देखील नेत नाही.
ते वनमाणूस त्याला सतावणाराच्या
दाळकमातच दगड फेकणारसे दिसते आहे."

लाकोला पाडेवू.

परंतु जयशीलला इतक्या दुसऱ्या डोंगराच्या शिखरावर उभे असलेल्यांना बाण मारून ठार करणे शक्य होईलसे घाटत नव्हते. तरी सगूला वनमाणसाला आपणाही या जागी आहो हे कळविण्याची हीच इच्छा त्याच्या मनात उपजली. हा पुढ धर्म आहे, धोक्याने ठार करणे बरोबर नाही असेही वाटले. विचार करून तो थोडा पुढे गेला आणि एका उंच उभा राहून त्याने तलवार उपसली आणि ती आकाशात जोराने हलवीत ओरडला— "नीच कुपाणजिता! हा पहा, मी जयशील इकडे आलो आहे, सावध रहा!"

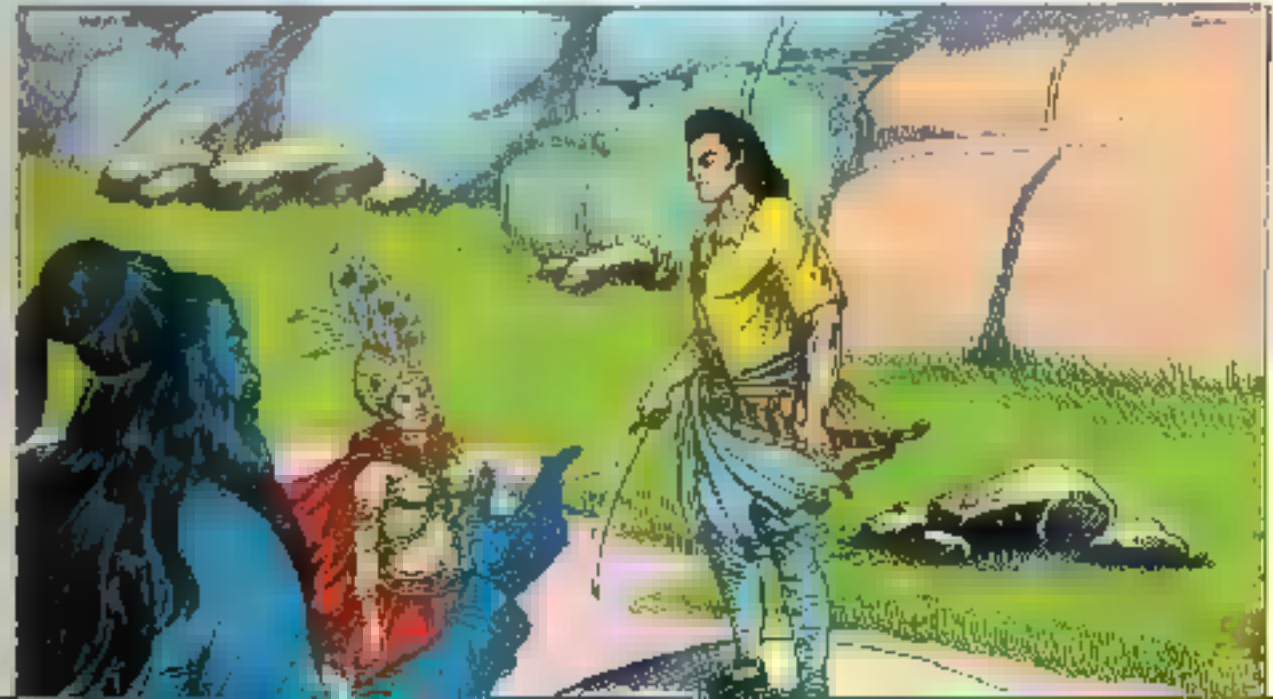
परंतु तो डोंगरावरच्यांना चांगला ऐकू आला नसावासा दिसले. कारण कुपाणजिताबरोबर सगूपाक्षातले सृजे त्या वनमाणसाला काढून आणण्याच्या प्रयत्नात गडून गेलेले होते. कुपाणजित वनमाणसाच्या कंदरेला बांधलेली साखळी जोराने ओढीत होता आणि सृजे त्या बिन्याच्या हातापायांना बांधलेल्या दोऱ्या घेऊन ओढीत होते. वनमाणसही स्वतःला सोडविण्यासाठी मोठमोठ्याने ओरडत धडपड करीत होते.

होता तेथे सिद्धसाधक आणि सृजांची राणी दोघं बाली. सिद्धसाधक जयशीलला म्हणाला— "अरे जयशील! राणी आणि तिच्या सैनिकांना मुद्दा त्यांच्या सगूवर तुम्हा करावया हाच संधी चांगली वाटते आहे रे." वनमाणसाला दोघ्यांनी ओढणाऱ्या सृजा लोकात राणीचा सगू गडेकोडमुद्दा आहे म्हणे! त्या सृजांच्या मध्ये होक्याला शर- गिधाटांच्या पिसाचा किरीट घालून एक जण दिसतो आहे ना?" सिद्धसाधकाने विचारले. जयशीलने ते ऐकून डोंगराच्या शिखरा- वर उभे असलेल्या प्रत्येकाला लक्षपूर्वक पाहिले. त्यांच्यात साधकाने सांगितले तशी एक व्यक्ती होती सरी. "तोच गडेकोड वाटते?"

तो राणीचा सगू असो की कोणी दुसरा असो, आपला नक्कीच सगू नाही. आपला सगू कुपाणजितच आहे. आपण बाणाने कोणाला ठार करावयाचे झाले तर त्यालाच करावचे."

असा विचार करून जयशीलने धनुष्य हातात घेतले आणि एकदां डोंगराच्या शिखराकडे मान वर करून पाहिले. पुष्कळ मेंढेस्वार त्याच्या नवळन उभे होते. आणखी अनेक भाले हातात घेऊन सृजे डोंगरावर चढायला सिद्ध होते.

जयशील सृजांच्या राणीकडे वळून म्हणाला— "राणी! तुमचे अनुयायी बुद्ध करायला सिद्ध झालेले दिसत आहेत! मी एका बाणाने वनमाणसाला आणि तुम्ही म्हणता महाकायला मारू शकणार

तरी वनमाणसाने खाली टाकला आणि स्वतःचे हातपाय सोडविण्याची धडपड करीत असलेला दिसला.

ते पाहून सृजांचा सेनापती अत्यंत आनंदाने जयशीलला म्हणाला— "अहो, या भयंकर प्राण्याला ठार करायला हीच संधी उत्तम आहे. नेम धरून मारा त्याला."

सृजांची राणीसुद्धा होकारार्थी मान हलवीत म्हणाली— "बरोबर असलेल्या त्या महाकायाशिवाय त्या वनमाणसाची मुद्दां आम्हांला भिती वाटते आहे. त्याला लोळविलात म्हणजे आम्हांला ठार कर- ण्याच्या वेतात असलेल्या आमच्या सगूला, त्या गडेकोड दुष्टाला आणि त्याच्या

माही, हे मी सांगायला नको. माझा बाप विकडे पडल्याबरोबर सगू तुमच्याशी बोन हात करायला सावध होऊन तयार राहणार. तेव्हा मुद्द करायला ही वेळ बरोबर आहे की नाही, याचा नीट विचार करा."

सुजांची राणी सेनापतीकडे त्याचे स्वा-विषयी काय म्हणणे आहे, हे विचारण्याच्या हेतूने पाहू लागली. सुजांचा सेनापती ऐदीत आपला भोला वर उचलून आपल्या मेंढपावर बसत म्हणाला—"महो, तुम्ही त्या दुष्टावर नेम धरून बाण सोडा. आजपर्यंत आमच्या शत्रूने मात्त्यांच्या फेंकी शिवाय दुसऱ्या कोण-त्याही उपयोग केलेला नाही. बाणही वस्तूच त्यांना माहीत नाही. तुमचा बाण त्यांची उडून जाईल. जाम्ही बरोबर वेळी हल्ला चढवू आणि त्यांना डोंगरापलीकडे पळवून लावू. शक्य झाले तर त्यांच्या वस्तीत शिरून त्यांच्या झोपड्यांना आणि गावांना आग लावून ती साक करू."

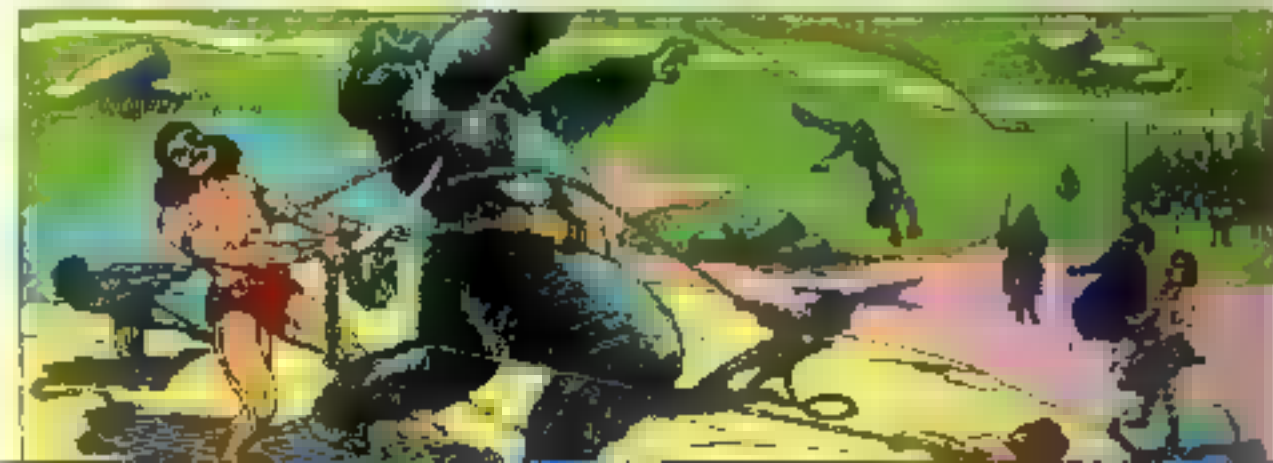
"हे ठीक झाले सेनापती! परंतु आपल्या उत्साहात त्या वनमाजसाला

माणसास विसरतो आहेस! तसे तुमच्या आणि तुमच्या सैनिकांचे शौर्य एकदा पहावयाचे माझ्या मनात आहे." जयशील म्हणाला.

"जयशील! हीच मोक्याची वेळ आहे. बाण सोडा, वनमाजूस त्याला बांधलेली दोंरी तोडून एका सुजाला वरून उभा आहे, पहा." असे थोड्याने ओरडून म्हणाला.

जयशीलाने वनमुष्यावर बाण ठेवून वन-माजसावर नेम धरला आणि बाण सोडला. बाण 'सु...ई...' असा आवाज करीत जाऊन वनमाजसाच्या कंबरेला लागला. दुसऱ्या क्षणाकडे वनमाजूस जोराने ओरडला आणि त्याने हातात एका सुजाला उचलून धरले होते त्याला डोंगराच्या कालव्या बाजूला फेकले.

सुजा मरणान्या भीतीने तरंगत ओरडत येत असता सेनापतीने आपल्या अनुयायांना सावध रहायला सांगितले. मेंढेस्वार आणि पायदळ जव-जवकार करीत झाले उचलून पावत उत्साहाने डोंगर चढू लागले. (क्रमशः)

खरा हेतू

विष्णूादिस्थाने मापला हट्ट सोबला नाही.

तो साडाजवळ गेला, प्रेत जांघावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीम होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तुम्हासारख्या शहाण्या माणसाने परिस्थितीबद्दल होऊन असे बाणने आपचर्पच वाटते आहे. असम्य माजूस चांगली संधी मिळाली असूनही तिचा लाभ घेत नाही. त्याचे उदाहाण म्हणून तुला मी कीक नावाच्या एका राजाची जातीच्या माणसाची गोष्ट सांगतो. लक्षा घेऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

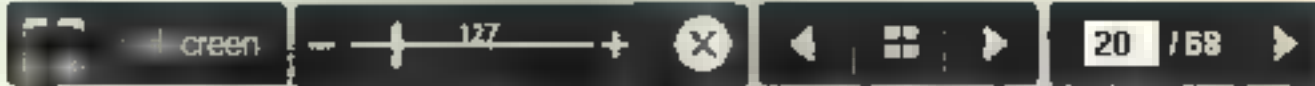
कार पूर्वी कामरूप देशाच्या गादीवर मलयसेन नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याला मूलबाळ नव्हते. गादी बळकावण्याच्या हेतूने राजाचा वध करण्याचे अनेक कट झाले. ही कारस्थाने कोणाची

आहेत त्याचा शोध लावणेदेखील मलय-
सेनला शक्य होत नव्हते.

मध्यंतरी पूर्वेकडील जंगलात एका
वाघाने फार घुमाकूळ मांडला असल्याने
राजाला कळले. म्हणून राजा त्या त्या
वाघाची शिकार करण्यास निघाला. राजा
आपल्या दोघां अंगरक्षकांसह जंगलात खूप
हिडला. राजाला त्या जाड रानात एकटा
पाहून त्याचे दोघे अंगरक्षकच तलवारी उपसून
राजाला मारामला धावले. राजाने देखील
आपली तलवार उपसली व युद्ध करू लागला.
परंतु राजाचे उतारवय होते आणि दोघे
अंगरक्षक तरुण होते. म्हणून दोघांशी एकदम
युद्ध करणे राजाला साध्य झाले नाही.

जातीचा तरुण राजाच्या मदतीला धावला.
त्याने आपल्या भाल्याचा वार करून
एकाला ठार केले आणि दुसऱ्याला राजाने
■ त्याने मिळून ठार केले. अशा तऱ्हेने
राजा त्या संकटातून वाचला.

वीरू नांवाचा तो तरुण एका रानटी
जातीच्या नायकाचा मुलगा होता. नायक
एका लुटेराच्या टोळीचा पुढारी होता.
वीरूने राजाला वाचविले ते राजमक्तीमुळे
नसून एका वृद्ध अक्तीला दोघे ■
धावलेले पाहून त्याला त्याची कीव आली.
परंतु ती गोष्ट मलयसेन राजाला माहीत
नव्हती. त्याने वीरूचे आभार मानले व
त्याला आपल्याबरोबर राजधानीत बोला-
वून घेऊन गेला. राजधानी कशी आहे
पाहून येथ्याच्या कुतूहलाने वीरू राजा-
बरोबर आयला तयार झाला.

राजवाड्यात पोचल्यावर राजाने वीरूला,
गुप्तपणे काही राजदोष्टी आपला वध
करण्याचा प्रयत्न करीत असल्याचे, पण
कारस्थानी कोण आहेत ■ कळत नसल्याचे
सांगितले. त्यानंतर राजा वीरूबरोबर
नेवायला बसला. दोन घासच तोंडात
घातले असतील, राजा एकाएकी बेखुद
होऊन पडला. कोणीतरी त्याच्या अन्नात
विष कालविले होते.

धावत आला. राजवेद्याने केल्या औपचो-
पचाराचा काही उपयोग झाला नाही.
तेव्हां मरण येण्यापूर्वी मलयसेन राजाने
प्रधानाला वीरूच आपला वारस असल्याचे
सांगून प्राण सोडला.

ह्या सर्व गोष्टी बघी दोन घडीत
झाल्या. वीरूला काय करावे सुचना. निघून
जावेसे वाटले त्याला. परंतु विष प्रयोग
करणारा कोण याचा शोध लावण्याशिवाय
निघून जाणे त्याला ■ नाही.

राजा मेल्यावर वीरूचा वध करण्याचे
मुद्दा अनेक ■ झाले. परंतु सुदैवाने
त्या संकटातून ■ वाचला.

त्याच सुमारास लुटेऱ्यांचा घुमाकूळ
बाबला. हे लुटेरे आपलेच लोक आहेत ■
वीरूला माहीत होते. म्हणून लुटेरा लुटे
असूनही त्याने तिकडे दुर्लक्ष केले.

अशा परिस्थितीत एके दिवशी सेनापतीने
वीरूला घेऊन सांगितले की, चोरांचा नायक
कंद झाला आहे आणि महाराजांचा हुकूम
असेल तर त्याला मृत्युदंड दिला जाईल.

वीरूला वाटले की तुरुंगात जाऊन
टोळीचा नायक कोण आहे, हे पाहून यावे.
त्याप्रमाणे तो सेनापतीबरोबर तुरुंगात गेला.
कंद झालेला लुटेरा वीरूचा उजवा हातच
होता. वीरूला पाहताच सुटकेची आशा

■ डोळ्यात झळकु लागली. तो
बोलताबोलता धावला. वीरू लगेच मागे
फिरला आणि निघून गेला.

आपल्या एका अनुयायाला तुरुंगात पाहून
वीरूचे मन घुसळून निघाले. रात्री त्याला
शोपच लागली नाही. मध्य रात्रीच्या
सुमारास तो तुरुंगात गेला आणि आपल्या
साथीदाराला मुक्त केले आणि स्वतः
त्याच्याबरोबर राज्य सोडून निघून गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले—
“राजा, वीरूने आपला राज्यावरचा अधि-
कार कां सोडून दिला? कोणी त्याचा वध
करील म्हणून का? की राज्य करण्याची
योग्यता त्याला स्वतःच्या अंगात नसल्या-

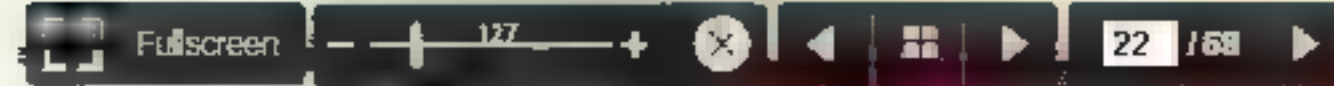
सारखे वाटले? कट कोण करतात याचा छडा मनात असूनही त्याने तो कां लावला नाही? एका साथी मित्राला तुरुंगात पाहून तो कां कचरला? तो राजा होता, तुरुंगातून कोणालाही माफ करण्याचा त्याला अधिकार होताच की नाही? त्याचा प्रयोगही कां केला नाही? या शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू विले नाहीस तर, परिणाम तुला माहीत आहेच, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

"वीकला कोणी बघ करील याचे भय असावेसे दिसत नाही." विक्रमादित्य असे म्हणत पुढे म्हणाला—"तसे असते तर राजाच्या बधाबरोबर त्याच्या बधाचाही मारलेला होता, तर तेव्हाच पळून गेला नसता का? त्याच्या मनात बघत बघायचे एकच एक कारण दिसते आहे. आपल्या मित्राला तुरुंगात टाकण्याचे मूळ-कारण तो स्वतःच ठरला असता, सेनापती-कडून मित्राला मुक्तता देवविणे त्याला

पदावर राहू शकला की नाही, याची शंकाच होती. तो स्वतः वीरांपैकीच एक आहे, असा संशय घायला जाण होता. राजा होणे म्हणजे मरणाचा तयार असणे, त्याला असल्या गोष्टीचा तिटकाराच वाटला. तसा तिटकारा वाटल्यावर कट कारस्थाने कोण करतो आहे, याचा शोध लावणे हा प्रश्नच त्याच्या मनात राहिला नाही, ही अगदी स्वाभाविक गोष्ट होती. म्हणून वीर पुन्हा आपल्या मात्मीय बांधवांकडे निघून गेला. जेथे कोणी आप्तबंधू नाही, ज्या राज्याची आपुलकी वाटली नाही, त्याचा मोह तरी राहणार? रानटी जातीच्या जीवनातच तो व्हायला निघून गेला.

असातऱ्हेने राजाचे मीन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा साडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

मुक्तेच उजाडले होते. मुरारी आंब्याच्या साडाखाली तोंड धुवत बसला असता त्रिलोचन माळाचा चाळीसीतला एक गावकरी पाबराबुडरा होऊन आला आणि धापा टाकीत मुरारीच्या समोर राहिला.

"काय हो काका? इतक्या उजाडतांच आलात?" मुरारीने गावकऱ्याला विचारले.

त्रिलोचन मटकन खाली बसला आणि दोन्ही हात कपाळावर आपटून म्हणाला—"मेलोच की रे!"

"बोरी झाली का? की कोणी बरफोडी केली? काय झालं तरी काय?" मुरारीने विचारले.

"डाकाच म्हण, परंतु डाका घालणारा वामच्या शेजारचा 'मोठा' माणूस होता, किशोरी ठाकूर." त्रिलोचन म्हणाला.

"काय, झालं तरी काय? ऐकू तर रे!" मुरारीने विचारले.

"गेल्या वर्षी मी किशोरी जनकून वोन वी कर्जाळ घेतले होते. पावतीवर त्याने माझा आंगठा घेतला. आपल्याला वाचयला कोडे आहे? त्या दोनसे रुपयांसाठी म्हणे, मी आपली एक एकर जमीन गहाण ठेवली त्याच्याकडे! त्या जमिनीवर कच्चा ककून घ्यायला दोघाजणां-बरोबर काल दुपारी आला. साक्षीदारांच्या सहाय्य आहेत; त्याचीच मागसे होती ती!" त्रिलोचन म्हणाला.

"काका, काळजी करू नका. कोर्टात त्याची केस टिकणे शक्य नाही. एवढे खरे की, तुम्हाला थोडा घास सोसावा लागेल आणि वेळही थोडा फुकट घालवावा लागेल. एकट्या किशोरी ठाकुराचेच कशाला, गावांत कोणी विकला सवरलेला नसल्यामुळे

आणखी कित्येकांना फावते आणि जीव ज्यायला तयार होतात. फसवेगिरी जशीच चालू आहे. याविषयी काय करायचे ते मी पाहून घेतो. तुम्ही अगदी बेफिकीर रहा." असे सांगून मुरारीने त्रिलोचनला निरोप दिला.

मुरारी वकीली नुकतीच पास करून जवळच्या तालुक्याच्या गावी 'प्रेक्टिस' करू लागला होता. तो दर रविवारी आपल्या कमलापूर गावी येऊन आपल्या आईवडिलांबरोबर रहात असे. कमलापूर गावी शेतकरीवर्गच जास्त होता. काही ग्रामीण उद्योगधंद्यात गुंतलेले गावकरीही होते. त्यांना कोणालाच लिहितां वाचतां येत नव्हते. विद्याभ्यास करावा, शिकावे

जवळ सर्वच अशिक्षितच होते.

लिहिता वाचतां येत नसल्यामुळे आपल्या गांवकऱ्यांना किती कष्ट सहन करावे लागतात याची कल्पना मुरारीला नांगली होती. त्याने वयस्कर लोकांना शिकविण्यासाठी गुप्फळ प्रयत्न करून पाहिले, पण कोणी त्यात रस घेत नव्हता.

ते म्हणत—“बाबा रे! सरस्वतीची आमच्यावर कृपा असतो तर लहानपणीच नसतो का शिकलो. आमचे आयुष्य एवढे झाले आणि आता कमलं शिक्षण? आमच्या तश्यातच ■ नाही.” मुरारी आता काय करणार? यय्य झाला.

त्याने या संधीचा फायदा घ्यायचे ठरविले. लहान वसो की वडीलधारी मंडळी असोत कोणोही निरक्षर असतां कामा नये, त्याने यासाठी कंबर बांधली. त्याने आपला कार्यक्रम पार पाडण्यासाठी त्याची वायको सुमती हिला आपल्या गांवात ठेवले आणि गावकऱ्यांशी बोलून पाहिले. विचारेतो, तेच तेच उत्तर देई. सरस्वतीची कृपा आम्हां गांवड्यांवर नाही! त्यांच्याशी वादविवाद करण्यात अर्थ नव्हता. त्यांचा अंधविश्वास मूळ पट्ट बसला होता त्यांच्या मनात काहीतरी अद्भुत असेल तरच त्यांचा विश्वास बसणार, अशी त्याची मान्य झाली.

काहीतरी अद्भुत दैवी आश्चर्य वाटावे असे केल्यास या गावकऱ्यांच्या मनांत विश्वास बसेल. त्यासाठी त्याने एक युक्ती योजली. त्याने सुमीतबंधु नावाच्या एका जादुगाराचा सल्ला घेतला.

मुरारीने कागदाचे शेकडो तुकडे घेऊन त्यांवर, बोक ताज्या कडुलिंबाच्या रसाला बुडवून त्याने “होय” असे स्पष्ट शब्दात लिहिले. लिहिलेले सर्व कागद वाळवून घेतले. त्यांच्या सहाय्याने गावकऱ्यांना काहीतरी अद्भुत दाखवायचे त्याने ठरविले.

कमलापूर गावाला लागून एक ओढा वहात होता. ती सरस्वती नदीचीच एक धारा आहे आणि फार पवित्र नदी आहे, असा गांवकऱ्यांचा दृढ विश्वास होता.

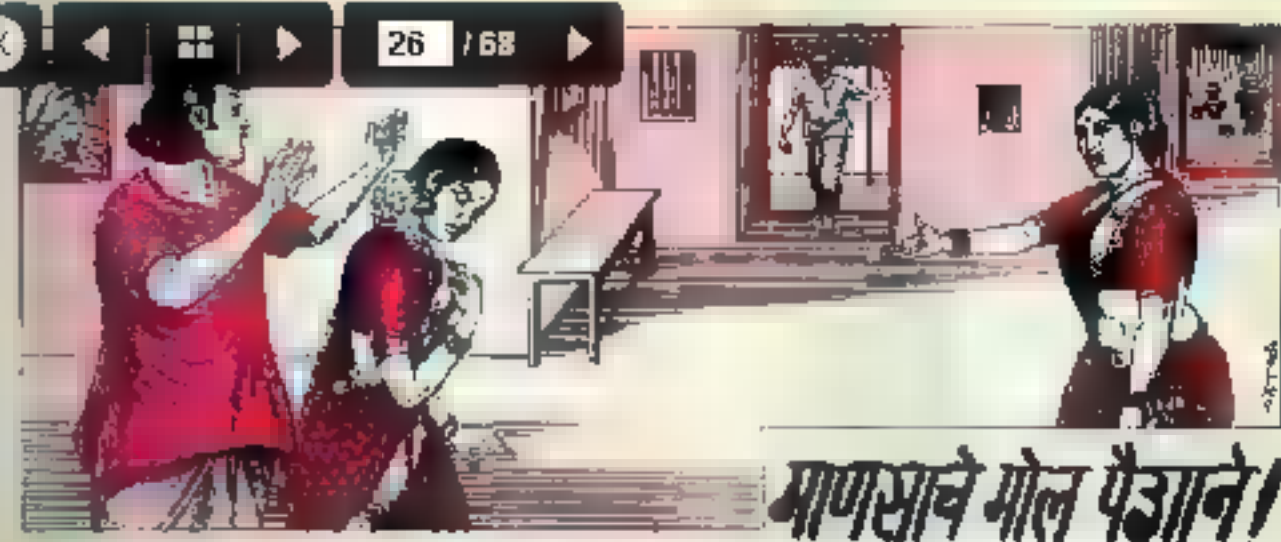
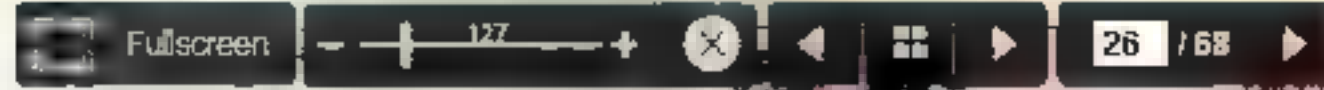
त्यांच्या या अंधविश्वासाचा मुरारीला फायदा झाला.

त्याने सर्व गावकऱ्यांना एकत्र केले व म्हणाला—“तुम्ही नेहमी म्हणता की सरस्वतीदेवीचा तुमच्यावर कोप आहे आणि तुम्हांला लिहिता वाचता न येण्याचे कारण देवीची अवकृपा आहे, होय ना? देवीने स्वतः समोर येऊन तुम्हांला असा शाप दिला आहे का? नाही. तसे कधी होणेच शक्य नाही. फक्त तसा तुमचा विषवास झाला आहे. मी तो विषवास निरर्थक आहे, असेच म्हणेन. ती विद्येची देवी आहे, असे कधी म्हणणे शक्यच नाही. लहान थोर, गरीब श्रीमंत सर्वांनी शिकावे, त्यांच्यावर आपली भर्जा असावी, असेच तिला असणार. पहा कागदाचे कोरे तुकडे आहेत. त्यांवर काही लिहिलेले नाही. प्रत्येकाने एक एक कागद उचला. तुम्ही या सरस्वती-नदीच्या पाण्यात बुडवून विचारा, ती शिकावं म्हणते की शिवू नका म्हणते, कीच सांगेल. ती आपलं मत कागदावर लिहील.”

झाल्यासारखं दिसलं. स्त्रीपुरुष सर्व श्रद्धाळू गावकऱ्यांनी कागदाचा एक एक तुकडा वीरूकडून घेतला. नदीवर जाऊन पाण्यात तो तुकडा बुडवून ‘जाम्ही शिकावं का?’ असे सरस्वतीदेवीला मनात विचारलं. काही वेळाने कागदावर “होय” अशी अक्षरे ठमटलेली दिसली. म्हणून मुरारीने बसकरांसाठी शिक्षणाचा कार्यक्रम सुरू केल्यावर कोणी नकार देऊ शकला नाही. त्यांनी शिकावं हो देवीचीच इच्छा होती!

त्या सर्वांना शिकविण्याची जबाबदारी सुमतीवर येऊन पडली. दर रविवारी येऊन मुरारी तिला आवश्यक मदत करीत असे. हळू हळू समाजसुधारणा करणाऱ्या एका संस्थेचा सहकारसुद्धा मिळाला. एका वर्गाच्या आत त्याने आपला कार्यक्रम यशस्वीरीत्या पार पाडला. आता कमला-पूर गावी लिहिता वाचता येत नाही असा एकही नावकरी उरला नाही. गावाला सरस्वतीपूर हे नाव मिळाले.

माणसाचे मोल पैजाने!

एका गावी लक्ष्मीधर नावाचा एक गरीब माणूस रहात असे. त्याचे आईवडील महानपणीच तेव्हां तो अगदी अमात्य पोरका झाला. त्याच्यावर दया करी त्याच्या मामाने चरी बोलावून नेले आणि मामाच्या घरीच तो लहानाचा थोठा मामाने त्याला शाळेत पातले, परंतु मामीने त्याला शाळेतून काढून घरकामाला लावले.

लक्ष्मीधराच्या मामाला सुंदरी नावाची एकुलतो एक मुलगी होती. लहानपणापासून दोघं बरोबर वाढली. बरोबर खेळणे, भांडणे आणि शाळेत जाणे एवढेच काम त्यांना असे. दोघांची जोडी छान जमली होती. खेजारपाजारची मंडळी त्यांचे परस्परान्वरचे प्रेम पाहून म्हणत—“दोघांची जोडी कशी छान जमली आहे! मोठेपणी दोघांचा संसार सुखाचा होईल.”

सुंदरीला तहाण लागलं तेव्हांपासून ती थोडी बुरबुर राहू लागली. मुलींना शहाणपण लवकर येत म्हणतात. लक्ष्मीधरने सुंदरीच्या नागण्यात पडलेला फरक ओळखला, परंतु त्याने ती गोष्ट मनाला लावून घेतली नाही. आई रागावते म्हणून ती दूरदूर असते, तिचे आपल्यावरचे प्रेम थोडे-वेळील कमी झालेले नाही, असे तो मनाचे समाधान करून घेई. त्याच्या मनात सुंदरी-वरचे प्रेम वाढतच राहिले.

एकदा सुंदरी एकटीच बसली होती हे पाहून लक्ष्मीधर भांडाराच्या पावलांनी तिच्याजवळ गेला आणि तिचे थोळे थोडो हातांनी बंद करून चमा राहिला. नेमकी त्याच वेळी सुंदरीची आई संपाकघरातून आली आणि तिने ते पाहिले. तिने रागा-रागाने बाहेर बैठकीत जाऊन नवऱ्याला बोळावून आणले व म्हणाली—“तुमची

हाथ का हा मारता ! लक्ष्मीधरने मामाकडे बळून विचारले.

“ बघ, सुंदरीचे नाव काढलंस तर तंगड्या मोडतील. कोठून ही घोड अडकवून घेतली गळघात कोण जाणे? तुला कोणी विचारणारा नव्हता म्हणून नव्हते का घरात घेतलं? तुझ्याशी तिचं लग्न करून दिलं तर तिला म्हायला घालायला तरी आहे का तुम्ही लायकी?” मामा म्हणाला.

लक्ष्मीधरने आपल्याकडून मामाला जितके मागणे शक्य होते सांगून पाहिले— “मागसात माणुसकी पहावी, पैसा पाहू नये; सुंदरीवर प्रेम आहे, मामा !” म्हणाला लक्ष्मीधर.

“प्रेम घेऊन वाटाघाट आहे का रे? घर, दार आणि कायला मिळत का? चांगुलपणाने मूठभर तांदूळ तरी मिळतील का? ह्या तत्वज्ञानाच्या गप्पा माझ्याजवळ नको सांगूस, पैसा असेल तर हे सर्व मिळतं.” मामा म्हणाला.

लक्ष्मीधरचा पुरुषार्थ जागा झाला. म्हणाला— “बरं तर मामा ! रक्ताचा धाम करून पैसा मिळवीन नेव्हांच सुंदरीचा हात घरीन. पैसा मिळवू शकलो नाही तर पुन्हा तोंड दाखविणार नाही. एका वर्गाचा अवधी मागतो आहे. त्रापवंत सुंदरीच्या

लग्नाचा विचार करू नका. असं म्हणाला आणि निघून गेला.

“तू पैसा मिळविणार आणि मी मुलीला तुला देणार. दोन्ही गोष्टी सात्याच वाटलं होय ?” मामा मनातल्या मनात म्हणत हसला.

घर सोडून निघाल्यावर लक्ष्मीधरला पैसा मिळविणे म्हणजे काय ते कळू लागले. याम गाळून दिवसभर मेहनत केल्यावर जेमतेम पोट्यापुरतें त्याला मिळें. मग पैसा कसा ? त्याला आपल्या जीविताचा कीट येऊ लागला. माणुसकी आणि चांगुलपणावरचा विश्वासच उडून गेला.

एके दिवशी रात्री लक्ष्मीधर कोणाच्यातरी घराच्या पडवीत पडून झोपला असता दोघे जण बुरसा तोंडावर घेऊन कोठून तरी चोरी करून रस्त्यावरून येत असतांना त्याला दिसले.

लक्ष्मीधरने संतापून एकाच्या पोवाडीत बशी एक लगावली की, तो दूर तोंडघशी जाऊन पडला. ते पाहून दुसरा थरथर कापू लागला.

“सरळ बोलता की नाही, कोठून आणलेत हे पैसे चोरून? नाहीतर कसे मिळाले एवढे पैसे तुम्हांला लाज नाही वाटत हे नीच काम करायला ?” श्रीधरने दड्यावून विचारले.

ते ऐकून दुसरा म्हणाला— “अहो, कोणाला नीतीने, चांगुलपणाने बाधी पैसा मिळतो का? हीच गोष्ट तुम्ही चार पैसेनाल्या श्रीभतांना विचारून पहा, एकदा. पहा, ते काय म्हणतात ते. चुकलो, माऊफ ! पैसे किती आहे विचारा, कसा आला विचारू. पैसा मिळवू शकणाऱ्यासमोर पैसा न मिळवू शकणाऱ्याने बांकूमच बागलं पाहिजे नाही का? लग्नाची बोयकोसुद्धा पैसा मिळव म्हणते, पण कसे मिळवावे हे नाही सांगत. अजून तुम्हांला पैसाची गंमत कळलेली दिसत नाही, होय ना ! त्याच्यासमोर चांगुलपणाची गोष्ट काढली तर यद्दा होते.”

मुलगी आतां मोठी झाली आणि ही यद्दा-मत्करी तुमच्या भाव्याला शोभते का? उद्या तिचं लग्न कसं होईल हो ?” असे म्हणत ती तोंडाला आलं ते झोळली.

ते पाहून लक्ष्मीधर चकित होऊन म्हणाला— “मामी असं काय झालं हो, एवढे रागवायला? मी असतां तिचे आणखी कोठे लग्न करण्याचे काय म्हणता ?”

“होय तर, जाऊन माजला आहेस ! म्हणून असं उलटं बोलतो आहेस का? पुन्हा मुलीच्या अंगाला हात तर लाव, हातपाय मोडून घराबाहेर हाकलून देईन. लक्षात ठेव !” असे म्हणत मामी सुंदरीचा हात घरून घरात तिला ओढून घेऊन गेली.

लक्ष्मीधर विचारात पडला. थोडा वेळ थांबून म्हणाला—“मलासुद्धा पैसा हवा आहे, थोडा थोडका नाही, लाखलास रुपये पाहिजे आहेत. मला पैसा का आपल्याबरोबर ?”

चोर हसत म्हणाला—“आमच्याबरोबर किती जण आले तरी आम्हांला थोडेच पडणार. ‘जागा नाही, तोकरी नाही’ म्हणायला हे एखादे ऑफीस किंवा कारखाना आहे का हो? तुमच्यासारखे पराकामी आमच्या टोळीत सामील झाले तर आणखी काम पाहिजे? तशीबात असलं तर लाखच काय कोटीसुद्धा मिळतील. चला तर.”

हळूहळू एकेक पायरी चढत चोरांच्या टोळीचा नायक [redacted] खोमंतांना नुटून घनाच्या राखीच्या राखी आपल्या गुप्त स्थाना जमा करू लागला. परंतु चोर झाला असूनही त्याच्यातला ‘[redacted]’ मेलानव्हता. त्याने आपल्या अनुयायांना काही नियम घालून दिले होते आणि ते मोडणाऱ्याला तो कडीत शिक्षा करीत असे.

एकदा सुंदरीला भेटण्याची इच्छा त्याच्या मनात आली. त्याने बरोबर काही हुशार अनुयायांना घेतले. सर्वांनी [redacted] गृहस्थांचा पोताळ केला आणि सुंदरीच्या गावी गेले. राधात पाऊल टाकताच त्याच दिशेची रात्री सुंदरीचे लग्न असल्याचे लक्ष्मीधरला कळले.

पहाटे लग्नाचा मुहूर्त होता म्हणे, म्हणून नातेवाइकांची मोठी गर्दी होती. लक्ष्मीधरने नवऱ्या मुलाला व त्याच्या बापाला पाहिले आणि आश्चर्यचकित झाला. ते अट्टल चोर होते. मागे त्याने [redacted] लग्नाच्या मांडवात चोरी करायला गेला तेव्हा पाहिले होते तेच होते ते. त्यातला एक झाला होता नवरा मुलगा आणि दुसरा झाला होता त्याचा बाप! मामा पैशाच्या मोहाला बळी पडून सुंदरीचा गळा कापत आहे, असे त्याला वाटले.

बाणि आपल्या अनुयायांना काय करायचे ते सांगितले.

लग्नाचा विधी सुरू झाला. मंत्रघोष आणि वाजण्यांचा आवाज बाणि लग्नातला इतर गोंधळ सुरू झाला. तिकडे नवऱ्या मुलीला मागच्या एका खोलीत गोरीहाराला बसविले होते. [redacted] विटपाळरू देखील नव्हते. लक्ष्मीधरचा एक अनुयायी आत जाऊन “मुला बोलवताहेत मुली!” म्हणत तिला बाहेर घेऊन येला. दुसरा तिला म्हणाला—“तुम्हा दिलनर [redacted] आहे भेटायला, भेटून जा बाई!” आणि तिला परसात घेऊन गेला.

भटजी तिकडून ओरडले—“नवऱ्या मुलीला! घेऊन या हो!” परंतु नवऱ्या मुलीचा पत्ताच नाही. मांडवात गोंधळ उडून गेला मुलीला सोबायला लोक बाका- [redacted] करू लागले.

मुहूर्त टळला. सर्व लोक दमून भागून मांडवातच आटवे होऊ लागले.

नवरा मुलगा आणि त्याचा बाप या प्रसंगी काय करणार हे लक्ष्मीधरने बरोबर ओळखले. ते लग्न गृहातला सर्व माल पळवून नेत असता त्याने आपल्या अनुयायांच्या मदतीने त्यांना बळविले आणि चोरीच्या मालासह त्यांच्या मुसक्या बांधून त्यांना आपल्या मामाच्या घरी आणून उभे केले. त्याच वेळी लक्ष्मीधरचा एक अनुयायी सुंदरीला घेऊन तेथे आला.

“काय हो मामा, मला नकार घेऊन तुम्ही धोरोमोठ्यांची संबंध जुळवून आप-
कात की!” लक्ष्मीधर म्हणाला.

“माझी बक्कल चरायला गेली होती रे! तू देवासारखा [redacted] नसतास तर विना-
कारण मी मुलीला आणि पैशाला कायमचा मुकलो असतो.” लक्ष्मीधरचा मामा म्हणाला.

लग्नाची तयारी सर्व फुकट व जातां नाते-
वाइकांना निरावा झाल्याशिवाय सुंदरीच्या बापाने मुलीचा हात लक्ष्मीधरच्या हातात दिला. लक्ष्मीधरने चोरीचा धंदा सोडला आणि मामाच्या घरी राहू लागला.

सोने वनविण्याचा मंत्र

रामू आणि द्यामू एका सामान्य स्थितीतल्या कुटुंबातले होते. त्यांना सोने करायची कला अवगत करून घ्यायची फार ॥ ॥ व आशा होती. कुटुंबात पडेल त्या बैराग्याला अधिचारीपणाने ते विचार लागले—'तुम्हाला सोने कसे करायचे माहीत आहे का हो?'

काही दिवसांनी एक बैरागी त्यांना म्हणाला—'ही विद्या आमच्या गुरुजींना चांगली अवगत आहे. ते गावाबाहेरच्या डोंगरात एका गुहेत राहतात.' रामू आणि द्यामू अनेक त्या बैराग्याच्या दर्शनाला गेले आणि नमस्कार करून मनातली इच्छा व्यक्त केली.

गुरु स्थित करून म्हणाला—'मला माहीत आहे कसे सोने करतात ते. परंतु गुरुदक्षिणा म्हणून प्रथम प्रत्येक शिष्याने पांच पांच सोन्याची नाणी दिली पाहिजेत.

तरच मी ही विद्या शिकवीन. गुरुदक्षिणा दिल्याशिवाय ही मंत्रविद्या यशस्वी होत नाही.'

रामू आणि द्यामूने त्यांच्याजवळ जेवढे पैसे होते ते देऊन पांच पांच सोन्याची नाणी विकत घेतली आणि गुरुला जाऊन भेटले. त्याने शिष्यांनी दिलेली नाणी घेतली व म्हणाला—'शिष्य असावेत तर असे! मी तुम्हाला एक मंत्र शिकवितो. तो पाठ करा. तो मंत्र कागदावर लिहिला तर मंत्राचा प्रभाव रहात नाही.' असे सांगून त्याने उच्चार करायला अत्यंत कठीण मंत्र सांगितला.

द्यामूने सहजी तो मंत्र पाठ केला. परंतु रामूची जोमच वळंना. म्हणाला—'गुरुवर्य! सोने करायची कला मला प्राप्त नाहीचो वाटते आहे.' बोलताना त्याच्या तोंडावर निराश झळकली.

'तुम्हाला दुर्भाग्याला आतां मी काय करू? परंतु मी तुला एक मदत करू शकेन. आतां श्यामूने मंत्र शिकलाच आहे, तर त्याच्या मंत्राचा प्रभाव पहिल्याने पाहिला पाहिजे. त्या प्रयोगात जे सोने तयार होईल ते सर्व तू घे.'

नंतर गुरु श्यामूला म्हणाला—'आज शुक्ल पक्षातली नवमी आहे. यापुढे तू दर शुक्ल नवमीच्या दिवशी सोने करायचे. म्हणजे महिन्यातून एकदा बरं का! ते देखील ॥ ॥ एकदांच! तू हा नियम मोडलास तर तुला ॥ ॥ मंत्राचे ॥ ॥ मिळणार नाही. पहिल्याने मिळालेले सोने ॥ ॥ करावे लागते. तू श्यामूला दे.'

त्याने दोन्हीरूय सूच माघेल एवढे मडके आणून ॥ ॥ बाळू भरली आणि त्यावर पानेपासोळा झांकून ठेवला. नंतर श्यामूला डोळे मिटून मंत्र म्हणायला सांगितला. द्यामूने मंत्र म्हटला आणि मडकावरचा पासोळा बाजूला साखून पाहिले तर मडकात चकचकीत सोन्याची नाणी त्याला दिसली.

घुसून ते मडके रामूला दिले व महिन्या-नंतर वापरायला सांगितले. त्यातले सोने पाहून रामूचे डोळेच फिरले. एवढे सोने मिळाले आहे तर आयुष्य भर आपल्याला पुरे आहे, असे त्याला वाटले.

नंतर त्या दोघांना गुरु म्हणाला—'मलाचो! मी येथे फार दिवस राहणार नाही. तुम्हाला एकाही शंका आली तर तुम्ही या गुहेत या. तुमच्या शंकेचे निरसन करून देण्याची ॥ ॥ मी करून ठेवतो. बरं तर जा आतां.'

त्याचा निरोप घेऊन रामू व द्यामू आपापल्या घरी परत निघून गेले. रामूने ते मडके त्याचे तोंड बंद करून आपल्या परसात गुप्तजागी खोल खड्डा खणून त्यात छान पुरून ठेवले.

द्यामू पुढल्या शुक्ल नवमीची आतुरतेने वाट पहात बसला. त्या दिवशी त्याने आपले मोठे घंगाळ नहाणी घरातून आणून

अतरचा सोदागर

एका गावी अमीर आणि हसन नावाचे दोघे मित्र होते. अमीर पहिल्या नंबरचा आठवी होता आणि अमीर की तो कोणत्या तरी संकटात सापडे आणि त्याला काय करावे सुचत नसे. हसन ऐन येऊन त्याला संकटातून सोडवी.

दोघां मित्रांनी एकदा कोणतातरी व्यापार करून खूप मिळवायचे ठरविले. त्यांना कोणताही कामधंदा येत नव्हता. मग कोण त्यांना काम देणार? व्यापार करायचा तर थोडे तरी भांडवल पाहिजे. म्हणून दोघांनी आपापले घर विकून भांडवल उभे केले. त्यांनी निरनिराळ्या तऱ्हेची अत्तरे एका घाऊक व्यापाराकडे जाऊन विकत घेतली. अत्तराच्या लहान लहान वाटल्या एका कातड्याच्या पेटीत घेऊन दोघे अत्तर विकायला निघाले.

अमीर पूर्वेच्या विसोने निघाला. विचस-भर प्रवास केल्यावर तो एका जंगलाच्या टोकाच्या मेळून पोचला. त्याचे सर्व कपडे घामाने भिजून घामाची घाण येत होती. ही कोणत्याही व्यापाऱ्याला गोम-पारी गोष्ट नाही, हे त्याला माहीत होते.

म्हणून अमीरने एका बऱ्याचाली कातड्याची बॅग उघडून अत्तराची एक वाटली बाहेर काढली. त्याने कापसाचा एक फाहा अत्तरात बुडवून आपल्या सर्व चोळला.

त्याच वेळी बऱ्याचाली पारच्या हलू लागल्या आणि त्याला समोर बाईने एक रूप दृष्टीस पडले. तिने विचारले-“तू हे काय करतो आहेस रे?”

अमीरला ती भुतीण असावीशी वाटले. तो रागाने म्हणाला-“तुला दिसत नाही का, मी अत्तर लावतो आहे?”

त्यांत बाळू भरली आणि त्यावर पानेपाचोळा झांकून ठेवला. नंतर छोटे मिटून गुरूने धिकविलेला मंत्र म्हटला.

त्यानंतर त्याने पाचोळा बाजूला सारून पाहिले तर बाळूच होती. जंगल हलवून उकटे करून उपडे केले आणि खूप शोधले तरी त्या बाळूत काडीतकेही सोने मिळाले नाही. श्यामू रामूच्या घरी पावल्याबुद्ध्या घावला.

सर्व ऐकून रामू म्हणाला-“तू मंत्र बरोबर म्हटला नसशील. एकदाच म्हटला तर मंत्र कसा पाठ होईल?”

श्यामू म्हणाला-“मला मंत्र बरोबर येतो आहे. एकदेगील चूक नाही त्यात.”

“तू एवढा लोभीपणा मको होतास बालवायला, श्यामू! तुला एक लहान मळकेभर सोने पुरलं नसतं का? जाऊ रे, मी तरी दोन दोन शेर घेऊन काय करणार? पावशेर तुला देईन!” रामू श्यामूची समजूत घालू लागला.

त्याने पुरून ठेवलेले मळके जणून बाहेर काढले आणि झांकण काढून

पा नव्हती. त्यांनी ती नेऊन सोनाराला दाखविली.

“हे कोठून रे सोने? एका सोन्याच्या नाण्याने असली सोन्याची नाणी दहा हजार करतां येतील.” सोनार म्हणाला.

दोघे मित्र ही काय भानगड आहे चवकाशी करून पावला शेंगरातल्या गुहेकडे घावले. गुहेत कोणी नव्हते एक पत्र ठेवले होते व त्यावर दखणासाठी एक दगड ठेवलेला होता.

“बाबांनो! मंचाने कोणत्याही पदार्थाचे सोने करतां येत नाही. मेहनत केल्याशिवाय कोणालाच सोने मिळत नाही. परंतु मेहनतीशिवाय सोने करायची एकच एक युक्ती आहे. बुद्धिमानांनी मंदबुद्धि असलेल्यांना फसवून सोने करणे शक्य आहे. मला तोंच एक विद्या माहीत आहे. सोने करायचे झाले तर तुम्ही तुमच्यापेक्षा जे मंदबुद्धीचे आहेत त्यांना शोधा हाच माझा सल्ला आहे.”

राजा त्याच्या मनात एक विचार आला. दोन दिवसांच्या वाटेवर राजधानी आहे असे ऐकतो आणि म्हणे राजकन्येचा विवाहमुढा लवकरच होणार आहे. आपण हा सर्व माल जर राजाला नजराणा म्हणून दिला तर राजा मोठे इनाम देईल. ती रक्कम आपल्याला आयुष्यभर पुरेल.

असा विचार करून अमीर सरळ राजधानीच्या वाटेने चालू लागला आणि दोन दिवसात राजधानीत पोचला. राज-
विडी पाहरेकन्या-
करवी, राजाकडे अतःराचा एक सौदागर परवेणातून आला आहे, असा निरोप पाठविला. राजाने त्याला भेटायला बोलाविले. त्याने आपली पेटेचीच उघडून राजासमोर ठेवली आणि म्हणाला—“राज-
कन्येच्या विवाह प्रसंगी भेट म्हणून मी ही अतःरे आणली आहेत आणि महाराजांनी ती स्वीकारावीत.”

राजाने राजकन्येला बोलावून ती अतःरे पहायला सांगितले. राजकन्येने एका बाटलीचे बूच काढून वास घेतला मात्र आणि वेढ्यासारखी ओरडत
माझं लज्ज आहे! चाळीस वर्षांनी माझं लग्न आहे! चाळीस वर्षांनी!”

सौदागरानेच त्या बाटलीत अतःराबरोबर भूत पिशाच्च काहीतरी ठेवले होते, म्हणून राजकन्या बसोवेढ्यासारखी नाचत ओरडते आहे. त्याने अमीरच्या मुसक्या बांधवून त्याला तुळंगत टाकविले.

तुळंगत गेल्यावर त्याला भाटबले को आपण उवा अतःराच्या शिरीत भुताला कोडून ठेवले होते, राजकन्येने नेमकी तीच शिशी उघडली आणि ती भूतीण राज-
कन्येच्या मानेवर बसली. त्या जंगलात राहणाऱ्या भुतिपीला अंतःपुरात शिरायला मिळाले आहे. ती घुमाकूळ चालणार तिचे. ती राजकन्येला कधीच सोडणार नाही आणि राजा आपल्याला सुळावर बद्धविणार. तिला सोडवायला एक उपाय
पहावा.

असा विचार करून त्याने राजाकडे निरोप पाठविला की महाराज राजकन्येच्या मानेवरचे भूत उतरवायला एक युक्ती आहे माझ्याकडे.

राजाने अमीरला तुळंगतून बोलवून घेतले व विचारले—“कोणती युक्ती करणार आहेस ते आधी सांग.”
अमीर म्हणाला—“राजकन्येच्या संगत जी भूतीण शिरली आहे, मी तिला आपल्या एका शिडीत बंद करून ठेवले होते. दुर्दैवाने नेमकी तीच शिशी राज-

कन्येने उघडली.
एकच उपाय आहे. आपण राजकन्येचा विवाह माझ्याशी करून घावा. मी त्या भूतीपीला जंगलातले आयुष्यच या अंतःपुरातल्या आयुष्यापेक्षा चांगले असल्याचे समजावून देईन. नाहीतर तिला अंतःपुरात मज्जा करायला मिळेल आणि ती येथून हलणार नाही.”

ते ऐकून राजाला भाजल्यावर मीठ चोळल्यासारखं झालं. या अतःराचा सारा हेतू हा होता तर, जसेही त्याला वाटले. राजकन्येशी विवाह करून घेण्यासाठी याने ही सर्व लबाडी केली होती. राजाने शिपायांना हुकूम केला—“याला घेऊन जा, आणि अमावास्याच्या राती फांसी द्या.”

अमावस्या फार दूर नव्हती. अमीरने क्षिपायांचे पाय धरून त्यांना हुसनकडे कळवायला पाठविले. तो निरोप मिळताच हुसन भावतच आला. त्याने सर्व गोष्टींची चवकशी करून प्रसंगाची कल्पना करून घेतली.

तो सरळ राजवाड्यात गेला आणि त्याने राजकन्येच्या अंगातले मूत्र काढण्याची युक्ती त्याला माहीत असल्याचे राजाला सांगितले.

राजाने त्याची घट्टा उघडोत विचारले— "मग त्यापूर्वी राजकन्येशी विवाह करून देण्याची अट का नाही सांगून टाकीत?"

"मला तसली ■ घालायची नाही. माझी एवढीच ■ राहिल की, मी राजकन्येसमोर जे काही बोलें, त्याला आडकाठी असता ■ नये. पहिल्याने मला माणसाच्या उंची एवढी एक मोठी बेंताच्या तोंडाची झूच किंवा झांकण असलेली एक बरणी आणवून द्यावी." हुसन म्हणाला.

हुसन ती बरणी घेऊन राजकन्येकडे गेला आणि म्हणाला— "राजकन्येला या बरणीत ठेवून बरणीचे तोंड बंद करून बांधून ठेवा."

तरतूण राजकन्या मोठ्याने ओरडून बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडली. भुतिपीला वाटले की राजकन्येबरोबर ■ पुन्हा ■ करण्याचा विचार दिसतो आहे. म्हणून तो राजकन्येला सोडून जंगलात बघाच्या झाडावर पळून गेसी.

राजकन्या खुडीवर आली तेन्हा पहिल्या-सारखी लाजाळू अंतःपुरातील मुलीसारखी चालू बोलू लागली.

राजा झूच झाला. त्याने हुसनला मोठे इनाम दिले आणि ■ सांगण्यावरून अमीरला तुरुंगातून सोडण्याचा हुकूम दिला. राजाने त्याला एक इनामही देऊन झूच केले.

त्यानंतर दोघे मित्र आपल्या गावी परतले. त्यांनी आपापली लग्ने करून घेऊन छान संसार घाटला.

बधिसाची अदलाबदली

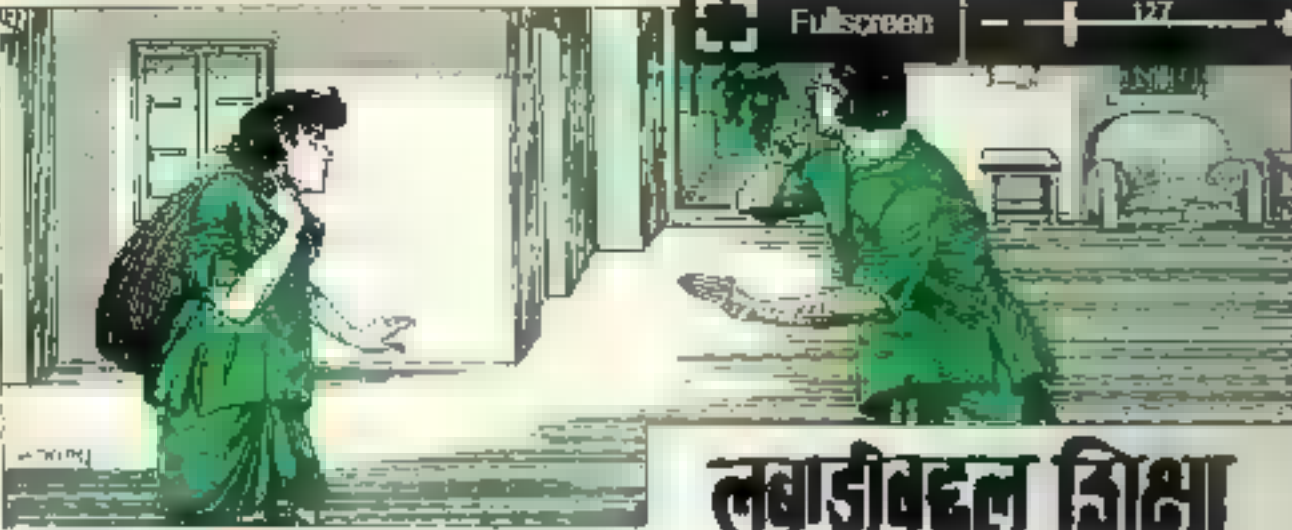
रामशास्त्र्यांना तेन्हा सप्त होऊन बरेच दिवस झाले तरी मूनवाळ झाले नाही, तेन्हा त्यांनी केसव ■ मुलाला दस्तक घेतला. त्यानंतर शास्त्रीबुवांना मुसगा झाला. तेन्हापासून केसवच्या कपाळी चरकाय आले. तो चिकला सवरला नाही. परंतु त्याचा बीरत पुत्र एक चोर चिडान झाला.

केसवने स्वतःच्या मकलेने बोडी चिडकना भिकून घेतली.

एकादा भावाच्या जमिनदाराने आपल्या बाइदिवताच्या बेली कबी आणि चिडानांचा तत्कार करण्याचे जाहीर केले. रामशास्त्री ■ औरस मुलाला घेऊन जमिनदाराच्या बाइ दिवस समारंभना द्वापर झाले जमिनदाराने सर्व कलात प्राविण्य दर्शविणारांना दुसऱ्या दिवशी बधिस देण्याचे ठरवून तसे जाहीर केले. त्याने झूज म्हुजून प्रायेकाज एक एक फुल दिले. रामशास्त्र्यांच्या मुलाला मिळया रंगाचे आणि केसवला तांबड्या रंगाचे फुल मिळाले. ■ केसवचाच तांबड्या रंगाचे फुल मिळाले होते. तो आनंदाने फिरत होता. रामशास्त्र्यांना हेवा वाटू लागला. त्यांनी दुसऱ्या दिवशी आपल्या मुलाच्या हातात ■ फुल आणि केसवच्या हातात ■ फुल देऊन दोघांना पाठविले.

■ फुल पाहताच दिवाणाने रामशास्त्र्यांच्या मुलाला कोरड्याची शिक्षावजा बधिस ■ आणि निळे फुल आणणाऱ्या केसवला तोऱ्याची नाजी दिली. अशिबित केसव जमिनदाराची असभ्यपणाने वागला होता, म्हणून त्याला नाज फुल देऊन त्याला ती जिला सांगितली होती.

लबाडीबद्दल शिक्षा

एका गावी सोमेश्वरराव नावाचे एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असत. त्यांनी खूप पैसा मिळविल्या. परंतु पैशाची हाव सुटली नाही. त्यांनी कमी मेहनत करून पैसे मिळविण्यासाठी एक युक्ती काढली.

एकादा ते रस्त्यावर फिरणाऱ्या एका भिकार्याला आवरपूर्वक बोलावून त्याला आपली युक्ती सांगून म्हणाले—“तू मी सुचविलेल्या युक्तीने जे काही मिळविलील, त्यातला अर्धा वांटो तुला. तू काम करण्यासाठी माझ्या घरी रहायला तयार आहेस का?”

भिकार्याला फार भूक लागली होती. म्हणून त्याने विशेष विचार केला नाही आणि सोमेश्वरराव म्हणाले तसे करायला तयार झाला.

त्या दिवशी रात्री सोमेश्वरराव एकदम “चोर! चोर! वांचवा!” असे जोराने

ओरडू लागला. शेजार पाजारचे लोक काठघा, माले वगैरे घेऊन त्यांच्या घराकडे धावले.

सोमेश्वररावांनी त्या आधी मागचे दार उघडून ठेवले होते आणि आलेल्या शेजारांच्या चोर त्या वाटेने पळून गेल्याचे सांगितले. लोकांनी त्या वाजून चोर कोठे दिसतो का पाहिले. परंतु चोरचा पत्ता लागला नाही. म्हणून निराश होऊन लोक आपापल्या घरी निघून गेले.

सोमेश्वररावांचा डाव साधला. कारण लोक मदतीला आपल्या घराचे दार उघडे टाकून धावले होते. सोमेश्वररावांनी ज्या भिकार्याला आपल्या आश्रयाला ठेवले होते, त्याने त्याला शिकवून ठेवून सांगितल्याप्रमाणे शेजारच्या घरात शिरून जे हाताला आले ते उचलून सोमेश्वररावांच्या घरी आणले होते.

दारे बंद केली. पोते उघडून पाहिले. त्यात पुष्कळ भांडी व इतर वस्तू होत्या. भिकार्याची पाठ धोपटून सोमेश्वरराव म्हणाले—“काय रे, तू हे सर्व उचलून आणलेस तेव्हा तुला कोणती पाहिजे नाही का?”

सोमेश्वररावांनी शाबासकी वित्याने आघोष फुललेला भिकारी म्हणाला—“सर्व लोक तुमच्या आवाज ऐकून तुमच्या घरी नव्हते आले? आतां माझा वांटो मला तो द्या.”

“काय रे मी तुला दिला तर तू तो कोठे ठेवणार? दोन दिवसांनी एकदमच देईन. मग जा घेऊन तुला हवा तिकटे.” असे मागून त्या भिकार्याच्या हातावर दोन रुपये ठेवले आणि त्याला बाहेर पाठवून दिले. नंतर तळघरात सर्व भांडी लपवून ठेवून दिली. तो भिकारी कोणाच्या तरी घरासमोरच्या बोट्यावर घोरत पडला.

दुसऱ्या दिवशी ठरल्याप्रमाणे सोमेश्वरराव पुन्हा “चोर चोर!” म्हणून ओरडले. त्याही दिवशी लोक त्यांच्या मदतीला धावले. त्यांना आलेले पाहून सोमेश्वरराव जागच्या जागी कापरे भरल्यासारखा मोठ्याने ओरडत यरघर कापत पडून राहिले.

लोकांनी त्यांना धोर देऊन उभे करण्याचा प्रयत्न केला. तर सोमेश्वररावांनी त्यांच्यापैकी एकाला घट्ट मिठी मारली आणि ओरडू लागले—“चोर चोर!”

लोकांना वाटले की कालच्या चोरीची बहुमत बसल्याने झोपेत सोमेश्वरराव ओरडत असावेत. म्हणून त्यांना धोर देत म्हणाले—“अहो, काल रात्री तुमच्याच घरात नाही, आमच्या घरातही चोरी झाली. आज रात्री पासून पाळीपाळीने आपल्या बाकीत पाहूरा खावच ठरविले आहे. आतां तुम्हांला म्यापचे कारण नाही.”

बीज पडली

रत्नपुरचे महाराव रत्नपाल यांनी एकदा धनसौजन्याची तयारी केली. जेवायला बसतांना त्यांनी आपल्या दरबारी लहान्या आपल्याच सेनारी बसायला सांगितले. तेकडो मोक पंक्तीला बसले होते. सर्वांच्या पायांवर गरजू बाबले जात होते. थुकून विदुषकाच्या पायावरच नेमका साडू गेला नाही.

विदुषक महाराजांकडे गेलेच म्हणतात—“बाबेली बाइल येऊन धुसळधार पावसाबरोबर बीज पडली किती गंमत होईल नाही?” तेव्हा राजा स्मित ककन म्हणतात—“आपल्यावर बीज पडली तर तू सुटशील का, सांग!”

“का नाही?” बाइल भासं तर तुमच्यापैकी कोणाचेच पाव उडणार नाही. तुम्ही जाडवावर हात ठेवाल. गी पाव उडालं पडून जाईल.” विदुषक म्हणतात.

तथातः तो मोष्ट आली. त्याने स्मित ककन बोलावून विदुषकाच्या पायावर साड्याच्या धार जोडण्या काढविल्या.

शेजारी निघून गेल्यावर बिकारी आला. तो सोमेश्वररावांकडे आपला अर्धा वांटा मागू लागला.

सोमेश्वरराव म्हणाले—“अरे, मी त्याच विचारात आहे. मी ती सर्व मांडी विकून तुझा वाटा तुला देईन.”

दुसऱ्या दिवशी सोमेश्वररावांनी बाजारात तो चोरीचा सर्व माल विकला आणि थरी परत येत असता तो बिकारी त्यांना भेटला. तो त्यांच्या बरोबरच त्यांच्या थरी जाऊन आपला वांटा मागू लागला.

सोमेश्वररावांनी चकित होऊन त्यांच्याकडे पहात बरडावून विचारले—“कोण रे तू? कशाला आला आहेस? पाहिजे तुला? हो घराबाहेर. नाही तर बाहेर जावून.” त्या विचाराने जे मिळतील पैसे घेऊन जाण्याचा विचार केला होता. परंतु त्याला उत्तर मिळाले आणि त्याच वेळी सोमेश्वरराव त्यांच्या देव्हान्यात देवाच्या मूर्तीखाली चोरीचा माल विकून आणलेले पैसे ठेवीत होते.

उडवायचे मनाशी ठरविले. त्या दिवशी रात्री तो एका झाडाच्या पारावर झोपला असता त्याला कोणीतरी दोघेजण परस्परांशी बोलत असल्याचा भास आला. त्याने डोळे उघडून पाहिले ते चोर होते. तो त्यांना भेटला आणि सोमेश्वररावांनी देव्हान्यात ठेवलेल्या पैशाची गोष्ट त्याने त्यांना सांगितली. म्हणाला—“मी दिलेल्या माहितीप्रमाणे तुम्ही पैसे कोरून आणलेत तर त्यातला वांटा दिला पाहिजे.”

चोरांनी त्याची बट मान्य केली. त्यांनी सोमेश्वररावांच्या शिरून त्यांचे हात पाय बांधून ठेवले. सोमेश्वरराव “चोर चोर!” म्हणून ओरडू लागले.

परंतु जोकांनी विचार केला की स्वप्नात बडबडत असावी. म्हणून कोणी नवतीला धावला नाही. चोरांनी देव्हान्यात लपविलेले सर्व पैसे उचलून नेले. त्यांनी भिकान्याला त्याचा वांटा दिला.

माणुसकी

श्रवण नावाच्या एका तरुणाने सर्व शास्त्रांचा अभ्यास केला. शिक्षण संपल्यावर तो आपल्या देशाची राजधानी मणिपूर येथे कामाच्या शोधार्थ आला. दरबारात प्रवेश मिळवायचा म्हणजे कोणाची तरी शिफारस पाहिजे किंवा अधिकार्याचा हात गरम केला पाहिजे. त्या शिवाय दरबारात प्रवेश मिळविणे अशक्यच होते. शिक्षण, संस्कार आणि पांडित्य यांपैकी एकालाही किंमत नव्हती.

ते पाहून श्रवणला फार राग आला. त्याला नोकरी मिळण्याच्या आड येणारे लोक वास्तविक त्याच्याहून अयोग्य आणि खालच्या दर्जाचे होते. योग्यता आणि अधिकार यांचा परस्पर संबंध काय? योग्यतेला अधिकारासमोर नमावेच लागते.

हे पाहल्यावर श्रवण आपल्या गुरूकडे गेला आणि त्याला आलेला अनुभव निवेदन

करून म्हणाला-“गुरुवर्य! मला असे कळून आले आहे की सन्मार्गावर चालून जिवंत राहणेच माणसाला अशक्य आहे. दुष्टाचाच मान आहे, हातात अधिकार. म्हणून मला वाटू लागले आहे की अरे, वांगले वाईट, सर्व नीतिनियम गुंडाळून ठेवून चोरी करून आणि एखाद्याच्या मानेवर मुरा चालवूनच माणसाचा उदरनिर्वाह शक्य आहे.”

तेव्हा त्याचे गुरू म्हणाले-“बाबा रे! पण ती कामे करण्यास लागणारे शिक्षण तुला मिळालेले नाही. माझ्याकडे तुला जे शिक्षण मिळाले ते तुला माणुसकी काय आहे हे कळायला, पोषक असे शिक्षण होते. दुष्टपणा करायला त्या शिक्षणाचा उपयोग होणार नाही. तेव्हा तूच सारासार विचार करून काय ते कर.”

श्रवण विचार करू लागला, मनुष्य बरे वाईट काम परिस्थितीवर करतो. त्याचा संबंध शिष्य आणि मानसिक विकासशी यत्किंचितही नसतो. तेव्हापासून त्याने चोरी करून स्वतःची उपजीविका चालविण्याचे ठरविले आणि मणिपूरला परतला.

एके दिवशी भव्यरात्रीच्या सुमारास तो एका घरात चोरी करायचे ठरवून त्या घराच्या पिछाडीच्या बाजूने घरात सरला. पिछाडीच्या खोलीतून दिव्याचा तजेंड बाहेर टोकाबत होता. श्रवण खोलीच्याजवळ भितीला टेकून उभा राहिला आणि आंतले कोणते ऐकू लागला.

घरमालक बायकोला सांगत होता-“संवडी सर्व कर्जदारांनी कर्जाची रक्कम

परत केली. म्हणून दहा हजार होम आज घरात आहेत. आतां मुलीच्या लग्नाला वाट भोकळी झाली.” नंतर त्याने बायकोला होम भरलेल्या पिशव्या ठेवायला दिल्या. तिने त्या पेटीत ठेवल्या. श्रवणाने हे सर्व घराच्या फटीतून पाहिले. श्रवण विचार लागला, हे धन चोरून नेणे, म्हणजे एक पातक आहे. कारण मुलीच्या लग्नाला बिघ्न होईल. फालतू धन ज्याच्या तिजोरीत कुजत असेल त्याच्या घरीच चोरी करायला हवी. ज्याला पैशाची गरज आहे त्याच्या घरात चोरी करणे पाप आहे.

त्यानंतर श्रवणने आपला चोरी करण्याचा विचार बदलला. त्याने वेळी त्याने आणखी एकदा पिछाडीची भिंत ओलांडून

परसात शिरसाना पाहिले. संशय काळाने श्रवण एका छाडाआड लपून उभा राहिला.

दिवे माळवून घरातली मंडळी शोपली नाहीत तोपर्यंत चोराने घरात पाऊल टाकले नाही. लपून बाहेरच उभा राहिला. स्नानंतर त्याने भिंतीला भोक पाडले आणि भात शिरला.

श्रवणाने शिडकीमून पाहिले, चोराने घरात शिरून पेटीतल्या पैल्या उबकल्या आणि भिंतीच्या भोकातून निसटून जाण्यासाठी आला. तेव्हा श्रवण बाहेर भिंतीच्या भोकाशी दबा धरून बसला. भोकातून चोर बाहेर आल्याबरोबर त्याने चोराला धरले. मोठ्याने ओरडला—“चोर, चोर!”

घरातली मंडळी जागी झाली. गोजार-पाजारची मंडळी धावली आणि सर्वांनी मिळून चोराला जूप बडविले आणि मूढे-मालासह राजासमोर नेऊन उभे केले. चोरीची चवकशी राजाच्या समोर झाली. तेव्हा राजाने श्रवणला साजीदार म्हणून बोलाविले. तेव्हा श्रवण म्हणाला—“महा-

राज! मी अनेक शास्त्रांचा अभ्यास करून शिक्षण पूर्ण केले आहे. नोकरीच्या शोषार्थ हिडत होतो. एका घरात चोराला शिरताना पाहून मला संशय आला. मी त्याचा पाठलाग केला आणि तो चोरी करून परत येत असता त्याला मी पकडले.”

राजाने श्रवणाच्या समयसूचकतेची व मादसाची रूप केली आणि त्याला मोठे बक्षिस देऊन त्याच्या योग्यतेनुरूप दरबारात नोकरीमुद्रा दिली.

स्नानंतर श्रवण पुन्हा एका आणत्या गुरूच्या दर्शनाला गेला. म्हणाला—“गुरु-वर्य! आपण चोरी करणाऱ्यांचे शिक्षण दिले नव्हते. म्हणून चोरी जाऊन-मुद्रा नीतिनियम आड आले आणि मी मार्ग फिरलो. परंतु एवढे मात्र मला आढळून आले की दुष्टपणाने मला उपजीविकेचे मिळाले नसले तरी दुसन्याने जो दुष्टपणा करून नीतिनियम भोवले त्यामुळेच, माझा उदयनिर्वाहाचा मार्ग मोकळा झाला.”

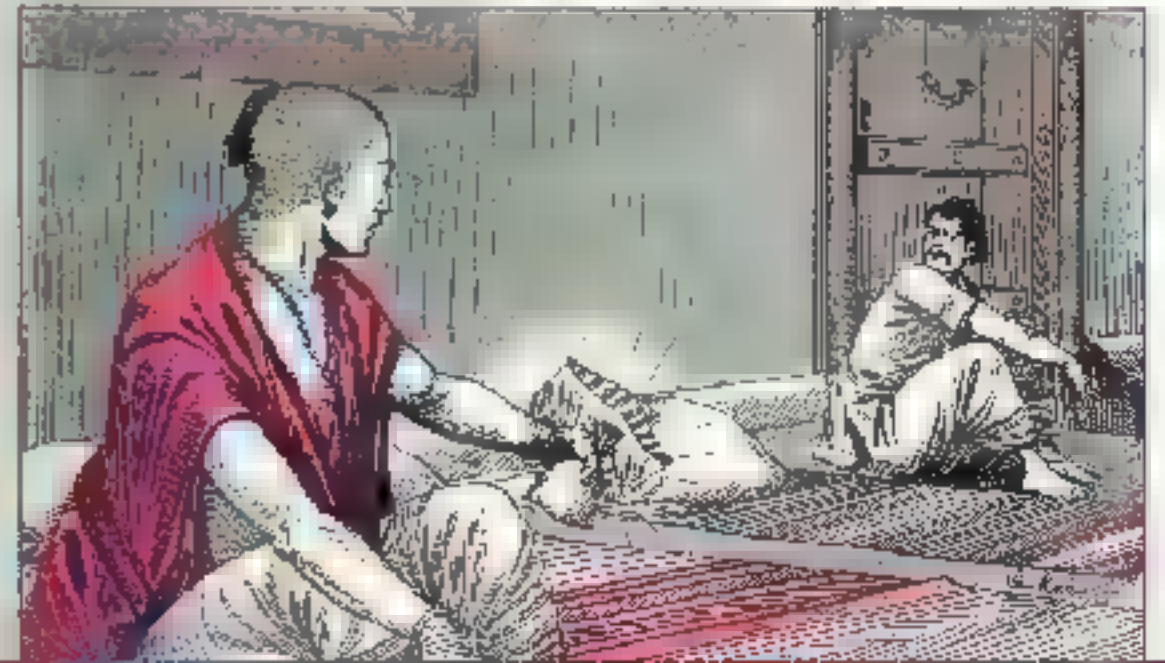
चोरच चकला

एका विद्वान पंडिताना महाराज कुणदेवरावांनी त्याच्या विद्वत्तेची पारख करून सत्कार केला व एक हजार सुवर्णमुद्रा दिल्या. पंडित सुवर्णमुद्रा घेऊन एका घर्मशाळेत उतरला. घर्मशाळेतल्या लोकांना कसे कोणास डाकड कळले की तो एक चोर पंडित आहे आणि राजाने त्याला एक हजार सुवर्णमुद्रा दिल्या आहेत.

रात्री त्या पंडिताने आपले अंधकण बंधरले आणि शोपला. पोड्या देळाने एका माणसाने देऊन घुमतीकडे आला होती तरी त्या पंडिताच्या शेजारीच आपले अंधकण बंधरले आणि शोपला. तो चोर होता.

मध्यरात्रीच्या सुमारास सर्व लोक लान झोपले असत! चोराने त्या पंडिताची पिशाची उभा घालून काढून नेली आणि उबकून पाडिली. पिशाचीत मादकाचे जसे काही नव्हते, त्याने पंडिताच्या विद्वत्पणाच्या अवलंबास त्याला कळू दिल्याशिवाय चावपून पाडिले. पण सुवर्णमुद्रा मिळण्या नाहीत.

तो चोर राजमर पंडिताने त्या सुवर्णमुद्रा कोडे ठेवले आहेत. पहावे म्हणून राहिला. उनाडत्यावर पंडित उठून तो सरळ आणि त्याने चोरालाच उनाडल्यानून सुवर्णमुद्रा काढून आपल्या पिशाचीत ठेविल्या आणि आपल्या गाडी निघून गेला. चोर बक्षिस होऊन पड्यात राहिला.

धर्मदेवता

एकदा पार्वतीच्या मनात आले की धर्मदेवता मूलोकात नीतीधर्माचे कसे पालन करीत आहे व सत्त्वर्चि लोकांचे रक्षण वगैरे कसे करीत आहे, पाहिले पाहिजे. पार्वतीची ती इच्छा पूर्ण व्हावी म्हणून शंकराने तिला विजयपूर राज्यात पाठविले.

विजयपूरच्या गावीवर असलेला नावाचा राजा राज्य करीत होता. त्याच्या दरबारात विवेकवर्मा नावाचा एक उच्च अधिकारी होता. तो अत्यंत नीतिवान आणि स्वामिभक्त होता. त्याच्या हाताखालच्या अधिकाऱ्यांना लाचलुचपत वगैरे करता येत नव्हती. या लाचखोर अधिकाऱ्यांचा प्रमुख सुरेंद्र नावाचा एक दुष्ट माणूस होता. त्याने लाचखोर साधीदारांच्या मदतीने विवेकवर्माच्या गोत्यात आणण्याचा कट केला. त्यांनी सर्वांनी मिळून एक हजार सुवर्णमुद्रा एका भांड्यात ठेवून ते भांडे विवेकवर्माच्या

परसात पुरून ठेवून दिले. त्यानंतर त्यांनी सर्वांनी मिळून राजाच्या नांवी एक गुप्त पत्र पाठविले. त्यात विवेकवर्मा पहिल्या लाचखोर असल्याचे लिहून पुढे त्याने लाच खाऊन जमविलेले सर्व पैसे आपल्या घराच्या परसात ईशान्येला पुरून ठेवले असल्याचे पाहिजे तर महाराजांनी प्रत्यक्ष पाहून सात्री प्याची वगैरे लिहिले होते. अर्थातच निनाबी होत. पत्र मिळताच राजाने काही शिपायांने-बरोबर विवेकवर्माच्या घरी परसातील ईशान्येकडील जागा खणून पाहिली. त्यात एक भांडे सुवर्ण मुद्राएवजी लढे भरलेले मिळाले.

विवेकवर्माने राजाला समजावून सांगितले की, त्याच्या शत्रूंची ही कारवाई असावी. भांड्यांतल्या सुवर्णमुद्रा नाहीसा होऊन त्यांच्या जागी लढे आले ते वसे. लाच-

चोराने पाहिले होते. तो ते भांडे विवेकवर्माच्या घरी नेत असतांना त्यांच्या पाठोपाठ गेला होता. लाचखोर भांडे पुरून निघून गेल्यावर सुवर्णमुद्रा काढून भांड्यात लढे भरून तो पसार झाला होता.

असातऱ्हेने धर्मदेवतेने विवेकवर्माचे रक्षण केले. पार्वतीने ते प्रत्यक्ष पाहिले.

आपला कट फसलेला पाहून सुरेंद्र चिडला. तो त्याचे साधी निरास होऊन स्वस्थ न बसतां नवीन विचार करू लागले. त्यांनी खूप विचार तबीन रचले. त्यानंतर सुरेंद्रने एके दिवशी रात्री विवेकवर्माच्या घरी दोघां जम-

याघांना व आभूषणे घालून एका माईला पाठविले. ते विवेकवर्माच्या घरी जाऊन म्हणाले—“दिवाण, आम्ही प्रवासी यात्री जाहो. आमच्या जवळ पुष्कळ धन व दागदागिने आहेत. आजची रात्र आम्ही आमचा सर्व ऐवज आपणांकडे ठेवावा, म्हणतो. उद्यां गावी जातांना आम्ही आपला ऐवज घेऊन जाऊ.”

विवेकवर्माने त्यांचा ऐवज घेऊन सुरक्षित स्थानी ठेवून दिला.

राजाच्या घरी त्याच दिवशी एक निनाबी आली. विवेकवर्मा पहिल्या संबरणा लाचखाऊ आहे. त्याने एकाकडून खूप पैसे जबरजबाहीर घेऊन त्याला सोडून दिले आहे. सक्ती घेऊन पाहिल्यास सर्व

माल साफ़डेल व चोर मुद्देमालासकट पकडला जाईल.

त्या विवशी रात्री राजा शिपायांना बरोबर घेऊन दिवाणाच्या घरी गेला. घराची झडती घेऊन पाहिली, परंतु पत्रात लिहिलेला माल मिळाला नाही.

विवेकवर्माने ते तिनावी पत्र वाचून राजाला समजावून सांगितले की महाराज, या पत्रातला काही अंश बरोबर आहे. आज संध्याकाळी दोघे पुरुष व एक स्त्री माझ्याकडे आले होते अरे. त्यांनी मला सांगितले की ते यात्रेकरू आहेत व त्यांच्याकडचा ऐकज धर्मशाळेत चोरी जाण्याची भीती असल्याने तो चोरी ठेवावा. त्यांनी आपला ऐकज माझ्या घरी ठेवला. परंतु काही वेळाने त्यांच्यापैकी एक पुरुष व एक स्त्री दोघं आली व सांगून की त्यांना लवकर गाची परतण्याचे आहे, आपला ऐकज मागून घेऊन गेले.

विवेकवर्मा ही गोष्ट राजाला सांगतच होता, त्याच वेळी काही शिपाई एका

पुरुषाला व एका स्त्रीला पकडून घेऊन आले. म्हणाले—“महाराज! ही दोघं पुष्कळसा माल घेऊन राजघाटी बाहेर पळून जात होती. आम्ही संपादकून यांना धरले तेव्हा कळले की त्यांना सुरेडने सांगितल्याप्रमाणे त्यांनी ते केले. विवेकवर्माला आटेल ते करून त्यांच्या पदावरून हुसकावून लावण्यासाठी महाराजांना तो उबाळ असल्याचे दाखविण्याच्या दुष्ट हेतूने हे सर्व नाटक रचले होते. परंतु विवेकवर्माच्या घरी ऐकज ठेवल्या नंतर या दोघांच्या मनात एक दुष्ट विचार आला की, सुरेडलाच का फसवू नये ■ त्यांनी तो ऐकज लांबविला.”

त्यानंतर राजाने सुरेड आणि त्याचे साधीदार यांची चककशी त्यांना योग्य ती शिक्षा केली. विवेकवर्माने कोणते ही कुटाळ आले नाही. त्यांच्या विवशी राजाच्या मनात आदर

■ सर्व पाहून पार्वती कर्मदेवतेची प्रशंसा करीत केलास एवढावर परतली.

शोक करीत बसलेल्या विभीषण म्हणत होता ते कळले नाही. म्हणून काही वेळाने रामाने स्वतःला बाबरेले विभीषणाला म्हणाला—“विभीषणा, तू आतांच काहीतरी मला सांगितलेस. ते बरोबर कळले नाही. पुन्हा सांग.”

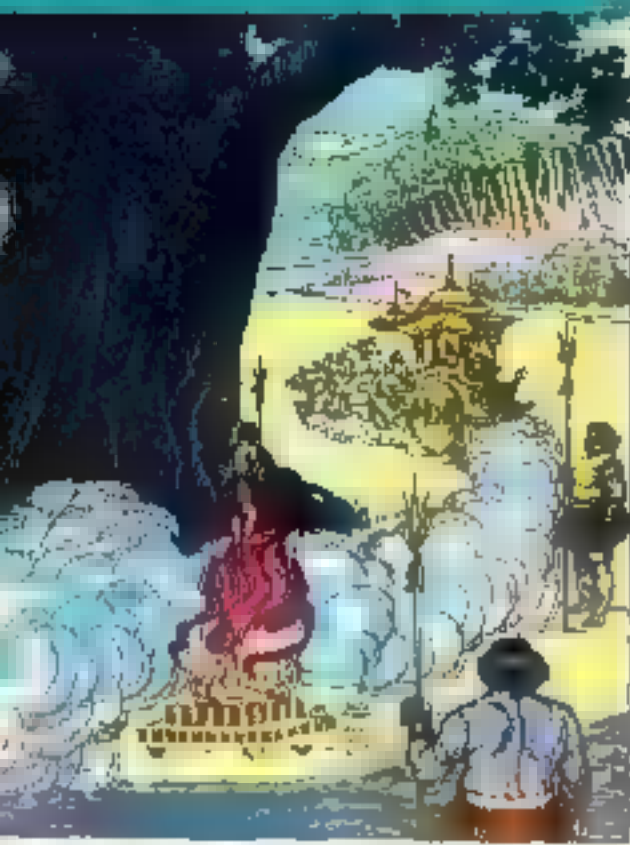
विभीषण पुन्हा सांगू लागला :

“रामा, तू विनाकारण शोक करीत आहेस आणि आम्हांला सुद्धा दुःखी करीत आहेस. आनंद होतो आहे तो तुझ्या शत्रूला. राक्षसांचा वध करून सीतेला पुन्हा प्राप्त करणे हाच तुझा हेतू असेल तर युद्ध चालू ठेवले पाहिजे. लक्ष्मणाला वानर सैन्याबरोबर देऊन निकुंजि क्षेत्रात

इंद्रजिताशी युद्ध त्याचा करायला त्याला सांग. इंद्रजित होम करण्यासाठी निकुंजिघनात गेला आहे. त्याचा तो होम जर पूर्ण झाला तर आपणां सर्वांचे भरण टळणार नाही. ब्रह्मदेवाने इंद्रजिताला तसाच वर दिलेला आहे. त्याच्या होमाला विघ्न आले तर लक्ष्मणाच्या हाती इंद्रजिताचे भरण निश्चित समज. इंद्रजित मेला तर रावण आणि त्याचे उरलेले साधीमित्र मेल्यासारखेच.”

रामाच्या आज्ञेने लक्ष्मणाला इंद्रजिताचा वध करून यायला सांगितले. त्यासाठी लक्ष्मण वानरांचे बलाढ्य सैन्य घेऊन निघाला. मल्लूक सैन्य सुद्धा बरोबर गेले. निकुंजि वनाची वाट दाखविण्यासाठी

विभीषण स्वतः निघाला. लक्ष्मणाबरोबर हनुमानही निघाला.

निघताना लक्ष्मण सोन्याने मदविलेले धनुष्य, बाण घेऊन आणि कवच धारण करून गेला. दुकूनच राक्षसांचे फार मोठे सैन्य व्यूह करून शोभाच्या रक्षणासाठी उभे असलेले दिसले.

विभीषण ते राक्षससैन्य लक्ष्मणाला दाखवून म्हणाला—"इंद्रजितचा होम पुरा होण्यापूर्वीच दानर सैन्याने राक्षस सैन्य उध्वस्त केले पाहिजे. तू तो व्यूह भेद करून पुढे जा. तेव्हा इंद्रजित तुला दिसेल. तेव्हा तुला त्याचा वच करता येईल."

त्याप्रमाणे दानर, भल्लूकांची सैन्य लक्ष्मणाच्या पाठोपाठ राक्षसांच्या व्यूहावर तुटून पडली. घोर युद्ध झाले.

आपल्या सैन्यात हाहाकार उडालेला ऐकून इंद्रजित आपला होम अर्धवट सोडून उठला आणि आपल्या रथात बसून युद्ध करण्यास सज्ज होऊन.

विभीषण आणि लक्ष्मण दोघांना निकुंभिवनात इंद्रजित होम कोठे करणार हे माहीत होते. तेथे एक काळाकुट्ट महावृक्ष होता. इंद्रजित तेथेच बसून येऊन युद्धाला येणार होता. तो कोणाला दिसलाच नसता.

हे सर्व विभीषणाला माहीत होते. त्याने ते लक्ष्मणाला सांगून ठेवले होते. म्हणून लक्ष्मण धोडादेखील वेळ न घालविता त्या महावृक्षाजवळ येऊन उभा राहिला होता. त्याच सुमारास रथात बसून इंद्रजित सर्व तयारी करून त्या महावृक्षाजवळ आला.

लक्ष्मण त्याला म्हणाला—"मी तुला युद्ध करायला येण्यासाठी आह्वान करीत आहे. ये माझ्याशी युद्ध कर!"

इंद्रजिताने लक्ष्मणाचे ते आह्वान ऐकले व त्याच्याबरोबर विभीषणाला आलेला पडून संतापून तो म्हणाला—"विभीषणा, तू राक्षस असतही त्याच्या कड्याचा लक्ष्मणाला

तू माझ्या पित्याचा सखा भाऊ! माझ्याशी कां वेर? तू धर्मदोही दुरात्मा आहेस. मुळा बंधुमित्र, कुलधर्म, रक्तसंबंध वगैरे गैकी काहीच कसे नाही रे? आपल्या सख्या बांधवांना सोडून खऱ्या दासानुदास झाला आहेस! तुझे नातेवाईक तुझ्या नावाने 'छिः' करीत आहेत. धोर लोक तुला नावे ठंबीत आहेत. आप्तमित्रांत राहून मरण्यात ओं खोरपणा आहे आणि शत्रूला सामील होऊन त्याच्या कूपेवर जगण्यात जो हीनपणा आहे तो तुला कळत नाही का? माझा तू सखा चुलता आहेस आणि तू होम भंग करून तू जसा

तऱ्हेने अपकारच केला आहेस. असे नीच कर्म दुसरा कोणी कधी करणे शक्य नाही."

सर्व निमूटपणे ऐकून घेऊन शेवटी विभीषणाने खडसून उत्तर दिले. म्हणाला—"माझा स्वभाव तुला माहीतच आहे. सात्विकवृत्तीने मी राहिलो. कोणी अधर्म केलेला मला अगवस्त नाही. नाहीतर मी वाद्याला कधी सोबले असते का? त्याने कोणते दुष्कर्म केले नाही? त्याचे फळ सर्व राक्षस वंशाला भोगावे लागत आहे. लवकरच त्याच्याबरोबर सर्व लंकेवर बरबंटा फिरणार आहे. तुजं मरणही जवळ येऊन ठेवले आहे. मला काय माटेस ते

■ म्हण. तू मृष्युच्या दारात ■ असतांना तुला मी काय बोलू? परंतु मायाकूप सीतेचा बंध करून ■ राम-लक्ष्मणांचा अपमान केला आहेस. आता लक्ष्मणाच्या हाती त्याने फळ तुला भोगावे लागेल."

लक्ष्मणाकडे पाहून इंद्रजित म्हणाला-
"त्या रात्री माझ्या बाणाचा प्रताप पाहून सुद्धा तू माझ्याशी युद्धाला आला आहेस. तेव्हा तुझी बुद्धी मंद तरी पडली आहे किंवा तुझी शंभर वर्षे तरी भरली आहेत."

लक्ष्मणाने त्याच स्वरात उत्तर दिले-
"चोरासारखा लपून युद्ध करणार तू,

स्वतःला वीर म्हणावितोस? आतां तूला ■ काय तो दाखन."

इंद्रजिताने शरवृष्टी करून लक्ष्मणाने सर्व अंग क्षतविक्षत केले. लक्ष्मणाने इंद्रजिताला स्वतःस्तान घातले. दोघे शोयांत समसमानच होते.

काही वेळ सुद्धा होत राहिल्यानंतर त्रिभीषणाला इंद्रजिताच्या तोंडावर भयाची रेखा दिसली. तो लक्ष्मणाच्या म्हणाला-
"इंद्रजिताला बरेच लागल्यासारखे दिसते आहे. त्याचा ■ होच वेळ अनुकूल आहे."

लक्ष्मणाने आपली ■ तीक्ष्ण बाण सोडून इंद्रजिताला नामोहरम केले. इंद्रजित बेसुद्ध होऊन पडला.

थोड्या वेळाने शुद्ध आल्यावर समोर लक्ष्मणच दिसला. इंद्रजिताला स्वतःच्या पराक्रमाची ■ माली. त्याने लक्ष्मणावर आणि त्याहून वास्त त्रिभीषणावर कष्ट होऊन बाणांचा वर्षाव केला.

लक्ष्मणावर त्या ■ काहीच परिणाम झाला नाही. तो इंद्रजिताच्या म्हणाला-"युद्धात जयाची अपेक्षा ठेवणाऱ्याने असले पुचके बाण सोडावयाचे असतात का?" असे म्हणत लक्ष्मणाने निवडक बाण सोडले.

लक्ष्मणाच्या या गरवृष्टीने इंद्रजिताचे कवच तुकडेतुकडे झोळून रधात पडले. त्याच्या सर्वांगाला जखमा झाल्या. इंद्रजिताने संतापून लक्ष्मणाचे कवचही फोडून तोडून टाकले. अघाताने दोघांचे धनधोर इंड बराच वेळ पालू राहले. दोघे बरोबरीचे पराक्रमी वीर होते. दोघांपैकी एक मरून पडेपर्यंत इंड युद्धधांचे शक्य नव्हते.

बिभीषणानेसुद्धा आपल्या चौघां मंत्र्यांना बोलाविले व वानरांना म्हणाला—“शूर वानरवीर हो! इंद्रजिताशिवाय रावणाकडे दुसरा वीर उरलेला नाही. माच्याकडे तुम्ही दुर्लक्ष करून चालणार नाही. तुम्ही

केले आहे. हा इंद्रजित तेवढा उरला आहे. याला वाटेला लावलात की रावणाला विचारणारा देखील कोणी राहणार नाही. मी याला ठार केला असता, परंतु तो माझ्या भावाचा मुलगा, म्हणजे माझ्या मुला-सारखाच आहे. मी त्याला मारणे पुत्रहत्येच्या पापासारखे होईल. इंद्रजिताच्या मदतीला जे सैन्य आहे ते समूळ नष्ट करा.”

ते ऐकून वानरांनी जयघोष केला आणि राक्षस सैन्यावर तुटून पडले. बिभीषणाने आणि मंत्र्यांनीसुद्धा राक्षस सैन्यावर हल्ला केला.

मध्यंतरी लक्ष्मणाने इंद्रजिताच्या सार-व्याच्या शिरच्छेद केला. तेव्हां इंद्रजित स्वतःच रथ हाकीत युद्ध करू लागला. ते सरोसरी कीतुक करण्यासारखेच त्याचे कौशल्य होते. परंतु लक्ष्मणाने त्याच्या वाटेवर जास्तच अडथळे उभे केल्यासारखे युद्ध केले. तेव्हां मात्र इंद्रजिताचा धीर खचला. त्याच्या तोंडावर ती गोष्ट उमटली. म्हणून वानरांचा उत्साह जास्त वाढला.

प्रमाथी, शरभ, रभस, गंधमादन चौघां वानर वीरांनी इंद्रजिताच्या रथाच्या चारी धोड्यांचा समाचार घेतला. ते चारही घोडे रक्त ओकून जमिनीवर

इंद्रजित रथावरून जमिनीवर उडी टाकून लक्ष्मणावर बाण टाकीत पुढे येऊ लागला. त्याच्या बाजूबाजूला मदती-सांठी राजसवोर घावले. इंद्रजित त्यांना म्हणाला—“तुम्ही युद्ध करीत रहा. मी राजधानीत जाऊन बागली एक रथ घेऊन येतो.”

तो स्वाग्रमाचे लंका नगरीत गेला. एक उत्तम रथ सिद्ध केला आणि स्वात बसून पुन्हा युद्धाला आला. त्याला पुन्हा द्विगुणित उत्साहाने युद्धाला आलेला पाहून लक्ष्मणाला ■ बिभीषणाला आश्चर्य वाटले.

या संपेस इंद्रजिताने वानरसैन्यावर बाणांचा मारा ■ त्याचा विध्वंस करण्याचे जणूकाही ठरविले होते. तेव्हां लक्ष्मणाने एक बाण सोडून इंद्रजिताचे धनुष्यच तोडून टाकले. मंतर त्याच्या सारख्याला ममसदनी पाठविले. तरी देखील इंद्रजित युद्ध करीत राहिला, एवढेच नव्हे तर बिभीषणाला त्याने आपल्या बाणाने विद्ध केले. तेव्हां बिभीषणाने रुष्ट होऊन आपल्या गदेने इंद्रजिताच्या रथाचे घोडे ठार केले.

त्यानंतर इंद्रजित आणि लक्ष्मणाने परस्परांवर दिव्यास्वाचा प्रयोग केला. शेवटी लक्ष्मणाने प्रयोग केलेल्या ऐंद्रास्त्राने

इंद्रजिताचे घोडे उडाले ■ जमिनीवर भावळले.

बिभीषण आणि वानरवीर जयघोष करू लागले. वानर द्विगुणित उत्साहाने राक्षससैन्यावर तुटून पडताच राक्षस रणांगण सोडून लंकेच्या वाटेने पळून गेले.

इंद्रजित मेल्यावर वानरांचा आत्म-विश्वास वाढला. त्यांनी लक्ष्मणाचा जय-जयकार करून त्याच्या शौर्याची फार प्रशंसा केली. लक्ष्मणाने रामाकडे जाऊन त्याला नम्रपणे नमस्कार केला व तुझे काम करून आलो असे दर्शवीत बाजूला उभा राहिला. रामाने गाढ आर्लिंगन करून लक्ष्मणाची पाठ धोपटली व म्हणाला—

“इंद्रजिताचे मरण म्हणजे रावणाचा उजवा हातच गळून पडल्यासारखे आहे. आतां रावणाचा वध सहजी होऊ शकेल.” असे म्हणत लक्ष्मणाच्या अंगावर पडलेल्या जखमांचा औषधोपचार करायला रामाने पुष्पेणाला सांगितले.

इंद्रजिताबरोबर युद्धाला येऊन शौर्याने जागोजागी युद्ध करीत असलेले राक्षस इंद्रजिताच्या वधाची वार्ता ऐकून हतोक्का झाले. ते शोक करीत रावणाकडे धावले. बिभीषणाच्या मदतीने लक्ष्मणाने इंद्रजिताचा ॥ केल्याचे वृत्त त्यांनी रावणाला सांगितले. तो पुःसवार्ता ऐकून रावण वंदुद्ध होऊन पडला.

शुद्ध आल्यावर आपल्या शूर पराक्रमी मुलाच्या वधाबद्दल तो बराच वेळ शोक करीत राहला. तो शोक ॥ कोषात बदलत गेला. सीतेचाच शिरच्छेद ॥ टाकावा असे त्याला घाटू लागले. तो समोर उभे असलेल्या राक्षसांना म्हणाला—

“माझ्या मुलाने मायारूप सातचा वध वानरांसमक्ष केला होता. मी या सीतेचाच वध करतो. रामावरचे तिचे प्रेम यत्किंचितही कमी न झाल्याबद्दल मी तिचा वध करतो.” असे म्हणत त्याने तलवार उपसली आणि अशोकवनाकडे, सीता होती तिकडे, निघाला.

ते ऐकून मंदोदरी व त्याचे मंत्री रावणाला त्या दुष्कर्मापासून परावृत्त करण्यास धावले.

मंदोदरी रावणाला म्हणाली—“आतां तरी सीतेला रामाकडे पोधती कर आणि सर्वनाशापासून स्वतःचे व राज्याचे रक्षण कर.”

“तुला जो रग आला आहे तो रामावर ॥. सीतेचा वध करून काय मिळणार?” रावणाचे मंत्री म्हणाले.

रामाचा वध हेच आपले मुख्य कर्तव्य आहे, सीतेचा ॥ नाही, ॥ समजून रावणाने तेच कर्कायुद्ध सुरू केला.

म्हणजे बाध. त्याला ॥ कसे मिळाले? तर एक कारण झाले. एके दिवशी ॥ त्याच्या गावा शेजारी ॥ बाध बाधा ॥ एक महानता घुरा हाती ॥ घतीन त्याच्याही भुंवना व बायाला ठार केले. बायाने त्याला धोरबाइले, परंतु डॉक्टर म्हणतात ॥ घतीन 'केवळ आरववमाने' ॥

भारतीय स्वातंत्र्याच्या लढ्यात असंख्य भारतीयांनी आपल्या प्राणांच्या आहुती दिल्या. अशा घोर वीर पुण्यात बाधा-घतीन ह्याचे नाव अखंड आदराचे घेतले पाहिजे. ॥ जन्म १८७९ मध्ये बंगाल प्रांतातील एका गांवी जाला.

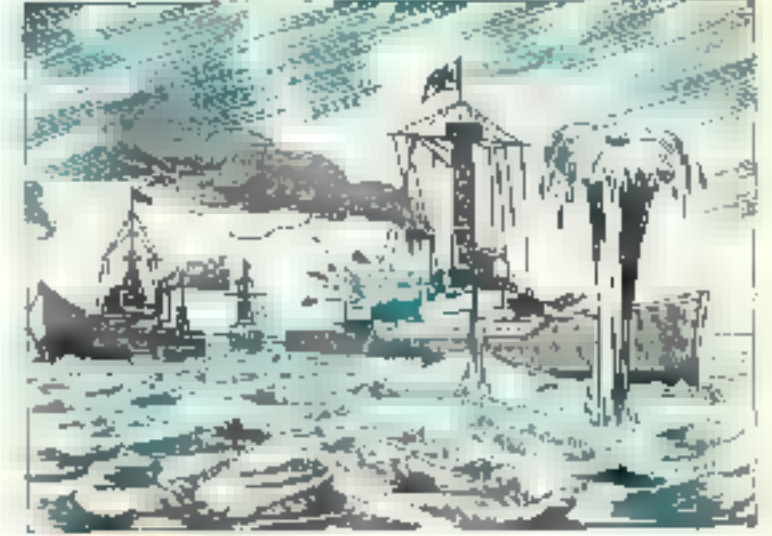

॥ ॥ करव्यावरच घतीनचे काम पांढले नाही. ॥ सिद्धान्ती-मातृभूमीवर कव्वा ॥ बसलेल्या बिटीमांशी-त्याला भुंजायचे होते. स्वाप्ती विवेकानंद आणि श्री अरविंद यांनी सांगितलेले राष्ट्रीय चैतन्य त्याच्या रोमारोमात भिनले आणि परकीयसत्ते विरुद्ध बंगाचे निन्नाण उभे करण्यासाठी त्याने लढणांची एक

त्याने त्या सभ्यांना साक्षिकाळी फिरविणे व व्यायाम वाचि बंदूक वाचविणे सिक्किले. त्यांनी भारतीय स्वातंत्र्यासाठी प्राचोत्सर्ग केला. त्यांच्या मृत कारवायांच्या मुळाशी जतीन असल्याचे कळल्यावर सरकारने त्यांना केळी.

भारतीय स्वातंत्र्याच्या लढ्यासाठी बांधुचे वाचणाच्या जर्मन बोटीचा विटोच बोटींनी केला. त्यांच्या हातात सापडण्यापूर्वी जर्मन बोटीने सर्व हस्तास्त्रे समुद्रात फेकली. ही गोष्ट कळल्यावर जतीन म्हणाला- "म्हजवे परकीय मदतीवर अवलंबून राहिल्याचे नाही!"

जतीनला प्रसन्न्या दिल्या, त्याची कळणूक केळी. परंतु त्याने कोणतीही कटासळी गुप्त गोष्ट बाहेर पडू दिली नाही. भय दाखवूनही तो भागावर बेल नाही असे पाहून त्याला प्रसन्न्याला भाणि ऐवाधारामाचा मोक्ष दाखविला. तेव्हा त्याने देवनावर जोराने हात मापटून "तोळे बंद करा" म्हटले. देवना योडले.

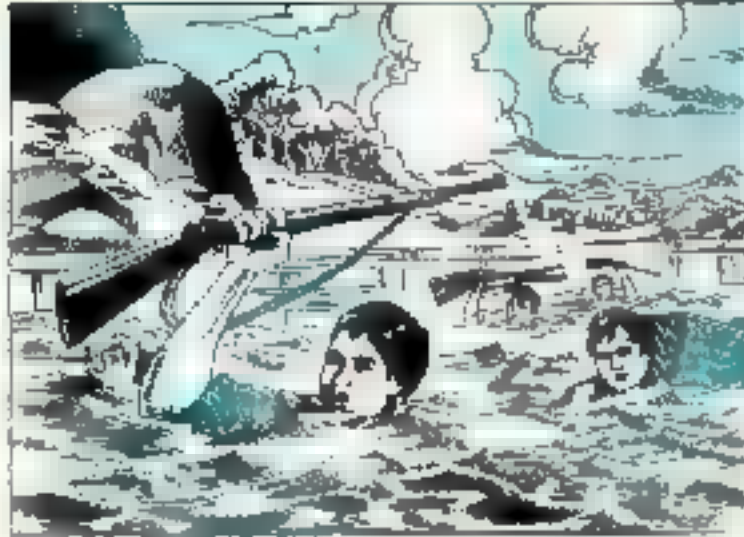
पुढे काम करायचे जतीनने विष्वापूर्वी सरकारच्या हेरांचा त्यांच्या सर्व गुप्त ठिकाणांचा मोक्ष लावला, पोलीसांनी त्याचा व त्यांच्या अनुयायांना पकडण्यासाठी येण्याचे ज्या विचारी ठरविले होते. त्या विचारी मूळ पाळत पडत होता. तरी जतीन त्याचे साधीदार त्यांच्या हातावर घुरी देऊन निघटले.

कोणताही आरोप लागत न कळ्याने जेवटी जतीनला सोडायचे जाताने. मध्यंतरी त्याने आपल्या साथीदारांना बंड यत्नस्वी म्हणून मस्तास्त्रे युरोप बंडाल पाठविले. जर्मनांनी मदत करण्याचे बचन दिले. जतीन तिघां साथीदारांसह बानासोर नजीकच्या एका कुऱ्या घायाबकळ बांधुचे

डाव फसल्याने पोलीसांची जोरडा सुरू केला की, बयंकर जोर बाणि सुट्टे पळून गेले. त्यांना पकडून देवाच्यांना भविस निळेल, जसे त्यांनी जाल्हीर केले. हे चार लक्ष नात बभाव करील कुसबलंन नदी काळी येऊन पोचले.

तिथीने माकरी त्यांना बोर नुटेरे सयबून बोरडले. परंतु ते तरुण न वावरतां बंदुकी आणि राखबोळा वेळून नदी ओलांडून पसार साते.

पोलीस व सैनिकांची तुकडी तेथे आली तेथेही एका मातीच्या दिवावर कुडपाभाड ते जडा पायला. हौऊस बसले. किरयेक तास गोळ्यांचा भारा होत राहिला. त्या चौपाऱ्या बोळाच्या भाऱ्याने अनेक पोलीस जमिनीवर ओळले. स्वतः रक्तबवाळ आये असूनही त्यांनी जख्मे खाकी डेवली नाहीत. हाकगोळा संवे-पर्यंत लढत राहिले.

वेपटी जतीत मेजा. परंतु त्याच दिवशी रात्री तो मरण पावला. त्याला कैद करणाऱ्यांना तो म्हणाला— "माझ्या अनुयायांना क्रिस्ता कळ तका. सर्वांना मो वाहे!" पोलीस कमिश्नर सर चार्लस टिघार्टने बतोनविषयी हे उद्गार काढले— "सर्व भारतीयांत एका बुरबुराह्याला

गोष्ट मथळा चढाओढ

या गोष्टीला उत्तम सुचवून रु. २५ मिळवा!

?

हसन ■ मनी नावाच्या चौथा भरवामध्ये एका बकरीसाठी भांडण साने. सोम ती बकरी त्यांची अवस्थेचे सांगू लागले. भांडण वाडतच गेले. पाहून त्यांच्या ओळखीच्या चार-चौथांनी त्यांना जुहा भावाच्या व्यावाधिकाकडे तक्रार करायला सल्ला दिला.

जुहाने त्यांना विचारले— "एकडे भांडण म्हायचे कारणच काय घडले?"

"बकरी! ह्या बकरीला मो लहानपणापासून आपल्या घरी पाळले आहे. एके दिवशी ही एकाएकी नाहीती माली. मो बकरीला पाहून ह्याला माझी बकरी बोरत्याचे सांगितले. हा म्हणतो मोच त्याची बकरी चोकन नेली आहे. कपडेच कोट बांधतो आहे." हसनने निवेदन.

अलीने तीच गोष्ट सांगितली. म्हणाला— "बकरी लहानपणापासून मोच पाळत मातो आणि हसनने चोकन नेली."

जुहाने चौथा फिर्दाव करणाऱ्यांचा चेहरा जोल नघरेने पाहून निवाळा दिला— "ही गोष्ट त्यांच्या माहितीची आहे की चौथे वग जपलमवळ जास्त दिवस पहात भाले तर त्यांच्या वेहण्यामोहण्यात बरेच साम्य वेळ जागते. तुम्ही मलीचा चेहरा पहा! बिलकुल बकरीसारखा आहे की नाही? म्हणून बकरी त्याचीच आहे." असा निकाल सांगून तो आपल्या भावभावाने असून निघाला.

हसन चिडला. ती जुहाकडे पाहून म्हणाला— "बरोबर म्हणता आहां तुम्ही. म्हणून हे माऊव आणि जुहा चौथामध्ये बरोबर कोथ आहे. कळत नाही घरे!"

मरीस गोष्टीला उपयुक्त होईल अशा एक हुंदर मथळा विचारकल्प एका काहीवर स्वतःच्या पत्कासह मिळून "गोष्ट मथळा चढाओढ", 'चौथोचा', चंदाभाभा प्रकाशन, ३ व ३ चकटि रोव, अथपलभी. मद्रास ६०० ०२६ या परंपावर पाठवा.

२० एप्रिल १९७७ च्या वात पोस्टकार्ड पोचले पाहिजे. त्या काहीवर 'कोढो चढाओढ परिचय' देता कामा नये.

चढाओढीचा विकास जुन १९७७ च्या चौथोवात जाहीर करण्यात येईल.

फेब्रुवारी महिन्यातल्या चढाओढीचा विकास (मथळा) "दाव उलटला"

जुन: कर्नाट नव्याची काढले जाई येवती २३ या रोव सय म न १०२

768

चांदोबा

वे १९७४

Fullscreen

127

6

/ 68

आमरव्याणी

अनुपायेन कर्माणि
विपरीतानि यानि च
क्रियमाणानि दुष्पन्ति
हृर्भीष्य प्रयतेष्विव

॥ १ ॥

[पद्धत मतस्वातिशाय केनेनी कामे, अपाळांत केनेस्वा अन्नद्वानासारखी (परिभाषी) हानिकरण सिद्ध होतात.]

यः पश्चात् पूर्वकर्माणि
कर्माण्यभिचिकीर्षति
पूर्वम् चापरकर्माणि
न स वेद नयानयी

॥ २ ॥

[जी माझी करामती हवीत ही कामे नंतर माणि जी नंतर करामती हवीत ■ माझी करामतीचा बरं वाईट कळत नाही.]

अपलस्य तु कृत्येषु
प्रसमीक्ष्याधिकम् बलम्
क्षिप्रमन्ये प्रपद्यन्ते
क्रौंचस्य स मित्र द्विजाः

॥ ३ ॥

[जास्त बळ असूनही ■ साजूक काम करीत असताना जो इतर लोक संधी भावून विश्वास करतात.]

मित्रलाभ

[४५]

हरणाला सोडवून आणण्यासाठी कावळा
आणि उंदीर गेले ते बराच काळ
छोटला तरी न आलेले पाहून कांसव
काळजीत पडले. वाट पहात थांबायला ■
■ नव्हते, म्हणून दोघांच्या पाठोपाठ
निघाले.

कांसवाला येत असलेले पाहून ■
घाबरला. कारण शिकारी आला तर
कावळ्याला उडून जाणे शक्य होते. उंदीर
कोठेतरी लपून बसेल. हरण पळत जाऊ
शकेल, परंतु कांसव कसे निसटून जाणार?
कावळ्याने कांसवाला विचारले—“तू
कशाला आलास बाबा? इकडे शिकारी
येण्यापूर्वी तबडतोब परत निघून या.”

“मी सरी काय करू रे? हरणावर
संकट आले होते; तुम्ही दोघे त्याला
सोडवायला गेलात ते बराच वेळ परतला

नाहीत. मला नाही राहवलं, निघून आलो.”
कांसव म्हणाले.

त्याचं असं संभाषण चालू असतानाच
शिकारी येत असलेला कावळ्याला दिसला
आणि कावळा मोठ्याने थोरवला. उंदराने
घाईघाईने हरणाचे जाळे तोडून ■
सोडविले. हरणाने मागेपुढे पाहिले नाही
आणि पसार झाले. कावळा झाडावर
जाऊन बसला. उंदीर जवळच एक बीळ
विसले त्यात शिरला.

हरण हातचे निघून गेल्याबद्दल शिकारी
हात चौळू लागला. परंतु त्याला कांसव
विसले. त्याला आनंद झाला. त्याने कांस-
वाला धरून गवताची दोरी वळून आपल्या
धनुष्याला बांधले आणि धरी निघाला.

शिकार्याला, कांसवाला धरून घेऊन
जात असलेला पाहून उंदीर फार काळजीत

पडला. एका संकटातून सुटका मिळाली
जसा विचार करीत होतो तर हे दुसरे
संवाद येऊन कोसळले. आपल्यावर अशी एका-
मागून एक संकटे को येत आहेत. त्याला
फळेना. सुरवातीला त्याचं सर्वस्व गेलं. नंतर
स्थानभ्रष्टत्व नशिबी आलं. परंतु मित्र लाभले
ते संकटात सांपडले. कपाळावर लिहिलं
असतं, त्यातून सुटका नाही, हेच आहे!

इतक्यात हरण ■■■ परतले.
कांसवावर आलेल्या संकटाबद्दल त्यांना
वेळील फार वाईट वाटलं.

उंदीर त्यांना म्हणाला—“दुःख करीत
हातांवर हात ■■■ असून राहण्यात ■■■
फायदा? कांसव दुष्टीआड होण्यापूर्वी
त्याला वांचविण्याचा उपाय ■■■ या.”

कावळा म्हणाला—“मला एक युक्ती
सुचली आहे. शिकार्याच्या ■■■ वाटेवर
एक तळे आहे. तो लोकरच तेथपर्यंत
पोचेल. त्यापूर्वी हरणाने मधल्या वाटेने
पळत जाऊन ■■■ काठी गेल्यासारखं
निःश्वेष्ट पडून राहायचं. मी उंदराला
आपल्या पाठीवर बसवून तिकडे घेतो. मी
त्याला काळवर उतरवून ठेवून हरणाचा
डोळा कुरतडण्याचे सोंग करतो. ते पाहून
हरण मेले असावे असे शिकार्याला वाटेत.
तो हरणाला उचलून घेण्यासाठी कांसवाला
धनुष्यासह काळावर ठेवून हरणाकडे जाईल.
तेव्हा उंदराने चटविशी जाऊन कांसवाला
बांधलेली दोरी तोडून टाकवी. कांसव
सुटका होताच तळपात पळून जाईल.

हरणाला ध्यायला शिकार्या जवळ येऊ
लागला की मी उडून जाईन. हरणाने
दुष्णविशी उडी मारून पळून जावे.
तुम्हांना काय वाटते?”

“फार छान! चांगली युक्ती आहे!
आपण कांसवाला हा उपाय करून सोड-
विल्या सारखेच समजा. चला तर.” हरण
म्हणाले.

■ मधल्या वाटेने तळ्याच्या काठी
जाऊन गेल्यासारखे पडून राहिले. काव-
ळाने उंदराला पाठीवर बसवून तळ्याच्या
■■■ उतरविलं आणि हरणाच्या डोक्या-
■■■ बसवून ■■■ कुरतडल्याचे सोंग करू
लागला.

थोड्याच वेळाने शिकारी तेथे ■■■.
हरणाला व त्याच्या डोक्यावर ■■■
बसलेला पाहून त्याला वाटलं की हरण
जाळ्यातून सुटलं खरं, परंतु दमून भागून
सोबती गेलेलं दिसतं आहे. कांसवाला त्याने
चांगलं बांधलंच होतं, म्हणून त्याला काळा-
वर ठेवून तो हरणाला त्रायला निघाला.

उंदराने चटविशी येऊन कांसवाला बांधलेली
दोरी कुरतडून तोडून टाकली. कांसव काळा-
वरून तळ्यात उडी मारून दिसेनासे झाले.

शिकार्याला जवळ येत असलेला पाहून
कावळा उडाला. हरीण दुष्णविशी उडी
मारून पाहतांपाहतां दुष्टीआड झाले.

शिकारी हलाश होऊन मागे परतून
पाहतो तर कांसव वेळील नाहीसे झाले होते.

“फुटक्या नशीबा! माझ्या जाळ्यात
हरण कसं ■■■ सांपडलं होते. तू त्याला
सोडविलेस! माझ्या पकडीत कांसव आले
होते त्यातूनसुद्धा ■■■ सोडविलेस! बामका-
पोरांना घेरी सोडून मी सकाळपासून आतां
पर्यंत रानोभाळ भटकलो आणि रिकाम्या
हाताने मला परतलेला पाहून त्यांची उबास
झालेली तोंडेच मी पाहू म्हणतोस का?”
असे म्हणत शिकारी कपाळावर हात
मारून परवास्ताच करू लागला.

तो निघून गेल्यावर बीबे मित्र पर-
स्परांना प्रेमाने भेटले आणि लगेच स्वस्थानी
परतून सुखाने राहू लागले.

१८३. विलक्षण मूर्ती

कोलंबियातील ज्ञान आनंदस्व अशांचे पुरातत्त्व विभागातर्फे बौदिकाने सापल्यावर या सारख्या मूर्ती शोधून उपलब्ध झाल्या आहेत. या देवतांची पूजा करणारे वार काळात कोणी नाही. ■ 'कोरल' देवतांच्या राज्या हातात हल्लोडीसारखी साधने, बाव्या हातात वंशासारख्या वस्तू आणि तोंडावर राग दिसतो.

माया सरोवर

[१५]

[गिहुयांच्या राणीचा शत्रू गडेकोंड वनमाणसाला वन करून घेण्यासाठी मदतीला त्याच्या जयशीलने त्या वनमाणसाबरोबर भाणूस होता तो आपला शत्रू कृपाणजित असल्याचे ओळखले. जयशीलने वनमाणसावर एक बाण सोडला तेव्हा गिहुयांच्या सेनापतीने त्याच्या सैन्याला डोंगर चढून जायला आवाहन केले. पुढे-]

गिहुयांचे सैन्य टेकडीवर चढू लागलेले पाहून, त्यांच्या राणीचा शत्रू गडेकोंड आपल्या सैनिकांना डोंगर चढून वर यायला सांगू लागला. त्याच्या आज्ञेचे पालन होत असता, गिहुयांचे सैन्यदेखील डोंगर चढून आलेले दिसले. त्यांच्या हातात भाळे होते व ते शत्रूवर वार करायला होऊन होते. वनमाणसाला दोरखंडांनी करण्याचा प्रयत्न कृपाणजित

करीत होता ■ त्याला गडेकोंडचे अनुयायी मदत करीत होते.

जयशील गडेकोंडच्या अनुयायींना डोंगर चढून येत असलेले पाहून सिद्धसाधकाला म्हणाला-“सामका । आपण राणीच्या सैनिकांना यावेळी मदत केली नाही तर तिचे शत्रू तिला सहजी जिंकू शकतील. त्या कृपाणजिताला पाहिलेस का? त्याने राणटी जातीच्या लोकांचे सांग केले आहे.

तरी त्याला भी चांगले ओळखले. त्याने मला मुद्दा ओळखले असणार."

सिद्धसाधकाला आटू लागले की आपण पुढे होऊन राणीला मदत करणे आवश्यक आहे. तो राणीकडे बघून म्हणाला—"राणी, तू इकडे राहण्यातच तुझे हित आहे. आम्ही तुझ्या सैनिकांबरोबर जाऊन तुझ्या शत्रूच्या सैनिकांता आणि त्या दुष्ट गडेकॉंडांबरोबर आमचा एक शत्रू आहे त्याला ठार करून नाहीतर पळवून लावतो."

साधकाचे बोलणे संपण्यापुर्वीच ते वनमाणूस फार मोठ्याने ओरडले. ते ऐकून जयशील, साधक व इतरांनी डोंगराच्या

टोकाकडे वळून पाहिले. त्यावेळी एकटा कुपाणजित वनमाणसाच्या कंबरेला आंघलेली सांखळी घळून उभा होता. तो सरळ उभा राहून टेकडीच्या उताराकडे पहात हातवारे करीत ओरडत होता.

"साधका! आतां पुन्हा ते वनमाणूस त्या दुष्टाच्या हातात सापडलेले दिसते आहे. आता जर त्याने एखादा खडक उचलून टाकला तर राणीच्या सैनिकांपैकी अर्धेतरा नक्कीच चिरडून मरतील. तरमा हं, बल!" असे जयशील टेकडीवर बसून सिद्धसाधक त्याच्या मागोमाग निघाला.

दोघे धावत चढत टेकडीवर गिहुयांचा सेनापती त्याचे सैनिक जेथवर गेले होते तेथवर पोचले. त्याला म्हणाले—"सेनापती! आपल्या अनुयायांना घोडा वेळ थांबायला सांग! ते वनमाणूस पुन्हा एखादा खडक तुमच्यावर टाकण्याच्या बेतात दिसते आहे."

"अहो! तुम्ही त्या वनमाणसाबरोबर तो महाकाय आहे ना, त्याच्या पासून काय वाटेल ते करून आम्हांला वाचवा! आम्ही त्या टेकडीवर जाऊन त्या गडेकॉंडाचा व त्याच्या अनुयायांचा समाचार घेतो. आपल्या भाल्यांचा हल्ला करून त्यांना डोंगरावरून खाली रेटतो."

नाल्याचं टोकही खूप पाणीदार आहे रे! परंतु तू विचार केलास तसा करायला तू समर्थ आहेस का? तू देव आहेस की आहेस, एकाएकी एवढा मोठा पराक्रम करून दाखवायला? तू एक गिहुया वृजा आहेस हे विसरलास वाटते?" सिद्धसाधक म्हणाला.

जयशीलने गप्प रहा रे, असे हात हलवून साधकाला सुचविले. तितक्यात तिकडून वनमाणसाने एक मोठा खडक उचलून घेतला तो पाहून योत्रासा चिडल्यासारखा सिद्धसाधक म्हणाला—"अस्म! म्हणजे माकडाला व्यतिरिक्त दुसरे काहीच घेत नाहीसे दिसते आहे! मी

त्याला तरकलोकांत पाठवितो." असे म्हणत हातातले त्रिशूल वर उचलून वनमाणसाकडे साधक धावला.

साधक काहीतरी मूर्खीसारखा धाडस करायला निघालेला दिसतो आहे. असा विचार करून जयशीलने त्याला थांबायला सांगितले आणि धनुष्यावर बाण घडवून वनमाणसावर सोडला. परंतु नेम चुकला आणि कुपाणजितच्या हातातल्या सांखळीला लागला. त्या धक्क्याने सांखळी हातातून निमटून पडली. लगेच वनमाणूस हातातला खाली टाकून पळाला. परंतु कुपाणजितने बटविशी सांखळी वनमाणसाला ओढले. त्याच वेळी बाण सोडणारा त्याचा शत्रू जयशील आहे! कुपाणजितने ओळखले.

भीतीने आणि आश्चर्याने त्याचा धरकाप उडाला. ■ अणापर्यंत तो जयशील असेल असे कृपाणजिताला स्वप्नातही वाटले नव्हते. त्याने सिद्धसाधकाला पूर्वी कधी पाहिलेच नव्हते.

“अरे गडेकोंडा! शत्रूचा नायनाड करायला ही वेळ उपयुक्त नाही. तो धनुष्य बाण घेऊन आला आहे ना, तो दुरुनच आपल्यावर बाण सोडून आपला ■ करू शकेल. वनमाणूस एक रानटो प्राणी आहे, म्हणून बाण लागला तरी उभा राहू शकले. आपण झूठ चाटीत जमिनीवर पडलो असतो.” डोंगराच्या शिखरावरून वनमाणसाला मागे ओढीत कृपाणजित म्हणाला.

गडेकोंडाने एकदा जयशील व सिद्धसाधकाला दोळे मरून पाहून घेतले व कृपाणजिताला म्हणाला—“अहो महाकाय! तुमच्या आज्ञेबाहेर मी नाही. परंतु मला एवढेच विचारायचे आहे, तुम्ही वनमाणसाला मरोबर घेऊन एकदम हल्ला केलात तर त्या दोघांना ठार करता येणार नाही का? आम्ही ■ वेळी राणीच्या सैनिकांवर तुटून पडलो आणि ■ भात्यांनी त्यांना उभे काढून काढले.”

ते ऐकून कृपाणजित संतापून वनमाणसाला टेकडीवरून खाली ओढीत नेत म्हणाला—“काय रे गडेकोंडा! तुझ्या टोपांत खोसलेली पिसे असणारा मी एसादा पक्षी किंवा गिधाड आहे असे वाटले ■ तुला तुझ्या म्हणण्याप्रमाणे उडत जाऊन त्यांना ठार करायला? त्यांना ठार करायला निराळी युक्ती काढली पाहिजे. पहिल्याने सर्वांना जिवंत आपल्या गावात घेऊन चल.”

गडेकोंडाने आपल्या सर्व अनुयायांना पळायला आणि आपल्या गावात पोचायला आज्ञा केली. त्या पाठोपाठ मेंढेस्वार आणि भालधारी सैनिक मागे फिरले आणि टेकडी उतरू लागले. शत्रूला पळून ■ असलेले पाहून जयशील मिड्ड्यांच्या सेनापतीला म्हणाला—“सेनापती, हीच उत्तम संधी आहे! जो हाती येईल त्या शत्रूला भात्यांनी ठार

करायला सांग आपल्या सैनिकांना. ■ निसटून जातील त्यांच्यावर वरून मोठमोठे सडक रकलून त्यांना ठार करू. शत्रू तितक्यांना नरकास धाडा.”

शत्रूला पाठ फिरवून पळत असलेला पाहून खुजाच्या सेनापतीला आणखी जास्त उत्साह चढला. तो आपल्या सैनिकांना प्रोत्साहन देत म्हणाला—“अरे गुरवीर गडेकार सैनिक हो! सिद्धसागळे तुटून पडा गडेकोंडाच्या पळपुट्या सैनिकांवर त्यांना ■ भात्यांनी काढून काढा. तो मध्यकर प्राणीमुडा पट्टू आहे. ■ आपल्याचा विघ्नाचे कारण नाही.”

आपल्या सेनापतीची आरोळी ऐकून सर्व गडेकार वीर उत्साहाने मोठ्याने जयघोष करीत टेकडी चढून गेले. त्यांनी आणि मेंढेस्वार आणि भालधार गडेकार वीरांनी जे शत्रू सोपवले त्यांना ठार केले. ■ हाती आले नाहीत त्यांना टेकडीच्या पायथ्यापर्यंत पळवून लावले. शत्रूंचा सेनापती आपल्या मेंढेचावर बसून धावत आपल्या अनुयायांना प्रोत्साहन देत होता.

जयशील व सिद्धसाधक त्याच वेळी तेथे गेले. त्यांना गडेकोंडाचे अनुयायी पळून जात असलेले दिसले. वनमाणसाला ओढून नेत असलेला कृपाणजित सुद्धा त्यांना दिसला.

सिद्धसाधक आपले निशूल उचलून आणि “महाकाल की जय” असा जयघोष करून मोठ्याने आरोळी मारीत म्हणाला—“जयशील! अरे असा महात ■ उभा आहेस? त्या गडेकोंडा दुष्टाचे गाव टेकडीच्या पायथ्याशीच तर आहे ■ गर्व झाडीत. त्यांच्यावर लापा मारून कृपाणजिताला, त्या वनमाणसाला आणि त्यांच्या आश्रयाला असलेल्या गडेकोंडाला यमसदनास पाडवू या.”

सिद्धसाधक म्हणाला ते ऐकून जयशील बोवा हसून म्हणाला—“शत्रूची संपत्ती कमी लक्षण्यात घेका आहे, लक्षात ठेव. त्यांना टेकडीवरून धाववून सोडून पळून

लावणे निराळे आणि हल्ला करून त्यांचे गाव व घरे उध्वस्त करणे निराळे. शिवाय या गडेकोंडाच्या अनुयायांना, त्यांचा पाठलाग करून ठार करण्याची आपल्याला गरजच काय? आपण त्यांच्याशी आणि खुजांच्या राणीशी समेट घडवून आणू शकलो तर त्यांच्या प्रयत्न ही करून पहायला हरकत नाही."

"तर मग आपला शत्रू तो कुपाणजित आहे, त्याचं काय आणि त्याने पाठलेल्या वनमाणसाचं काय? त्याच्या मदतीने तो बुष्ट या जवळपासच्या पन्नास एक मैलांच्या परिसरात स्वतःचं राज्य स्थापन करून गोरगरीब बुवळ्यांवर अत्याचार करीलच

का ताहा? आपण हे सर्व वहात गप्प बसायचं का?" सिद्धसाधकाने विचारले.

जयशील त्याचे उत्तर देण्याच्या विचारात होता, तेवढ्यात खुजाचा सेनापती त्याच्या समोर येऊन उभा राहून म्हणाला—"काय हो, तुमची अनुज्ञा व मदत जसेल तर सरळ टेकडी उतरून जाऊन त्या गडे-कोंडाच्या गावावरच हत्मा करता येईल आणि त्यांची वस्ती बेचिरास करता येईल! मग काय हुकूम?"

जयशील एकदां चारीबाजूला नजर फिरवून पाहून म्हणाला—"सेनापती, तुम्हाला साहस आणि शौर्य करण्यालायकच आहे. सद्गज सापडले तू ठार केलेस काको लोक वनमाणसाला घेऊन आपल्या वस्तीत पोचले आहेत. आतां ते सावध होऊन स्वरक्षणाची सर्व तयारी करून मिढ असणार. आपण हल्ला करून रक्तपाताशिवाय जास्त काय मिळविणार? जय मिळणे तर अशक्यच."

"तरमग आम्ही जाता करावे, वशी आपली आज्ञा आहे?" खुजांच्या सेनापतीने विचारले.

"सर्वजण टेकडी उतरून जाऊन राणीकडे जा. नंतर आपल्या वस्तीच्या सुरक्षिततेची उत्तम व्यवस्था करा. आपण जो विचार त्यांच्या विषयी करीत बाहो, तोच त्यांच्या

मनात आला नमेल कसा करून? त्यांनी एकाएकी हल्ला चढविला तरी तुमची स्वनची हानी होणार नाही, यासाठी काळजी घ्या. आम्ही दोघे लीकरच तुमच्या वस्तीत परत येऊ." जयशील म्हणाला.

खुजांच्या सेनापतीने आपल्या अनुयायांपैकी एकाला जयशील व सिद्धसाधकाला वाढ दाखवायला म्हणून मागे रहायला सांगितले आणि बाकी सर्वांना बरोबर घेऊन जयपोष करीत टेकडीवरून राणी होती गेला.

जयशील निस्तब्ध होऊन गडेकोंडाच्या वस्तीकडे पहात उभा राहिला. सिद्धसाधक त्याच्याकडे पहात राहल्यावर म्हणाला—"कायरे इतका विचार करतो आहेस?

आपण व्यर्थ खुजा गिड्ड्यांच्या भांडणात फसलो बघ!"

"अरे, आपण हौशीखस्तर इकडे आलो का? त्याला कारण तो भकराकृती दुष्ट भकरकेतू आहे, नाही का? आपण धन-धन्यात सापडलो आणि होंगरावरून खाली कोसळून, इकडे काही अपाय न होता, येऊन पोचलो. हिरण्यपूरच्या राजाचा मुलगा व मुलगी दोघांचे अपहरण झाले; त्यांच्या शोधार्थ आपण मिघालो होतो, होय ना? जंगलीलोकांच्या भांडणात असे अडकून पडणे आपणचं करण्यासाराकडेच आहे. परंतु इकडून पुढला मार्ग काढण्यापूर्वी त्या दुष्टाला, कुपाण-जिताला मान परलोकाला पाठविल्याशिवाय मला चैन पडणार नाही." जयशील म्हणाला.

"महाकालाच्या कुपेने त्या कामाबरोबर

Fullscreen

127

2

18

168

18

168

18

168

18

168

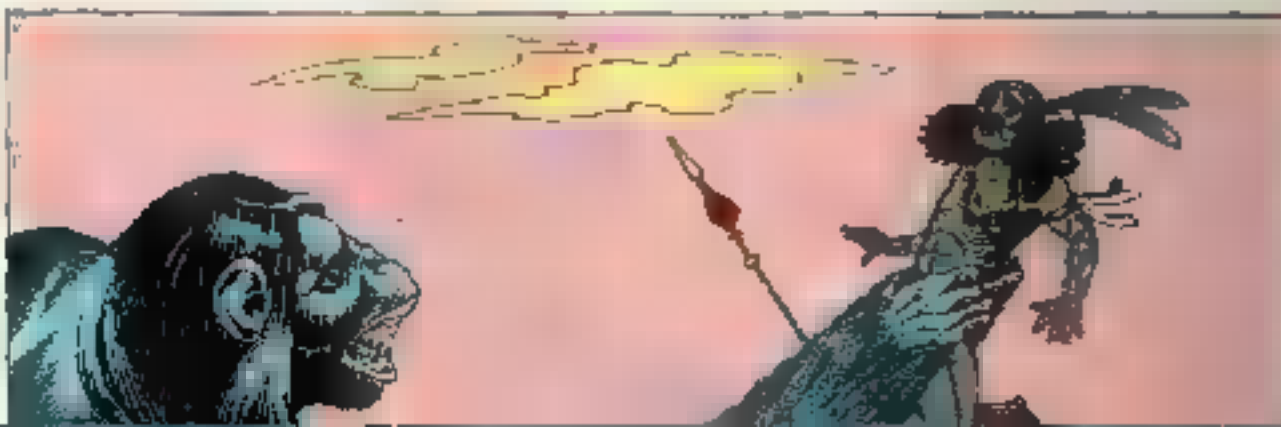
त्या दुष्टाने पाळलेले जे वनमाणूस आहे त्याला मुढा ठार करून त्याचे कातडे काढता आलं तर पाहिले पाहिजे. तर, खूप भूक लागली आहे; खुजांच्या राणीच्या गावात वेळेवरच पोचले पाहिजे." असे म्हणत सिद्धसाधक वटला आणि चालू लागला.

जमनील व सिद्धसाधक टेकडीच्या टोकावर असे बोलत उभे असतां तिकडे झाडीत गडेकोंड आपल्या वस्तीत पोचल्यावर कुपाणजिताबरोबर होता. दोघे परस्पराना दोघ देत होते की 'तुम्यामुळे ही हार साधी लागली.'

गडेकोंड म्हणाला—"अहो महाकाय! तुमचा देहच तेवढा मोठा आहे, परंतु तेवढी मोठी शक्ती तुमच्या अंगात नाही आणि तेवढे साहसही तुमच्या काळजात नाही. आमच्या आधीच तुम्ही पळ काढलात. तुम्ही पाळलेले हे वनमाणूस तुम्हांलाच ठार करायला निघाले होते."

चिडून जाऊन कुपाणजित म्हणाला—"अरे आंधळ्या! मी जमनील मिळून नाही पळालो; वेळ बरोबर नाही म्हणून पाय मागे घेतला, समजले! माझ्यावर ज्याने बाण सोडला होता तो जमनील नावाचा माझा हाडवरी आहे. त्याला उजाडण्यापूर्वी ठार केले नाही तर पाझे कुपाणजित नाही. आतां माझ्या वनमाणसाची गोष्ट विचारली तर तो पिल्लासारखा मी सांगेन. विनवूक करील. त्याच प्रमाणच." असे म्हणत वनमाणसाला गडेकोंडाकडे वळून करीत कुपाणजिताने हात हसविला.

वनमाणूस विद्युत्वेगाने धावला आणि उचलून मोठयाने ओरडू लागला. आपल्या मानकाचा जीव धोक्यात आहे, हे पाहून गडेकोंडचे सर्व अनुयायी आपापने भाले सावरून वनमाणसावर व कुपाणजितावर हस्ला करायला सरसावले. (क्रमशः)

अर्धवटपणा

विकृतावित्पाने आपला तट्ट सोडला नाही.

तो माझाजवळ गेला, प्रेत जांघावर काढून आणि नंहुमी प्रमाणे मीन होऊन म्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तू ही फुकटची मेहनत स्वतःच्या खुशीने करतो आहेस की अनिच्छने, हे माहीत नाही. परंतु एवढे मात्र खरे की, काही लोक स्वतःच स्वतःवर संकटे ओढवून घेतात आणि यश हाती पावण्या ऐन वेळी ते काढाडसात. असल्या अर्धवटपणाचे किंवा मूर्खपणाचे उदाहरण म्हणून मी तुला चंद्रहासाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी रविवर्मा आणि शशिवर्मा नावाचे दोन अधिपती परस्परांला लागून असलेल्या दोन राज्यांवर राज्य करीत होते. अतादि कालापासून त्या दोन्ही राज्यांचे

वेताळच्या गोष्टी

परस्परांची हाडवीर होते. मधुन मधुन त्यांची युद्धेही होत. दोन्ही राज्ये एकत्र करून राज्य चालविण्याचे सामर्थ्य एकात ही नव्हते.

एकदा शशिवर्माने आपल्या मुलीने स्वयंवर रचले आणि त्यासाठी सवे राम राजवाड्याकडे निरोप पाठविले ब्रह्म शशिवर्माचा मुलगा चंद्रहास, त्याच्याकडे निरोप खास दूताकरवी निमंत्रण पाठविले त्या जमने शशिवर्माला भेटून शशिवर्मा या मित्राचे दोन्ही देशात परस्पर मध्य स्थापन करण्यासाठी हा प्रयत्न करीत असल्याचे सांगितले ते ऐकून शशिवर्माला आनंद झाल्या कारण त्याला एकुलता एक मुलगा होता

हे जमन झाले तर चंद्रहास दोन्ही राज्यांचा अधिपती होईल आणि अशा नव्हते वाड-वडिलांची इच्छा पूर्ण होईल असे शशिवर्माला यादले

शशिवर्माने चंद्रहासला बोलावून हे निमंत्रण रवीराण्यास सांगून स्वयंवराच्या दिने चंद्रहासला जाण्याची मनापासून नव्हती. परंतु बाडिलांची आज्ञा मोडणे बरोबर नाही असे वाटून तो मुदुद्धि नांवाच्या आपल्या एका मित्राला बरोबर घेऊन शशिवर्माच्या राजधानीस निघाला

थोडे थोडेघावर असून त्यावेळी जमन जमना त्यांना रातही जातीच्या लोकांनी जडविले. त्यांची शिपाया मृत्यूचा शोधून त्यांना नायकासमोर नेले.

मुदुद्धीने त्यांची व आपल्या मित्राची जखमेस सांगून शोध कोणत्या कामानाही जात आहेत हे विचारून सांगितले.

मुदुद्धीने सांगितले की, आम्हीला काय त्याच? आपल्या राज्याच्या इतकी मुदुद्धी पाय धरल्याने मुदुद्धी पत्नीस आज्ञा आपल्या नियमाप्रमाणे आमच्या देवीसमोर आम्ही मुदुद्धी कोणत्या वडले. देशात ने राज्य मयेक तर मुदुद्धीपैकी एकाचे आमच्यापैकी एका घोर वडाद्वाराचे दूत करून त्याला

मिळेल." जातीचा नायक म्हणाला.

"मी त्याच्याशी द्वंद्व करायला तयार आहे." चंद्रहास म्हणाला.

"यांची बंधने सोडा आणि यांना मोकळेपणे हिट्टू फिरू द्या. उद्यां सकाळी द्वंद्वयुद्धाची तयारी ठेवा." नायक म्हणाला.

त्याने चंद्रहासला व त्याच्या मित्राला मुक्त केले. एवढेच नव्हे तर त्यांच्या शेवणाखाण्याची उत्तम व्यवस्था केली.

रात्री मुदुद्धी चंद्रहासाला म्हणाला- "मित्रा! पळून जाऊ या बल. आपल्यावर कोणाचा पाहारा नाही. या गनटी लोकांशी इडाला उभे

राहण्याची गरजच काय? काय होईल काय सांगता येईल का?"

"असे भित्त्यासारखे पळून आपल्याऐवजी एका शूराच्या हाती मरण आलेले काय वाईट? आपल्यावर विश्वास ठेवूनच नाही का या लोकांनी आपल्याला मुक्त केले. त्यांच्याशी लढाही करण्या इतके नीच काम आणखी काय असू शकेल?"

दुसऱ्या दिवशी चंद्रहासाचे एका रामटी माणसाबरोबर द्वंद्वयुद्ध झाले. त्यात यशस्वी झाला. नायकाने चंद्रहासाला मुदुद्धीला इनामे देऊन अत्यंत आचरपूर्वक निरोप दिला.

आपल्या निमंत्रणाला मान देऊन चंद्रहासाला आलेला पाहून शशिवर्माने त्याच्या आतिथ्याची उत्तम व्यवस्था केली.

भाग घेणाऱ्या अल्पवयस मुलगीलासुद्धा आपल्या मुलीचे तुझ्याशी लग्न करून देण्या- ऐवजी आणखी एकाशी कर म्हणतो आहे. यात याचा हेतू तरो काय असेल? मी जाऊन विचारून येऊ का?"

"तू काही विचारून यायचो बरज नाही. सर्व काही चांगलं कळलं आहे." चंद्रहास म्हणाला.

त्याने मध्यरात्रीच्या सुमारास सुबुडीला उठविले आणि म्हणाला—"बरे, आपण नियं. पूर्वी राधाची सरहद्द ओलांडून निघून गेले पाहिजे."

ते ऐकून सुबुडीची सोप उडाली. तो चकित होऊन म्हणाला—"अरे रे काय? ते इंदू जिंकून राजकन्येसी विवाह करणार नाहीस का? लग्न करणे आतां तुझ्या हातांत आल्यासारखे आहे, ते सोडून जाणार का?"

चंद्रहास, सुबुडी म्हणाला ते ऐकूनही न ऐकल्या सारखे करून लगेच त्याला बरोबर घेऊन निघाला. दोघे आपापल्या घोट्यावर वसून निघाले आणि दुसऱ्या दिवशी तीन प्रहरी आपल्या गावी येऊन पोचले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—"राजा, तुला चंद्रहास हा अक्कलमूव्य होता, असे वाटते का? की तो फार घाबरी की भितरा होता? तो रानटी

याताच्या पक्षातून पळून जावऱ्या ऐवजी त्यानेली इंदूपुढास कां कनूल झाला? तो हारला असता तर काय झाले असते? इतर चढाओढी विकल्यावर त्या एकाच चढाओढीला तो कां तयार झाला नाही आणि पळून कां गेला? या सर्व शंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर, तुला माहीतच आहे, तुझ्या दोक्याची सकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोटू लागलील."

विक्रमादित्य म्हणाला—"चंद्रहास बुद्धिमान, शूर, साहसी, उदार आणि आत्मविश्वासी होता. म्हणतोस अवलक्षणे त्याच्यात मुळीच नव्हती. रानटी जातीच्या सचोटोचे कोतुकच त्याने केले. त्यांच्यासारखे दिलेले पाळाचे असे त्याला वाटले. रविवर्मा करतो आहे, हे त्याला पूर्वीच कळले होते. आपल्या मुलीच्या स्वयंवरासाठी चढाओढीची व्यवस्था करून त्यास दूताकरवी निमंत्रण पाठविण्यात त्याचा काहीतरी दुष्ट हेतू होता हे त्याला

बरोबर पूर्वीच कळले. चंद्रहासच्या वडिलांना वाटलं होतं अगदी तसाच रविवर्माले चंद्रहासचा वध करण्याचे ठरवून त्याचा तो हेतू पार पडला असता तर राविवर्माले राज्य आपल्याला मिळेल व वाडवडिलांना शक्य न झालेली गोष्ट पूर्ण करता येईल त्याचा दुष्ट हेतू असावा. चंद्रहासला त्याचा हा दुष्ट हेतू कळला. सुबुडीला ते कळले नव्हते. परंतु भितरा म्हणवून घेणे त्याला आवडले नाही. म्हणून त्याने सर्व चढाओढीत भाग घेऊन त्या विकल्या. रविवर्माले आणखी एका इंदूपुढाची गोष्ट काढली तेव्हा त्याचा दुष्ट हेतू होता हे स्पष्ट झाले. ती संधी रविवर्मांना देणे त्याला साहजिकच दृष्ट वाटले नाही. म्हणून चंद्रहास मध्यरात्रीच्या सुमारास निघून गेला.

अशातऱ्हेने राजाचे भौत भंग झाल्यामुळे वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

चोरचा पोर

एका गावी राजू नावाचा एक अट्टल चोर रहात असे. त्याच्या नावाची व्हडतऱ्या त्या गावाच्या परिसरातील यतीत होती. कारण त्याच्या मनात आले की, तो कोणाचाही जीव ध्यायला मागेपुढे पहात नसे. आपल्या वाटेत त्याने जाऊ नये म्हणून मोठमोठे श्रीमंत लोक त्याला मोठ्या रकमा देऊन त्याचे तोंड बंद करीत असत. अशा तऱ्हेने राजूने पुष्कळ सोने व धन जमविले. त्याला भीमू नावाचा एक मुलगा होता. भीमू बापाच्याहुन जास्त धाडसी होता. भीमूला सोळावे वर्ष लागल्यावर राजू त्याला शौर्यकलेचे शिक्षण देऊ लागला. आपला मुलगा आपल्याहुन थोर चोर होणार असे राजूला वाटत होते.

एकदा राजूने चोरी करायला निघतांना भीमूलावरोबर चलायला सांगितले. परंतु भीमूला बापाची चौर्यवृत्ती मुळीच पसंत

नव्हती. तो बापाला म्हणाला—“बाबा, तुमच्यासारखी चोरी काय जीवित चालविणे मला मुळीच आवडत नाही. गिनाय, तुम्ही कमी मिळवून जमा केले आहे! आणखी हाव कशासाठी? ही वृत्ती आता सोडा.”

■ एकदा राजू संतापला. म्हणाला—“मूर्ख आहेस, लहान तोंडी मोठा धास ध्यायचा सोड. मी चोरी करतो आहे ती पोटाला पोटाभर मिळत नाही म्हणून नाही. आपल्या वाडवडिलांपासून आलेली ही वृत्ती आहे. माझ्या आजोबांचे नुमते नाव कानावर पडले तर कोलाहोल तिजोऱ्या धरथर कांपत. तुम्हाला तसाच शूरसाहसी होशील असे मला वाटत होते. तू माझ्या पोटी जन्माला आलास. मी तुझ्या तोंडी असलेले बोलणे ऐकायला मुळीच तयार नाही. टीचभर पोटाची स्लॅपी मरायला वावभर

नास करायला येत नाहीत त्यांच्या हे काळ सहन करावे लागतात. आपण पिढ्यान् पिढ्या चोर म्हणून जगाने ओळखले जात आहेत. आता एकाएकी चांगले ध्यायच ठरविले तर लोक हंमतील.”

भीमू म्हणाला—“तुमला वंश पिढ्यान् पिढ्या चौर्यवृत्तीच करीत रहाया काय विचार करणे, यात मोठा संशय आहे. असे काय वाटत नाही! ते धूप भोक्याची आहे; जगही पाळत लागत आहे.”

“तरमग तू आपल्या एकलुपभाष स्वतःची वृत्ती निवड. पुढे तुला माझ्याच पायाने धावे लागेल.” राजू मुन्हाळा म्हणाला.

भीमूला बापाचा विचार बदलण्याचा मार्ग सुचला नाही. त्याने बापाचे घर सोडले आणि स्वतःच्या पोटापाण्याची काळजी स्वतःच्या उरविले. भीमूच्या बापाची मुले अनेक शत्रुपक्षां कामे करून उदरनिर्वाह चालवीत परंतु ‘चोराचा पात’ म्हणून कोणी त्याला काय येऊ देई ना गवळी, फक्त भाजीवाले देखील त्याला पंथमी नजरेने पहात होते.

निराश होऊन घरी परतलेल्या मुलाला पाहून बाप म्हणाला—“भाय म्हाबा, नीतिधर्माने जगायचा मार्ग मिळाला का?”

“तुम्ही अट्टल चांग आहात, हे ज्यांना माहीत आहे ते मला कसे जमले देणार?”

तुमचा मुलगा म्हणायला बुद्धा लाज वाटते, म्हणून तुम्हाला किवा मला ओळखणार नाहीत अशा जागी रहायचा विचार करतो आहे." भीमू म्हणाला.

"चार दिवस धक्के लाळल्यावर स्वतःच परत येतील." राजू म्हणाला.

"परत येईन, परंतु धक्के लाऊन पच्चात्ताप करीत येणार नाही. दरोडे वगैरे केल्याशिवाय पोट भरतां येत नाही हा तुमचा विचार बदलेल त्याच दिवशी परत येईन! आपलं पोट भरण्यासाठी इतरांच्या पोटावर पस आणणं ही माणुसकी नाही." असे सांगून भीमू यांचे सोडून निघून गेला.

भीमू निघून गेल्यावर राजूला जेवण खाईनासे झाले. चोरी करायला जाणं त्याने सोडलं. राजूच्या राहण्यात व वागण्यात हिमू लागलेला बदल सर्वांच्या दृष्टीस आला. हळूहळू लोकांच्या मनातली चोराची भीती कमी होऊ लागली.

परंतु तितक्यात एका व्यापाऱ्याच्या घरात एका लहानाची मोठी चोरी झाली. ते ऐकून राजू झाला. ती चोरी त्याने केली नव्हती. परंतु लोकांना त्याचीच संका येत होती. राजूने त्या व्यापाऱ्याला भेटून ती चोरी त्याने केली नसल्याचे सांगितले.

परंतु राजूच्या बोलण्यावर कोणाचाच विश्वास बसला नाही. त्या परिसरात त्याला कळल्याशिवाय कोणतीही चोरी त्यापूर्वी झाली नव्हती. म्हणून निदोषी असल्याचे लोकांना पटावे यासाठी चोराला धरून देण्याची जबाबदारी त्याच्यावर घेऊन पडली होती.

चोन्या चालू होत्या. रात्री राजू डोळ्यात तेल घालून सावध राही. परंतु काही फायदा नाही. चोराला पकडवून देण्याची प्रतिज्ञा राजूने सर्वासमक्ष केली होती, परंतु तो ती पुरी करू शकला नव्हता.

आणि गंमत अशी की मध्यंतरी राजूच्या घरातच चोरी झाली. चोराला श्रमण्यासाठी

घरात शिरला आणि होतं नव्हतं ते सर्व काढून घेऊन निघून गेला. ते ऐकून राजू घाबरात घरी तेव्हा त्याने दायकोला हातपाय बांधलेल्या अवस्थेत पाहिले. राजूने कित्येक वर्षे चोरी करून जे काही जमविले होते ते सर्व गेले आणि राजू भिकारी झाला.

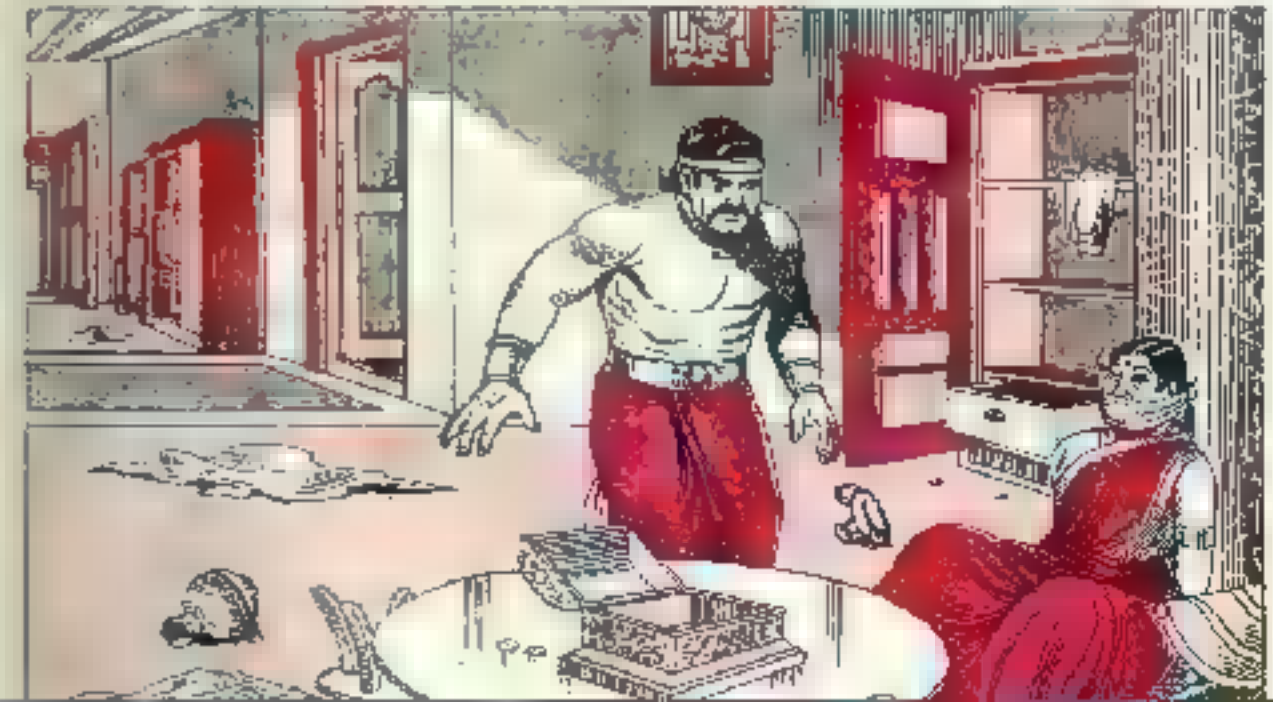
ही गोष्ट कळल्यावर गावकऱ्यांना राजू-विषयी जो संशय येत होता तो पार नाहीसा झाला. भीमंय लोकांना त्याच्या बदल महानुभूती वाटू लागली. हो सहाय-भूती सरी नसून असलेला आनंद त्या रूपे व्यक्त होत असल्याचे राजूला होते.

आपलं सर्वस्व घालवून बसल्यावर राजूने पुन्हा आपला जुना धंदा सुरू करायचे ठरवून श्रीमंतांकडे जाऊन आपलं वहिवाटीचे बळिस मागायला सुरवात केली.

लोक म्हणाले—"हे बघ ही सोंगं पुन्हा लागलास तर तुझी पाठ शेकली जाईल, ठेव!"

पूर्वी असे कोणी म्हणाला असता तर राजू त्याचे रक्तच प्याला असता. परंतु मूग गिळून आज गप्प राहिला. हा बदल कसा काय झाला, हे त्याचे त्यालाच कळेना.

त्या विषयी रात्री राजू बायकोबरोबर गाव सोडून जायचे ठरवून निघाला. थोडे अंतर चालून गेल्यावर राजूला त्याचा मुलगा भेटला. दोघांनी परस्परांना प्रेमाने

मिठीच भारली. राजूने घडलेसे मुलाला वर्णन करून सांगितले.

भीमू स्मित करून म्हणाला—“एवढे मनाला लावून घेऊ नका. गांवकऱ्यांनी तुम्हांला जिवंत सोडले याबद्दल देवाने आभार माना. चला माझ्या घरी. पुढलं आयुष्य तेथेच घालवा.”

“माझ्या मावाने घरघर कापणारे लोक मला कुठ्याहून तुच्छ माणू लागले आहेत. हा बदल कसा काय घडला? मला नाहीसे झाले आहे. माझ्यात झालेला बदल त्यांना कळू लागला आहे, असे म्हणायचं का!” राजूने मुलाला विचारले.

“तुम्हांला तुमच्या घंटाचा अभिमान आणि विश्वास वाटे तोपर्यंत श्रीमंत लोक तुम्हांला भीत असत. तुम्ही जोरी करण्याचे सोडलेत ही गोष्ट लोकांना पटावी यासाठी नाना तऱ्हेचे प्रयत्न केलेत. ते लोकांना कळलं तेव्हा तुमची भीती त्यांना वाटेनाशी झाली. आतां तुमचे विषाचे दांत काढले गेले आहेत. तुमच्याहून मोठा जोर जन्मला

निघून गेला आहे. आतां श्रीमंत मिठील तर त्याला, व त्याचे लोंढे बंद करायला द्यायचं, ते देतील. तुमच्याकडे कशाला पाहतील? तुमचा हा घंटा तुमच्या हातचा गेला. या वृत्तीची लक्षणंय अशी असतात. एका काळचे मोठेपण कधी नाहींसे होतेच. समाजाला भारमृत झालेल्यांचे पतन होणारच!” भीमू म्हणाला.

“तू हे पूर्वी सांगितले असतं तर ते माझ्या डोक्यात पिरल मसतं. या नव्या जोराने पात्रं सर्वेस्व लुटलं आणि त्याच्या-दरीवर माझे डोळेही उघडले. यापुढे मी जोरी करणार नाही. मेहमत करून पोट भरणार.” राजू म्हणाला.

“तो सरा जोर नव्हता. तुमच्यात बदल व्हावा म्हणून जोरी करायला आला होता.” भीमू म्हणाला.

“अस्सं! मग कोण होता रे तो?” राजूने विचारले.

“मीच!” भीमू स्मित करून म्हणाला.

राजाहन थोर

विशाल देशात राजा उदारसेन यांचे राज्य प्रजेच्या सुखसोयीसाठी अनेक कायदे केले होते. परंतु कायद्यांचा सामान्य प्रजेला विशेष असा काहीच कायदा झाला नाही. गरीबी होती. अव्यवस्था कोठे आहे, दोष कोठे आहे, कळायला मार्ग नव्हता. कळाने म्हणून राजाने रक्तवर्ण नावाच्या आपल्या अत्यंत विश्वासू वयः अधिकार्याला शोध काढण्यासाठी नेमले.

रक्तवर्ण वेगळ्या हिंडू लागला. तेव्हा त्याला देशातले श्रीमंत लोक आणि काही अधिकारी सरकारी नोकरांना वश करून घेऊन प्रजेवर जत्याचार अन्याय करीत असल्याचे, परंतु ते उघड बाहेर सांगण्याची छातू कोणाला समल्याचे कळले. कारण अन्याय व अत्याचार करणारेच राजाचे सल्लागार होते.

रक्तवर्ण त्यांच्यावर नेमलेला महाराजांचा एक हेर आहे हे त्या अस्थाचारी अधिकार्यांनादेखील कळले.

त्यांनी त्याला बोलावून बजावले की, बोलाने तू आमच्याविषयी महाराजांना चांगलं सांगितलेस तर ठीक, नाहीतर तुला कसा वाटेली लाथापचा आम्ही पाहून घेऊ. आम्ही सांगितल्याप्रमाणे वाग, नाही तर तुला व तुम्या कुटुंबातल्या प्रत्येकाला तुम्या पापाची फळे भोगायला लागतील. रक्तवर्ण सावध झाला.

राजाकडे परत गेल्यावर गुढाघनि, त्याचे पाहिलेल्या व अनुभवलेल्या गोष्टी निवेदन केल्या त्या अशा :

“महाराज, देशात दुष्कळासारखी स्थिती का उत्पन्न होते, गरीबी दिवसेंदिवस का वाढत चालेली आहे, हे काही कळले नाही मला. परंतु एक गोष्ट माझ्या लक्षात आली

सावकारांकडे जमिनंदनाची सास पणे पाठविळी. रक्तवर्णाने आपल्याविरुद्ध काही न सांगितल्याबद्दल श्रीमंत लोकांनी रक्तवर्णाला भेटून त्याला मोठमोठी इनामे दिली.

परिस्थितीत विनाल देखात वर्षी पाऊस सुट्टीच पडला नाही. सेते माळून गेली आणि पिके नष्ट झाली. धान्याचा दुष्काळ हाहाकार उडून येतो.

तेव्हा उदारसेनाने रक्तवर्णाला बोलाविले व म्हणाला—“मागे मू मला म्हणाला होतास की खड्या मातीने धान्य करणारे सिद्धपुरुष आपल्या देखात आहेत. आतां अशा सिद्धपुरुषांची गरज आहे. त्यांना बोलावून आणतोस का?”

“हे काम करावला धनगुप्त समर्थ आहे, महाराज! बोलावून हे काम सांगितले तर तो ‘ना’ म्हणणार नाही, असे मला वाटते.” रक्तवर्ण म्हणाला.

महाराजांनी निरोप पाठविताच धनगुप्त भावत येऊन हात जोडून महाराजांसमोर उभा राहिला. महाराज म्हणाले—“शेटजी, तुमच्या बलपराक्रमावर देगातली अन्नधान्य समस्या सुटणार आहे. अन्नधान्याचा दुष्काळ आहे, हे तुम्हांला माहीतच आहे. मी आठ-

व्हा मधूर दगड माती भरून आणायला देतो. तुम्ही त्याचे धान्य करून घ्या. धान्याचे बीम लागले पाहिजेत.”

धनगुप्त चकित होऊन म्हणाला—“महाराज, हे काय होईल?”

राजा संतापून म्हणाला—“बाद घालण्यात बर्थ नाही. तोंकर आऊन कामाला लाया.”

तरी धनगुप्त साहस करून म्हणाला—“महाराज! आपल्याला कोणीतरी लोटे सांगितले असावे. सहधामातीचे धान्य हासविणारा कोणी या जन्मला असेल असे मला नाही वाटत.”

या जेपेस राजाचा राव रक्तवर्णाकडे वळला.

परंतु रक्तवर्ण थोडावेळील न वावरतां म्हणाला—“धनगुप्त असे कां लोटे बोलता आहेत नकळे. मी स्वतःच्या डोळ्यांनी त्यांना दगडखड्यांचे तांदूळ गट्ट करताना पाहिले आहे. ते विशिष्ट लढे व दगड ते रघूशेटकडे विकत घेतात, हेदेखील मला माहीत आहे.”

ते ऐकून धनगुप्त दहकला. यात काही तरी गुपित असले पाहिजे असे राजाला वाटले. राजा लगेच बरोबर रक्तवर्ण व धनगुप्ताला घेऊन मुळात काय भागवड आहे, या गोष्टीची चवकची करण्यासाठी

निघाला आणि त्याला सर्व कळलेवेळील. रघूशेट तांदुळात सहजी खपतील असे खडे पोती भरून धनगुप्ताला विकत असे. धनगुप्त प्रत्येक नऊ पोती तांदुळाबरोबर एक पोते खडे मिसळीत असे.

“पाहिलेच प्रभो? एक पोते खडे नऊ पोती तांदुळात मिसळून दहा पोती तांदूळ करतो. कळवं ना आपल्याला या सिद्धपुरुषाचे सामर्थ्य? हे सामान्य माणसाला शक्य आहे का?” रक्तवर्णाने राजाला विचारले.

“अस्स! ही सिद्धी माला प्राप्त आहे का?” असे राजा म्हणाला आणि त्याने शिपायाकरची अटक करविली.

की, आपल्या राज्यात काही कर्तबगार व्यक्ती आहेत. काही जण माती खड्यांपासून धान्य उत्पन्न करणारे आहेत तर काही पाण्याचे दूध करून दाळविणारे सिद्धपुरुष आहेत. एका देवाच्या मदतीने दुसऱ्या देवांकडून चाकरी कशी करवून घ्यायची माहीत असलेले सिद्धपुरुषही काही आहेत. समुद्राला बांध घालू शकण्याची सिद्धी त्यांना प्राप्त आहे. असे समर्थ पुरुष आपल्या राज्यात असता गरीबी फार राहणेच शक्य नाही.”

रक्तवर्णाकडून हे कळल्यावर राजाला फार आनंद झाला. त्याने रक्तवर्णाचा सत्कार सत्कारास देऊन देगातल्या श्रीमंत

वडाची छत्रछाया

सुधबिरीचे महाराज कार पराकमी होते. अवलपासची लहानमोठी राखे त्रिकून त्यांनी राख्याचा रूप विस्तार केला. बापाची ही राख्याकांवा मुबराज रत्नपाल यांना वावडली नाही.

एकदा ■ त्रिकारीला गेला मसला त्याला एक मोठे बडाचे झाड बितले. त्याच्या पारंभ्या जमिनीपर्यंत मोवत होत्या. ते झाड पाहतांच त्याला बापाची आठवण साजी. ■ निस्तार वेचवर होता तेथेवर वुसरे लाड एकही नव्हते. म्हणून त्याने ते ■ पुढातकट तोडून बाळून टाकले आणि त्या जागी वुसरी झाडे लावली.

काही दिवसांनी तो पुन्हा वेऊन पाहलो तर तेथे एकही झाड नव्हते. बडाच्या झाडातील पारंभ्यांना घेऊन ओपाळा करून त्या घनगराच्या मुलांनी ती ■ झाडे रागाने उचटून टाकली होती. तेव्हा रत्नपालला स्वतःची चूक कळली. त्याने वुसरे बडाचे झाड तेथे आजून लावले. त्याच्या राखासाठी काटेरी रूपण लावले आणि आपल्या बहिजांचा वृंज करावचे सोडले.

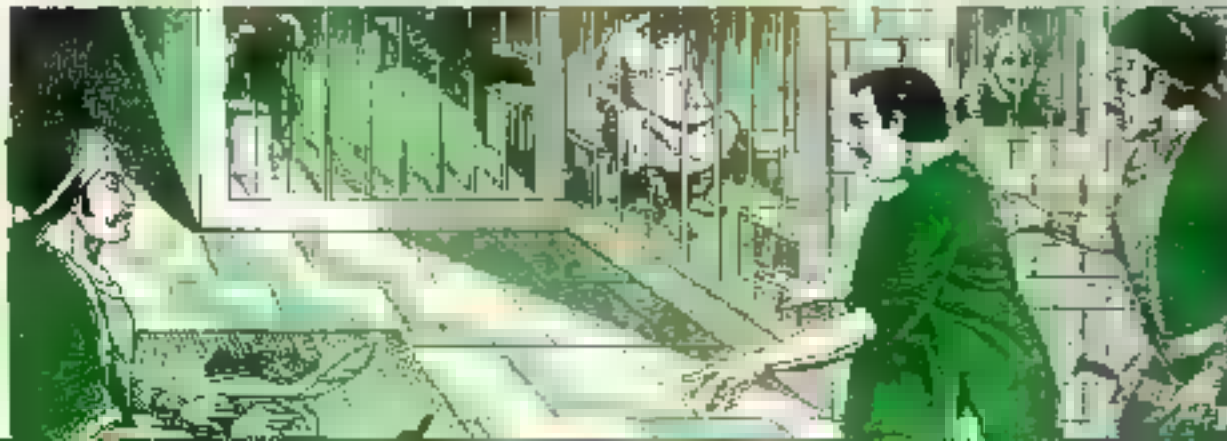
नंतर रक्तवर्णकडे वळून राजा विचारले-“म्हणजे तू म्हणालास त्या सर्वांतच काहीतरी सुधारणं आहे, म्हणायचा? पुन्हा एकदां सांग पाहू!”

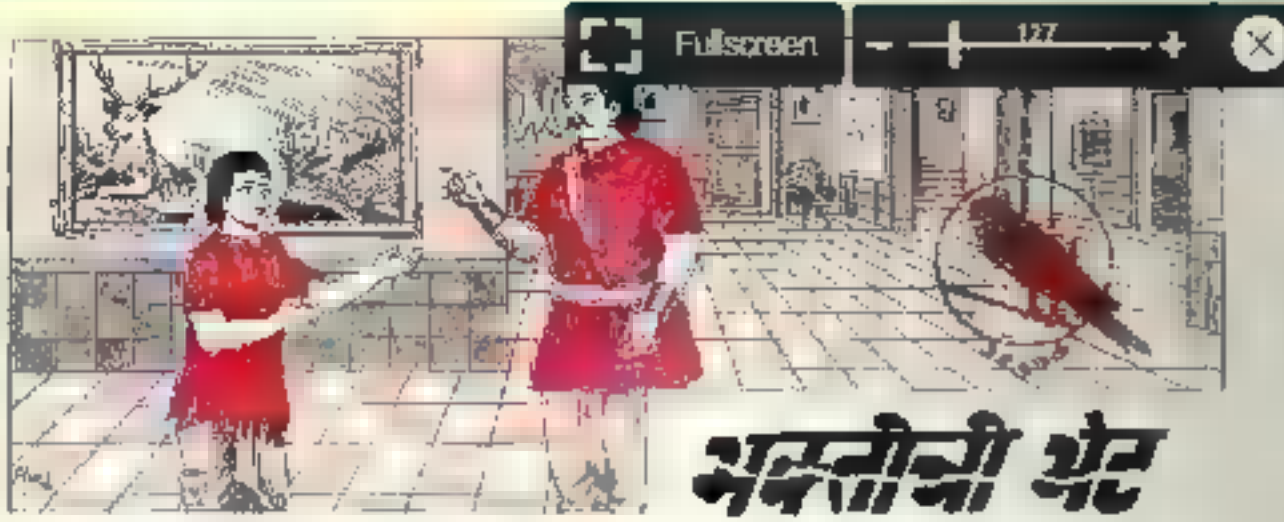
रक्तवर्ण म्हणाला-“दुधांत पाणी मिसळून विकणे म्हणजे पाण्याचे दूध करणे नव्हे का? देशातले सर्व व्यापारी अशा तऱ्हेने सर्व पदार्थ मिसळीचे विकत आहेत. लक्ष्मीची कृपा ज्यांच्यावर आहे ते सरकारी सेवकांना आपल्या पदरी नेमून त्यांच्याकडून वाटेल ती कामे करवीत आहेत, हे इतके मोठे समाजगोही आहेत, तरी, प्रजा त्यांच्या विरुद्ध बंड करीत नाही. म्हणजे या भीमतांनी जनसमुदाया बांध पातल्यासारखेच नव्हे ■? त्यांचे त्यांना दुप्पट फळ मिळते आणि पैसाकडे पैसा ओडला जातो.”

सर्व गोष्टी ऐकून राजा आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला-“देशात इतका अन्याय चालू असता मी सुध्यावर टाकलेली अमावशी न ओळखून तू भरी स्वस्थ कसून राहला आहेस का?”

केलेले कायदे मोडणाऱ्याला मोठमोठ्या शिक्षा ठरविलेल्या आहेत. परंतु मी अपराध्यांची चवकशी केली ते सर्व कायदे मोडणारेच होते. परंतु त्यांच्यापैकी कोणालाच शिक्षा झाली नाही. म्हणून मला वाटले की ते आपणाकडून जास्त बलाढ्य थोरपुष्ट असले पाहिजेत. म्हणून त्यांच्या विरुद्ध समक्ष आपणांकडे येऊन तक्रार करू शकलो नाही.” रक्तवर्ण म्हणाला.

“तू म्हणालास ते बरोबर आहे. कायदा मोडूनही त्यांना शिक्षा झाली नाही, म्हणजे ते राजपेक्षा मोठेच झाले. असे ■ लोक नेसात फार वाढले आहेत, म्हणून देशाची ही अधोगती झाली. यात सुधारणा झाली पाहिजे.” असे सांगून उदारसेनाने लगेच भावश्यक कारवाई करून देशात जो भ्रष्टाचार पसरला होता ■ आळा पातला. ■ लोक कंदेन पडले. राज्यकारभारत राजा जातीने लक्ष देऊ लागला. हळूहळू देशाला गरीबी दूर झाली.

भक्तीची भेट

एका गानी एक शिकारी रहात असे. तो सामान्य शिकारी नव्हता. तो रानटी हवापदांना जिवंत घेऊन पिजऱ्यात ठेवी आणि कोणी राजाने प्राणिसंग्रहालयात ठेवायला जिकत घेतल्यास विकून पैसे मिळवी.

एकदा एक जवळपास घरा वर्णाचा मुलगा त्या शिकार्याकडे येऊन म्हणाला—“या गावात एका बाई आहे. दर शुक्रवारी तिच्या अंगात देवी येते. कालीमाता तिच्या सोडी बोलते. तिच्या दर्शनाला दूरदूरचे लोक येतात आणि तिला अनेक वस्तु भक्तिभावनेने भेट देतात. परंतु ही सर्व लबाडी आहे. ही लबाडी बाहेर काढण्यासाठी तू मला मदत केली पाहिजेस.”

“मी काय करावे म्हणतोस?” त्या शिकार्याने त्या मुलाला विचारले.

त्या मुलाने मनात जी युक्ती योजली होती ती सांगितली.

दुसऱ्या दिवशीच शुक्रवार होता. तो शिकारी पार्वती नाकाच्या रवा बाईच्या घरी गेला. त्या वेळी बाईच्या भंगात आले होते. तिच्या चारीबाजूला गुळळ भक्त मंडळी जमली होती.

शिकार्याने पार्वतीचे पाय धरले व म्हणाला—“माते देवी, मी इतके दिवस तुझ्यावर विश्वास न करून किती पाप केले असेल कोणास ठाऊक? आज प्रत्यक्ष दर्शन घडल्यावर माझे डोळे उघडले. पुढच्या शुक्रवारी मी आपली भेट,—चरणी अर्पण करीन. या पूर्वी एकाही भक्ताला साध्य झाली नाही अशी तुझ्या ती स्वीकारून माझ्यावर अनुग्रह कर माते!”

पार्वतीच्या आलेल्या अंगात कालीमातेने या नव्या भक्ताला आशीर्वाद दिला.

शिकारी निघून गेल्यावर सर्व भक्त विचार करू लागले की हा भक्त कोणतो

वर भेट देवोसमार ठवणार असल? आपल्यापैकी कोणालाही शक्य होणार नाही, असो भेट-म्हणे. सर्वांना फार उत्सुकता होती ते पाहण्याची. म्हणून पुढच्या शुक्रवारी भक्तमंडळीची खूप गर्दी जमली होती.

नवा बराच वेळ झाला तरी नाही. भक्तमंडळींना प्रसाद आशीर्वाद देऊन निरोप घ्यायची वेळ मुढा झाली. पार्वतीच्या अंगात आलेल्या कालीमातेला राग आल्यासारखा दिसला. त्या नव्या लबाड देवी शाय देणार, इतक्यात शिकारी आला. त्याच्या हातात भेट काहीच नव्हती.

“कायरे, भेट आपली म्हणाला होतास ना? कुठे आहे भेट? मूर्खी, माझ्याजवळ ही लुच्चेगिरी का?” पार्वती गरजली.

“भेट आणली आहे, बाहेर आहे माते. ये दाखवितो.” शिकारी म्हणाला

पार्वती जरोबर सर्व भक्तमंडळी बाहेर आली. बाहेर एका पिजऱ्यात एक वाघ मागेपुढे घेरआरा घालीत होता.

“हे पहा, माते, तुझे वाहन आहे! या भक्ताची ही भेट स्वीकारून आपल्या वाहनावर वस.” असे म्हणत शिकारी पिजऱ्याचे दार उघडू लागला.

सर्व भक्तमंडळींच्या सर्वांगावर शहारे उभे राहले. वाघ डरकाळ्या फोडीत होता.

पार्वती भोळ्याने ओरडून म्हणाली—“नको, नको रे! दार नको उघडूस!

“असो भितेस का माते? आपल्या वाहनावर स्वारी करून सर्व भक्तांना दर्शन दे.” असे म्हणत शिकारी पिजऱ्याचे दार उघडू लागला.

पार्वती घरात पळून जाऊ लागली. शिकारी तिची वाट बघवून म्हणाला—“आला हे नाटक तू बंद करतोस की नाही? तू कालीमाता असशील तर आपल्या वाहनावर निःशंकपणे वस; नाहीतर इतके दिवस तू या भक्तमंडळींस फसवीत होतीस हे कबूल कर. या पापाचं प्रायःदिवत्त म्हणून वाचाने तुला गिळंळ तरी हरकत नाही.”

पार्वतीची बरेबडी बळली होती. आता आपणाला या संकटालाून कोण बांचवितो म्हणून चहूकडे ती पाहू लागली. भक्तांना तिच्या खोटेपणा चांगला कळला. पार्वतीचा नवरा तिच्या तर्फे वकीली करायला आला तर सर्व लोकांनी त्याला बाजूला ढकलले. "माझ्यावर त्या बाघाला सोडू नकोस. मी आजपर्यंत लोकांना फसवीत आले!" पार्वती ओरवली.

सर्व भक्त निवून पार्वतीला शिष्याशाप देत निघून गेले. तिच्या नवऱ्याने सर्व भक्त सोडलींना त्यांनी आणलेल्या भेटी परत स्थावला सांगितल्या. शिकारी पिंजरा घेऊन निघून गेला. तो मुलगा शिकारी गेला त्या वेळेसमून त्याच्या घरीच असून वाट पहात होता. परत आल्याबरोबर त्याने शिकार्याला विचारले-"काय झाले?"

"तू म्हणालास तसेच झाले. त्या बाईने आपली लबाडी कबूल केली. परंतु या जगात पोट भरायला लोक असल्या किती लबाड्या करतात? परंतु तू याच एका

तिच्यावरच तुझा एवढा राग का?" शिकार्याने विचारले.

"मला तिच्यावर राग नाही. तो माझी आईच आहे. माझ्या वडिलांनी तिच्या-कडून ही सर्व सवाही करविली. ते काही कामधंदा करीत नाहीत आणि अशातऱ्हेने पैसे मिळविण्याचा धंदा त्यांनी सुरू केला आहे. मला कटू लागल्यापासून हे सर्व आवडत नाही. ही लबाडी लोकांना कळली तर आईवडिलांवर मोठे संकट येईल या भीतीने म्यांना बांचविण्यासाठी मी हा उद्योग सुरू केलेल्या मेहरकानीने हे झाले. केलेल्या या मेहनतीबद्दल हे बक्षिस ये." असे म्हणत मुलगा शिकार्याला काही पैसे देऊ लागला.

"भरे तू मत्स्या करवी एक गुप्यकार्य करविलेस. त्या बद्दल बक्षिस घेऊन मी पाप करू होय?" असे सांगून तो शिकारी मुलाला निरोप द्यायला गेल्याच्या टोकापर्यंत गेला.

नवरा मुलगा

धीरामपूर गावी रघुनाथराव व रुक्मिणी नावाचे नवरावायको रहात असत. त्यांनी अनेक घने, अनुष्ठाने व नवस केले, परंतु त्यांना अपत्य झाले नाही. परंतु एके दिवशी त्यांच्या घरी एक साधू आला. त्याने रुक्मिणीबाईंना चिमूटभर कोणाचा तरी दिला आणि तो पाण्यात घालून प्याल्यावर नक्की मुलगा होईल असे सांगितले. मुलांचे लग्न होईपर्यंत तो अर्धवटसा राहील आणि लग्न झाल्या-बरोबर सामान्य बुद्धीचा लाभ होईल, असे सांगून त्याचे नाव 'नवरा मुलगा' असेच ठेवावे असे साधूने मुचविले.

साधूने सांगितले होते तसेच सर्व घडत गेले. एक वर्ष उलटल्याच्या आत रुक्मिणी-बाईंना मुलगा झाला. वारल्याच्या दिवशी त्याचे नाव 'नवरामुलगा' असेच ठेवण्यात आले. नावाप्रमाणे मुलाने असावे म्हणून

आईवडील त्याला नवऱ्यामुलासारखे सजवून ठेवित.

मुलाला पांचवे वर्ष लागताच अठरा-म्हास मारवून मुलाला शाळेत घालण्यात आले. वयात मोठ्यात तो नावापुरता शाळेत असे. विद्याभ्यासाचा संस्कार त्याच्या झाल्याचे चिह्न मान दिसत नव्हते. मंतर त्याने शाळेत जायचेच सोडले आणि बांध्यासारखा नेसून आणि उभे गंध लावून तो गावात हिडू फिरू लागला. दिसायला मुलगा बऱ्या पेकी होता आणि नावचमुळी 'नवरामुलगा' होते त्याचे. अशा अर्धवटाला गावात कोण मुलगी देणार?

एके दिवशी रघुनाथरावांना बायकोला मुलाला बरोबर घेऊन दूर गात्री जावे लागले. वाटेत एका गावाचा वेडीवर त्यांची गाडी थांबली वाटेवर लोकांची गर्दी होती. कसले तरी भांडण चालले

होतं. जबलच एका घरी लग्नसमारंभ तयारी दिसली. हुंड्याबद्दल भांडण मिघाल्यामुळे वरपक्षाचा वधूपक्षाशी खूप वादविवाद चालू होता.

हे भांडण एवढ्यावर थांबणार नाही आणि गाडी पुढे जाणे शक्य नाही असे वाटले. 'नवरा मुलगा' गाडीतून उतरला आणि गंमत पहात हिंडू लागला. त्याला मांडवात वाजण्याचा आवाज ऐकू आला. मांडवात जाऊन लग्नाची गंमत पाहण्याचा विचार करून तो मांडवात शिरला. भटजींनी त्याच्याकडे काहीसे संशयी मुद्रेने पहात विचारले—'कोणरे बाबा, तू?'

त्याला वाटलं की नाव विचारीत असावेत. म्हणून नवऱ्यामुलाने उत्तर दिलं—'मी 'नवरा मुलगा' आहे!'

भटजींना वाटलं की भांडण असावे. म्हणून नवऱ्यामुलाला पुढे पाठवून विलं असाने, मुहूर्तं जबल येऊन ठेपला होता. मुलगी पाटावर येऊन बसली होती. म्हणून भटजींनी नवऱ्यामुलाला पाटावर

सुरवात केली.

बाहेर भांडण चालूच होते. मुलीचा बाप धावत आत आला, लग्न मोडल्याचे सांगा-यला आणि मुलीला घरात पाठवायला. परंतु लग्नविधी बराच उरकलेला होता. 'नवरा मुलगा' निश्चितपणे सर्व धार्मिक-विधी पुरोहिताच्या म्हणण्या प्रमाणे करीत होता. मुलीचा बाप, भानगड काय आहे, नंतर पाहू असा विचार करून काही बोलला नाही आणि पहात उभा राहिला.

अशातचने नवऱ्यामुलाला विवाह समारंभ संपला. त्याच्या आईवडिलांना काही प्रयत्नच करावा लागला नाही. मुलाचे लग्न अनायास झाल्याचे पाहून त्यांना आनंदच झाला. साधूने सांगितले होते तसे लग्न झाल्याबरोबर 'नवऱ्या-मुला'वर शालेत अभ्यासाचा जो संस्कार झाला होता तो सर्व त्याला आठवला आणि तो त्या दिवसापासून चांगला शिकत्या सवरलेल्या मुलासारखा वागू लागला.

पैज

काशीवरमचा राजा चंद्रवर्मा याच्या दरबारात एके दिवशी एक ज्योतिषी आला आणि राजाला म्हणाला—'एका महिन्याच्या आत तुमचे राज्य दुसऱ्याच्या हातात जाईल.' राजाना ज्योतिषी झाल्यावर विश्वास होता, म्हणून पैज घेता. ती मोष्ट मध्यात आली. तो ज्योतिष्याला म्हणाला—'ते झालं नाही तर तुमचा शिरच्छेद होईल, नज्जात ठेवा.'

'आणि मी मृत्युसाक्षरकं झालं तर एक मज्जा बराहू देण्याची पैज भारावता तयार जाहं का, पैज?'

ज्योतिष्याने हायून विचारले. प्रधानाने ते मान्य केले. त्याच दिवशी मंडाने चंद्रवर्माचा काशीपालेजा पाठविने आणि सर्व राज्यकारभार स्वतःच्या हाती घेतला.

एक महिनः होऊन पैज्यानंतर राजा तीर्थंवाजा तपसूच परत आला आणि पुन्हा सिंहासनावर बसला.

ज्योतिष्याने प्रधानाकडे पैज हारल्याबद्दलचे एक मागितले.

मंड्याने विचार केला आणि ज्योतिष्याला निमूटपणे लाज बराहू दिले.

अड्डेवर पाणी फिरले

चौल देशातल्या एका डोंगराळ प्रवेणात एक देवीचे डेऊळ प्राचीन काळातले होते. रात्री त्या देवळात जो कोणी झोपतो, देवी त्याला पूर्ण करते, असा लोकांचा विश्वास होता.

त्या देवळापासून थोड्याच अंतरावर चिन नू नावाचा एक तरुण सुवक रहात असे. तो एखाद दिवशी कामाला जाई तर तीनचार दिवस आरामाने झोपा काढी. त्याला एके दिवशी देवीचा महिमा कळला.

चिन नू त्या डोंगरावरच्या देवीच्या देवळात गेला आणि देवीला नमस्कार करून देवळातच झोपला. रात्री त्याला एक स्वप्न पडले.

स्वप्नात त्याला देवीने दर्शन देऊन म्हटले—“तुझ्या मनातली इच्छा मला कळली आहे. मी तुला दररोज दहा

सोऱ्याची माणी मिळतील अशी व्यवस्था करून देते.” परंतु तुला कधी सुल मिळेल का?”

तो म्हणाला—“माते! एकही कृपा केलीस तर आणखी पाहिजे?”

“तथास्तु!” म्हणून देवी अंतर्धान पावली.

चिन नूला त्यानंतर झोप लागेना. त्याने उठून पाहिले तर त्याला बाजूला एक पिशवी दिसली. हात धालून पाहिले तर खरोखरच बात नाणी असल्याचे कळले.

देवीचा महिमा सारा ठरला. चिन नूने ती दहा नाणी आपल्या खाशात टाकली आणि पुन्हा पिशवीत हात घालून पाहिला, परंतु एकही नाणे त्याच्या हाताला लागले नाही. यावरून हे स्पष्ट झाले की एका दिवसात एकदांच दहा नाणी मिळणार.

चिन नू पिशवी घेऊन आपल्या गावी परतला. त्याला दररोज जी दहादहा नाणी मिळत तेचड्यावर त्याला पोटा पाण्याला पुरेसे मिळू लागले.

परंतु पिशवी मिळाल्यानंतर त्याने काम घंदा करण्याचा विचार नयमचाच मनातून काढून टाकला. त्याच्या जराणि झोपायचं, एवढेच काम. मस लागलेले पचायचं कसे? तेन्हा त्याला वाटू लागले की, जगायचं म्हणजे फक्त पोट भरणे नाही.

फिरत असता एक मुंदर मुळगी दिसली. एका श्रीमंत माणसाची मुळगी होती. चिन नूने तिच्याशी लागत करण्याचे मनाशी ठरवून तिच्या बापाला विचारले. तेव्हा तो म्हणाला—“तू एक हजार नाणी कन्याशुल्क म्हणून द्यायला तयार असालास तर मी आपली मुलगी देईन.”

चिन नूच्या मुलीक होव्याला एक शककल सुचली. तो आपली पिशवी घेऊन एका सावकाराकडे गेला. पिशवीचा महिमा प्रत्यक्ष दाखवून त्याने ती पिशवी सावकाराकडे गहाण ठेवली आणि एक हजार नाणी कर्ज मागून घेऊन त्या मुलीच्या बापाला दिले. त्या श्रीमंत माणसाने चिन नूची आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले.

चिन नूच्या कायण्यात कष्टाला सुरवात त्याचे लग्न झाले त्या दिवसापासून झाली.

बायको सुप रहावी व पिशवी परत मिळावी. यासाठी तो अंग मोडून काम करू लागला, त्याच्या सास न्याकडे पैसा झूप होता, परंतु त्याने कर्ज द्यायला सुद्धा नकार दिला. त्याची बायको त्याला सांगू लागली की, काहीतरी व्यापार करून पैसे मिळवा आणि समाजात मान मिळवा. त्यासाठी त्याने व्यापार सुरू केला. परंतु त्याला व्यापाराचा अनुभवच नव्हता, थोड्याच दिवसात दिवाळे निघाले. सावकाराचे कर्ज फेडण्याचा अवधी पुरा होत आला. वेळेवर कर्ज फेडले नाही तर ती पिशवी कायमची आपणार हे त्याला माहीत होते आणि कर्ज फेडायला एक पेंदेखील जवळ नव्हती.

अवघी संपायच्या एक दिव

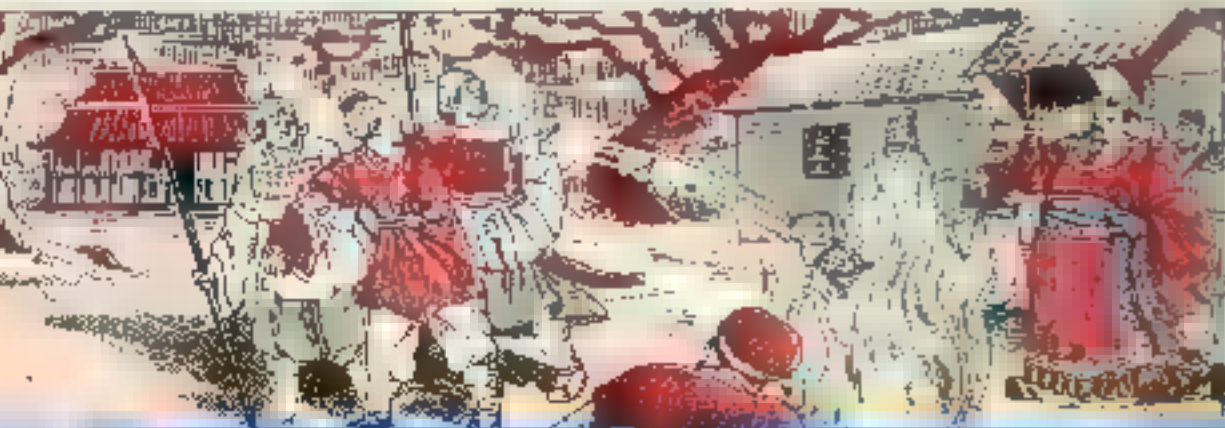
त्याने आपल्या बायकोकडे पैसे

आपला पती मूर्ख व नालायक असल्याची तिची खात्री झाली होती. म्हणून ती म्हणाली—“अरे, पण तुला त्या पिशवीची एवढी फिकीर का? शिवाय त्या पिशवीच्या भरंवशावर का तू माझ्याशी लग्न केलेस?”

तेव्हा चिन नूचा पारा चडला आणि त्याने बायकोला खूप मारलं. ती खून माहेरी निघून गेली.

बायको माहेरी निघून गेली त्यापेक्षा पिशवी हातातून निघून जात असल्याचे चिन नूचा जास्त वाईट वाटत होते. रात्री त्याला झोपच लागेना. त्याने त्या सावकाराच्या घरात बोरी करण्याचे ठरविले. आणि त्याने आपली पिशवी चोरून आणली.

पिशवी मिळाल्यावर त्याला पुन्हा बायकोची आठवण झाली. त्याने सासऱ्याकडे जाऊन बायकोला पाठवून देण्याची

मूला परत

या अपमानामुळे त्याला फारच वाईट वाटले. भ्रमिष्टासारखा तो फिरू लागला. एकदा तो दारूच्या गुप्त्यात गेला आणि मनसोक्त दारू प्याला. त्याने आपल्या पिशवीतून दहा नाणी काढून गुत्तेदाराला दिली. गुत्तेदाराला वाटले की, पिशवीत आणखी पुष्कळ नाणी असली पाहिजेत. म्हणून दुकानदाराने तो पिशवी वळकावण्याचा प्रयत्न केला. तेव्हा चिन नूचा राग आला. त्याने एक सोटा जवळ पडला होता ती घेऊन गुत्तेदाराला टाळक्यात घातला. लोकांची गर्दी जमली. राजाच्या शिपायांनी येऊन चिन नूचा कैद केले.

आता चिन नूच्या मनाला त्या पिशवी-विषयी घुवा वाटू लागली. सर्व कष्टांच्या मुळाशी ती पिशवीच असल्याचे त्याला वाटू लागले. त्याने सर्वासमक्ष ती पिशवी, एक भट्टी पेटलेली दिसली तीत, फेकून दिली आणि शिपायांबरोबर निघून गेला.

कसवे तसे भगवे

महुरा नगरीत गोपाळ अय्यर नावाचे एक गृहस्थ राजाच्या दरबारात नोकरीला होते. त्यांना जो पगार मिळत तो त्यांच्या व त्यांची बायको राजलक्ष्मी दोघांच्या उदरनिर्वाहाला पुरेसा होता.

त्यांच्या सेजाऱ्यावरील श्रीमंताची चरे होती. उंच इमारतीत ने रहात. त्यांच्या बायका दररोज रेशमी साड्या नेरात आणि हिऱ्याचे दागिने घालीत. राजलक्ष्मीला साड्यांचा ■ सागदागिन्याचा मोह वाटू लागला. ती दररोज संध्याकाळी नवरा घरी आला की त्याच्या डोक्याशी कटकट करू लागली—“तुम्ही एवढे मोठे सरकारी नोकर आणि तुमची बायको गोणपाटे नेमून बुऱ्या हाताने राहते हे तुम्हांला आवडते का हो? मला तर गद्देर निघायला लाज वाटू लागली आहे. परंतु माम्यात तुमच्याबरोबर संसार करायचे लिहिलं आहे ते चुकतं का?”

अय्यरांनी बायकोची समजूत घालण्याचा प्रयत्न ■ पाहिला. म्हणाले—“अग! सरकारी नोकराला जो पगार मिळतो त्याला त्यातच संसार चालवायचा असतो. तू एवढी चांगली सुगरण तुला मी ■ सांगायला हवं?”

परंतु बायको हट्ट सोडायला तयार नव्हती. चोवटी कंटाळून जाऊन अय्यरांनी फावड्याने पैसे ओढायचे ठरविले आणि मिळेल त्या मार्गाने पैसे मिळवायला पुरवात केली. त्यांची बरची मिळकत इतकी झाली की दोन वर्षांत लाख दीडलाख रुपये जमले. बायकोची इच्छा पूर्ण झाली. तिला पाहिजे होत्या तशा रेशमी जरीकाठी साड्या आणि अंगभर दागिने घालायला मिळाले. अय्यरांनी एक घर स्वतः राहण्यासाठी बांधले आणि एक घर बांधून भाड्याने दिले. शिवाय दहा एकर जमीन पाटा-

खालची स्वतःच्या नावावर करून घेतली. एवढे बेभव मिळाल्यावर राजलक्ष्मी नवऱ्याला म्हणाली—“काम हो! एवढी मिळकत असता सरकारी नोकरी हवी आहे काय? घरात लागणारे धान्य आपल्या शेतातून येईल. भाडे येईल त्यावर इतर सर्व खर्च भागेल.”

अध्यात्मी बायकोचा तोही सत्ता मानला आणि नोकरी सोडून दिली. परंतु त्यांच्या मनात ही शंका राहून गेली की लक्षा कोणी विचारलेंच की इतके पैसे कोठून आले ही तुमच्याकडे, तर सर्व बिग फुटेल. परंतु घाणाल राजलक्ष्मीने मुक्किल—“भाहो, तुमचा मित्र गोविंद शेट आहे ना, त्याला एक कर्जरोखा लिहून ठेवून घ्यायला गाया. बर्बाद होत बर्बादी ती फाडून टाकल्या की झाले.”

त्याप्रमाणे गोपाल अध्यात्मी गोविंद शेटला सर्व समजावून सांगून एक लाखाचा कर्जरोखा लिहून त्याच्याकडे ठेवून दिला आणि निश्चित झाले.

परंतु देव दुविलास असा की गोविंद शेट एकाएकी आजारी पडून दोन महिन्यांच्या जात परलोकी गेला. त्याला कोणी काय नव्हता, म्हणून त्याची सर्व इस्टेट सरकार जमा झाली. अधिकार्यांनी त्याच्या घरातले सर्व कागदपत्र पाहिले त्यात गोपाल अध्यात्मी लिहून दिलेला कर्जरोखा होता. त्यांनी गोपाल अध्यात्मीकडे कर्जाची रक्कम फेडायला मागितले. शेटचा तारखा कर्जरोख्यात होत्या. कारणप्रमाणे कर्ज फिटले नाही तर घर स्वाधीन झाल्याच्याची कबुली लिहिनी गेली होती. त्याप्रमाणे गोपाल अध्यात्मी दोन्ही घरे जमीनजुमला सर्वांचा सरकारने ताबा घेतला. राजलक्ष्मीला अगाड्याने सर्व दगिने काढून लागले तेव्हा कसेबसे ‘कर्ज’ फिटले.

गोपाल अध्यात्मी बायकोच्या सांगण्यावरून नोकरी सोडली होती, म्हणून उदारनिर्वाहासाठी भिक्षापत्र हाती घरणे भाग होते. दोघां नवरा बायकोनी गांव सोडले आणि भीक मागून उरलेले आयुष्य काढले.

संदीपचा व्यापारी

संदीप समुद्रकाठच्या एका पुढारलेल्या नगरात हीरादत्त नावाचा एक व्यापारी परदेशाशी व्यापार करीत असे. तो परदेशात माल पाठवी. त्याने पाठविलेल्या मालाला खूप मागणी असे. त्याला त्या व्यापारात कामदा देखील खूप होत असे. परंतु आपत्त्य म्हणजे त्याचा काही गोष्टीवर ज्योतिष्य, म्हूर्त वगैरेवर फार म्हणजे अंधविश्वास होता.

संदीप नगरी इतर व्यापारीही होते. परंतु त्यांच्यापैकी एकालाही हीरादत्तची बरोबरी करता येत नव्हती. त्याच्या मनात, हीरादत्तचा वाढता व्यापार पाहून जळफळाट होई. त्याला कसे खट्यात आणता येईल, हाच विचार ते नेहमी करीत. हेवा करण्यात हीरादत्तचा एक अवळचा नातेवाईक सोमदत्त नावाचा होता. हीरादत्तचा सामान्य म्हूर्त वगैरेवर जो विश्वास होता.

त्याचा फायदा घेऊन त्याने हीरादत्ताचे मोठे नुकसान करण्याचे ठरविले.

एकदा हीरादत्ताने खूप कीमती माल गलबतात भरवून सुवर्णदोपाकडे जाण्याचे ठरविले. त्या साठी त्याने त्याच्याकडे जे भांडवल होते त्यातले अर्ध्याहून अधिक खर्च करून माल विकत घेतला आणि गलबतात भरविला. हीच संधी बरोबर आहे, असा विचार करून सोमदत्ताने आपल्या भिन्नमंडळींचा सत्ता घेऊन एक कट केला. त्याने आपल्या काही लोकांना खलाशी म्हणून हीरादत्तच्या गलबतात दसविले. परंतु या कटासंबंधी हीरादत्तला थोडीदेखील माहिती नव्हती. नांगर काढून गलबत थोडे अंतर समुद्रात गेल्यावर सोमदत्ताच्या माणसांनी गलबताच्या तळाला बारीक बारीक भोके पाडली. गलबत सुवर्णापर्वी ते सर्व एडानलडलन होइयातन.

होता. आतां आपल्या नशिवात समुद्रपार व्यापार करण्याचे लिहिलेले नाही अशी त्याची ठाम समजूत झाली होती. "माझा माल ज्या गलबतात असेल ते खोड उभारल्यावर लगेच बुडणारच."

हीरादत्तच्या मित्रांनी त्याच्या मनातली ही समजूत दूर करण्याचा अनेक प्रकारे प्रयत्न करून पाहिला. परंतु तो म्हणे— "माझे दिवस चांगले काहीत हो. माझ एकही गलबत समुद्रावर तरंगणे नाही."

साधूंनी त्याची ही समजूत दूर करण्याऐवजी दृढ ध्याकी मासाठीच केला.

परंतु संदीपनगराचा राजा प्रतापराम याला हीरादत्तबद्दल फार सहानुभूती वाटत असे. म्हणून त्याने हीरादत्ताला प्रोत्साहन देऊन पुन्हा व्यापार सुरू करायला सांगितले. खजिन्यातून लागेल तेवढे भांडवल पुरविण्याची हमी सुद्धा दिली. परंतु हीरादत्ताचे पालटले नाही. तो म्हणाला— "महाराज! कशाका हो हे सर्व? माझ गलबत खोड उभारतांच बुडणार, हे ठरलेले आहे."

राजाने मर दरबारात हीरादत्ताचे मन कळविणारा कोणी आहे का विचारले,

पुन्हा पुरवठा पावलाच नाहीत. दरबारी जादुगार एकटा पुढे आला ती जबाबदारी घ्यायला. तो म्हणाला— "महाराज, मला काही दिवसांचा अवधी द्यावा, मी करतो जादू !"

सोमदत्ताने हीरादत्ताला निराश करण्यासाठी केलेली एक युक्ती म्हणजे त्याने एका ज्योतिष्याला बोलावून हीरादत्ताचा हात दाखविला आणि त्याच्याकडून आयुष्यांत मोठमोठी कामे होणार नसल्याचे सांगितून कायमचा हातस करून सोडले.

ही गोष्ट सोमनाथ जादुगाराला माहीत होती. त्याने दरबारी ज्योतिष्यालाच हीरादत्ताचा हात पहायला सांगितले. त्याने हातच नव्हे तर हीरादत्तची जन्मकुंडली सुद्धा पाहून त्याचे भविष्य उज्वल असल्याचे सांगितले.

तरी हीरादत्त समुद्र पार व्यापार करायला तयार झाला नाही. म्हणाला— "समुद्रावरचा माझ्या नशिवात नाही आहे, बाबा! एकदा नाही, दोनदा नाहीका गलबते बुडाली?"

"या खेपेस मी येतो तुमच्या बरोबर. मला जादू मंत्राची माहिती आहे, हे तुम्हांला देखील माहीत आहेच. मी तुमचे जहाज बुडणार नाही, याची जबाबदारी घेतो. शिवाय महाराज बंदोबस्तासाठी

जहाजावर आपले शिपाई पाठविणार आहेत." सोमनाथाने सांगितले.

"गलबत बुडणार नशिवात लिहिले असल्यावर तुम्हा जादूचा आणि मंत्राचा उपयोग होणार रे?" हीरादत्त निराश दर्शवीत म्हणाला.

"माझी जादू तुम्हांला साधी वाटली का? तर मग आजच तीन ग्रहरी दाखवितो." सोमनाथ म्हणाला.

त्याप्रमाणे हीरादत्त सोमनाथाच्या बरी गेला. सोमनाथाने पाणी भरून एक ग्लास हीरादत्तासमोर टेबलावर आणून ठेवला. त्याने हीरादत्ताला एक सुई दिली आणि ती पाण्यात टाकायला सांगितली. सुई बुडाली

किनाऱ्यावर निविज्जपणे पडून गेले. त्यानंतर काही वेळाने गलबत बुडू लागले. हीरादत्त आपल्या माणसांबरोबर होडक्यात बसून किनाऱ्यावर सुसज्ज येऊन पोचला. सर्व मान्नासकट ते गलबत बुडाले.

कोठेतरी चूक झाली असावी, मिथ्याचे कारण नाही असा विचार करून हीरादत्ताने पुन्हा दुसऱ्या गलबतात माल भरला आणि निघाला. परंतु या खेपेसही सोमदत्ताच्या लबाडीमुळे गलबत बुडाले.

या दोन घटनांमुळे हीरादत्ताचा सर्व धीरच खचला. आतां व्यापार करण्यापुरेसे त्याच्याकडे भांडवलही उरले नाही. काही तरी अपशकुन घडल्यामुळे आपल्यावर हे

आणि तळाला गेली. त्याने ती पाण्यात काढून हीरादत्ताला देत ती पाण्यात तरंगत का ते पहायला सांगितले. हीरादत्ताने कित्येकदा पुन्हां पुन्हां पाण्यात टाकली आणि प्रत्येक वेळी ती पाण्यात बुडाली.

सोमनाथाने आपल्या मुलाला बोलाविले आणि हीरादत्ताला फराळ करायला काही घायला सांगितले. हीरादत्त सोमनाथच्या मुलाबरोबर फराळ करायला घरात गेला. हीरादत्त गेल्याबरोबर सोमनाथाने सुई पुतून छाल कोरडी केली. नंतर त्याने एका बारीक तारेच्या तुकड्यावर सुई ठेवून पाण्यात सोडली. तारेचा तुकडा पाण्यात बुडाला, परंतु सुई बुडाली नाही. त्याने हळूच खालचा तारेचा तुकडा काढून घेतला आणि सुई वर तरंगत राहिली. तारेचा तुकडा त्याने लपवून ठेवून दिला.

फराळ सल्यावर हीरादत्त बाहेर येऊन पाहतो तर सुई तरंगत होती. ती बक्षच झाला. म्हणाला—“आयचंय आहे, बुवा!”

“तार माझा घरा जाई. मी गळ्यातून बक्ष-पर्यंत गळ्यात बुडणे शक्य नाही.” सोमनाथ छातीठोकपणे म्हणाला.

सोमनाथाची जादू पाहून हीरादत्ताला थोडा धीर आला. त्याने पुन्हां एकदा समुद्र यात्रेची तयारी केली. या संपेस बरोबर सोमनाथ असल्याची व राजाचे हेर असल्याची गोष्ट कोणाला कळू नये याची लवचकरी सर्वांनी राखली. ललास्यांची निवड होत असतांना सोमनाथाचे लोक याही संपेस झिरले. परंतु सोमनाथ व राजाचे हेर वेप पालटून तयारच होते त्यांच्यावर शकत ठेवायला. मध्यरात्रीच्या सुमारास लुच्चे गळ्याला थोक निघाल्याबरोबर त्यांना फंद करण्यात आले. गळ्यात संदीपकडे लमच परतले.

सोमनाथाला व इतर श्यापांच्यांना आणि त्यांच्या माणसांना चकशी होऊन उचित शिक्षा झाली. हीरादत्त पुन्हां पहिल्यासारखा समुद्रपार जाऊन व्यापार लागला.

पितळ उघड आलं

एका गावात संताजी नावाचा एक खेतकरी त्याच्याजवळ जी थोडी जमिन होती, तिच्यात पीक काढून आणतवा छोट्याशा कुटुंबाचा उदरनिर्वाह चालवीत. त्या वर्षी गाऊम बाजवीपेक्षा जास्त पडल्यामुळे पिकाची नासाडी झाली. म्हणून त्याला सोनूशेट नावाच्या सोनाराकडे कर्ज काढावे लागले. तो संतान जी लवाडी करी त्याच-बरोबर सावकारीसुद्धा करीत.

पुढे काही दिवसांनी संताजीची कीर्ण नातेवाईक म्हातारी वारली. तिने आपल्या जवळचे थोडे सोने संताजीला घायला म्हणून ठेवले होते. सोने हाती येताच संताजीने सोनूशेटला त्यातले थोडे देऊन कर्जाची फेड केली, संताजीच्या बायकोने थोडे सोने देऊन सोनूशेट कडून एक माळ करवून घेतली. सोनूशेटने त्या सोन्यातले अर्धे सोने चोरले आणि बाकी सोन्यात

तांबे मिसळून एक सुंदर माळ करून दिली. सोनूशेटची मुलगी संकांतीला माहेरी जाऊ. ती संताजीच्या घरी भेटायला गेली. संताजीच्या बायकोने तिला ती नवी माळ दाखविली.

सोनूशेटच्या मुलीला ती फार आवडली. ती आपाकडे जाऊन भांडली. म्हणाली—“कुन्ही संताजीच्या बायकोला कसून दिलास तसा सुंदर रंग मज्या का नाही दिलास? किती नाजूक आहे तो! माझी माळ ह्या आणि तसाच रंग करून द्या, ती परत आयच्याआत. नाहीतर मी संताजीच्या बायकोचा मागून घेऊन जाईन. मग तिला दुसरा करून द्या.”

सोनूशेटला विचू आवल्यासारखे झाले. त्याने धाईघाईने तसाच एक नग करून दिला. धाईचे एक तसेच कारण झाले. त्याला दुसऱ्या याची जायचे होते.

सोनूशेटची मुलगी त्या दिवशी रात्री

आपला नग घेऊन संताजीच्या घरी गेली. संताजीची बायको तो नग पाहून तिच्या म्हुणाली—“किती झाली तरी लाडकी लेकन की नाही!” परंतु सोनूशेटच्या मुलीला संताजीच्या बायकोचा नगच जास्त आवडला. ती म्हणाली—“मावशी! आपण आपापल्या नगांची बदलाबदल करू या. तुमचा नग वजनाने जास्त असेल तर मी तेवढे सोने देईन. तुमचा कमी भरला तर तुम्ही काही वेष्ट्याची गरज नाही.”

संताजीची बायको नकार घेऊ शकली नाही. दोघी सोनूशेटच्या घरी गेल्या. सोनूशेट गावाला गेला असल्या कारणाने त्याच्या बायकोने वजन करून पाहिले. मुलीचा नग एक मासा जास्त होता. लगेच नगांची बदलाबदल झाली.

दुसऱ्या दिवशी उजाडताच सोनूशेटची मुलगी सासरी निघून गेली. तिच्या नवऱ्याने तो नग पाहून, संशय आला म्हणून की काय, पासून पाहिला. त्यात तांबे

सासऱ्याच्या घरी मला आणि रागवून म्हणाला—“माया! मुलीला केलेल्या दागिन्यातसुद्धा तुम्ही हो लाबाडी करावी का?”

सोनूशेटला कळना की त्याने स्वऱ्या सोन्याचा नग केला होता, तो कोठे गेला? संताजीच्या बायकोसाठी केलेला नग मुलीकडे कसा गेला? त्याने बायकोला बोलावून विचारले—“काय म, मुलगी संताजीच्या घरी गेली एकदघात कधी?” गुपित बाहेर पडले तर नवरा जिवंत सोडणार नाही असे बाटून ती—“नाहीबाई!” म्हणाली.

सोनूशेटला जावयाची धमा मायाची लागली. स्वतःचे राक्षस्यासाठी संताजीकडे चोरून ठेवलेले सोने बापकून नवा नग करून द्यायचे कबूल करावे लागले.

जावई म्हणाला—“तुम्ही नको द्यायला! सोनाराने गुपित सोनाराला कळणार नाही का? मी करून देईन तिच्या हवा तसा!” असे सांगून जावई सोने घेऊन निघून गेला.

महावली हनुमान

रावण 'लंकानयत्र' नावाना करील असल्याचे विभीषणाला माहीत होते. तो रामाला वानरवीरांना म्हणाला—“रावणाचा हा होम पुरा झाला तर पोलादी देहाचे बीर व चतुरंग सैन्य यक्षकुंडातून जन्माला येईल. मग रावणाला जिकणे अशक्यच समजा! म्हणून रावणाचा हा यज्ञ भंग पाहिले.”

परंतु ते व्हायचे कसं हा मोठा प्रश्न सर्वासमोर उभा राहिला.

“अंगदाला 'अदृश्यधरणी' नावाची विद्या माहीत आहे. त्या विद्येचा प्रयोग करून रावणाच्या होमाला विघ्न आणणे शक्य आहे!” जांबुवताने सूचना केली.

'अदृश्यधरणी' शक्तीचा प्रयोग करून अंगदाने अदृश्यपणे रावणाच्या अंतःपुरात प्रवेश केला आणि मंदोदरीला बुचढा भरून फरफटत ओढीत रावण होता तेथे आणले. ते पाहूनही रावण यज्ञकार्यातून परावृत्त झाला नाही. तेव्हा अंगव मंदोदरीला तेथून ओढून नेऊ लागला.

“त्रिलोक जिकणाऱ्या शूर वीराच्या बायकोचे रक्षण करणारा कोणी नाही का?” असा मंदोदरी आक्रोश करू लागली. आतां मात्र रावणाला राहवणे नाही. तो यज्ञवेदिकेवरून उठला आणि त्याचा यज्ञभंग दाला. अदृश्य रूपात असलेल्या अंगदाने भुकाटधाने तेथून पाय काढला.

करता. माझा वध करून विभीषणा
राज्य देण्याची प्रतिज्ञा करणारा राम माझा
■ करू शकणार नाही. त्याची प्रतिज्ञा
भंग होईल. विभीषणाला राज्यलाभ होणार
नाही. ■ वध करून सीतेला सोडवून
नेण्याची रामाची प्रतिज्ञादेखील आपोआप
भंग होईल. राम जोरासारखा येऊन आपल्या
बायकोला केव्हाही घेऊन जाऊ शकणार
नाही. ■ पेत्यावर तुम्ही सर्व सहगमन
कराल त्या वेळी सीतेलासुद्धा बरोबर ■
सीतेच्या प्रियोगाने राम स्वतःच मरेल." असे
बबबबत मतिभ्रम ■ पक्षिभेकडे निघाला.

लंकेत ही परिस्थिती ■ लंकेपासून
सहस्रयोजनांवर पाताळलोकात आणली एक
घटना घडत होती.

पाताळलोकांवर मैरावणाचे राज्य होते.
त्याला निरनिराळ्या मंत्रविद्या अवगत
होत्या. त्याच्या मोठ्या भावाचे नाव
अहिरावण असे होते.

मैरावणाने नागलोकातून वामुकीची
बुलगी चंद्रसेना हिचे अपहरण केले आणि
आपल्याशी लग्न करून घेण्यासाठी तिच्यावर
यत्नजवरी करू लागला. चंद्रसेना अप्रतिम
रूपवती होती. तिने रामाला मनाने बरले
होते व तोच माझा पती आहे असे मैरावणाला
सांगितले होते. सीतास्वयंवराच्या वेळी ती

नागकुमारांवर रोवर गेली असता रामाला
तिने पाहिले होते. तेव्हापासून ती रामाच्या
मूर्तीची पूजा करीत असे.

लंकेत रावण पश्चिम किनाऱ्यावर
पोचला. तेथे त्याने वध पसरून ठेवले
आणि त्यावर पडून उपवासाला सिद्ध झाला.

त्याच वेळी नारद तेथे आला आणि
विचारू लागला—"रावणा, तुला कोणी
बंधुमित्र उरला नाही असे वाटले का? तुझा
मित्र, मोठा सक्त्या भाऊ मैरावण जाहे ना,
त्याला कसा विसरलास?" असे सांगून
नारद निघून गेला.

ते ऐकताच रावण नवीन उत्साहाने
उठून बसला आणि ■ मिटून त्याने
एकदा मैरावणाचे स्मरण केले. त्या वेळी
मैरावण चंद्रसेनेच्या महालात गेला होता.
तेथे ती रामाच्या मूर्तीची पूजा करीत
होती. ती मूर्त तिच्या हातातून हिसकावून
तो तिला म्हणाला—"मी या रामाला घेऊन
आणून कालीमातेला बळी देतो."

"तो रामच तुझा वध करील," चंद्रसेना
म्हणाली.

"माझा वध करणे इतके सोपे आहे,
असे वाटले का तुला? या पाताळ लोका-
पासून सहस्र योजन आली एका भयंकर
गुहेत ठेवलेल्या एक रत्नांच्या पेटीत पांच
■ होते. त्याने पंचरात्राचे चक्र घेतले. तेथे

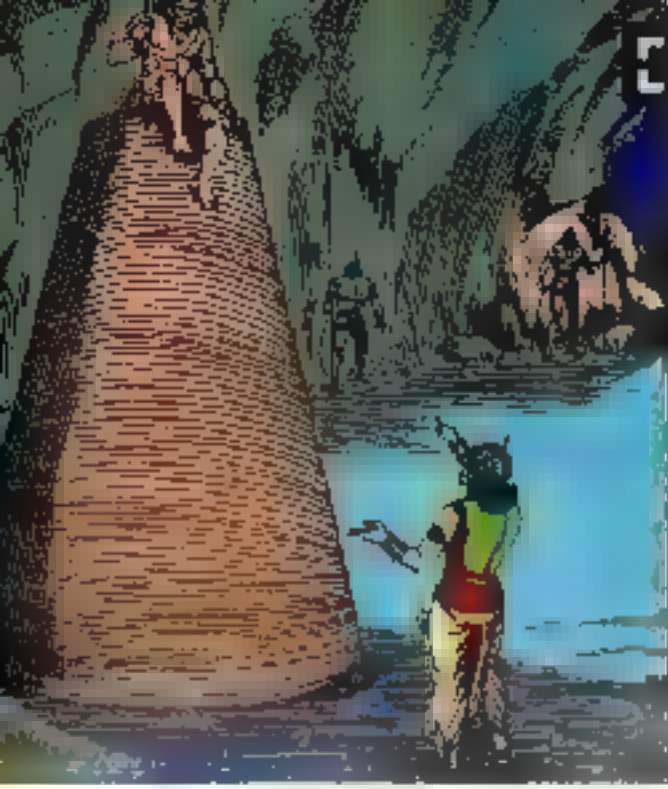
उघडता एकदम 'धू धू' करीत वर आलेल्या
पांचही भुंग्यांना एकदम ठार केले ■ मी
मरणार. तेंधे मी भयंकर भुते व पिशाच्ये
नेमलेली आहेत. माझा वध करण्याची शक्ती
त्रिलोकात कोणाच्याही अंगात नाही." असे
म्हणत मैरावणाने रामाची मूर्त हिसकावून
घेतली आणि जमिनीवर आपटली. त्या
मूर्तीचे तुकडे होऊन गेले.

त्याच वेळी रामणाने स्मरण केल्याचा
भास मैरावणाला झाला.

रावणाने झोळे उघडून पाहिले तेव्हा
जमीन दुभंगली होती आणि त्याच्यासमोर
मैरावण उभा होता. दोघे परस्परांना
घेरावे घेऊन

"आता तरी रामाबरोबर संधी कर!"
असा सल्ला मंदोदरीने रावणाला दिला.

स्वतःच्या पराक्रमावर आणि अपूर्व
शक्तिसामर्थ्यावर पूर्ण विश्वास असल्या
कारणाने रामाशी शेवटपर्यंत युद्ध करण्याचे
ठरवून रावण म्हणाला—"आपले बंधुमित्र,
आप्तेष्ट, धाकटा भाऊ आणि लाडका
मुलगा सर्वांचा युद्धात वध झाल्यावर
रामाशी मी संधी करू म्हणतेस का? राम
माझा या युद्धात वध करील असे समजूनच
नाही का तू हा सल्ला दिलास? रामाने
माझा वध केला, अशी कीर्ति त्याला मिळू
वेष्ट्याऐवजी, मीच उपवास करून योगवलाने
स्वतःचा कपाळमोक्ष करून घेऊन प्राणत्याग

Fullscreen

127

54 / 68

सर्वांनी त्यांच्या रक्षणाचा व्यवस्था केली पाहिजे." असे सांगून सर्वांना सावध करून विभीषण निघून गेला.

हनुमानाने आपले शेपुट वाढविले आणि ते किल्ल्याच्या कोटासारखे रामलक्ष्मणाच्या चारीबाजूला वेढोळी करून ठेवले. नंतर तो त्या वेढोळ्यावर बसून मगोला देखील आत प्रवेश मिळवत नाही अशातऱ्हेने डोळ्यात तेल घालून पाहारा देऊ लागला.

नाही वेढ्याने विभीषण पुन्हा आला व हनुमंताची पोपटून एकदा रामलक्ष्मणाच्या हातात बांधून ठेवले पाहिजे असे त्याने सांगितले. म्हणून हनुमानाने विभीषणाला आत आल्या-पुरेशी शेपटीच्या वेढोळ्यातून कळविली.

विभीषण आपले काम पुरे झाल्यावर बाहेर येऊन म्हणाला—"हनुमंता! तो मायावी मेरावण कधी माझे रूप घेऊन, नाहीतर आपल्यापैकी कोणाबेतरी मीच घेऊन येईल आणि तुला फंसवील. म्हणून सावध रहा!" हनुमंताला सावध रहायला सांगून विभीषण निघून गेला.

तो म्हणाला अगदी तसेच झाले. विभीषण पुन्हा आला. हनुमंत त्याचा गळा धरून त्याच्या डोक्यात आपली बदा

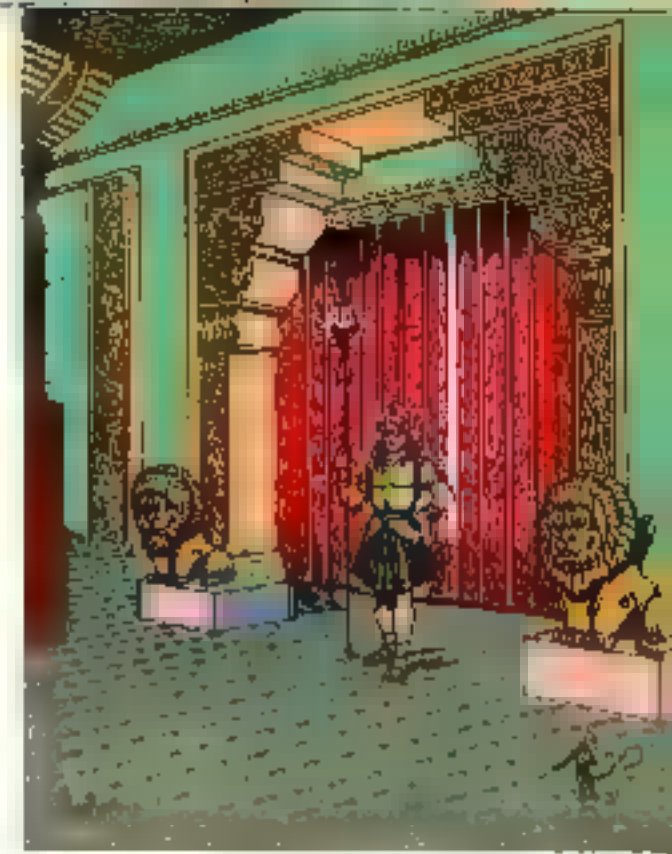
उगारीत म्हणाला—"मेरावणा! तुझ्या गमचा माझ्याबद्दल नाही चालणार!"

"बरे, वेड्या! मग सरोवरात लबाबी केली त्याने? माझे रूप घेऊन मेरावणच होता का? रामलक्ष्मणांना तो उचलून तर घेऊन गेला नाही ना?" विभीषण विचारू लागला. हनुमंताने आपल्या शेपटीच्या वेढोळ्याच्या आत डोक्यातून पाहिले, रामलक्ष्मण तेथे मळते!

हनुमान आश्चर्यचकित होऊन तत्काळ हुताश अमिनोवर पडला. तेव्हा जांबुवंताने त्याला धीर घेऊन म्हटले—"उठ रे, रामलक्ष्मणांचे रक्षण करू शकणारा तू एकटाच माहेस! हुताश होऊन कसे चालेल?"

हनुमानाने विभीषणाकडून लंकेला जाण्याचा मार्ग विचारून घेतला आणि गरिमाशक्तीने आपले शरीर वाढवून उड्डाण केले.

पहिल्याने विभीषणाचे रूप घेऊन आलेल्या मेरावणाने रामलक्ष्मणाबद्दल जाऊन त्यांना तहान मूर्तीत बदलले आणि त्यांना आपल्या वस्त्रात लपवून पाताळ लंकेत प्रवेश केला. त्याने चंद्रसेनेला रामलक्ष्मणांना दाखविले व म्हणाला—"हा पहा, तुझा राम! आणि हा त्याचा धाकटा भाऊ लक्ष्मण. या दोघांना उद्यां कालिकेच्या चरणी वाढून

तुझ लग्न उरकून टाकतो," असे म्हणत काढून हुसला.

हनुमान पश्चिमेकडील समुद्रात शिरला आणि कमळाच्या कळी एवढे रूप घेऊन ठिणगीसारख्या चमकात असलेल्या एका पर्वताजवळ पोचला. त्या पर्वताच्या शिखरावर गेल्यानंतर त्याला एक जुळजुळीत भोक दिसले. एक सूक्ष्मरूप धारण करून तो त्या बिछात शिरला आणि पाताळ लंकेत उतरून गेला. ते बीळ पाताळ लंकेच्या सिंहाद्वारापर्यंत होते.

त्या सिंहाद्वारावर एक महाबलवान तरुण राक्षस पाहारा देत नभा होता. त्याचे बळ व पराक्रम अग्रातच जणवताही

लबाईच करावी लागणार." असा विचार करून हनुमान हातपाय गळून गेल्यासारखा पडून राहिला.

आपला शत्रू हारलेला पाहून तो द्वारपालक आनंदाने म्हणाला—"अरे मायावी, चोरा! तू मला काय म्हणून समजून माझ्याशी युद्धाला आम्हास? माझे नाव मल्लयवल्लभ आहे. शूर महावली हनुमान माझे वडील आहेत, समजले?"

त्या तरुणाचे ते बोलणे ऐकून हनुमान बकितच झाला. त्याच बरोबर त्याला भयंकर रागही आला. ■ वातओठ चावीत म्हणाला—"अरे चोरा! ■ विक्यात बालवृद्धाचारी हनुमान तुला काय? असले खोट बोलल्याच्या पापाचे प्रायश्चित्त मी तुला देतो."

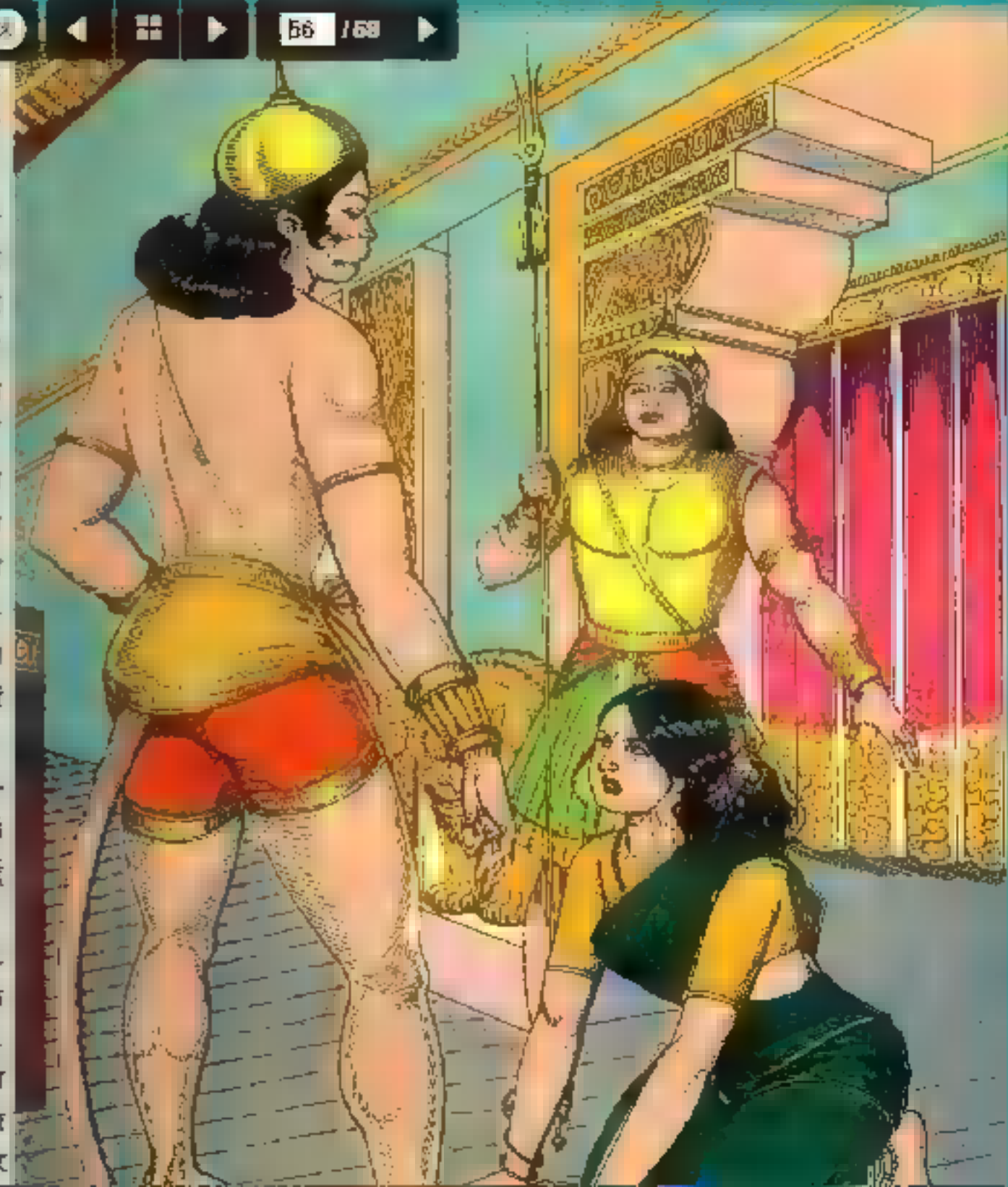
हनुमान आपल्या पोलादी मुठीने द्वारपालकाचा करण्यास सिद्ध असतां एकाएकी त्याला ऐकू आले—"प्रभो! घाई करू नका. चांदा!"

हनुमानाने लगेच मान वळवून पाहिले. विद्युत्ज्योतीसारखी एक सुंदर स्त्री धावत पळत येत असलेली हनुमानाला दिसली. ती हनुमंताच्या पाया पडून म्हणाली—"तो म्हणाला ते खरे आहे. माझे नाव मुवर्चला देवी. माझ्या वडिलांचे नाव दक्षिणसागर

भोसडून पडत होते. हनुमानाला कां कोणास ठाऊक त्याला पाहून त्याच्याबद्दल आत्मीयता वाटली.

हनुमान सूक्ष्म रूपात असूनही द्वारपालकाने हनुमानाला ओळखले व त्याला विचारले—"कोण रे तू? माझ्या दुष्टीस पडल्याशिवाय दारातून आस दारप्याचा घाट होता, नाही तुम्हा? हे पहा, तुम्हां मरण जबळ येऊन ठेवले आहे." असे म्हणत त्याने हनुमानाला मुठीत घेऊन आवळले. हनुमान त्या द्वारपालकाचा पराक्रम पाहून चकित झाला व कीतुक करू लागला.

"हा कोणी का असेना, माझ्यासारखाच माझी बरोबरी करू शकणारा दिसतो आहे

असे आहे. असंख्य जलचर प्राण्यांची मी राणी आहे. आपण मला ओळखले नसणार, परंतु मी मात्र आपणांला ओळखते. एकदां समुद्र-पार कलन जात असतां सिंहिका नावाच्या राजसिणीने आपली सावली घडन ओढली. तेव्हां आपण तिच्याशी युद्ध केलेत. त्या वेळी मी मत्स्य रूपात समुद्रात पोहोत होते. आपण सिंहिकेचा वध केल्यानंतर कपाळवर आलेला घाम बोटाने कावून समुद्रात टाकलात. त्या घामाचा एक धेंब माझ्या तोंडात पडला. मी तो निळला. त्यामुळे मी गरोवर झाले आणि माझ्या पोटी हा मत्स्यवंत्तम जन्मला. म्हणून हा आपला मुलगा आहे."

ती म्हणाली ते संपताच एक विष्यवाणी झाली—"हनुमंता! सुवर्चला म्हणाली ■ खरे आहे. मत्स्यवंत्तम तुम्हा मुलगा आहे!"

हनुमंताला ते सर्व ऐकून व पाहून आश्चर्याचा धक्काच झाला. तो स्वतःला अद्याप सावरू शकला नव्हता, इतक्यात सुवर्चला देवी म्हणाली—"मत्स्यवंत्तम गोपाचाररूपेपासूनच साहसी व पराक्रमी

आहे. तो मोठा शास्त्राज्ञ पराक्रमी वीर होत असलेला पाहून मैरावण त्याला उचलून घेऊन गेला आणि त्याने आपला गुलाम करून ठेवले. तुमचा दर्शनाधिनाय त्याला दास्यमुक्ती नाही असे दिव्यवाणी म्हणाली होती. आजपासून तो दास्यातून मुक्त झाला आहे, हे आतां मी प्रत्यक्ष पाहतोच आहे."

"सुवर्चला म्हणाली ते सर्व खरे आहे. मत्स्यवंत्तम हा हनुमानाचा मूलकाच आहे!" दिव्यवाणी पुन्हा म्हणाली.

मत्स्यवंत्तमाने हनुमानाला पायावर होके ठेवून नमस्कार केला. हनुमानाने त्याला त्याचे दोन्ही कावे धरून उभे केले आणि प्रेमाने भेटला.

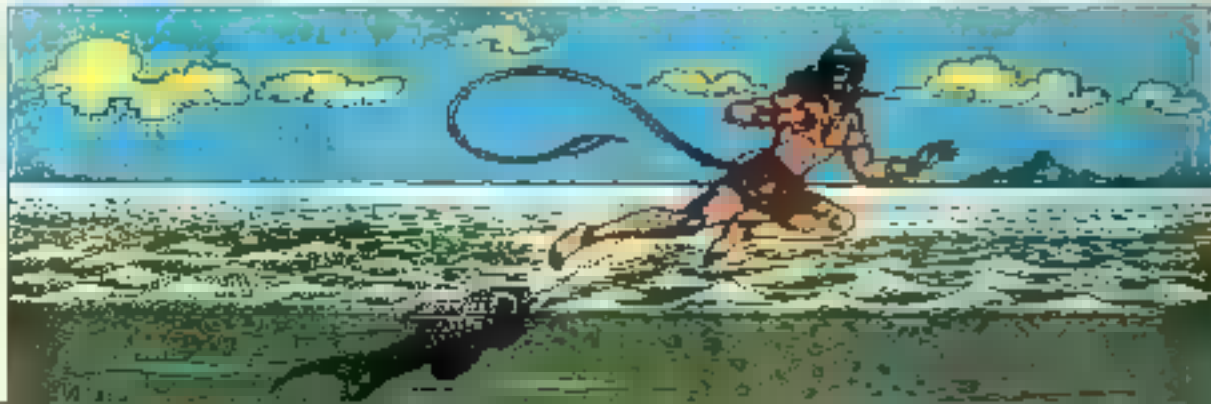
सुवर्चला देवी ■ आनंदात हनुमानाला म्हणाली—"तु चंद्रसेनेकडे जाऊन तिला मैरावणाच्या पंचप्राणांचे गूढ विचारून घे. तिला साहीत आहे. ती तुला सर्व मदत करील." असे सावून व हनुमानाला नमस्कार करून सुवर्चला मत्स्यवंत्तमाला गरोवर घेऊन निघून गेली.

प्रतिकार

कित्येक शतकांपूर्वी परकीयांच्या भारतीय राज्यांवर स्वाभ्या होत असत. मगंकर पुढे होत आणि अमानुष अत्याचारही होत. कधीकधी स्वाभ्या करणारे भारतीय कित्येक विजोत तर कधीकधी त्यांचा पराभव होई.

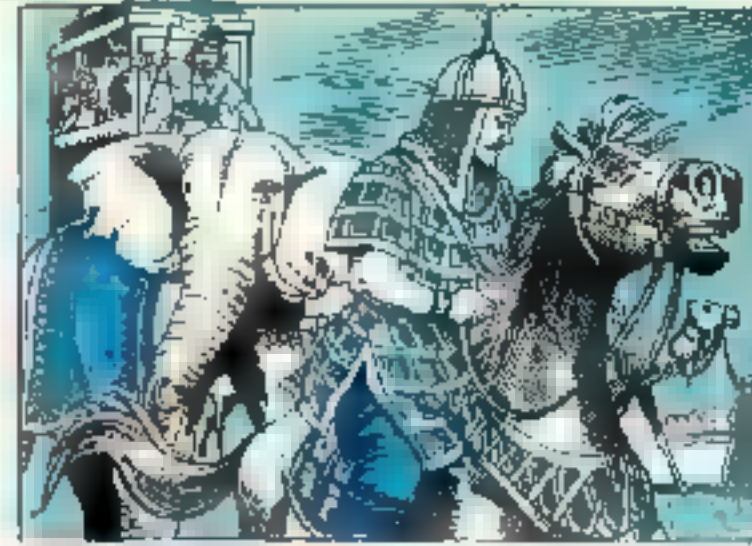
कधीकाचा प्रतिनिधी बन ह्याच ठकी हा इराक देशाचा म्हणून काम करीत असे. त्याने आपले सैन्य मित्र प्रांतावर स्वारी करण्यासाठी अनेक वेळा पाठविने होते परंतु प्रत्येक वेळी सैन्याला माघार घ्यावी लागली त्या वेळी मित्र राज्याच्या बांदीवर दाहीर नावाचा राजा होता.

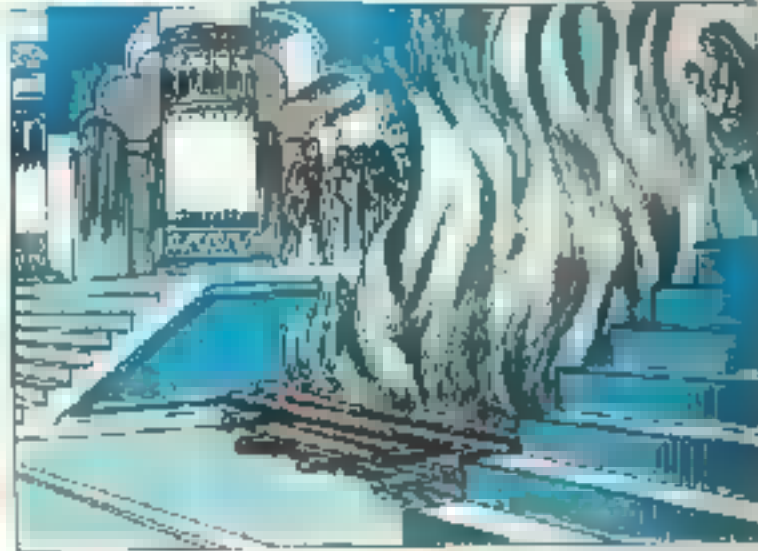

जेवटी अज हुज्जाज याच्या आवडी महंमद बिन कासिम याला सेनापती नेमण्यात आले. तो हुज्जाज व माहसी होता. कायेक दिवस युद्ध केल्यावर त्याने मिष्ट देवाच्या राजाचा किल्ला जिंकला.

सेनापतीने राजाचा खबोना खुट्या आणि स्वदेही निघाला. शेघा राजकन्यांना तो बरोबर घेऊन गेला. त्याचा त्याला मर्ग वाटत होता.

राजा व राजकुमार सर्वांना बीरगती मिळाल्यावर राणी व तिच्या मुला जोहार करून सती झाल्या.

सेनापती कासिमने आपला भासरा अज हुज्जाज याला त्या राजकन्या नजराणा म्हणून दिल्या. परंतु अज हुज्जाजने त्यांना खलीफाकडे पाठविले. त्याचे शीघ्रच पाहून खलीफा नकित झाला. त्याने त्यांना आपल्या जनात, जाल्यात पाठविले आणि सेनापतीला एका दुरच्या गांठाचा भासक म्हणून नेवले.

परंतु राजाच्या दोन स्वयंतो राजकन्या जोहार जाण्यापूर्वी कासिमच्या हाती कैद झाल्या.

काही काळ लोटल्यावर खलीफाचा दोघा भजकन्यांनी सांगितले की, सेनापतीने सापूवीच आपल्याशी लज करून घेतले आहे. "आपल्या चाय-कोला कोशाळा नजराणा म्हणून दिला तर तुमच्या देहात चालतो का?" असे त्यांनी विचारले.

ते ऐकून खलीफांच्या तळपावाची आज
जाऊन मिळतो. त्याने
कासिमला केंद्र करून हजर करायला
हुकूम सोडला आणि म्हणाला—
"त्याला विवशत नाही, त्याने प्रेत
हजर करा."

खलीफांच्या हुकमाची अंमलबजावणी
होऊन कासिमचे प्रेत खलीफांच्या
समोर आणून ठेवण्यावर बोधी राज-
कन्या विमल करून म्हणाल्या—
"कासिमने आज्ञापालन आगावा स्पर्शही
केला नाही. त्याने विवशता
बसविली, एवढेच!"

आपण फक्त त्याची जाणीव होऊन
खलीफाने चिडून जाऊन राजकन्यांचा
बघ करविला. त्या ठपारच होत्या.
कासिमच्या बघासाठी कारण आल्याच्या
दुष्टाने स्वतः खलीफा स्वकारण
पेमेंबरवासी आले.

गोष्ट चढाओढ

गोष्टीला उत्तम सुचवून व. २५ मिळवा!

?

एका काही दर्यावरील व्यापाऱ्यांना समुद्रात एक बेट दिसले. पन्नास वर्षांपूर्वीपासून त्या
बेटाने व्यापाऱ्या येणाऱ्या दर्यावरील लोकांनादेखील ते बेट पूर्वी कधी दिसले नव्हते.

समस्त व्यापारी या बेटाच्या किनाऱ्यावर जांगर टाकता. तेथे एक गाव
होते व नगर तोंकही होते. अनेक प्रकारे ते जीवन थापण करीत होते.

परंतु व्यापाऱ्यांना त्यांची कोणी ओळखले नाही. व्यापाऱ्यांनी कित्येकांनी हाक
माकून बोलाविले, परंतु कोणी काहीच उत्तर दिले नाही. व्यापाऱ्यांनी त्या लोकांच्या
संवाला माकून पाहिला. परंतु हातांना त्यांचा स्पर्शही नाही. अर्थातच त्यांना
त्या गोष्टीचे जाणवणे वाटते व ते राजकायचात येते. राजाचा दरबार चालू होता.

समस्त व्यापारी या बेटाच्या किनाऱ्यावर जांगर टाकता. तेथे एक गाव
होते व नगर तोंकही होते. अनेक प्रकारे ते जीवन थापण करीत होते.

दरबारी माझिक यैऊन राजाची नैयकी परीक्षा करून म्हणाला—"विवश
माकसांचा वारा राजाला नाकचा वाहे. मी त्याचा मारणहोम करतो." ते कानांवर
पडतांच व्यापारी पळून येते आणि आपल्या गमबतात असून आपल्या बाटेने निघून येते.
थोडे अंतर गेल्यावर त्यांनी मागे बळून पाहिले, तेथे ते बेट नव्हते.

★

★

★

बरील गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मयळा विचार करून एका काविर
स्वतःच्या पत्त्यासह निघून "गोष्ट मयळा चढाओढ", 'काविरा', 'चंदा'च्या प्रकाशन,
२ व ३ मर्कट रोड, बडपळणी, मद्रास ६००-२६ या पत्त्यावर पाठवा.

२० ते १९७७ च्या यात पोस्टकार्ड पोचते पाहिले. त्या काविरा 'कोडी
मयळाओढ मरिचम' देता कावा नये.

चढाओढीचा निकाल जुलै १९७७ च्या चांदीमास जाहीर करण्यात येईल.

चा सीखा

68

Full Screen

आमारव्याणी

आर्वोवा, यदिवा दुप्त
परवाम् क्षरणागत
अरिः प्रणा अरिह्यउय
रक्षितव्य कृतारमभा

॥ १ ॥

[सकटाल पहिलेच शत्रू मग तो गमेरुखोर वरवी शरण मागामला कामा तर स्वतःच्या जीवाची फिकीर न करता त्याचे रक्षण करणे आम्हांच्या कर्तव्य आहे]

अ ये दुभया हा, मोहा हा,
कामा हापि न रक्षति
स्वया शक्तिमा यथा मत्त्वम
तत्पापम् लोक गर्हितम्

॥ २ ॥

[भयभीत होऊन, अज्ञानाने किंवा कामातुर होऊन कोणी शरण मागामला कामा तर त्याचे भजाप्रति रक्षण न करील तो पापी लोकनिर्देश पाद्व होतो]

विनष्टः पश्यत स्तस्या
रक्षित क्षरणागत
आदाय सुकृतम् तस्य
सर्वम् गच्छे दरक्षितः

॥ ३ ॥

[शरणागताचे रक्षण न करणारा आपल सर्व पूर्ववर्तित पुण्य पालवून नसतो]

कावळ आणि घुबड

[४६]

विष्णुशर्मा राजकुमारांना आणि मित्र
याविषयी म्हणाला :

“शत्रू हा मित्रासारखा नाटक
कळ लावला शत्रू तर हे ओळखून त्याच्या-
वर विश्वास नये. अशा कपटी मित्राची
मदत घेतल्याने कावळ्याची घुबडाचे
जालले.” “ते कसे?” राजकुमारांनी विचारले.

तेव्हा विष्णुशर्मानी त्यांना ‘कावेलू-
कोयम्’ गोष्ट सांगितले.

दक्षिणेकडील प्रदेशातल्या एका मोठ्या
अरण्यात असंख्य शाला व उपशाखा असलेले
असे एक मोठे वडाचे होते. त्याच्यावर
मेघवर्ण नावाचा कावळ्याचा एक राजा
कळपाचरोवर रहात असे.

तेथून सुमारे एका कोसावरच्या डोंगरा-
तल्या गुहेत अस्मिर्दन नावाचा घुबडाचा

आपल्या अनुयायांसह रहात असे.
राजाची आणि काव-
जातीची हाडवेर होते घुबडाचा
राजा अगर घुबड जेथे कोठे वुण्टीम
पडत तेथे त्यांना शत्रू करून टावीत.
त्यामुळे वडाच्या आडाव्याली दररोज काही
कावळे मरून पडलेले दिसत.

एकदा कावळ्याने आपल्या संध्याना
बोलावून सल्ला घेतला. म्हणाला,-

“घोर विचारवान वृद्ध हो! आपण
राजी भाद ओपलेलो असता आपला शत्रू
येऊन आपले चुकसान करतो, ही
गोष्ट आपणां सर्वांच्या माहितीची आहे.
दिवसां घुबडाना दिसत नाही हे खरे आहे.
परंतु ती आपल्या गुहेत दडून बसतात. शत्रू
आणि व्याधी वाढू देता कामा नये, असे
मोठ्याचे म्हणणे आहे. तेव्हा आपण जगात

स्वरक्षणासाठी का होईना, हा प्रश्न सोड-
विलाच पाहिजे. जिवावरच्या संकटाचा तोंड
दाखला सहा उपाय आहेत. शत्रूची सुमेट
करून घेणे, युद्ध करणे. आपली जागा
बदलणे अगर ती बळकट करणे, बलवान
मित्राशी मैत्री करणे आणि युक्तीने किंवा
दगा करून कार्याला यशस्वी होणे. आपण
यांपैकी कोणता मार्ग अवलंबवावा या विषयी
सल्ला विचारण्यासाठी मी ही गुप्त बैठक
बोलाविली आहे."

असे, सामान कावळघाच्या राजाने आपल्या
जज्जीवी, संजीवी, अनुजीवी, प्रज्जीवी,
चिरंजीवी नावाच्या आपल्या पाच मंत्र्यांशी
आणि स्थिरजीवी नावाच्या एका पोक्त व
वृद्ध सल्लागाराशी गुप्त मंत्रणा केली.

विचारले.

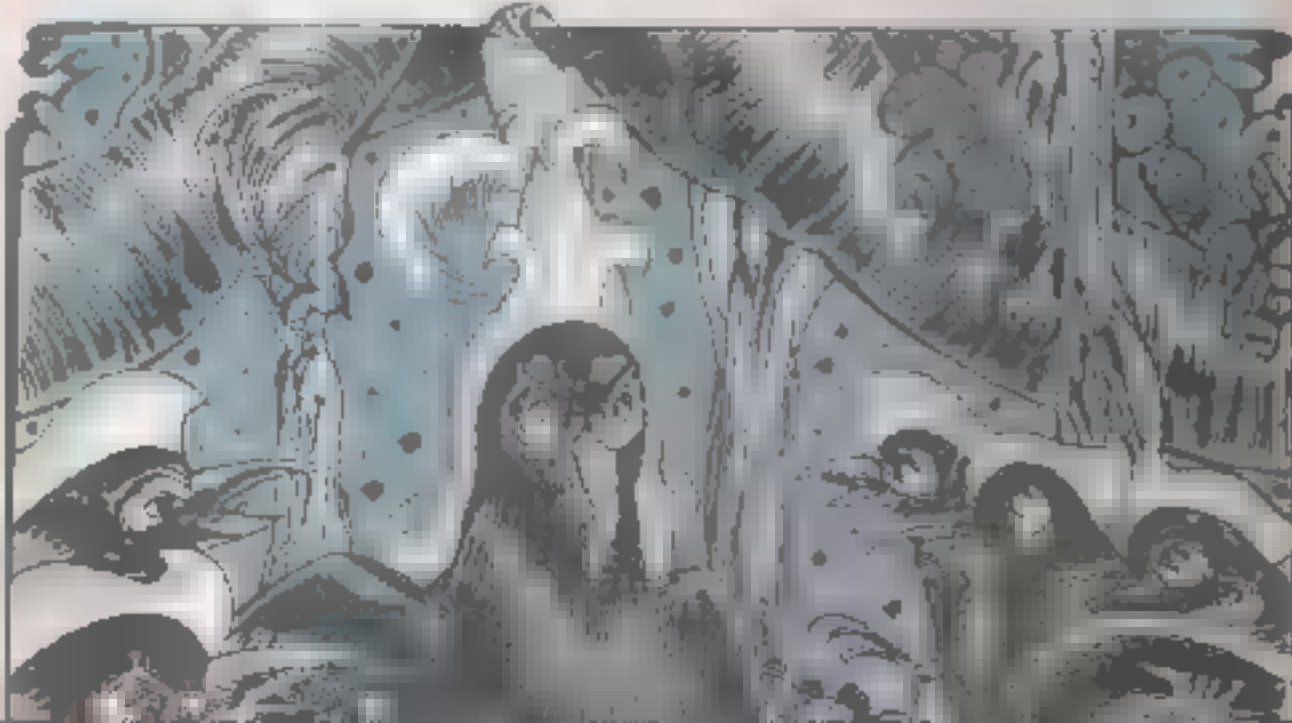
जज्जीवीने विचार सांगितला—
"राजा! शत्रू बलाढ्य आहे.
त्याच्याशी सभोरासभोर युद्ध करणे आप-
ल्याला शक्य नाही. आपण आपले बळ
वाढेपर्यंत शत्रूसमोर नमून राहिले पाहिजे.
जिवावर संकट आले असता बलवानांशी
किया दुष्टाशी वागले पाहिजे.
जीव असेल तरच पुढल्या सर्व उड्या!
युद्ध हे जुगारीसारखे आहे. गत्यंतर नसेल
युद्धाची गोष्ट काढावी. शक्यतो
अटीसर समेट करून घ्यावा.

संजीवीने असे होते—"मीती अनो-
तीचा विचार ज्या शत्रूला नाही, त्याच्याशी

आपल्याला जिंकू शकणार नाही." असेल तर आपल्याला जिंकू शकणार नाही." प्रज्जीवीने दिले.

चिरंजीवीने सल्ला दिला—"आपण बल-
वान लोकांशी सल्ले वाढवावे. मित्राची
मदत भागण्यात काहीच गैर नाही. अग्नी
सर्व वस्तूंचा नाश करतो. परंतु त्याला
सुद्धा वाऱ्यासारखे. मित्राची गरज असते.
तरी आपण आपल्या घराला धरून
राहत्याशिवाय आपल्याला इतरांची मदत
घिळणे नाही आपली शक्ती ■
धराक्रम पाहूनच मी असे म्हणतो. ■
तीन्हा वंतील जो वारा वणथा पेट-
वितो तोण अवाला क्षीण झाल्या त्याना
विमवितो."

अशा तऱ्हेने मंत्रीवर्गाने आपापले मत
दिल्यानंतर कावळघाच्या मंत्र्यांनी
स्थिरबुद्धीला म्हणाला—"आपण वृद्ध आहां
व पोक्तही आहां! मंत्र्यांनी आपापला
विचार सांगितला. तो एकलथावर आपले
जें मत असेल ■ कृपा करून सांगावे."

१८४. कांस्ययुगातील सस्यदेवी

मनुष्यप्राणो पाषाणिक युगात्तुल्य जनजाती युगात्तुल्य नंतर केतोभाती नागन्तर तेम्हें सत्यदेवीनी आराधना सुरू झाली. कौरव्या देशात "रक्त पद्मा" हमायीतून हस्तोदकी मूर्त मिळाली आहे. ही दागित्यांच्या फेटेच्या शक्यासारखी उपयोगी ठावते होती.

माया अर्योपर

[୧୬]

[इयकोत्तने मोक्षपन्ना वन वनमणसाया लायतां वृषाणभित्ताने ती वान मोक्षपन्ना
त्याथा जल जल जल आहे. हे जलमणसाये त्यांतले ती जलमणसाये व त्याथा अनुयायांमह
जलमणसाये जलमणसाये जलमणसाये जलमणसाये वृषाणभित्ताने भित्तमणसाये
पुढा जलमणसाये जलमणसाये त्याने वनमणसाये पारवून जलमणसाये मोक्षपन्ना पुढे]

राडकोडचे अनुयायी आपापली आयुधे घेऊन आपल्या ~~अपत्य~~ घाबून येत असलेले पाहून कृपापाजित घाबरून गेला. ते सर्व गिद्धे ~~आ~~ खुजे असले तरी तो एकटाच होता. शिवाय आपल्या नायकाला वांचविण्यासाठी ~~ही~~ सर्व ~~अपत्य~~ तयार असल्याचे दिसत होते.

कृपाशजित्नाम करवि पाचा
विश्वय करायला धोंडादेसीस वेळ लायला

नाही. तो स्मित करून हसत वारी याजुंनी त्यांच्यावर हल्ला करायला येणाऱ्या लुजांना म्हणाला— "अरे असे हातपार्श्ववर येण्याचे काय नाही. मी ~~जिवाच्या~~ जिवाच्या प्रेमाने ~~आलो~~ आलो आहे, तितक्याच प्रेमाने तुमच्या नाक्याला त्याने सांभाळावे, यासाठी त्याला घ्यायला सांगितले होते. असे सगूळ वनमाणसाच्या हातातून गडेकोंडला कुपाणजिताने सोडविले.

गडेकोडने भरघोर कापत जवळच्या एका ओपडीसमोरच्या एका ओढ्यावर जाऊन बसला. त्याचे जन्मायी त्याच्या घाशी वाजूला जमा आणि त्याला विचारू लागले- "पुढे काय हुकूम?" परंतु तो त्यांना काही उत्तर देण्याऐवजी तो विचार करीत होता, हा महाकाय कोडून आला कोणास ठाऊक, आपण विनाकारण एक संकट स्वतःवर ओढवून घेतले.

त्याने थोड्या काळाने आपल्या सर्व अनुयायांकडे पाहून फक्त त्यांनाच ऐकू जाईल इतक्या ब्रेताच्या आवाजात त्यांना म्हणले "मी सांगतो आहे ते कथे देऊन

एका ती रेंडा आपल्या वनमाणसावेजा- रोच उभा राहून, आपण पुढे काय करणार हे पहात उभा आहे. त्याच्याशी समोरा- कडो करून त्याला जिंकणे आपल्याला शक्य नाही. त्याच्या हातातली ती सलवार आणि ते माफक दूर केले पाहिजे. त्यानंतर आपल्या पैकी काही जणांना मराने लागले तरी चालेल, त्याला ठार करून त्याच्या हातातून सोडविला पाहिजे.

"ते दरोडार आहे, परंतु कसे?" एका खुजाने नाचकाला विचारले

"हा महाकाय भेल्यावर गडेकाऱ्यांची नाणी आपल्या सर्वांचा शस्त्र नाश करील त्याचे? त्या गयेच्या मदतीला राजसं- सारखे दोपेजण आणली मदतीला आले वाहेत त्याचे काय?" आणखी एका खुजाने विचारले.

गडेकोडने, ने प्रश्न विचारणाऱ्या दोघां अनुयायांकडे थोड्याच रागाने पहात म्हटले-"समजा, मरण चुकणे शक्यच नसेल तर आपल्या सारख्यांच्या हातून मरणे पत्कसेल, परंतु या परक्यांच्या हातून कां? जिवाय, मी असे म्हणतो की, आपण त्या राणीला भेटू, तिची सेवा करायला तयार आहो, असे सांगू ती आपल्याला माफ करणार राहो का?"

या, असे एक जण मोठ्याने म्हणत उठून उभा राहिला

गडेकोडने एक काही जवळ दिवली ती धडन एक लबाबळी हुकून उभा राहून सर्व असलल्या ह्वाशज्याच्या मनात सहाय येत होता हे मिळून आपल्याविषय काही तरी मयका कट करीत असावेत, असा विचार करून त्याने वनमाणसाच्या अंगाला बांधकळी दोरी ओढून त्या सर्वांच्याकडे जात विचारले- "तुम्ही मिळून कोणता परक्याच्या विचारात आहो? हुकून हुकून करून मला ठार करण्याच्या विचारात आहो, होय ना? बोला!"

गडेकोडने सर्वांना गप्प म्हायला हाताने खुणावले व उभा राहून म्हणाला-"जहो महाकाय! आम्ही कोणतेही कारस्थान करीत नाही. तूतं जकी परिस्थिती आहे, तिकडे ती गडेकाऱ्यांची राणी आहे आणि इकडे तुम्ही, मनात आले तर एका ठार करू शकाल आम्हांला. म्हणून सूर्यास्त झाल्याच्या आघी हे गाव सोडून दूर कोठे तरी अरण्यात जाऊन राहावे, असा विचार करीत आहो."

एकून कपाणशिल कारण त्याच्या गावात येण्यापूर्वी त्याला अरण्यात मागून अनयक थावे लागले होते, त्याची आठवण यावेळी हे खुजे

निर्बल अशक्त तरी यांच्या मदतीशिवाय आपल्या हाडवेरी जयशील या आपली शिकार नक्कीच करील याची कृपाणजिताला धास्ती वाटत होती.

कृपाणजित हा विचार नम्रपणे गडेकोडला म्हणाला—“अरे गडे-कोंडा! तुम्हाला माझ्याकडून झाली तर मदतच होईल. तुमचे अहित कधीच होणार नाही. तुमची शत्रू ती राणी आणि तिच्या मदतीला आलेले दोघे माझे शत्रू आहेत त्यांना सूर्योदयापूर्वी परलेकांत पाठवू या. मध्यरात्री तुमच्या गैकी काही बरोबर मदतीला वालात वाट

घोरत असतील तेव्हा हल्ला करून, मी माझा वनमाणूस दोघे मिळून त्या सर्वांचा नाश करेन. नंतर तू या सर्व जगलाचा राजा होशील तुला आम्हांत करणारा कोणो उरणार नाही कळलं का? जग महाराज गडेकोड की! असा मोठ्याने आणि तलवारीच्या मूठीने वनमाणसाला एकदा जोराने मारले.

वनमाणूस रागात चिडून जाऊन एकदा गोरगळ गोरगळ भयंकर दात विच- कृपाणजितला घरप्यासाठी हात पुढे पाठ लावला परंतु हातातल्या तलवारीकडे पाहून होऊन एक पाऊल मागे

नक्कीच जणुकाही मनाचे झाल्याचे दर्शवून म्हटले—“अहो महाकाय! तुम्ही पाळलेल्या आपल्या या माकडाची थोडी कीच त्याच्याशी थोडे प्रमाने ते मधून मधून तुमच्यावरच उलटते उलटणार नाही.”

“घासाठी मी या जनावराची नेवा करू. पाय घळ म्हणतोस? छे! तसे केले तर ते माझ्याच डोक्यावर दसेल मालका- सारखे! या जगात मार लायला न मिणार प्राणी आहे का? वरं तर ते मी पडून वेईन. तुम्ही आम्हां दोघांच्या

अपत्येला आपल्या शोपडीत कुपाणजित म्हणाला आणि त्याच्या शोपडीकडे निघाला. “तेथे सर्व सिद्ध करून ठेवले आहे!” गडेकोड म्हणाला.

कृपाणजित शोपडीकडे असतां जरा मागे वळून पहात म्हणाला—“सूर्योस्तापूर्वी माझी मोट्टी नका कोणी रात्री नक्कीच शोप मोडेल व आलीच पाहिजे. वरोबर मध्यरात्री शत्रूचा सहार करावयाचा, वरं का?”

गडेकोडने वरकरणी मनाचे समाधान झाल्यासारखी हुलबिल्ली नंतर चारी वाजूला घोलता असलेल्या आपल्या अनुयायांना उद्बघून म्हणाला—“ते वनमाणूस दुष्टावर वेईत तेव्हा त्याच्या मदतीला येणार नाही; नक्की पळून जाईल. आता राहिली त्याची तत्त्वार; आपण ती आधीच पळविनी पाहिजे.” असे आपल्या अनुयायांना सांगून त्यांच्यापैकी जगदी विश्वासातले व थोडे धाडसी चौघांना आपल्याबरोबर आपल्या शोपडीत बोलावून घेऊन गेला.

त्यानंतर दोन तीन होऊन गेले. खूप लाऊनपिऊन कृपाणजित शोपडीत घोरत पडला होता, त्याची शोप एकाएकी मोडली. “हा कसला वास बुवा, तेलाचा?” म्हणत करीलपत्करा पणाने म्हणाला—“कोण

तिकडे आहे? हा धागेरडा कसला तेलासारखा येतो आहे?”

वाहेरून एक आवाज आला—“अहो महाकाय! अहो, तो एरंडाच्या तेलाचा वास नाही. कहुलिनाच्या तेलात तिकाचे तेल घातल्याने तसा वास वाढतो आहे. किडे, डास मच्छर येऊ नयेत म्हणून शिपडतो आहे शोपडीवर. आमच्या नाय- काने आपली शोपमोड होऊ नये म्हणून आमच्यावर ही जबाबदारी टाकली आहे.”

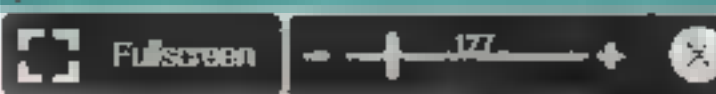
“असं होय, वरं तर चालू दे!” असे म्हणत कृपाणजिताने एक मोठी जांभई घेतली आणि पुन्हा डोळे मिटून पडला. शोपडीच्या मागे पळून वळकट जाणाऱ्या

बांधून ठेवलेले वनमाणूस मात्र तो जस सहन न झाल्याने स्वतःची मुदका पेंण्यासाठी जोरजोराने पळण्यासाठी होत नाहीत. पळण्यासाठी होत नाहीत. भुळ्यासकट उपटून निघतो की काय असे वाटत होते.

कृपाणजित आपोत घोरत असता गडेकोड काही अनुमायासह तेथे आज आणि नायकाने खूप कैल्याचरोबर एक खुजा झोपडीचे दार चटदिसी उघडून आत गेला आणि कृपाणजिताच्या शेजारी ठेवलेली तलवार उचलून बाहेर आला.

गडेकोडने ती तलवार हातात घेऊन फिरवून पाहिली. आपल्या अनुयायांना

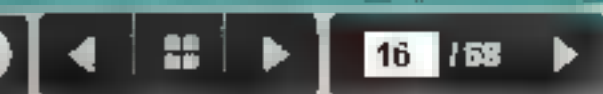

आतावर आंखी पडल्याशिवाय मोडलेले दिसत नाही. आपल्याला ही तलवार वापरता येईल की नाही कोण जाणे परंतु ती उचलून दूर नेऊन ठेवणे शक्य आहे." त्याने ती लपवून ठेवल्या आपल्या अनुयायाला दिली.

नंतर योजून ठेवल्याप्रमाणे गडेकोडने अनुयायी भाले घेऊन झोपडीच्या बाजूला जमा झाले. त्यांच्यापैकी काही भेंदेस्वारजी होते. गडेकोड एकदा सवाकडे पाहून म्हणाला, "आता आपण किवा तो कोण मरतो हे पहायलाय. झोपडीला बाजूनी जाणारी ती जिवंत जागेर नर भाल्याने भीसकून ठार करा. वनमाणूस तोडून यागेर शकणार नाही, कदाचित! ते आगीत जळून जाईल."

नायकाची आज्ञा होताच चौथे जण काकडे घेऊन त्यांनी झोपडीला घारी बाजूनी आग लावली. ताडपत्रांची झोपडी तेलात कांगळी भिजली असल्याने एकदम भडकली आणि मोठमोठ्या ज्वाळा येऊ लागल्या.

एक दोन मिनिटेच कृपाणजित पडून राहिला असेल. आगीचा ताम लावताच तो उठून उभा राहिला. त्याने डोळे उघ-

डले. त्याने आपली आंखी पडल्याशिवाय मोडलेले दिसत नाही. आपल्याला ही तलवार वापरता येईल की नाही कोण जाणे परंतु ती उचलून दूर नेऊन ठेवणे शक्य आहे." त्याने ती लपवून ठेवल्या आपल्या अनुयायाला दिली.

कृपाणजित आता माय घाबरला करावे त्याला सुचना, घारी बाजूला आगीचा डोम चालू लागला. वळते ताडपत्र झोपडीच्या उपरातून सरकून त्याच्या डोक्यावर वनमाणूसाने प्राणभयाने एकदा उरकाली फोडणी सर्व एकवटून सोडवून घेण्यासाठी आग मकर सोडवून घेण्यासाठी आग

ओढला आणि साखळवंड तुटला. ते कृपाणजिताला धरण्याच्या वेळात होते, परंतु जवळ येत असलेला पाहून बंद करून ठेवलेल्या दाराकडे घाबले.

मरण घुसत नाही असे वाटून कृपाणजिताने, वनमाणसाच्या कंबरेला लांबित असलेला साखळवंड धरला. वनमाणूस ओराने दकल्ल्यादरोबर दार तुटून पडले आणि वनमाणसाने यागेर उभी टाकली. कृपाणजित सुद्धा साखळवंड धरून होता म्हणून तीसुद्धा ओढली गेली, परंतु त्या गरबडीत त्याच्या हातातला सुद्धा.

वनमाणूस व त्याच्या पाठोपाठ कृपाणजित झोपडीबाहेर पडलेले पाहून

गडेकोंडे ॥ त्याचे अनुयायी घाबरून गेले. परंतु कृपाणजिताच्या हातांत ॥ वेळी तलवार ॥ ली. वनमाणूस संघी भिळतांच अरण्यात पळून जाण्याची वाटच पहात होते !

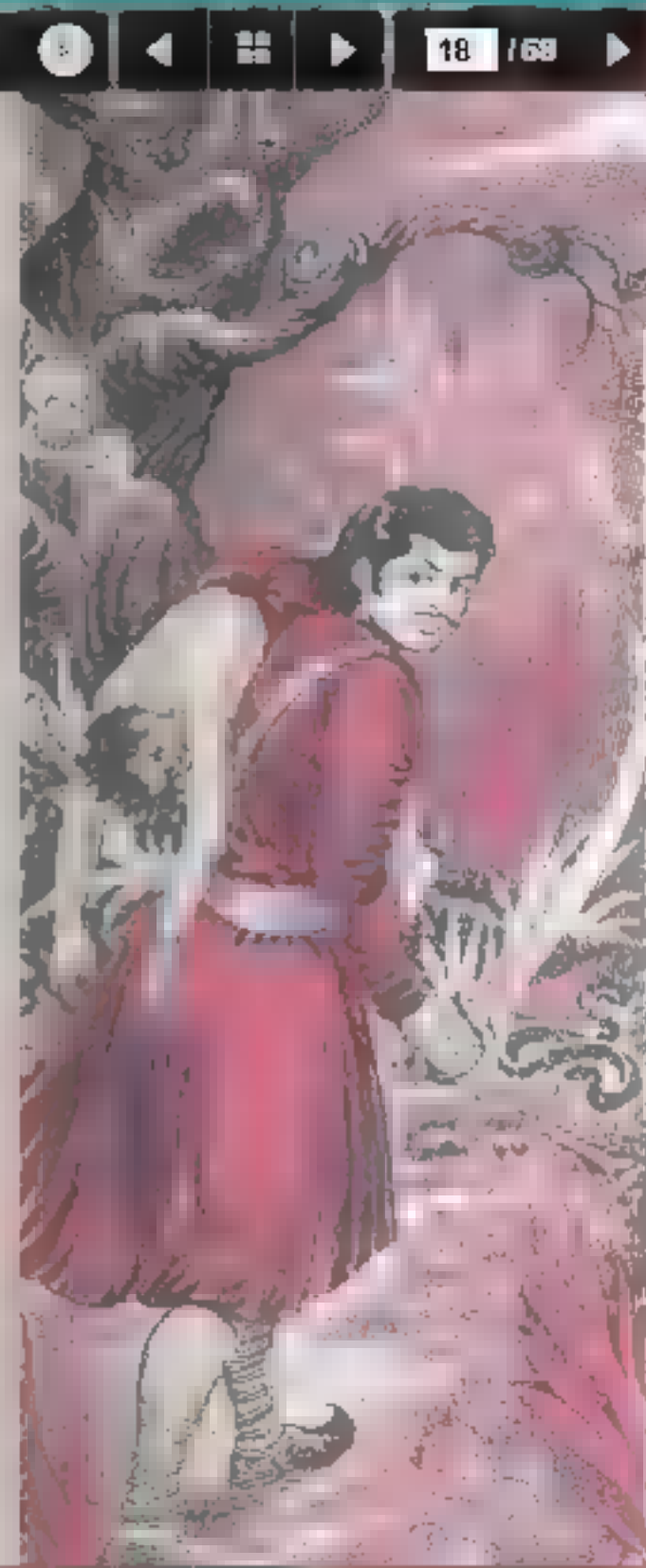
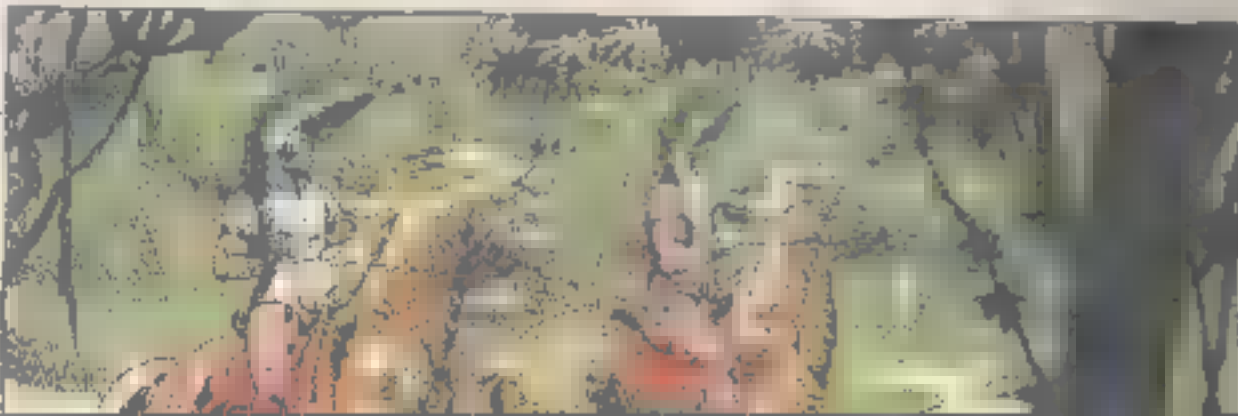
गडेकोंडने हिमत करून पळून ॥ बंतात असलेल्या आपल्या अनुयायांना प्रोत्साहन दिले व म्हणाला—“अरे, वन-माणसानेला या सोडून, त्याला जाऊ ॥ आपल्या वाटेने या बुडाला मात्र सोडू नका. भाल्यांनी भोसकून करा ठार !”

गिडघांना नायकाने प्रोत्साहन दिल्यावर करी धीर ॥ परंतु वनमाणसाने चिडून आऊन ॥ आले त्या दोघां तिघांना धरले आणि उचलून, त्याला ॥ फेंकता ॥ तिसकं दूर फेंकू लागला काहीजण वनमाणसाच्या हातातून निसटून दूर पळाले ॥ काहीजण आपागले आले संभाळून त्याला भोसकायला तयार आले.

या गडबडीत कृपाणजिताला चांगली सवड मिळाली. त्याने आपल्याला स्वरक्षणा-

पाहिले तेव्हा त्याला झाडाची एक वाट ॥ मोठी फांदी दिसली. त्याने चढविली ती उचलली आणि एकदा जोराने आरोळी ठोकून ॥ जोडपू ॥ ते देखील स्वतःला वाचविण्यासाठी ॥ एकदा वन कृपाणजिताला मारण्यासाठी माले संभाळून त्याला टोचू लागले.

खुजाच्या वस्तीत आग लागलेली होती व धुराचे ॥ व ॥ आकाशात उडत होत्या त्या वाजून येत ॥ आरडा-आरडा जवळच जगलत दोन विचित्र माणसे ऐकत होती. ते दोघे घोड्यान्तारच्या ॥ विचित्र जमाकरावर ॥ होते. ॥ जनावरांची अंगे पाखाच्या कातड्यांनी सांफलेली ॥ पाहिल्या मकर-केतूच्या ॥ जनावरे होती. दोघे स्वार ॥ कातड्यांचे रुपडे घिबून घालून येत असल्यासारखे दिसत होते. त्यांच्या ॥ लांब तलवारी लोंबत होत्या. (क्रमशः)

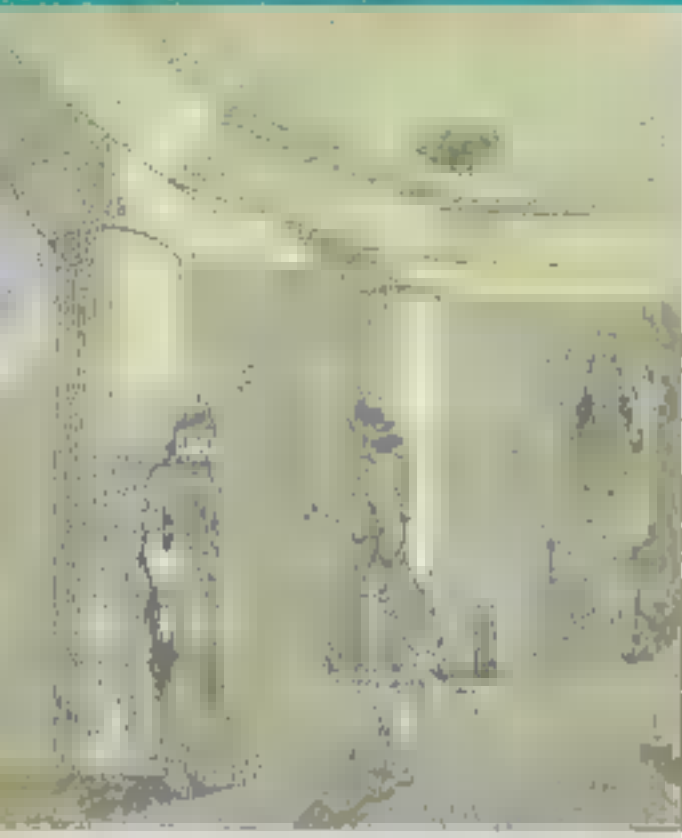

देवगड

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही तो शाहजाहकड गेला, प्रंत झाडावर बसून पत्तक आणि नेहमीप्रमाणे मोन झाऊन त्याधानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रंताल ॥ त्याला म्हणाला—“राज, तुला ॥ येऊनतीचे कास करावे लागत आहे ॥ तुझ्या आपाने तर तुझ्या मळ्यात ॥ नाही ना? कारण मुलाला घूप कण्ट करायला लावल्याशिवाय नाही ॥ मनाचे समाधान होत नाही. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला काजिंग वनाचा राजा गुणशेखर यांची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून येताळ ॥ सांगू लागला.

कलिन देशाचा राजा गुणशेखर याला राजशेखर नावाचा एकच ॥ मुलगा होता, तो वयात आला तेव्हा सर्व विद्या आणि कलाने ॥ प्राविण्य प्राप्त करून घेऊन

वेताळाच्या गोष्टी

राजशेखर वनवासी पहात, देशाच्या देखाव्याचा मानद घेत एके दिवशी अंधार पडण्याच्या सुमारास एका जंगलत येऊन पोचला तो काय करावे या विचारात असता त्याला कोणीतरी कण्हूत असल्याचा भास झाला. तो आनानाच्या अनुरोधाने गेला तेव्हा त्याला भुवारात उत्तरण्यासाठी केलेल्या पायऱ्या दिसल्या. तो जिना उत्तरून भूगर्भात गेला तेव्हा त्याला पाताळ भैरवीची एक तिच्या समोर एका खांब्याला बांधून ठेवलेली एक सुंदर स्त्री दिसली.

"कोण तू? तुला कोणी बांधून ठेवले?" राजशेखरने तिचा विचारले.

"मी देशाच्या राजाची राक्षक्या आहे. माझे नाव मणिमाळा. म्हणो, एका मांत्रिकाची मुलगी मेली. तिच्या जन्मकुंडलीतील नक्षत्रावर जन्मलेल्या मुलीला देवीसमोर वळी दिल्यात आपली मुलगी निवत होईल असे वाटून त्या मांत्रिकाने, त्या नक्षत्रावर जन्मलेल्या मला इकडे आणले. आज रात्री तो मला वळी देणार आहे." ती म्हणाली.

"तू मुळीच न्यायचे कारण नाही. मी तुझे रक्षण करीन आणि मांत्रिकाची भीती कायमची नाहीची करीन." असे सांगून राजशेखर दुसऱ्या एका खांब्याजवळ पोहोचला.

देशाच्या राजाने राजशेखरचे आजार मानून त्याचे मणिमाळाशी लग्न करून दिले. राजशेखर मणिलीकालीन देशात त्याने घडलेले सर्व कृत भडिलांना मागितले मानद झाला.

आणखी काही दिवस गेले. भूगर्भावरून मुलाला बोलाविले व म्हणाला—"तुझ्या या देशाटनाने माझ्या मनाचे समाधान झालेले नाही म्हणून तू पुन्हा देशाटनास जा."

या खेपेस राजशेखर पविचमेच्या दिशेने निघाला. या खेपेसही कळत्या-शिवाय शिपाई त्याच्या पाठीपाठ होतेच.

खेपेस राजशेखरला निराळेच दृश्य पहायला मिळाले. तेथे वाळून गेली होती. आगोजागी प्रेतांचे अपार ढीग अस्थि-पंजर पडलेले होते. त्याला फार वाईट वाटले. लोक देश सोडून गेले होते. दुष्काळात पिके निघाली नाहीत तरी राज्याचे अधिकारी करवसुलीसाठी प्रजेला

छळत असल्याचे त्याला आणखी पुढे संशयावर एक गाव त्या राजाचे शिपाई करवसूल करणाऱ्यासाठी पडाव टाकून वसले होते. ते गरीब शेतकऱ्यांना मारीत होते. राजशेखर ते दृश्य पाहून स्वतःला आवरू शकला नाही, तो त्या देशाच्या राजाला जाऊन भेटला आणि त्याने त्याच्या कारभाराची खूप निंदा केली.

मूर्ख राजाने राजशेखरला कैदेत टाकले. ती बातमी शिपायांच्या तोंडी भूगर्भावरून कळली. तो एक मोठे सैन्य घेऊन त्या चालून आला त्याने त्या राजाचा पराभव करून आपल्या मुलाला कैदेतून

होते. त्याची ग्वाही त्याच्या सर्व गुलमी दिली होती या पुस्तकी ज्ञानावरून प्रत्यक्ष अनुभव मिळाला तर राजशेखरचे सर्व आयुष्य सुखी होईल व तो राज्यकारभार उत्तम प्रकारे चालवू शकेल असे गुणशेखरला वाटले म्हणून राजशेखरला देशाटन करून पाठलाग सांगितले.

बापाच्या इच्छेलाच आज्ञा मानून राजशेखर एकदाच देशाटनाला निघाला. तो पूर्व दिशेला निघाला, राजाने त्याच्या पाठीपाठ आपले शिपाई गुप्तपणे पाठविले हेतू हा की, वेळप्रसंग पाहून त्यांनी मुलाच्या मदतीला यावी.

राजशेखर वनवासी पहात, देशाच्या
देखाव्याचा मानद घेत एके दिवशी अंधार
पडण्याच्या सुमारास एका जंगलत येऊन
पोचला तो काय करावे या विचारात
असला त्याला कोणीतरी कण्हूत असल्याचा
भास झाला. तो आनानाच्या अनुरोधाने
गेला तेव्हा त्याला भुवारात उत्तरण्यासाठी
केलेल्या पायऱ्या दिसल्या. तो जिवा उत्तरून
भूगर्भात गेला तेव्हा त्याला पाताळ भैरवीची
एक ॥ ३ ॥ तिच्या समोर एका खांब्याला
बांधून ठेवलेली एक सुंदर स्त्री दिसली.

"कोण ॥ ३ ॥ तू? तुला कोणी बांधून
ठेवले?" राजशेखरने तिचा विचारले.

"मी ॥ ३ ॥ देशाच्या राजाची राक्ष-
कन्या आहे. माझे नाव मणिमाता. म्हणो,
एका मांत्रिकाची मुलगी मेली. तिच्या शर्म-
कुंडलीतील नक्षत्रावर जन्मलेल्या मुलीला
देवीसमोर वळी दिल्यात आपली मुलगी
निवत होईल असे वाटून त्या मांत्रिकाने,
त्या नक्षत्रावर जन्मलेल्या मला इकडे
आणले. आज रात्री तो मला वळी देणार
आहे." ती म्हणाली.

"तू मुळीच न्यायचे कारण नाही. मी
तुझे रक्षण करीन आणि ॥ ३ ॥ मांत्रिकाची
भीती कायमची नाहीची करीन." असे
सांगून राजशेखर दुसऱ्या एका खांब्यावर
लपून उभा राहिला.

देशाच्या राजाची राक्षकन्या. देशा-
समोर वसून मंत्रोच्चार करत राहिली.
राजशेखरने खांब्यावरून आपली तलवार
ढपसळी आणि चटविशी पुढे येऊन त्या
मांत्रिकाची मान छाटून टाकली. तबवर
त्याने मणिमाताला सोडवून तिच्यासह
घोड्यावर वसून मानव देशाला आला.

देशाच्या राजाने राजशेखरचे
आभार मानून त्याचे मणिमानाशी लग्न
करून दिले. राजशेखर मणिलीक
काळीन देशात ॥ ३ ॥ त्याने घडलेले
सर्व कृत भडिलांना मागितले ॥ ३ ॥
मानद झाला.

बाणक्षी काही दिवस गेले. भूणक्षेखरने
मुलाला बोलाविले व म्हणाला-"तुझ्या या
देशाटनाने माझ्या मनाचे समाधान झालेले
नाही म्हणून तू पुन्हा देशाटनास जा."

या खेपेस राजशेखर पविचमेच्या दिशेने
निघाला या खेपेसही ॥ ३ ॥ कळत्या-
शिवाय शिपाई त्याच्या पाठीपाठ होतेच.

॥ ३ ॥ खेपेस राजशेखरला निराळेच दृश्य
पहायला मिळाले. गंते वाळून गेली होती.
आगोजागी प्रेतांचे अपार ढीग अस्थि-
पंजर पडलेले होते त्याला फार वाईट
वाटले. लोक देश सोडून गेले होते
दुष्काळात पिके निघाली नाहीत तरी
राजाचे अधिकारी करवसुलीसाठी प्रजेला

छळत असल्याचे त्याला ॥ ३ ॥ आणखी पुढे
गेल्यावर एक गाव त्याला ॥ ३ ॥ राजाचे शिपाई
॥ ३ ॥ करवसुली करणाऱ्यासाठी ॥ ३ ॥
पडाव टाकून वसले होते. ते गरीब शेत-
कन्यांना मारीत होते. राजशेखर ते दृश्य
पाहून स्वतःला आवरू शकला नाही, तो
त्या देशाच्या राजाला जाऊन भेटला
आणि त्याने त्याच्या कारभाराची खूप
निंदा केली.

मूर्ख राजाने राजशेखरला कैदेत टाकले.
ती बातमी शिपायांच्या तोंडी भूणक्षेखरला
कळली. तो एक मोठे सैन्य घेऊन त्या
॥ ३ ॥ चालून आला त्याने त्या राजाचा
पराभव करून आपल्या मुलाला कैदेतून

होते. त्याची ग्वाही त्याच्या सर्व गुलमी
दिली होती या पुस्तकी ज्ञानावरून
प्रत्यक्ष अनुभव मिळाला तर राजशेखरने
सर्व आयुष्य सुखी होईल व तो राज्य-
कारभार उत्तम प्रकारे चालवू शकेल
असे गुणशेखरला वाटले म्हणून ॥ ३ ॥
राजशेखरला देशाटन करून यायला
सांगितले.

बापाच्या इच्छेलाच आज्ञा मानून राज-
शेखर एकदाच देशाटनाला निघाला. तो
पूर्व दिशेला निघाला, राजाने त्याच्या पाठी-
पाठ आपले शिपाई गुप्तपणे पाठविले हेतू
हा की, वेळप्रसंग पाहून त्यांनी मुलाच्या
मदतीला यावीये.

सोडविले आणि त्या देशात उत्तम शासन व्यवस्था करून दिली.

त्यानंतर गुणशेखरने आपल्या मुलाने दर्शविलेल्या कर्तव्यबुद्धीची वाखाणणी केली आणि त्याच्या मनाचे समाधान झाल्याने सांगून त्याला आपला सुवराज म्हणून रीतसर त्याचा राज्याभिषेक केला.

वेताळ मधेवर गोष्ट सांगून म्हणाला-
"राजा! माझ्या मनात एक शंका आहे. मुलगा पहिल्या खेपेस देशाटन करून परत आल्यावर गुणशेखरच्या मनाचे का समाधान झाले नाही? तो देशाटन किती सुखाचे व आनंदाचे झाले होते? शिवाय एका मुदर मुलीशी लग्न करून तो आला होता दुसऱ्या देशाटनाच्या राजशेखर मोठ्या संकटात सापडला असूनही त्या देशाटनाच्या बाबतीत गुणशेखरला का आनंद झाला? शंकेचे समाधानकारक उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शक्ती होऊन तुझ्याच पायावर कोळू लागतील."

विचय विचय देशाटनाचा निष्पत्ती -

"गुणशेखरने मुलाला देशाटनाला पाठविले होते जे मज्जा उडवायला किंवा खून करून यायला पाठविले नव्हते. राजशेखर गादीला बसला होता तो जबाबदारी सांभाळण्याची लायकी त्याच्यात आहे की नाही, प्रजेचे सुखदुःख त्याला कळते की नाही? कळावे म्हणून त्याने मुलाला देशाटनाला पाठविले होते. परंतु पहिल्या प्रवासात त्याच्या अगात लायकी असल्याचे ओळखले नाही त्यात त्याला जो अनुभव मिळाला तो अगदी व्यक्तिगत आहे परंतु दुसऱ्या देशाटनात त्याला मिळालेला अनुभव हिताचा व राजपुरुषाला असा होता. दुसऱ्या प्रवासात त्याने आपली लायकी सुंदर तऱ्हेने दर्शविली म्हणून राजाला मुलाच्या दुसऱ्या देशाटनावरून समाधान वाटले.

अशातऱ्हेने राजाचे मन भग्न होताच वेताळ प्रतासत नाहीसा झाला आणि पुन्हा जाहत्या जाऊन लांबकळू लागला

(कल्पित)

फुलपूर नावाच्या गावाबाहेरच्या मोठी पडोत जमीन होती. त्या जमिनीला धाप आहे असे गावकरी मानीत कारण एका काळी त्या सान्या-सारखे पीक होत असे परंतु केव्हांतरी एकदा फार मोठा पूर येऊन पीक काढण अशक्य झाले म्हणून ती जमीन पडोतच राहिली त्यानंतर काही दिवसांनी जंगली गवत उगवून ती जमीन शेतीला निरूपयोगी ठरली.

त्या जमिनीची मालकी रघुराम नावाच्या एका लघन शेतकऱ्याकडे होती परंतु तो स्वभावाने फार चिक्कु होता.

त्या गावातल्या एका लघन शेतकऱ्याचा रतन नावाचा मुलगा शेतकीचा पदवीधर झाल्यावर आपल्या गावी परत आला तो पडोत जमीन पाहून त्याला तिच्यात पीक काढता येईल असे वाटू लागले कित्येक

गरीब शेतकऱ्यांना रहायला मुळा घरे नव्हती अशा परिस्थितीत शेती मोठी जमीन पडोत म्हणून सोडून घायला मजना राध बाहेरले केलून त्या जमिनीत पीक काढून शेतवायचे त्याने ठरविले.

जमिनीतली थोडी माती नेऊन परीक्षा करवून पाहिली तेव्हा एका विशिष्ट रसायनाच्या अभावी ती निरूपयोगी झाल्याचे समजले त्यात विशिष्ट प्रकारचे खत घालूनच पीक काढता येईल सिद्ध झाले ती जमीन रघुरामकडून दान करवून गरीब शेतकऱ्यांना वाटता येईल असा एक विचार त्याच्या मनात आला.

परंतु रघुरामकडून दान करविणे जकम होईलही वाटत नव्हते परंतु काही गोष्टींचा अंधविश्वास त्याच्या मनात दृढमूळ सजला होता म्हणून घेऊन काही करता

Full screen

177

24 / 68

आले तर करण्याचे रतनने मनाशी ठरविले. या बाबतीत शेजारच्या शहरात राहणारा देबाशीष नावाचा मांत्रिक काही मदत करू शकेल का विचारून पाहण्याचा विचार त्याच्या मनात आला. तो रतनच्या ओळखीचा होता. त्याला त्याने विचारून राहिले तेव्हा त्याने एक उपाय रतनला सुचविला.

एकदा रतन उद्याडाच रघुरामच्या घरी गेला आणि नमस्कार करून कुशल वार्ता विचारली.

रघुराम म्हणाला-“सर्व ठीक आहे. या वर्षी पीकपाणी देखील चांगले निघाले आहे. परंतु ~~काही~~ रे, तू इतक्या लवकर ~~काही~~ काय उपायशलास?”

विचित्र स्वप्न काल पडलं ते सांगावे म्हणून आलो होतो मला रात्री अन्नपूर्णेचा दृष्टांत आला. तिने मला एक खर दिव्य, तिने दहा वेळ तुमच्या नावाचा उल्लेख केला असेल आणि म्हणाली-“मी कशाही प्रकारच्या त्रिभिनीत लागवड केली तरी ~~काही~~ तिथेल.” ती पुढे म्हणाली-“रघुरामकड जाऊन त्याला तुला प्राप्त झालेली अद्भुत शक्ती ~~काही~~ आणि त्याच्याकडून ती पद्धत जमीन दान करवून गरीब शेतकऱ्यांना वाटून ~~काही~~ तू आपली अद्भुत भन्नशक्ती दाखवित्यावरही रघुरामने त्या जमिनीचे दान ~~काही~~ नाही तर मी त्याला ~~काही~~ देऊन त्याची सर्व मुणोक जमीन

सर्व पैसा घुळीला मिळवीन, त्याच्या मोठ्यातली सर्व गुरे पटापट मरतील. त्याच्या घराकड कुनीदेखील फिरकणार नाहीत.” रघुरामने आपलं स्वप्न वर्णन करून सांगितलं.

रघुरामने सर्व शातपण एकून घेऊन विचारलं-“तुला तो अद्भुत शक्ति ~~काही~~ ती तरी पाहू ?”

“तो मोठे ~~काही~~ तरी असून ~~काही~~ कळली आहे? ~~काही~~ संध्याकाळी पूजा पगोरे करून पाहता, ~~काही~~ काय ते झालेले परंतु ~~काही~~ हे सांगा. द्याने सांगितल्यासारखे ~~काही~~ तुला मान्य करणा का?”

“तुला अद्भुत शक्ती काय ती पाहू दे, ती पटली तर देवी म्हणाली तसे करायला मी तयार आहे.” रघुराम म्हणाला.

त्या दिवशी संध्याकाळी रघुराम काही वडीलघान्या शेतकऱ्यांना बरोबर घेऊन रघुरामच्या घरी गेला. त्याने आपल्या विशातून एका अष्टकींनी ग्लाम वाहेर ~~काही~~ आणि तो खोलीत एका कोपऱ्यात टाकावर ठवून म्हणाला-“गोपी तरी आऊन त्या पडीत जमिनीतली एक मूठभर माती ~~काही~~ पा.”

रघुरामचाच एक मुलगा जाऊन माती घेऊन आला. रतनने ती माती पेल्याल टाकून त्यावर एक हातकमाल सांभाळण्या

म्हणून टाकला. नंतर टेबलासमोर हात जोडून डोळे मिटून ध्यानमग्न होऊन बसला. नंतर डोळे उघडून पेल्यावरचा रुमाल काढला. एक चमत्कार घडला. पेल्याभर मातीच्या जागी धान्य होते.

"अन्नपूर्णा माता की जय!" सर्व शेतकऱ्यांनी जमघोष केला.

रघुरामच्या चेहऱ्यावर आश्चर्याबरोबर भयं अळकू लागले. तो दाढलत्या गळाने म्हणाला—"मित्र हो, मी तो शाप पायलेली जमीन तुम्हांला देतो. भागद पेंऊन या लिहून देतो."

एक वीसभर देशील जमीन नमलेंल्या गरीबींना जमीन मिळाली. रतनने त्यांची एक सत्तकार समिती स्थापन. सत्तकारी पत्तपुरवठा करविला आणि सत्तकार पद्धतीने नवीन पद्धतीने शिपाणे, खते वगैरे देवकृत त्या जमिनीत पीक काढले. शेतकऱ्यांच्या मेहनतीला यश आले आणि सोने पिकले. सर्व शेतकऱ्यांनी ते समसमान वांटून घेतले. सर्व गांवकरी खूब झाले.

एकदा रतनने दिसले सरभग, रतनने मातीचे धान्य कोस करून दाखविले हा प्रश्न राहिलाच! त्याने उपयोगात आणलेला अष्टकोनो पेला सामान्य पेला नव्हता. एकाच नावी रुंदीच्या पाटीलापाठ लावून आणि समोरचे प्रतिविद्र दर्शविणाऱ्या बाजू बाहेरच्या बाजूला राहतोच अशा दोन पट्ट्या पेल्याच्या मधोमध त्याचे दोन भाग करण्यासाठी होत्या. आरशातल्या प्रतिविद्रामुळे पेल्याचे अर्धेअर्धे भाग पुऱ्या पेल्यासारखे भासत होते. एका रिकाम्या भायान माती पातली आणि तो समोरून दिसेल अशा सुरवातीला टेबला आणि दुसऱ्या भागात पहिल्यापासून धान्य घालून ठेवले होते. फक्त दाखविलेला रिकाम्या पेल्याची बाजूरामोर ठेवून माती टाकली आणि वर रुमाल टाकला. परंतु रुमाल काढताना धान्याचा भाग पुढे करून ठेवला. प्रतिविद्रामुळे बघी बाजूसुद्धा पुरा रयास असल्यासारखी भासत होती.

प्रत्युत्तर

व अगिरोचा राजा वचपाच वाटे आपल्या राज्यात कोणी दृष्ट नव्हाड व गुन्हेगार वस्तीचा पाहून राहू नये असा विचार करून गुन्हेगारांना हुडकुन त्यांना देशाबाहेर पळवून लावले. एक वर्षे तो मकोन होत होता. परिणाम असा माला की राज्यातल्या प्रत्येक कुटुंबाच्या एकाच व्यक्तीस देशाबाहेर जावे लागले.

पुढे एकदा काही बुद्धिमान लोकांनी एका जागी गुप्तपणे भेटून राजाचा हा आत्माचार बद करण्यासाठी एक प्रयत्न करून पहायचे ठरविले. ती पुनर्ती यशस्वी झाली आणि राजाच्या कानावर राज्याच्या सरकारीकरील गानातून दररोज गाव्हाणी येऊ लागली. शेजारच्या जंगमभूत भाग, जाहग जमिने हिंम कोपड गावाने शिरून घुमाकूट गावकू लागली.

राजाने दोनदा दोनदा विचारले- कसाय यशस्वी असा पडले नाही आणि आताय का हा जनारजाचा मुळपत्ता. आज ११ व्याला उतर भ्रष्टान प्रधान म्हणाला- "जयस्वी जालीच्या राजाचे आपण राज्यातील हिम पडला. पत्ता राज्यातून हुडकून काढायचे. राजा वेली."

"त्याने त्याचा आचरण पाहिले! दुसऱ्याच्या देशा काढवात आहे?" राजाने विचारले. आपण नव्हा का गुन्हेगारांना राज्याबाहेर. प्रधान म्हणाला- राजासा जालदीस माला व त्याने यशस्वी यदमती.

कल्लोस पडला

राजाराम बाण्याच्या दुकानात कारकुन होता त्याचे नकतेस लगेच होतं. राजाराम मोठ्या अक्षरातून फुल काढून घरात गेला असलेली बायको दिसली. "राग आल्यावरचर कुश तीच पाहिले, दियल कला. जतो देशालाच पाहीत!" राजाराम म्हणाला.

ती हसत म्हणाली—"पाह तीच पाहण्याच्याच नेहमीच चारल होतं. म्हणून आगचे खावा मला ओळवीत व मी ममोर आल म्हणज होळें उघडीत."

राजारामान काही बोलला नाही. जेवून त्याकून दुकानावर निघाला. वाटेत दुष्टी जमिनीवर होती, काही लाभ होतो का पहायला परंतु काही नाही.

कदाचित दुकानात भागलासा सोदा व त्या आनंदात मालकाकडून कशिसाचा योग असेल असे वाटून तो संध्याकाळपर्यंत

राजाराम राहिला परंतु त्या दिवशी व्यापार पाह मंदच होता. शिवाय मालकाच गायकोशी काही तरी काळ्यान तो चिदलेलाच दाना. राजाराम मनात घोडीशी हात सकोतीना सणभवळ होत; येत्याघरी मग्नमान कनमान सत्कार कला हाका व थोडे मासरा काही तरी नकती व पाठवील.

काळोस पडायच्या सुमारास सामन्या-कडून करोखरच एक माणूस दुकानात भेटायला आला म्हणाला—"तुमचे सामू-सामरे तीर्थदात्रेला निघत आहेत म्हणे. त्यांनी जमर रुपये तुमच्याकडून मागून आणायला मांगितले आहेत."

"माझ्याकडे काय पैसाचे जाह आहे का?" असे म्हणत राजारामाने त्या माणसाला निरोप दिला.

काळोस पडला, राजाराम वाजल. राजारामाने काहीच लाभ झाला नाही. मनात कुढत तो घरी निघाला.

वाटेत एक म्हातारी भेटली. रस्त्यावरच्या दिव्याच्या उजडात त्याच्याकडे त्याहळून पहात म्हणाली—"कोण? राजाराम का?"

त्या म्हातारीला पाहताच राजारामाचा खालचा श्वास खाली वर राहून गेला. म्हातारीने पूर्वी मुलासारखे भावल होत. राजारामाचे त्याच्यावर तो होऊन रस्त्यावर भटकत असत तिने ठपून पंतेल होत त्या आघो दोन महिन्या पूर्वीच तिचा मुलगा मला होता. तिच्या मुलाचा चहरामोहरा अगदी राजारामासारखाच होता म्हण.

"तुला राहिले की मुलाच भेटल्या. नाराज झाल मला, माझ्याकडच रहा यापुढे." अस ती तेव्हा म्हणाली होती.

म्हातारीने दूध गोडल्या विकून चार पैसे मिळवी व स्वतःच्या जिवीपलीकडे राजारामाच्या सगळी तो सिच्यलकडे दोन वर्षे आनंदाने वाढला इच्छा म्हणतारी कोण होत गेली. तिला दूध काढणे कठीण झाले आणि गोडल्या घापायला अगोत नकती

म्हणाली—"काचा ? तुम्हा लगे देवच मला पावला, वष। मी जाह घरली मी विचारलं तर चार दिवस सुधाने अवन आणि रागाचे नाच घेईन."

ते ऐकून त्या वेळी राजारामाच्या या म्हातारीच्या घासन केव्हा मुटका मिळते, असे वाटू लागले. हिच्या सेपेतच सर्व आयुष्य घालवावे लागत की काय, कोण जाणे? अशा विचार करून राजारामाने म्हातारी रात्री होपली असताना रात्री तिच्या घरातून पाय काढला आणि तो आता होता त्या गावी कोवरी करू लागली. लग्न करून घेऊन त्याने

त्याने म्हातारीला सोडलं तरी तिने
 सोडलं नाही. 'मी यापुढे तुझ्याकडेच
 राहते, बाबा !' असे म्हणते की राजा-
 राग विचार लागला

“अरे राजारामा ! तू ओलखल नाहोस का रे मळा ? अरे, मी तुझी मानवेली आजी आणि तू माझा दस्तक नातू ! मळा सांगितल्याशिवाय कसा रे घर सोडून निघून गेळास ? किती कष्ट सहन करावे लागले, ते माझे ~~कष्ट~~ आठवत. तुझा शोध काढीत निघाले आणि आज इतक्या दिवसांनी माझ्या गशिवाले तू भेटलास, आता फार दिवसांची पाहणी गशिले नाही रे बाबा मी !” म्हातारी म्हणाली

राजारागान् आगच्छा हान तिष्ठया त्राता-
 दून लोचनीत महदर्थ 'महाता' 'महा' 'महा'
 पणामूलं तुष्टे होळं अधु जाल आहत तुल्य
 बुद्धिभ्रम जाला आह माझ नाव राजाराग
 नाही तुला पूर्वी कधी पाहिल्याचं नला नाही
 आठवत.' ती बरी आत्माचरोवर वायकोला
 म्हणाला— "उजाडताच तुझ तोंड पाहिल्याचा

कधी ओळखत असलेली एक म्हातारी बाज भेटली आणि जायपुढेअर आपल्या उगावर बसण्यासाठी आपल्या घरी घेऊन राहायचे म्हणत होती आपला जीव सोडवून घरी येतां येता इतका उदाीर झाला मला."

"छान! प्राप्त नसेल तर तोंडापर्यंत
आलेला घासमुद्धा तोंडात दडत नाही
कधी कधी!" राजारामाची बायको
महणाली

आणि आदित्ये म्हणजे ती म्हणाली ते
अक्षरअक्षर सत्य होते ! कारण त्या म्हाता-
रीला तिच्या अमणाल एक मोठा धनाचा
सापडला होता. ती, दोन वर्षे प्रेमाने
चालवल्या दानांना नातवांना देऊन दावावा
म्हणून ती गाय साडून आपल्या नातवांचा
शोध काढीत त्या दिवशी रात्री गजा-
समाया झाली होती. परंतु ते
धन नसले. नसले, म्हणून ती
तिच्याही निष्ठुरपणाने ओळख न दाखवून
घरी निघून गेली.

प्रथम देशाचा
सेनापती
पदावर नवीन
होती जा-यादी जा-यादी जाणा
चार जण होते त्यांच्या
निवडणाऱ्यांना हा प्रश्न राजासमा- होता
महाराजाचा न्यायी दररोज उभा होता
ऐकून महाराजाच्या तर्कांमाला तल लक्ष्म
छान मालिश करीत असे. महाराज त्यांच्या
बयळ, त्यांच्या समोर जसा काही प्रश्न
उभा राहिला की दोळत असत.

त्या दिवशी महागाजांनी न्हावी आल्या-
वर या नव्या प्रदनासंबंधी चर्चा केली
नवें ऐकून घेऊन न्हावी म्हणाला- "महा-
गाज ! नेमापतीच्या अगात फक्त शौच असून
भायत नाही. त्याच्या अगात स्वामिभक्ती
मुद्धा चमकी पाहिले. देवासमोर माणूस
लजलज्जा संकोच करीत नाही तथा राज

५६। सेनापतीच्या भजनात (५५६)
 रथ ।। रुद्रासने आहे ? राजान
 राजान ।। रत्नासना निरोप
 पाठविला त्या ।। चौथे हजार आण
 चौथे आण ।। पत्नी
 म्हणाला- "तुमची ।। भजनात पराणा
 घेण्यासाठी मी ।। निराशिले आहे
 परंतु मालिका ।। लक्षाव्याना भजना
 विचू ।। आहे, म्हणू नको ।।
 नाही सर्व अंग सारखे ठणकते आहे
 तेव्हा आतां तुम्ही परत जा "

चीथे पशुतायला म्हणून निघाले. परंतु त्याच्या पैकी एक जण परत येऊन म्हणाला—“म्हारी आत्मा नाही म्हणून महाराजांना इतके काळ सहन करण्याचे वागणूक नाही. आपला सेवा करणेच तर

कामचे कर्तव्य जाहे!" असे सागून महाराज 'नकोनको' म्हणत असूनही राजाच्या अंगाला तेल लावून अग वृण चोळले. त्याला सेनापतीचे पद मिळाले. त्याचे नाव शूरवर्मा असे होते.

आणखी काही दिवसांनी प्रधानाचे पद खाली शूरवर्माने आपल्या महामती नावाच्या एका भिचाला एक युक्ती सुचविली. महामतीने त्याप्रमाणे महाराजांकडे जाऊन माहिश केली त्याला प्रधानपदी मिळाली.

तेव्हापासून कोणतेही पद रिकामे की उत्तम माहिश भूय करी त्याला त्या पदावर नेमू लागला. काही जागावर नेमणूक करतांना स्वर्गधी अगरी परीक्षेची वर्गरे गरज नसे. दरबारी पुरोहिताच्या रिकाम्या जागेवर माजी पुरोहिताच्या मुलाशिवाय आणखी कोणाची नेमणूक केली जात नसे. परंतु माहिश करवून घेतल्याशिवाय अशा नेमणूका करणे राजाला आवडेना. म्हणून राजाने असा

करण्याच्या प्रत्येकाने एकदा तरी माहिश केली पाहिजे.

त्यानंतर राजाला कोणता तरी चमरोग आला राजवेंच म्हणाला—"कोणाला तरी हा चमरोग असला पाहिजे त्याने माहिश केल्यामुळे आपल्याला हा चमरोग आला. भोवघ आहे, परंतु वाटेल त्याच्याकडून माहिश करवून घेणे शक्यविले पाहिजे." आज्ञा करी. माहिश करण्याचा नियम रद्द झाला. राजाने ती गोष्ट नावाच्याला सांगितली.

म्हणजे स्मित करून म्हणाला—"राजभक्तीची परीक्षा घेण्यास एकच एक माही कारणाशिवाय दिल्या दिल्या तरी करून घेणारा असतो." या नवीन सूत्राचा अवलंब राजा रिकाम्या पदल्ल्या जागावर नव्या नेमणूका करू लागला. माहिश करण्याची पद्धत म्हण म्हणून कायम झाली "माने कोणाची तरी नक्कीच माहिश केली असली पाहिजे."

गाढवावरचे ओझे

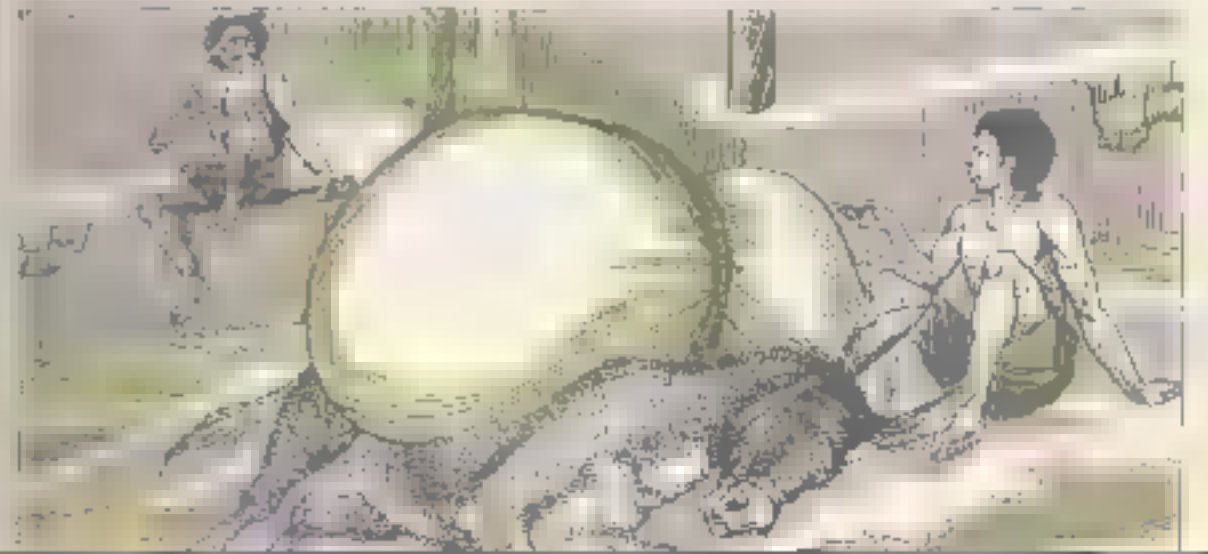
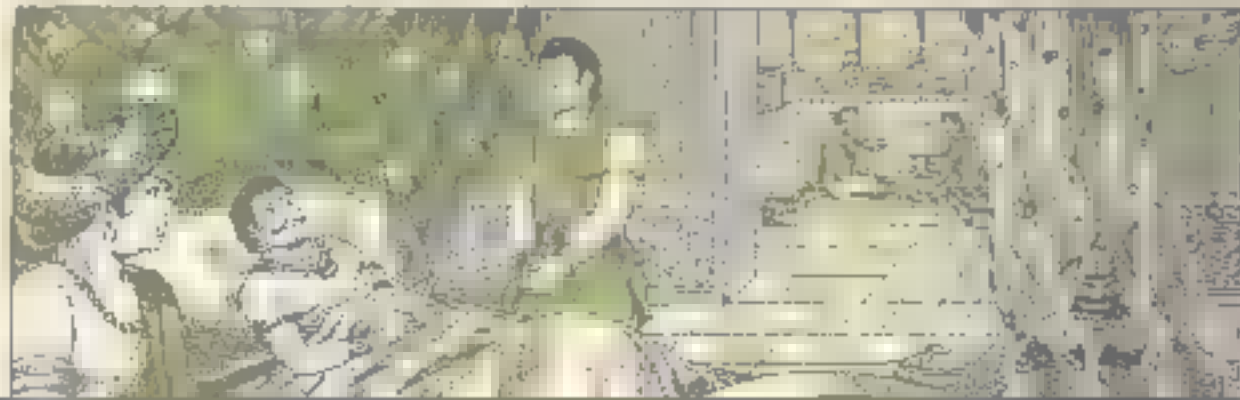
एक गावो भिकू नावाचा घोडी हाता त्याला मुलेवाढे पुष्कळ होती. कुटुंबाचा भार सहन करणे शक्य झाल्यामुळे तो एके दिवशी घरातून पळून गेला. त्यानंतर भिकूना तेरा वर्षांचा सर्वांग भुनगा कुटुंबाचा आपल्या शिरावर पेंडून काय करू लागला.

गान वर्षानंतर भिकू परतला. तेव्हा माठा मुलगा कुटुंबाचा सय भार उभाळत असलेला पाहून आनंद झाला. बाप आपल्या वरचा घोडा भार उचलून आपली जबाबदारी कमी करील. मुलाला साटमे

परंतु भिकूने आपल्या नाना कोणत्याही प्रकारे नाही. तो घाऊन पिकून स्वयं नप्पा मारीत जे. गाडी दिवसांनी मुलाने बापाचा कर्तव्याची आपोव करून हेतू मारपाच्या पाठीवर अपसर्पाचा मोठमोठी गाडीची त्याला पाहून नेणे कठीण पडली. स्वतः वर बसून बसला.

पण भिकू आरड्यात 'अरे, अरे' गाढवाचा जोर जाईल की रे! आपल्या पाठीवर टाकलेने त्याला वाहून आणि वर, पडून आहेस का?"

"तेच मी तुम्हाला विचारावे म्हणता आहो, बाबा! बहाल असलेले ओडी पुरेसे नाही असे समजून का तुम्हाला माझ्या छातीवर येऊन बसला आहे." मुलगा म्हणाला. ऐकून भिकूची बुडी ठिकठिकावर आली.

फा. श्री रामधर नावाच्या गावी रामशर्मा
नावाचा एक लहान बालक होता. त्या
बाबतची प्रत्येक गोष्ट त्याला
आणि त्याच्या आईला माहित होती.
त्या बालकाला त्या आईने त्या बालकास
पुष्पां, गोरी वस्त्रा, नक्षत्रा, स्वर्णलोका,
वैभवा, अप्सरांची मूर्ती आणि स्वर्णलोका
मुखावर भोगाने वस्त्रे रामशर्मांना एखाद्या
पत्ता मिळाले.

एकदा कीर्तनका स्थलत शिवम
 वसलेले पाहून रामशर्मा जवळ जाऊन त्यांना
 आदर्शपूर्णक तमस्कार करून म्हणाला—
 “ब्रूवा! स्वर्गसुख उपभोगावना सोपीया,
 सोपासा मार्ग आहे का?”

"वावा रे, स्वर्गमूत्र म्हणशील तर धोर
पुण्यपुरुषांशिवाय कोणाला उचमोगायला
मिळत नाही. इहलोकांतच ~~महा~~ होईल
तेवढे सोपून घे!" कथेकरी म्हणाले.

पश्यतु रामशरणम् नैवेद्यदानं समाधानं
 मलाची अपेक्षा स्वर्गस्थ जायनी
 श्री विद्या कवच फलदायक मङ्गला-
 श्री कृष्णाय नमः दिव्यो नमो
 श्री कृष्णाय नमः स्वर्गला जायनी

रामशर्मा श्याम शिवशी निधाली. दोंगर,
पर्वत, सडा, चोरा, चोरा, चोरा, चोरा, चोरा,
श्रीशिव शिवशी. श्रीशिव शिवशी. श्रीशिव शिवशी.
श्रीशिव शिवशी. श्रीशिव शिवशी. श्रीशिव शिवशी.
श्रीशिव शिवशी. श्रीशिव शिवशी. श्रीशिव शिवशी.

तो पुन्हा सुद्धीवर वाला तेव्हा तो
नरकलोकात होता समोर यमधर्मराज व
चित्रगुप्त होते त्यांना पाहून त्याने चित्र-
गुप्ताला विचारले—“मी इकडे कसा काय
आलो हो? एका महापर्वदिनी आत्मत्याग
कायधाराने नरकात जातो का?”

अद्याप सरले नाही मृत्युलोकांत तुला करा-
वयाची सर्व कामे अवृण संपली नाहीत
तीं संपेपर्यंत तुला स्वर्ग मिळणार नाही
निमग्न झुणार

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥
हस्तानि क्षुण्णानि
व्याप्यमानानि
पश्यन्ति

[illegible]

त्याने रामशर्मांशी तिचे लग्न करून देऊन
त्याला आपला जाचई करून घेतले.

पुढें कालक्रमाने रामचर्माला दोन मुले
 पुढां आणखी काही दिवसांनी त्याला
 स्वर्गसुखाची ओढ वाटू लागली कारण
 त्यान इहलोकात लग्न करून समासमुख
 योगले दोन मुल ॥ ३३ ॥ झाली
 वानाची मोठी ॥ ३४ ॥ भाना सत्सारात
 त्यान उरले नाही, असे वाटून त्यान
 स्वर्गलोकी जायचे ठरविले आणि धरत
 ॥ ३५ ॥ सावितरुपाशिष्याय पुन्हा गंगेत उठी

४. ता मरणात्तत्र पोचका
यमधर्मराज त्वाद्या पाहुन झाले . . .
- 'अरे ! तसो कायें अजून मरण' . . .

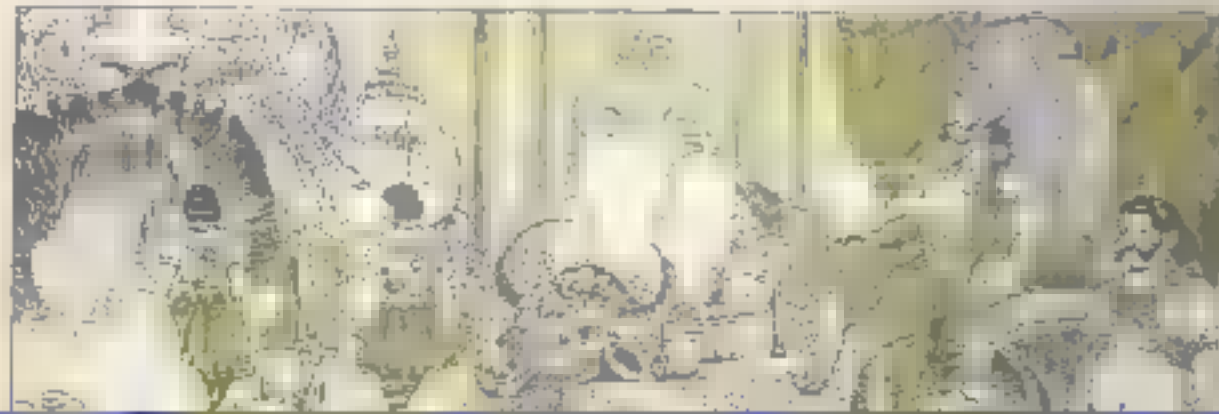
नाही आणि इतक्या फशाळा आलास?"

रामशर्मा धावरत म्हणाला- "वाटलं, जगात मी करण्यासारखं पसं काही नाही!"

"सर्वा! तुम्हां आयुष्य भजन सरल नाही! म्हातारपण येऊन तुला सद्गुरु मरण गेईपर्यंत तू पुन्हा इकडे येण्याचा प्रयत्न करू नकोस जा आत्माग तसा परत!" यमान त्याला दरवाखून सांगितले आणि निरोप दिला.

आणखी काही काळात रामशर्मा संसारातून छान गुरफटला त्याची मूल वयात आली. त्याची लग्ने त्यांना मुल झाली तीमुलां 'आमच घर' 'आमच कुटुंब' म्हणू लागली.

एकदा रामशर्मा आपल्या नासवाला झलकीत असता यमदूत येऊन उभ राहिले त्यांना पाहून रामशर्मा चकित होऊन विचारू लागला- "इतक्यात फशाळा रे आलात?"

तु अजयल तसा उरकून येऊन यायला पत्न्याची आज्ञा आली आहे!" असे सांगून यमदुतांनी आपला पांश रामशर्माच्या गळ्यात टाकला आणि धरून घेऊन.

यमान रामशर्माला आलला पाहून स्मित करून म्हणाला- "तुझ्या सर्व पुण्ये त्यांना का? प्रथम शिक्षा भोगायला जा."

"हा अन्याय आहे तुम्ही म्हातार्यात तसे मी नव्हे केले मला शिक्षा का?" त्याने विचारले.

"तू चित्तशुद्धीने आपली कर्मे न करता स्वर्गाचा शिडी जायून येण्याची इच्छा घाई केेली होतीस तुझ्या नशिवात पाहिले स्वर्गसुख आहे. तू आपल्या कुटुंबावर त्याचप्रमाणे प्रेमाचे फळ म्हणून तुला मिळाले आहे म्हणून पहिल्याने नरकात सर्व शिक्षा भोगून घे. नंतर तुला स्वर्गसुख भोगायला मिळेल" यम म्हणाला.

मूर्खाची वस्ती

रंगपुर गावां घाडोपंत म्हणून एक धोमत गुरूव असत त्यांनी ठेवलेल्या दौलतीचा वांगळ उपयोग करून त्यांनी परवडायला वेळ आणि संप पैसे मिळविली त्यांनी जमिनी, बागा विकत घेतल्या. त्यांना उत्तारवय त्यांच्या मुलांनी व्यापाराची जबाबदारी उचलली.

धोंडोपंताचे नारोवा नावाचे एक दूरचे सातेवाईक होते कोल्हा वाघांनी हेवा करू लागला की जो करतो, नारोवा अगदी तसेच करीत. परंतु मशीबाने दिली नाही आणि नारोवा सर्व घालवून बनले. धोंडोपंतांचे सर्व नोट चाललेल पाहून नारोवांच्या मनाने होई.

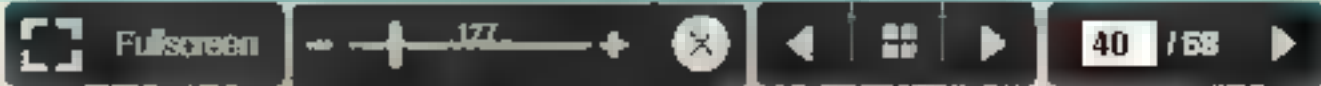
दर सायंकाळी सर्व गावकरी धोंडोपंतांच्या बरोबर गप्पा मारायला पिंपळाच्या पारावर जमत तेथे गप्पा गोष्टी होत.

घाडोपंत म्हणाले- "आपला गावचा जमिनदार भगदी बेफिकीर भाणूरा करवसुलीच्या मात्र हजर. परंतु प्रजेला नका याची बवपाची बघी केेली आहे या? बघी पुराने जेने वाहून जातात. नदीला बाधला तर ही पोहा, गाईल त्यासाठी जो खर्च होईल त्याच्या अर्धा मी करतो बाकी अर्धा तुम्ही सर्वांनी मिळून उचला."

सर्वांनी होकार दिला. नारोवांनी प्रत्येकाच्या घरी जाऊन त्यांच्या मनात विष काढविले. म्हणाले- "तुम्ही सर्व मूर्ख आहात? तो आहे जबाब. नदीला पूर आला तर त्याची नदीकाठची जमीन वाहून जाते. आपल्याला काही धोका नाही. तो स्वतःच्या गरजेसाठी तुमच्या सर्वांवर उपकार करायला विभाळा आहे. त्यांच्या फायद्यासाठी तुम्ही अर्धा खर्च करण्याची गरजच काय?"

1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 2679, 26

Full Screen

127

758

"तसें करामचं झाल तर कोणी तरी जामीन राहल पाहिजे तुझ्या वतीने!" पंच म्हणाले.

त्या गावात गोपाळला ओळखणारा एकही माणूस दिसला नाही. गोपाळने हजार असलेल्या सर्वांच्या तोंडाकडे व्याहळून पाहिले. कृष्णा नावाच्या एक शेतकऱ्याकडे बोट दाखवून म्हणाला-"हे कोणता राहतोय जामीन."

कृष्णाने ते मान्य आणि तिसऱ्या दिवशी सूर्यास्तापूर्वी गोपाळने हजार झाल पाहिजे असे सांगून पंचानी त्याला मोकळे. गोपाळ आपला कडक घडून निघून गेला.

तिसऱ्या दिवशी दुपार झालेला होता तरी गोपाळचा पत्ता नव्हता.

"विचाराय कृष्णाचा जीव उगवत पाणत असे दिसत आहे!" असे गावकरी परस्पराशी बोलू लागले कारण ऐतीप्रमाणे जामीन राहणाऱ्याला मुद्देगाराची मूळ शिक्षा भोगावी होती.

सध्या रात्री पुन्हा पंचाबरोबर गावकरी विचार करायला जमले.

आता सूर्यास्त व्हायला फक्त एक घटका उरली होती. तितक्यात गोपाळ घाबत पळत येऊन पोचला आणि उशीर झाल्याबद्दल माफी मागू लागला.

त्याला पाहिल्याबरोबर मनें एकदम म्हणाले-"शाबास, मुलगा जरा भीहे!"

पंचने पुरे व्हावे म्हणून आली आहे गोपाळ म्हणाला.

मानवधर्म तो जामीन राहतो होय. कृष्णा म्हणाला.

गोपाळने पंचने पाठले कृष्ण गावानी मानवधर्म नव्यण्यासाठी आपण प्राण पणत्या कायले या आणि वात्सल्य याच्या रक्षणासाठी गोपाळला कपत गोविंद.

पंचानी निघण्या मनें पूर्वक काळापणी केली त्या दिवशी गोविंदाच गोपाळला जवायला दोळावून घेऊन गेला दुसऱ्या दिवशी त्याला प्रमाने निरोप दिला.

पंच पेचात पडले

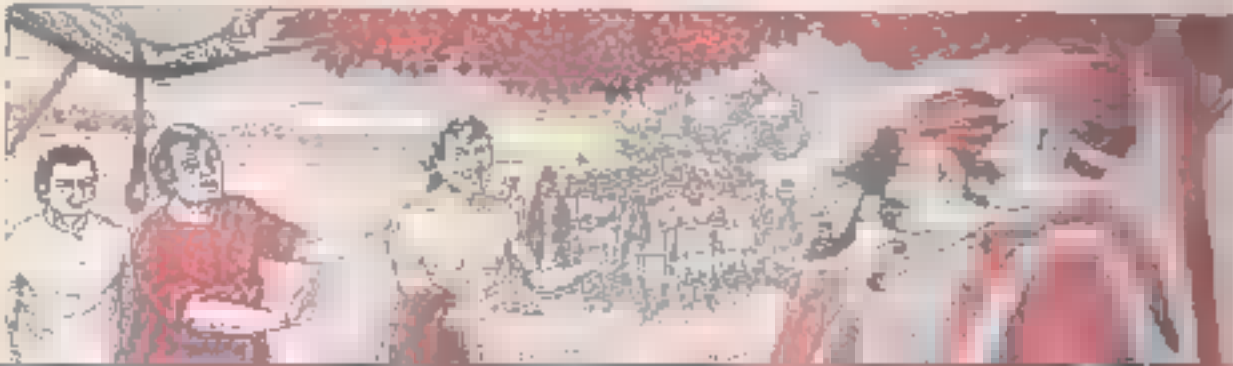
एका गावी शिवराम नावाचा एक लक्ष्मण मुक रहात असे. कोणी कडील घागे मंडळी नव्हतं. शिटलाजित जी घोडी फार इस्टेट होती तेव्हा गावं जवळ भागवून घेण्याचा तो प्रयत्न करी. हुशार मलगा आहे हे नळल्यावर मुल्ले सांगून लागल्या. त्यात शेजारच्या गावच्या कुळकर्ण्याच आपली मुलगी दाखविली. मुलगी जागली होती. शिवराम तिच्याशी लग्नास तयार झाला.

जमन झाल्यानंतर तीन महिन्यांच्या आत शिवरामपंत आणि त्यांची बायको पार्वतीचा याचा लहानसहान गोष्टीचर वादविवाद होऊ लागला. त्याला मुख्य पार्वतीचा अंगाळपणाच होता.

लग्न होऊन तीन महिन लोटल्यावर शिवरामपंतांनी बायकोला घरजर्जासाठी कितो पैसे खर्च केले हा हिशोब पाहिला आणि थककच झाले.

रावेती चार परातून सासरी आली असल्या कारणाने तिला पक्वान्नाची सवय होती. परंतु तिला जमेना. दारा-थर लुगडी विकामला विणकर घेत. ती प्रत्येकाकडून एखादे लुगड विकत घेई. एक दिवशी तिने नवऱ्याला विचारल्या विवाय एकदम दोन लुगडी विकत घेतली. ती पाहून आगीत तेल ओतल्यासारखे शिवरामपंत संतापून दोघांमध्यं लहान मोठ्या कारणाबद्दल बाचायाची होतच होती.

शेवटी शिवरामपंत बायकोला पंऊन तिला भाहेरी पोचतो करून घायला निघाले. सामुरवाडी पोचताच ते साधूसासऱ्यांना म्हणाले-"तुमच्या मुलीचा खर्चिकपणा मला झाला आहे. तिच्याबरोबर संसार करणे अशक्य आहे. तिची समजूत घालून तिचे डोके ठिकाणावर घेत का पहा, नाहीतर आयुष्यभर सांभाळा तिला."

“मुलीला तिच्या हुताचे काय तिला समजावून सांगण्याची जबाबदारी आमची. असे रागावलात तर कसे चालेल?” पार्वतीच्या आईवडिलांनी शिवरामपंतांना शांत करण्यासाठी म्हंटले. मुलीचा भ्रम कायमचा निवडल्या की काय याची त्यांना भीती वाटत होती. गावात कोणाच्या घरी कोटुचिक्क किंवा सकट भाळ की सर्व गावकरी सल्ला शायदा येत. चार वडीलधारी मंडळी हिताच्या गोष्टी सांगत ते भ्रम्य करून लोक वागत.

पार्वतीची आई गजारपाजारच्या मैत्रिणी-कडे जाऊन मुलीचा भ्रम सुपाच्या ज्ञाना यासाठी त्यांना ध्यायला पावली. रागकांटा असल्या १५ येतो

प्रत्येकाने झुजण्याची कामे द्यावी. पार्वतीच्या आईला सल्ला द्यायला तिच्या घरी सर्व धावल्या कुळकर्णीमुद्दां गावातल्या वडीलधारांच्या मंडळीचा सल्ला घ्यायला पावले व चार बोघांना बोलावून पेऊन आले.

बाहेर ओसररीवर बंढकीत एका बाजूला पुरुष मंडळी वसली आणि बायको मंडळी दुसऱ्या बाजूला घोंठका वसली. आतल्या घुमसत पार्वतीमुद्दां एका कोपऱ्यात येऊन वसली. शिवरामपंतांनी पार्वतीच्या मांचक स्वभावाने तिखटमोठ लावून गुप यर्ष्येन केले. ते त्यांना वाटत जमल्याचे स्पष्ट सांगून टाकले.

भायकात वसलेली एका पोगत वाईने पार्वतीला हितोपदेश केला म्हणाली-“हे

आपली बायकाचा जग नवऱ्याच मन राहूनच चालवायचा असतो तुझा नवरा तरी तुझ्या अहिनाचे काय म्हणतो आहे? खर्च थोडा कर, म्हणतो आहे. तस केलेस तर काय विचडलं? तटा पारण्याच काय? त्याने शिब्या दिल्या, मारहाण केली तरी वाईमाणसाला पती व्यतिरिक्त गती नाही.”

आणखी एक वाई म्हणाली-“असं जमलं. कमर चालू राहणारे असड सुसाच स्थान आहे. सोन्यासारख्या ससागते हेड करून कोणी वाटोळे करते का? नू अजून लहान आहेस तुझा अजून जग आम्ही आम्ही एतके दिवस केला, परंतु असली

तन्हा, नाही वाई कधी झालेली माहीत! नवऱ्याच्या शब्दाबाहेर काही वास्तव कामा नये.”

त्या पाठोपाठ तिसऱ्यावाईने पोकलपणाने सल्ला दिला-“उखळामुसळ्याचं भाडण नाही होत. काढल्यावर मोत्यासारखे दाणे निपतात. सत्तार असावा तसा. बोलार्थ, पण तोंड संभाळून! हेड. लोभीपणा काय कामाचा? चार निर्दिष्टतपणे गिळायला मिळतात. त्यात भायरी मानापचे असते नवऱ्याने लाख मारली तरी बायकोने उखट बोलायचे नसते.”

तेथे हजार असलेल्या पुण्याधिकी एक जणही, तिचे खुद्द वडीलही एका घटनेने काही नाहीत. हे पाहून पार्वतीला

आश्चर्य वाटले. बायकांनी पोक्तपणाने तिच्या कडून काही तरी घेतले. गुन्हा झाल्यासारखी मोठी व्याख्याने दिली. एकून ती संतापली.

चौथी वार्ड बोलायला तोंड उघडणार तेवढ्यात पार्वती एकदम उसळून म्हणाली-
“पुरे झाले, तुमचे हे उपदेश! मला परतीचा घनं शिकविण्याची लायकी तुमच्या पैकी एकीतही नाही. मो आपल्या लहानपणापासून प्रत्येकीला पाहाते आहे. तुम्ही आपल्या नवऱ्याच्या म्हणण्या प्रमाणे किती दगात आलात. मागले माहीत नवऱ्याला कळू दिल्या शिवाय तादूळ, मागल्या दारी विकून त्या पैशानी दगिते करणारी आणि माहेरच्यांनी काळज दिल्याने सांगून नवऱ्याजवळ लबाडी करणारी एक, तर दुसरी नवरा शंतावर गाताच गावान मोठेपणा मिगवीत भटकणारी आपणही एक! माहेरी गुपचुप पोतीच्या पोती पोचतो करणारीसुद्धा एक मो पाहिली आहे. परोपदेश करण्यापूर्वी स्वतःकडे मागमान

माहीत असूनही तुमचे नवरे तोंड उघडत नाहीत. म्हणून त्याची बाळाणणी झाली पाहिले. तुम्ही घरातली कामे टाकून आला असाल, तर ती घरी जाऊन उरका!”

सर्व असून ऐकत होते त्याच्या डोक्यात एकदम प्रकाश पडला म्हणजे थोर बायका सुद्धा आहते. या त्यांनी पुरवसंडळीमार्गे सहज पाहिले. पार्वती म्हणाली ते कबूल असल्यानेच त्यांच्या जेहेन्यावर विसने तुलनेने आपला सत्कारच आहे, असे शिवरामपंतांना वाटले. त्यांच्या बायकाच्या यामान झाली बायको हजार पटीने चांगली आहे!

सर्व लोक एक शब्द योजल्याशिवाय चालू लागले. शिवरामपंतांचा प्रश्न मुटला ने बायकोला घडून त्याच दिवशी संध्याकाळी गावी परत निघाले. त्यानंतर दोगा नवराबायकोचे बांधी भाडण लागले नाही.

मुखस्तुतीचे औषध

का पूर्वी एका गावी सोमेश्वरराव नावाचे एक रहित असत. चिदाभ्यास त्याचे गहन त्यामाळ यथात आल्यावर बडिमांती मिळवून ठेवलेल्या मिळकती-धन्यासह अथरानिर्वाह उत्तम चाले. त्याने सर्वदा त्याच्या नाकावर असे परतु त्याची बाळाणणी की स्वारी खूप होऊन ते काम होई.

सोमेश्वररावाच्या घराशेजारी एक म्हातारे बुवा रहित असत. काम कसे काढून घ्यायचे हे त्यांना छान कळत असे. त्यांच्या बायकोने सोमेश्वररावांचा स्वभाव खूप कोळखला होता. तिला कधी बरज पडली की, सरळ घरी आणि सोमेश्वररावांच्या अंगात असलेल्या किवा नसलेल्या एखाद्या गुणाची प्रशंसा करून आपली पैशाची गरज भागवून घेई. एवढेच नव्हे

तर जुने देणे राहून गेले असले तरी पुन्हा पैसे मागून घेऊन जाई. म्हण-“बाबा रे! आणि एकदम परत करीत हो! मन जोण्यासारखे भऊ आहे! तरी तुझ्याकडे बोलायला की नाही आम्हाला? तुझ्यासारख्या थोर मनाचा माणूस दैनियत कोठे मिळेल, बाबा!” सोमेश्वरराव फुलून जात. सोमेश्वररावांच्या मनाचा हा अजुकपणा त्यांची बायको पार्वती हिला मुळीच आवडत नसे.

असेच दिवसामागून दिवस जात होते. म्हाताऱ्याला कधी पडसे जाल म्हणून तर कधी अकस्मात् जरूरी सत्ते करणे आवश्यक झाले म्हणून सांगून म्हातारी रोड बोलून जुने फेडल्याशिवाय नवे पैसे मागून नेई. सोमेश्वररावांच्या मुखस्तुतीवर फुलून जाण्याच्या स्वभावामुळे तिचे काम भागत असे. कसे बंद करायचे हे पार्वतीला कळना.

एकदा सोमेश्वररावांचे मामा आले. त्या वेळी सोमेश्वरराव घरात नव्हते. तेव्हा पार्वतीने नवऱ्याच्या या स्वभावाला काही औषध बाहेर का विचारले.

रात्री जेवणलाग झाल्यावर मामाभावण्या मारीत बसले. सोमेश्वररावांची बायकोसुद्धा मऊन बसली. मामा म्हणाला- "आमचा सोमू झोती शहाणा आहे म्हणून सांगू मुली! बाडबडिलांनी ठेवलेले उदक टाकण्याऐवजी राभाळून राहतो आहे. याच्या बयाचाय माझा पुतण्या नव, कोणाकोणाला फज उधार देतो. स्वतःच दिवाळ काढून बसला आहे!"

पार्वतीने शंकातल्या झाल्याची जून उधार नेऊन गैरे परत केल्याशिवाय नवे फज मागून नव्याचा पोस्ट काढली.

मामा मोठ्याने हसून सोमेश्वररावांची पाठ धोपटीत म्हणाला- "चुकते आहूत मुली! तू माझ्या भाव्याचा स्वभाव नाही ओळखलास. हा जे काम करतो ते दूर-दुष्टीने करतो. तुमचे लग्न झाले त्याला

पुढल्या महिन्यातच एक वर्ष होत आहे ना? तुला काही तरी छान दागिना करावा म्हणून ते कुठे कुठे तसेच वसूल केल्या-शिवाय ठेवले नसेल. कशावरून? पहिल्याने वसूल केले असते तर आतापर्यंत पैसे खर्च होऊन गेले नसत. कशावरून?"

"होय हो, मामा! तिलावांगड्या विलवर कोरे काहीतरी म्हणतो आहे!"

"चक चक, मुली! जग व्यरजा-सगळी वस्तू वसूल करील नव! तेथे पर्यंत वसूल झाली नाही मला विचार!" मामान असे म्हणत भाव्याच्या दान फिरविला.

साल, सोमेश्वरराव दुसऱ्या दिवशी म्हाताऱ्या कंपनीच्या धरी देऊन परत आणि पैसे वसूल करून आले. त्या पेशाचे विलवर तयार होऊन घेईपर्यंत मामासाक्षी धरतून नाहीत.

नवऱ्याकडून काम काढून घ्यायला मूख-मृतीन औषध असल्याचे पार्वतीला छान कळले.

खोड कायमची गेली

संगमनेर नावाच्या गावी एका दवर्भाक उधार धोरेंताने गरीब ब्राह्मणांसाठी एक असमय स्थापन त्या यत्नात पांच गरीब ब्राह्मणांना दररोज जेवण मिळे कीर्ती तीर्थयात्री ब्राह्मण आला तर त्याला दहा दिवस जवायला आणि एकेक रुपया दक्षिणा मिळे स्वतःचा पैसादेखील खर्च करावा लागत नसे.

शेजारच्या गावी हरभट नावाचा एक ब्राह्मण रहात असे. तो तरा गरीब म्हणण्यासारखा गरीबही नव्हता. पण लोभ होता कमालीचा. तरी महिनाभर त्यात फुकटात जेवण मिळविले पाहिजे. दक्षिणेचे वर तीस रुपयमुद्धा मिळतील! ही दुर्बुद्धी त्याला झाली व ती कधी जमलात आपायाचा याचा तो विचार करू लागला कारण एकाला दहा दिवसापेक्षा जास्त दिवस जेवण मिळणे शक्य नव्हते.

म्हणून त्याने बैराग्यासारखे केस, दाढीमिशा काढविल्या आणि नवीन पांथर्यासारखा धुक दिवशी उजवताच येऊन झाला.

जेवणाची, राहण्याची व गोष्टीची करण्याची गवायदारी रामराव नावाच्या एका प्रामाणिक कारकुनावर होती. तो त्या गावातल्या माकतीच्या देव-पुजाऱ्याचे कामसुद्धा करीत असे. त्या देवळात तशी प्राप्तीही नव्हती म्हणून एक पेटी ठेवली. पेटीतल्या पेशावर देवाची आरती वगैरेचा खर्च निघे.

रामराव त्या कामाला जत तेव्हाही घमंदायाची पेटी देबलावर जात असे. ते ब्राह्मणांना दक्षिणा देत तेव्हा देवाघमसाठी पेटीत शक्य होईल ती रक्कम टाकायला रामराव नम्रपणे सागत. रुपया दक्षिणा मिळाल्यावर अतिथी चार पैसे

पेटात अवश्य टाकीत, परंतु जोशी हरभटाने दहा दिवसात एक दिवशीसुद्धा एका पैसा पेटात टाकला नाही.

दहा दिवस ओटल्यावर, हरभट उजाडताच उठून सधावाहेर गेला आणि आपली सर्व दाढी साफ काढून टाकून व पेहराव बदलला आणि पुन्हा सधात आला. दहा दिवस पुवऱ्या ओडला, दक्षिणा गाठीला लावून घेतली आणि त्यानंतर पुन्हा पहाटे उठून सधावाहेर गेला. नंतर मिष्टा काढून सुटन करून आणि ताव व पेहराव बदलून सधात परतला. दहा दिवस छान आणि दक्षिणा वसूल केली.

महिना ठरल्याप्रमाणे त्याने सधातच जेवण वसूल करीत काढला आणि शबदच्या दिवशी जेवण आटोपून आपल्या गावी निघाला. तितक्यात रामराव दंडा शिपायांना घेऊन आले. त्यांनी हरभटांना अटक करवून फसवेमिरीच्या आरोपावर न्यायाधिशासमोर उभे केले. त्यांनी हरभटाच्या

लढाईविषयात नविस्तर विचार करायला शिक्षा विनंती केली.

न्यायाधीशाने घकित होऊन विचारले—“पण काय हो, याने आपले नाव आणि पेहराव बदलला तरी तुम्ही याचा कसे काय ओळखलेत?”

रामराव म्हणाले—“नाव बदलले, पेहराव बदलला तरी जाणे का! या हरभटाने पहिले दहा दिवस पेटात एक पैसाही टाकला नाही. नाव पेहराव बदलून आल्यावरही दहा दिवसात याने एकही पैसा पेटात टाकला नाही. तेव्हा मला शक्य जाली आणि याच्या मागावर राहिलो, या तरी किती दिवस हा अशी लढाई करतो. एक महिना याने ही फसवेमिरी चालू ठेवली आणि आता हे पाहून मी याचा आपून समोर उभे केले.”

न्यायाधिशाने हरभटांना पांचशे रुपये दंड केला. लढाई केल्याबद्दल शिपायांच्या दोन्ही गावातल्या लोकाना कळले.

महाकाली हनुमान

हनुमान सुलक्ष्म्यात निविष्णवणे सिद्धार शहरात फिरला. त्याला शहरात एका बाजूला मोठ्याने चालू असलेला भारडाओरडा ऐकू आला तो तिथे निघाला.

एका जागी एका गुंहेत सुंदर शिल्पकला असलेले कालोमातेचे देवालय निर्मिलेले होते. देवालयसमोरचे अंगण तोरणे बांधून सुंदर दीपमाळा लावून सजविलेले होते. मैरावणाचे सेवक दाह भरलेली मटकी रांगेने ठेवीत होते आणि शंकराच्या स्तुतीची गीते गात होते आणि नाचत ओरडत होते.

देवळान्या समोर डफ, डमरू मृदंग वगैरे वाद्ये वाजत होती. रामलक्ष्मणांना

उजाडतांच कालीसमोर बळी द्यायची ही तयारी असल्याचे हनुमानांना लगेच त्याने पालीच्या पिल्लासारखे सूक्ष्म केले आणि कालीच्या गर्भगृहाच्या गेली. तेथे कालीच्या चरणावर अभिप्रेत होऊ शकेल अशा अंदाजाने एक भोक होते. अभिप्रेताची सर्व तयारी झालेली होती. हनुमानाने या भोकातून सरळ देवीच्या गर्भगृहात उडी मारली.

कालीचे उग्र होते. मूर्त पुष्कळ मोठी होती. हनुमान देवीच्या मूर्तिसमोर उभा राहला आणि मोठ्याने गरजून म्हणाला—“हे महाकाली! तू रामलक्ष्मणांच्या बळीच्या अपेक्षेने वाट पहात बसली आहेस का?”

तात पाठोपाठ काळी मोठ्या मनात हनुमंताला दर्शन देऊन म्हणाली- "हनुमंता! मंरावणाची दहशक्ता संपुष्टात आली आहे. तुला आपल्या प्रयत्नात यश लाभेल." अशा आशीर्वात देऊन देवी अंतर्धान पावली.

देवीचा आशीर्वाद मिळाल्यावर हनुमंताला फार आनंद झाला. गर्भागारात असलेले दार त्याने लावले आणि पुढे काय काय घडते आहे ते पाहण्यासाठी देवीच्या मूर्तीमागे लपून बसला.

त्याचवेळी मंरावणाच्या अंतपुरात फार गडबड चालू होती. तेथे रामलक्ष्मणांना बली दिल्यानंतर मंरावणाशी चंद्रसेनेचे

ज्ञाती अंतपुराच्या रक्षणासाठी नेमलेली कंटकी नावाची एक राक्षसीण होती. ती चंद्रसेनेला सजवून तयार करीत होती आणि त्याच वरोवर तिची समजूत घालून मंरावणाने योत्पण तिच्या वर्णन करून मागत होते.

बाहेरच्या पिसाल भ्रमणात लगेतलावाली तयारी होती. रामलक्ष्मणांना आली लहान लहान मूर्तीच्या जागी त्यांना त्यांच्या स्वतःच्या आले होते. त्यांना एक मोठ्या जयंटावर बसून एक लाव राखूला पाहून ठवण्यात होते त्यांच्या आले आस्थेचीच्या कुलाच द्वार आणि गजरे घालून खूप सजविण्यात आले होते. गाडीला पाय असलेले भूतसंप जंपलेले होते. राक्षस ज्ञातनेने रामलक्ष्मणांना वाजत देवीच्या देवळाकडे घेऊन निघाले.

राक्षसांचे ओरडणे ऐकून आणि त्यांचे ओळखून चंद्रसेना वचकल्यासारखी उठून उभी राहिली आणि कंटकी तिला अडविण्यापूर्वीच राजवड्यासमोरचे भ्रमण असेलाहून रस्त्यावर आली. पिवळी वस्त्रे घातलेले आणि तोंडाला रोदूर

फासलेले रामलक्ष्मण तिला दिसले. पाहून ती ज्ञानच्या जागी स्वतःला जावक न शकल्यान वेशुद्ध होऊन पडली.

चंद्रसेनेच्या पाठोपाठच कंटकी धाधत आली. तिला फार आनंद होता. भागे पुढे न पाहता कोरड्याने ती चंद्रसेनेला त्या वेशदावस्थेतच आगली तरी चंद्रसेना निस्पृष्ट पडून ज्ञाती तेव्हा शेवटी चिडून कंटकीने चंद्रसेनेला उचलून नेऊन अंतपुरातल्या एका कोठ्यात ठेवून दिले.

कंटकी ही कालिकादेवीची धात सेविका होती. ती सवेला धाधत पळत देवालयाल गेली. चरणामत म्हणून मद्य मानले. कंटकीच्या हातून मंरावण आणि अहिरावण वंत.

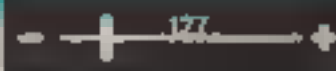
राक्षसांनी मद्यान कालिकेचा अभिषेक सुरू केला. गोल भोवतातून पडू लागलेले पाहून हनुमंताला त्याची धूणा वाटू लागली. त्याने जायला देव गंधा-गाराच्या उंची इतका वाडविला आणि गंभीर शब्दात काळीच्या आवाजात म्हणाला- "आतां हा मद्यभिषेक थांबवा आणि दुष्टाचा अभिषेक करा."

तो आवाज ऐकून देवालयाला गंधल एकाएकी पांढला व सर्व थक

कल एकान नकित शाले होते काळीचे मद्यरूपी चरणामत पिण्यासाठी मोठमोठी मडकी जमलेले राखन भयचवित होऊन गप्प उभे राहिले.

मंरावण गाडीवर बांधून उभे केलेल्या रामलक्ष्मणांना पाहून हसू लागला. परंतु कंटकी त्याच्याकडे दीनमुद्रने होती मंरावणाने त्यांत आश्चर्याने धारीक डोळे जवळच उभा असलेल्या अहिरावणाकडे पाहिले. अहिरावण जळून मंरावणाकडे पहात म्हणाला- "काय रे, मंरावणा! तुला हे सर्व पाहून आश्चर्य वाटण्यासारखे काय आहे? रामलक्ष्मण

तेव्हा हा मद्याभिषेक सात्त्विकतेच्या विरुद्ध आहे. म्हणून देवीने दुग्धाभिषेक सांगितला, त्यात आश्चर्य करण्यासारखे काहीच नाही."

"दादा, म्हणालास बरोबर आहे नित्य देवीचे मद्यरूपी चरणामुक्त पिणाऱ्या तुझ्या व माझ्यासारख्यांसाठी देवीच्या मनात आहे, हे कसे कळणार?" असे सांगून मेरावणाने अहिरावण म्हणाला ते बरोबर असल्याचे कबूल राक्षसांना देवीचा दुग्धाभिषेक करण्यास आज्ञा केली.

राक्षसांनी मोठमोठ्या भांड्यांमून दूध

हनुमान तीर्थकुंडाच्या खाली जे छेद होते त्याच्या खाली तोंड उघडून दुधाची पडत असलेली धार पीत होता त्याचा उत्साह व अंगात नवीन बळ आले.

काही बळाने अभिषेक पूर्ण झाला. मेरावण गर्भगृहाच्या वर दाराजवळ जाऊन नक्षत्रपणे म्हणाला-"कान्हीनति! तुझ्या दर्शनाची अभिलाषा आहे, अनुज्ञा आहे का?"

त्या पाठोपाठ एक गंभीर झाला-"मेरावणा! प्रथम थोरल्या भावाला पुष्प यगरे नैवेद्यासह पूजेला पाठव." मेरावणाला तो बांगला एक झाला.

मेरावण आपल्या थोरल्या भावाजवळ जाऊन म्हणाला-"दादा! मातेचे तुझ्यावरच जास्त आहे तिने प्रथम तुलाच नैवेद्याबरोबर आन पाठवायला आज्ञा केली आहे."

अहिरावणाला परमानंद झाला. तो आपल्या पर्यंताकार देहासह हुलत फुलत व फळे घेऊन आणि प्रसादासाठी इतर पक्वान्ने घेऊन आणि सोन्याच्या भांड्यात मध घेऊन दाराजवळ गेला. हनुमानाने दाराची कडी फाडून ठेवलेली होती अहिरावणाने हात लावतांच दार उघडले आणि आत

अहिरावण बरोबर यगरे ठेवू लागला तेवढ्यात हनुमानाने त्याचा जोराने गळा दावून त्याच्या तोंडामून एवढी रुमटप्यापुवी त्याला दार केले. नंतर हनुमानाने अहिरावणाचे तेंवद्य म्हणून आणलेले सर्व पदार्थ त्याला मध्याची भांडी पिकून रिकामी केली हनुमानाच्या अंगात आणखी जास्तच उत्साह बवला.

हनुमानाने बहूकड एकदा फिरवून पाहिले आणि गर्भगृहातच एका कापण्याने अहिरावणाचा मृत देह ठकळून टाकून नंतर तो दाराजवळ देवीच्या गंभीर आवाजात म्हणाला-"मेरावणा राम लक्ष्मणांना आत पाठव. माझा भक्त अहिरावण त्याच्या मर्त्या माझी शास्त्रोक्त पूजा असे दाराला आंमून लावलेली कडी फाडून ठेवली.

मेरावणाने रामलक्ष्मणांना दार उघडून गर्भगृहात ठकळले कालीच्या मूर्तीपाठीमागे लपून बसलेला हनुमान बारीक आवाजात म्हणाला-"हे रघुवीर हो! पहिल्याने दाराचा कडो आवून लावून आणि तयार रहा!" तो आवाज कालीघ झोळी आहे असा वाटला.

तो आवाज ऐकून आश्चर्यचकित झालून लक्ष्मणाने रामाकडे पाहिले. राम स्मित

गाळून नाहीका, हे आहे आह ते? पहिल्याने आंतून दार बंद कर!"

कालीमातेच्या मूर्तीपाठीमागे जाऊन तेथे हनुमानाला पाहून फार खुश झाले. लक्ष्मण अद्यापि चकित झालेलेच सर्व प्रसंग ओळखण्याचा करीत होता राम ते त्याला म्हणाला-"लक्ष्मणा! कालीदेवी, तिला मद्याचा अभिषेक नको म्हणाली तेव्हाच गर्भगृहात हनुमान असल्याचे माे ओळखले."

रामाने ते सांगितल्यावर लक्ष्मणाच्या सर्व गोष्टी लक्षात आल्या. हनुमानाने राम-लक्ष्मणांना देवीसमोर पूजेसाठी म्हणून

असा विचार करीत काही राक्षस धीर करून गर्भगृहाच्या दाराजवळ आले त्यांनी दाराला हात लावताच आतून हनुमानाने एकदा सिंहजर्जा केली आणि लाघने दाराला एक धक्का देऊन तो बाहेर आला.

हनुमानाला पाहताच राक्षस भोंठ्याने ओरडले- "दया, दया!"

हनुमानाच्या खांद्यावर राक्षस लक्ष्मणांनी राखवुष्टी सुरू केली हा हाकार करीत पळू लागले.

मैरावण कालीदेवीच्या देवालयासमोर आपल्या प्रमुख अग्न्यायादरोबर त्याने राखवुष्टी राखिले त्याला हनुमताच्या खांद्यावर राखलक्ष्मण दिडले. त्याला तब्ये चढला त्याने धनुष्यबाण घेऊन हुकार केला आणि युद्धाला सज्ज झाला.

रामलक्ष्मणांनी मैरावणावर राखवुष्टी करायला सुरुवात केली. त्यांच्या नाणांनी मैरावणाचे अंग जागोजागी जखमी झाले.

आणि रक्त लागले आखवडे रक्त त्यांच्या रक्ताच्या प्रत्येक पेंचाबरोबर अमिनीवर एकेक मैरावण उभा राहू लागला त्यांनी मुढा मैरावणासारखाच हुकार करून रामलक्ष्मणावर बाण सोडायला सुरुवात केली.

रामलक्ष्मणांना ते पाहून आश्चर्य वाटले. त्यांनी हनुमताला विचारले- "हनुमता, हे काय? अद्भुत राहतो आहे? रक्ताच्या राखवुष्टी मैरावण जन्मलेला दिसतो आहे!"

तो प्रश्न ऐकताच हनुमताला मुदचला- रेबीने मागितलेल्या चंद्रसेनेची सली राखलक्ष्मणांना त सांगून हनुमानाने आकाशात उडाय केले. तेथे पंचताच्या एका वृक्ष जिखेरावर रामलक्ष्मणांना उतरवून चंद्रसेनेच्या महालात धावला.

रामलक्ष्मण ललावची मैरावणांवर सतत राखिले. ते दृश्य सरोवरीचे 'भूतोन भविष्यति' होते.

सरदार वल्लभभाई पटेल

आधुनिक भारताच्या निर्मात्यांपैकी एक विभूती, वल्लभभाई पटेल यांचा जन्म एका शतकापूर्वी ३१ ऑक्टोबर, १८७५ दिवशी गुजरात राज्यातील केशवराव नाथव्या गावी झाला.

रामणाथसुत वल्लभभाई दुध-निश्चयी होते अथवा प्रसंगात तोंडे देण्याचे सामर्थ्य त्यांच्या शरीर-भरपूर होते. कीदृशित सामान्य असूनही त्यांनी न्यायशास्त्रात संपादन केले पकीसो बळक त्यांनी ते पंगे विविधिते ते. योदने वृष्टी विद्वानभाई पटेल लक्षात आणत 'दर अंतर्' विज्ञानासाठी बंध केले. स्व विद्वानभाई पटेल एका योरा राष्ट्राचे नेते म्हणून पुढे प्रसिद्ध झाले.

नंतर वल्लभभाई पटेल यांनी वैश्वील 'अंतर्' ही गदवी स्थापन करून अहमदाबाद येथे बकोली सुरू केली. त्याचे कुमाराल गांधीजी दक्षिण आफ्रिकेपुन भारतात आले. एकदा त्यांचे भाषण गुजरात मलब मध्ये झाले. त्या भाषणात एक प्रेक्षक म्हणून वल्लभभाई हजर होते, परंतु गांधीजींच्या भाषणाचा त्यांच्या

आमारव्याणी

प्रशमयन् च क्षमा येन
प्राज्ज्वलन् प्रियवादिना
अमोमर्ष्यमे फलम् गत
निर्गुणेषु मता गुणा

॥ १ ॥

[लक्ष्मणपुत्राणां मातृवत्पुत्राणां निष्कपटं मनः भूयः शून्यं गुणं जगतां ते दुष्टं
माणसानां क्षामार्थंहीनत्वेनो नक्षणं वादकात्]

आत्म प्रशमनम् दुष्टम्,
धृष्टं, विपरिभाषकम्
सर्वबोत्सुष्टदण्डम् च,
लोक स्तम्भकुलं नरम्

॥ २ ॥

[आत्मस्तुती करणारा. दुःखं, क्रूर आणि सर्वानां इहित करणारा तो जपको तेन त्यालाच
देते.]

न माम्ना शक्यते कीर्ति,
न माम्ना शक्यते यशः,
प्राप्तुम् लक्ष्मण! लोकेस्मिन्
जयो वा रणमूर्धनि

॥ ३ ॥

[लक्ष्मणा, या जगान कीर्ति असो, यज्ञ असो किंवा युद्धात जय असा मुझामुझी मिळत नाहीत.]

कावळा आणि धुवड

[४७]

कावळपाखा राजा मधवराज यात पाच
महाराणी त्यांच्या सवंधी भायल मल सारायणा
ज्ञानवट जगा स्थिरजीवीका विचारल.
लेव्हा स्थिरजीवी म्हणाला

“राजा रे भायल सर्वांनी ज्ञानात
पाच प्रकारचे विचार पाच महाराज
नीतीवरच्या प्रयाच्या आचारच आहिल
परिस्थिती निराळी असली तर त विचार
उत्तमच मानावे लागल असले परंतु प्रस्तुत
परिस्थितीत शत्रू बलवान असल्या कारणाने
पानुर्पाची काढा इतर पांचही
उपायांनी हाणारा जय त्याच्या डारे.
प्रस्तुत परिस्थितीत ही मिळेल
त्याचाच दृष्टी ठेवून एका व्यक्तीला वली
व्हायला कबुल करून बळग आणत तर
आपल्याला शत्रूचा नाश करता येईल.”

काका! कावळे आणि धुवड
याच्या इतरां उत्पन्न व्हायला
असे कारण मला काळजाले? मधवराजा
विचारले

स्थिरजीवीने ती कथा सांगितली

“कारण एकदा हंस, वगळ, पोकिळ,
मार, चानर, पक्षी, पार मिथाड
मगरे जगाही पक्षी सर्वांनी मिळून
एक सभा केली आणि जगा विचार
केला

‘गरुड आपला राजा आहे तो आपला
सर्व काळ नारायणाच्या सेवेत घालवितो.
असा राजा असून नसून साराखाल आपल्याला
कोणी जाळघात करले किंवा ठार केले
तरी तो आपला रक्षण करीत नाही. प्रजेची
भीती दूर करून रक्षण करू शकणाऱा
राजा मृत्युसमानच मानला पाहिजे म्हणून

आपण आणखी एखाद्या संस्काराचा भोगला
राजा निवड या "

मर्ष पद्धत्या भयकर दिशान्या
पद्यान्तो आपला राजा म्हणून निवड
करण्यात चिन्तार केला धुळेडाका राज्य
भिषेक करण्यासाठी मर्ष उचारी करण्यात
आली पवित्र तीर्थ आणण्यात
सिद्धासन तयार करून त्यावर व्याघ्र
चर्म अथरण्यात काढण्यांना द्यावयाचे
दक्षिण वगैरे एकत्र करण्यात आली
एकदांती स्तोत्रात सुरू केला
वेदमंत्र म्हणायला सुरवात केली निदामन
कापूर वगैरे लावून आरती किश्विनी गेली
मंगलवाद्य वाज लागली

धुकर ॥ त्याची सोडी नायकी पटुराणा
महान सिंहासनावर बसली अभियंता चालू
अमता, कावळ्याचा कर्कश आवाज ऐकू
आता, आता तेवढ्यात आता

हे पत्नी! ~~क्या~~ क्याला येथे जमले
आहेत? ~~आज~~ मग आहे आज? तो
विचार ~~क्या~~ नाला

४. खेतीच्या पाहून इतर पक्षी विचार करत
आहेत— "कसलेही उपाय करून मर्दान दुधार होऊन
माणसांसारखे जार होऊन अनाथराज
कीड्या व मण्यांच्या रंगीत कपडे घुशार वापरून
झुलणा-गात्राची पोशाक करवता आषण
करतायेत पण काही पराक्रमी

तां धर्मं कावळ पश्यान्ना पोल्लक्यात
अन्ना अन्ना त्यानं विचारले- हौ मया
अन्ना-हौ न मित्रांनो? काही उत्तर न दितुम
अन्ना दिमने ॥१५॥

पक्षी म्हणतात... हे पक्षा तूत आपल्याला
काही राजा पाहो. म्हणून सर्व पक्ष्यांनी
सभा करून एक ~~काळ~~ आपला राजा निवडले
आहे. आणि राज्याभिवेकाची तयारी आज
आहे. तुम्हाला काय वाटते? तुम्ही कोणत्या
आलास?

मोरे, कोकिल, पापट याच्यासारखे योन
जाने कधी अन्नात जा भयकर पद्वारला,
त्यात अन्नाला दिवस ~~किती~~ नाही असा

पश्यात्ता मुग्धा काय विवर्धते ।
 तुमुचा शि निर्णय चर्काचा आहे मग्या
 जाही मान्य

तो पुनः ~~महाराज~~ महाराज—“आ प्रबुद्धाची
चाच बाकडा आठ ~~महाराज~~ माठ ! पाहताच
भोली काटाचा आण वण-सदी चम काहत
त्याला ~~महाराज~~ आला तर कोस दमनीत पांचो
तुम्हीच विचार जण ~~महाराज~~ आठ ~~महाराज~~ पात
~~महाराज~~ आपल काम ~~महाराज~~ ~~महाराज~~ समजा
~~महाराज~~ प्रबुद्धात काटा जण ~~महाराज~~ पाहिल असे
धरून चालि आ ~~महाराज~~ महाराजाच्या आचारा
राजा ~~महाराज~~ आणमी आता राजाच्या
निवडस्थानी ~~महाराज~~ राज्य ~~महाराज~~ राजा
महाराजा सधी इतर ~~महाराज~~ निवडस्थान
~~महाराज~~ ~~महाराज~~ राजा राजा ~~महाराज~~ प्रबुद्धाच्या
~~महाराज~~ मुली राह करून ~~महाराज~~ राजा ~~महाराज~~
~~महाराज~~ ~~महाराज~~ ~~महाराज~~ ~~महाराज~~ ~~महाराज~~
नामाचील महाराज ~~महाराज~~ ~~महाराज~~ ~~महाराज~~
योग ~~महाराज~~ राज ~~महाराज~~ इतराच
धरकाय उडल ~~महाराज~~ ~~महाराज~~ ~~महाराज~~ ~~महाराज~~
उन्वार केत्याबरोबर जय ~~महाराज~~ ~~महाराज~~

महोदय मंगल्य माहोत्सव असेल, सवातनी चंद्राला
मंगल्य गाजा केला आणि मूर्खी आले ? '

“जी गोष्ट तर हे” पक्षाली जी
साधारण कावळ्यात सांगितलं.

सायबलघान सायना " बडभरोवगचो
कथा सांगतलो तो अशी :

एका भरण्यात नत्तले नावाचे एक
पत्राज हाता. त्याच्या शोध्याला जेव
ह्या भरण असे नत्तले असाव्या
नत्तयाचाच एक नत्तले भरण आहे

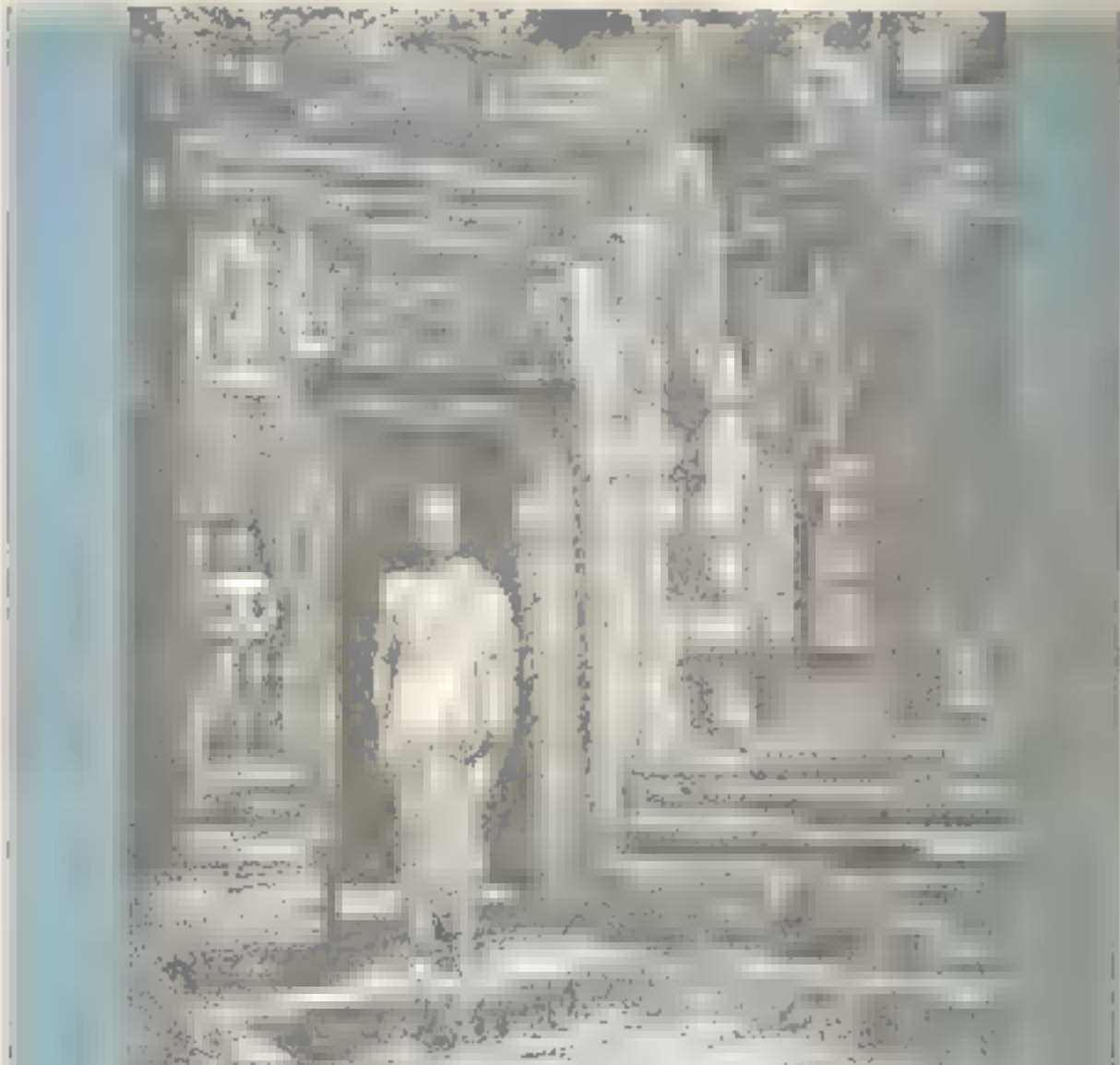
[illegible]

ननु इत्याह उच्यते पठ्यान्त्या हसोना
अनुक्तिः पठ्यान्त्या आदि पठ्या काला भावे
नर. पठ्या जामला भाषितान् पुनरुक्त
गलत्या हसोना ननु सत्याहः शब्दोपपन्नः

जंगमालील आश्चर्ये :

१८५. लिंगपर्यवर्तीय देवालय

[illegible]

माया असौवर

[१७]

[कृपाणजितने गढेकोढच्या मरान स्थलाविषयी विषयाने उलट करणयाचा प्रयत्न केला परंतु तो आस्त ~~आहे~~ ~~गढेकोढने~~ कृपाणजितना कोणे ~~करणा-~~ साही ओपडीला ~~नावाही~~ तरी कृपाणजित जलाया ओपडीतून बाहेर गेलून मिट्ट्यांना फांदीने ओढपीत असता जंगलांतल्या शीवा दिविश नाणसांनी ते पाहिले. पुढे--]

जंगलातल्या त्या विविध माणसांनी ते ऐकून संपन्न नावाचा माणूस थोडा देखील धरई. वारतां म्हणाला-“संपन्न, कऱ्हा दे रे! आपण कोठल्या लोकातले? हा कोणता लोक? कोणी वसा मेला तर त्याचे आपल्याला काय सोयीसुतक? आपण कोणत्या कामासाठी आलो आहां? आपले हे जलाइव या अरण्यात व दऱ्यासोन्यांत कां पाय मिजवीत फिरत आहेत?”

जळल्या साडीदाराची काही तरी माहिती कदाचित कळेल! असे म्हणत सर्पनखाने आपल्या धोंड्याला दान मागून खोनिरा-
झाड नावेत ठवलेली दोरखंडाची गुंडाळी काढली.

आहे अगान आपल्या धोंड्यावरून गडे-
मस्तीचकळ पडून पोचले तेव्हां वनमाणूस आपल्या दोन्ही बळकट हातांनी दोरखंडाची मागणीत उभे राहिले. कुपाण-
जित वर आणायलाय! पोचून पोचल्या-
वर धाडून भागेल्या गिहुषांना हातातल्या फांदीने ओढवीत होता.

वादा! या पाहिली. तुम्हाला पहा दोघांवर फात टाकून त्यांना करू या. असे म्हणत सर्पनखाने धोंडा वनमाणसाकडे बळविला.

सर्पनखाने दोरखंडांचा फात करून कुपाणजितच्या गळ्यात पडेल अशा-
तऱ्हेत अचूक नेम धरून "माया सरो-
वरेस्वराचा वध असो", असा जयघोष करीत फंकला.

विचित्र दोघांवर उभून अकस्मात हल्ला करायला आलेल्या सर्पनख आणि सर्पनख दोघांना पाहून गिहु व कुपाणजित थक्क होऊन पहात निःस्तब्ध उभे राहिले. सर्पनखाने टाकलेल्या फासात कुपाणजितचा

जाण्यापूर्वी कुपाणजित माठ्याने किकाळी फोडून म्हणाला- अहा! मला तार करू नका! तुमच्या मागण्यावर जे जेण- एका विचित्र हत्तीवर बसून आला त्या महाबलधाली मदन केली आहे.

त एकून सर्पनखाने होऊन विचारले- 'मकरकेतु आहे तर! तारक्या पराक्रमी बहादुराने मारावी म्हणजे तो मकरकेतु पकडेल! म्हणावयाचा' तो मकरकेतु यावेळी कोठे आहे?'

कुपाणजित दोन्ही नमस्कार करीत म्हणाला- 'ह पहा तुमच्या दोरखंडाचा गळ्यात घट्ट आहे की, मला तुमच्या प्रस्तावा उत्तर देणे नाही फारस धोंडा सैल करायला परवानगी देता का?'

"परवानगी दिन्ही. पळून शायचा प्रयत्न केलास तर तो फास यमपाय होईल. लड्यात असू दे. वर का!" सर्पनख म्हणाला.

कुपाणजितने दोरखंड दोन्ही हातांनी धरून फास जरा बाजूला पावून सैल केला आणि एकदा जोराने स्वास घेऊन म्हणाला-

"तो मकरकेतु. आत्ता यावेळी कोठे आहे, हे मला नाही माहीत. तुम्हाला पाहल्यावर तो व त्या वेळचा तो प्रसंग मला आता आठवला. आजपासून धोंड्यांचे दिवसांपूर्वी नगरीचा राहणारा जयशील नावाचा माणूस व त्याचा मित्र काणालिक दोघांनी मकरकेतुला अनेक तऱ्हेत त्रास दिला. मी जंभल्यात राहणाऱ्या लोकांकडून ऐकले होते."

ते एकून सर्पनख दोळे बटारून विचारू लागला- "लबाडा! मी तुला काय विचारले? आणि तू हे उत्तर देतो आहेस! तू मकरकेतुला मदन केली म्हणाला होतास. तो आत्ता या वेळी कोठे

"वादा, म्हणतो आहेस तेही बरोबर आहे परंतु मला एक शका राहते" असे सर्पनख नावाचा माणूस आपल्या धोंड्यावर उभा राहून शाडाची फांदी सहजी आली ती धरून लंबकळत त्या पहात म्हणाला- 'हे काही तरी विचित्रच दिसते आहे, बघ! एक भयंकर वनमाणूस व एक सामान्य माणूस मिळून गिहुषा लोकांना तार करीत आहेत. दोळ्यांना हे सर्व प्रत्यक्ष दिसत असता गण कसे समायचे रे?'

"असं! तर त्या वनमाणसाला आणि त्याच्या मालकाला जिवंत धरले पाहिजे. त्याच्याकडून आपल्याला आपल्या अदृश्य

आहे. असे विचारले कीने तुला? तु निरर्थक गप्पात वेळ काढाला आहेस?"

कृपाणजित त्या भयंकर प्रसंगातून स्वतःला जीव वाचविण्यासाठी ते बोलण्या होता परंतु स्वतः मकरकेतूला कधीच पाहिले नव्हते. तो सपशळ खोटेच बोलण्या होता. एवढे खरे की, जंगलत भरकट असता जंगलात राहणाऱ्या लोकांकडून त्याने मकरकेतू विणयी घेणेच एकलं होते.

यावेळी आणखी एखादे खोटे बोलून वेळ मारून नण्याच्या विचारात कृपाणजित अमतां सर्व गडेकोड गिड्डे एकाएकी

कडून निकडे पाहिले. गडेकोड गिड्डे वाकून नमस्कार करीत म्हणाले— जलाश्वारूढ वीर हो! या दुष्टाबरोबर बोलत असता आपल्या साथीदाराला काय झाले झाला विचारच केला नाही.

गडेकोडने म्हटल्या बरोबर सर्पनखाला तत्क्षण त्याचा धाकटा भाऊ सर्पस्वर म्हणाला ते आठवले तोंड कळवून तिकडे बघ घाहण्यावर त्याने ओरडून विचारले— अरे सर्पस्वरा! काठे आहेस रे, ते वनमाणूस गेले?"

दीनदा दीनदा विचारून मुढा धाकट्या भावाचे काही उत्तर येत नसलेले पाहून गिड्ड्याकडे दान ओठ बायन पाहिले. ते सर्व माना घाली गप्प उभे होते.

"अरे, मूख गिड्ड्यांनी! अशा माना वाली का उभे आहे? काय झाले कसय, बाला? सर्पनखाने गिड्ड्यांना घेरून विचारले.

तेव्हा गडेकोड मानवर कळन भीत भीत म्हणाला— जलाश्वारूढ वीरा! आपला धाकटा भाऊ आणि वनमाणूस दोघे मिळून लिकडे ती माडी दिसते आहे तिकडे निघून गेले. जल अश्व आणखी दुसऱ्या वाजून पळत गेले. वनमाणूस या दुष्ट कृपाण-

जिताने पाळले आहे. ते आल्या मनात काय आहे हे ओळखून, हा काही बोलल्या शिवाय याची काही आहे. हे समजून करते. तुमच्या धाकट्या भावाला गळा धरून खासावर उचलून नेले आहे त्याला पळून जायला यानेच स्वप्न सांगितले असावे.

"कायरे मूर्खा! मरणाची वार्ता इतकी शांतपणे सांगता आहेस!" असे म्हणत सर्पनख फार आरडून कृपाणजिताच्या अश्रूविलेला डोरला. गडेकोडच्या हातात दान म्हणाला— "हा दुष्ट निसटून काठ पळत जाता. कामा नये, तुझ्यावर जबाबदारी त्या माणसाला ठार करून मी आपल्या भावांना सोडवून परतलोच ममज." असे सांगून सर्पनख जलाश्वारूढ चढून दाखविलेल्या माडीकडे वेगाने निघाला.

गिड्ड्याच्या गाथासत्या घरांना लागलेल्या आगीतून घराचे मोट निघत होते. कृपाणजित व वनमाणूस यांच्या बरोबर गडेकोड आणि त्याचे साथीदार माहत बोलत होते तो गोंधळ दगडाच्या आड उभे राहून जयशील व सिद्धसाधक ऐकत होते. हा गोंधळ कसला असेल बरे, समजून येऊन सांगायला गडेकार गिड्ड्यांच्या सेनापतीला त्यांनी सांगितले.

सेनापती आपल्या दोघा अनुयायांना बरोबर घेऊन स्वतः टेकडीवर आणि गडेकोड जातीच्या वस्तीकडे पाहू लागला. तेव्हा काही घरे जळत असलेली दिमकी कृपाणजित आणि वनमाणूस गडेकोड गिड्ड्यांना निदंयगणाने पारीत असल्याचे देखील त्याने पाहिले.

ते सर्व पाहून सेनापतीला फार आनंद झाला. तो शुभवार्ता जयशीलला जाऊन सांगण्यासाठी तो मार्गे बघला. तितक्यात जकात्मात तेथे जलाश्वारूढ चढून आलेले दोघे विचित्र मनुष्य दिसले आणि ते हल्ला करायला कृपाणजित व वनमाणसाकडे गेल्याचे त्याला दिसले.

“ विचित्र धोडे कोठून आले आणि हे विचित्र लोक कोठून कसे आले न्हा?” अकिल म्हणून विचार करीत होता. एकाच आपल्या दोरखंड कुपाणजितावर फेंकला आणि त्याच्या कुपाणजिताचा गळा अडकला. दुसरा जलाश्वारूढस्वार तलवार घेऊन वन-माणसावर असताना दिसला.

गिहुयांचा सेनापती आनंदाने हसला आणि आपल्या अनुयायांना तेथेच थांबायला सांगून म्हणाला—“अरे गडेकोंड व त्याच्या अनुयायांची कत्तल करायला आपल्याला हीच अनमोल संधी आहे. ही बातमी गणीला आणि दोघां महाकायांना सांगून

पेनो तुम्ही माझ येथेच थांबा आणि काय होते ते पहात रहा.

गिहुया सेनापतीने ती बातमी येऊन सांगितल्यावर आनंदाने ठंडी पारून सिद्धाच म्हणाला—“जय महाकाल!” जयधोप आणि जयशीलला म्हणाला—“जयशीला, आता आपण आले होते ते काम समज! विचित्र धोड्यांवर बसून आलेले हे विचित्र दोघे त्या विचित्र हत्तीवर बसून पळून गेलेल्या मकरकतूचे सायीदार किंवा अनुयायांचे असले पाहिजेत! मकरकतू आपल्या हातातून निसटून भासां या दोघांना पकडून, त्याच्या गोंड बोलून अथवा त्यांना त्याच्या तोंड भाषासरीवरून कोठे राहता विचारून घेतां येईल त्यानंतर कनकाक्ष महाराजांच्या काचनमाला व कांचनवर्मा दोघा मुलांना सोडविणे सहजी शक्य होईल!”

जयशील सिद्धसाधक म्हणाला—“एकून एकदां पाहून मीच राहला सिद्धसाधक थोडासा चिडून म्हणाला—जयशीला, मी म्हणालो ते तू ऐकले नाहीससे दिसते!”

जयशील थोडे स्मित करून म्हणाला—“प्रत्येक क्षणाला तू म्हणालास त्याचे

मी ऐकले नाही असे का विचारतो आहे परंतु एका गोष्टीचे आश्चर्य आहे. कोणी दोघे विचित्र धोड्यांवर बसून आल्याचे ऐकतांच कनकाक्ष महाराजांचे चिरंजीव राजकन्या आपल्याला साप-की!”

ते उत्तर ऐकून सिद्धसाधकाच्या हत्ताहा-वर विरजण पडण्यामागून झाले. तो आपला विशून जोराने एकदा जमिनीवर आपटून म्हणाला—“जयशीला! तसे अशेल तर मग महाराजांची मुलं आपल्याला केव्हां तांपवतील काय वाटते तुला? त्याचा शोध काढीत या जंगलात म्हातारे होऊन जाऊ की रे!”

“ते म्हातारपण आपण राजधानीत मोठ्या वाड्यात राहलो तरी सुखाचे जाणार नाही मी विचार करतो आहे की हा की हे विचित्र लोक या प्रदेशात आलेलेच का? आणि त्यांना जिवंत धरायचे झाले तर कसे करता येईल?” जयशील म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून सिद्धसाधक हतोत्साह झाला व त्याने आपले विशून जमिनीवर टाकले. म्हणाला—“जयशीला! त्या विचित्र माणसांना जिवंत कसे कैद करायचे याचा विचार आता रुच कर.”

जयशीलने ‘वर’ या अर्थी मान ठळकून विचारले—“पण तू विशूल कां झाली फेंकलेस? थापुडे तुला आपल्या मंत्रशक्ती-वर विश्वास उरला नाही, म्हणतोस का?

त्या प्रश्नाचे उत्तर सिद्धसाधकाने “महाकाल!” असा जयधोप करून दिले. आणि हळूच हुंकार करीत चटविशी विशूल उचलून हातात घेतले. म्हणाला—“जयशीला! माझा मंत्रशक्ती अजून पूर्ण फळास आली नाही. त्या दिवशी स्मशानात महाकालाचा दास कालकालत माझा जीव घेणार होता नाही का?”

“होय, होय! त्या कालकालाच्या ऐवजी आपल्या दोघांचे प्राणहरण तो माया-

सरोदरेस्वर किवा त्याचे नोकर करतात की काय याचा घोका आहे." असे सांगून जयशील गिहुयांच्या सेनापतीकडे वळून म्हणाला—"सेनापती! तुला काही सैनिकां-मह आमच्या वरोबर यावे लागेल."

"अहो! तुमचा असाच काही तरी हुकुम होईल म्हणून मी वाट पहात होतो!" असे म्हणत गिहुयांच्या सेनापतीने दूर उभे असलेल्या सैनिकांना खण केली

सर्वजण भटकाळ टंकडीच्या बाजूला काही अंतर चालून गेल्यावर त्यांना त्यांच्या उश्या भाजूला अरण्यातल्या झाडीत वनमाणसांच्या ओरडण्याचा आवाज आला. जयशीलने व उतरांनी त्या बाजूला आपल्याने एकदा पाहिले. वनमाणूस भाडा-खाली उभ्या मारीत होते. त्यांच्या शाखावर विचित्र पोशाख घातलेला एक माणूस हातचाल केल्याशिवाय पडून होता.

"जयशीला! आपण ज्यांना जिवंत धरण्याच्या विचारात होतो आणि ज्यांच्या-कडून भाषासरोदरेस्वराची गुपिते काढून

घेण्याच्या विचारात होतो त्यांच्या पैकी एकजण वनमाणसांच्या हाती गुनघाण झाल्यासारखा दिसतो आहे. तो दुसरा कोठे असावा वरे? सिद्धसाधक म्हणाला

जयशील एक दोन मिनिटे काहीच न बोलता निश्चेष्ट उभा राहल्यावर म्हणाला—"तो कृपाणजिताच्या हाती मेलानंतर नसेल?"

"तसे झाले तर कृपाणजितच जिकल्या-सारखा म्हणावयाचा. पाठलेले वनमाणूस एका विचित्र उचलून चालत आहे आणि दुसऱ्याला..."

सिद्धसाधकाचे ने पुरे व्हायच्या आत सर्वजण भरघाव शाडा-खाली आला आणि सरोदरा, कोठे आहेस रे?" म्हणत हाका मारू लागला.

जयशीलने वटदिशी हात करून सर्वांना गुणावले. म्हणाला—"त्याच्या नजरेस गिजाय सर्वजण लपून बसा. त्याला कसून त्याला जिवंत धरले पाहिजे! असे सांगून सर्वांना सावध रहायला सांगितले. (कमसा:)

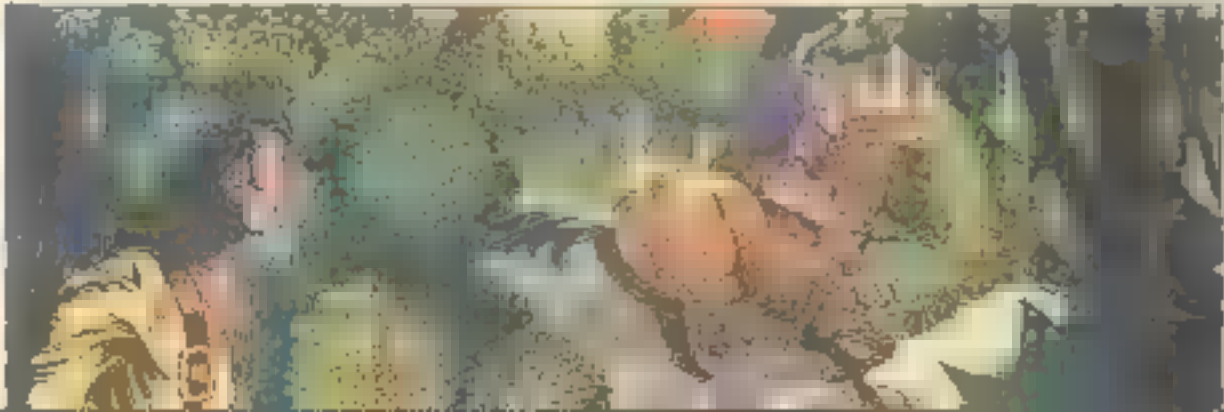
काळाचा अपत्यय

विश्मादित्याने आपला शूद्र सोबला नाही.

माझाजवळ गवळ. प्रत त्याचावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मानपणे लमडाताच्या भाळू लागला. नेह्या प्रतात बसलेला बेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! नु काणत्या उद्देशाने मला मारीत आहोस, माहीत नाही. परंतु उच्च आदरीच कधी कधी अगावी येतो त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला सुशर्मा एका वरुणाची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक. असे सांगून बेताळ गोष्ट सांगू लागला

फार पूर्वी जळघर नांवाच्या राज्यात सुशर्मा नावाचा एक लोका होता असे. त्याला एकच एक व्यवसन होते, तो दगडावर जोदकाम होते ते पाहो, तो दररोज जेथे ते काम चाले तेथे जाई आणि तेथे कारागीर काम करीत ते मन लावून पाहो. त्या

वेळी तो

Full Screen

20 / 58

नादात तो भूक तहान सर्व विसरून जाई त्याला दररोज असलेला पाहून कारागिरांनी त्याला एकदा विचारले—“काय रे तुला शिल्पकलेची इतकी आवड आहे तर, महाराजांनी स्थापन केलेल्या शिल्पकलेच्या महाविद्यालयात का नाही शिकत?”

सुशर्मा शिल्पशास्त्र महाविद्यालयात गेला आणि कुलपतीला विद्यालयात शिल्पकलेची विनंती केली.

कुलपती म्हणाले—“मुला, शिल्पकलेचे काम करण्याच्या कुसुमात असलील तरच तुला या विद्यालयात प्रवेश मिळू शकेल!”

सुशर्माने निराश होऊन राजदरबारत आपले मागणे केले.

पाहिला व म्हणाला—“तो एक जुना नियम आहे, पण त्या काळातल्या संदा करण्याच्या जागी राहिल्या नाहीत. म्हणून तुला भी त्या विद्यालयात प्रवेश देववितो, परंतु तू आपल्या कलेचा लाभ प्रजेला उपयोगी होईल प्रयत्न केला पाहिजेस.”

सुशर्माने तसे वचन दिले आणि विद्यालयात प्रवेश मिळविला आणि शिल्पशास्त्रात प्राविण्य संपादन केले. “आता तू या विद्यालयात शिकण्यासारखे काही राहिले नाही. तू शिल्पकृती सुरू करायला हरकत नाही.” कुलपती सुशर्मांना म्हणाला.

सुशर्मा राजाला भेटला व म्हणाला—“महाराज! विद्यालयात

शिल्पशास्त्राचा मी अभ्यास केला, परंतु माझ्या मनाचे समाधान झालेले नाही. मला असे वाटते आहे की शिल्पशास्त्रात शिकण्यासारखे कायही पुष्कळ आहे, आपली अनुज्ञा मिळाल्यास मी देवादेव करून पुढे आपणां काही शिकण्यासारखे असेल तर शिकते, म्हणता.”

राजाने त्या गोष्टीस आपली परवानगी दिली.

सुशर्माने अनेक दिवस शिल्पशास्त्रात अनेक कलेचा अभ्यास केला, परंतु आश्चर्याची गोष्ट म्हणजे, त्याने पूर्वी ऐकले नाही व पाहिले नाही, असे अनेक शिल्प त्याला शिकण्यात येऊन आले. देवादेव करून शिकताना

सुशर्मा भूततहान, रानटी स्थापनांची नयनींनी सर्व विसरून त्या देवादेवातच राहू लागला आणि त्या देवादेवातल्या शिल्पाचा खोल अभ्यास करण्यात मग्न झाला. त्याच सुमारास त्या देवादेवात एक विचित्र व्यक्ति येऊन सुशर्मा तथे काम करीत आहे वगैरे विचारू लागली.

सुशर्मा म्हणाला—“मी अत्यंत प्राचीन काळातल्या शिल्पकलेचा अभ्यास केला, परंतु मी शिल्प कौशल्या मला कळत नाही.”

“हे सत्यसुभासली शिल्पकला आहे, याची माहिती असलेली एकही व्यक्ति पृथ्वी-तळावर मिळणार नाही.” ती व्यक्ति म्हणाली.

मुशर्मा अत्यंत दुःखी होऊन म्हणाला-
"काम पण कुठेच म्हणायचे पाझे?"

"तू पायला तयार आहेस का माझ्या-
बरोबर? भो. ~~...~~ शिल्पशास्त्रात पाविष्य
गपाविलेल्या व्यक्तीची तुम्ही ओळख करून
देतो," तो मनोप्य म्हणाला.

मुशर्मा आनंद झाला. तो त्याच्या-
बरोबर जाऊन त्याच माळा. तो पातळ
लोकात गेला. तेथे अचुरांचे राज्य होते.
अचुरांचा शिल्पी मयामुर तेथे रहात होता.
मुशर्मा राताळात घेऊन जाणारा नुद्धा
एक अमुरच होता.

मयामुराने मुशर्मा शिल्पकलेची सर्व
तत्वे समजावून सांगितली. मुशर्माने मया-

मुराचे आधार मानले. तो एक पर्वतीय
घेऊन भूलोकात आला. तो एका पर्वतीय
प्रदेशातून जात असता त्याला खोदकाम
करण्यालायक उत्तम दगड दिसले. मुशर्मा
तेथेच राहून मयामुराकडून शिकून घेतल्या
शिल्पकलेचे प्रयोग. त्या दगडाचा काम
त्याने. आकाशमार्गाने ~~...~~ शिल्पकार
विश्वकर्मा एकदा आत असता त्याने
सत्ययुगातील कोरीव काम करणारा
पृथ्वीवर कोण अवतरला. धूवर, म्हणून
पाहण्यासाठी तेथे उतरला, मुशर्माला त्याने
विचारले-"काय रे, ~~...~~ निर्जन अरण्यात
पर्वतावर कोणाला उपयोगी ~~...~~ पडणारे
कोरीव काम तू वसासाठी करतो आहेस?"

मुशर्माने पोंडक्यात आपले धारभक्त
सांगितले. य म्हणाला-"अहो! मी अजून
पुणे शिल्पकार कोठे मातो आहे? थोडी
फार शिल्पकला शिकली आहे. सापली
शिकली असे वाटते आहे? आपले सर्व
जीवित शिल्पशास्त्राच्या ~~...~~ घाल-
वामचा मज्जा विचार आहे. ~~...~~ कोण?"

"मी विश्वकर्मा!" विश्वकर्मा म्हणाला.
मुशर्माने त्याला माण्ड्यांय नमस्कार केला
आणि म्हणाला-"माझ्या पूर्वे जन्मतले
पुण्य फळास आले आणि मला मला
पुण्यतल्या दानवांनी निर्मिलेल्या शिल्प-
शास्त्रातले ज्ञान प्राप्त झाले. आपण सला

सला. पस्तु तो चुकीच्या मार्गाने जाऊ
लागला होता. राजाला त्याने वचन काय
दिले होते? ने त्याने भय नाही का केले?
निरनिराळी शिल्परहस्ये दिवून तो आपल्या
देशाच्या प्रजेच्या कल्याणासाठी काहीतरी
उपयोगी कांथे करील या प्रयत्नच नाही का.
राजाने त्याला देशातून फक्त पायला
परवानगी दिली होती? परंतु मुशर्मा
विश्वकर्माला ~~...~~ जोडला त्यावरून तो सर्व
~~...~~ शिल्पशास्त्राचेच अध्ययन करण्यात
घालवणार ~~...~~ गोष्टीची विश्वकर्माची
आधी झाली. मावळीकन मिळविण्यासाठी
मने ~~...~~ पाळविण्याचा ~~...~~ ~~...~~
~~...~~ तर ~~...~~ त्याच्या या ज्ञानाचा
प्रजेला काहीतरी एक फायदा होणार नाही
ही गोष्ट स्पष्ट झाल्यावर विश्वकर्माने
तो भयकर ~~...~~ दिला.

"दुष्टा पापी माणसा! तू आतापर्यंत
जे काही शिकलास त्याचा तुला विसर
पडो!" असा मार देऊन विश्वकर्मा
अंतर्धान पावला.

मेथवर कथा सांगून म्हणाला-
~~...~~ विश्वकर्माला मुशर्माचा ~~...~~
मार मेथ्याचे कारण काय? त्याने त्याला
इतका भयकर मार का दिला? त्याने
दानवांनी शिल्पशास्त्र अध्ययन करून घेतून
म्हणून का? दानवां शिल्पशास्त्र शिकून
घ्यायची इच्छा दरोघिला ~~...~~ का? या
सकाने मयामुरावरून इतर ~~...~~ असून
तु शिल्पशास्त्रात तर तुला माहीतच आहे.
तुला शिल्पशास्त्राची नभर जकड होऊन तुझ्याच
पायावर ~~...~~ धगवले.

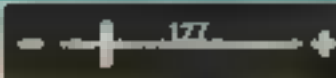
विश्वकर्माद्वारे म्हणाला-"विश्वकर्माला
मार मथ्याचे ~~...~~ मार मथ्याचे कारण निरा-
ल्लेख आहे. मुशर्मा एक शिल्पी साजरा होता

सरा, पस्तु तो चुकीच्या मार्गाने जाऊ
लागला होता. राजाला त्याने वचन काय
दिले होते? ने त्याने भय नाही का केले?
निरनिराळी शिल्परहस्ये दिवून तो आपल्या
देशाच्या प्रजेच्या कल्याणासाठी काहीतरी
उपयोगी कांथे करील या प्रयत्नच नाही का.
राजाने त्याला देशातून फक्त पायला
परवानगी दिली होती? परंतु मुशर्मा
विश्वकर्माला ~~...~~ जोडला त्यावरून तो सर्व
~~...~~ शिल्पशास्त्राचेच अध्ययन करण्यात
घालवणार ~~...~~ गोष्टीची विश्वकर्माची
आधी झाली. मावळीकन मिळविण्यासाठी
मने ~~...~~ पाळविण्याचा ~~...~~ ~~...~~
~~...~~ तर ~~...~~ त्याच्या या ज्ञानाचा
प्रजेला काहीतरी एक फायदा होणार नाही
ही गोष्ट स्पष्ट झाल्यावर विश्वकर्माने
तो भयकर ~~...~~ दिला.

अशा तऱ्हेने राजाचे मन भग होतानाच
वेनाळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुढा
साजला जाऊन लावलेला लागला.

(कथित)

झाडाचे दिलेला निवाड

दोनानाथाने. त्याच्याकडे जी योडी इस्टेट

होती ती आपल्या मागे गावकोळा आणि दोघां मुलांना सोडली आणि परलोकी प्रयाण केले. मोठा काशीनाथ अट्टावीरा वपांचा होता. गावातच्या जमिनदाराकडे वारसमुलेचे काम करी. धाकटा निशिनाथ अजून घाळलेच विकत होता.

काशीनाथ स्वभावाने चांगला नव्हता. बाप वारल्याबरोबर त्याने इस्टेटचे वांट काढून घ्यायचे ठरविले व धाकट्याच्या बाबतीत थोडा अन्यायच करायला तो निघ झाला. त्याने काही गावप्रमुखाना बोलाविले आणि इस्टेटचे दोन समममान भाग करवून घेतले. जाईला धाकट्या लेकाकडे राहणेचे आवडेले म्हणून मांगून निला. धाकट्या भावाकडेच रहायला सांगितले. त्याबद्दल निला मुळां काही देण्याचे त्याने कबूल केले.

घराच्या आघारात एक गफरचंदेचे झाड होते त्याची फळे चांगल्या जातीची होती त्याचा रस, वास आणि उब फारच खान होती. गफरचंदेचे झाड दोघांच्या वांट्याला आलेल्या भागाच्या हद्दीवर होते. काशीनाथ दर पाहिले तर करता सवस्ता व मिळविता होता त्याला स्वताच्या मिळकतीवर कुट्याचा निर्वाह उत्तम प्रकारे चालविता येणे शक्य होते. निशिनाथाला कात्रीच मिळकत नव्हती. म्हणून गावप्रमुखांनी गफरचंदेचे झाड निशिनाथाला सोडवे अशी सूचना केली. काशीनाथ त्या योष्टीस कबूल झाला नाही. झाडाला जी फळे लागतील त्यातली अर्धी निशिनाथाला द्यावी असे गावप्रमुख म्हणाले.

"फळे कद्याला हो? झाड तोडून टाकावे आणि लाकडे अर्धी अर्धी वाटून घ्यावी

म्हणजे आले." असे म्हणत काशीनाथ तेथून निघाला.

"बसला हड्ड नाही चालायला. निळाव करून टाका! एक गावप्रमुख म्हणाला.

"बरो, त्याची गरज नाही मला ते जाड किंवा त्याची फळे मिळाली नाहीत तरी चालेल मज्जा देवावर भरवता आहे फटसमयी तोच थांबेल मदनोला" निशिनाथ म्हणाला.

"बर तर आम्ही तुझ्या फायद्याचे काही करू शकू असे वाटत नाही." गावप्रमुख म्हणाले.

अग्रेच काही दिवस ओढले. आपल्या वांट्याच्या मोठ्या मिळकतीवर निशिनाथ दोघांचा खर्च भागवीत असे त्याने ठरवून घ्यायला केला आणि घाळलेचे विकतण पुरे करून घराच्या गरीबोसाठी अग्न्यामाला गहरान वाऊ लागला. दररोज तीन घेले लावे पावे लागे. सायकल असेल तर मोयांचे होईल, असे ठरवले पण सायकल विकत घ्यायला त्याच्याकडे पैसे नव्हते.

सुदैवाने त्या वर्षी सफरचंदे खूप लागली. वांट्याची अर्धी फळे मिळाली तरी जी विकून सायकल विकत घेता येईल असे त्याला वाटले.

"देवा, तुझ्यावरच आहे." सर्व भार आहे." निशिनाथ मनांतल्या मनात देवाला नमस्कार म्हणाला.

एका आठवड्याने काशीनाथ एकाएकी आजारी पडला. रोगाचे निदान होऊ न शकल्याने काशीनाथाची आज आहे उद्या नाहीत इतके अकृती विघडली.

आपल्या मोठ्या भावाची प्रकृती सुधारायी म्हणून निशिनाथाने देवाला मागणे त्याच्या नवसाचे फळे म्हणूनच की काम, काशीनाथाचा आजार बरा होऊ लागला. तो चांगला बरा झाला. परंतु फार अशक्त झाला होता आणि मतानेमुळां फार दुर्बल झाला होता.

म्हणाला—“हे पहा, काशीनाथ! देवाच्या रुपेने हे मूर्त्युच्या काढवून बाहेर आल्या. सफरचंदाचे झाड भाकट्या भावला देखून टाक. तुझ्या आईलामुद्दा किसी फळ सहन करावे लागत आहेस. कोणी परके तर नाहीत ना?”

“मला बांचविणार! देव निशील सफरचंदाचे झाड देणार नाही का? मध्ये मी कशाला?” काशीनाथ म्हणाला.

गावप्रमुखांचेचर निशिनाथचा सहपाठी हरकुमार आला होता. त्याने विचारले—“तुम्हाला देवाचा निवाडा तु मनायला सयार वाहेस का?”

“आज देवाचा निवाडा देवा निवाडा देवच करणार असेल तर नक्कीच तो मी मान्य करेन काशीनाथ म्हणाला.

“तसे प्रसन्न तर आपला मूर्त्या रामनाथ याच्या नावाची शरथ घे!” हरकुमार म्हणाला.

“तशी शपथ घेतो” हरकुमार म्हणाला. “जण जण बरी निधून गेले

“तुझ्या भावाने घेतली तसा बायला तर तुझच ममन.” हरकुमार निशिनाथाला

“माझ्यावर दुतका अरुण व्हायला मी पवडा मला असेल थोडाच आहे?” निशिनाथ म्हणाला

“देव म्यन कधी काही करीत नाही, तो, त्याने स्वतःचा थोडी फार वडी दिली आहे त्याच्या द्वारा सर्व करविले तुझ्या बांधलेले श्रमच्या करविलेला नक्कल आहे ना, त्याच्याशी मी सर्व बांधले. त्याला हट्ट्याने बांधले माझे आहे तुझी मजकरीची नक्कलीच नोंदविले” हरकुमार म्हणाला.

दोन दिवसांनी गावप्रमुख काशीनाथच्या सफरचंदाच्या झाडाखाली जमले

हरकुमार उभा राहून म्हणाला—“हे झाड निशिनाथाला देवाची देवाची इच्छा

किवा झाडाच्या मिळाल्याशिवाय राहणार नाही. मी झाडावर चढून तीनचार फळे काढून आणतो त्यांत काही प्रमाण मिळते का, पाहु का!”

त्याने झाडाला नमस्कार केला आणि झाडावर चढून निरनिराळ्या फांशांची दोन तीन फळे काढली आणि ती आपल्या खिशात ठेवून खाली खिशातून फळे काढून तेथे जमलेल्या सर्वांना दाखविली. फळे पाहून काही प्रमाण मिळाले नाही

“फळांच्या आत नाही काही का पाहूया!” असे म्हणत हरकुमारने काशीनाथच्या हातान एक दिल व एक

चाकू देऊन, त्याचे काढून आत काही प्रमाण मिळते का पहायला सांगितले.

काशीनाथने सफरचंदाचे साल काढल्याबरोबर आत फळाचे दोन भाग झालेले दिसले. आणखी एका फळाचे साल सोडून पाहिले ते सुद्धा दोन भागात विभागलेले दिसले.

“खरंच हो, देवाची लीला अगाच आहे!” सर्व म्हणाले.

गावप्रमुखांपैकी एक वृद्ध होता त्याने काशीनाथाला विचारले—“हा देवाचा निचाण आहे. आता तरी हे सफरचंदाचे झाड आपल्या धाकट्या भावाला दायला तयार आहेस का?”

"तुम्ही म्हणाल तसे! आतां नाही कम म्हणू? मी मुलाच्या नावाने गपथ पतली नव्हती का? आतां ते झाड निशीचेच!" काशीनाथ म्हणाला.

निशिनाथने त्या झाडाची फळे विकून सायकल विकत घेतली.

एकदा त्याच सायकलीवर बसून तो हरकुमार दोघे शहरात जात असतां वाटेत निशिनाथने त्याला विचारले—"मित्रा! आजून कापण्डल कसे होते मला नाही. देवाने खरोखरच माझ्यावर कृपा केली होती का रे?"

"तू तेवढे पुण्य कोठे केले आहेत रे? सर्व आपला मित्र नकुल आहे, त्याचे काम आहे!" हरकुमार म्हणाला.

"ते कम काय केले रे त्याने?" निशिनाथने विचारले.

"त्याने सांगितल्याप्रमाणे मी रात्री तुमच्या झाडावरून कोथाला कळू दिल्या-विदाय काही सफरचंदे काढून घेऊन गेलो होतो. नंतर मुईत बळकट दौरा ओवून तो

मुई आतल्या बाजूने सालाला लागल्याशिवाय फिरवीत फिरवीत पलंगड्या बाजूला ओढून बाहेर काढली. नंतर मुई दुसऱ्या बाजूने पुन्हा फळात फळाच्या आत सालाच्या बाजूने फिरवीत सरक-वोन पहिल्याने जमून सुपसली होती तेथून बाहेर काढली. म्हणजे सालालाचो दौरा फळाला गुंडाळला गेला. दोन्याची दोन्ही टांके धरून दौरा ओढला. आतला दोन्याने आतल्या आत गेला आणि दोघे बाहेर बाला. पुढे आणि त्याच्यावरच्या सुई टाकल्याचा क्षण नाहीसा प्रयास असो तयार ठेवलेली सफरचंदे खिशात ठेवूनच झाडावर चढलो आणि समोर फळांऐवजी पूर्वे तयार करून ठेवलेली फळ मिशालून काढून दाखविली." हरकुमारने हातचन्नाखीचे या वर्णन केले.

डोरस सत्वा डोर

आनंद हा दुकानात कारकून होता. लक्ष्मीणी घन साले आनंदने तिला पाठवणी दोघांचा मसार आनंदने लक्ष्मीणीला गोष्ट समजावून सांगितली. म्हणाला—"दुकानात गेली आहे एकच डोळा असलेली एक म्हातारी आहे गावात तिला चुकूनमुद्दा घरास पाऊल टाकू देऊ नकोस."

लक्ष्मीणी घरातले काम उत्कृष्ट बाहेरच्या खोलीच्या खिडकीत बाहेरचा गमत वेळून बसली एक दोळ्याची कानो म्हातारी घेतांना दिसली. ती घरा-तमोर चाचपडत येत होता. लक्ष्मीणी चटखी खिडकी यावून येवली.

ती म्हातारी दररोज घरासमोर चाच-पडत येई. लक्ष्मीणी पाहिले न पाहिल्यासारखे करी. पण एकदा लक्ष्मीणीच्या मनात एक

शंका आली. ती कंबर मोडलेली म्हातारी, तिचा आपल्या नवऱ्याला एथडा राग को संघाम? तिचा न शायच्या सांगण्यात काही तरी गुपित प्रसंग पाहिजे!

तो सनात आख्याधर ती स्वतःला जास्त बाबत शकली नाही. दान अथडे तिते म्हातारीला प्रमान आम ओप्याविले नोंडे तमविल्यासारखे करून म्हातारी घरात यऊन बसली आणि लक्ष्मीणी प्रमान बोलली.

म्हातारी दिसायला बेंताचीच होती, परंतु तिच्या बोलण्यात व वागण्यात एक तन्हेचे आकर्षण होते. लक्ष्मीणीने काही कणा-त्याचे आणून समोर ठेवले ते म्हातारी म्हणाली—"मुली, तू फिती चांगली आहेस न! तुला पाहिले की माजी कोस कळवळून येते वध. कारण, तुझ्या नवऱ्याला वाईट संवय विचारशील तर कोपना नाही? दररोज संघ्यावाळी गावाच्या टोकाला

जापडोत जुगारी खेळून झाले काळोख पडल्यावर परी परत येतो. माझ्या बोलण्यावर विश्वास नसले तर संध्याकाळी स्वतः वाळून पाहून का नाही येत!" असे सांगून लक्ष्मीच्या मनात विषे मळवून म्हातारी निवून गेली.

आपण नवरा जुगारी असल्याचे ऐकून लक्ष्मीच्या कोणी धागारभर पाणी नाव्यावर ओतल्यासारखे झाले. आपलं बिरा वाढून पडू नये म्हणून नवऱ्याने म्हातारीच्या वाऱ्याला जाऊ नकोस, असे सांगितले असावे, असे लक्ष्मीला वाटले.

त्या दिवशी रात्री निन घराची मराची पुढची दारे बंद करून बाहेरच्या दाराला

म्हातारीने सांगितलेल्या जापडोत बांधून पाहिले. आत कोणोतरी जुगारी जुगार खेळण्यात गुढून येले होते. म्हणजे म्हातारी म्हणाली त्यात वरंच खरे आहे तर! त्या जमाव्यात तिचा नवरा नाच तिला दिसला नाही.

पुन्हा दुसरा विचार तिच्या मनात आला—"म्हातारीची बुद्धीच कुजली दिसते आहे. नवरा शयकोत भाडण नाच-पंदाच करीत असावी!" विचार करीत ती घरी येऊन पाहते तर परमातली भांडी, पायली नाहीची भांडणी होती. कोणोतरी आकाराची भित भांड्याहून घळून उचलून येऊन गेला असावा. नवऱ्याला काय सांगायचे, तिचा सुचनेचा

काळोख पडल्यावर नवरा आला तिने रडतगडत घाटले इत जनेच्या तसे खरे खरे सांगत पाहिले. "तुम्ही सांगितले त्याआताकडे दुर्लक्ष करून म्हातारीला घरात घेऊ दिले. त्याची जागाही अहिल बडली." ती म्हणाली.

"चोरीच भ्रष्टामुढा म्हणानी करीत असेल. अशी कामे करून चावला तिला एक डांडगा नाच आहे. ती लज्जाड आहे. हे सर्वांना माहीत आहे. परंतु आजपर्यंत

तिला कोणी लाड्यात पकडू शकला नाही." आनंद म्हणाला

लक्ष्मीला म्हातारीच्या तिच्या धरून जोडाच्या अगे दगले. काय वाटले ते कसून तिला आपल्या जाळ्यात पकडायचे. त्यासाठी तिने एक वृत्ती योजून ती सांगितली

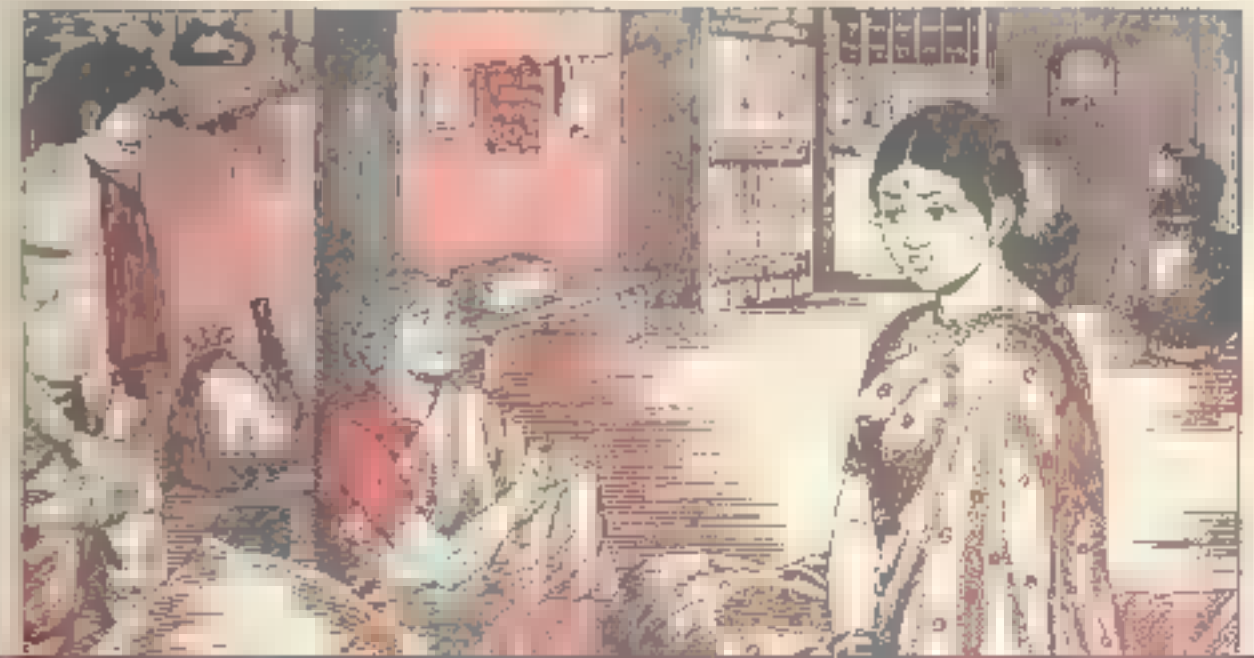
सगळे दुसऱ्या दिवशी ती घराला कुलूप लावून एका दिकेवर निघाली म्हातारीच्या घरी घरात म्हातारी व तिचा नौ पोर नाचू दोघे होते. लक्ष्मीला पाहताच म्हातारीचा चेहरा पांढरला.

"भाजी, तुम्ही नवऱ्याच विष नाही काडलेत त्याच तुम्हाला पुण्य लागे! मी त्या घरात रागने काय शकली राहायला

नयार नाही." म्हणत लक्ष्मी पददाने तोंड सांठून जीवसा बावणी रडू लागली.

आपण तोंडाला आले हे खोटं बोळवणे आणि ते खरच झाल की, असे वाटून म्हातारीला पार आनंद झाला. म्हातारीने लक्ष्मीला घरात बोलावून घेऊन खाटेवर बसायला सांगितले.

लक्ष्मी म्हातारीला म्हणाली—"माशा नवरा तुमचा जुगारीच नाही. पाळमुढा पिला. मध्य रात्रीपर्यंत जुगारीचा अष्टा नाचू नसतो. लक्ष्मीला कुक्ष लावून आले आहे उजाड्यावर गाडी फक्त माहेरी निघून जाईन. म्हणजे, तुम्ही आमच्या धराबघर राहून ती आल्यावरचच त्याला घेऊन किल्ली."

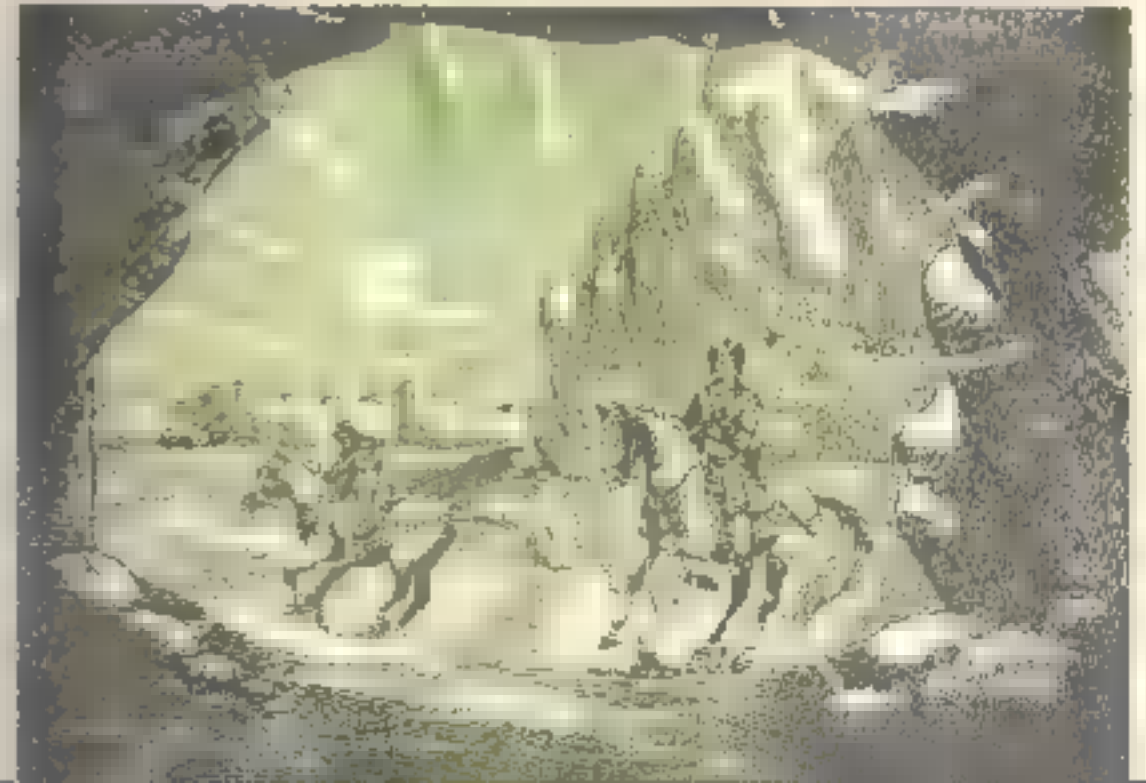
वरपरीक्षा

अवंतीचा राजकन्या अत्यंत हौशी, दिव्याशाही वरणाधन चालू होते. राजाने एक वरपरीक्षा ठेवली. त्यासाठी फक्त तीन देशांच्या राजकुमारांकडे इतोंकारवी निमंत्रणे पाठविता.

राजकुमार अवंतीचा राजा त्यांना कुत्री बाधून जागी घेऊन म्हणाला—“ही कुत्री म्हणजे वरपरीक्षेत हारलेले राजकुमार आहेत. पुर्वेपासू इंगार आहे. त्याच्या गुह्यत प्रवेश करून बायले, डीच परीक्षा आते.”

ते एकत्यावर निघापैकी त्या वरपरीक्षेत न घेण्याचे ठरविले आणि घरो निघाला. असेल दापे इंगारच्या निघाले. ते गुह्यतवळ पावले असतील तेथेही रवाना पुढेपुढे कुत्र्याचे मुकावे पेशू इतों दोघापैकी एकाने आपला घोडा मागे बळविला आणि निघून गेला.

उरलेल्या राजकुमाराने साहस प्रवेश केला. राजकन्या स्वतः त्याला मामोरी घाली. त्याच्या गळ्यात बळविले.

म्हातारीचा त्या बोलण्यावर विश्वास बसला. म्हणाली—“मी तुला आईसाखी आहे! एवढी मदत करू शकणार नाही का?” असे म्हणत म्हातारीने किल्ल्या घेतली.

“तारू पिऊन येईल तो, आणि मारील तुम्हाला, म्हणून बरोबर नातवाला घेऊन जा वारं!” म्हणाली.

ती विचार म्हातारीच्या मनात त्या आधीच होता. लक्ष्मीच्या तोंडून तेच वाक्य बाहेर पडले. म्हणून तिच्या किती आनंद झाला. ती घेऊन लक्ष्मीच्या घरो निघाली. मध्यरात्र उन्हापर्यंत लक्ष्मीचा नथरा यंतो कसाळा? योग जमून आला आहे! सर्वे घर साफ करून घेईल, असा विचार करून म्हातारी कुलूप काढून नातवाबरोबर घरात शिरली. हाताला आले सामान घेऊन दोन गाडाडी बांधली. नंतर दोघे मागच्या जायचे ठरवून, गाडाही घेऊन निघाली. निघालांना बाहेरचे दार उघडून ठेवले.

घाबरून गेली. बाहेर असलेल्याच्या हातात दिवे आणि काठ्या होत्या. त्यांना पाहून म्हातारी मागच्या दाराने पळायला निघाली तर तेथेलेलील दहाजण उभे होते.

“आज इतक्या विवसानंतर तुमचो चोरो लयाही बाहेर पडली, बाजी! तुम्हाला पळायला नाही, गुपचुप कंद व्हायला तयार व्हा, दापे” म्हणाला.

मार जायला लागणार ओळखून म्हातारी व तिचा नातू मानाखाही करून उभे राहले. सर्वे लोक म्हातारीला घेऊन तिच्या घरो. मध्यंतरी लक्ष्मीने घरासुळे सर्वे सामान आणून सोलीत ठेवले होते. ती नवे चोरीचा माल होता, मालत्या सर्वे लोकांनी आपापला चोरी गेलला मान ओळखला. लक्ष्मीला तिची चोरीला गेलली भांडी पातेली मिळाली.

म्हातारीला व तिच्या नातवाला पोलीस अटक करून घेऊन गेले. नवीनी लक्ष्मीच्या चानुर्यांनी लूप बळविली केली.

सचोटी व इमान

एका जमिनदारकडे महादू नावाचा एक माळी आणि कुण्या नावाचा धरमाम कारणात नोकर होता. दोघे सध्या एकाच पेठेी कामाला लागले. परंतु दोघांचे परस्परान्ती थोडेदेखील पटत नसे.

एका जमिनदार कुण्याला बरोबर घेतून फिरत फिरत आपल्या भळघात आला. त्या वेळी महादू शाबाना पाणी लावीत होता. जमिनदार काही वेळ महादू लाडाला पाणी लावण्याचे काम बोट करीत असल्याचे समाधान त्याच्या चेहऱ्यावर दिसले. निघून गेला. कुणामुद्धा त्याच्याबरोबर निघून गेला. दोघे उभे होते तेथे महादूला काहीतरी चकाकत असल्याचा भास झाला. जवळ जाऊन त्याने पाहिले तर तो जमिनदाराची हिऱ्याची अंगठी होती.

“चकून पडली असेल! ही मलाच मिळाली म्हणून वर माल, ती त्या कुण्याच्या

हानाल पडली असती काय माल असत, मागावला काय का? महादूने विचार केला.

इतक्यात त्याला वरालांची गोष्ट सुचली. आजूबाजूला पाहिले आणि चटविशी जमठी कवरला खोचून ठेवली आणि सर्वे जस संपल्यावर कुण्याच्या गोळीच्या बाजूला गेला.

महादूला पाहिजे होते तेथे कुण्याच्या खोलीचे दार सदास उपडे होते. त्याने वर वाकून पाहिले. कुण्या अडून झोपलेला नव्हता, आपली पेटी उघडून काहीतरी शोचीत होता. शेवटी पेटीतून काहीतरी त्याने काढून घेतले आणि मुठीत ठेवून पेटी बंद करून बाहेर येऊ लागला.

महादू बघतूला आड उभा राहिला आणि कुण्याला बाहेर जाऊ देऊन मांजराच्या पावळाने खोलीत गेला. त्याने पेटी

उघडून अंगठी पेटीत खाली ठेवून दिवो आणि बाहेर आला.

तेव्हा त्याला इतर गोष्टी सुचू लागल्या. तो विचार करू लागला. मध्यरात्रीच्या वेळेला कुण्या कोठे वर बाहेर निघाला असता? त्याने मुठीत काय ठेवले असावे? तो वेळ न थांबता पावले टाकीत कुण्याच्या पाठापाठ गेला.

कुणाने मळघात जाऊन तेथे बालव्याच्या एका डोळ्या काहीतरी लपवून ठेवले. सामान्यपणे महादू दररोज त्याच्या जाई तेव्हा डोळ्यात कपडे ठेवून असे त्या कुणाने काय वर असेल. पहावे असे साहजिकच महादूला वाटत. कुण्या परत निघून गेल्यावर महादू त्या डोळ्याकडे गेला. परंतु इतक्यात त्याच्या डोक्याला जोराने कसका तरी नार आणि तो बंशूड होऊन खाली पडला.

तो शुद्धीवर आला तेव्हा तो आपल्या खोलीत पोचलेला होता. कुणानेच आपल्याला पाठीमागून पाहून मारले असेल व उजाडल्यावर त्याच्या समाचाराला जाण्याचे त्याने मनाशी ठरविले.

दुसऱ्या दिवशी जमिनदाराने आपल्या दोघां नोकरांना बोलावून घेतले व विचारले—“माझ्या मनुष्यातली सोन्याची साखळी

कोणीतरी उडवलेली दिसते आहे. ती काय तुमच्या दोघांशिवाय इतरांचे कोणाचे असणे शक्य नाही. बोला कोणी घेतली आहे ती, नाहीतर दोघांची चामडी कोळविनो.”

ते ऐवून महादू चकित झाला. अंगठी हरविली होती आणि जमिनदार सोन्याची साखळी गेली म्हणतो आहे, हे काय? परंतु कुणामात्र तिःतकोचपणे म्हणाला—“बोर महादू आहे, मालक! तो मळघात रात्री काहीतरी लपवून ठेवून असतां मी पाहिले त्याला. पाहिजे तर दाखवितो.” असे म्हणत तो जमिनदाराबरोबर त्या भाडा- गेला.

परंतु दोन्हीत म्हणून चांचपडून कुण्याने पाहिले व म्हणाला—“इकडेच तर लपवून ठेवली होती? कोठे गेली?”

कुण्याची लयाडी कळली. आपल्यावर चोरीचा आज आपण्यासाठी जमिनदारगचा मांसळी या लयाडान या क्षणाच्या दोन्हीत लपविली होती तर! परंतु कुण्याला तरी कुमराच चोर म्हणून पाठीमागून येऊन आपल्या दोस्यात मारून ती सायली काल घेऊन गेला!

महादूला कुण्याला भयंकर राग आला. तो जमिनदाराला म्हणाला—“माखळी खोरणाचा चोर कोण? मला मूळान अंगडी हरवल्याचे आपल्याला माहीत नाही वाटते. दोन्ही कुण्यानेच उडविल्या आहेत. असे माझ्यावरचिर या जरा!” असे म्हणत जमिनदाराला कुण्याच्या खांद्यात घेऊन गेला. पेटी उचलून पाहिली. परंतु तीत अंगडी नव्हती. “पेटीतच तर ठेवली होती. काय सांगी म्हणाऱ्याची?” मना-तल्या मनात महादू बडबडला.

हात काहीत दाखवीत म्हणाला—“ही मला माखळी आणि ही हिच्याची अंगडी!”

दोघां नोकरांची तोंडे उघडली. असे माना खाली करून उभे राहिले.

‘तुमची दोघांची परोला घेण्यासाठी हे नाटक केले. माझी मांखळी आणि अंगडी तुमच्यापैकी एकेकाच्या दृष्टीत पडेल अशी मीन टाकली ती आपण कोण देतो हे मी पाहणार होतो. तुम्ही चोरल्या नाहीत. हे खरे; परंतु तुम्ही त्यांच्या महाय्यान परम्परांना चोर ठरविण्याचा आणि आपल्यावर माझा चिन्हास जास्त बसवून प्रयत्न करून पाहिलात. तुमच्यात अंगडी असू शकेल, परंतु तुमचे परम्परांशी धर म्हणून मला तुमच्यामुळे विनाकारण नफा सहन करणे आपल्याची शक्यता आहे. वर तर जा, आपापल्या धरो!’ जमिनदार म्हणाला.

माना खाली घालून दोघे नेथून निघून गेले.

रवारीचे पडे

एका गावी विद्यानाथ नावाचा एक पंडित विद्वान एक गुरुकुल चालवीत असत. त्या गुरुकुलाची व्याप्ती म्हणून १२ दूरच्या प्रांतातून विद्यार्थी विद्याभ्यासासाठी येत येत असत.

विद्यानाथाचा पहिला बहुरूपी बापा सायबाच धोर विद्वान निघाला नाचाला साजेल असेच पंडित्य संपादन केले. आपल्या मागे आपल्या कुळाचा गुरुकुलाचा भार सोपविण्याचे ठरवून विद्यानाथ मुलाला म्हणाले—“बाळा बहुरूपी, तुला विद्याभ्यास संपला. आता तू लोकव्यवहार व लोकज्ञान प्राप्त करून घेणे आवश्यक आहे. जगाची रीत, लोकव्यवहार कुळाचा मोष्टीचे ज्ञान व अनुभव झाल्याशिवाय केवळ पुस्तकी विद्या कामाची नाही. त्या शिवाय तू आपल्या विद्याव्यांता जेव्हा शिकविण्यात पुर्ण यशस्वी होऊ शकणार

नाहोस. म्हणून तू काही दिवस देवाटनाला जाऊन ये.”

पित्याची मानून बहुरूपी देवा- निघाला गावागांव पायी फिरत लोक आगले जीवित घालवितात प्रत्यक्ष पहात, पुस्तकात त्याने कधी न पाचलेल्या गोष्टींची माहीती करून घेतली.

एका गावात पिल्लदार शरीररयष्टी असलेले तरुण पडिल्याने एका अजानत दुबळ्या माणसाची पादपूजा करून “महाबळी की जय!” त्याचा सत्कार करीत होते. त्याला त्या माणसे गूढ कळले नाही, म्हणून त्याने चवकशी करून पाहिली तेव्हा त्याला कळली ती गोष्ट अशी:

फार पूर्वी त्या गावान कोणो महाबळी नावाचा माणूस रहात असे. त्याने, त्या गावावर आलेल्या अनेक संकटांतून गाव- कन्यांना वाचविले होते. रातटी व्यापदे

गावात फार शिरत महाबली एकदिवाने
स्यांना ठार करी. जमाच एकदां दुर्मुख
नावाचा एक राक्षस त्या गावातच तळ
तर पंचक्रोशीतील गावातल्या लोकांना त्रास
देऊ लागला. महाबलीने महाकालीची पुजा
केली आणि दुर्मुखाशी धोर युद्ध करून
त्याला ठार केले. म्हणून महाबली त्या
गावच्या गावकऱ्यांच्या व जवळपासच्या
इतर गावांतील लोकांच्या आदरास पात्र
ठरला. सर्व त्याला एक आदर्श वीर देव-
पुरुषच मानून त्याची पादपूजा करू लागले.
त्याने दुर्मुखाचा ज्या दिवशी वध केला त्या
दिपसाला एक पर्वेदिन म्हणून गावकरी
माजरा करू लागले. त्या दिवशी गावकरी
महाबलीची पादपूजा करीत महाबलीने

इहलोकाची यात्रा संपवून पाप्मीनी परलोक
केले. त्याचा अनेक शतके होऊन गेले. परंतु
त्या दिवशी महाबलीच्या वराजांची पादपूजा
वाहू पाहिली.

पूर्वजांच्या धोर गुणांवरून त्याच्या
वराजांची आराधना होत असलेली बृह-
स्पतीने अनेक ठिकाणी पाहिली. तर
याविषय एक घटना देखील त्याने पाहिली.

तो त्या गावच्या एका श्रीमंताच्या घरी
इतरला होता. विद्यानाथाचा मुलगा म्हणून
देवभर, जिरो जिरो तो गेला, तिथे त्याचा
स्वयं आदरमत्कार होत असे. कारण
विद्यानाथाची म्हाली देवभर पसरवलेली
होती. अर्थातच त्या श्रीमंताने बृहस्पतीचा
अनिर्घमत्कार फार नावला केला.

सायान एका दरवारी कवींची निवड व्हायची
आहे. आपल्या सारख्या विद्वानासमोर हो
निवड होणार आहे, हे आमचे केवडे मोठे
माध्य. नसे आपण त्यावेळी जवळून
राहण्याची कृपा करावी."

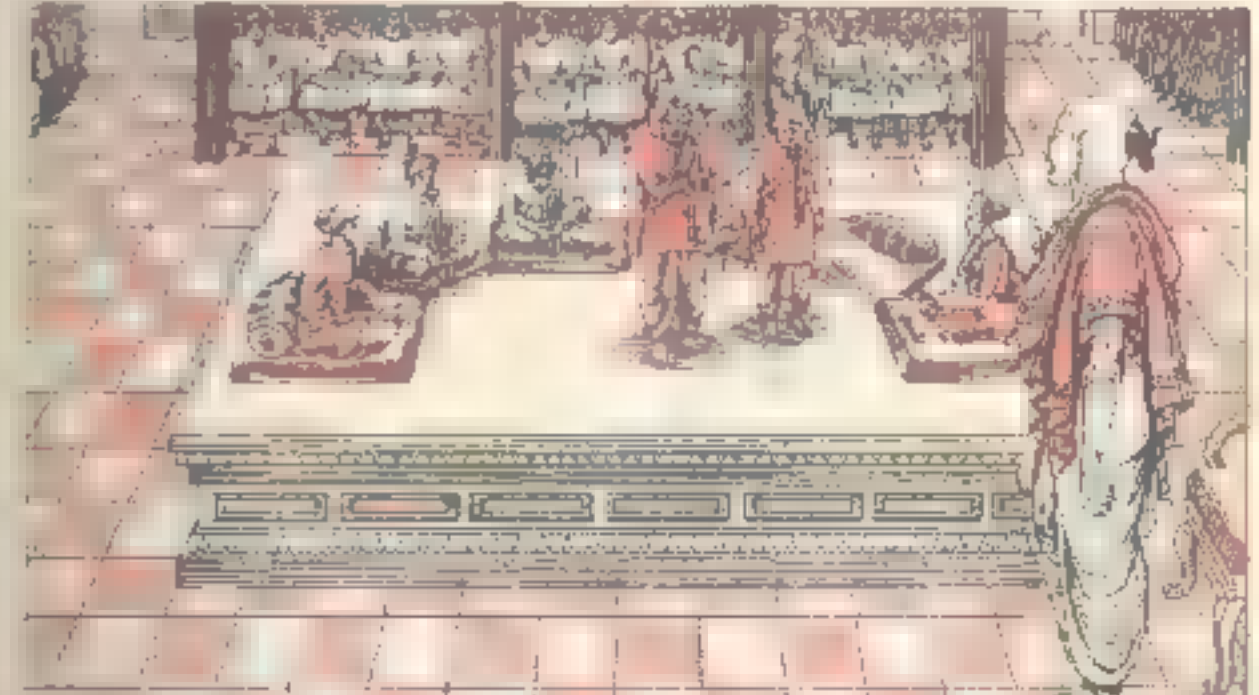
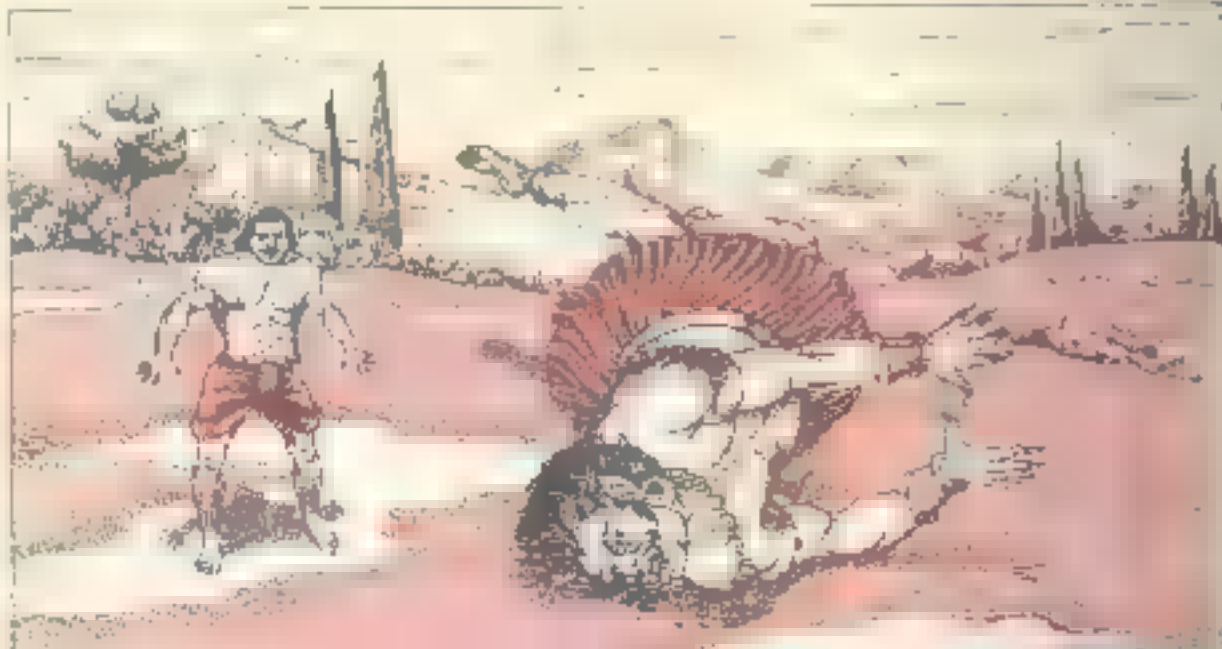
दरवारी कवींच्या पदासाठी महा उभेद-
वार होते. त्यांपैकी कायच आशु-
कविता करणारे होते. त्यातल्या एकाने
म्हणून रचलेली तीन नाव्य बरोबर आणली
होती. त्या कवीकडे पाहून श्रीमंत म्हणाले -
"३ अथवा आहम, होयना?"

त्यान होकारार्थी नमन दाखविले.

अथवा अथवा... ३ विधान पात्र
महाकाव्य रचलेली पाहिले होताना, दरवारी

कवींचे पद मिळवायला!" असे सांगून
श्रीमंताने दुसऱ्याला दरवारी कवी म्हणून
नेमणूक केली.

बृहस्पती दरवारी कवींची ही विचित्र
निवड पाहून चकित झाले व त्याने
विचारले - "काय हो! त्याचे नाव अंवर
आहे का? त्याच्यात कोणती लणीव
होती?" तेव्हा त्याला कळले की अंवर
हे माणसाचे नाव नव्हते, जातीचे
होते. आपण आकाशातून सरळ खाली
उतराय असे सांगून त्या जातीच्या लोकांनी
नेमणूक रचलेल्या जातीला लावून घेतले.
विद्यानाथाचा अधिपार फक्त आपल्या-
चाच आहे, इतरांनी शारीरिक श्रम करावे
असे म्हणण होते. त्या साठी त्यांनी

राजाची समती मिळविशी आणि आपल्या जागीला इतर सर्वांनी पूज्य मानावे असे मागितले; काही जातींच्या लोकांना त्यांनी असुपुष्य म्हणून जाहीर केले; प्रजेची नावा तऱ्हेने पिळवणूक केली काही लोकांच्यावर राज्यात पुष्कळ बदल झाले. प्रजेचेच राज्य सुरू झाले. तेव्हापासून अन्तर जातींवर अनेक कथने आली आतांच्या अन्तरांमध्ये ती अद्भुत मुलीच राहिली नाही. परंतु त्यांना पुरवजांनी केलेल्या पक्षाचे फळ मोगावे लागत होते.

बृहस्पतीने एक वर्षभर देवादेवते केले असलेले पुरी परत आला योग्यतेने लोकांना पुष्कळच आनंद झाले. तांचे त्यांच्या वडिलांनी केलेल्या गुहकुलाचा कुलपती झाला.

एकदा तो आपल्या शिष्यांना नगरीच्या भवतीची माग असाती खारीने संतुलनाच्या जे अत्यात्म्य सहाय्य केले त्याची वात्सल्यपूर्ण करून रामाने तिच्या अंगावर प्रमाने हात फिरविला

तेव्हा रामाच्या बालकांना त्यांनी मिळालेला पोटोवर उभारल्या. त्या आजपंत तिच्या वंशजांच्या अंगावर कायम अन्त्याचे मागितले. तेव्हा त्याच्या शिष्याने एक शक्ती काढली म्हणाला— 'गुरुवर्य! प्राण्यांच्या देहाची रचना व रक्षण्य वारे ज्या गोष्टी जन्मजात असतात त्याच वज्रपरपरागत चान्द राहतात परंतु कुत्रिम गोष्टी कशा परपरागत होऊ शकतील? आमच्या वडिलांना लहानपणी मिळालेल्या मांडी शक्ती आणि तिचा वण आजपंत काढला परंतु ती भ्रष्टा भावनांपैकी एकापाही भावना नाही!

बृहस्पतीने एकदा म्हणाला— मी सांगितले त्यातला मतितार्थ तो नाही. सारीच्या पाठीवरच्या शूना वर स्पष्ट दिसतात, परंतु मानवाच्या जातीत दिसणाऱ्या शूना कायम होऊन जातात. अनेक मागून त्याने प्रत्यक्ष पाहिलेली महा-वर्णांची पादपूजा आणि मदर्यांची गोष्ट मागितली.

हेवा

एकदा गावात रामू आणि श्याम या दोन जेतकरी रहात होते. श्याम गरीब जेतकरी होता आणि रामू सधन जेतकरी.

एकदा श्यामने आपल्या शेतात मुरण लावली. १० वर्षी मुरण मोठमोठे झाले. तो त्यांना हुतीच नगना त्याने एक कादा राजांना नेऊन दिला. तो पाहून राजाने प्रसन्न होऊन श्यामला सगळे पैसे दिले.

हे एकदा रामूला वाटेला त्याने विचार केला. हुतीसारख्या मुरणाचा राजाकडून इतके मोठे मिळाले तर कादा नेऊन नजराणा म्हणून दिला तर केवढे बक्षिस मिळेल. विचार करून एक हुतीच विकत राजांना दिला.

"याला इतक्या दनात" राजाने भडवाला विचारले.

"हुतीचा नजराणा लावून वेष्ट्यांना दनाय म्हणून पैसे काढायचे? मुरणाचा कादा देऊन निरोप द्यावा!" राजाने म्हणाला.

राजाने श्यामने आणून दिलेला मुरणाचा कादा देऊन रामूला निरोप दिला.

Full screen

127

42

168

झोप उडाली!

महादू नावाच्या घरगड्याला ताही म्हणतां म्हणतां एक मुलगा झाला. त्यान त्याचे खाल सोमू आणि त्याला खूप आवत वाढविले. सोमू मोठा होऊ लागला वसतसा बापाला कामाला करू लागला.

परंतु सोमूला एक वाईट संवय लागली होती. तो स्वतःला उभे निघाली तरी घोरत पडून असे. झोपून उठल्याबरोबर बापासाठी सतावर त्याहरी थेंऊन त्यालाच जावे लागे. मग तो काम करी.

आपला मुलगा आपल्या बरोबरीने काम करतां म्हणून महादूला किली आनंद होई? परंतु उजाडताच त उठणाऱ्याला कोण घगडी म्हणून काय देईल याचो काळजी देखील त्याला वाटे. आपल्या मागे मुलाने केले होईल? म्हणून मुलाने उजाडताच उठावे म्हणून त्याने खूप प्रयत्न करून पाहिले. परंतु सर्व फुकट गेले. सोमू

बापाच्या शब्दाला मान देई. परंतु पहाटे उठण्याची गोष्ट त्याला झाली नाही. महादूसमोर मुलाची ही संवय कशी सोडायची हा एक मोठा उभा रात्रिला. आपण रावदिवस इतके कोवाडकण्ट करीत आहां आणि तरीमुडा एक रुपडीसिंवाले उभा नाही आपण निवतं अमु तोंपर्यंत मुलाचे पोट भांगळ, परंतु गुढे? त्याने आपल्या पायावर उभे रात्रिनेच पाहिले त्याशिवाय कसे? हालवाय हालत्या विवाय हांके चालणार नाही. सोमूने आपली ही झोप सोडली नाही तर सारे आयुष्य त्याला कष्टच सोसावे लागतील! महादू आपल्या मतानली ही गोष्ट आपल्या गेहुण्याला नेहमी सांगे.

एकदा महादूला घल्याने सांगितलेल्या कामासाठी बाहेर गांवी जावे लागले. म्हणून त्याने मुलाला आपल्या गेहुण्याकडे नेऊन

उबत घालून घडपयत मुलाला तभाळाथला सांगितले.

सोमू आपल्या मामाच्या घरी राहू लागला त्याच्या तिसऱ्या दिवशी मामाच्या घरात पहाट एक चोरी झाली. उजाडताच सोमूचा मामा व मामी कामाला निघून गेली. सोमू एकाटाच घरात असताना ही चोरी झाली.

“पहाटे तू घरात तुला कळल्या- शिवाय ही चोरी कशी असण रे? तूच ही चोरी केली असावीस!” मामा सोमूला म्हणाला झालाचान्य लोकमुडा म्हणाने ही सोमूने चोरी केली असावी दुसरा कोण चोरी करणार?

त्याला एक माहोत नमण्याच आणि ती सोपून असण्याने सोमूने किती रात्रिनेच माहोत करी करून पोट भरतारा इतके एकाचनेत सोपली. या गोष्टीवर कोणाचा विचारच नसेल.

चोर म्हणवून घेतल्यापासून काय केव्हा करत येतो अशी पाहण्याकळे आपण

सर्वे केव्हा सांगून टाकतां सोमूला वाट लागले. नंतर महादू आला. मुन्दावर चोरीचा आठ आल्याबद्दल महादूला फार राग आला तो गेहुण्याकडे भाडल्या की, मुलाला ती वाईट संवय नाही आणि त्याला घरी बोलावून घेऊन गेला.

महादू म्हणाला ते त्याच्या गेहुण्याने गुपचूप ऐकून घेतले.

परंतु दुसऱ्या दिवशी महादू उठला तेव्हा सोमूमुडा उठून उभा राहिला. महादूला नाख्खर्यच वाटले. त्याने विचार केला. तर मग आपल्या गेहुण्याने ही चोरीची गोष्ट मुलाची ही वाईट संवय घालविण्यासाठीच तर केले तसेल! आपण विली प्रयत्न करून पाहणारा, परंतु त्याची ही घालवू शकली नाही. परंतु गेहुण्याने मिळविले. आभार मानले.

“हे पहा, महादू अण्णा! या लहानपणा गोष्टी करतां हे नाटक कराय लागले लहानपणी केले म्हणून भांगले, गुढे नमते जमले!” गेहुणा म्हणाला

पोपटपंची

एक गाँधी जी श्रमस्त न्यायालय था
 रहान अमे. जिन्का फा. नान हीनो
 दुसर नतीषी अवकाश नकते. वो मापन्य
 नालीला कश्क. जिम्सीन बागवतीत अमे
 नालीला माग्यो बागवती लायी लगयत.
 म्हणा, तिम गरवदिश जाकुन वसवयल्य
 मुलीवरीवर खळता कामा नये. त्या वलीनी
 खळयल्या तातोकाड वज नये ! म्हणुन नावाला
 थर म्हणजे एक कोडवाडा वाटे अजयत.

धरति भाजति एक वायव पाळला हाता
त्याच्याशिवाय निळा कोणासो सोडव
नव्हतो. अगल्या बराबरच्या बाजारच्या
मुरींना अल्लांना व आमदार मानतावा
व बागडनांना पाहुन निळा म्हानारीच
फार राग येई. परंतु म्हानारीपसोच विची
तोड उबडायची छाती लव्हनी ती पोडल
जोभव नमत्यामारखी गहू कायलो आणि
जयदी गरीब भोळ्या मुत्तासमखी वाय

नागफनी, जणफली तिला फली कळतच
नाही. ~~कळतच~~ घनान नसे ~~कळत~~ मास
तिला. ~~कळतच~~ वण उत्साह ~~कळत~~ व नी
बदलड ही प्रतापनी मजक ~~कळत~~ नाही.

नातीच्या बांदी ॥ वायव्य कित्यं रुदां
एकदा ॥ मेघ म्हणू लागला एकदां तो
पोषण म्हणारी भगत अनेकना एकदम
म्हणाला—“तो म्हणारी मरत का नाही !”

जें एकूंत गृहवासी धक्कन जाल्लो. राज-
द्विषम पिऊन्यात सह्याय्या वाक्यात हा
दृश्यणा कोळून आयला. तिला कळना
कारण तिची नाह मुकोव आहे असे
महाजारीका गराव असे. आपल्या शिवाय
नानीला आहे कोण कसात? केवळ विचार
मदत धक्कन विचार गेले शक्यच नव्हें
आणि तिला सोळता कोटि येते आहे!

एवम् एव महाभारतस्य च न तत्र
एकं संज्ञायैव महाभारते नान्यं अर्थो

संस्थान के अध्यक्ष श्री. जयशंकर प्रसाद झा, अध्यक्ष
समिति श्री. जयशंकर प्रसाद झा, अध्यक्ष
समिति श्री. जयशंकर प्रसाद झा, अध्यक्ष

ये संन्यासो वेदादि विद्वानां लक्षण-
संज्ञा यथावेद्यं तस्य आश्रयः सो विद्वान्स्या-
त्संन्यासीत्यर्थः । एतत्तु द्वितीयं ते तत्त्व-
साक्षात्तया तादात्म्यं गृह्यन्तु न च संन्यासो
मात्रकीर्णः अस्ति इत्येवमेषां संन्यासा-
पुष्टपुष्टतया स्नाताराचो मायया मान आश्रयः ।

[illegible]

ते काही तेवढे कडील नाही. आमचा
पोपट नावाले तेच बोललो. नाईलाज चुकत-
नावा अग्राध्यक्ष यात नाही. पाहिजे तर
आमच्या पोपटाना. तुमच्या पोपटाकरीता
चार आठ दिवस ठेवून पहा. त्याच्याजवळ
तुमचा पोपट चांगला आढावला दिसेल.
आतंजीवदाजी मुचयिले

महातारौ त्वे त्याप्रमाणं गङ्गोत्पत्त्या
पाण्डाला आपत्त्या पाण्डवराश्वर क्षिण्णत्वात्
द्वयं त्रिषा मांस्ते श्रेष्ठं दण्ड्याध्वजं
उताग्न्यासारं वाटलं

परन्तु त्रैलोक्याल मित्रा पीण्ड नव्या
 "पीण्डाला जलज आलेका पाहुन बोले वडास्न
 तारु न्यागला- "ही पहातागी भग्न का
 नाहो ॥"

तथाच आम्ही वृक्षांचा शोध करणाला-
'तथास्तु'.

महाभारतच्यो सधोपल्ला भाग लागल्या-
 मागव्य झाला. तिमं विजरा उग्रदुत दोन्ही
 गंधर्वांना सोडून देत म्हणाले— मर्या, तू
 मातल तिथून ।

दोघांची फसवणूक

एका गावात रामनाथ व सोमनाथ नावाचे दोघे नशार्थीज होते. दोघांना मत्स्या मूर्ती होत्या. होघांनी त्तरान राहणाऱ्या उद्याधिपाण्या मत्स्या म्मिळासाठी इयत्त मूक केला. त्यांनी मूकताच नादाच्या एका गध्वस्काकरवी परस्पर संयुक्त त्या गोष्टीचा उल्लेख न करता त्या स्वताधिपती नवजगां मूक केली हिताकरिता व इतर लोकांसाठी म्हणून त्या गध्वस्कांना प्रत्येकी पाच हजार रुपये दिले.

दीधाना काही दिवस गुरुनाथ भटनगर नाई नयकणी करता त्यांना को गुरनाथने
भद्रालया त्याच नशर्छीना पुढारी भाग्य्या मुलींच दहा शब्दा द्वाद विषय वजन
पुत्रान टाकले.

दोपे गुह्यायाया जाऊन पाठने म विचाराने- 'ही काय मजकरी' " " केवळ सान्यास
 स्तुणाला- " मला असे भय माहीत नाही, असे मनाचे कल्ले: या पुरात पुढी जगणे
 होते म्हणून? गुह्या शयाच्या नास असे मला माहीत पडला कधी असा हे मला
 असा असा मजकरी नाही आहे ही "

देवान्ना अनुग्रह

रंगा एक चोर चंदी कराचला
निषण्णापूर्वी सांभंदवराच्या
आऊन माग बी,
काम निविघ्नपणे पार पडले तर
अनुग्रहानेच मःनल
बामस्त कधी विघ्न आले नाही.

परंतु एकदा गंगा धीमंताच्या घरी
चोरो कंगायला गला असता एकदला भेला
धीमंतात आपल्या नाकराकरवी त्या
चांगला घुस बळवून मांडून दिले देखा-
पासून रगाचा त्या देवावरचा विद्वेष
गला. तो देवज्ञान जाऊन देवाला म्हणाला-
'हे. माणसमादेवा! तुज्यावर विसरून
राहल्याबद्दल मला आज धाग्याने मिळाली
मिळाली' असे रगातून व्यसून तो निघून
गला.

स्वाध्यायः दिवसो मूकः यत्नः आपत्त्या विद्या-
मयेन तदा गाथा आसा ज्वलन्तस्य तदा

लोकांनी यत्कृतं त्या साधूषी श्रेष्ठः । तवतो-
 पूर्वमेव क्षयः ॥ १॥ रंगानी भगती ॥
 साधूचर ॥ २॥ तौ चोरी करायला
 निघण्यापूर्वी सोमश्वराज्या देवळात ॥ ३॥
 ॥ ४॥ त्या साधूकडे जाऊन म्हणू लागला-
 'कृपा ! मला माझ्या कर्मात ॥ ५॥
 करण्याचा अंतर्गत करा !'

“ठीक था तसेच होईल ! जा !
तो साधू म्हणत असे.

एक दिवस रात्री तो साधू शेजारच्या गावाला एका सावकाराच्या घरी पूजेसाठी आणार असल्याचे शब्दाला कळले. तो साधूच्या गावाला तिथल्यापूर्वी रंगान साधूकडे जाऊन शायते दशम्वी हेण्याचा आशीर्वाद मिळविला.

रंगाने त्या रात्री ज्या मावकराच्या घरी साधू पूजेला जाणार होता त्याच मावकराच्या घरी जेव्हा करव्याचे ठरवले

रंग निषाया होता. तब लग्न करिवा व्या
मावकायावा धरात शिरका नेव्हा धरातली
माणसे द्यात शोणन घोरत पडली होती.
माधूचो शिष्यभंडारी देव्हान्याच्या खांदी-
ममोर पडून होता. खांदीचि दार उघड
होते.

रंगा सबल देहा-धा-धा खंडीतन
 धिक्का. मान खेटी नो मान एक पाँच
 पाँचो पाँच समीर सकल मृगान्या-
 "मकरा! तु लाल इच्छे रंगार आरंग है
 मदी दिव्य इष्टीन कल्ले हीन. हे देवाय
 रसगन अहेत. हे धंडल तु नयन बिभुन
 सा!"

रंगारामा पञ्चमाश्वमेध जात्या साधुन दिव्यं
मादोऽप्यस्य व्याख्या साधुन कृतं भाष्यम्—
‘अथा! आश्वमेधं यन्ता इवशास्त्रे आह’

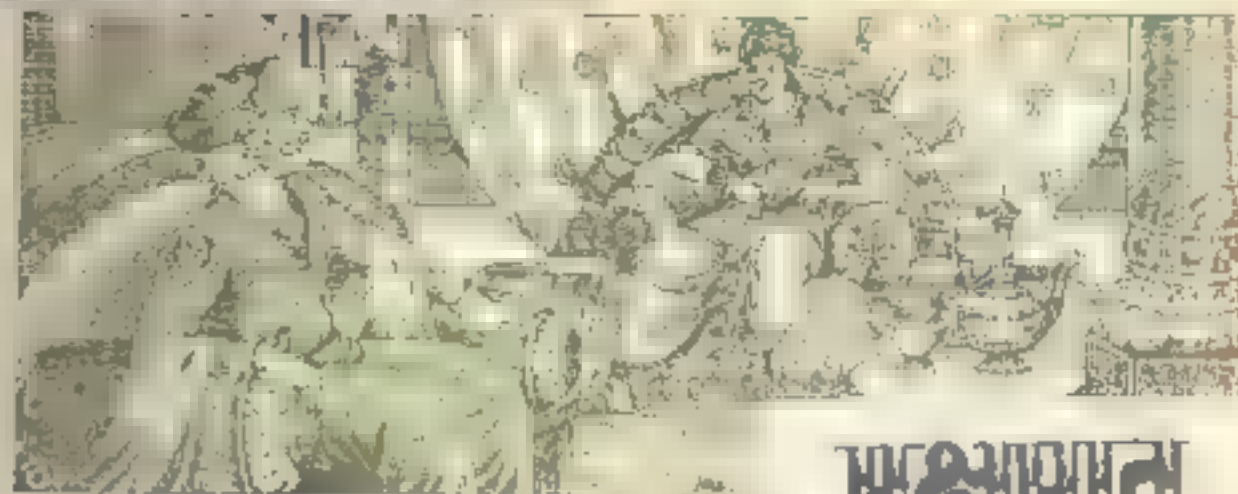
पश्यन् पत्नीं तौ समीक्षित्वा च। द्रष्टुं-
जितल शोभता य द्रष्टुं देवायै नृणां-
"तद्वा, मातुः शोभतां मातुः शोभतां-
मत्तां नृणां तद्वा नृणां नृणां-
मातुः नृणां तद्वा नृणां नृणां-
मातुः नृणां तद्वा नृणां नृणां-

दुःखान् विवर्तयन् साधून् शरणम् ।
नहं वेदान्तस्य ध्वजान् यत्नं भक्त्या न सत्यं
दासिनि दुःखमग्नौ प्रकल्पयेत् ।

उत्तामस्यैव उत्तामस्यैव मन्त्रायाम्
दोषे भोक्तुं विनाशं यत्नं यत्नं यत्नं
स्वास्व्यं ततो ज्ञेयं यत्ना ज्ञेयं विनाशं
नानां मन्त्रायाम् ततो ज्ञेयं यत्ना
मन्त्रायाम् मन्त्रायाम् यत्नं यत्नं
यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं
यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं
यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं
यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं
यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं यत्नं

[illegible]

पयः पयः यत वेदो नो ~~सामान्य~~
 'साचक्य' योक्तुं सूत्रात् । 'यत' पुन
 भवति यद्यपि वेदो नो । अथ सामान्यं यत्न
 विचारः तावत् 'यत्न' 'यत्न' 'यत्न'
 समस्तान् वेदो अथि पुनः विचारितव्य
 वेदो न सामान्यतया यत्न यत्न ।

W&A

पूर्वो विष्णुपुत्रः। गार्गीवरः अमरसिंहः
नव्यानां राजा राजा। म्यान्दा दीनः
मय्यां राजा। मोगा दीनसिंहः। अर्ण धाकदा
शरीरः। अमरसिंहः। वाग्व्याजः। योगसिंहः
गार्गी राजा। योगसिंहः। आपल्या वाग्व्याजः
म्यान्दा राजा। मोगा दीनः।

[illegible]

मेन (मनो) न्या पद वर कोणाला संमज्या-
 ल्याने बुद्धकलेन ज्ञाने विली श्रविष्य मयादन
 केले आहे. जाली सर्वज्ञा धेण्याचा प्रधान
 पाल प्रधान काळासमूह जालून आज
 आहे बुद्धकलेन समज्या होण्याच्या मेन-
 पाली संमज्या ! प्रधानाने समज्या दिव्या.

दीर्घ-ह मूलतः स्वच्छा. कारण बुद्ध-
विद्वत्त्वा स्वर्था ज्ञाना नर. शरीरिणु त्वान्

नवरात्रो हार्दिक है भाग्यो पर्वः शुभः
 गुरोर्भक्त भक्तो गुरुः शुभः यद्वाच्यं त्वयि
 द्वात्रिंशत् वर्षादिकं त्वयि त्वयि त्वयि त्वयि
 आम्नः शुभाय नमः कोटीं निषण्णाय नमः
 अम्नः नमः भावना यद्वाच्यं भवति
 कामा नमः आम्नः भवति नमः
 नमः नमः नमः नमः नमः नमः
 नमः नमः नमः नमः नमः नमः
 नमः नमः नमः नमः नमः नमः

नेत्रों का प्रकाश गहमाया—“प्रभा! ही एक
माखी खोपी गोष्ट आहे! शुद्ध तबकीय
दवाखी हीही!”

ननु राजानं वीरसिंहं युद्धकलेभ्यां स्वर्वा
भारतवर्षायां तथा शास्त्रां मेधावतीभ्यां
परास्पाटीं युद्धकलेभ्यां स्वर्वां राजधानीति
होमस्य अमुकशायि व त्वां वारिष्य त्या
नरुणाया भाग ध्यायन्त परवातनो निखेल
असे आहीर वरम्भान आये. विजयपुरत
सज्जविद्येनोत् सर्व शास्त्रान निष्णान अशो

मुधन्वा नावाना तरुण प्रसिद्ध होती. तो स्वधांत भाग घेणार हे त्याच्या समोर आपण हाण्यार हे ज्यांना माहीत होते तो तरुण मच्छी स्पर्धात भाग घ्यायला आलीच नाहीत. इतर जो कोणी स्पर्धेला आला त्यांना मुधन्वाने जिंकले. त्यानंतर शूरसिंहाला त्याचे हार सुरू झाली.

पहिल्या दिवशी दोघांचे मच्छीयुद्ध झाले त्यात नागा जिंकला नाही आणि सामना अनिर्णीतच राहिला.

दुसऱ्या दिवशी धनुर्विद्येची स्पर्धा होती. त्यात मुधन्वाने शूरसिंहाला महज जिंकले ते पाहून वीरसिंह भाबरला. परंतु प्रधानाने त्याला वीर देऊन सांगितले की, वीर मांडण्याचे काहीच कारण नाही. उद्याच्या विजयस्त्री शूरसिंहाच्या मल्लधार्याचे घाल घालील.

तिसऱ्या व शवटच्या दिवशी पद-युद्धाची स्पर्धा होती. इंदुयुद्ध ऐन रंगात आले असता मुधन्वाची तळवार तुटून पडली. शूरसिंहच जिंकला आपल्या

विरुद्ध मुधन्वाने ओळखले.

न्यायवृद्ध पण्डित असलेला वीरसिंह आपल्या बाबतीत न्यायोचित निवाडा देईल असे मुधन्वाला वाटले. त्याने त्याच्याकडे पाहिले. परंतु वीरसिंहाने त्याचा भाऊच जिंकल्याचा निर्णय दिला. तेना-पतीच्या पदावर नाच नमला जाणार या आनंदाने वीरसिंह नमन होऊन म्हणून त्याने मुधन्वाकडे पाहिलेही नाही.

निदान मचा आपल्या बाजूने न्याय झाले असे वाटून मुधन्वाने प्रधानाकडे आज्ञा पाठिले. मुधन्वाच्या नजरला मिष्टूच झाले.

आता त्याच रडत असे वाटून मुधन्वाने प्रक्षकाकडे पाहिले आपल्या महाराजाच्या भावाचा विषय म्हणजे आपलाच झाले असे मानून प्रजेने शूरसिंहाचा जयजयकार सुरू केला. मुधन्वाच्या बाबतीत त्याच झाला की अन्यथा याकडे प्रक्षकांपैकी कोणाचे लक्षच नव्हते.

हनुमान महालाकडे धावला तो पाचपण्यांचा होता त्याच्या नावावर व भितीवर अत्यद्भुत कोरीव चित्रं होती. काळोखातही पान्-मण्याच्या चकाकीने मझाल चकाकत होता. बागीजागी लाल पोळी असविलेली होती. त्यांचे लाल कांती पसरलेली होती.

त्या महालसमोर पत्तरेकरी नव्हते. पुर्वेचे सर्व कालिकादेवाच्यात चालू असलेला उत्सव महापला गेलेले होते. परंतु दाग-जवळ बाहेर निघालेले लाललाल टपोर डोळे असलेला व पाय असलेला एक भयंकर राक्षसी साप फिरत होता.

हनुमंताने सापाला व सापाने हनुमताला एकदमच पाहिले. साप फुत्कार

खोडीत फडा वर राहिला. त्याच्या नाका तोंडातून धूर व येत होत्या. हनुमताला गिलण्यासाठी तो साप तोंड पुढे सरकू लागला. हनुमान त्या सापाला ठार करण्यासाठी त्याच्यावर पाय ठेवणार इतक्यात महालाच्या वरच्या बाजूने फिरट्या आवाजात कोणत्या तरी स्त्रीचा आर्तनाद त्या ऐकू.

हनुमानाने लगेच अणिमा शक्तीचा प्रयोग करून सूक्ष्मरूप धारण केले आणि त्या राक्षसी सर्पाच्या तोंडावाटे त्याच्या पोटात शिरून ते फाडून त्याला ठार केले आणि महालात प्रवेश केला. महालात सर्वत्र अंधकार होता. मधूनमधून पोळी व पाचुमणी चकाकत होते. हनुमान तो

श्रीकाळी तुझ घडून आला माग चाळिका-
देवीच्या देवालयाला ॥ कोणाला पाठविले
आहेस? कुठे खेळ आता कुन्हाडीने उडविते,
पहा! छे! गळ दादूनच सेपट केला
पाहिले!" अस म्हणत कंटकीने तिच्या
गळरावा हात घातला ते भयंकर दृश्य
पहान उभे राहणे हनुमताला शक्यच
नव्हते तो विचार घेत घाल-
विण्यापेक्षा घटादिसी घुडले टाका-
यला तयार आला.

हनुमान आपली सेपटी वाडविली
आणि छिदकीतून आत सोडली आणि
कंटकी गळा शरण्याच्या उलट
कंटकीच्या गळघाला सेपटीचा
आणि कंटकी दूर ओढली जाऊन
जमिनीवर आदळली व जागच्या जागी
गार पाली.

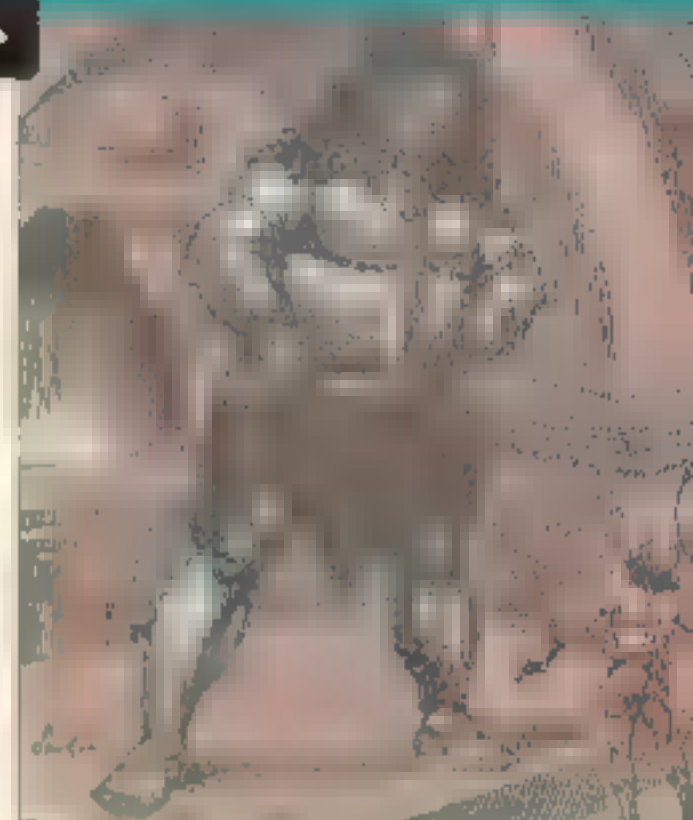
हनुमानाने शर फोडले आणि खोलीत
शिरला. त्याला पाहून चंद्रसेना भयचकित
झाली. परंतु हनुमानाने पुढे टेकून तिला
नम्रपणे नमस्कार केला, नंतर घोडक्यात
तिला सर्व गोष्टी सांगून मैरावणाचा वध
कसा करावयाचा ॥ तिला विचारले.

रामाचे नाव ऐकताच चंद्रसेना कंटकीने
दिलेले सर्व कष्ट व पोडा विसरली व
जवळ जाऊन म्हणाली—"हनुमंत! मी तुला
मैरावणाचा छेड आहे, त्याचे गुप्त

सांगते परंतु प्रथम तू एक वचन मला
दिले पाहिजेस. मैरावणाचा वध झालेला
आपल्या धन्याला तू भाव्याकड व न आले
पाहिजेस."

हनुमानाने तिला रामाच्या वळन कथांचे
वचन दिले चंद्रसेनेने मैरावणाचा वध
जेथे नुगधिन गुप्तस्थानी ठरला. रामाची
मागा रागित. हनुमंत सांगिते
वाढेर आला आ आनंदाने वदुषण
करून राम समजाने रामाच्या भसादल्या
ज्वालामुखीच्या पयःपाना वळन पांचला.
ते म्हणजे एक म्हणजे होणे त्याच्या
हनुमंताने
अग्निदेवतेचे त्याला नमस्कार
केला आणि त्या कमळात प्रवेश करून
त्याच्या देठातून सरकून मनरीच्या विलात
शिरला.

मनरीच्या विलातून भयंकर साशयाप
फुटकार सोडित होते भूते व पिशाचे हुंकारत
होते हनुमानाचे मोठघाने सिद्धांत केला
आणि त्या सापांना आणि पिशाचांना
मुष्टिप्रहार करून वाजूला सारले, नंतर
त्या भयंकर विलात शिरायला पुढे सर-
सावला इतर सर्व भूते पाहून पळून
गेली. परंतु पुढच्या उर्वेचे एक मोठे
बंडरे सळे आणि लालभडक डोळे होते.

ते पुढच्या दारावर हनुमानाची अडवून
त्याला गिलायला थिडट हास्य करीत
उभे होते.

"हनुमानाने त्यांना दगडावून विचारले-
"कोण रे तू? वाजूला होतोस की नाही?"

ते ऐकून ते भयंकर भूत म्हणून
म्हणाले-"मी वेताळ आहे; भूत प्रेत, व
पिशाचांचा नायक! पण तू कोण? इकडे
येऊ शकण्याची शक्ती असलेले दोघेच
आहेत-एक मैरावण; आणि तू मैरावण
नाहीस! तेव्हा तू दुसरा कोणी महाशक्ति-
शालीच असला पाहिजेस!"

हनुमान मोठघाने हंसून म्हणाला-"अरे
वेताळा! स्मरानात मोकळेपणाने हिडणाऱ्या

आतंनार फोडून ते म्हणत होते
धरच्या मजल्यावरून फटक्याचा
आवाज आणि त्या पाठापाठ एका स्त्रीचा
आतंस्वर त्याला ऐकू.

हनुमान जास्त वेळ न घालवित चंद्रसेना
ज्या खोलीत कैदेत होती त्या खोलीजवळ
धावत गेला खोलीच्या दाराला आतून
कडी लावलेली होती. हनुमानाने उच
जागी छिदकी होती तिच्यातून आत
डोकावून पाहिले. त्याच वेळी चंद्रसेना
पोडी शुद्धीवर आली होती आणि कंटकी
चावकाने तिला फटके मारीत होती-
"चांडाळणी! मूर्ख मैरावण आमच्या या
पाताळलंकेत स्पर्शजन्य किडपासार-

ओढून ये आणि त्यांना दातानी ~~काढून~~ टाक. 'हें चांगलें लक्षात ठेव. वर का?'

हनुमाने प्रगतीला समस्कार केला आणि भुंगें असलेली ती मंजूषा घेऊन वायु-वेगाने रामलक्ष्मण होते त्या जागी आला. ते दोघे अद्याप असक्य मंत्रावणांची मुद्र करीतच होते. हनुमंत सिहनाद करीत मंत्रावणांसमोर उतरला आणि हातातली रत्नमंजूषा हातांनी वर उचलून दाखवित म्हणाला- "हे पाताळ लंकेवरा! ही पहा, तुझे पंचप्राण संभाळून ठेवलेली रत्नमंजूषा. मी ही घेऊन आलो आहे. आतां तरी त्राया नोलाने रामलक्ष्मणांसमोर शंकुत त्यांना सरण जा."

अपण पंचप्राण ठेवलेली रत्नमंजूषा पाहून मंत्रावण ~~काढून~~ गेला. दोन दगडा- ~~काढून~~ सापडलेल्या पक्कीसारखी त्याची दशा आली तरी म्हात्ता सावरून तो म्हणाला- "तू फार मोठा पराक्रम धरी-धरच केलास रे! त्या पेंटीत माझ पंचप्राण आहेत. ही मंजूषा घेऊन आशीस रे! ~~आणि~~ रामलक्ष्मणांचे प्राण हरण करण्यास समर्थ आहेत. लक्षात ~~काढून~~ रे' ती पेंटी काढल्यानंतर ते तुला चाकतील आणि तुज शरीर काळकुट विधाने भक्त रावतात आणि तुला उभा ~~काढून~~ भयम करतील. तू तुमच्या तिघांच्या मुसूळ्याच ~~काढून~~ घ्या. बाव बोलावून घेऊन आला आहेस. तुला स्वताच्या जिवाची फिकीर असेल तर मजकूर ती पेंटी खाली ठेव."

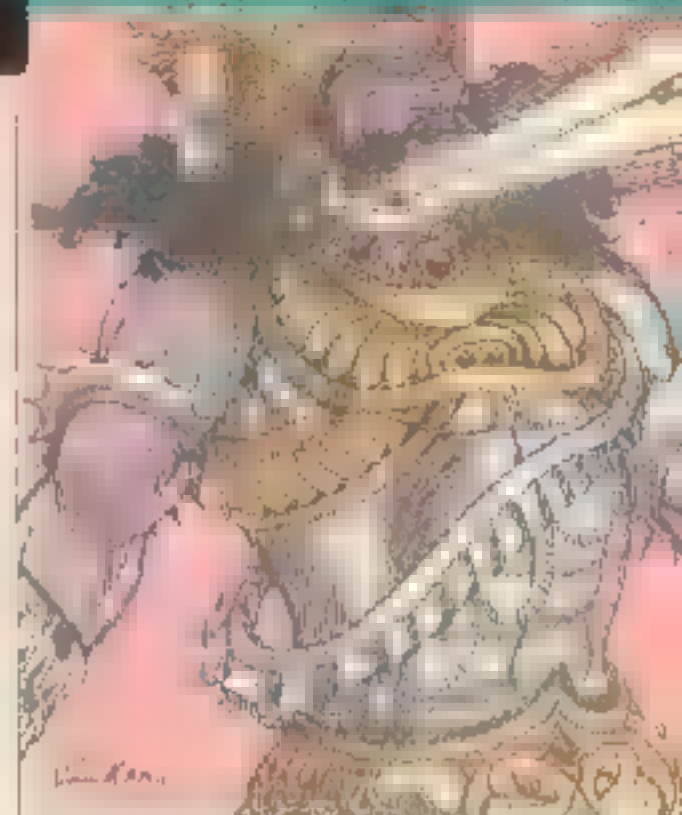
हनुमान ते ऐकून मोठ्याने हसला व म्हणाला- "रामलक्ष्मण ओढित असता त्यांना तू उचलून ढकडे घेऊन आलास, तुझे मरण आता ~~काढून~~ नाही. मरण घेण्यापूर्वी तुज्याच काही मायामय असतील तर ते पाहू दे."

हनुमंत ते निर्भीकपणे म्हणाला होता. ते ऐकल्यावर मात्र मंत्रावणाचा वीर खचला. म्हणून त्याने एक शेंड्याचा प्रयत्न म्हणून मोठ्याने हाका मारल्या- "कंठकी एकंठकी! कोठे आहेस त? तू जाऊन प्रथम त्या चंद्रसेनेचा वध कर!"

हनुमान ते ऐकून स्मित करीत म्हणाला- "अरे मायावी मंत्रावणा! ती कडवी तुज्या-हून ~~काढून~~ दूरदृष्टी असलेली होती रे! यापूर्वीच जाऊन तिन चंद्रसेनेचा वध करण्याचा ~~काढून~~ पाहिला होता. परंतु त्याच वेळी तिची आयुर्मर्यादा संपुष्टात आल्याने मी तिला ठार केले."

मंत्रावणाच्या संवधान सर्व गोष्टींचा एकदम प्रताप पाहल्यामाग्ये नारे एकदम गिसाळल्यासारखा तो मंत्रावणा आणि हातात आले ते शस्त्र उचलून त्याचा ~~काढून~~ करून ~~काढून~~ घायला. ती ~~काढून~~ मधून स्वतःच अग्न अतविक्षित करीत ~~काढून~~ अगातून ~~काढून~~ रक्ताच्या प्रत्येक गेंदाबरोबर एकेक मंत्रावण पंदा होत गेली. त्या शत्रू मंत्रावणांनी ~~काढून~~ घेरले जाऊन विचार ~~काढून~~ उगळी मळहता. हनुमानाने शक्याचे स्तरण करून पंचमुख हनुमानाचे रूप ~~काढून~~ केले.

नंतर त्याने त्या पांचही मुखानून प्रळय-काळासारखा हुंकार केला आणि रत्नमंजूषा उघडली. त्याबरोबर एकदम पांच विजा चमकाळ्या ~~काढून~~ पाच रक्तवर्ण गुरे हनुमानाला चावायला घावले. हनुमानाने एकेका मुखाने ~~काढून~~ पांचही भुंग्यांना एकेक करून तोंडात ओढले. दाताने कडकडून ~~काढून~~ शक्तिचीवर शकते राकले. हनुमान

अणाला मंत्रावणाची मायावी रूप भक्त जमिनीवर आदळली.

प्रथा नन्वेने त्याचे ते मायावी रूप ~~काढून~~ जालेले पाहल्यावर मंत्रावण पळून जाण्या-ऐवजी रामलक्ष्मणांचे अनेक प्रस्वास्त्रांचा प्रहार करू लागला. रागाने एक तीक्ष्ण बाण मंत्रावणाच्या डोक्याच्या नेम धरून मोडला आणि त्याला ठार केले.

पंचमुख हनुमान व रामलक्ष्मण तिघांवर आकाशानून पुष्पवृष्टी झाली. ब्रह्मदेव वगैरे देव, स्वतः गंकर तेथे आले. ब्रह्मदेव रामाला म्हणाला- "रामा! हा मंत्रावण कालनेमीच्या पोटी जन्मला होता. हनुमानाच्या सहाय्याने त्याला रावून आज त्याचा वध झाला."

हनुमानाचा जन्म शिवशंकराच्या कृपेने झाला होता. मेरावणाच्या वधासाठी अत्यावश्यक असलेली ती रत्नसंजूषा सप्त-समुद्राच्या पोटांतून हनुमानाला बाणणे शक्य झाले."

शंकर हनुमानाची पाठ धोपटून आशीर्वाद देत म्हणाला-"तुझी शक्ती व पुनर्जी आणि बळ व पराक्रम अपार! अवर्णनीय आहेत. मेरावणाचा वध म्हणजे सामान्य गोष्ट नव्हे. अशक्य व असाध्य असे काम तू शक्य! साध्य करून दर्शविलेस. तुझ्या पंचमुख रूपाचे जो कोणी स्मरण करील त्याला मृतपिशाचच वाधा होणार नाही."

हनुमानाने आपले पंचमुखरूप सोडले आणि ब्रह्मादिक देवतांना शंकराला नमस्कार केला. ब्रह्मादेव आणि शंकर आणि त्यांच्या दशदेव आलेले सर्वदेव रागलक्ष्मणांना विजयधास्तो होवो! असा आशीर्वाद देऊन तेथून प्रस्थान करते झाले.

ब्रह्मादेवाने प्रस्थान करण्यापूर्वी रामाला, पाताळलंकेचे राज्य मरुमवल्लभाला देण्यास

आदेश केला. त्याप्रमाणे वल्लभाला विलासून त्याला पाताळलंकेचे पालन करण्यास सांगितले व त्याचा राज्याभियेक करून दिला.

हे सर्व झाल्यावर हनुमानाने अत्यंत नम्रपण, त्याने चंद्रसेनेला दिलेल्या वचनाची मोष्ट सांगितली व म्हणाला-"त्या चंद्रसेनेने सहाय्य नसते तर महिगदनाचे म्या गुप्तस्थानी त्याची कल्पनादेखील मला झाली नसती. कार्यसिद्धीसाठी मेरावणाचा वध झाल्यावर तुला तिच्याजवळ पेऊन पायचे वचन मी दिले होते.

रामाने काही वेळ धीन होऊन विचार केला व म्हणत म्हणाला-"अस का? मग चला!"

रामाने म्हटल्यावर हनुमानाला परमानंद झाला. राम, भक्ताची डच्छा तंहुमीस पुरी करीत असे. चंद्रसेना होती त्या महालक्ष्म्या वाटेने ती पुढेपुढे चालू लागली आणि राम पाठोपाठ निघाला.

तोडा राज्याच्या रातीस रात्र नुर्गति राख्य करीत त्या राज्यावर निल्ला नकाचा एक राज्यावर बाबून आला अर्धणि ६ राज्य हुणे. ती एक कर शास्त्रक द्रोता नुर्गति भरतची पंचतीय प्ररमात केला. लागवार्ड हो पुनगा ती राजपपापासुत आपत्तः बहिनारुदन भापल्या पुर्वतीच्या मोरं भारमाभ्या

राजकुमारी ताराबाई

नव लहान असून मोठ्यांमारचे शत्रु आणि हुशारी राख्यून भाराबाई नावाच्या राजकुमारीने बहिनारुद्धा राज्यावर अधिकार गाजविण्यास परकीय ना कसा वध केला ती योग्याची अशी कथाणी आहे.

तोडा राज्याला निल्लाच्या कर शासनातून मुक्त करण्याचा रात्र नुर्गति याने वध प्रथम करून बहिनारु परतु निल्ला अफगाणाच्या शक्तिशाली संव्दाममार त्याने रुवं पयलन अम शस्त्री ठरले

परकीय सत्तेखाली आवस्था घेतल्या ते
हान कोसारे झालेले होते ते पाहून राव
सुतांमचे हृदय विदीर्ण होई ताराबाई
झालेली राखीचे दुःख पाहून दुखी
होई काम वाटेल ते करून काढणे
राज्य परकीय सत्तेच्या हातातून मुक्त
झालेल्या निःश्रम तिने केला तिला
सोळावे वर्षे जागवे भयंकर, सर्व
सत्तेच्या विघेन तिने अविघ्न संपादन
केले पांढरेबाही आणि घनुविघेनही
ती राखीव होती

दूर व बलिष्ठ, निव्वला अफगाणाशी
मुड करणे म्हणजे सग्या नव्हत्या ती
गोष्ट आली जमन्याने अनेक क्षत्रिय
सोळावी ताराबाईची विवाह करण्याची
निव्वार व तादना मवाह देशाचा
राखीव पाकीलाज दूर व तादना
होता व राखीवता भयंकर
आल्या होत निव्वला अफगाणाशी दान
दान करण्येक तारा अकन्याचे मवाह
सोळावी

ताराबाईच्या मन्दीमेंदिकीना, तान
पुण्यांना योग्य ज्ञान दिवत शिकणे
पुढीचे झालेले राखी. "तु पुण्या-
भायबो खेडनिद्या आणि घनुविद्या
शिकते आहरे १५ नुड्याली काण
जगने राखीव व अनेक रक्षा निव्वार
विवाहीन "पुण्यांन मवाह अनेक
गोष्ट येईल तादयाली जगने करावया " "

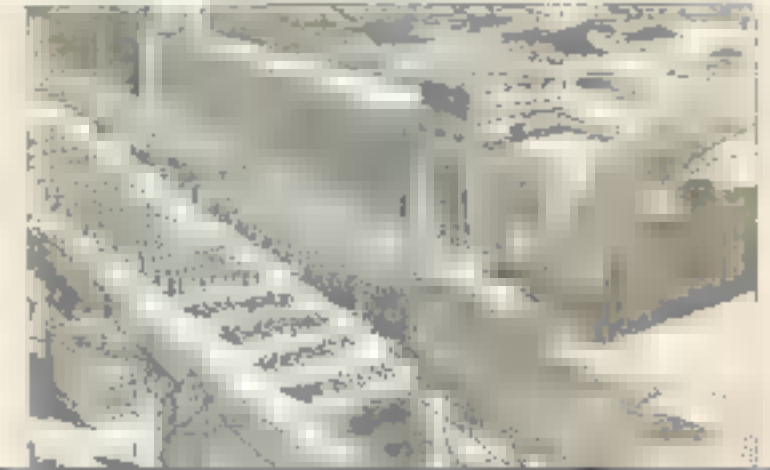

ताराबाईन पुण्यांनच्या गोमंताहसा-
विपदी एकले होते तिन जिस्का
अफगाणाचा स्वारी करण्येक गोष्टि-
मेकळ जाण्येक हट्ट धरत्या पुण्या
सकाने होकार दिवत झाले पावणे
निव्वार व तेजस्वी तैनिकाना ४००
मेकळ दाधे तादना नगराच्या दिशेने
निघाले

ताराबाईने फक्त पुण्यांनच निघून
नव्हती ती जगने अफगाणासुद्धा होती
तिची जीनि एकून राखीव नव्हती
निघ्यांन विवाह करण्यासाठी झाले
मुक्त केले पणु ताराबाई राखीवता
मृणांनो- आख्या गोष्ट देशानून
जगना होकनून चावू अकन्या
नगरांनोच ती विवाह करीत "

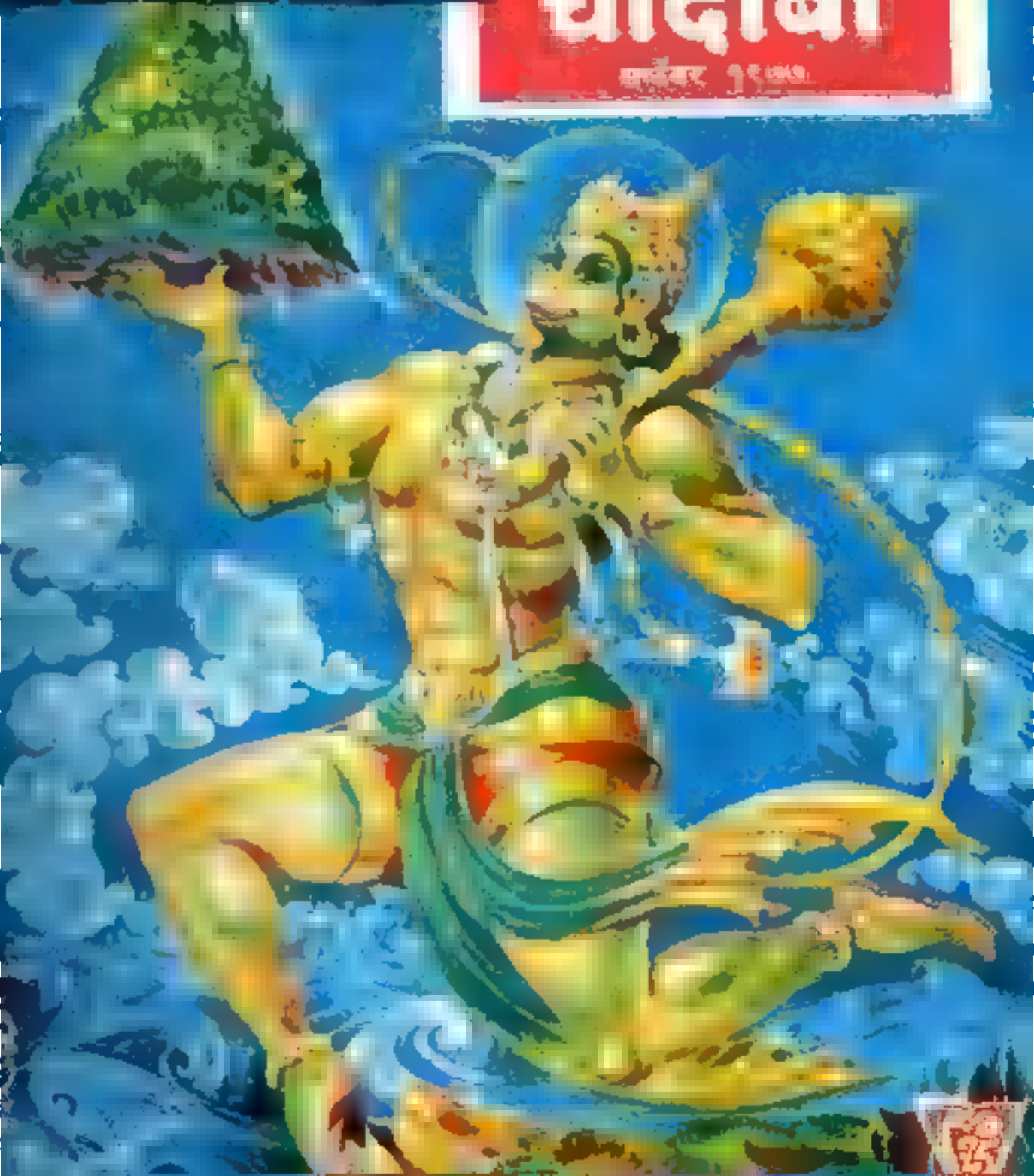
त्या मुनारास गोष्ट गपरीत जग
गोष्ट जगने चावू होता निव्वला
चित्तघातीन मवाहकन्या राखीव
दखून खानून त्याचे संन्य कराईत
करीत जात अकलेने पातळ्याने अनेक
गोष्ट होत

१५ मातृस्यगत्या वदामहेति वा निकाय (अथला) 'सा ~~कल्पि~~ कल्पिन्या'

चांदोबा

साल १९५९

त्या माझाच्या आलच्या वाजूच्या डोळीत एक तीतर पक्षी रहात असे. आम्ही दोघ एकत्र माडाच्या आश्रयाला रहात असल्या कारणाने आमची परस्परांशी सांगली मैत्री जमली. उजाडतांच आम्ही दोघ आहाराच्या शोधार्थ जंगलभर फिरत असू आणि काळोख पडल्यावर संध्याकाळी परत येऊन दिवसभराचे आपापले अनुभव परस्परांना सांगत असू.

असेच एकदां आहाराच्या शोधार्थ आम्ही दोघ जंगलात निवून गेलो. मी संध्याकाळी परतलो, परंतु तीतर पक्षी मात्र परतला नाही. त्याच्या जिवाला काही झालं तर नाही, अशी मनात शंका आली आणि मला

आपल्या मारण्या लहान प्राण्यांना माझ्या-माझी मोठे कर पडते किंवा जनावरे टपलेली असतात. भिकारी जाळी टाकून कोणते त्यात सापडतो का दूर बसून पाहतो. तीतर पक्ष्यावर लांडग्या कोल्ल्याने अडप तर मारली नसेल!

म्हणून मी माझा मित्राच्या घाबून पाहिले की, माझा मित्र कांढ दिमतो का. सर्व जंगल वाळून पाहिले पण पत्ता लागला नाही. काही दिवसांनी मी रद्दात असे एक एकदां एक ससा आला आणि तीतर रहस्य असे डोळीत धिक्कन राहू लागला. त्याचे नाव होते शिलराग.

आपल्या मित्राच्या घरात शिकून बसणाऱ्या सव्याला दरडावून विचारल्याचा व त्याला बाहेर हाकलण्याचा विचार माझ्या मनात आला. परंतु इतके दिवस तीतर जिवंत राहिला असेल असे वाटलं नाही. म्हणून शिलराग सव्याला मी काहीच बोललो नाही, पण राहीलों.

प्राण्यांना आपल्या अस्तित्वात किती अद्भुत गोष्टी घडलेल्या पहायला मिळतात! मी तीतर मेला असेल असे नमजून होतो, परंतु तो तीतर एकदम एके दिवशी परतला. तो आतां बराच जाडजूड झाला

होती काढे तरी त्याला खूप खायला प्यायला मिळाले असलं पाहिजे.

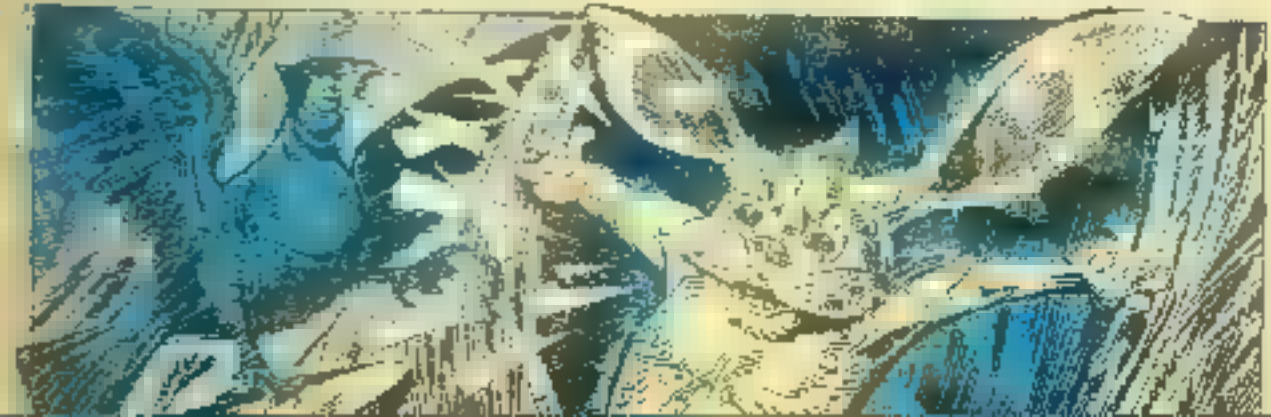
तीतर पक्ष्याने परतल्यावर आपल्या डोळीत शिक्कन बसल्या सव्याला पाहिले आणि विद्न म्हाला-“कायरे ससा! मी घरात नसताना माझ्या घरात शिकून बसायला तुला काज भीती काहीच नाही का रे? मुकाट्याने बाहेर नीध!”

तीतर म्हणाला ते ऐकून ससा फिदी-फिदी हसून म्हणाला-“डोकं फिरलं आहे का रे तुझं? पूर्वी कधी काही दिवस तू येथे राहिलास म्हणून तूच कायनाचं घर लाल का रे? ही मामान्य गोष्ट तुला नये मारे आपल्याच वाटते आहे!”

आतां मात्र तीतरपक्ष्याला फारच राग आला. म्हणाला-“हे भूर्ख! भलाच अक्कल धिकनायत्या निघाळ्यास का रे? मलासुद्धां घोंडं फार घर्मणारुज कळतं, वरं का! घरं, विहिरी, बागा इत्यादींविषयी मांडण झालं तर त्या कोणाच्या मिठाच्या वा विषयी

न्यायनिवाडा करायला अवळपास राहणाऱ्यांची साक्ष हाच एक आधार असतो, असं घर्मणारुज सांगतात. तू आतां बळकावून बसला आहेस त्या माझ्या घराविषयी साक्षादारांना बोलावून न्यायनिवाडा करवून घेऊं था का?”

शिलराग ससा नाक भुरडून कान हलवीत म्हणाला-“आपणां दोघांना माहीत असल्या घर्मणारांत बराच फरक असतो असं मला दिसतं आहे! एखादा घर सोडून गेल्यावर परत येऊन ते माझे म्हणण्याचा अधिकार कोणालाच नसतो. माणसांची गोष्ट मला ज्ञास माहीत नाही, परंतु माणव्यासारखे व लहान प्राणी आहेत त्यांचे अधिकार आणि हक्क याविषयी माहिती असणाऱ्यांचं तय म्हणणं आहे ते सांगलं माहित आहे. आपण ज्या घरात राहिलो त्यांत पिलं असल्यावर ती मोठी होईपर्यंतच आपल्याला त्या घरावर अधिकार असतो. त्यानंतर बाटेल त्याला त्यात राहतां येते.”

१८७. वेडेपणातही योरपण

१८८६ मध्ये राजा लुइजि द्वितीय याने प्रत्यक्षता करून घेतल्यावर त्याच्या योरपणाने त्याच्या वेडेपणात काढले. त्याने आपल्या राज्यातल्या इंग्लिश प्रबोधाने अनेक किल्ले बांधले. त्याने लंडन मध्ये न्यू यॉर्क मध्ये 'हाय' बांधकाम आहे. आस्ट्रियाच्या सीमिन्सना सपत्न्याची दहावा १८९९-०६ हा किल्ला मध्ये बांधण्यात आला. योरपणाच्या दुसऱ्या अर्धा वर्षातल्ल्यावर त्याने बांधले आहे.

माया सरोवर

[१९]

[वनमानसाने धाकट्या भाषाला वचकून नेल्याचे कळल्यावर त्याने सोडार्थ निघालेला सर्पनाथ जयपीथ. सिद्धसाधकाला दिसला त्यानी त्याला वचकून धमकावले की, माया सरोवराची बाट त्याने विली नाही तर त्याला दार आहे आहे. त्या वेळी कृपाणजित एका वचकून तलवार फिरवीत होता विलीला. पुढे-]

कृपाणजिताची आरोळी ऐकतांच जयपीथने सर्पनाथाच्या डोक्यावरून आपली तलवार उचलून वळून पाहिले. कृपाणजित त्याला जलास्वावर पुष्कळ अंतरावर दिसला. सिद्धसाधकाने आपला माला आपल्या मूडीत घट्ट अचळून बसला व "अस्स! इतक्या दिवसानंतर कृपाणजिताचे रक्त माझ्या माल्याला प्यायला मिळणार आहे!" असे म्हणत निघाला.

सर्पनाथाने चटविशी पुढे जाऊन सिद्धसाधकाचा हात धरला व म्हणाला-"अहो, जरा थांबा! पुन्हा एकदां छात्री करून घेण्यासाठी विचारीत आहे, हा कृपाणजितच नव्हे का त्या भयंकर वनमानसाचा मालक?"

"होय, तेच वनमानूस तुझ्या धाकट्या भावाला वचकून घेऊन गेले." सिद्धसाधक म्हणाला.

"तसे असेल तर त्याला ठार करण्या-पूर्वी ते वनमाणूस माझ्या धाकट्या भावाला कोडे उचलून घेऊन गेले, [] विचारा-बयाचे आहे." सर्पनक म्हणाला.

"बल, हो बाबूला, तुझ्या भावाला काय झालं [] मला काय? हा आमचा हाडबंदी आहे. ह्याला परलोकी पाठविल्या-विनाय माझ्या मनाचे समाधान होणार नाही. त्यानंतर तुम्ही पाळी आहे!" म्हणत सिद्धसाधक वातओठ घाबू []

[] दोघांचे बोलणे ऐकत जवळील उमा होता. त्याला एकदम एक गोष्ट चुकली. सर्पनकाला बळवून घ्यायला त्याला ती अत्यंत संवी वाटली. तो म्हणाला-

काळप्याच्या कामी मी तुला मदत करण्याचे ठरविले आहे. मी व सिद्धसाधक वाड उभे राहतो. तू कृपाणजितला बोलावून विचार, ते वनमाणूस आणि तुम्हा धाकटा भाऊ कोडे आहेत?"

"अहो, मी तुमचा फार आभारी आहे. मी आपले वाहन आणि तलवार वापरली तर चालेल का?" सर्पनकाने विचारले. जवळील सर्पनकाला त्याची तलवार परत देत म्हणाला-"तो कृपाणजित जवळ पुढील निपुण आहे, फार सावधपणाने रहावे लागेल तुला." [] सांगून [] बरोबर बेंकून बोट उल पडले होते त्या बाबूला झाडीत [] लपून बसले.

सर्पनक आपल्या [] चकून [] कृपाणजित जवळ हाका मारीत झाडीत इकडेतिकडे हुडकत फिरत घोडे-स्वारी करीत होता. सर्पनक [] विचार करायला थांबून स्वतःच जाऊन कृपाणजिताला घेटायचे मनाची ठरवून घोड्याला टांच मारणार इतक्यात त्याच्या पाठीला काहीतर जुरेंदिकी बोटले.

सर्पनक घोड्यावर बसल्या बसल्याच बटविशी तलवार उचलून बळकत. त्याला समोर निद्रुमांचा सेनापती एका घोंड्यावर एक [] बेंकून बसलेला दिसला.

[] रे माझ्याने माझ्या पाठीत टोचलेस?" असे राबाने कणफडत सर्पनकाने विचारले. तो प्रश्न ऐकून सुनांचा सेनापती हसत म्हणाला-"अरे ए, पाणघोड्यावर बसलेल्या माणसा, मी बरोबरच माला भोसकला असता तर तू आतांपर्यंत जमिनीवर [] पडला असतास की! तुझ्याशी बोलण्याच्या हेतूने मी माझ्याने बोडी खूण केली होती!" "माझ्याशी बोलायची ही रीत माझी काय?" म्हणत आपल्या घोड्याला पृढे चलायला खूण करतं करतं पावून सर्पनकाने विचारले-"माझ्याशी [] काय रे काम? तुला माहीत नाही का की मी सर्व शक्तिमान अशा माया सरोवरेष्वराचा एक सेवक आहे; तू [] जंगलात जमिनीवर हिडणारा किडा आहेस."

ते ऐकून निद्रुमांचा सेनापती चिडला. तो [] उचलून वार करणार इतक्यात कृपाणजित जनास्वावर बसून झाडीमावून बाहेर घेऊन, सर्पनकाला समोर पावून बोळा थांबून म्हणाला-"कोण रे तू? गडे-कोंडांच्या [] माझ्यावर दोरीचा फात टाकून मला [] तोच का तू?"

"होय, माझ्या दोरीच्या फासातून स्वतःची सुटका करून घेऊन तू कसा बाहेर पडलास, हेच मला कळले नाही. नंतर तू

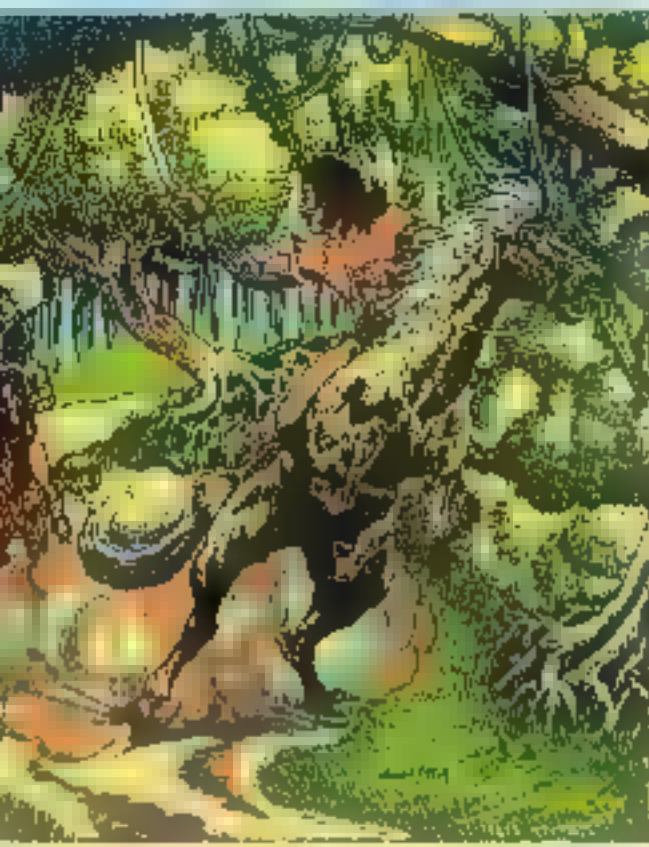

तो जलाशय माझा धाकटा भाऊ सर्पस्वर याचा आहे. त्याचे तू काय केलेस?" म्हणत सर्पनकाने आपला घोडा कृपाणजित होता त्या बाबूला [] चालविला.

कृपाणजित ओरडून म्हणाला-"धांव, तू माहेस तेथेच धांव. आपण परस्परांशी बोलण्यासारखं पुष्कळच आहे."

सर्पनकाने घोड्याला थांबवून विचारले-"तुला काय रे बोलायचे आहे माझ्या-जवळ? माझा धाकटा भाऊ कोडे आहे?"

"वनमाणसाने एकाएकी इतला कडून जलाशयावरून तुझ्या भावाला उचलून नेले ते मी पाहिले. तो जातांजातां ओरडत होता. 'अरे वावा सर्पनका!' तिथी मी

जयशील आणि सिद्धसाधक यांचा शोध काढीत त्यांची शिकार करण्यासाठी जंगलात हिंडत असेल! तुम्हा सार्थी मकरकेतू आहे ना त्याला त्या दोघांनी किती छळलं म्हणून सांगू? ते सर्व या प्रदेशातल्या रानटी लोकांच्या तोंडी पो ऐकले होते!" कृपाण-जित म्हणाला.

कृपाणजिताचे बोलणे संपल्यापूर्वी सर्पनख त्याला जोराने दरडावून म्हणाला—"दुष्टा! माझ्या धाकट्या भावाच्या मरणाचा कारण तूच! इतर शत्रूची गोष्ट त्यानंतर पाहीन, पहिल्याने तुझे दोळे छोटून आपल्या भावाचा शरमा केला पाहिजे." असे म्हणत त्याने आपल्या घोड्याला तल-बारीच्या मुठीने मारले.

जलाश्रयाला आपल्याकडे वेगाने येत असलेला पाहताच कृपाणजित घाबरून जाऊन थरथर कापू मांगला आणि आपल्या घोड्याला मागे वळवून 'माझा हाडबैरी जयशील याला ठार केल्याशिवाय मी मरू इच्छित नाही. म्हणून तूत तुझ्यासो मुद्द करण्याची माझी इच्छा नाही.' असे म्हणत की, घोड्याला टाच मारून चौकूर पळवू लागला.

सर्पनख त्याचा करीत निघाला. सर्व झाडाजाडून पहात ऐकत बसलेला

दोघा जून शयानांपका एकवटण आपला हाडबैरी आहे. दुसऱ्याला आपण मित्र करून घेऊ शकलो तर आपल्याला माचा मरोवरापर्यंत पोचता येईल."

"तू म्हणतो आहेस ते बरोबर आहे. परंतु ते दोघे तर आपल्याला सापडतीलसे विसत नाही. मग असा आपण काय करायचे?" सिद्धसाधकाने विचारले.

जयशील माडीतून बाहेर येऊन बकित होऊन पहात उभा असलेल्या गिड्ड्यांच्या सेनापतीला म्हणाला—"सेनापती! दोघांचे बळ पळून गेलेल्या दोघांना पाहिलेसच आहेस. त्यांना तू चरले पाहिजेस. या सर्व प्रदेशात तुमच्याच जातीचे लोक वस्त्या करून रहात आहेत. त्यांना करून दोघांना वाटेक ते करून जिवंत धरू शकतील का?"

"अहो, ते काय मोठे काम झाले? या घारीबाजूच्या जंगलात, डोंगराळ प्रदेशात, दऱ्याखोऱ्यांत, सर्व जागी जातीच्या लोकांच्या वस्त्याच तर आहेत. बर्फ बाजवून प्रदेशातल्या सर्वांना सावध करतो." असे म्हणत त्या सेनापतीने आपल्या मेंढ्याला वस्तीच्या दिशेने सोडले.

"तरमय सिद्धसाधका! आपण माता येथे वसून करण्यासारखे काही दिसत नाही.

ती समोर टेकडी विसते आहे तेथे जाऊन हे गिडे करतात, ते जाऊन पाहू या." असे म्हणत जयशील निघाला.

"जय महाकाळ! हिरण्यपुरातून निघालो ती वेळ चांगली शुभ नव्हती! किती जिप्ने येत आहेत! आणि सर्व गुंता-गुंतीची!" असे म्हणत मोठ्या दुःखाने सुस्करा सोडीत सिद्धसाधक जयशीलबरोबर निघाला.

जयशील व साधक सडकाळ टेकडीवर जाऊन उभे राहल्यावर सर्वात प्रथम त्यांना गिड्ड्यांच्या वस्तीतून एका डफाचा आवाज ऐकू आला. त्याच्या पाठीपाठ त्या सर्व अरण्यातून बहूकडून डफांचा, नगान्यांचा

आचार्य, पाठोपाठ लहान मोठी शस्त्रे घेऊन गिहुं वीर धावत बाहेर येत असलेले दिसले.

मध्यंतरी कुपाणजितचा पाठलाग करीत निघालेल्या सर्पनसाला कळून आले की त्याला पकडून ठार करणे या जंगलातल्या माडीत साध्य नाही. म्हणून मोठ्याने ओरडून हाक मारीत तो म्हणाला—“अरे, कुपाणजित, बांब! कदाचित् माझा भाऊ जिवंत ही असेल, ते आपल्यापैकी कोणालाच माहीत असणे शक्य नाही. तू हा जलाप्य जाम्हाला परत देऊन तुला जिकडे जावयाचे असेल तिकडे निघून जा.”

“जलास्वाला घेऊन तू आपल्या तळ-जारीने मला ठार करणार नाहीस, कक्षा-

तुझ्याशी युद्ध करायला भितो आहे, असे मात्र समजू तकोस. बुद्धात कोणाला जव मिळेल, हे देवाशिवाय इतर कोणालाही कळणे शक्य नाही. पहिल्याने मी त्या अयसीलला ठार करणार. त्यानंतर मी तुझ्या समाचाराला येणार आहे!” म्हणत कुपाणजित मोठ्याला बोलून पळवीत नदीकाठी येऊन पोचला.

आतां गोडीगुलावीने सहजी कुपाण-जिताला पकडणे नाही. ओळखून सर्पनस आपल्या जलास्वाला कुपाण-जिताच्या पाठीमागून बोराने पळवीत नदी तीरावर येऊन पोचला. नदीच्या काठाकाठाने कुपाणजित पळत होता. त्याचा पाठलाग सर्पनसाने चाकू ठेवला.

त्याच सुमारास गिहुषा जातीच्या लोकांनी कुपाणजिताला पळतांना व सर्प-नसाला त्याचा पाठलाग करतांना पाहिले. आणि त्यांना जडविण्यासाठी एका जामी आपली सस्त्रे हाती घेऊन वाट अडवून उभे राहिले. कुपाणजिताला ते दुरूनच दिसले. आपण पुढे गेलो तर त्यांच्यावर आपण केलेले अत्याचार आठवून ते आप-त्याला सोडणार नाहीत असा विचार करून त्याने पुढे जाण्याचा विचार सोडला. परंतु

येत होता!

अशा परिस्थितीत कुपाणजिताला बोट्या-सकट नदीत निरुन पलीकडच्या तीरावर पळून जाणे हा सोपा मार्ग वाटत होता. त्याने आपल्या बोट्याला नदीत उतरव-ण्यासाठी बळविला. त्याच वेळी नदीच्या तरंगत पोहोत असलेल्या दोन मगरी दिसल्या. त्यांना पाहताच कुपाणजिताला भडकी भरली. काळजात भोसकला—“आला चांगला की पाठीत भोसकली जाईल ती तक्रार चांगली? किंवा तरंगताच्या मगरीचे सुळे चांगले? असा विचार करीत तो एक क्षणभरच जागच्या जागी उभा राहिला असेल. परंतु कोणत्याही

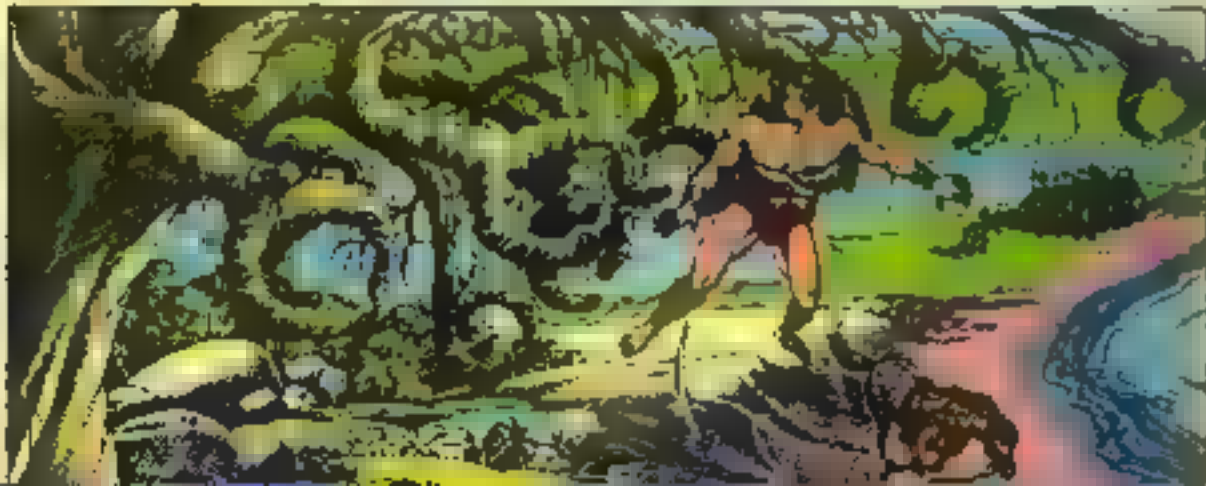
परिस्थितीत आतां मरण टळत नाही तेव्हा जिव्यावर उदार होऊन प्रयत्न करण्याचे त्याने ठरविले. गिहुषापेक्षा, कुपाणजिता-पेक्षा या मगरीचे बऱ्या असे त्याला वाटले असावे. शिवाय आपण चढून येत आहो तो जलास्व पाण्यात राहणारा बोंडा आहे. त्याला पाण्यात स्वतःचे रक्षण कसे करावयाचे हे जास्त कळत असणार. स्वतःच्या रक्षणा-बरोबर तो आपल्यालाही बांबवील. असा विचार करून कुपाणजिताने बोट्यासह नदीत उभी टाकली.

कुपाणजिताच्या पाठीमागून येणाऱ्या सर्पनसाने ते पाहिले व मोठ्याने ओरडून म्हणाला—“अरे, अक्कलशून्य मुर्खा! काम निघाला आहेस तू? मगरीच्या

मंदपरायण तुला स्वतःकाच नव्हे तर त्या जलाशयालाही बांधविण्याची तू काढकी बाढणली पाहिजेस. मायासरोवर पोंचण्यासाठी माझा बाकटा भाऊ जिबंत असेल तर हा बांधाच उपयोगाचा आहे." असे म्हणत ती स्वतःवेडील बांधघालत पाण्यात उतरला.

मगरीनी पाण्यात कुपाजितला बांधघालत पडतांना पाहिले आणि त्याच्या पाठीत लागल्या, सर्वनख तलवार उपसून त्यांना ठार करायला त्यांच्या पाठोपाठ निघाला. किनाऱ्यावरून गिहुं हाताशी आले ते बघून ब बाळकी भाकडे की मिळाकी की कुपाजितावर फेंकीत होते. सर्वनख मोठ्याने ओरडत होता—"मी तुमचा मित्र आहे रे, मी कुटायला पाकून ठार करू नका. त्याचा मी जिबंत धरण्याच्या प्रयत्नात आहे." एक मगर तोंड बासून कुपाजितला धरण्यासाठी बेगाने पोहूत जात होती, तिच्या पाठीत सर्वनखाने आवली झुपसली.

गटांगळ्या तडफडू लागली. दुसरी मगर नदीच्या बाहेरचा बाबूला आली झालून कुपाजितला धरण्यासाठी बेगाने येऊ लागली. तिला पाहून कुपाजितला जलावर पावरला. कुपाजितला पट्ट बघून होता तरी न बाबता नदीकाठी पोहूत जाऊ आणि कूर बुझाच्या बाबूला काढाकडे आला.

त्या कूर साबापामून बांधाचा अंतरावर उबे असलेले गिहुं मोठ्याने ओरडू लागले—"अरे महाकाया! बांधघाला मागे वळून, माहीतर मी माड तुझे मज्जन करीन." त्यांनी कुपाजितला केले.

परंतु, त्याने केला तरी जलावर बांधायला तयार नव्हता आणि त्या कूर बुझाच्या आली आला कुपाजितला धरणे सुरूच झाले असता एका कूर बुझाची कांदी काली पाकली कुपाजितला पट्ट बघून वर ओरडू लागली.

(चमत्तः)

हा बदल कसा?

विष्णूदित्याने बापला हट्ट सोडला नाही, तो साडाजबल गेला. प्रंत बांधावर काढून पंथल आणि नेहमीप्रमाणे मीनगणे स्वयंभामाच्या दिशेने बाबू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्यांना म्हणाला—"राजा? कारण दुष्ट मित्रव्याचा असामान्य माणूस दिसत आहेस. कारण सामान्यपणे माणूस नागपाळामारणे कारण असो की तसो, काही काळामे बघलून जातात. तुला कटाला घडू नये म्हणून मी तुला नागपाळाची गोष्ट सांगतो लक्ष देऊन ऐक." असे माणून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

बडाकले नावाच्या देशात देवघोडी नावाचा एक वैश्य रहल असे. त्याच्याकडे ज्वेतवदन नावाचा एक मोठा व मोठ्यानी एक गरीबी होती ती गरीबी हाकायण्या आणि बांधघाला हायापाची करायला त्या बांधाने नागपाल नावाच्या एका

वेताळाच्या गोष्टी

नोकराला ठेवले होते. तो घोडा म्हणजे नागपालाला जीव की प्राण होता. ते ओढखून देवश्रेष्ठीने मरले वेळी तो घोडा व गाडी नागपालाला देऊन टाकली. नागपाल आपल्या पोंड्याला कोणतीही उणीव भासू देत नसे. ती गाडी तो भाड्याने हाकी व त्यावरच त्याचा उदरनिर्वाह चाले. नागपालाच्या गोजारी भाड्याने गाडी हाकणारा त्याच्याच झारखा एक म्हातारा गाडीवाला होता. त्या म्हातार्या गाडीवाल्याला सुलोचना नावाची एक नात होती. नागपाल दररोज म्हातार्या गाडीवाल्याला पोली फार मद्यत करीत असे. त्यामुळे सुलोचना आणि नागपाल यांच्या मंडीगाडी होत. हळूहळू दोघांचे परस्पर-

कळून घ्यायचे जवळजवळ ठरवून टाकले. ध्वेतवदन घोडा म्हातारा आला तेव्हा नागपालाने त्याला गाडीला जुंपणे बंद केले. चार पैसे जमविले होते त्यावरच तो घोड्याच्या दाणापाण्याचा खर्च करू लागला. ते पाहून म्हातारा गाडीवाला त्याला म्हणाला—“अरे मूला! माझ्याच्याने होतनासे झाले आहे. गाडी रिकामी ठेवण्यात तरी काय अर्थ आहे? चालवीत जा.” नाहीतरी नागपाल घरजांमईच होणार, तेव्हा त्याने गाडी चालविली तरी बेतोल घरकपाळा उपयोगी होतोलच, या विचाराने म्हातारा म्हणाला होता.

जी प्राप्ती होई तिच्यातला एक अष्टमांश स्वतःची मजुरी म्हणून तो ठेवून घेऊन बाकीचे सर्व सुलोचनाला देई. “हे काय हो?” म्हणून ती विचारो, तेव्हा तो म्हणे—“आपलं लग्न होईपर्यंत हे पैसे तुमचेच, लग्न झाल्यावर आपले होतील.” बऱ्या परिस्थितीत एक वैदेशील बांचविणे बघक्य झाले. कारण स्वतःच्या पोट्याबरोबर त्याला ध्वेतवदन साठीमुढां खर्च करावा लागे. काही दिवसांनी लग्नाची चर्चा निघाली. तेव्हा म्हणाला—“जर्चाला माझ्या-जवळ पैसे नाहीत. ज्या दिवशी चार पैसे जमतील मी स्वतःच लग्नाची गोष्ट काढीन.”

परंतु सुलोचनाला लग्न ठरवून घ्यायची धाई होती. ती म्हणाली—“घोड्याचा भार आहे तोंपर्यंत तुला पैसे बांचविणे शक्य होणार नाही. तू गाडी आणि घोडा विकून टाक. माझ्यासाठी चालवायला आपली गाडी आहेच की, म्हातार्या घोड्याचा खर्च फुकटच नाही का? विकला तर सहज पन्नास रुपये मिळतील.” दुसऱ्याच दिवशी नागपालाने गाडी विकली आणि घोड्याला घेऊन दूरच्या गावी निघून गेला. त्याने शेती लंडाने घेऊन कराबला मुरवात केली. म्हातारे बोहे शंबटपर्यंत त्याच्याचकडे होते. नागपालने सुलोचनेशी करण्याचा विचार मनातून काढून टाकला आणि

दुसऱ्या एका मुलीशी लग्न करून घेतले.

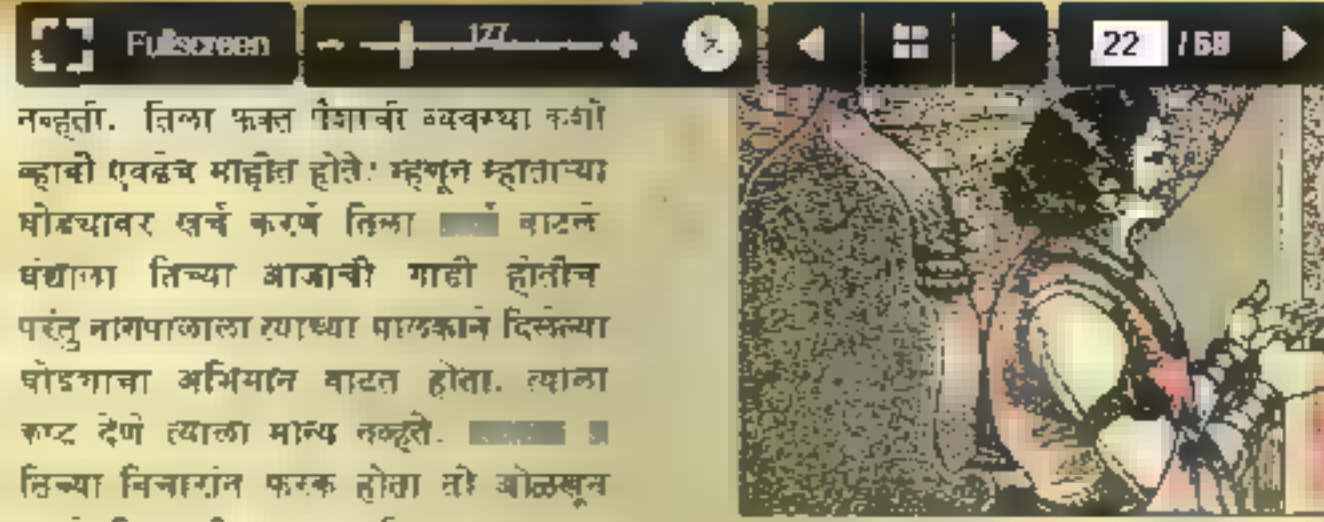
येथवर गोष्ट गांगून वेताळ म्हणाला-
“राजा! नागपालाने मुल्लोचनेशी लग्न करण्याचा विचार का बदलला? त्याका मुल्लोचनेपेक्षा म्हातारं थोडं अधिक वाटलं का? तो गाडी हांकण्याचा चंदा सोडून शेतीभाती का काढ लागला? या शंकाचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून नू विले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकळे होऊन तुझ्याच पायावर ‘लोलू लागलील.’”

विकसावित्य म्हणाला-“नागपालाचा मुल्लोचनाशी लग्नाविषयी गोष्ट निघण्या-पूर्वीच गाडी आणि थोडा यांच्याशी संबंध होता. त्याशिवाय त्याच्या मालकाने जो उपकार केला होता त्याबद्दल उत्तराई होण्याचे कर्तव्यही त्याच्या शिरावर होते. परंतु धंदा चालू ठेवणे म्हणजे थोड्यावर अस्थाचार करण्यासारखे होते. परंतु मुली-

नव्हती. तिला फक्त पैशांची व्यवस्था कशी व्हावी एवढेच माहीत होते. म्हणून म्हाताऱ्या थोड्यावर खर्च करणे तिला वाटले. धंद्याला तिच्या आज्ञाची गाडी होतीच परंतु नागपालाला त्याच्या मालकाने दिलेल्या थोड्याचा अभिमान वाटत होता. त्याला कष्ट देणे त्याला मान्य नव्हते. तिच्या विचारांनं फरक होता तो ओळखून त्याने तिच्याशी लग्नाचा विचार बदलला. स्वतःच्या थोडा पाण्यासाठी मालकाने दिलेली गाडी विकून शेतीभातीची कामे मालकाची आठवण म्हणून करू लागला, त्या त्याला म्हाताऱ्या थोड्याचा खर्च भागविते सोपे झाले. अशा तऱ्हेने जीवन चालविणे त्याच्या कर्तव्यबुद्धीला आस्त असकून वाटते.”

अशातऱ्हेने राजाचे मौलभंग होताच वेताळ प्रतासह नाहीस झाला आणि पुन्हा माजाला जाऊन लोंब करू लागला.

(कथित)

मंत्रग्रंथ

चंद्रन देजात दुष्टकेतू नांवाच्या राजाच्या कारकीर्दीत त्याच्या दुष्कृत्या-विरुद्ध एक अहिंसक क्रांती होऊन राजवटच बदलली ती अहिंसक क्रांती घडविणाऱ्या-मध्ये नावाचा एक धोर पुरुष आणि सूर्यकांत नावाचा एक क्षत्रिय वीर होता. दुष्टकेतूच्या जागी सूर्यकांत राजा झाला. प्रजा सुखी झाली.

चाणक्याने सूर्यकांताला दीर्घायुची होऊन राज्याचा सांभाळ कर असा जाशीर्वाद दिला व म्हणाला-“मी आतां राजा झालो आहे, मनाला येईल तसा वागेन, असे करतां कामा नये. मी देवाची प्रार्थना करून त्याच्या सूचनेप्रमाणे काही नियम राज्य व्यवस्थेसाठी तुला सांगत आहे. त्या नियमांप्रमाणे शासन कर आणि एक आदर्श राजा म्हणून राज्य कर.” असे सांगून चाणक्य आपल्या घरी निघून गेला. त्यानंतर

त्याने आपल्या घरी बसून एक संपरचना केली आणि तो सूर्यकांताला देऊन म्हणाला-
“हा एक मंत्रग्रंथ आहे. देवाने सांगितला तसा मी हा लिहून काढला आहे. यातील प्रत्येक वाक्य देववाणी आहे. यात कोणी बदल करतां कामा नये.”

सूर्यकांत तो ग्रंथ उचलून आष्वपूर्वक कपाळाला लावून म्हणाला-“मी हा वाचून प्रत्येक वाक्याचा ठीक अर्थ समजून घेऊन काम करीन.” त्याला ज्या नियमांचा अर्थ कळला नाही त्यांचा अर्थ जाणवयाला विचारून घेई. त्या ग्रंथातल्या नियमांप्रमाणे राज्य करून तो प्रजारंजक राजा झाला.

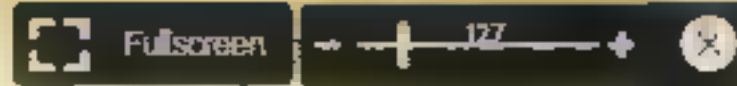
सूर्यकांताच्या मुलाचे नांव चंद्रकांत होते त्याने बालपणापासून विद्याभ्यास करून राज्यव्यवस्थेच्या शिक्षणातही प्राविण्य संपादन केले. त्याला ब्यसन म्हणून एकच होते, ते म्हणजे शिक्कार.

चंद्रकांताला अठरावे वर्ष लागले तेव्हा सूर्यकांताने जगाचा निरोप घेतला. चंद्रकांत गादीवर आला. सोपरीत चाणक्य बुद्ध होत आल्यामुळे त्याच्या जागेवर त्याचा मुलगा- श्रीशुक काम करू लागला होता.

चंद्रकांत ■ श्रीशुक यांची परस्परंक्षी मैत्री होती. परंतु प्रच्यंतरी अनपेक्षितपणे एक मोठा प्रश्न उभा राहिला. चंद्रकांत शिकारीला भेला असता चुकून एका झाडीत एका माणसाला एक स्वापद समजून त्याने एका बाणाने त्याची शिकार केली.

मंत्रप्रथातल्या अपराधाबद्दल शिळेच्या नियमाप्रमाणे सर्वांना शिक्षा एकच लिहिलेली होती. म्हणून राजाच्या हातून घडलेल्या

करून शिक्षा देण्याची जबाबदारी यजून पडली. मंत्रप्रथातील नियमाप्रमाणे चंद्रकांताला आजोवन तुहंगवासाची शिक्षा देण्याविषय दुसरा मार्ग नव्हता. परंतु चुकून घडलेल्या अपराधाबद्दल इतकी भयंकर शिक्षा देणे चुकीचे होईल असे श्रीशुकाचा अंतरात्मा त्याला सांगू लागला. मंत्रप्रथातील नियमांचे करावे तर त्यामुळे नव्या भावगती उत्पन्न होण्याची शक्यता होती.

श्रीशुकाने बापाचा सल्ला घेतला तेव्हा तो म्हणाला-“शिकारीच्या घुडीत मिटून शिकार केलेल्या चुकीबद्दल चंद्रकांतने शिक्षा भोगलीच पाहिजे.”

श्रीशुक आवेशाने म्हणाला-“हा मंत्रप्रथे देवाने सांगितल्याप्रमाणेच तुम्ही नाही का? त्या देवाची कृपा कशी संपादन करावयाची मला सांगाल का? मी त्याला विचारून चंद्रकांताला कसे वाचवायचे, हे विचारून घेईन.”

चाणक्य स्मित करून म्हणाला-“वेड्या! मंत्रप्रथातले सर्व नियम देवाने सांगितले होते असे वाटतं का तुला? अधिकारपद चढल्यावर राजकर्त्याने डोळे मिटून काही करून प्रजेचे अहित करू नये यासाठी मीच देवाचे नाव सांगून तो मंत्रप्रथ लिहिला होता.”

राजावर लक्षावधी जबाबदाऱ्या असतात. म्हणून राजासाठी आणि सामान्य प्रजेसाठी एकच नियम असणे बरोबर नाही, राजाने काहीही केले तरी तो गुन्हा नाही असे मी लिहितो.” श्रीशुक म्हणाला.

चाणक्य राजाने म्हणाला-“मूर्खा! मित्राला वाचविण्यासाठी मंत्रप्रथात लू बदल करणार आहेस का? त्यामुळे देशाचे व प्रजेचे केवढे नुकसान होईल याची तुला काही काळ आहे का? अपराध आणि यांचा जोरणे प्रजेच्या विरुद्ध काय होय!”

परंतु श्रीशुक आपल्या निश्चयापासून दळला नाही. त्यानंतर त्याने देवाची आज्ञा असल्याचे सांगून मंत्रप्रथात नवीन सूत्रे जोडली असल्याचे जाहीर केले. चंद्रकांत अशातऱ्हेने वाचला.

हे बडसगावर काही महिन्यांनी त्या देवाच्या सेनापतीने राजाचा खून केला आणि स्वतः गादीवर बसला. तरी आपल्या अपराधाबद्दल प्रजेने दुर्लक्ष करून आपली राजवट मानावी यासाठी श्रीशुकाचा सहकार प्राप्त करणे त्याला आवश्यक भासले. म्हणून त्याने श्रीशुकाला बोलावून घेतले.

परंतु श्रीशुक म्हणाला-“तू कुनी आहेस, म्हणून तुझ्या गुरूगाची कशी

झाली पाहिजे!" कारण त्याचा मित्र चंद्रकांत याच्या खुनामुळे तो निवलेला होता.

"मी आता राजा आहे. सर्वे गुन्हे मला माफ आहेत." सेनापती म्हणाला.

"परंतु तू अपराध केलास तेव्हा राजा नव्हतास. म्हणून न्यायालयाची पायरी चढण्याशिवाय तुला दुसरा मार्ग नाही." श्रीशुक म्हणाला.

सेनापती हसून म्हणाला—"भाइया या गुन्हात मला राजपद दिले—म्हणजे सर्व गुन्हांपासून मला मुक्त केले! राजाने काही केले तरी तो गुन्हा होत नाही असे मंत्रबंधच सांगतो आहे. आता आणखी एक मुत्र त्यात जोडा. नाही तर सरळ देवापरी जायला तयार रहा!"

श्रीशुकाचा शोक्यात गरगरत्यासारखे झाले. आपाचे म्हणजे न माणूस आपला मित्र चंद्रकांत याचा वांचविण्यासाठी आपण मंत्रकांदास केलेला बदल असा उलटा अर्थ घेऊन वापरला गेला! त्याच्या आधार

निरुपामाने श्रीशुकने सेनापतीने मागितल्याप्रमाणे मंत्रग्रंथान बदल केला. तो बदल प्रजेच्या सर्वकाशास बहाम्नासारखा वापरला गेला. अत्याचाराचे सव मुरु झाले. त्याविरुद्ध प्रजेने कांती केली ती कांती दाबून टाकायला सेनापतीला मंत्रीच मिळाली नाही. त्याचा सर्व वेळ स्वरुपासाठीच वर्च होऊ लागला. प्रजेने बंड वाढत गेले आणि एका नव्या नेत्याने सेनापतीला गादीवरून हुसकावून लावून स्वतः गादी पटकावली.

श्रीशुक या नव्या राजाला भेटून म्हणाला—"तु जर प्रजेच्या हिताचाच विचार करून राज्य करणार असशील आता जो मंत्रग्रंथ चालू आहे तो विसर. अनुभवी लोकांचा सल्ला घेऊन शासन चालू ठेवण्यासाठी नवे नियम, नवीन कायदे कर आणि कोणत्याही परिस्थितीत ते मोडू नकोस. स्वरुपासाठी देखील न्याय व वर्मयुक्ताचे उल्लेखन करू नकोस."

एकाहून एक वस्ताद

एक विवक्षू माणूस होता. तो कांधाला काही देत नसे, जिघा, देखील घांतीत नसे. त्याच्याकडून जिघा मागून जाणायची पैज एकाने मित्राजवळ नावनी आणि मित्रा मागायला लागला. "कोणा नका दिसता आहेत की रे. या घांतीत! तुला येथे काही मिळणार नाही. कातू नाच पडे!" तो विवक्षू माणूस म्हणाला.

"विचारत, पुढच्या जन्मी कितो सहन करावे नाणतील घांती?" पैज मागणारा म्हणाला.

कोणत्या रे?" विवक्षू माणसाने विचारले.

"मी मागण्या जन्मी तुमच्यासारखाच विवक्षू होतो हो. कोणाचा काही दिवस नाही आणि मज्जी हे प्रोवतो आहे. तुमच्या नशीबी पुढच्या जन्मी तेच प्रमाणार!" पैज मागणारा म्हणाला.

विवक्षू माणसाने दहा पैजाचे नाण काढीत विचारले—"हे, परत केव्हा येऊशील?"

"पुढच्या जन्मी कितो सहन करावे नाणतील घांती?" पैज मागणारा म्हणाला.

म्हणजे हे पार्ज घसून करावया मी भिडान्याभा जन्म घेऊन दहा पैजे वसूल करायचे होय? ना, ना, सहाय्यी घुठला?" म्हणत विवक्षू माणसाने दहा पैजे जिघात टाकले.

कमीत कमी योग्यता

सुवर्णपूरचा राजा चंद्रसेन थाला कोणी मुलगा नव्हता. होती ती एकुलती एक मुलगी. तिचे नाव मालिनी होते. ती एकदा राजोद्यानात एकटी विचार करीत बसली होती. विवाहाचे वय होते म्हणून तेच विचार तिच्या मनात चालू होते. तिच्या घराच्या मुली लग्न होऊन लेकुरे-वाढ्या झाल्या होत्या. आई जिबंत असती तर आपलं मन तिने ओळखलं असतं. परंतु ती तर मालिनी अगदी लहान असतानाच वारली. बापानेच आईची उणीव भरून काढण्यासाठी मुलीला खूप लाडात वाढविले. योग्य वर मिळाल्यावरच मुलीचे लग्न करायचे त्याने ठरविले होते.

राजोद्यानाचा पाहरेकरी कोणालाही आत पाऊल टाकू देत नसे. त्या दिवशी त्या वेळेला फाटकाबाहेर कोणी म्हणत होता—“मी परदेशातून आलो आहे, किती

दुःखन आलो आहे. तलावाचे पाणी पिऊ दिलेत तर ■ पिऊन मी बापत्या वाटेने पुढे निघून जाईन!”

मालिनीने टाळी बाजवून पाहरेकऱ्याला बोलाविले व म्हणाली—“कोणी परदेशी आला तर त्याच्याशी प्रेषादराने बोलायचं तर दूरच, त्याला पाणी मुळा पिऊ देत नाहीस, हे रे काय?”

पाहरेकऱ्याने परत जाऊन त्या परदेशी माणसाला आत घेऊ दिले. ■ माणसाला पाहून मालिनी चकित झाली. तो पंचवीस वर्षांचा एक तरुण होता. त्याचे अंग धुळीने मासलेले होते. कपडे अगदी सामान्यच होते तरी तो तिच्या कल्पनेबाहेर सुंदर होता. त्याला पाहताच तिने त्याला मनाने बरले.

तिने माळ्याकडून शहाळ्याचे शणी प्यायला देवविले आणि त्याच्याशी बोलू

होता. त्याच्या देशात दुष्काळ पडला होता म्हणून कामाच्या सोधायें तो या देशात आला होता. त्याचे नाव गजपती होते.

काळोख पडू लागताच मालिनी निघतांना उठून म्हणाली—“उद्यां संध्याकाळीसुद्धा तू येथे अवश्य ये.” तो केव्हाही आला तरी त्याला येऊ घाबला पाहरेकऱ्याला बजावून ती पालखीत बसून निघून गेली.

गेमे दोनतीन दिवस मालिनी राबो- ■ कोणाला तरी संध्याकाळी भेटते असे ■ कळले. सगळे राजाने मुलीला बोलावून विचारले—“मुली! मी तुला सवं तऱ्हेने योग्य ■ एक वर घेले काही दिवस शोधीत आहे. मी तुमचे ■ देण्याच्या सटपटीतच आहे. ■ परिस्थितीत तू दररोज कोणाला तरी संध्याकाळी राजोद्यानात भेटतेस आणि त्याच्याशी फार सलगीने वागतेस म्हणे? तुझ्या मनाने त्याच्याशीच विवाह करण्याचे ठरविले असेल तर तू त्याला माझ्याकडे बोलावून आण. तो तुझ्या योग्य आहे की नाही मी पाहतो.”

दुसऱ्या दिवशी मालिनी गजपतीला राजोद्यानात भेटली तेव्हा त्याला म्हणाली—“माझे बाबा तुम्ही परीक्षा घेणार आहेत म्हणे. तुम्ही माझ्यावर खरोखरच प्रेम असेल

तर तू त्या परीक्षेत यशस्वी झाले पाहिजेस. नाहीतर तू बापत्या वाटेने जा.”

राजाने गजपतीला युद्धकलेंविषयी, व्यवह रचनेविषयी आणि राजनीतिविषयी अनेक प्रश्न विचारले. गजपती एकाही प्रश्नाचे उत्तर देऊ शकला नाही. राजाचे समाधान झाले नाही. त्याने गजपतीला निरोप दिला.

नंतर राजा, गजपती तिच्या योग्य मुलीच नसल्याचे सांगून म्हणाला—“राज-पुरुषामध्ये आवश्यक एकाही गुण मला त्याच्या अंगात दिसला नाही. म्हणून मी ■ जायला सांगितले आहे.”

मालिनी हताश झोळून म्हणाली—“बाबा! तुम्ही थोडी घाई केलीत. तो

एक सामान्य माणूस आहे, एकाएकी त्याच्या अंगात राजपुरुषात असणारे गुण कोठून येणार? तुम्ही त्याला राजनीतीसंबंधीच प्रश्न विचारलेत! हे बरोबर झाले नाही."

त्या दिवशी रात्रभर तिला सोप आली नाही. दुसऱ्या दिवशीदेखील तिला काम करावे सुचत नव्हते. नेहमीप्रमाणे तिला एकदां राजोद्यानात जाऊन याबेसे सुद्धा वाटले नाही. तरी दोष ज्या आगी बसून बोलत असत त्या जागेवर जाऊन याबेसे मात्र तिला वाटले.

राजपती तेथे तिथी वाट पहात असलेला दिसला. तिला पाहताच तो उठला व पुढे येऊन म्हणाला—"तुझ्या बाबांनी मला सर्व निरर्थक प्रश्नच विचारले. राज्यकारभारासंबंधी मला काळणार? आतां तूच काय तो निश्चय करून आपल्या बडिलांना सांगेपर्यंत आपल्याला असेच भेटत रहावे लागणार."

ते ऐकून मालिनीला त्याच्या निर्लज्जपणाची बीड आली. ती म्हणाली—"आतां

तुला राजकीय वाचतेत नाही याबद्दल मी तुला दोष देणार नाही. तू परीक्षेत यशस्वी होऊ शकला नाहीस तर आपल्या वाटेने जा असे मी तुला पूर्वीच सांगितले होते. तुला आत्माभिमान नावाची वस्तू माहीत असली तर तू अयशस्वी झाल्यावर मला तोंड दाखवायला आलाच नसतास, भेटलासच तरी पुन्हा लक्षाची गोष्ट काढली नसतीस. माझ्याशी लग्नाविषयी इतकी उत्सुकता दाखविशी नसतीस. प्रत्येक पुरुषात जो स्वाभिमान आणि पौरुष असायला हवे ती योग्यतामुद्धा तुझ्यात दिसली नाही. आणली वर मी आपल्या बडिलांच्या इच्छेविषय काही करू शकेन हा विचार तुझ्या मनात येऊ शकला तेव्हा तू आपल्या वाटेने चालू लाग!"

पाहरेकन्यांना सांगून त्याला बाहेर पाठविले आणि पुन्हा राजोद्यानात त्याला पाऊलदेखील ठेवू देऊ असे बजावून सांगितले.

प्रधानाची हुशारी

एका सुखी, आणि सुकळ नसलेल्या एका देशात एकाएकी चोऱ्या होऊ लागल्या. नित्य गस्त लावणाऱ्या पाहरेकन्यांना चोरांचा पत्ता लागत नव्हता.

म्हणून राजाने चोरांना पकडण्यासाठी संम्यातल्या हुज्जार सैनिकांची एक तुकडी कामावर नेमली. परंतु तरीदेखील कायदा शाळा नाही. तेव्हा राजाने आपला सेनापती रणधीर याला बोलावून त्या कामावर नेमले. एका आत चोऱ्या बाबत्या पाहिलेत असे त्याला बजावून सांगितले. रणधीर राजाच्या हुकमाचे व्हावे म्हणून कसून प्रयत्न करित होता. परंतु चार आठवडे होऊन गेले तरी चोरांचा पत्ता नसला नाही.

म्हणून राजाने स्वतःवर जबाबदारी घेऊन चोरांना पकडण्याचा प्रयत्न सुरू केला. राजा रात्रभर जागून राजधानीभर

गस्त लावीत राहिला, परंतु त्याचाही काही उपयोग झाला नाही. चोऱ्या नित्यासारख्या चालूच होत्या.

सर्व प्रयत्न फुकट गेल्यावर प्रधानाचा सत्ता घेण्याचा विचार राजाच्या मनात आला. प्रकृती बरोबर नसल्यामुळे प्रधान दीड महिना रजेवर घरीच होता.

म्हणून राजा प्रधानाला भेटायला त्याच्या घरी गेला आणि त्याने चोरांना पकडण्यासाठी जे जे प्रयत्न केले होते ते सांगून म्हणाला—"प्रधान! आतां या चोऱ्यांना कसा आळा घालायचा हे तुमच्या चातुर्पंचरच अवलंबून आहे!"

"जो आज्ञा, महाराज! आतां माझी प्रकृती बरीच सुधारली आहे. मी उद्या दरवारात येऊन चोऱ्या कशा धांवड्याच्या हे पाहून काय ती तजवीज करतो." प्रधान म्हणाला.

खंडू मांत्रिक

एका गावात खंडू नावाना एक भूतप्रेत उतरविणारा मांत्रिक रहात असे. गावात कोणी आजारी पडला की खंडू त्याच्या घरी जाऊन सांगे, तुमच्यावर भयक्याने मंत्र टाकविला आहे. तुम्ही वेळेवर इलाज केला नाही तर जीव धोक्यात पडेल. भाबडे गावकरी त्याच्या बोलण्यावर विश्वास करून तो सांगे तसे करून खंडूला पैसे, बकरी व कोबडे देत. खंडू खंडोबाला नाही तर देवीला लूण करण्याचे सांगून बकरी व कोबडे कापी.

खंडूमुळे गावात मांडणे वाढली, परंपरांवर गावकरी संशय करू लागले. लोक त्याला भीत आणि त्याचा आदर करीत.

गावात रघू आणि सद्दू नावाचे दोघे मित्र होते. त्या दोघांचा खंडूच्या मंत्रांतकावर विश्वास नव्हता. दोघे शेजारी शेजारी रहात. रघूला व्यवहार चांगला कळे.

सद्दूचा स्वभाव जात्याच भोळा होता. रघू सद्दूला आपल्या धाकट्या भावासारखा मानी. कोणी त्याला फसवू नसे याची तो काळजी वाही. गोविंदचा मंत्रांशवर विश्वास नमला तरी, कां कोणास टाकून त्याला मनात मंत्रांतकाची व लहान मोठ्या देवांची फार भीती वाटे.

खंडूने ते सांगले ओळखले होते. त्याला हेदेखील चांगले माहीत होते की रघूमुळेच सद्दू दूरदूर राहतो. तेव्हा दोघांमध्ये भाडण लावण्याचे त्याने मनाशी ठरविले. एकत्रच जाळ्यात सापडला की दुसरा आपोआप येईल असे त्याला वाटले. म्हणून एके दिवस रात्री खंडूने कोणाच्या तऱ्हेस पडल्याशिवाय कसलातरी पाला गोविंदच्या बैलाला खायला घातला.

उजाडण्याच्या सुमारास बैलाचे पोट फुगून आले आणि बैल बापा टाकू लागला.

रघूकडे घाबला. रघूने येऊन बैलाला पाहिले व म्हणाला—“तुला शिष्याच मुळीच कारण नाही. बैलाने काही तरी खाल्ले आहे. संध्याकाळपर्यंत बरा होईल.” असे सांगून त्याने बैलाला दोल भांडी चिचेचे पाणी पाजले.

परंतु सद्दूने तेवढ्यावर समाधान झाले नाही. तो प्रत्येकाच्या सत्ता विचारू लागला. कारण त्या बैलावरच त्याची शेतीभाती सर्वस्वी अवलंबून होती. त्याने फार मोठी रक्कम देऊन तो बैल विकत घेतला होता. म्हणून काय वाटेल ते करून बैलाला वांचविण्याच्या खटपटीत तो होता.

खंडूचा एक साथीदार सद्दूच्या घरी येऊन व बैलाची ती अवस्था पाहून सहातु-भूती शस्त्रांवीत म्हणाला—“बाबा रे! तू इतका बेफिकीर कसा? औषधी वनस्पती देऊन बरा होण्यासारखा का हा आजार आहे? कोणी तरी मंत्र टाकून तुझ्या बैलाची ही अवस्था केली आहे. तू जाऊन खंडूला भेट. त्यानेच वांचविला तर बैल वांचेल, नाही तर संध्याकाळपर्यंत काय होईल सांगता येणार नाही. पर्वाच नाही का गणूचा बैल असाच पोट फुगून पडला होता! त्याला खंडूनेच तर वांचविले.”

सद्दूला जास्त विचार करायला वेळच नव्हता. तो खंडूच्या घरी धावला आणि

बिमबण्या करू लागला—“खंडू, काय वाटेल ते कर आणि माझ्या बैलाला वांचव.”

सद्दूला आपला तोरा दाखवायला चांगली संधी मिळाली. म्हणाला—“बाबारे! तुम्हा माझ्यावर विस्वास नाही. मी काही सांगितलं तर तू माझी थड्डा उडविशील!”

“नाही रे बाबा! असे बोलून मला आजवू नकोस. मी पहिल्यानेच तुझ्याकडे धावायला हवे होते. तू वाला असतास तर माझा बैल आतापर्यंत उडून उभा राहिला असता.” सद्दू म्हणाला.

खंडूने सर्वजण असल्यासारखा आघ आपून विचारले—“तू काय म्हणालास, तुम्हा बैल उभा रहात नाही आणि वसत्यावर

मी आपलें नाव बदलून देईन. मी देतो त्या दोन गोळ्या तू बैलाला खायला घाल. संध्याकाळ पर्यंत तो उमा राहिल." असे सांगून खंडूने सद्ध्या हातात दोन गोळ्या दिल्या. रात्री काम करायचे ते त्याने सद्ध्या कानात सांगून ठेवले.

काळोस पडल्यावर खंडू सद्ध्या घरी आला. डोक्यावरचे केश पिजारलेले होते कपाळाला भस्म ■ हळद लावलेली होती. दारे बंद करविली, रांगोळी घालवून त्या जागी एक दिवा लावून ठेवला. नंतर लिंबू व कोहळा कापून तो भंत्र म्हणू लागला— "हाम ह्रीम!" आणि रांगोळी घातली होती तेथे पद्मासन घालून कर्कन बसला.

■ सद्ध्या वाटू लागले, खंडू कोणी सामान्य माणूस नाही. कोणीतरी योगी किंवा महापुरुष आहे. आपण आजवर रघूच्या नादी लागून खंडूचा अपमान करीत बाहुली ही केवढी मोठी चूक केली!

खंडू डोळे उघडून एकदम जोरजोराने ओरडून म्हणू लागला— "सद्धू ऊठ! काकडे घेऊन माझ्याबरोबर चल!" नंतर तो सद्ध्या परसात गेला. ईशान्येकडील एका जागी काही हुडकत्यासारखे कर्कन त्या जागी खणायला सांगितले. सद्धूने डोळे मिटून त्या आज्ञेचे पालन केले.

एक मडक निघाला. त्यात कवड्या, कंसाचा एक बाहुली आणि तीन बाळलेली लिंबे निघाली.

"पाहिलेस सद्धू! तुझा बैल आणि दुसरो गुरे या बाळक्या लिंबांसारखी बाळून बेली असती!" खंडू म्हणाला.

ते पाहून सद्धू म्हणाला— "कोणाचे हे काम आहे? ऐकू दे मला!"

"सद्धू! अरे वेड्या हे विचारण्याची गरज नाही. तुझा माझ्या बोलण्यावर विश्वास होणार नाही, परंतु सांगतो, हे सर्व ■ तुझ्या मित्राचे, रघूचे आहे!" खंडूने शांत स्वरात उत्तर दिले.

सद्ध्या खंडूच्या बोलण्यावर विश्वास नसता. परंतु खंडूने दाखविलेला पुरावा त्याच्या डोळ्यासमोर होता. त्याला वाटले खंडू म्हणतो ते खरे असेल कदाचित!

खंडू पुढे म्हणाला— "कोणाचे का हे काम असेना, ते मागाहून पहा. पहिल्याने बैलाला वांचविण्याचा उपाय कर. एका बळीची व्यवस्था लगेच झाली पाहिजे. कोणतातरी बकरा आणून भागायचे नाही. बकरा काळा आणि त्याच्या कपाळावर पांढरा डाग असला पाहिजे. जर तसा बकरा आणता आला नाही तर आतांपर्यंत केलेली सर्व सटपट फुकट जाईल."

"अरे, पण रात्रीच्या रात्री असा बकरा कोठून आणि कसा काय मिळणार?" सद्धूने निराश होऊन विचारले.

खंडूने विचार केल्याचे सोंग केले व म्हणाला— "मला थोडेंसे आठवते, रघूच्या कळपात असा एक बकरा आहे.

"मी तसा बकरा भागितला तर तो मला निरनिराळे प्रदत्त विचारील. दुसरं असा की तो बकरा देईलच असे तरी निश्चित कसे सांगता येईल?" सद्धूने आपल्या मनातली शंका सांगून टाकली.

"रघू मागून देईल असे वाटले होय तुला? तुला त्याच्या नजरेबाड तो आणावा लागेल. कसा ते तू पाहून घे!" खंडू

रखंय करीत नाही? नक्कीच कोणीतरी काहीतरी गडबड केली आहे. चल मी येतो आणि काम भातगड आहे त्याच्या मुळालाच हात घालतो." असे म्हणत आपली पिशाची घेऊन व बरीबर आणखी काही जकरी वस्तू घेऊन खंडू सद्ध्या बरोबर निघाला.

खंडूने बैलाला पाहिले. त्याच्या शेपटीचा एक केश उपटून काहीतरी भंत्र म्हटला. आणि आश्चर्य म्हणजे खंडूच्या हातातला केश गरगर फिरून गोळीसारखा गोल झाला. ■ पाहून सद्धूचे सर्वांग हादरले.

"पाहिलेस सद्धू! तू थोडा उत्पीर केला असतास तर तुझा बैल वांचला नसता. आतां भिण्याचं मुळीच कारण नाही. उद्यां

म्हणाला. परंतु चोरी करायला सद्धने मन धजेना. तो घाबरून गेला.

खंडू त्याला घोर देण्यासाठी आणि रघू विशद भनाई विष कालवण्याच्या हेतूने म्हणाला—“मला बोलायचे नव्हते ते आतां त्रोलल्याशिवाय मत्संतर नाही. तुझ्या का दोन हजार रुपये किमतीच्या बैलाला ठार करण्यासाठी रघूने घाट घातला होता. त्या बैलामाठी रघूचा गळा कापावा लागला तरी त्यात पाप नाही.”

सद्धने आपले मन घट्ट केले. रघूच्या भावारास मागच्या बाजूने शिरला आणि भुकाटघाने त्या बकल्याला जबाबून बाहेर पडुसमोर आणून ठेवला. खंडूने लगेच त्याचा बळी खंडोबाला दिला.

घराबाहेर ओटीवर बसला असता त्याला खंडू सद्धच्या घरातून बाहेर पडत असताना दिसला. त्याचे शिष्य कापलेला बकरा उचलून घेऊन पाठोपाठ निघालेले दिसले.

शेंबटी सद्धेतील या लबाडाच्या आळघात फसला म्हणायवाचा, रघूला वाईट वाटले.

सोड्या बेळाने त्याचा बकरा नाहोसा झाल्याचे रघूला कळले. तेव्हा त्याला खरी गोष्ट कळली. रघूने खंडूची लबाडी घवाठघावर शिवाय त्याचा खंडू-खंडोबा यांचेगार नाहो असा विचार करून काय करायचे ते ठरविले.

वसलेल्या बैलाला पाहून म्हणाला—“अरे सद्ध! पाहिलेस ही सर्व म्हाळसाबाईची रुपा आहे. मी मातेबदळ नवस केला होता की तुझा बैल बरा तर मी वायला हा बकरा बळी देऊन व तिला प्रसन्न करीत. परंतु मत्संतराचे लबाडी झाले. रात्री कोणोतरी माझा बकरा चोरून नेला. म्हाळसा रागावली तर कळपात एक देखील बकरा वांचणार नाही.” असे सांगून त्याने घाबरून गोंधळून गेल्याचे मोग केले.

म्हाळसाबाईचे ऐकून सद्ध घाबरला. हातांनी रघूचा हात धरून म्हणाला—“दादा! रात्री मी चोरी मीच केली होती रे! माफ कर! मातेचा राग शांत करायला काही उपाय असेल तर कर. असे सांगून त्याने चकलेली गोष्ट अणपासून इतिपर्यंत सांगून टाकली.

रघू हसत म्हणाला—“वेड्या! तुझ्या तोंडी लवं माहितो काढून घेण्यासाठी हे सर्व नाटक केले होते. मंत्रांतत्रांनी होणाऱ्या या गोष्टी नाहीत. पाहू तर दे तुझ्या बैलाच्या सणात काय आहे?”

सद्धने जेण आणून रघूसमोर ठेवले. रघूने लक्षपूर्वक ते पाहिले. त्यात तो दिसारी पाला निकाला. बैलाला कोणीतरी

तो पाला लायला घातला असावा असे सद्धने भांगितले. कारण बैल दिवसभरात कोठे बाहेर चरायला गेला नव्हता.

रघूने सद्धला समजावून सांगितले, ही सर्व लबाडी त्या खंडूची आहे. आपली मैत्री फोडण्यासाठी त्याने हा शर्क वापरभार केला आहे. तेव्हा सद्धचे डोळे उघडले.

रघू सद्धला म्हणाला—“तू सध्याकाळपर्यंत थांब! मी त्याचा कट तयारकीला बाणलो. तू चौघांपांच जणांना तयार ठेव.”

त्यानंतर रघू खंडूच्या घरी घावला. त्याच्या विनवाव्या करीत म्हणाला—“खंडू! जाचा तूच मला हात दिलास तर मी वांचणार! दोन दिवस झाले, माझी

निरुपयागी सत्कार

कांचीपुराचा राजा कांचनधर्म हा आपल्या राज्यातल्या कवी आणि कलाकारांना दरवर्षी सत्कार करून त्यांना काहीतरी वस्तू सत्कारार्थ देत असे. त्या वस्तूवर राजाची मूद्रा असे. ■ वस्तू राजाने दिलेला मान म्हणून स्वतःचबळ वाढवण्याची असे. ती विकायला पनाई होती.

एकदा कांचनधर्माला वेदवर्मा नावाच्या एका विद्वाने शास्त्राणाला आपला कंठहार सत्कार म्हणून दिला. दररोज अर्धे पोटी सोपणाऱ्या त्या शास्त्राणाला निवेदन देते— "महाराज, ■ निरुपयागी सत्कार कसाता ? मला याची गरज नाही ।"

राजाचा आश्चर्य वाटले व रागही आला. त्याने शास्त्राणाला कारण विचारले. वेदवर्मा दारिद्र्याकळेने बर्मेन करून सांगितले.

तेव्हा ■ कळले की तो विद्वानांचा जो सत्कार करतो ■ उपयोग ■ फारसा होत नसतो. ■ पोरयणाच प्रयोजित होतो. तेव्हापासून राजाने सत्कार करते वेळी घायची वस्तू उपयोगी ■ घायला सुरवात केली.

गाय दूध देत नाहीशी झाली आहे. वासराला तोंड लावू देत नाही कासेला. पाझ्या म्हशी पाण्याला तोंड लावीत नाहीत. मामा एक बकरा रात्रीच्या रात्री नाहीसा झाला. हे सर्व पाहून माझ्या घरावर कोणीतरी मंत्र टाकल्यासारखा वाटतो आहे मला. एकदां येऊन पहा तरी !"

रघूला सुद्धा आपल्या जाळघात आलेला पाहून खंडूला खूप आनंद झाला. तो त्याच्याबरोबर निघाला.

सर्व स्थिती पाहून खंडू त्याला म्हणाला— "मला सुद्धा हा कोणीतरी मंत्र टाकल्यासारखा दिसतो आहे ! याची तोड आहे माझ्याकडे. उद्यां रात्रीपर्यंत सर्व ठीक करून दाखवितो, तू बेफिकीर रहा !" असे सांगून खंडू परी निघून गेला.

त्या दिवशी मध्यरात्रीच्या सुमारास रघूच्या भागच्या बाजूला परसात स्वतः रघू, सडू आणि आणखी चार जण एकाजागी लपून बसून राहले. खंडू काळा बुरखा पांघरून भितीवरून उडी मारून आला

चारीवाजूला जाऊन ■ राहले. सडू पळण्याचा यत्न करू लागला.

रघूने दरडावून विचारले— "काय रे खंडू ! बरोबर मडके आणलं आहेस नाही का ?" असे म्हणत त्याने खंडूच्या तोंडावरचा बुरखा ओढला. मडके निसटून कालो पडले. त्यातल्या कवड्या, केसांची बाहुली आणि वाळकी लिंबे खाली पडली.

सडूने रागाने खंडूला एक मुस्कुटात वेऊन विचारले— "काय रे लुच्चा ! हा काय बंदा चालविला आहेस ?" खंडूने रघूचे पाय धरले. रघूने खंडूचे हातपाय बांधले आणि दुसऱ्या दिवशी सर्व गांवकऱ्यांना बोलावून सर्वासमक्ष खंडूच्या तोंडी ■ कृत्पाचे वगन बोलविले.

गांवकऱ्यांनी त्याला खूप वढविले. त्या दिवसापासून खंडूचा खेळखंडोना कायमचा बंद झाला.

पुनर्जन्म

रामभाऊंनी आपल्या आयुष्यात अनेक तरेचे अनुभव मिळविले होते. ऐन ताळ्यात त्यांनी एका जागृगाराच्या हाता-काळी नोकरी केली होती. त्यापूर्वी एका फांदीवाकराकडे कामाला होते. पुढे काही दिवस एका औषधाच्या दुकानात काम केले. अद्यातऱ्हेने नोकरी करून त्यांनी जे चार गैसे जमविले होते त्या बांदवलावर स्वतः एक औषधाचे दुकान काढले.

रामभाऊंना पन्नासावे वर्षे लागले तेव्हा कॉलन्याच्या साथीत त्यांच्या घरची सर्व मंडळी एक एक करून परलोकी गेली. रामभाऊंचे मन चिडले आणि त्यांनी भगवी धस्त्रे धारण करून एकतारा हाती घेतला आणि ईश्वरानात पुढील आयुष्य घालविले.

एकदा फिरत फिरत ते एका गावाच्या वेगोवर पोचले तेव्हा मोसाट्याच्या वाऱ्या-पाठोपाठ धुळीचे लोट आकाशात उडू

लागले. म्हणून एका संपदीत येऊन निवान्यासाठी उभे राहले. सोपडी स्मशानात येणाऱ्यास उभे राहायला बांधलेली होती. काळोस गडू लागला होता. रामभाऊंनी सोपडीतून बाहेर कोणी आहे पाहिले. त्यांना एका तिरडोवर एक प्रेत दिसले. अवलपास कोणी माणूस दिसला नाही. प्रेताबरोबर आलेली मंडळी बघतेक लाकडे आणायला गेली बसावीत.

रामभाऊंची नजर प्रेतावर होती. त्या बाजूने त्यांना काकरन्याचा आवाज ऐकू जाला आणि त्या पाठोपाठ ते प्रेत हाकू लागल्यासारखे दिसले. दुसऱ्या कोणी जमता तर ते दुसरे पाहून घाबरून पळून गेला असता. परंतु रामभाऊ चीट होते. त्यांनी जवळ पाहिले. तिरडोवर बांधलेली व्यक्ती स्वतःला मांडवून घेण्यासाठी घडपद

आपल्या पिशवीतून चाकू काढून दोऱ्या कापून काढल्या. ती व्यक्ती उठून बसली व आवडवंचकित नजरेने चहुकडे पाहू लागली.

रामभाऊंनी त्या व्यक्तीला विचारले-
“कोण तू?”

तो नील वर्णाचा एक तरुण युवक होता. त्याचे नाव होते ज्यामु. तो त्या मायातला एक शेतकरी होता. शेतात काम करीत असता सकाळी त्या एक साप बाबला होता. मांशिकाने पत्र घातला एवढेच त्याला माहीत होते. पुढे साले त्याला माहीत नव्हते.

बांदले आणि लोक कंदील घेऊन स्मशानाकडे येत असलेले दिसले. रामभाऊंनी ज्यामुला सोपडीत बोलावून नेले.

तिरडी रिकामी पाहून लोक घाबरले. त्यांना वाटले की भूतांनी प्रेत उचलून नेले असावे. जगात तेथे उभे राहण्याची कोणाची छाती नव्हती. बरोबर आणलेली लाकडे तेथेच टाकून लोकांनी गावाची वाट घरली.

“ही सर्व मंडळी मूर्ख व भितरी दिसत आहेत. तुला थोडे बरे वाटले म्हणजे मी तुझ्याबरोबर येईन तुला घरी पोचवीन.” रामभाऊ म्हणाले.

“बरी गेल्यावर काय होणार कोण जाणे? मी जिवंत झालो नसतो तर बरे असते. माझी ठाई, बायको व मुले मला घरात पाऊल टाकू देतील की नाही मला आहे. मला सर्व भूत समजून पिटाळून लावतील. मी काय करू, मला कळत नाही.” ज्यामु रडक्या स्वरात म्हणाला.

“तू मुळीच घाबरू नकोस, मी आहे ना तुझ्या मदतीला! तुला कोणी जवळ वेऊ दिले नाही तर मी आहे ना तुझ्या पाठीशी. आपण दोघे कीर्तन भजन करीत तीर्थयात्रा करू.” रामभाऊ म्हणाले.

जगाडल्यावर रामभाऊ ज्यामुला घेऊन गावात गेले. नवऱ्याला जिवंत चालत येत

चांगल धाड करून पिडदान करे. म्हणून आमच्या वर दया कर, आम्हांला उगाच वास देऊ नकोस."

रामभाऊंनी पुढे येऊन तिची समजूत घालण्याचा वक्तव्य करण्याच्या हेतूने म्हटले—
"बाई, हा तुमचा मुलगा श्यामूच आहे. त्याने भूत नाही. देवाच्या रूपेने पुनर्जन्म मिळाला आहे. मी म्हणतो ते अगदी सरे आहे. माझ्या बोलण्यावर विश्वास करा."

गावकऱ्यांनी रामभाऊला विचारले—
"कसा विश्वास हो तुमच्या बोलण्यावर? रात्री याच्या मंडपाला भुते खात होती, आम्ही आपल्या डोळ्यांनी पाहिले."

"आई, मी तुम्हाला मुलगा श्यामू आहे. मला पुनर्जन्म मिळाला. मला तुम्हाला यदरासाली राहू दे, कराबाहेर काढू नकोस." श्यामू आर्जवा करीत म्हणाला. परंतु आईचे मन अंधविश्वासाने भरले असल्यामुळे विरघळले नाही.

मध्यंतरी तेथे लोकांची गर्दी जमली. परंतु ते भीतीमुळे दूर उभे राहून शमत पहात होते. त्यांच्यात गावप्रमुखही होता. श्यामूने त्याच्याजवळ आर्जवा करीत म्हटले की त्याला त्याच्या कुटुंबाबरोबर सुखाने

रावी.
परंतु गावप्रमुख शंका करीत म्हणाला—
"तुम्हाला अंगात भूत नाही याचे प्रमाण काय? नाही तर मेलेला माणूस कधी जिवंत होतो का?"

तोपयंत श्यामूच्या घरची सर्व मंडळी दार उघडून व्हराडघात येऊन उभी राहली होती. ती भयचकित मुद्देने श्यामूकडे पहात होती.

रामभाऊंनी गावकऱ्यांची प्रकारे समजूत घालण्याचा केला. ती थोड्या गंभीर स्वरात म्हणाला—
"समजा, एकाद्या भुताने श्यामूच्या अंगात प्रवेश केला असेल तर त्यापासून तसे मोठे नुकसान होणार आहे? मी तांत्रिक आहे, मृत उतरविणे हा माझा धंदा आहे. तुम्हांला वाटत असेल की श्यामूच्या अंगात भूत शिरून त्याच्याकडून बोलवीत करवीत आहे तर मी ते छोटे असल्याचे सिद्ध करून दाखविता. तुम्हांला माहीत आहे ना की प्रेताच्या अंगातून रक्त वहात नाही. त्याच्या अंगानुन रक्त वाहू लागले तर तो प्रेत नसून जिवंत माणूस आहे, हे तुम्हाला कबूल करावे लागेल."

त्यानंतर रामभाऊ श्यामूच्या पायाजवळ जाऊन बसले. जेथे साप जावला होता, तेथे गोठले होते. ते गोठलेले रक्त

दाखून काढून टाकल्यावर तेथून रक्ताचा एक थेंब बाहेर आला. ते दाखवून रामभाऊ गावप्रमुखाला म्हणाले—
"यावरून हे सिद्ध झाले की श्यामू तुमच्या आमच्यासारखा एक जिवंत माणूस आहे. परंतु माझ्या मनात तुमच्यासारखीच थोडी शंका आहे की कदाचित एखादे भूत याच्या अंगात शिरले असेल. उद्या शनिवार आहे मंत्रांतत्राला चांगला दिवस आहे. तोपयंत मी श्यामूला आपल्याजवळ शिवालयीत ठेवून घेता.

रामभाऊ म्हणाले ते गावप्रमुखाबरोबर गावकऱ्यांनी मान्य केले.

त्यानंतर रामभाऊ श्यामूला बरोबर घेऊन शिवालयीत निघून गेले. मंत्रांतत्र करण्या-

बसलेला पाहून श्यामूची बायको भयचकित होऊन पाहू लागली. तिने घाबरून थोरळट दार लावून घेतले.

"पाहिलंत, मी जिवंत मात्त्याचा काय कायदा झाला?" श्यामू रडक्या स्वरात म्हणाला.

"ते मी पाहून घेईन. तू बेफिकीर रहा!" रामभाऊंनी श्यामूला धीर दिला.

थोड्या वेळाने एकाएकी एक सिडकी उघडली. श्यामूच्या आईने भीतभीत बाहेर डोकावून पाहिले. श्यामूने आईकडे उत्कंठेने पाहिले तेव्हा ती हात जोडून त्याला म्हणाली—
"ए भुता! तू आम्हांला वास द्यायला कशाला आला आहेस? श्यामूच्या

साठो लागणारी सामुग्री एक महके, वाळलेले गवत, कांबळे वगैरे आणि गुप्तपणे औषधाच्या दुकानातून टिक्कर आयोडिन, फोटोचे सामान विकणाऱ्या दुकानातून तुरटीचे काही तुकडे घेतले. त्याने एक स्वच्छ पांढरे फडके कापून घेतले. त्याने एक आयोडिन मध्ये बुडविले आणि वाळवून घेतले. ते फडके अगदी काळे पडले होते. नंतर एका महक्यात पाणी घालून त्यात तुरटी विरघळवून घेतली. हे सर्व गुप्तपणे करण्यात आले.

दुसऱ्या दिवशी त्यामुष्का अंगातले भूत पळविण्याचा प्रयोग सुरू झाला. त्यामुला सगळ्यांची बीळक्याच्या मधोमध बसविण्यात आले. त्याच्या जवळ पाणी भरलेल्या दोन घागरी ठेवण्यात आल्या. त्यापैकी एकोत तुरटी विरघळविलेले पाणी होते. रामभाऊंनी त्यामुसमोर बसून मंत्रपाठ सुरू केला. तासभर मंत्रपाठ झाल्यावर रामभाऊ म्हणाले—“आता या घागरीतले पाणी मंत्रवलेले आहे. या पाण्याची परीक्षा

करून घ्या. Fullscreen 177

त्यानंतर रामभाऊंनी त्यामुष्का कपड्यात ठेवलेले काळे फडके काढले. एक काचेचा पेला मागवून तो तुरटीच्या पाण्यात बुडविला. नंतर त्या पाण्यात ते काळे फडके हळूच सरकवले. फडक्याचा काळा-रंग हळूहळू जाऊ लागला आणि फडके स्वच्छ पांढरे झाले आणि अशा तऱ्हेने मंत्रवलेल्या पाण्याची गोष्ट सर्वांना पटली.

“मुम्ही, मंत्रवलेल्या पाण्याचा महिमा पाहिलाच आहे. तेव्हा या पाण्याने त्यामुला आंधोळ घालून घेतली तर तो मुद होईल. असे सांगून दुसऱ्या घागरीतले पाणी त्यामुष्का अंगावर ओतले. त्या पाण्याने आंधोळ झाल्याने त्यामुला सामान्य मानस म्हणून रावक्यांनी मान्य केले.

रामभाऊंनी पूर्वी आंध्यांच्या व फोटो-ग्राफरच्या दुकानात काम केले असल्यामुळे आयोडिन व तुरटीचे गुणधर्म त्यांना माहीत होते.

मनःशांती

फार पूर्वी रघुनाथराव नामक एक धीमंत गृहस्थ एका गावी रहात असत. त्यांना साठवडे वर्ष लागण्याच्या सुमारास त्यांच्या कुटुंबातली सर्व माणसे देवाचरी गेली. त्यांचे संसारापासून मन विटले आणि त्यांनी आपली सर्व इस्टेट सर्व करून गावाच्या उमर्तीसाठी अनेक कामे केली. नंतर त्यांनी ज्ञानप्रस्थापनात प्रवेश केला आणि जंगलात एकांत स्थानी एका नलावाच्या शेजारी एक ओपटो बांधली आणि कंदमूलफलाहार करून शांतिपूर्वक राहू लागले.

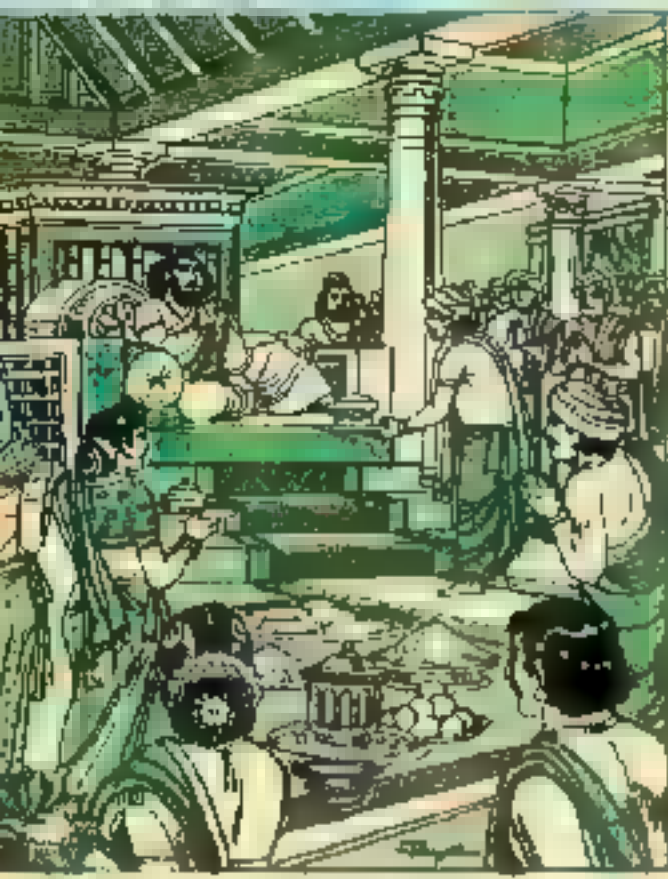
एके दिवशी त्या जमीनी एक विचित्र गोष्ट घडली. रघुनाथराव एका आडा-वरची फळे काडीत होते. तेव्हा एक बाघ त्यांच्या अगदी जवळून जंगला घासूनच गुहे निघून गेला. त्याच्या आधी थोडा वेळ बाघाची डरकान्ठा ऐकून एक लाकूड-

फोड्या बाबकून साडावर चढून बसला होता. त्याने ते दृश्य पाहिले.

त्या घटनेचा लाकूडफोड्याच्या मनावर फार परिणाम झाला. तो उत-कन त्याच्या पाया पडला व म्हणाला—“महात्मन्! मी एक गरीब लाकूडफोड्या आहे. कुटुंब फार मोठे आहे. सर्वांना अर्थपोंडी झोपावे लागते. काही मुक्तीचा मार्ग सोगावा!”

रघुनाथरावांनी प्रेमाने त्या लाकूड-फोड्याला समजावून सांगितले, बाबा रे! तू मेहनत करीत रहा, देवाची तुझ्यावर कृपा होईल. मुक्तीची पिकीर कशाळा?

लाकूडफोड्याने शेजारच्या गावी जाऊन जंगलात त्याने पाहिलेले दृश्य वर्णन करून सांगितले. त्या दिवसापासून रघुनाथ-रावांच्या दर्शनासाठी गावकरी येऊ लागले. रघुनाथरावांची कीर्ती पंचकोशीत पसरली.

रघुनाथरावांनी मनःशांतीसाठी वनवास-
धर्म स्वीकारला होता. परंतु ॥॥ गोर-
गरिबांचे दुःख आणि प्रपन्न ऐकून ज्यावे
लागू लागले. प्रजेने त्यांना राघवेंद्रस्वामी
म्हणायला सुरुवात केली आणि देवासारखी
स्थांची पूजा करू लागले.

एके दिवशी दूरच्या गावाहून श्यामसुंदर
व कांता नावाची नवरावायको राघवेंद्र-
स्वामींच्या दर्शनासाठी निघाली. थोडे
अंतर चालून गेल्यावर तीर्थयात्रा कर-
णाऱ्यांचे सौंग करून जाणारे चोर त्यांना
भेटले. श्यामसुंदरला व त्याची वाढलेली
दाढी पाहून चोरांच्या मनात एक विचार
आला. ती नवरावायको उपाशी होती हे

साक्षपदार्थ काढले व दोघांना खासला
दिले. नंतर त्यांना दोघांना मगवीवस्त्रे
परिधान करावयास सांगितली आणि स्वतः
मगवीवस्त्रे धारण केली.

त्याच दिवशी चोरांनी त्या प्रदेशात एक
लहानसा आश्रम स्थापन केला. श्यामसुंदर
राघवेंद्रस्वामींचा पट्टशिष्य असल्याचे जाहीर
केले. श्यामसुंदरने त्या गोष्टीस नकार दिला
तेव्हा चोरांनी त्याला ॥॥ केसे जाईस
असे धमकावून बघ्य केले. चोरांनी ॥॥
गुरुचे आपण शिष्य असल्याचे सांगून
जबळपासच्या सोडोपाडी रूप प्रचार केला.

श्यामसुंदरचा आश्रम राघवेंद्रस्वामींच्या
आश्रमापासून त्याच वाटेवर पुष्कळ दूर
होता. म्हणून जे लोक राघवेंद्रस्वामींच्या
दर्शनाचे जाऊ शकले नाहीत ते त्यांच्या
पट्टशिष्यांच्या दर्शनासाठी येऊ लागले.
चोरांनी श्यामसुंदरला थोडीशी हातचलाखी
शिकवून तयार केले. श्यामसुंदर नुसता
हातावर हात जोडून भस्म विझूती करून
दाखवू लागला. तोंडाने वदल्याबरोबर
जिवलियाची सृष्टी होऊ लागली. हे सर्व
चमत्कार पाहून भक्तांचा विश्वास वाढत
गेल्या. श्यामसुंदरलाच लोक राघवेंद्रस्वामींचा
अवतार मानून मोठमोठ्या रकमा भेट
म्हणून देऊ लागले. चोरांना चोरी लुट-

व मिळकतीचा वाटला.

हळहळू बाहेर होऊ लागले की थोरल्या
राघवेंद्रस्वामीपेक्षा छोट्या राघवेंद्रस्वामींचा
महिमाच जास्त थोर आहे. म्हणून सोल
जंगलात राहणाऱ्या शून्या राघवेंद्रस्वामी-
पेक्षा तोतया राघवेंद्रस्वामींचा मानमरातब
वाढू लागला.

राघवेंद्रस्वामींना ॥॥ येऊ लागला की,
कोणी तरी त्यांच्या नावाचा दुस्प्रयोग करून
प्रजेला फसवत आहे. ते ॥॥ 'स्वामी'
झाले असले तरी त्यांनी ॥॥ कोणाला
फसविले नाही. हा तोतया 'स्वामी' कोण
निघाला आहे, ते कळावे म्हणून राघवेंद्र-
स्वामी पहाटे उठून श्यामसुंदरच्या आश्रमा-
कडे निघाले. चोरांनी राघवेंद्रस्वामींना पूर्वी
कधी पाहिले नव्हते म्हणून त्यांना इतर
भक्तांसारखाच कोणी तरी नवा भक्त
असावा असे समजून त्यांनी राघवेंद्र-
स्वामींचे अत्यंत आदरपूर्वक स्वागत केले.

श्यामसुंदरने आपल्या महिमेचे काही
चमत्कार करून दाखवून प्रदर्शन केले. सर्व
भक्त निघून गेल्यावर राघवेंद्रस्वामी एकां-
तात बराच वेळ श्यामसुंदरशी बोलले.
श्यामसुंदरने स्वतः स्वामी असल्याचा आव
आणून राघवेंद्रस्वामींच्या सर्व प्रस्नांची
उत्तरे दिली.

राघवेंद्रस्वामींनी त्याला विचारले-
"महात्मन्! मी आपले गुरुनर्य श्री राघवेंद्र-
स्वामी यांच्याविषयी ॥॥ कळावे म्हणून
आलो आहे."

श्यामसुंदरने थोडेमिठून गंभीर स्वरात
उत्तर दिले-"बेटा! मी त्यांच्याविषयी काय
सांगू? ते एक थोर विभूती, एक तपस्वी आहेत.
त्यांना देवाचा साक्षात्कार झाला आहे."

"आपण त्यांचा आश्रम कोठे आहे, तेथे
कसे जायचे वगैरेची माहिती देऊ शकाल
का?" राघवेंद्रस्वामींनी विचारले.

"वेड्या, त्यांच्या जन्मसमयीच एक
आकाशवाणी झाली. तिने जन्मतःच त्यांना
'राघवेंद्रस्वामी' हे ॥॥ दिले. ते बोंगी

साधू नाहीत, एवढे लोकोत्तर सिद्धपुरुष आहेत.” श्यामसुंदरने उत्तर दिले.

राघवेंद्रस्वामीने श्यामसुंदरला विचारले—
“कितीदिवसांपूर्वी आपल्याला त्यांचे दर्शन घडले?”

“त्यांचे दर्शन मला नित्य घडते! मनात आले की मी ध्यान करून त्यांचे दर्शन घेतो.” श्यामसुंदर म्हणाला.

“तर मग मला आपण ओळखले आहे, होय ना?” राघवेंद्रस्वामींनी विचारले.

“तू कोण आहेस, बेटा?” श्यामसुंदरने सचयीप्रमाणे सन्न विचारले.

“स्वामी, आपण आत्मांपर्यंत ज्यांची वाखाणणी करीत होता तो राघवेंद्रस्वामी मीच!” राघवेंद्रस्वामी म्हणाले.

ते ऐकून श्यामसुंदर आश्चर्यचकित होऊन राघवेंद्रस्वामींकडे पाहू लागला.

“तुम्ही असा सज्जेने जगाळा का फसवीस आहात?” राघवेंद्रस्वामींनी विचारले.

श्यामसुंदरने वस्तुस्थितीचे वर्णन करून चोरांच्या आळापत तो कसा सापडला सर्व

खंडांना जमल्याचे मागून टाकले. चोरांच्या तावडीतून सुटका मिळाली तर त्याला आनंद होईल हेदेखील त्याने सांगितले. “चोरांपासून आपल्या संरक्षणाची कोणी जबाबदारी घेतली नर आयुष्यभर त्या व्यक्तीचे उपकार मानीन.” म्हणाला.

त्या दिवशी रात्री चोर दाह पिऊन बेसावधपणे ओळून पडले असता राघवेंद्रस्वामी श्यामसुंदर व त्याची बायको दोघांसह तेथून निघून गेले. पुष्कळ दूर प्रवास केल्यानंतर ते एका मोठ्या शहरात पोचले. तेथे त्यांनी उदरनिर्वाहाने शोधले आणि पुढील आयुष्य शांतचिंतने घालविले.

जंगलाने एकदा त्यांनी राघवेंद्रस्वामींना जी मनःशांती लाभली नाही, ती त्यांना या शहरात लाभली. कारण तेथे त्यांना ओळखणाऱ्या कोणी नव्हता. त्यांची विचार-पूत करणारा, काळजी वाहणारा अगर त्रास देणारा कोणी नव्हता.

महावली हनुमान

सूर्योदयाच्या सुमारास सैन्य आणि राक्षसांचे सैन्य दोन्हीचे युद्ध सुरू झाले. नेहमीप्रमाणे राक्षसांनी बाणांचा वर्षाव सुरू केला. त्यांनी तलवार, परसू, परीष वगैरे शस्त्रांचा प्रयोग सुरू केलेला पाहल्यावर वानरांनी राक्षसांवर बुरा उपटून आणि दगड, जे हाती आले ते फेकायला धुरवात केली. दोन्ही पक्षांचे रक्तप्रवाह वाहू लागले आणि रणांगणावर उदर असलेली भिन्न भिन्न गेल्याने उड्याची बंद झाली.

राक्षसांच्या मा-पासमोर वानरांना पाय रोवून युद्ध करणे कठीण होत असलेले पाहून रामाने हनुमन्ने घेऊन राक्षस सैन्यात प्रवेश केला आणि राक्षसांवर

अग्निबाणांचा वर्षाव सुरू. रामासमोर राक्षसांना उभे राहणे अशक्य झाले. रामाचे बाण कोटून कसे येत आहेत याचा अंदाजच त्यांना लागेना. फक्त बाणांचा जो परिणाम होई तोच वृष्टीस पडे. बाणे बाण्याने हलतांना दिसतात, परंतु बारा दिसत नाही. तशी स्थिती झाली. थोड्याच वेळात सह-जावधी राक्षसांचा संहार झाला.

राम त्याच्याजवळ उभे असलेल्या सुग्रीव, विभीषण, जीवन्त, हनुमंत इत्यादिकांस म्हणाला—“माझ्यासारखी शरवृष्टी करणे संकराशिवाय इतर कोणाला जमणेच शक्य नाही.”

रणांगणावर चालू असलेल्या राक्षसांच्या संहाराची शोकवार्ता राक्षसस्त्रियांना लगेत

जय होणार, रामाचे वड व पराक्रम दाखवा असाय रावणाचा कळले नाहीत का?' असे म्हणत राक्षस स्त्रियां त्यांच्या पतीच्या मरणाबद्दल, मुले व भाऊ युद्धात मारले गेल्याबद्दल शोक करीत होत्या.

एका बाजूने राम वणव्यासारखा राक्षस सैन्याचा संहार करीत होता तर दुसऱ्या बाजूने रावण आपल्या बाजूच्या महोदर, महापावर्न आणि विरूपाक्ष इत्यादींना सांगून बऱ्याच मारीत होता—“सर राक्षसांका, कुंभकर्णाका, प्रहस्ताका, इंद्रजिताका मार- जाण्या शत्रूचे पहा, मी एका क्षणात निर्मूलन करतो. माझे पृथ्वी व आकाश सर्व सुष्टीला व्यापून टाकतील. वानरांच्या सैन्याचा करतो.”

रावण ज्या रथात बसून येत होता त्याला आठ घोडे खुपलेले होते. त्या रथात रावणाचे तेज भयंकर दिसत होते. त्याच्या- बरोबर आपापल्या रथात बसून महापावर्न, महोदर, विरूपाक्ष इत्यादी राक्षसवीर येत होते. शत्रूला येत असलेला पाहून राम त्वेषाने राक्षस सैन्यात शिरला आणि त्यान भयंकर युद्ध सुरू केले.

इकडून रामाने राक्षस सैन्याचा संहार सुरू केलेला पाहून रावणाने तिकडून वानरांच्या संहार सुरू केला. ते पाहून

सुग्रीवावर टाकला व स्वतः भयंकर युद्ध करण्याचे ठरवून जयघोष करीत राक्षसांवर तुटून पडला. त्याने अनेक राक्षसांचा केला आणि पुढे निघाला.

ते पाहून विरूपाक्ष अवळच एक हत्ती होता त्याच्यावर चढून वानर सैन्यात शिरला. वानरसैन्याच्या आघाडीलाच त्याला सुधीच भेटला. वीरूपाक्षने शरवृष्टी करून सुधीवाला बेजार केले. तेव्हा सुधीवाने चिडून जाऊन एक आदळ मुळापासून उपटले. साडाने विरूपाक्ष चडला होता त्या हत्तीला भोडपायला सुरवात केली. त्या हल्ल्यातचोर उमा न राहू शकल्याने हत्ती माने खेवटी जमिनी- वर सोडू लागला. विरूपाक्ष हत्तीवरून चटविशी उतरला व हातात घेऊन सुधीवावर धाबला. त्याने सुधीवावर जोराने वार केला. त्यानंतर दोघांचे परस्पररांघी बराच वेळ दडमुड झाले. त्या युद्धात विरूपाक्ष रक्तबंबाळ होऊन नाकातोंडातून रक्त ओकला आणि खेवटी रणांगणावर पडला.

विरूपाक्ष मरण जातो वानरसैन्याविरुद्ध रावणाने महोदरला नेमले. महोदर वानरांचा वध करीत

मपाटपाने पुढे येऊ लागलेला पाहून सुधीवाने एक परीच सापडले ते उचलून महोदरच्या रथाच्या घोड्यावर फेकले आणि त्याचा वध केला. महोदर चिडून जाऊन जाली उभी पाऊन एक गदा घेऊन

परंतु सुधीवाने कवकवच एक परीच फेकून महोदरच्या हातातील गदा फोडून टाकली. त्यानंतर दोघांचे मुष्टियुद्ध सुरू झाले. परंतु षोडशा वेळाने दोघे दमून गेले. त्यानंतर दोघांनी जे शस्त्र हाती आले ते उचलून परस्पररांवर हल्ला सुरू केला. परंतु इतक्यात महोदरच्या हातातील तलवार सुधीवाच्या हातातल्या ठाकले अडकली. त्या

मिळाली. मेलेल्या राक्षसांत पैकी अनेकांचे पती होते, पुत्र होते. त्या सर्व मोठमोठ्याने रडत होत्या. ‘या सर्वांना मूळ कारण ती मूर्ख सूर्यवला आहे असे त्या म्हणत होत्या. म्हणे, ती रामाला मुरळ घालायला गेली होती. तिचं रूप पाहून रामासारखा शूर पुरुष का मुरळणार? तिच्या गप्पा ऐकून रावण तरी कसा मूर्खासारखा जाऊन सीतेला उचलून घेऊन आला? त्यानेच नाहीका रामाची विनाकारण बॅर वाढविले? ती सीता तरी रावणाच्या भूषण्याप्रमाणे त्याच्याशी लग्नाला तयार झाली का? सीतेला उचलून नेण्यासाठी विराधाने प्रयत्न करून स्वतःच्या जिवाने

संघीचा फायदा घेऊन मुदीबाने आपल्या हातातल्या तलवारीने महोदरचे डोकें छाटून टाकले.

मध्यंतरी महापार्श्वी वानर सैन्यावर सुटून पडला आणि वानरांचा संहार करू लागला. ते पाहून संवद सतापला व त्याने सोन्याची मूठ असलेले एक मोठे पोलादी मुदगल उचलून विक्र-पासावर फेकले. ते लागताच विक्रपाक्ष व त्याचा सारथी बेभुड होऊन खाली पडले. त्याच वेळी गदाध व जांबुवंत तेथे जावे व त्यांनी मोठमोठे खडक फेंकून महापार्श्वी-वर तोडून त्याचा चक्काचूर केला आणि त्याच्या घोड्यांना ठार केले.

त्यान गदाध आणि जांबुवंतावर वाज सोडायला मुरबाट केली. ते पाहून संवद स्वतःला वाचक करू नाली. उरू रूप घेऊन त्याने दुसऱ्याच एक परिघ फेंकले आणि जवळ जाऊन महापार्श्वीची घोडा वेळ युद्ध केले आणि शेवटी महापार्श्वच्या छातीत एक मृष्टिप्रहार केला आणि त्याला ठार केले.

त्यानंतर रावणाने स्वतः युद्धाचे नेतृत्व करण्याचे ठरविले. त्याने वानरवीरांची युद्ध करण्याचे टाळून त्यांचा मूळ पुढारी जसा जो त्याच्याशीच युद्ध ठरविले. वानर जाणांना त्याने तामसारखे वानरसैन्यावर सोडले. ते एक जथकर व असे असून होते. ते सोडल्यामुळे वानरांचे फार मोठे झाले. ते वाचक जाऊन वाट फुटेल तिकडे लागले. ते पाहून राम युद्धांना तयार होऊन पुढे गेला. त्याच्याबरोबर लक्ष्मणही होताच.

रावणावर प्रथम लक्ष्मणानेच सरवृष्टी केली. परंतु रावणाने त्याचे वाज वाटेतच रुडित केले आणि रामाकडे वळून त्याच्या-वर वाणांचा वर्षाव मुरू केला. रामाने आपल्या बाणांनी ते वाज प्रतिबाण सोडून

झाले. रामाने सीरुण बाणांनी रावणाचे शरीर विस्फोट केले. नंतर रामाने काही वेळ विभ्रंती घेतली.

तेव्हा लक्ष्मण पुढे आला. त्याने बाण सोडून रावणाचा सोंडा तोडून साली पाडला, रावणाच्या सारख्याचा शिरच्छेद केला आणि रावणाच्या घनुष्याचे तुकडे तुकडे टाकले.

लक्ष्मण विभीषण पुढे आला. त्याने गदाप्रहार करून रावणाचे रथावर केले. रावणाने विभीषणा- चिडून जाऊन रथातून खाली उडी टाकली आणि विभीषणावर एक अस्त्र सोडले. विभीषणाने एक सोडून मध्येच त्या अस्त्राचे तीन तुकडे करून टाकले.

माता मात्र फारच संतापला. त्याने एक भयंकर अस्त्र विभीषणावर टाकण्यासाठी काढले. त्याच वेळी लक्ष्मण विभीषणाच्या पुढे जाऊन उभा राहिला. त्याने रावण ते अस्त्र सोडण्याच्या वेतात असता त्या पूर्वी शरवृष्टी करून रावणाच्या बाणांनी झांकून टाकले.

रावण लक्ष्मणाला म्हणाला—“तू मध्ये पडलास, तेव्हा विभीषणाऐवजी हे मी तुझ्यावरच टाकतो. हे अस्त्र तुझे प्राण

ते अस्त्र लक्ष्मणावर टाकले.

रामाने त्या अस्त्राला आप दिला—“तू स्वयं होशील!” म्हणून ते अस्त्र लक्ष्मणाच्या छातीत अगदी हळू लागले. लक्ष्मण बेपुढ होऊन पडला. ते अस्त्र लक्ष्मणाच्या शरीरातून पार जाऊन जमिनीवर पडले. रामाने चिडून जाऊन व दुःखाने ते अस्त्र उचलून मोडून फेंकून दिले. पार्श्वतरी शंबस्याश्रिवाय शरवृष्टी करीतच होता. परंतु रामाने त्याच्याकडे दुर्लक्ष लक्ष्मणाला उचलले व हनुमताला आणि सुषीबाला म्हणाला—“तुम्ही लक्ष्मणाकडे लक्ष द्या. आता रावणाचा शेवट केल्याशिवाय भावणार नाही!”

परंतु लक्ष्मणाला शक्ति लागलेली पाहून बुद्धोत्साह बोझा कमी आला होता. ते पाहून सुषेण रामाला म्हणाला—“लक्ष्मण बेपुढ झाला आहे. तू फार काळजी करण्याचे कारण नाही.”

नंतर तो हनुमानाला म्हणाला—“तू पूर्वी घेऊन आलेला औषधी पर्वत पवित्र पर्वताच्या शिखरावर आहे. ती औषधी जाऊन घेऊन ये. आपण लक्ष्मणाला वाचविले पाहिजे.

हनुमान औषधीच्या पर्वतावर गेला. परंतु जी बूटी पाहिजे होती ती ओळखतां न आल्यामुळे तो पर्वताचे दक्षिण शिखर

उपटून उचलून घेऊन आला. तो सुषेणाला म्हणाला—“तू म्हणालास ती बूटी मला काय कळणार? म्हणून ते पर्वतशिखरच उचलून घेऊन आलो आहे. तुला पाहिजे ते वनस्पती काढून घे!”

सुषेणाने हनुमंताची धोपटली व त्याला पाहिजे होती ती औषधी बूटी काढली. नंतर त्याने त्या औषधी पारल्याचा रस काढून लक्ष्मणाच्या भाकात सोडला. लक्ष्मण लगेच झोपेतून जागा झाल्यासारखा शुद्धीवर येऊन उठून बसला.

रामाच्या डोळ्यात आनंदासू आले. लक्ष्मणाला पोटाची वाचवून तो म्हणाला—“लक्ष्मणा! तूला पुनर्जन्म झाला. तू जे

तोडून टाकले. दोघां मध्ये घनघोर युद्ध सुरू झाले. दोघे परस्परशत्रू अस्त्रप्रहराचे प्रत्युत्तर देत होते.

रावणाने रामावर असुरास्त्राचा प्रयोग केला. ते एक भयंकर होते. त्याला उत्तर म्हणून रामाने आग्नेयास्त्राचा प्रयोग करून असुरास्त्राचा ध्वंस केला. ते पाहून सुषीव अगरे ज्ञानरक्षीरांनी आनंदाने रामाचा जयजोष केला.

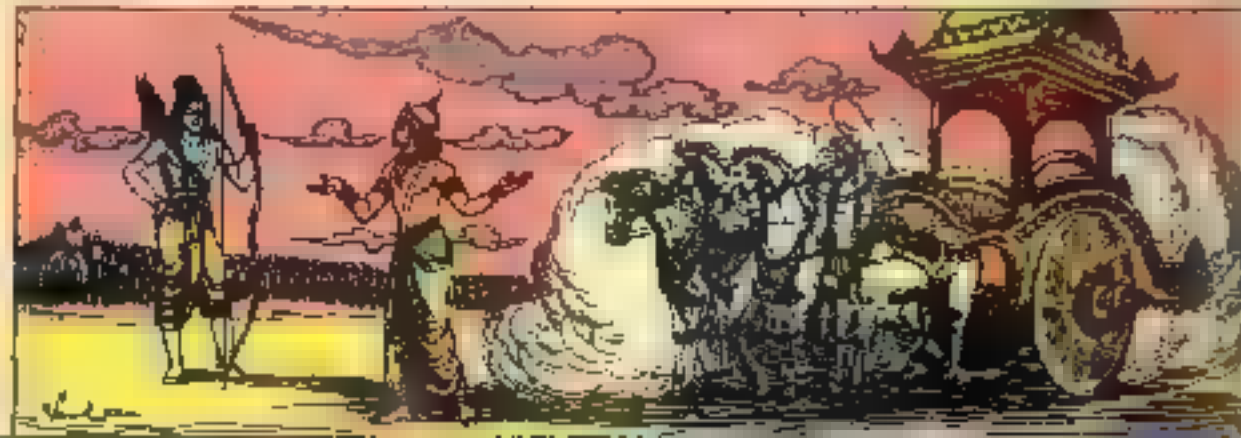
त्यानंतर रावणाने रौद्रास्त्राचा प्रयोग केला. रामाने गंधर्वास्त्राचा प्रयोग करून त्याचा ध्वंस केला. रावणाने सौरास्त्राचा प्रयोग केला. रामाने ते देखील शक्ति केले.

जरोखरच मेला असतास तर मला सीतेची काय गरज होती, आणि या युद्धाची तरी गरज काय होती? माझ्या नशिवामेच तू जिवंत झालास."

"दादा! तू असे दुर्बल मनाने बोलणे वरोबर नाही. रावणाचा वध करून बिभीषणाला लंकेचे राज्य देण्याचे तू वचन दिले होतेस. माझ्यासाठी निराश होण्याचे कारणच नाही. काय वाटेल ते करून तू वचन दिल्याप्रमाणे रावणाचा वध कर आणि बिभीषणाला दिलेल्या बंधनाचे पालन कर. सूर्यास्त होण्यापूर्वी रावणाचा वध झाला पाहिजे, अशी माझी इच्छा आहे." लक्ष्मण म्हणाला.

लक्ष्मणाने ते म्हटल्याबरोबर रामाने आपले धनुष्य हाती घेऊन रावणावर बाणांचा वर्षाव सुरू केला.

रामरावणांच्या या युद्धात एका गोष्टीची उणीव दिसून आली. रावण रथात बसून युद्ध करीत होता आणि राम जमिनीवर उभा राहून युद्ध करीत होता.

Fullscreen

127

58

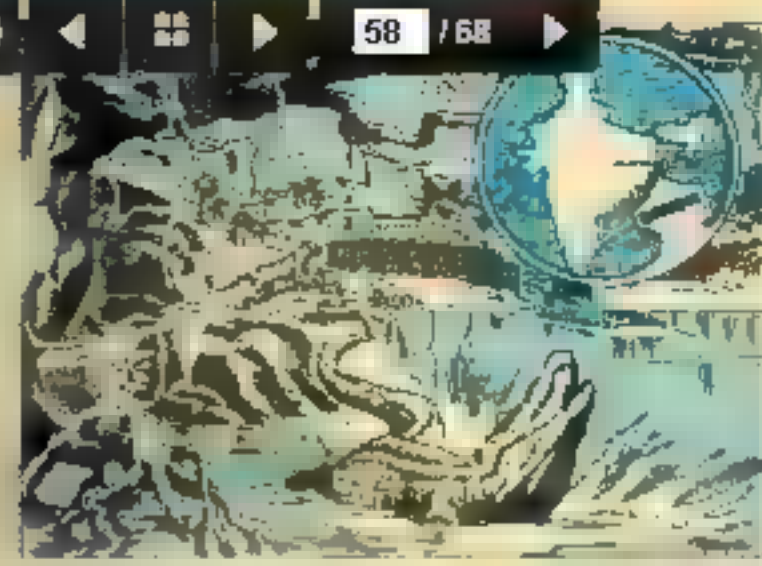
/ 68

आपला सारखी मातली घाल आपला रथ वेळून भूलोकी पाठविले. त्या रथावर सोन्याचे नवीकाम केलेले होते. अनेक घंटा लावलेल्या होत्या. वेदव्याघ्रा दांडा होता. तो रथ सूर्याच्या रथासारखा चकाकत होता. तो रथ वेळून मातली रामाजवळ घेऊन म्हणाला.

"रामा! तुझ्या विजयाची इच्छा आणि आशीर्वादांसह वेवेळाने हा रथ तुझ्याकडे पाठविला आहे. या रथाबरोबर इंद्राने आपले धनुष्य, कवच, बाण आणि अस्त्रे पाठविली आहेत. पूर्वी इंद्राने पाच रथात बसून भीष्मपुत्रास करीत असतां दानवांचा संहार केला होता. आता या रथात बसून रावणाचा वध कर."

मातली म्हणाला ते ऐकून रामाने त्या रथाला प्रदक्षिणा घातली आणि नमस्कार करून रथात बसला. त्यानंतर रामरावणांचे पाहणारांना चकित सोडणारे नयंकर युद्ध झाले.

हे अरण्याचे संघाट नावाच्या वाहिवासी वासीचे निवासस्थान आहे. लोक तरण्याने नवे होके व वंशदे लहान करून बीकट बाबवीत आहे होते संघाट परमप्रा या नावे थोडक्या नावाच्या प्रदेशापासून बीरभुवावीतच्या प्रदेशात या वासीचे लोक वस्ती करून राहत आहेत.

संघाटांचे वंश

सुंदरवन नावाच्या प्रदेशापासून वंसातची अनेक धारा होऊन वहात समुद्राला मिळते. ती प्रवेश म्हणजे एक मनदात अरण्या आहे. ते सुप्रसिद्ध अना वंसाची वाणीचे आणि नद्यांतल्या नवरीचे वर आहे.

१८३८ पर्यंत हे संघाट वासीचे लोक ज्या जमिनीवर वस्ती करीत त्या जमिनीचा एक प्रचुर रोज हजेर मध्ये जमिनदातीला देत आले. परंतु इंग्रजांनी ईस्ट इंडिया कंपनी या नावाने हा प्रदेश बळकावल्यानंतर हा कर जमीनदातीला हजेर करण्यात आला. कर न भरणाऱ्या संघाटांवर जमिनदार आणि पोलीस मिपाई एक होऊन कायदा करू लागले.

हे यत्साचार असण्य झाले तेव्हा संचालक बंड झाला. सिद्ध झाले. तन् १८५७ साली जिपायांनी बंड झाले त्याच्या आधी दोन वर्षे संचालकांनी देवाच्या प्रभुत्वाविषयी आणखी आंगाचे दो प्रमुख आम्ही स्वीकारणार नाही असे दोदा मिळवून कंपनीच्या दफतरांना देवाचे वावल्या व हे पुण स्वतःच मान्याच जाहीर केले.

बंडखोर संचालकांनी तीर कामल घेऊन जिपायांना नामोहरम केले. यानुसार शिवकायबो नाही म्हाजी त्यांनी हादरा प्रतिज्ञा केला. कामतीच्या जिपायांच्या बंडाचीच्या गोळ्यामागान संचालकांचे नाव निवडण्याला ठरले. अकरा म्हाजु प्रताप म्हाजु.

इस्टइंडिया कंपनीच्या सैनिकांनी संचालकांच्या संचालनात त्या अकरावात होत्या त्या घनेकरांना वेडा विना. परंतु संचालक राहिले बसल्या ओळख काढणे सोपे नव्हते. जिपाई उंच आवाजावर बघून मारीत जेथून धूर येतांना बिले त्या जागी संचालकांची बसली अमाची असे समजून त्या गावावर हल्ले चढवीत.

गवटी जिपायांनी संचालकांचे मुख्य ठिकाण अशा एका गावाला वेडा पातल्या निघल्या एका घराच्या आवागण्या भिनीमाडून गेकरी बाण एकापाकी जिपायांवर आदळले आणि पुष्कळ जिपाई हुताहत झाले.

संचालकांना समजले कडून गोळ्यामाठी कंपनीच्या जिपायांनी एका कप पडलींना जखम करून केला. त्या बघून संचालकांच्या हत्तींना दान पाडून त्या पडोऱ्यात हत्तींच्या अडी संचालकांच्या गावावर पाडू लागले. पण वेळा पडून जाले अशाक्य आत्मसमृद्धि संचालकांची बाळग्या मने हत्तींच्या शिपायांना विरडून पडायत.

गवटी जिपाई त्या घराजवळच्या आवागण बंडूत वेडून बंडाचीने गोळ्या आदू लागले. त्यांचे उतर भडवून त्या जखमून 'दू मू' करीत बाण येऊन जिपायांवर पडू लागले.

मिपायानी तसोच गोंडीवार मुळ
ठेवता आणि नेकेचा हजारा गोंड्या
त्या घरावर झाल्या. हळुहळू घराच्या
बाजूने त्यांच्यावर वेळाच्या बाणांची
सध्या कमी होऊ लागली आणि शेवटी
एकाच एका नाचाना मार्ग होत
असल्याचे दिसून आले. सैनिक आडा-
बळम ठरवून घराचा घराचा घालून
ओरडू लागले "जरम या !"

भाणवी भोवपा येतात तो एकुलता
एक वेणान कापसुडा घावचा बावला.
घरात पुर्व सावधता जाली. सैनिक
घात पावून आत निघले. तेथे संधा-
ळाच्या येताचे हीरा पडलेले होते.
काही बरा फार अडवी होऊन
मृत्यूच्या घाटात उभे होते. परंतु
त्यांच्या मध्ये एक म्हातारा भाणूक
उभा होता. त्याच्या हाथ्या हाताचा
बहुकीच मोठी लागून तो जखमी
झाला होता.

सैनिक कंटे करणामाठी पुढे
येताच त्या 'व्हर्सेनिकाने' नव्वडार
उपयुक्त हात धीनू करून त्याची कलम
केली. सैनिक हा हाकार करीत
पळून गेले. त्यांनी दुकून गोष्टी आणून
त्याचा डार केले.
असा नव्वडे संधाळाने बंड करून
कुत्र्याने चिरडून टाकण्यात आले.
परंतु हे बंड कारणीय म्हातऱ्याच्या
नव्वड्याच्या इतिहासात अत्यंत महत्वाची
काणिका नमूद आहे.

गोष्ट चढाओढ

गोष्टीला सुचवून व. २५ मिळवा!

?

आल्या गाईचा माळक्याच्या बाजारात विकून घेवता अचोतीचा त्याच्या
बायकोने सांगितल्यावर तो गाईला घेऊन बाजारात गेला आणि
"ही दुध देत नाही, मारपी आहे, चिकानची आहे, भेंता का हो!" असा मोरडत
बिडू.

अचोतीची ती बाय बिकत घ्यावता कोणी आला नाही.

एक दुबार माणूस ते सर्व पाहून अचोतीचा मोळकट्याचा मोळकून
वेऊन म्हणाला-"मी बिकून राहिलो तुम्ही बाय, बहा!"

तो थोरडू लागला-"ही माधू बाय आहे, मारीत नाही, बहा भोर दुध
स्वस्तात पडेल ठळवी तर मिळणार नाही!"

देखून म्हणाला-"माजी बाय साधू होऊन, मारपी न राहता बहा भोर दुध
हररोज देते जसे तर मी ती कजाला बिकू? ही सोम मनाच का!"

★

★

★

वरील गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मसळा विचार करून एका काळीवर
स्वतःच्या पत्त्यावर लिहून "गोष्ट मसळा चढाओढ", 'चोदीचा', चंदापत्या प्रकाशन,
२ व अर्पित रोड, बलपल्ली ६०००२६ पत्त्यावर पाठवा.

२० ऑक्टोबर १९७७ च्या पोस्टकार्ड बॉचले पाहिले. त्या कार्डवर 'कोटो
चढाओढ परिक्षण' देता येते.

चढाओढीचा निकाल नोव्हेंबर १९७७ च्या चांदोवात जाहीर करण्यात येईल.

जुने महिन्यातल्या चढाओढीचा निकाल (मसळा) "देव दुर्बिलास"

नांव : कु. अनुराधा का. २, हरी-निकाश, म्हासेवाडी, मुंबई - ६८

आमारवाणी

न गृहाणि, न वस्त्राणि
न प्राकारा स्तिरस्त्रिधाः,
नेदुशा राजसत्कारा
वृत्त सावरणम् स्त्रियाः

॥ १ ॥

[स्त्रियांना घरे, वस्त्रे, राजवाडे आणि पडदे वगैरेचा घाट होी सर्व काळी आवरणे]

व्यसनेषु, न कुच्छेषु,
युद्धेषु, स्वयंवरे
न कर्तौ, न विवाहे च,
वर्षानम् दुष्यति स्त्रियाः

॥ २ ॥

[संकटसमयी, दुःखाच्या वेळी, युद्धकाळात, स्वयंवरात, यज्ञसमयी ■ विवाहाच्या वेळी स्त्रियांना परपुरुषांनी पाहिले तर त्यात दोष नाही.]

श्रेष्ठा युद्धगता चैव,
कुच्छं च महतिस्थिता,
वर्षानस्या न दोषः स्यात्
मत्समोपे विशेषतः

॥ ३ ॥

[ही (सीता) युद्धभूमीवर आहे म्हणून, मोठ्या कष्टात आहे म्हणून. जिवाय विशेष करून मात्याजवळ (रामाजवळ) आहे म्हणून सीतेला कोणी पाहल्यात दोष नाही.] —(रामायण)

स्त्रीव्यं पद्यस्त

कावळा आणि धुषड

[५०]

त्यांच्या निवास स्थानाविवशी तीतर पक्षी ■ दोघांच बराच ■ बादबिबाद झाला शेवटी तीतर पक्षी ■ जाऊन म्हणाला—"तुझा धर्म, न्याय वगैरे वर इतका विश्वास असेल तर त्याची खांगली माहिती व ज्ञान असलेल्या शास्त्रज्ञा-कडे जाऊन आपल्या भावणाचा निवाडा करून घेऊ था, काय?"

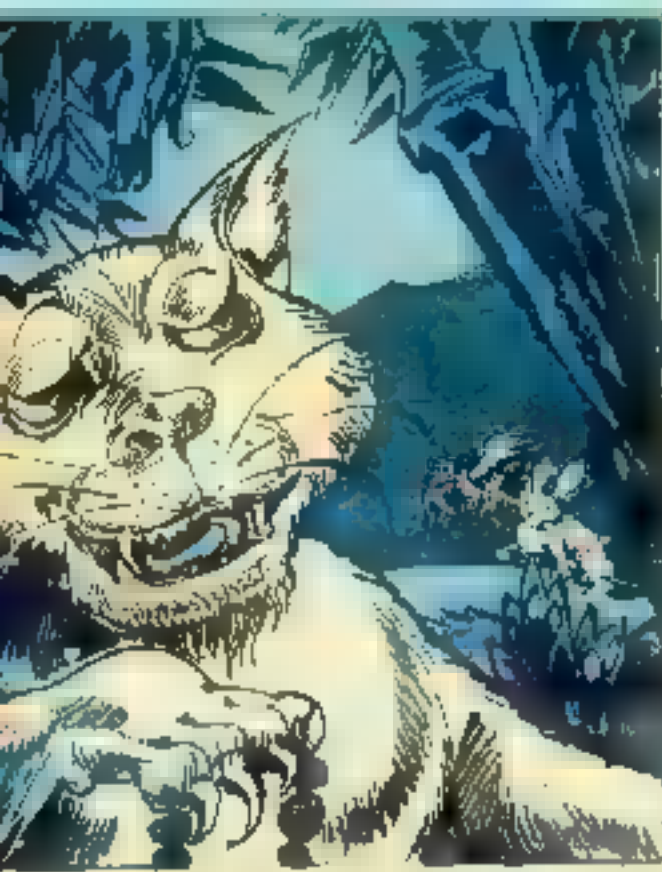
"सर्व माहीत असलेल्या शास्त्रज्ञाचा निवाडा मानणारा महापापी असतो. मीमुळा त्यांचा निवाडा मानायला तयार आहे." ससा म्हणाला.

लगोच तीतरपक्षी आणि ससा आपले मांडण बंद करून न्यायनिवाडा करणाऱ्याला भेटायला निघाले. काय होणे पहावे या कुतूहलाने मी त्यांच्या पाठोपाठ निघालो. वाटेत ■ तीतर पक्ष्याला म्हणाला—

"मित्रा! आपण न्याय मागायला कोणाकडे जात आहो, त्याच नाव नाही सांगितलंस तू!"

तो प्रश्न ऐकून तीतर पक्ष्याला फार आनंद झाला व तो म्हणाला—"नवीन्या धोड्या वरच्या बाजूला वाळूचे ढिगारे आणि सडपे आहेत त्यात राहणारे अधिकर्ण नाकाचे मार्जारमुनी आहेत ते मुला माहीत नाहीत का? ते एका काळी अरण्यात त्यांच्या जातीच्या रानटी मांजरासारखे घोर कृत्ये करूनच आपला उदरनिर्वाह चालवीत असत. परंतु त्यानंतर त्यांच्या मनात बद्दल झाला आणि नदीतीरावर राहून ईश्वरानांत आपले आयुष्य घालवीत आहेत. ते थोर प्रमंशास्त्रज्ञ आहेत."

दोघे लवकरच त्यांच्या रम्य स्थानावर येऊन पोचले. रानटी मांजर झूप माजलेले

गल्लेलट्ट होते. त्याचे मुळे आणि बारे मोठाले होळे पाहून ससा आतल्या आत खूप भ्याला व तीतर पक्ष्याला म्हणाला—“या तीन कुप्टाला मल्ला विचारण्यात काय अर्थ आहे रे? याच्यासारखे कपटी माघू प्रत्येक नदीकाठच्या तीर्थक्षेत्रात आढळतात.”

ते ऐकून अधिकण, जरी स्वताचे पीट भरण्यासाठीच संन्याश्याचे रूप धारण करून बसला होता, तरी आपल्याकडे फिर्याद घेऊन आलेल्या दोघांचा स्वतःवर विश्वास उत्पन्न करून घेण्यासाठी हात पुढे करून बसला. योग्यासारखा त्याने डोळे बंद केले सूर्याकडे तोंड करून आणि जमिनीवर गुढ्यां टेंकून व हात वर आकाशाकडे

भक्त हो, ऐका! आपलं हे जिवित अगदी निरर्थक क्षणभंगुर आहे. प्रियकर मित्र-बांधवांच्या संगतीचा लाभ झाल्याने जे मुक्त मिळते ते स्वप्नात प्राप्त झालेल्या मुक्तासारखे क्षणभंगुर असून हीणारे असल्या होय. पुत्रकलत्र, संसार वर्गरे सर्व गारुड्यांच्या मायेसारखे आहेत. म्हणून वर्माशिवाय इतर दुसरी मार्ग नाही. पुण्य-कार्य केल्याशिवाय जिवित घालविणारा प्वासोच्छ्वास करील असला तरी तो लोहाराच्या भायसाखा आहे त्यात प्राण किंवा आत्मा नसतो. नीती शिवायचे कुण्याच्या गंगटीमारखे निरुपयोगी असते. माझा उद्दयादयामुद्धा उपयोगी नाही. झाडाचे मीठय त्याच्या फुलात व फळात असते. दह्यातला मूल्यांज नोणी व तुण असतो. तसेच माणसातले तत्व म्हणजे धर्म होय. मी तुम्हांला धर्माचे सार नेच सांगितले हे सर्व कशासाठी? परीपकाराने पुण्य लाभते. परपीडनाने पाप लागते! ही एक मोष्ट तुम्ही लक्षात ठेवून त्याप्रमाणे वागल्यात की झाले.”

ही ‘उद्दय मूल्याफळे’ ऐकून ससा तीतर पक्ष्याला म्हणाला—“तु म्हणालास ते बरो-वर आहे. मांजर सरोवरच संन्यासी आहे. थोर महापुरुष आहे. त्याचे रूप वर वरून

पाहून मला गरीबमज झाला होता. याच्या-वर माझा विश्वास बसला. आपलं भांडण मिटवामना घाला विनंती करू या.”

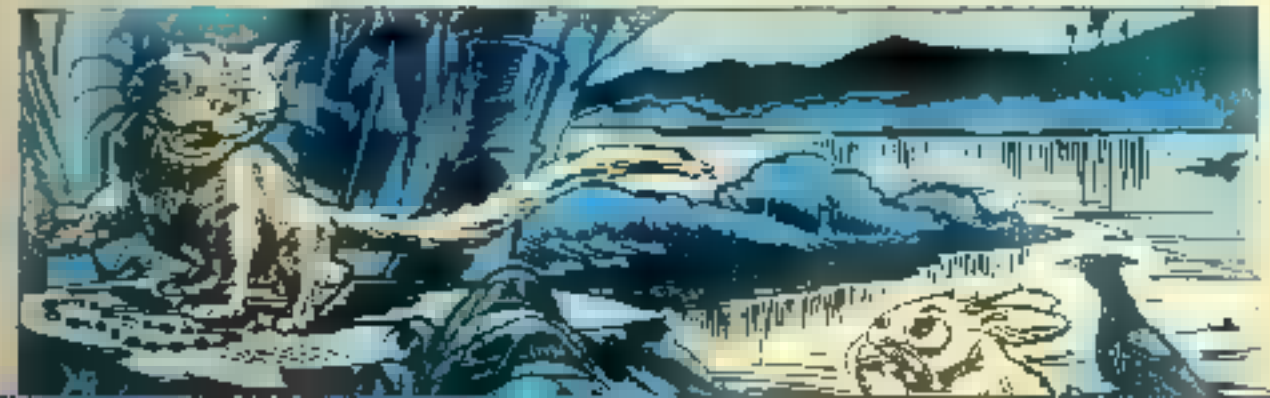
“बरे तर! हे जन्मापासून रानटी मांजर असल्या कारणाने आपल्या दोघांचे हे हाड-वैरी आहे. म्हणून आपण थोड्या अंतरावर राहूनच याच्याशी बोलणे बरे होईल.” तीतर पक्षी म्हणाला.

नंतर दोघांनी थोडे दुरूनच भसे बोला-
सुरवात केली.

“हे महात्मन्, ज्ञानी गुरुवा! आम्हां दोघांचं एका कारणावरून भांडण झालं आहे. आपणांस धर्मशास्त्रात पादित्य असल्या कारणाने आम्हास भांडण धर्मशास्त्रा-प्रमाणे गोडविण्याची कृपा करावी. आम्हां दोघांपैकी जो कोणी अपराधी असेल त्याला आपण भक्षण करण्यास हरकत नाही.”

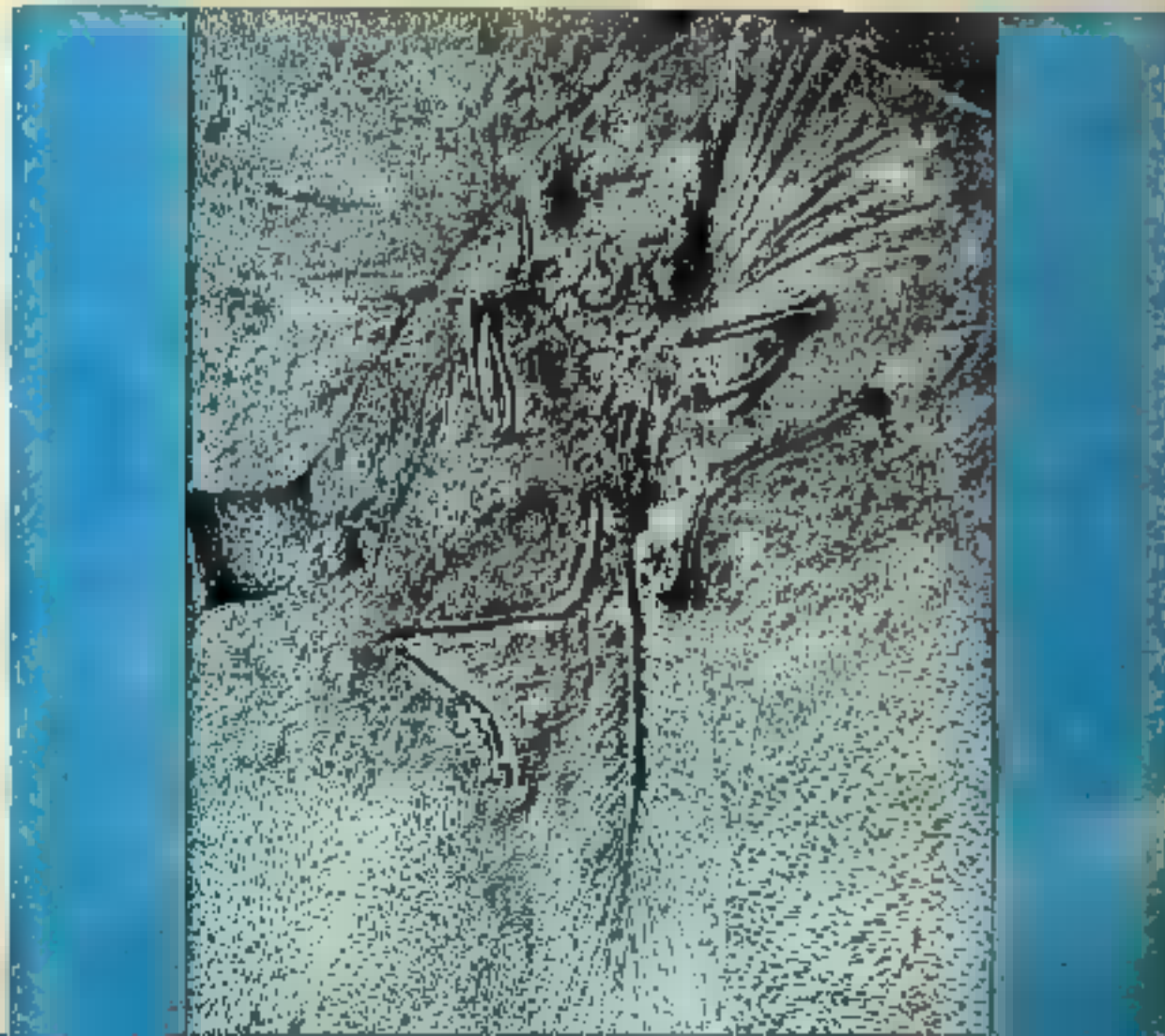
“मित्र हो! असे काही बोलू नका. प्राणहत्या करून त्याला आल्लभाचा परिणाम निश्चित नरकवास असल्या कारणाने मी तो संवय फार पूर्वीच

सोडली आहे. “अहिंसा परमोधर्मः” असे धर्मशास्त्रात सांगितले असल्यामुळे कीड मृगी, देकूण व डांस या सारख्या क्षुद्र प्राण्यांना सुद्धा ठार करतां कामा नये. इतर प्राण्यांना ठार करून त्यांच्या मांसावर जगणाऱ्या कुर जनावरांना सुद्धा ठार कर-णान्यासही नरक यातना भोगावी लागते, म्हणे. अशा स्थितीत निरुपद्रवी प्राण्यांस ठार करून खाणाऱ्यास नरकवास कसा सुटेल? यज्ञात पशुबली देणारे सुद्धा वेदांचा खरा अर्थ न समजणारे मूर्खच म्हटले पाहिजेत. माझे कापून जीवहिंसा करून माणसाला स्वर्गप्राप्ती होत असेल तर कोणती कृत्ये करणारांस नरकवास भोगावा लागेल? ते सर्व सोडा. मी तुमच्यापैकी एकाला खाईत ही गोष्ट निरर्थक आहे. ते मी कधीही करणार नाही. मी आपला धर्म पाळीन. माझे उत्तरवच झालं आहे. मला थोडे कमी ऐकू येते. म्हणून तुम्ही थोडे त्रबळ येऊन तुमची फिर्याद काढ ती सांगा.”

१८८. हाच तर नसेल तो गरुड ?

धुप्याच्या पाठीवर राक्षसी आकाराच्या वाणी खंयत फिरत असतां जाकिवोटोरिक्त नसतां
 " उडणारा एक प्राणी होतो. त्याच्या पुंखांत व नेपटोत पिसे [] [] [] तोंडात रक्त
 सुडा असत. वेन्हेरिमात [] [] [] चिरांमध्ये [] [] [] उमटलेल्या " त्याच्या देहाचा ठसा
 निघाला पितेन.

माया सरोवर

[२०]

[मायासरोवरावरून पोचावला वर्षेवजाच्या मजलीची गरज आहे असे जयगीजला वाटले.
 संपन्नाने प्रथम त्याचा धाकटा भाऊ [] [] [] आहे [] [] [] मोठे नावाच्याचा विचार केला.
 वनभाजमाचा मानक कुपाणजित दुष्टीत पडतांच तो जनाभावर वसून त्याचा पाठलाग
 करीत निघाला. [] [] [] कुपाणजिताचा प्राणिमक्षी वृक्षाच्या फांदीने धरले. पुढे-]

प्राणिमक्षी वृक्षाच्या एका फांदीने कुपाण-
 -जिताचे डोंफे घळून धोडे वर
 उचलल्याबरोबर त्या फांदी [] [] [] दोन
 वृक्षांच्यापैकी एकीने त्याचे खांदे आणि
 एकीने हात घट्ट आवळून घरले आणि
 लगेच वर ओढले. कुपाणजित स्वतःची
 सुटका करून वेण्यासाठी हातपाय हालवून
 तरफडत ओरडू लागला- " मला वांचवा,
 मला वांचवा ! "

कुपाणजिताचा आवाज ऐकला असूनही
 गिहुपांपैकी कोणी त्याला वांचवायला पुढे
 गेला नाही. कोणत्याही परिस्थितीत त्या
 वृक्षाजवळ जायला त्यांना दहशतच बसली
 होती. शिवाय या कुपाणजितमुळे त्यांना
 फार वास सोसावा लागला होता.
 गिहुपांपैकी नाही जणांनी जलाद्वाला
 माय कोठे तो पळून जाऊ नये यासाठी
 चांगले घळून ठेवले होते.

एकडी जाड व खूप लांब एक फांदी खाली वांकली आणि सर्पनखाच्या गळ्याला तिचा सापासारखा विळखा बसला. सर्पनखाने किकाळी फोडली "माया सरोवरेश्वरा वांचव!" त्याच्या मांडीची एकड तुटल्यासारखी होताच जलाशय निसटून पुढे पळून गेला.

जयशील व साधक एक उडी मारून तेथेपर्यंत आले. सिद्धसाधक सर्पनखाचे दोन्ही पाय वांचविण्यासाठी ओढू लागला आणि जयशीलने सर्पनखाच्या गळ्याला विळखा घालणारी फांदी तलवारीचा एकच वार करून कापून टाकली. सर्पनख उलटा तोंडघशी खाली पडणार होता. परंतु सिद्धसाधकाने त्याचे एकडून बरक्यावर त्याला धरले आणि जमिनीवर डोके आपटू दिव्हे नाही. साधक ओरडला—"अरे पाण्यातल्या मूर्ख! तुझ्या मायेफिरण्यामुळे सरोवराची वाट दाखविणारा वाटाड्या आमच्या हातांचा आज जाणार होता." असे म्हणत त्याला पायावर उभे केले.

सर्पनखाने दोन्ही हातांनी धावेल्या कळ वाटली ती चोळून कमी करण्याचा प्रयत्न करीत म्हटले—"ही सर्व त्या सरोवरेश्वराचीच तर कृपा आहे. तो आपल्या

येतो."

ते ऐकून सिद्धसाधक विडून जाऊन म्हणाला—"अरे सर्पनखा! तुला आता वांचविले ते तुझ्या मालकाने का रे?"

"तो स्वतः इकडे आला तसेल; परंतु त्यानेच तुम्हाला रक्षणासाठी घावायला प्रेरणा दिली!" असे म्हणत सर्पनख त्या क्रूर प्राडाकडे पाहून आणि प्राडाला लोंबकळत असलेल्या कृपाणजिताला पाहून म्हणाला—"सर्पस्वर कोठे आहे पाचो माहितो असलेला तो एकटा मृत्युमुखीत आहे. त्याला वांचविले पाहिजे!" आणि क्रूर वृक्षाकडे धाईधाईने निघाला.

जयशीलने त्याचे दोन्ही डंड घेऊन त्याला मागे खेचले व तेथे आलेल्या गिडघांना म्हणाला—"तुमचा सेनापती कोठे आहे रे? जीव वांचवण्यावर घाला मतिभ्रम आज्ञासारखा दिसतो आहे. घाला नदीत चारपाच वेळ बुडवून यावे डोके ठिकाणावर आणा पाहू!"

सेनापती व गिडघांनी येऊन सर्पनखाला बरक्याबरोबर तो मोठ्याने ओरडून म्हणाला—"मला मतिभ्रम झालेला नाही. सर्व कळते आहे! तुम्ही गिडे, ते दोघे जयशील व कापालिक आणि सर्वांच्या समोर आहे ती मगरी असलेली नदी!"

"अरे पाण्यातल्या माणसा! आता तोंड कर. तुला त्या मगरीच्या समोरच आम्ही टाकणार आहो." म्हणत गिडघांनी सर्पनखाला धरले व त्याला नदीच्या पाण्यात ओढून घेऊन जाऊ लागले.

त्याच वेळी तेथे गिडघांची राणी रमात असून आली. गडकोट व त्याचे अनुयायी हात बांधून माना खाली करून रबाबरोबर होते. राणीला पाहताच जयशील म्हणाला—"तुमच्या दोन जातीच्या अपसातील भांडणाचा कायदा स्वतःच्या हितासाठी करून घेणारा तो दुष्ट कृपाणजित या क्रूर वृक्षाच्या वशांत गेला. आता तुम्ही सुजाने रहा. आता आम्ही आपल्या वाटेने जातो.

ते वनमाणूस उचलून येऊन गेले आहेत. सर्पनखाच्या मदतीची आम्हांला गरज आहे म्हणून त्याच्या सोपार्य हिडत असतां ते वनमाणूस आम्हांला कोठे आढळते तर त्याला आम्ही नक्कीच ठार करू.”

“त्याला ठार करण्याचा प्रयत्न नाही. त्याला मी पाळणार आहे, चांगले शिकवून मी त्याला आपले वाहन करून घेणार आहे. बरं तर, विस्तव कोठे आहे, माणा पाहू या साहाला वाटेला लावून याला मम्म केल्याशिवाय आम्हांला चैन पडणार नाही.” असे म्हणत त्याने कोठे विस्तव आहे कुठी फिरवून पाहिले.

गिहुघांपेकी चारपांच जण मशाली घेऊन पुढे आले. सिद्धसाधकाने त्यांच्यापैकी एकाच्या हातातून मशाल घेत म्हटले—“प्राण्यांचे भक्षण करणारा हा वृक्ष आहे, तेव्हा याच्या अंगात मांसाचा व चरबीचा अंश निःसंशय असला पाहिजे. दूर उभे राहून फेकू या चला, आपापल्या मशाली, आणि पाहू या काय होते ते.” असे सांगून तो मशाल फेकायला तयार झाला. इतक्यात पाठीमागून आवाज ऐकू आला—“चांक्र, पापीकुठला! या चिरंजीवी मृत्युवृक्षाला जाळून मम्म करणार बाहेर का?”

णार कोण हे मागे वळून पाहिले. एक सामान्य गिहुघांपेकीच तो होता तरी तो त्यांच्याहून तीनचार इंच बास्त उंच असेल कदाचित. गळघात पोत आणि मण्यांच्या होत्या परशू होता. केस पिजारटले होते आणि धावत उडघा मारीत येऊन जयशील ■ सिद्धसाधकाच्या समोर उभा राहिला.

सिद्धसाधकाने त्याच्या अंगाकडे आपला निजक डळूच लावीत विचारले—“कोण रे तू? महाकाळाच्या भस्त्याला मला, पापी म्हणण्याची छातो तुला कधी काय झाली रे?”

तो अपरिचित गिहु निर्भयपणे सिद्धसाधकाच्या डोळ्याला डोळे भिडवून हात-बारे करीत म्हणाला—“मी या चिरंजीवी मृत्युवृक्षाचा पुजारी आहे. कोठ्या वेळा-पूर्वी तुम्ही तलवारीने वार केलात तेव्हा ते मोठ्याने कण्हले ते तुम्ही ऐकलेत ना? तुम्ही बहीरे तर नाही?”

ते ऐकल्याबरोबर जयशील त्या गिहुचा पुजऱ्याकडे मुढेने पहात म्हणाला—“आडाच्या आडून तूच कण्हला होतास नाही रे? खरे बोल!” आणि त्याची मान आपल्या वळकट हाताने पकडली.

तो गिहु पुजारी थोडादेखील न भितां म्हणाला—“होय, तसा कण्हलो मो योच! परंतु तसे कण्हायला आता केली ती त्या वृक्षावर अधिकार असलेल्या देखीनेच. मी तिचा पुजारी, भक्त आहे.”

याला शिक्षा द्यायची की सोडायचे या अर्थां जयशीलने सिद्धसाधकाकडे पाहिले. साधकाने त्या गिहुचाच्या खांद्यावरचा परशू घेऊन त्याला चांगली धार आहे की नाही हे पाहून म्हटले—“अरे, मूर्ख दुर्दैवी गिहुघा! आज चिरंजीवी मृत्युवृक्षाचे आयुष्य संपले समज! त्याचा पुजारी तू, तुम्हा पोटा भरायचा घंदासुद्धा जाणपासून संपला, समज! हातात चांगली धार अस-

जाण्यापूर्वी कुरवृक्षाची होळी करावी म्हणतो आहे. हा जिवंत राहिला तर अनेक निरुपद्रवीप्राण्यांचे भक्षण करीत राहणार.”

“तसंच करा हो! तुम्ही केलेल्या मदती-बद्दल व उपकारांबद्दल आम्ही फार फार आभारी आहो. वनमाणसाचा तो गेला खरा, परंतु ते भयंकर वनमाणूस याच अरण्यात कोठेतरी हिडत फिरत असणार. रात्रीदिवस आम्हांला डोळ्यात तेल घालून रहावे लागणार.” राणी म्हणाली.

जयशीलला त्या राणीची कीव आली. तो म्हणाला—“जलाश्वार नसून आलेला सर्पनख नावाचा आम्हांला एक जण

जेन्ही कुन्हाड जंगलांत येईल ते स्वतःचे पोट भरीत जा. निरुपद्रवी प्राण्यांना खाणाऱ्या क्रूरवृक्षांचा आज कोळसा होणार आहे!" असे म्हणत सिद्धसाधक घेतलेली मशाल फेकण्याच्या भेतास असता तो गिह्यापुजारी उडी मारून साधकाचा हात धरायला गेला.

"भूर्वा! महाकालाच्या या मक्ताच्या अंगाला हात लावायची तुम्ही हिमत?" असे म्हणत सिद्धसाधकाने त्या गिह्याला वाजूला उकलले.

तो गिह्या दूर जाऊन पडला तरी उठून उभा राहून म्हणाला—"मालक! हा मृत्यु-वृक्ष फक्त दुष्ट लबाडांचेच भक्षण करतो.

नाही."

तोपर्यंत ते सर्व स्वस्थपणे ऐकत पहात उभा असलेला जयशील त्या गिह्याला उचलून मृत्युवृक्षाकडे फेकायला तयार झाला. पुजारी मोठ्याने ओरडून म्हणाला—"मालक! मला सोडा! त्या भयंकर मृत्यु-मुळात फेकू नका." म्हणतांना धरयर कापू लागला.

जयशील त्या जमिनीवर ठेंबत सिद्धसाधकाला म्हणाला—"साधका! आतां येथे अर्थ नाही. त्या मृत्युवृक्षाला जाण लावून मोकळा हो!"

सिद्धसाधकाने गिह्यांच्या हातातल्या मशाली एकाभागून एक घेऊन कुंभाजवळ व फांद्यावर फेकल्या. एका तेलात बुडविलेल्या वाळन्या लाकडासारखे ते भाड जळू लागले. धूराने लोट आकाशात उडत होते.

जयशील दाडला लोंबकळत असलेल्या कृपाणजिताच्या भेताकडे पहात सुस्कारा सोडीत म्हणाला—"हा अमरावती नगराच्या अधिपतीच्या घोडदळाचा नायक होता. एका जुगारीच्या अहुद्यावर याचे व माझे मांडण झाले म्हणून हा अरण्यवास भोगावा लागला. दुष्टाला

रीच्या अहुद्यात माझा देवजर्मा नावाचा मित्र रहात असे. तो देशभर भटकत फिरतो आहे. कोठे आहे देवालाच माहीत."

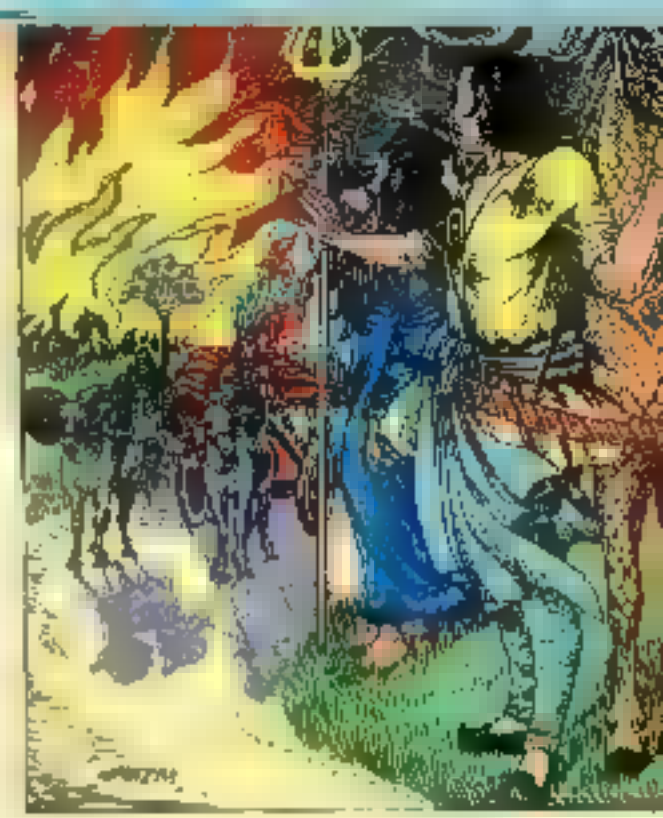
"मापण मायासरोवरापर्यंत जाऊन हिरण्यपूरच्या महाराजांच्या मुलांना सोड-विण्याच्या बात तो मागल्याला कोठे भेटणार नाही का? चुकून मोठ्या शहरात भटकल्याला शोधून काढण्यापेक्षा जंगलात हुडकून काढणे सोपे आहे!" सिद्धसाधक म्हणाला.

"होय साधका! तू म्हणतोस ते ऐकून ते लगे वाटू लागले आहे. चल तर निघू या. तपनस कोठे गेल?" असे म्हणत जयशीलने एकदा चारी बाजूला नजर फिरवून पाहिले.

तपनस त्या जलाशयावर बसून दूर दिसणाऱ्या डोंगराकडे पहात काही तरी विचारात पडून गेल्यासारखा दिसला. जयशील तेथे असलेल्या दुसऱ्या जलाशयाकडे वोट दाखवून म्हणाला—"साधका, या त्या घोड्याला येथे फुकट कां सोडा? आपल्यापैकी एक जण याचा उपयोग करू शकेल, नाही का?"

"जयशील! तो जलाशय तुमचाच आहे! मी पायी तुझ्या पाठीमागून येऊ जकेन. केव्हा तरी ते बनमाणूस सांपडेलच, त्याला

चांदोवा

अणार्घात घेऊन त्यालाच मी आपले वाहन करून घेईन." साधक म्हणाला.

"साधका, तू म्हणतो आहेस तसे करून तक्तीच दाखवू शकशील, माझी खात्री आहे. बरे तर निघू या का?" असे म्हणत जयशील तेथे राणी, गडेकोड यांच्याबरोबर जे गिह्ये होते त्या सर्वांना संबोधन करून म्हणाला—"सुमचा मोठा बाजू कृपाणजित तो पहा, मृत्युवृक्षाबरोबर जळत आहे. आतां तुम्हाला कसलीच भीती नाही. आम्ही आपल्या वाटेने जातो."

जयशील पुढे जलाशयावर आणि थोडा मागे सिद्धसाधक निघाल्यावर गिह्या-

जातीचे सर्व लोक सर्व वरपुष्प दुमडून मोडण्या इतक्या मोठ्याने वीधाचा जयजयकार करू लागले. ते ऐकून सर्पनखाने डबकून बळून त्या बाजूला पाहिले व जयशील आणि सिद्धसाधकाला हाक मारून म्हणाला—
“जयशीला, सिद्धसाधका! जरा थांबा! माझ्या पाकट्या भावाचा शोध लावायचा आहे ना! मी व्हो.” असे म्हणत त्याने आपला थोडा ते दोघे होते त्या विजेला जोराने सोडला.

जयशील त्याच्याकडे एकदा लक्षपूर्वक पाहून म्हणाला—“तुला नवीनल्या ओघोळीचा फायदा झाल्यामारुणा दिमको आहे. आतां तू आवल्या वाटेने जा. आम्ही दोघे मायासरोवर कोठे आहे सोधत आहो. त्याचा शोध लागल्यावर त्याच्या मालकाची खाईखाई करून पाण्यातल्या पक्ष्यांना आणि प्राण्यांना ती लायला चालू.”

सर्पनखाला ते बोलणे आवडले नसल्याने त्याच्या तोंडावर दिसत होते. परंतु तो बोलला मात्र मुळीच नाही. नंतर

जंगलाने चालत राहिले. नंतर ते मागे एका धबधब्यातून खाली पडले होते त्या जागी येऊन पोचले.

जयशील सर्पनखाला त्या प्रदेशात त्यांना धबधब्यातून खाली पडल्यावर ज्या ज्या गोष्टी पहायला अनुभवायला मिळाल्या सांगायच्या विचारातच होता, तेवढ्यात सर्पनखाने हात उचलून कांही अंतरावर दिसणाऱ्या गुहापैकी एका गुहेकडे बोट दाखवून विचारले—“गुहेतून बाहेर कोकाडून पहात आहे. असकर जनावर बनमाणूसच आहे, नाही का?”

“होय, बनमाणूसच आहे!” असे जयशील आश्चर्य करीत म्हणतो आहे तेवढ्यात बनमाणूस मोठ्याने ओरडले. गुहेतून त्याने बाहेर मारमो त्याच्या पाठोपाठ जोराने ‘बी’कार करीत मकरकेतूचे जलयुद्ध तो मोठा हत्ती दिसला. त्याने गुहेबाहेरच्या बनमाणूला सोडने घट्ट धरून ठेवले होते. (क्रमशः)

होरे हुरवे

विक्रमादित्याने आपला रड सोडला नाही.

तो माडाजबळ गेला, प्रेत लांछावर काडून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन होऊन रमणानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! तू एवढे करीत आहेस ते तुला अपूर्व शक्तीचा लाभ व्हावा यासाठी असतील तर मागे त्रिव्यलोकाने ती शक्ती एका अपात्राला दिली नशी देऊन टाकू नकोस. त्याची गोष्ट मी तुला सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गंधत सामू लागला.

भार पूर्वी त्रिव्यलोक नावाचा एक बाह्यण होता त्याचा मंत्रविशेष अगार विश्वास होता. मंत्रविद्या शिकून घेण्यासाठी अनेक सिद्धपुरुषांचा शोध लावून तो खूप हिडला. शेवटी त्रिव्यपर्वतात त्याला एक सिद्धपुरुष भेटला. त्रिव्यलोकाने त्याची

वेताळच्या गोष्टी

रूप सेवा केली आणि गुरू रूपेने त्याला एकाच वेळी दोन रूपे धारण करण्याची विद्या प्राप्त झाली.

“ही विद्या वाटेल त्याला शिकवायची नाही. जो कोणी प्रजेच्या हितासाठी बसत असेल व त्या विद्येचा उपयोग करणार असेल अशा व्यक्तीलाच ही विद्या शिकव.” असे सांगून गुरूने विश्वलोकालाकडून लष्ठी शपथ घेवविली.

विश्वलोकाने आपल्या गुरूचा निरोप घेतला आणि अनेक देश फिरत आणि मंत्रविद्येचे प्रदर्शन करीत तो कलिंग देशात आला. तेथेला राजा दानशूर होता. तो विश्वलोकाला आपल्या एकांत जागी बोला-

आपली दोन देह धारण करण्याची मंत्र-शक्ती अपूर्व आहे. मी प्रजेचे पालन स्वतःच्या मुलासारखे करतो. आपल्या सारखीच मंत्रविद्या शिकवून दिलीत तर प्रजेची सेवा मी जास्त चांगली करू शकेन.”

“ते ऐकून विश्वलोक चकित झाला. आजपर्यंत राजे लोक त्याची अद्भुत मंत्र-विद्या पाहून त्याची प्रशंसा करीत व त्याचा सरकार करीत. परंतु कोणी ती विद्या शिकवून देण्याचा आवडू दालविला नव्हता. थोडा विचार करून म्हणाला—“मी आप-त्याला ही विद्या शिकवून छापचे ठरविलेच [] महिन्यांनी येऊन [] परत येतेन.” असे सांगून त्याने राजाचा निरोप घेतला.

त्यानंतर आपली एक राज्यात तेथल्या राजकन्येने विश्वलोकालाच्या मंत्रविद्येचे प्रयोग पाहून त्याला विचारले—“महात्मन! आपण मला माझ्या वडिलांसारखे आहात. एक प्रश्न मी आपणांसमोर ठेवीत आहे. माझे रूप पाहून आमच्या आजूबाजूच्या देशातले दोन मुकराज मला मागणी घालीत आहेत. कोणा एकाशी लग्न करून दिले तर दुसऱ्याला राग येईल व तो आमच्या राज्यावर सैन्य चालून येईल. दोघेही आमच्याहून दलिष्ठ आहेत. दोन शरीरे धारण करण्याची विद्या आपण

प्रश्न गुटेल. प्रजेवरचे सकटही टळेल.”

“तुला वाचे उत्तर मी सहा महिन्यांनी देतो.” असे सांगून विश्वलोकाने तेथून पाय काढला.

काश्मीरमध्ये त्याला एक राजवंश येतला. म्हणाला—“राजाचे कुटुंब फार मोठे आहे. सर्वांची निश्चिंता मला एकट्यानेच करावी लागते. आपण अनुग्रह करून दोन शरीरे धारण करण्याची विद्या शिकवून दिलीत तर मी आपला आभारी होईन.”

विश्वलोकाने पूर्वीच्यासारखा सहा महिन्यांचा अवधी मागून घेतला.

त्यानंतर तो चेर राज्यात [] पोचला. तेथील प्रजा सुखी नव्हती. प्रजेला गंगेची नावाच्या एका अट्टलचोरचा फार त्रास होत होता. राजाने त्याच्या अत्याचारांना आळा घालण्यासाठी आकाशपाताळ एक केले. परंतु त्याचे सर्व प्रयत्न फुकट गेले.

चेर देशाच्या राजाने विश्वलोकाने प्रयोग पाहील्यानंतर त्याच्या प्रजेसाठी त्याच्या जाहोर प्रयोगांची व्यवस्था केली. एकच माणूस एकाच वेळी दोन रूपात हिटता फिरतांना पाहून प्रजा आश्चर्य चकित झाली.

[] दिवशी रात्री विश्वलोक उतरला होता [] जागी तो अट्टलचोर गंगेची

येऊन म्हणाला—“मी कोण तुला माहीत आहे का? मी तो गंगेची. तुझ्या मंत्र-विद्येचे प्रयोग मी पाहिले आहेत. एका माणसाची दोन शरीरे होण्याची विद्या मला शिकव, माही तर मी तुला जागच्या जागी ठार करतो.”

विश्वलोक स्मित करून म्हणाला—“ती एक मंत्रविद्या शिकवली की पुरे ना की दुसरे मंत्रदेखील पाहिजे आहेत?”

“इतर मंत्राची मला काय गरज? तेवढी एकच एक विद्या मला पुरे!” गंगेची म्हणाला.

“बरं तर शिकवितो. परंतु तू ही विद्या शिकवून घेणार असशील तर तिचा

उपयोग कशासाठी करणार हे सांगितले पाहिजेस." विश्वलोक म्हणाला.

"लहान लहान भुरग्या चोऱ्या ककन कंटाळा आला आहे. दरोडा घालायचा तर राजाच्या खजिन्यावरच. परंतु ते काम माझ्या शारक्या एकट्याच्याने होणारे नाही. आणखी एक षण बरोबर हवा. खजिना लुटल्यावर आयुष्यभर मी सुखाने राहू शकेन." गंगोत्री म्हणाला.

"परंतु तू चोरी करून आणखील त्यातला चतुर्यांश मला दिला पाहिजेस. आणखी एक गोष्ट. तुझ्या दोन्ही देहांपैकी कोणत्याही शरीराला काही इजा झाली तर ती दुसऱ्या शरीरालासुद्धा होईल.

माझ्या परवानगीशिवाय तू ही मंत्रावधी दुसऱ्या कोणत्या शिकविता कामा नये. हा मंत्र सोटे बोट्याच्याच्या उपयोगी पडत नाही. तर हे सर्व तुला मान्य आहे ना?" विश्वलोकाने चोराला विचारले.

"उद्यां रात्री मला मंत्राचा उपयोग झाला की पुरे. त्यानंतर मला त्याची गरज नाही." चोर म्हणाला.

विश्वलोकाने चोराला शास्त्रोक्त पद्धतीने तो मंत्र शिकवून पाठवून दिले. नंतर तो राजाकडे जाऊन गंगोत्री रात्री खजिना लुटायला येणार असल्याचे सांगून तो आपल्या बाटेने निघून गेला.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला— "राजा, विश्वलोकाने कसिया देशाच्या राजाला, राजबैद्याला आणि राजकन्येला मंत्र देण्याचे नाकाकून एका दरोडेखोराला तो कसा दिला? आपल्या प्राणावर बरेस अशी त्यालाभीती वाटली का? की खजिना लुटल्यावर वांटा मिळेल याचा त्याला लोभ झाला? ■■■ गंकांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून नू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच जाई. तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोटू लागतील."

विवेकादित्य उत्तरादाखल म्हणाला— "विश्वलोकाला घनाचा लोभ असता तर

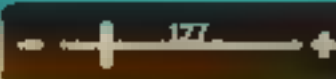
त्याला राजाला, राजबैद्याला आणि राजकन्येला मंत्रोपदेश करून पुष्कळ वनार्जन करता आले असते. नंतर गंगोत्रीने दरोडा घालून मिळविनेल्या चोरीच्या मान्यतेला ■■■■■ येण्यासाठी तो बांबला नाही आणि त्याही पुढे जाऊन त्याने चोराचे नृषित राजाला आगाऊ जाऊन मागितले. त्याला जीवाला धोका वाटल्याचे कारण नाही. कारण त्याला स्वतःच्या विद्येचा उपयोग ■■■■■ जीव बांबविला ■■■■■ लोकोपकार होणार असेल तर ती ■■■■■ बोंगालाही देण्यास हरकत नाही ■■■ मिळाने ■■■■■ बचन पेतले होते. एका चोराला तो विद्या शिकवून देण्यात लोकोपकार होता. कारण त्याने ■■■■■ बोंगल्यास ■■■ मंत्राचा उपयोग होणार नाही अशी त्याने अट घातली होती. चोर चोरी करायला गेला, त्याच्या आधीच विश्वलोकाने राजाला सावध करून ठेवले होते. म्हणून चोराच्या जिवाला धोका होता. कारण कोणत्याही धर्मिराला अपाय झाला

तर त्याच्या परिणाम दुसऱ्या शरीरावर होणार हे गंगोत्रीला कळले होते. म्हणून त्याच्या हातून चोरी होणेच शक्य नव्हते. अपायतःने शेवटी प्रसंगे हितच होणार होते. हा लोकोपकार कसिया देशाच्या राजाला, राजबैद्याला किंवा राजकन्येला मंत्रोपदेश केल्याने होण्याची शक्यता नव्हती. अणखी एक लक्षात ठेवण्यासारखी गोष्ट आहे. विश्वलोकाने गंगोत्रीला विचारले होते की, दोन देह होण्याचा मंत्र तेवढाच पुरे का? ते दोन्ही देह एकत्र होण्याचा मंत्र चोराने मागितला नाही. चोरीचा ■■■ मागण्यातही एक आस हेतू होता. काही कारणाने का होईना, खजिन्यातली चोरी निविस्त्रपणे पार पडलीच ■■■ वाटा चालला चोर येईल तेव्हा त्याला राजाच्या विपाद्यांकडून कैद करवू शकला असता."

अशातःने राजाचे मीन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला आणि पुन्हा शादाला जाऊन लोंबनळू लागला.

(कल्पित)

शेतकरी ■ कुलकर्णी

एका गावात कुलकर्णींचा मका लागवडीसाठी एक मोठे शेत होते. शेतकाम करतमसा म्हणून विठ्ठल नावाच्या सातत्याला त्याने दरमहा पगार देऊन ठेवले. कितीही इमाने इतवारं मेवाची राखण केली. एकदा कुलकर्णींनी मागिल्या म्हणून विठ्ठल एक टोपलीभर कणसे काढून दिली. "त्या विद्याभ्यासा या बरं का पार करतं" कुलकर्णींनी बाबको म्हालाचो.

"इतक्या मोठ्या शेतकी राखण करतारा पार काढून वेतल्यानिवाळ राहिला असेल का?" कुलकर्णी म्हणाला. ती गोष्ट ऐकून विठ्ठल चिडला आणि त्याने सहरात त्याने मातंवाईक कोतवाल रहात होता त्याला कुलकर्णी म्हणजे ते काय मागितले.

कुलकर्णींनी जमीन मजकूर वसूल करून जसा कळत त्याचे विचाराने त्याने शिपायांनी देऊन बंधाराजानी बोलाविले जसत्याचे सांगितले.

"कसाला बोलाविले आहे? की किती इमाने इतवारं काम करतो आहे ना!" असे कुलकर्णी बोळू लागले.

"इतक्या मोठ्या मळ्याची राखण करतारा पार काढतार नाही का? तसेच तुम्ही मजकूर वसूल करीत असता स्वातंत्र्य मोठा स्वातंत्र्यानिवाळ राहिला असात का?" शिपायांनी विचारले.

ते सवे आहे कळते तरी त्या विद्याभ्यासून कुलकर्णी मोकरांच्या बाबतीत मावळगिरीने आणि ओदार्य दाखवून बाळू लागले.

आंसवे दाळणारे पैसे

अचलग्राम गावी राहणारे रघुनाथ नावाचे गृहस्थ उत्तारवयाचे झाले होते. त्याने बारकी, त्याला आपला असणारा गुणवंत नातू होता—बारलेल्या मुलीचा मुलगा. रघुनाथाचा नातू म्हणजे जीव की होता. परंतु त्याचं बागणं जाग्याच्या मुलीच आवडत नसे. कारण असं की रघुनाथ सावकास व गहाण, व्याजबट्याचा व्यवहार करीत त्याचा गुणवंतला कमाळीचा तितकार होना गावकरी गरजेमुळे कर्ज घेत आणि रघुनाथ निर्दयपणे वाटेल ते व्याज लावून कर्ज देई. त्याने खूप पैसे मिळविले तरी स्वतः दारिद्र्य भोगीत आणि गुणवंतने सुद्धा तसेच रहावे असा हट्ट करीत.

त्यांचे जुने घर एकाबाजूला पडू लागले असतां गुणी विचारी—"आजोबा! कमीत कमी घराची दुरुस्ती तरी तकी का करून घ्यायला?"

तेव्हा रघुनाथ म्हणे—"पैसे कोठे आहेत रे?"

तिजोरी मळून सोन्याचांदीची माणी बाहेत हे गुणवंतला बागने माहीत होते. परंतु रघुनाथ कर्ज करील तर क्षय!

गुणवंत गावात होता तोंपयेंत गावातल्या शाळेत शिके पुढे शहरातल्या शाळेत जाऊन त्याने मॅट्रिक पर्यंतचा विद्याभ्यास पूर्ण केला. "आतां विद्याभ्यास पुरे रे! यापुढे लावकारीची कामे तू पहात जा. माझं आतां बय होत आलं आहे!" रघुनाथ नातवाला म्हणाला.

"आजोबा! मला तो पापी बंदा तकी!" गुणवंतने साफ सांगून टाकले.

"गरजा मागवून घ्यायला लोक तुमच्याकडे कर्ज मरवायला येतील. तुम्ही पैसे देणार, ते ठीकच आहे. परंतु तुम्ही त्यांच्या-

कडून व्याज इतके घेता की काय सांगू? ते पापच आहे. जुने विवस संपले आता. गा काळात धान गाळल्याशिवाय पैसा मिळविणे शक्य नाही. खरे तर हे सांगा, सर्व पैसे तुम्ही करणार काय?" गुणवंतने आज्याला विचारले.

"मुझ्याच साठी रे मूर्ख गाढवा!" रघुनाथ रागात म्हणाला.

"पापाचे धन आहे ते सर्व धन तुम्ही मिळविलेले! तो पैसा नाही गावकऱ्यांच्या डोळ्यातली आंखवे आहेत. तो पैसा माझ्या कामाचा नाही. ते पापाचे धन आहे. पाहिजे तर मी ते सिद्ध करून दाखवीन." गुणवंत म्हणाला.

"तुम्ही काय विचारतास! लहान तोंडो मोठा घास! मोठमोठ्या गप्पा मारू लागला आहेत तू! तुला मी शिकायला पाठविलं तो मोठी चुक झाली." रघुनाथ म्हणाला.

गुणवंत हसून म्हणाला—"जे होऊन गेले त्याबद्दल आता काळजी करण्यात काय फायदा? तुमचे पैसे पापाचे आहेत हे मी प्रत्यक्ष सिद्ध करून दाखवितो म्हटले आहे ना, ते खरोखरीच लोकांच्या डोळ्यातले अक्षू आहेत की नाही ते पहाय!"

रघुनाथच्या मनातसुद्धा संका होऊ लागली. म्हणाला—"तसं खरोखरच सिद्ध करून दाखवतोस का? दाखव, मी पाहतो!"

"परंतु एक अट आहे, आजोबा! गावात कामधंदा नसलेले पुष्कळ तरुण लोक आहेत. ते सहकारी पद्धतीने शेताकीची कामे करण्याचा विचार करीत आहेत, त्यांना लागणारे भांडवल तुम्ही दिले पाहिजे." शुणी म्हणाला.

"ते सर्व नाही जमायचे!" रघुनाथ म्हणाला.

"बरं तर तुमच्या तिजोरीतले सर्व पैसे रद्दून रद्दून पाण्यासारखे वाहू लागतील. आतांच ते रद्दत आहेत." गुणवंत म्हणाला.

तिजोरीजवळ जाऊन एक नाणे आणून म्हणाला—"हे पहा. रद्दत नाहीत. कसाला रे मला उगाच वावरवून सोडतो आहेत?"

"मी सोडवीत नाही, आजोबा! हा पैसा पहा, रद्दू लागला!" म्हणत गुणवंतने ते नाणे आपल्या डाव्या हातात घेऊन थोडे दाबले. नाण्यातून पाण्याने थेंब गळू लागले.

"जयदेवा! पैसा रद्दतो आहे रे!" म्हणत रघुनाथ बरी येऊन जमिनीवर पडू लागला.

गुणवंतने त्याला जमिनीवर आपटू नये म्हणून लगेच सोपवले. तोंडावर गार पाणी शिंपडले आणि पंख्याने वारा

घालून लवकरच रघुनाथला शुद्धीवर आणले.

शुद्धीवर येतांच रघुनाथने घाबऱ्या स्वरात विचारले—"काय रे, तो पैसा अजून रद्दतो आहे का?"

"आतां यांचला आहे, आजोबा! परंतु पैसा पेटीत बंद करून ठेवला तर तो लोकांनीने रद्देल. तो वाहेर आला पाहिजे. लोकांच्या डोळ्यांचं पाणी आता लोकांच्या कायद्यासाठी उपयोगात आणलं पाहिजे. म्हणून तुमच्या पैशातील काही भाग गावात जे थोडे बेकारीने बेजार झाले आहेत त्या. ते त्याचा उपयोग करून आपल्या जीवन मरणाचा प्रश्न सोडवू शकतील." गुणवंत म्हणाला.

“त्यांच्या सहकारी क्षेत्रात तुला सुद्धा कांटा असेल तर मी तसे देईन.” रघुनाथ म्हणाला.

गुणवंतने आज्याच्या पायांवर डोके ठेवले व म्हणाला—“त्या सहकार क्षेत्राचा कार्यवाहू मीच आहे, आजोबा!”

रघुनाथ चटपिशी उठून तिजोरीखळ गेला आणि तिजोरी उघडून म्हणाला—“तुला जेवढे पाहिजेत तितके घे!”

गुणवंतने तिजोरीतील काही पैसे काढून घेऊन तिजोरीला कुलूप लावले. कितल्या आज्याच्या हातात दिल्या.

थोड्याच शिक्कात गावात सहकार क्षेत्राची स्थापना झाली. त्यात भाताच्या लागवडीबरोबर एक दुग्धकेंद्र. कोंबडी पालन. देखील उघडले गेले. त्यात गुणवंतबरोबर कामाला आलेल्या तरुण-मंडळींनी खूप परिश्रम करून एका वर्षाच्या आत खूप फायदा काढला. ते पाहून शेजारच्या गावच्या तरुण मंडळींनी त्या सहकार क्षेत्रात प्रवेश झाला. दोन वर्षात ते

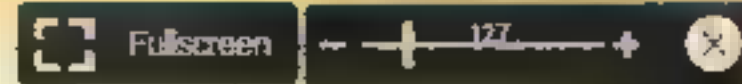
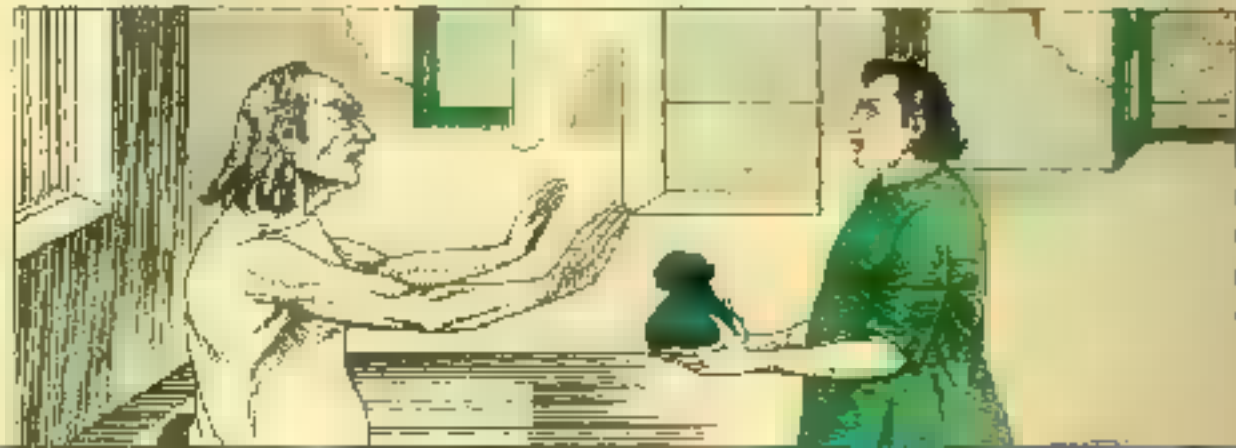
शाल. गावाला एक नवीन कला आली.

हळूहळू त्या सहकारी केंद्राने स्वतःचे आवश्यक तेवढे मांडवल जमविले. गुणवंत काही पैसे घेऊन आपल्या आज्याला भेटून म्हणाला—“आजोबा! हे घ्या, मी तुमच्या जवळून घेतलेले पैसे. याचे व्याज किती देऊ म्हणता?”

“मी तुला कजं दिले होते का रे? मला मूळ घन नको आणि त्याचे व्याजही नको. ते पांढकऱ्यांनी मला व्याज म्हणून दिलेलेच पैसे होते. मुलांना त्याचा उपयोग होईल म्हणून परत दिले आहे. मी त्या पैशाला लावणार नाही.” रघुनाथ म्हणाला.

“त्यांचे घन असे. तू काय केलेस रे?” त्याच्या मित्रमंडळींनी विचारले.

“कापूस मिजवून कानाच्या पाठीमागे ठेवून दिला होता. आजोबाच्या लक्षात येऊ न देता तो काढून नाभ्याच्या पाठीमागे ठेवून दाखला. नाभे जथू हाळू लागले!” गुणवंत म्हणाला.

देवासारखा जावई

एका गावाने एक रूढान हात थोरला भाऊ गरीब होता धाकट्या भावाने व्यापारामे लव्ह्याट करून खूप पैसे जमविले. दोघांना मुली होत्या धाकटा भाऊ पाहिजे तितका खर्च करून हुडा देऊन मुलीचे लग्न देण्याच्या मिथनीत होता. परंतु थोरल्याच्या आपल्या मुलीचे लग्न करून देणे नव्हते.

थोरल्या भावाला धाकट्या भावाचा स्वभाव चांगला माहोत होता. त्याच्या समोर त्याने कधी हात पसरला नाही. धाकट्याने सुद्धा स्वतः होऊन मोठ्या भावाला काही मदत केली नाही.

भावाच्या मुलीला अहगातले एक चांगले सांगून भाऊ. महेश नावाचा एक तरुण मोठ्या हुद्द्यावर नोकरी करीत होता महेश व त्याचे वडील धाकट्या भावाच्या मुलीला पहायला आले.

धाकट्या भावाची बायको तिला गरम पद मेव्हा थोरल्या दिराची मुलगी वल्ली हिला मोगाक जरीरेसाठी मंडलीला बोलावून घेत असे. या खर्चास देखील तिने वल्लीला बोलावून घेतले होते आणि स्वतः मुलीला मजवून तिला पहायला आलेल्यांच्या आतिथ्य सत्काराला गेली.

पाहुणमंडळीला वल्लीने पणथ केलेले फगळाचे मुलीच्या हाती देववून त्यांनी त्याची प्रणसा केली तेव्हा “हे सधे आमच्याच मुलीने केले ही.” असे धाकट्या भावाच्या बायकीने सांगितले.

मुलीच्या नैरागिक मोंदये म्हणता येव्हा-सारखे नव्हते. तिला खूप मटवून मजवून आणले होते. मुलीला पाहुण पाहुणमंडळी मामाहून काय ते कळवितो, असे सांगून निघून गेली. ते निघून गेल्यावर भांडी आत उचलून न्यायला वल्ली बाहेर आली तेव्हा तिला

टेबलावर एक पुस्तक दिसले. "अरे, हे पुस्तक नवरा मुलगा इथे विसरून गेला वाटतं," म्हणत तिने ते पुस्तक घेतले.

"असं तोंड वामून पहात उभी काय राहलीस? जाऊन लवकर त्याला नेऊन कां नाही देत?" असं काकूने तिला खोड्या करड्या स्वरात विचारलं.

बल्ली घाईघाईने बाहेर गेली आणि मुलीला पहायला आलेल्यांना भेटून म्हणाली— "मुम्ही हे पुस्तक विसरून गेलात वाटतं?" आणि पुस्तक महेशच्या हातात दिलं.

महेशने तिच्याकडे आश्चर्यचकित होऊन पाहिले. ती अगदी सामान्य पातळीच नेसलेली होती. तरी तिचे नैसर्गिक सौंदर्य पाहून महेश चकितच झाला.

माझ्या काकांची मुलगी. या गर्दीत मी सैपाकाला मदत करायला म्हणून आले होते." असं मान खाली करून सांगून बल्ली तेथून परत निघून गेली.

चार दिवसांनंतर बल्लीला पहायला येत असल्याचे महेशच्या वडिलांनी मोठ्या आवाजा कळविले. त्याने हुंदा एक पैसेखील मागितला नाही.

ते ऐकताच घाकट्या व त्याच्या बायकोला पायालागली जमीन सरकल्यासारखं झालं. ते पुस्तक देऊन यायला बल्लीला सांगितलं ही केवढी मोठी चूक झाली आपली? पन्नासाप लागली, तिची काकू.

बो आनंद झाला तो एवढा तेवढा नव्हता.

लग्नाचा मुहूर्त दोन दिवसांनी होता. वक्तव्य भाऊ बायकोला म्हणाला— "आपण लग्नाला नाही जायचं. गेलं तर आपल्या ऐपतीला साजेल असा जेहेर करावा लागेल. ते आपल्याला प्रमाणार नाही."

"दुप्पट फायदा होईल! माझ्या भनात एक विचार आला आहे. तुम्ही तोंड उडचू नका, फक्त पहात रहा!" बायको म्हणाली.

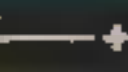
गोरला भाऊ बायकोला म्हणाला— "घाकटा भाऊ येणार. पन्नास बायकोला त्यांच्या ऐपतीला साजेल असे

लुगडे, घालू काहीतरी हे. मी कोठेतरी जाऊन थोडे कर्ज मागून घेऊन येतो."

लग्नात घाकट्या भावाने नवऱ्या मुलीला एक चांदीचे 'केळीचं पान' अहेर म्हणून दिलं. मोठ्या भावाच्या बायकोने आवेला एक सुंदर घालू दिला.

तरी घाकट्या भावाच्या बायकोचे समाधान झाले नाही. लग्न सोडोळ्या संपल्यावर चारचौघांसमोर एकदम अंगात आल्यासारखी अंबाठा सोडून केस पिंजळून उभी राहून म्हणाली— "मासी नाही फिकीरच नाही आणि मुलीचं लग्न करा-यला निघालास का दादा? मी या घरची मुलगी आहे, मुलीची आते आहे. मला एक पैठणी जाणून घिनी पाहिजेस, आतांच्या

आतां!" असे म्हणत मोठमोठ्याने ओरडा करू लागला. त्या दोघां भावांना एक धाकटी बहीण होती. ती दहा वर्षांची होऊन वारली. आतां भावजयीच्या अंगात आल्यासारखी तीच ओरडत होती.

मांडवात गोंधळ उडून गेला. प्रत्येक कोपऱ्यात किंवा बाजूला जाऊन लोक खूसपूस करू लागले. मोठा भाऊ भोळा होता. ती धाकटी बहीण त्याची फार लाडकी होती. म्हणाला—"अग, तुला कधी मी कमी पडू देईन का?" असे म्हणत ती पैशासाठी धरत गेला.

इतक्यात मांडवात आणखी एक गोंधळ उडाला. तोंपयंत गुपचुप सर्व पहलत बसलेला नवराभुलगा बाजूलाच केळीचा लाड होता तो खांद्यावर घेऊन भयंकर आवाज काढून ओरडत फिरत नाचू लागला.

"आणखी काय, नवरा भुलगाच हनुमान झाला. आतां येथे कोणी राह्यलाच काय नाही वारा, धूळ यांनामुखां धारा नाही." सर्व म्हणू लागले.

गुपचुपने दातआंठ चावून नाइलाजाताने मागे सरकली आणि तिच्या अंगातली तिची नणंद उतरली. लगेच नवऱ्या मुलाच्या अंगात आलेले सुखां नाहीसे झाले.

लम्ब झालं त्याच्या दुसऱ्या दिवशी मोठा भाऊ महेसला विचार लावला—"काय हो, तुमच्या अंगात बसा देव येतो का?"

महेसा हसून म्हणाला—"देव अंगात नव्हता आला. तिच्या अंगातही तुमच्या बहिणीचे भूत नव्हते आले. भूतच मानले तर दहा वर्षांची मुलगी पंथनी मागेल हो? तिचा दुष्टपणा ओळखून मीदेखील तिला देण्यासाठी एक नाटक करून तिचे तोंड बंद केले."

देव अंगान येणारा आंबई पिळ्यात्या-बहुल लोक अभिनंदन करू लागले म्हणजे मोठा भाऊ व म्हणत—"होय हो, आम्हांला देवासारखाच आंबई पिळाला आहे!"

एके दिवशी नारदाने विष्णूकडे जाऊन सत्संगती साधून विठ्ठलारा काय, असे विचारले. विष्णू म्हणाला—"दंडकारण्यात एक किडा आतांआतांच जन्मला आहे. त्याला विचार."

नारदाने दंडकारण्यात जाऊन त्या किड्याचा सोद कायला आणि विष्णूला किद्याजेला प्रसन्न विचारला. त्या किड्याने एकदां मान वर करून नारदाला बालपासून वरपर्यंत पाहून प्राण सोडला.

नारदाने वळनेला वृक्षाला विष्णूला सांगितला आणि त्याच्या अंकेचे समाधान न घाल्याचे सांगितले.

"काही हरकत नाही जवळ एका माडी जवळ आठवणाची माय मुक्तीच व्यापली आहे, बाळगमा विचार." विष्णू म्हणाला.

नारदाने त्या प्रमाणे जाऊन वामराचा सोद काढून तो प्रसन्न विचारला. बाळगाने मान वर करून नारदाला बालपासून वरपर्यंत क्षणभर पाहून जमिनीवर भंग टाकले.

नारदाने पुन्हा विष्णूकडे जाऊन बघिलेले भूत मांगून त्याच्या अंकेचे निरसन न घाल्याचे सांगितले "दलितेकडील बोळ गायला आतांच एक मुलगा आहे त्याला विचार." विष्णू म्हणाला.

नारदाने वेलाच्या राजकुमाराला भेटून भीतभीत तोच विचारला.

राजकुमार म्हणाला—"महात्मन्, मी एक किडा होऊन जन्मलो होतो. आपल्यासारख्या कोर पुण्याचे दर्शन लाभल्याने वास्तव होऊन आलो. पुन्हा आपले दर्शन प्राप्त झाले हा राजकुमार म्हणून कर्तवी. सत्संगतीचा मान काढून जास्त काय माग?"

मरावे परी कीर्तिसुखे उरावे

कर्पूर देवाना राजा वसंतराय याच्या मनात त्याच्या मोठ्या राजा भागवे आणि मोर पुरुषा-सारखी 'आचंद्रविषाकरी' कीर्ती प्राप्त व्हावी अशी इच्छा होती. कोर्ती संपादन करण्यासाठी त्याने प्रजेच्या हिताची अनेक कामे केली. त्याच्याविषयी प्रजेला काय वाटते, या दख्खने तो केवळ पालटून राज-धानीतच नव्हे तर जेजोपाडी हिंदे. प्रजेच्या तोंडी आपली स्तुती ऐकून राजाला फार आनंद होई.

परंतु एका गावी रामराव नावाच्या माणसाच्या वसंतरायाच्या बाबतीत तसे प्रशंसा करण्यालायक काही दिसले नाही ते राजाविषयी बेफिकीरपणेच बोलत म्हणाले— "फार एकलं त्याच्या विषयी! पण त्याने आमच्या गावाकरिता काय केले हो?" वसंतरायाच्या मनाला ती गोष्ट फार

मागली. त्याने त्या गावात कोणकोणत्या गोष्टीची उशीब आहे बघकशी केली. पाण्याची अस्वच्छता कळले गावात एकच एक होना. बरोबर पडला नाही की तो मरत नसे.

वसंतरायाने राजधानीला जाऊन संध्याची बोलून त्याचा मुलगा घेतला आणि त्या गावातून जाणारा एक काळवा घोंदवला. काळवा खणून मात्त्यावर गाव-कऱ्यांची पाण्याची गरजोध दूर आली.

राजा वेध पालटून त्या गावी गेला व रामरावांना भेटला. या संधेस रामराव आपली खूप प्रशंसा करणार असे वसंत-रायाला वाटत होते. परंतु रामराव म्हणाले— "काय हो काळवा खणला म्हणजे सर्व जालं का? आम्हांला पाण्याची गरजोध होती ती खरी, पण दुसरी काही बदलण नाही का?"

PARLE POPPINS COLOURING contest

Entry

Hurry!
Send in
your entry along

Win super, super prizes

4 first prizes of Rs. 400 each
8 second prizes of Rs. 100 each
16 third prizes of Rs. 100 each
40 consolation prizes of Rs. 25 each

RULES & CONDITIONS

1. Only children up to 12 years of age residing within the Union of India are eligible to enter this contest. Children of the employees of Parle Products Private Limited, their wholesalers and of Everest Advertising Private Limited, are not eligible for this contest.
2. Crayons, water colours, ink or any other colouring medium may be used.
3. Entries must be submitted only on official entry forms available from any Parle dealer or the October issue of Chandamama publication. Each entry form must carry the full name and address in ink and black letters. In ENGLISH only. Entries must also be signed by the child's parent or guardian certifying the age, and that the entry is the unaided work of the child.
4. 4 first prizes, 8 second prizes, 16 third prizes and 400 consolation prizes will be equally divided among four regions: Bombay, Calcutta, Madras, Delhi.
5. A panel of judges will meet in Bombay to choose the winners in all four regions. Prizes will be sent to the winners by Money Order.

6. The names and addresses of the first and second prize winners will be announced in leading newspapers.
7. There is no entry fee but each entry must be accompanied by 5 Parle Poppins wrappers. You may submit any number of entries but each must be accompanied by 5 Parle Poppins wrappers.
8. Entries submitted for the contest will not be returned. Prize-winning entries will become the property of Parle Products Pvt. Ltd. and may be used for any advertising or publicity purposes.
9. No child is eligible for more than one prize.
10. Entries should be addressed to Parle Products Colouring Contest, P. O. Box No. 1028, G.P.O., Bombay 400 001.
11. The decision of the judges will be absolute and final.
12. NO CHILD WILL BE ENTERTAINED IN ANY CIRCUMSTANCES WHATSOEVER.

Contest closes: 5th Dec 1977

Name of child: Miss/Master

Age: State:

Address:

This is the unaided work of my child/ward. We have read and understood the Rules and Conditions and shall abide by them unconditionally.

Signature of Parent/Guardian

वसंतरायाने पुन्हा जास्त खाले जाऊन चक्कशी करविली तेव्हा ते गाव एक खेडेगाव असल्याने मोठ्या रस्त्याला त्या गावाहून जायला यायला सोयीचा रस्ता नसल्याचे कळले. वसंतरायाने तसा रस्ता करवून दिला. आता त्या गावाहून दुसऱ्या कोणत्याही गावाला जाणे येणे सोपे झाले.

तरीदेखील रामरावांनी राजाविषयी आपले असमाधानच व्यक्त केले. राजाने त्या गावात एक शाळा काढली आणि एक धर्मार्थ दवाखाना उघडून दिला. अशी अनेक गावकऱ्यांच्या मोयोशी कामे वसंतरायाने केली. एका खेडेगावाच्या शहराचे रूप झाले. गावकरी राजाची खूप वात्सल्यभीक करू लागले. परंतु राम-

रावांच्या तोंडी स्तुतीचा एक शब्ददेखील बाहेर पडला नाही.

शेवटी वसंतरायाने कंटाळून विडून जाऊन विचारले-"मग काय हो रामराव? सर्वे गाव वसंतरायाच्या कीर्तीचा स्तंभ आकाशापर्यंत वांधीत असतां तुम्ही एक देखील चांगला शब्द का बोलत नाही?"

"राजाघासून त्यांना कायदा झाला म्हणून तसे म्हणत आहेत. मी कशाला म्हणू त्याला चांगला म्हणु?" रामराव रागाने म्हणाले.

"राजाने प्रजाहिताची इतकी कामे केली, म्हणून प्रजा खुशी झाली. तुमचे ऐकण्याच वर झालं नाही म्हणता का?" वसंतरायाने विचारले.

“होय तेच ! कालव्याचा फायदा जमिनी असणान्यांना झाला. मला जमीन नाही. रस्त्याचा फायदा व्यापाऱ्यांना झाला. मी व्यापार करीत नाही. शाळेचा फायदा ज्यांना मुलं आहेत त्यांना झाला. मला शिकण्याचं बय असलेले मुल नाही. धर्माचं दवाखाना. माझं कधी होकं दुकत नाही की पोट दुकत नाही. शहरातल्या-शारकी कारभणुकीची उत्तम साधने झाली आहेत. ती पाहायला माझ्याकडे पैसे कोठे आहेत ?” रामराव म्हणाले.

आता रामरावांच्या परिस्थितीची वसंत-रावाला खरीखुरी आली. म्हातार-पण आल्यानंतर त्याच्याकडे त्याची मुलं बुलंद करीत. राजाने रामरावांसाठी एक लहानसे घर बांधून दिलं आणि मुलाने म्हातारपण जावे म्हणून पैशाची व्यवस्था करून दिली. या संपेस भेटल्यावर राम-रावांनी राजाची स्तुती केली.

वसंतराव वेप फाळटून संभार करीत आरुखी एका गावी गेला. तेथे सोमेश्वर-

राव नावाचे गृहस्थ तसेच विडव्याभारत म्हणाले—“हा कोण मोठा राजा झाला हो ? त्याने आपल्या गावासाठी काय केले ?”

या संपेस राजाने गावाच्या परिस्थिती-विषयीच नव्हे तर सोमेश्वररावांच्या परि-स्थितीविषयी देखील चवकशी केली. त्याने त्यांच्या सर्व गरजा भागविण्यासाठी योग्य ती तजवीज केली. दुसऱ्या संपेस सोमेश्वर-रावांनी राजाची स्तुत बाळागणी केली.

वसंतरावांचे होठे उचडले की, किती कामे केली तरी ती करणाऱ्याला शोक मानीत नाहीत. प्रत्यक्ष व्यक्तीच्या उपयोगी पडले तरच देतात. देशातल्या प्रत्येक व्यक्तीकडून अशी मान्यता मिळ-वायची झाली तर प्रत्येकाच्या व्यक्तिगत गरजा भागविण्या पाहिजेत. ते नाही. म्हणून दहा जणाना उपयोगी पडतील अशी कामे करणेच बरोबर. वसंतरावाने पुढे तेच केले. जिवंत असेपर्यंत त्याला मान मिळाला नसला तरी कर्पूरच्या वसंतरावांचे मात्र चिरस्थायी झाले.

निरूपयोगी कला

बाळाची नावाचा एक माणूस उतारकय होईपर्यंत चोखा करून पुढे नहरात जाऊन एका मध्य नागरिकासारखा राहू लागला. कोणी बरोबर असेल तर चोरी करणे जमकत नाही, परंतु बरोबर दुसरा चोरच असेल तर त्यांत धोका आहे असे समजून त्याने कोमत्याही चोर सान्दीबारात येण्याचा निषाद मनातून काढून टाकला.

एके दिवशी बाप्पा बराहमोरच्या उचड्या जागेवर होबाच्याचे थोडे मुक झाले. त्या थोड्यात एका मुलाचे चोराला फार आवडले. उंचावक्य उडी मारले नाच उडी मारले. काळात त्याचे प्राविण्य वाढून बाळाजी खूब झाला. तो मुसगा दिवायमानांदा बऱ्याचकी होता. त्या मुलाची आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले. जप्टीप्रहुर आपल्याबरोबर राहिल. बाटून त्याने तशी चवकशी केली. मुलगा तयार झाला आणि बरी खुशाली तयार झाला.

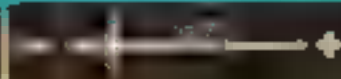
एके दिवशी बाप्पाची आपल्या जावयाना बरोबर येऊन एका धीमंत भागसाच्या बरी चोरी करायला गेला. “ही बाबाराची चित्त ओसाडून बाटून पुढचे बोर उचड.” म्हणजे.

“तशी उडी मारले तरी गोष्ट आहे का माता ! खंय उचा केला पाहिजे, हवा, लोकांच्या टोळ्यांचा आवाज ऐकामला आला पाहिजे. सर्व नाही आणि उडी मारले म्हणजे सामान्य गोष्ट आहे का ?” तो मुलगा म्हणाला.

Full screen

धराच्या गौरव

एका जमिनदाराला तीन मुलगे होते.

तिघांची लग्ने झाली होती व त्यांच्या बायका संसार लागल्या होत्या. जमिनदार फार कोभी स्वभावाचा होता. मुलांच्या हातास पैसा मुळीच येऊ देत नसे. म्हणून तिघांनी घनार्जन करण्यासाठी निरनिराळी कामे काढली. मुलांनी निरनिराळ्या चुली मांडवणे हे धराण्याच्या नावाला बट्टा कावण्यासारखे आहे, असे जमिनदाराचे म्हणणे होते. म्हणून सर्वांना एकत्र रहावे लागत होते.

जमिनदार स्वतःच्या धुकुतीसाठी लहान मोठा आजार आला तर निसर्गोपचार करीत असे. जमिनदार दररोज स्नानाला कालव्यावर जाई. तेथे अंगाला ओली माती लावून बसे आणि दोतकीत तासांनी माती अंगावर वाळून गेल्यावर स्नान करीत असे.

जमिनदार सर्व मिळकत एका निराळ्या खोलीत कुळूप लावून ठेवी व किल्ल्या कमवळीला लावून ठेवी. आंधोळीला जाताना तो किल्ल्या दुसऱ्या मुला-संभाळून ठेवायला मांगून जाई. इतर दोघांवर त्याचा एवढा विश्वास नव्हता.

एके दिवशी तो आंधोळीला निघाला त्या वेळी घरात एकदेखील मुलगा नव्हता. मुनापेनी सर्वात धाकटी आपल्याला मर्वात जारत मानते असे वाटत असल्यामुळे त्याने किल्ल्या तिच्याजवळ ठेवल्या व स्नान करून परत येईपर्यंत संभाळून ठेवायला तिला सांगितले.

परंतु थोडे अंतर चालून गेल्यावर धाकट्या मुनेवर इतका विश्वास टाकणे बरोबर नाही असे वाटून जमिनदार परतला आणि थोरल्या मुनेला गुप्तपणे धाकटीवर नजर ठेवायला मांगून पुन्हा स्नानाला

निघाला. दोघी परस्परांना सामील झाल्या आणि चोरी केली तर? संशय येऊन म्हातारा पुन्हा परत आला आणि मघलोला गुप्तपणे दोघींवर कडक नजर ठेवायला सांगून निश्चित होऊन स्नानाला निघून गेला.

किल्ल्या हातात आल्या त्या सणांपासून खोली उघडून आव काय आहे हे पाहण्याची धाकटीला घाई झाली. परंतु ती जेव्हा जेव्हा त्या खोलीकडे बळे त्या त्या वेळी थोरली काहीतरी काम काढून बाजूला येई. मघलीची इतर दोघींवर नजर अस-स्थाने देखील दोघींना स्पष्ट कळले.

तिघोनी परस्परांना बोलावून विचारले तेव्हा सरसक्याला तिघींवर संशय असल्याची स्थाने केलेल्या मुक्तीची मोष्ट कळून

आली. तिघी एक झाल्या आणि खोलीचे दार उघडून तिजोरी उघडली. तिजोरीतून त्यांना हवा होता तो ऐवज काढून घेऊन त्यांनी पुन्हा तिजोरी बंद केली आणि खोलीच्या दाराला पहिल्यासारखे कुळूप लावून ठेवले.

त्यांच्या घराच्या संजारीत एक कापडाचा व्यापारी रहात असे. तिघी त्याच्याकडे गेल्या आणि प्रत्येकीला एकेक नवे लुगडे घेऊन, नेसून तासरा परत घावण्या भात काही झालेच नाही अशी बतावणी करून गाथ गात गप्पा थारीत कामात गुंगून गेल्या.

तिघी नवी लुगडी नेसलेल्या विसतांच सासऱ्याच्या मनात 'घस्स' झाले. परंतु स्थाने मनातली गोष्ट बाहेर न दाखवितां

काकड्या मुनेला विचारले—“कोठून म आणली नवी लुगडी?”

किल्ल्या सासऱ्याला परत आणून देत ती म्हणाली—“आपण तसे तिकन्ने गेलात आणि एक उद्योतिषी आपल्या घरी आला आणि म्हणाला—“जवळच एक घनाचा गुप्त ठेवा आहे आणि लवकरच तो मामा होणार आहे असे सांगून निघून गेला. तो गेल्यावर आपल्या ओळखीचा एक कपड्याचा व्यापारी आला आणि आम्हां तिथीथी रूप प्रणंसा करून त्याने प्रत्येकीला एकेक लुगटे अशी तीन लुगडी गळ्यात बांधली. आम्ही काय करणार? किंमत विचारली तर म्हणाला—‘तुमच्या सास-’ घराण्याचा जो अभिमान आहे मला माहीत नाही का? मी येतो आणि स्वर्गाला गेलो तरी तो मला परत बोलावून किंमत देईल, कधी उधार ठेवणार नाही.” इतक्यात लुमच्या झोळीतून कोणीतरी आतून जोराने दार वाजविले. बांगड्या घाजल्या. लगेच कापडवाला म्हणाला—

“बाई! घनलक्ष्मी आतून दार वाजविते आहे दार उघडायला!” आम्हां तिथीना मीती वाटली. तिची भिळून दाराजवळ गेलो आणि दार उघडलं. बूढा असलेले दोन हात दाराच्या फटीतून बाहेर आले आणि आमच्या हातात पैसे ठेवून बंदक झाले. आम्ही लुगड्यांची किंमत देऊन टाकली त्याच वेळी तिथं मुलगा घरी आले. जमिनदाराचा जळफळाट झाला. कोठे आहे तो कापडाचा व्यापारी, पाहू दे मला!”

मोठी सून म्हणाली—“आपल्या घरा-ण्याचं नाव काहीत तेव्हांच निघून गेला, मामाजी!”

जमिनदार एक शब्ददेखील बोलला नाही. मुनांना काही बोलावे तर भुलाना राग येईल व निराळं रहायचं आहे म्हणून हट्ट धरून बसतील. आपण घराण्याचं नाव जाईल या विचाराने राग नाहीला.

तिथे मुलगे उजाडल्याबरोबर घर मोडून जातात की काय. गोष्टीचे त्याला त्या नंतर स्वप्नदेखील पडणं नाही.

वैद्य आणि वैद्यू

दक्षिणेत मधुरा जिल्ह्यात कीर्तिपुर नावाच्या गावी सुंदराचारी नावाचा एक वैद्य होता. वास्तविक तो वैद्य नव्हताच, अधवणाऱ्याच. एका पोंठ्या वैद्याचा मुलगा होता. अधवणार्या एक मोठे वैद्यच पळवते तर त्यांनी कित्येक रसायने व भस्मे, लेह्य असावे, अरिष्टे ठेवली होती. ते शार-त्यावर वैद्यबुवांचाच मुलगा म्हणून तो गाव-च्यांना औषधे देऊन वैद्यकी करू लागला.

काही दिवसांनी रामचंद्र नावाचा एक तरुण वैद्यकशास्त्राचे पद्धतशीर शिक्षण घेऊन कीर्तिपुरला आला व तेथेच राहू लागला.

एकदा गावच्या पाटलांची मुलगी बाळंत झाली व तिला बाळंतपणात ताप आला. तेव्हा पाटलाने सुंदराचारीला बोलाविले. त्याने बाळंतीणीची नाडी पाहून एक औषध दिले आणि बाळंतीण जंघरणावर बोडी

पडली असेल तिच्या सर्वांगांना घरदकन सुटला. बाळंतीणीचे हातपाय गर-ठल्याचा ओरडा झाला.

ते कळताच पाटलांचा तोंडर मागेपुढे न पाहता रामचंद्र वैद्याकडे धावला. राम-चंद्रने नाडी परीक्षा करून आपल्या पिशवीतून कसले तरी भस्म काढून मधाबरोबर रोम्याला चाटायला दिले. थोड्याच वेळात तिने डोळे उघडून पाहिले.

त्या दिवसापासून रामचंद्रच त्या गावचा वैद्य म्हणून प्रसिद्ध झाला. अर्थातच सुंदरा-चारीच्या पोटावर पाय आला. त्याचा द्वेषाग्नी सहकला. त्याने आपल्या करटका-चारी नावाच्या मित्राचा सल्ला घेतला.

आपल्या मित्राच्या सल्ल्याप्रमाणे सुंदरा-चारीने सुबह्यभ्यम् नावाच्या एका माणसाला हांताशी धरले. त्याला खूप पैसा चारला आणि त्याने काय करावयाचे हे देखील

सांगून पदवून ठेवले. तो सुब्रह्मण्यम् आणखी दोघां साथीदारांना बरोबर घेऊन सरळ रामचंद्र बैद्याच्या घरी गेला. त्यावेळी रामचंद्र गावच्या पाटलाशी बोलत बसलेला होता. सुब्रह्मण्यम् रामचंद्रला पोटातून असल्याचे सांगून औषध मागू लागला. रामचंद्रने सुब्रह्मण्यमची वैद्यकीय परीक्षा करून पोटातून लक्षणे नसल्याचे सांगितले आणि पोटातूनल्याचे कारण अजीर्ण झाले असावे असे म्हणाला. म्हणून त्याने त्याला लवज भास्कर औषध दिले.

सुब्रह्मण्यमने ते चूर्ण खाऊन टाकले व किचाळ्या फोडून ओरडू लागला. जमिनीवर लोळू लागला. सुब्रह्मण्यम् बरोबर आलेले दोघे जण ओरडा करू लागले— "सुब्रह्मण्यमचा जीव घेतला हो, हा बैद्य आहे की राजस?"

रामचंद्र बैद्याने लगेच सुब्रह्मण्यमची नाडी पाहिली व तो लोंग करीत असल्याचे ओळखून त्याची खोड मोडण्याचे ठरविले. म्हणाला— "ही पोटातुली सामान्य नव्हे,

जीवघेणी पोटातुली आहे. याचा औषध एकच आहे— 'विषस्य विषमोषधम्' ! विषाला विषानेच मारावे लागणार. हे पहा मी ह्याच्या घशात घातल्या बरोबर पोटातुली असेल तर बंद होईल. परंतु जर का पोटातुली नसेल तर माघ रोमी तहफडून मफून जाईल." त्याने पाटलाला साखी रहायला सांगितले.

असे सांगून रामचंद्र घरात गेला व धरानून कसले तरी औषध सांगून ग्यासात घेऊन आला. म्हणाला— "उघडा सुब्रह्मण्यमचे तोंड, घट्ट त्याचे हातपाय!"

"नका हो, जीव घेऊ!" असा मोरडत सुब्रह्मण्यम् उठून उभा राहिला.

सुंदराचारीचा सुब्रह्मण्यमच्या तोंडी पाटलाच्या समोरच रामचंद्रने बसवून घेतला. सर्व गावभर ती बातमी पसरली. दुसऱ्या दिवशी सकाळी लोकांनी ऐकले की सुंदराचारी अथर्वणारीचे मोठे शोधघालय तसेच सोडून व चंनूगवाळे घेऊन निघून गेला आहे.

गुरूने शिकविलेला मंत्र

कारपूर्वी कपावती नावाच्या एका शहरात नावाचा एक महल तरुणांना मल्लविद्येचे शिक्षण देत असे. त्याच्या शिष्य वर्गात भार्गव आणि शूरवर्मा नावाचे दोघे तरुण मल्ल होते.

एके दिवशी दीर्घनाथ नावाचा एक मल्ल पर्वतमल्लाकडे गेऊन म्हणाला— "वस्ताद, तुम्हा जे चारपाच डाकपेच येत आहेत तेवढेच शिकवून तुम्हे शिष्य अजिंक्य होतील असे तुम्हा वाटते आहे का? पाहू तरदे तुम्हा शिष्यांपैकी एखाद्याचा प्रसाप!"

सुरुचा अपमान करणारे ते आव्हान ऐकून भार्गव संतापला. त्याने दीर्घनाथाला कंवरेबवळ घेऊन उचलले आणि गरगर फिरवून खाली पाडले. दीर्घनाथाला कंवर मोडल्यासारखे झाले. तो उठला आणि एक शब्ददेखील न बोलता निघून गेला.

भाही वर्षांनंतर भार्गव व शूरवर्मा यांचे शिक्षण पूर्ण झाले आणि दोघे उदरनिर्वाहाने साधन म्हणून मल्लविद्येचा उपयोग करीत देशाटनाला निघाले. दोघे भगध राज्यात आले. राजधानीत प्रवेश केल्यावर त्यांना एक गोष्ट कळली. राजाच्या पदरी एक दरबारी मल्ल असतो, परंतु तो त्या पदावर कामस नसतो. जो कोणी त्याला मल्लयुद्धात पाडतो त्याची त्या पदावर नेमणूक करण्यात येते. भार्गव व शूरवर्मा दोघांनी आपल्या भाग्याची परीक्षा पहावयाचे ठरविले. शूरवर्माने भार्गवला पहिली संधी दिली.

भार्गव आणि दरबारी मल्ल दोघांचे मल्लयुद्ध ठरल्या वेळी सुरु झाले. घराच वेळ रेटारेटी, डाकपेच होत राहिले. भार्गवने त्याला त्याच्या गुरूने शिकविलेले सर्व पेच वापरून पाहिले. परंतु दरबारी मल्ल सामान्य नव्हता. तो प्रति डाकपेच टाकून भार्गवचे

प्रयत्न निष्कळ करीत होता. परंतु एवढे स्पष्ट होऊ लागले की दरबारी मल्लाची सरशी होणार, आणि तेच झाले. सुरवातीला दरबारी मल्ल स्वतःचे रक्षण कसे करावयाचे हे पहात होता. परंतु आक्रमक पवित्रा टाकून त्याने भार्गवला शेवटी माती चारली. भार्गव हारला.

सुरवर्माने दुसऱ्या दिवशी दरबारी मल्लाची कुस्तीला तयार होऊन बंद धोपटला. तो आतांना भार्गवला भेटून गेला होता. दोघे मल्ल आस्वादघात उतरले. सलामीसाठी दोघांनी हात पुढे, केल्याबरोबर सुरवर्माने बटविशी दरबारी मल्लाला उपलवले आणि आडवे घातले. तो आस्वा-

दघाच्या बाहेर जाऊन पडला. पुढे कुस्तीचा गरजेच राहिली नाही. सुरवर्माना दरबारी मल्लाची जागा मिळाली. अना मल्ल एक शब्ददेखील न बोलतां निघून गेला.

भार्गवने, सुरवर्माने दाखविलेली युक्ती पाहून आश्चर्यचकित होऊन विचारले— "वर्मा! आपल्या मुलाने नकळत तुला काही पवित्रे आणि पेश शिकवले आहेत. तू दरबारी मल्लाला जिंकलेस तो पवित्रा मला गुरूजींनी शिकविला नाही."

सुरवर्मा ते बूक असल्याचे सांगून म्हणाला— "हा मंत्र मला गुरूजींनी शिकविलाच नाही. तो मी आज्ञाची एका वस्तादाकडे शिकून घेतला." असे सांगून तो उस्ताद जेथे रहात असे ती जागा-देखील सांगितली.

सुरवर्मा म्हणाला ते भार्गवला अरे वाटले नाही. तो त्या गावात गेला.

तो वस्ताद भार्गव म्हणाला ते सर्व शांतपणे ऐकून घेऊन म्हणाला— "हा पवित्रा मी शोधून काढलेला नाही. येवून जवळच प्रतिष्ठानपुर नावाचं साच आहे, त्या गावातल्या एका साटिकाची माझी कुस्ती झाली. त्याने मला हा पेश टाकून पाडला. त्या पेशाचा मी अभ्यास केला आणि तुझ्या मित्राला मी तो विकविला."

भार्गव प्रतिष्ठानपुरला त्या साटिकाचा शोध काढीत निघाला. त्या उस्तादाने सांगितलेल्या खूणाखाणा खोळखून भार्गव त्या साटिकाच्या दुकानाबळकट गेला. तो साटिक दुसरा तिसरा कोणी नव्हता, दीर्घमायच होता. त्याला पाहून भार्गव चकित झाला.

दीर्घमायमुढा भार्गवला पाहून आश्चर्यचकित होऊन बघ्याचे कारण विचार लागला. भार्गवने पडलेला सर्व वृत्तांत सांगून मनातली शंका विचारली.

दीर्घमाय सर्व वृत्तांत ऐकून पोट धरून खूप हसून म्हणाला— "अरे बूच नाही का तो पेश माझ्यावर टाकला होतास? मी तुझ्या गुरूलाच आव्हान केले तेव्हा तू रागाने माझ्यावर उतरून आलास आणि मला उचलून फेकलेस, ते नाही का वाढवत? तो पेश मला फार आवडला, तो आज उत्तम पेश म्हणून मी चांगला शिकून घेतला.

"मी त्या दरबारी मल्लाबरोबर इतका वेळ मल्लमुद्ध केले, परंतु माझ्याच बरो-बरीच्या सुरवर्माने एका क्षणात त्याला जमिनीवर लोटविले, ते कसे ते मला कळले नाही." भार्गव म्हणाला.

त्यात विचित्र, न कळण्यासारखे असे काय आहे? त्या मल्लमुद्धाने करावचं कामच आहे ते! पहिल्याने तुला मल्लमुढाला पाठवून सुरवर्माने पात्रूच्या बल-बलाची कडून घेतली. तुमच्या मुलाने शिकविलेले सर्व ज्ञान पेश निरुपयोगी ठरलेले प्रत्यक्ष पाहून त्याने स्वतः कुस्तीला गेला अतः सलामीच्या हा डाव टाकला. त्याने गवूला विचार करायला, शक्ती अवभावून ध्यायला संधीच दिली नाही. पहिल्याच पकडीत त्याला माती चारली.

काही म्हणा, सुरवर्मा आपल्याहुन वस्ताद आहे आणि त्याला दरबारी मल्लाचे मिळाले पावडून त्याला आमंदन झाला.

दहा हजारचे इनाम

एका देशाच्या राजधानीत भीमू नावाचा एक अट्टल चोर रहात असे. राजाने त्याला घरण्यासाठी आकाशपाताळ एक केसे, परंतु त्याला त्यात यश मिळाले नाही तेव्हा त्याने चोराला धरून देणाऱ्याला दहा हजारांचे अक्षिस जाहीर केले.

एकदा भीमू एका श्रीमंत गृहस्थाच्या बाबशाह चोरी करायला गेला. तो बरच्या मजल्यावर पोचताच घरातल्या नोकरांनी त्याला पाहून 'चोर' 'चोर' म्हणून ओरडा केला आणि त्याला घरण्यासाठी जेवढ्या पळवाटा होत्या त्या अडवून उभे राहिले. भीमूने घराजवळ एक आंब्याचे झाड होते त्यावर उडी घेतली आणि बांब्याच्या घराच्या आकारात वाहीसा झाला. नोकर त्याला घरात न आल्याबद्दल हात जोडू लागले.

खरोखर भीमू आंब्याच्या झाडाची फांदी हातातून सुटल्यामुळे खाली पडला होता.

त्याच्या बरेच लागले होते. तो पडला होता ते आकार रामशास्त्री एका वैद्याच्या घराचे होते. भीमू लगडत येत नुवांकडे गेला आणि किनवण्या करू लागला. बँचबुवा भीमूच्या तपासून औषध आणायला म्हणून घरात गेले.

परंतु रामशास्त्री कंदील लावून घेऊन आणि मागच्या दाराने बाहेर निघाले. तेव्हा त्याच्या दायकोने 'अवेळी कोठे निघालात' म्हणून चवकशी केली.

रामशास्त्री हळू आवाजात तिला म्हणाले—'अग, आपल्या नशिवाने भीमू दरीदेखीर स्वतः होऊन आपल्या घरी आला आहे. महाराजांनी दहा हजार रुपयांचे इनाम जाहीर केले आहे. मी येईन तोंपर्यंत त्याच्यावर थोडी नजर ठेव.'"

रामशास्त्री बराच वेळ आला तरी ते न आलेले पाहून भीमूला संशय आला. त्याने

तपासण्यासाठी दायकोने तुला पाहवूनच दरडावून घमकी देत विचारले—'कोठे गेला न, तुम्हा नवरा?'

रामशास्त्र्यांच्या दायकोने पाचरून खरे ते सांगून टाकले. भीमूने आपला जीव धोक्यात असल्याचे ओळखले ■ स्वतःला सावळून म्हणाला—'वाई! मला तुम्ही घरून दिलेत तर महाराज तुम्हाला दहाच हजार देतील, माझे तुम्ही रक्षण केसेत तर मी एक लाख रुपये देईन. मला कोठेतरी लपवून ठेवा.'

रामशास्त्र्यांच्या दायकोच्या लोभ वाढला. तितं भीमूला धाव्याच्या कोठारात लपायला सांगितले आणि केस पिज्जारून दिवायांना घेऊन आल्या-बरोबर ओरडली—'त्याने मला मारले आणि बडबून पळून गेला हो!'

राजाचे शिपारं निघून गेल्यावर भीमू बाहेर आला. दायकोने त्यांना सर्व सांगितले. रामशास्त्री भीमूच्या जखमांना औषध लावीत विचारू लागले—'आम्हांला पैसे कुसे पोचते करणार रे तू? तुझ्या बरोबर येण्यात जिवाला चोका आहे!'

भीमू एक क्षुण्चा कागद देऊन म्हणाला—'हा कागद माझ्या अनुयायांना दाखवा. ते तुम्हांला एक लाख देतील. तुम्ही पैसे घेऊन परतल्यावर मला सोडवा.'

असे सांगून कोठे गेला जायचे हे रामशास्त्र्यांना नीट समजावून सांगितले.

रामशास्त्री चोरांच्या गुप्त अड्ड्याकडे गेले. त्यांना एक लाख रुपये मिळाले. परंतु चोर पाठीमागून काढू दिल्या शिवाय आले व ते घरी पोचताच त्यांचे हात पाय बांधून दावून आणल्या नायकाला सोडविले. भीमू एक लाख परत घेऊन तर गेलाच, रामशास्त्र्यांच्या मुलाला उचलून नेत म्हणाला—'दहा हजार रुपये देऊन मुलाला सोडवून घ्या!'

रामशास्त्र्यांनी त्यांच्याजवळ वैद्यकशास्त्र शिकत असलेल्या शंभू नावाच्या एका तरुणाला मार्ग दाखायला सांगितले. त्याने

एक युक्ती सुचविली. दोन दिवसांनी भीमूने घेऊन रामशास्त्रींना विचारले— "मग काय ठरविले?"

"अरे, थोड्याच वेळा पूर्वी नाही का तुला मी दिले? मू आणि दहा हजार घेऊन पडक्या शिवालयजवळ था म्हणाला नव्हताय का? असं केलेस तर कसं रे?" रामशास्त्री रहकं तोंड करून विचारू लागले.

"मी आलो म्हणता? केव्हा कोठे? सपनेल खोटे!" भीमू दरजावून म्हणाला.

"जशा मध्यराव उलटल्यावर यायला मू पुन्हापुन्हा सांगितलेस. कवाचित तुझ्या असुधायार्थी कोणी तुझा वेष करून तर आला?" रामशास्त्री नकित होऊन विचारू लागले.

भीमूला सुद्धा संशय. "उद्या रात्री मी येतो तर त्या जागी. खोटे ठरले तर हा मुरा पहालात ना?"

दिवशी रामशास्त्री शिवालयजवळ गेले. एक बुरखेवाला घेऊन विचारू लागला— "पैसे आणलेस का?"

"कोलं मू मिळून मत्थावर, स्वतःचा भीमू म्हणून सांगत आणखी एक बण आला." रामशास्त्री म्हणाले.

"मीच रे खरा भीमू!" असे म्हणत बुरखेवाल्याने रामशास्त्रींच्या हातातली पंशाची पिशवी हिमकावून घेतली.

आठ उभा राहून पहात असलेला खरा भीमू बुरखेवाल्यावर तुटून पडला. बुरखेवाला तयारच होता. त्याने भीमूला घट्ट आवळून धरले. रामशास्त्रींनी दोरीने भीमूचे हातपाय बांधून टाकले.

शंभूने बुरखा काढून फेकला. दोघांनी मिळून भीमूला शिपायांच्या हाती केंद करविले. भीमूच्या पाठोपाठ त्याचे अनुयायी केंद माले. रामशास्त्री मूला घरी परत आला. त्याला दहा हजारांचे इनाम मिळाले.

"कास्तुरिक हे तुलाच मिळाले गाहिजेत, शंभू!" रामशास्त्री म्हणाले.

"ही गुरुदक्षिणा म्हणून घ्यावी!" शंभू म्हणाला.

मांत्रिकाचा पोपट

कौणिकपूरचे महाराज बीरसेन यांची पट्टराणी शशीदेवी हिची एक लाल छपयाची हिच्याची माळ बोरीला गेली. परंतु बोरीचा लावणं कठीण कारण भतःपुरात कारणाच्या दास-दासींची संख्या पन्नासावर होती.

महाराजांनी अंतःपुरातील सर्व नोकरांना बोलावून सांगितले ज्या कोणी ती माळ पाहिली किंवा उचलली असेल त्याने आणून दिल्यास त्याला शिक्षा तर होणारच नाही, इनाम मिळेल.

एके दिवशी महाराज दरबारात बसले असता कोणीतरी साधू एक पोपट घेऊन राजाच्या दशनास आला.

साधू म्हणाला— "महाराज, मी एक मांत्रिक आहे. महाराजी सरकारांची हिच्याची माळ गेली असल्याने ऐकतो. मी आपल्या मंत्रवळाने या पोपटाकडून माळ

नोंदून देणान्या बोराचे नाव सांगू शकेन!" ते ऐकून राज्यसभेत एकदम नवे चैतन्य आल्यासारखे आले. राजाने सर्वांना शांत रहायला सांगून साधूला विचारले— "बोर कोण आहे? कळण्यापूर्वी तुमची मंत्रशक्ती तर आम्हाला पाहू द्याल? ती पाहून अर्थातच आम्हांला आनंदच होईल."

साधूने पोपटाला राजाजवळ नेऊन ठेवला व म्हणाला— "महाराज, आपण पोपटाला काही प्रश्न विचारून पहावा. तो लगेच बरोबर उत्तर देईल."

"आमच्या अंतःपुरात किती नोकर आहेत?" राजाने पोपटाला विचारले.

"त्रेपन्न!" पोपट म्हणाला.

"त्यांच्यापैकी काही जणांची नावे सांगशील का?" राजाने पुन्हा विचारले.

पोपटाने फार वेळ न थांबता उत्तरण काही नावे सांगितली.

लगेच दरबारात एकदम आश्चर्याचा ध्वनी उमटला.

रावाने दरडावीत लोकांना संबोधन करून म्हटले—“मी अजून अवधी देतो, कोणी माळ चोरून नेली असेल तर ती रवाने आणून द्यावी. मी वचन दिल्याप्रमाणे त्याला शिक्षा करणार नाही, उलट चांगलेमे इनामच देईन. हा पोपट चोर कोण आहे विचारल्याबरोबर सांगेल. तरी चोराला शिक्षा करण्याचा विचार माझ्या मनातही नाही. म्हणून चोराने स्वतः पुढे येऊन आपला अपराध स्वीकारून माफी मागावी.”

दरबारातील प्रत्येक व्यक्तीने महाराजांच्या औदार्याची खूप प्रशंसा केली.

त्या दिवशी रात्री महाराज भोजन करी घाल्यावर विश्रांती घेत पडले असता एक शिपाई भीतिभीत पुढे येऊन माळ महाराजांना देत महाराजांचे पाय धरून खमला व क्षमा मागू लागला. माळ परत मिळाल्याच्या आनंदात महाराज त्या वेळी त्याला एका धड्याने देखील काही झोळले

ना.

हृदयारीची शिक्षा देऊन पाठवून दिले.

चोराला भरण्यासाठी महाराजांनी स्वतः व त्यांचा प्रधान देवकर्मा दोघांनी मिळून केलेली युक्ती कोणाला माहीत नव्हती.

साधूचा वेष करून आलेला साधू महाराणी सरकारांना धाकटा भाऊच, म्हणजे महाराजाचा मेहुणाच होभा. तो त्या देवातला नव्हता. तो पोपट त्याने पाळलेला पोपट होता. त्याचा लहानपणापासून बोलायला शिकविले होते. तो कोणत्याही परिस्थितीत चोराचे सांगणे गरजेचे नव्हते. परंतु अंतःपुरातील काही नोकरीचा नावे त्याला शिकवून ठेवलेली होती.

पोपटाला ठेवूनही महाराजांनी चोराला स्वतःचा अपराध कबूल करायला सांगण्यात विशेष औदार्य असे काहीच नव्हते. पोपट चोराचे नाव नक्की मागू शकेल. एवढा विश्वास उत्पन्न व्हावा, एवढाच हेतू होता.

महावली हनुमान

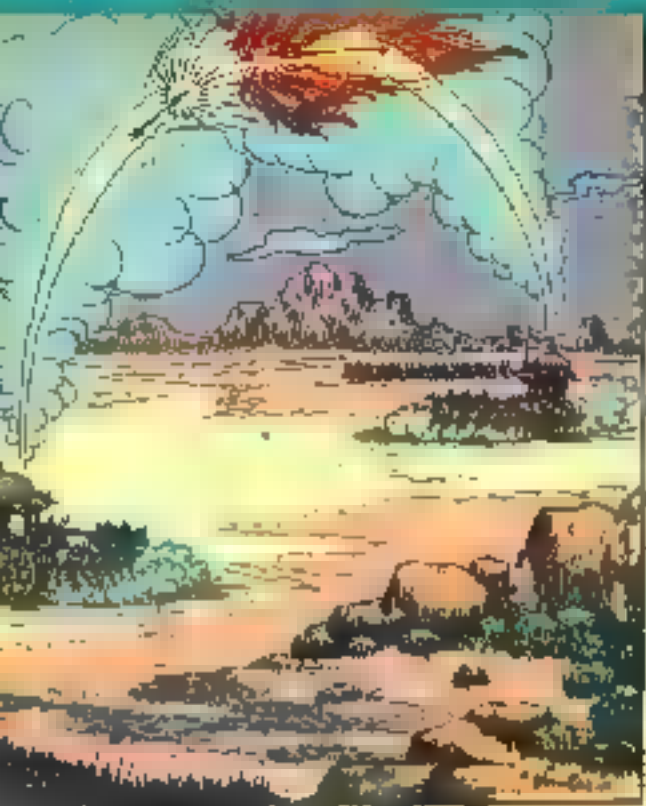
रामाने राहून सोबायला मुरवात केल्यावर रावणाने सौंदर्य रागावर गांधर्वस्त्राचा प्रयोग केला. दिव्यास्त्राची सोड दिव्यास्त्रच आहे, त्याप्रमाणे रामाने गांधर्वस्त्राचा प्रयोग करून ते निरुपयोगी करून टाकले. त्यानंतर रावणाने सोडलेल्या दिव्यास्त्राचे उत्तर रामाने दिव्यास्त्राने देऊन तेसुद्धा निरुपयोगी टाकले.

वा जेव्हा रावणाने रामावर राक्षसास्त्र नांवाच्या एका भयंकर अस्त्राचा प्रयोग केला. अस्त्रातून बाहेर निघालेले अनेक विषारी सांप तोंडातून ज्वाळा ओकीत होते आणि ते राम होता त्या विषेने पुढे पुढे वेढ लागले. रामाने सर्वेच त्यांच्यावर

प्रयोग केला. त्यांतून निघालेल्या गरुडपक्षांनी त्याविषारी सांपांना पंज्यात घेऊन काढून फेकून दिले.

पाहून रावण जास्तच चिडला आणि त्याने रामाच्या रथाचा सारथी मातली त्याच्यावर शस्त्रांही सुरू केली. एक शक्तिशाली भयंकरलेला बाण सोडून रावणाने रामाच्या रथाचा ध्वजस्तंभ तोडून टाकला. नंतर आणखी काही बाण सोडून रथाच्या घोड्यांना धायाळ केले. देव, गांधर्व, तंबक आकाशातून रामरावणांचे ते भयंकर मुद्द पहात होते. दुष्ट रावण रामाला अशांतव्हेने नास देत असलेला पाहून आणि देवेंद्राच्या रथाचा चक्काचूर करण्याचा रावणाचा प्रयत्न पाहू असल्याचे ओळखून

त्यांना फार वाईट वाटले. वानरबीरांना रामरावणयुद्धात रावणाचा हात बर होतो की काय याची शंका वाटू लागली.

रामाचा वध करायला हीच उत्तम संधी आहे असा विचार इन्द्राच्या वज्रा-युधासारखे एक शूल रावणाने हातात घेतले. त्यातून घुरावे जोट व ज्वाला बाहेर येत होत्या. ते शूल पहायलाच भयंकर होते. राक्षसांना ते पाहून परमानंद झाला आणि ते घोळका करून उभे राहून रावणाचा जयजयकार करू लागले.

रावणाने ते ज्वाला ओकणारे शूल हातात घेतले व रामाला ते दाखवून म्हणाला— "रामा! हा पहा तुझा मृत्यू

येतो आहे! या क्षणाला या शूलाला तुझ्या धाकट्या भावाला ठार करून शूरवीर राक्षसांचा तुम्ही दोघांनी वध केल्याचा मूढ उगवणार आहे." असे म्हणत त्याने ते शूल रामावर टाकले.

रावणाने टाकलेल्या शूलातून निघणाऱ्या ज्वाला प्रलयकाळातल्या मेघगर्जनेसारखा आवाज करीत व विजा चमकतात तसा प्रकाश पाहीत रामावर चालून आल्या. रामाने सोडलेले सर्व बाण त्यांना भस्मीभूत होत होते. त्यांची राख होती. तेव्हा रावणाने सोडलेले ते अस्त्र किती भयंकर आहे रामाने ओळखले आणि इंदाने रघाबरोबर पाठविलेल्या एका अस्त्राचा त्या शूलावर प्रयोग केला. शक्ती लागताच ते शूल दोन तुकडे होऊन जमिनीवर आदळले.

त्यानंतर मात्र रामाला त्वेष चढला व त्याने रावणावर अनेक प्रकारच्या अस्त्रांचा प्रयोग सुरू केला. आपण टाकलेली भयंकर शक्ती रामाकडून निरुपयोगी झाल्याचे पाहून रावणाला फार वाईट वाटले. त्याचा उत्साह एकाएकी खंड पडला, इतका की राम एका मागून एक अस्त्र प्रयोग करीत होता, परंतु त्यांच्या पासून स्वतःचे रक्षण करण्याचे मानही रावणाला राहिले नाही. रावणाच्या सारख्याने ओळखले व रणा-

गणावरून रथ पळवून दूर घेऊन गेला. ते पाहून राक्षसांनी हाहाकार सुरू केला.

आपला रथ रणांगणावरून एकाएकी दूर गेलेला पाहून रावण आपल्या सारख्यांवर चिडला व म्हणाला— "अरे दुष्टा! माझ्या परवानगीशिवाय तू रणांगणावरून माझा रथ का दूर नेलास? मी कोणी भितरा, असमर्थ कापुल्ल आहे, असे का वाटले तुला? अस्त्र प्रयोग करता येत नाही, युद्धात शौर्य, पराक्रम व जरूर असलेले युद्धचातुर्य माझ्यात नाही, असे वाटले का तुला? पूर्वासारखे तू हे केलेस? शत्रुकडून पाल्ली आहेस की काय? माझी सर्व कीर्ती प्रतिष्ठा मातीमोल केलीस. फल, हाक रथ युद्धभूमीच्या दिशेने."

रावणाने केलेली ती निंदा व निमालेना ऐकून सारथी लहान तोंड करून मान सार्थी करून रावणाला म्हणाला— "तुझ्या हिताचे समजूनच तुझ्या संरक्षणासाठी रथ रणांगणावरून दूर घेऊन गेलो होतो. रामाने जितक्या त्वेषाने आपल्यावर अस्त्राचा प्रयोग सुरू केला आहे तितक्या त्वेषाने आपल्याकडून प्रत्युत्तर जात नसलेले मी पाहिले. आपण दमलेले होता. बोहे-सुद्धा दमलेले दिसले. म्हणून आपल्याला त्यांना थोडी विधांती मिळेल या हेतूने मी

रथ वाजूला नेला. रणांगणावर रथ कसा व केव्हा चालवावा काळत नसते तर मी आपला सारथी कसा झालो असतो? आता आपली काय आज्ञा आहे?"

सारख्याने इतक्या नम्रपणे सर्व गोष्टी सांगितल्यावर त्याच्या राजभक्तीची रावणाला खात्री पटली. त्याने सारख्याच्या प्रसंगावधानाबद्दल त्याची पाठ थोपटली व त्याला एक सुवर्ण कंकण इनाम देत म्हणाला— "मी या क्षणाला रामाचे रक्त आपल्या बाणाला पात्रायला जात आहे. मी दमलो आहे असे मुळीच समजू नकोस आणि रथ त्याच्या समोर नेऊन उभा कर."

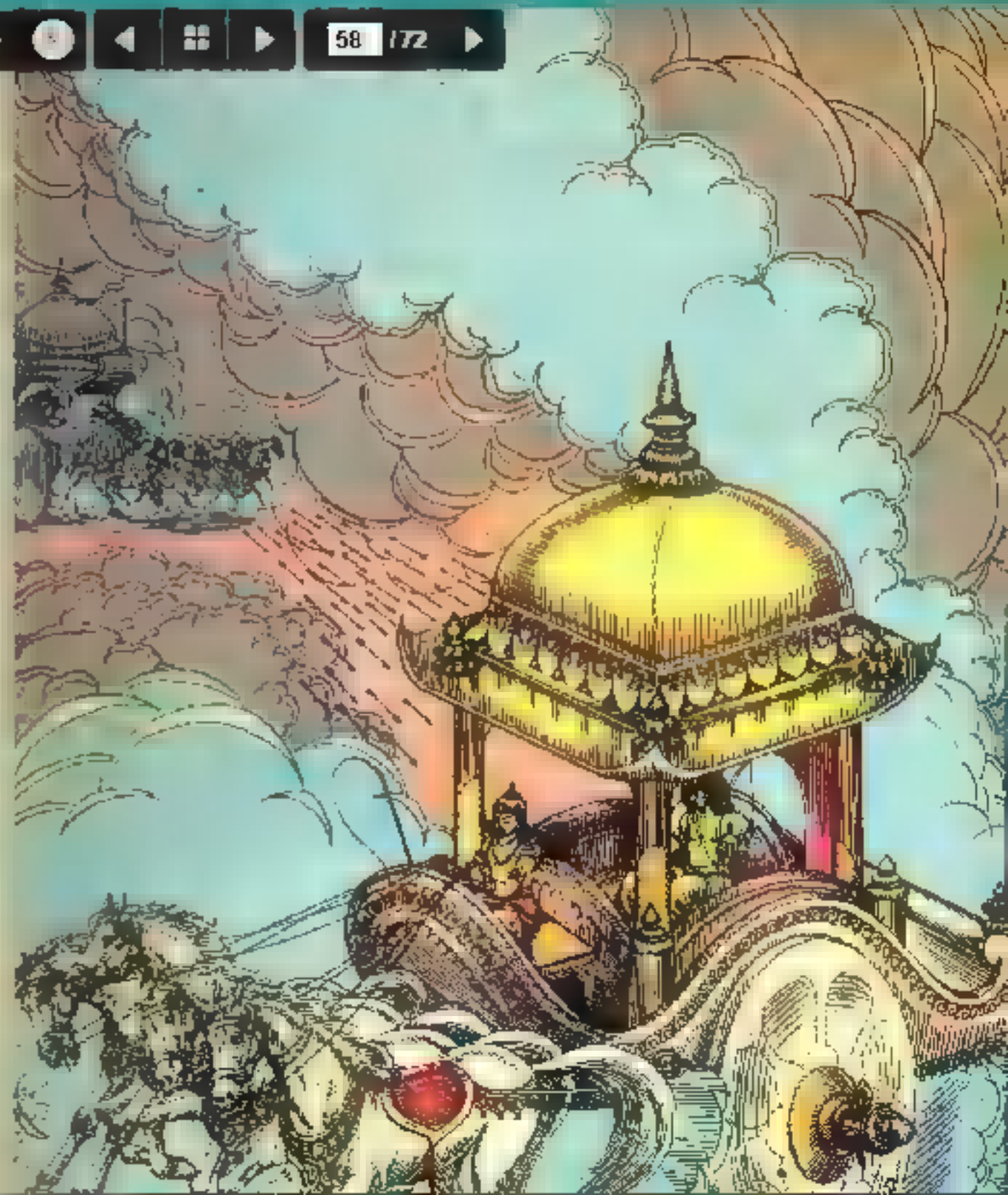
रावणाशी युद्ध कर." असं अगस्त्यांनी रामाला आबित्यहृदय स्तोत्र शिकविले आणि तेथून निघून गेले.

रामाने त्या स्तोत्राचा तीनदां केला आणि नवीन व उत्साहाने धनुष्यबाण घेऊन युद्ध करण्यासाठी पुढे.

राम, रथाचा सारथी मातली म्हणाला-"मातली! मी आसांमात्र रामणाचा नक्कीच बंध करतो. फार सावधपणे आणि हुशारीने रथ चालविला पाहिजेस. देवेंद्राच्या रथाचा सारथी माहेस तेव्हा वास्तविक तुला काही सांगण्याची गरजच नाही, हे मला माहीत आहे. तरी थोडे देखील दुर्लक्ष करतां गवे. फार सावधपणे हाकीत रहावास म्हणून मी करून दिली एवढेच."

मातलीने रथाच्या चोडपांना लूण करताच रथ जोराने आणि इतकी चूळ उडाली की बुळीच्या साली झाकून गेल्यासारखा झाला. रावणाला फार राग आला. त्याने थरात रागावर बाणांचा वर्षाव केला. राम त्याच्याकडे इंद्राने पाठविलेले धनुष्य घेऊन रावणाशी थिडला.

रामरावणांचे भयंकर युद्ध सुरू झाले. दोन्ही पक्षातील वीर त्या दोघांचे भयंकर इंद्रयुद्ध भयचकित होऊन पाहू लागले. राम

सारथ्याने त्याप्रमाणे रथ हाकला आणि रामाच्या समोर नेऊन उभा केला. त्या वेळी राम फार वमूत गेलेसा होता. म्हणून रावणाशी युद्ध करण्याची वेळेस त्याची इच्छा नव्हती. रामरावण युद्ध पहायला आलेल्या देवांच्या बरोबर अगस्ती मुनी आले होते. त्यांच्या लक्षात ती गोष्ट आली. ते जिहलजानी होते. ते रामाच्या अवलंब घेऊन म्हणाले-"रामा, तू माहेस, तुझा शीण दूर करून पुन्हा तुझ्यात नवीन युद्धोत्साह उत्पन्न करण्यासाठी आदित्यहृदय नावाचे एक स्तोत्र मी तुला शिकवितो. ते एक सर्वोत्तम स्तोत्र आहे. त्याचा जप करून पुन्हा सर्व शक्ती एकवटून

होते. ते पाहून रामाला आश्चर्य वाटले. मागे त्याने दंडकारण्यात विरावाला, कौंचारण्यात कंबंधाला ठार करण्यासाठी. उपमोगात आणलेले बाणरावणाचा कण्यास कां निरुपयोगी होत आहेत, रामाला कळेल.

राम व रावण अशातन्हेने एक क्षणभर देखील विघांती घेतल्या शिवाय दिवस आणि रात्री इंदुयुद्ध करीत राहिले. मातली हे सर्व पहात होता. रामाचे बाण रावणाच्या अंगाळा लागूनही कां व्यर्थ होत होते हे माहीत होते. कारण रावणाचा मरणकाळ अद्यापी जवळ नव्हता.

दिवशी रावणाचा अंतकाळ जवळ आला असल्याचे कळतांच मातली रामाला म्हणाला—“रामा, हीच वेळ चांगली आहे. आतां थोडा वेळही न दवडतां रावणावर ब्रह्मास्त्राचा प्रयोग करून त्याचा कर.”

मातलीने अशातन्हेने सावध केल्या करीवर रामाने भाषासारखा एक मोठा बाण हातात घेतला. तो दैदीप्यमान बाण एकदां ब्रह्मादेवाने इंद्रासाठी निर्मिला होता. तो फार जड होता. त्याला मोठे पंख होते. वस्त्रासारखी अत्यंत तीक्ष्ण आवृधे देखील छेदण्याची त्याच्यात शक्ती होती. रामाने त्या सर्वशक्तिमान अशा यस्त्राला

वेदांत सांगितल्याप्रमाणे मंत्रवून धनुष्यावर ठेवून ते रावणावर सोडले. ते रावणाच्या छातीला भेदून त्याच्या पाठीतून पलीकडे जाऊन बाहेर आले. रावणाच्या हातातील धनुष्य व बाण खाली गळून पडले. त्याचे मेल्यामुळे तो रथातून जमिनीवर

राजा भेलेंला पाहतांच राजस छाती घडवून हाहाकार करीत लंकेकडे धावले. वानर करीत उपटलेले वृक्ष इतर शस्त्रास्त्रे घेऊन त्यांचा करीत जे कोणी समोर विसले त्यांना ठार करीत निघाले.

रावणाचा होताच देवांनी बुद्धी सुरवात केली. आकाशातून पुष्पवृष्टी सुरू केली. वानरांबरोबर आकाशातील देव, गंधर्व मगध सर्वांनी रामाचे स्तवन सुरू केले. भुषीवाला व अंगदाला परमानंद झाला. विभीषण व वानरप्रमुख रामाच्या चारीचाजूला घोळका करून उभे राहिले व रामाच्या शौर्याची प्रशंसा करू लागले.

विभीषणाला त्याच्या मोठ्या भावाच्या मरणाने फार दुःख झाले. सीतेचे अपहरण केल्यामुळे त्याला असे दुःखी करणारे मरण आले हे खरे असले तरी तो एक थोर पुरुष होता तिळमात्रही शंका नाही.

त्याने फार मोठी तपश्चर्या केली होती; तो एक थोर विद्वान व कर्मठ होता आणि अलौकिक शक्तिशाली व पराक्रमी वीर होता.

मोठा भाऊ वारल्यामुळे दुःखी होऊन बिलाप करीत असलेल्या विभीषणाला पाहून त्याला सांत्वना देत राम म्हणाला—“रावणाला भित्त्यासारखे मरण आले नाही, सूर योद्ध्यासारखा युद्ध करीत असता तो रणांगणावर पडला. किती मोठा वीर असला तरी शत्रूच्या हाती मरण हे येतेच. शूरासारखे मरण येऊन वीरगती ज्याला मिळते त्याच्यासाठी शोक करण्याचे कारण नाही.”

रावण दोघेही हे त्याचे शंभटचे मुठ असे समजून युद्ध करू लागले.

अशातन्हेने काही वेळ मुठ होत राहल्यावर रामाने प्रयोग केलेला एक अत्यंत तीक्ष्ण बाण रावणाला लागला व त्याचे डोके धडाघरून छाटले जाऊन जमिनीवर लोटू लागले. परंतु लगेच धडावर दुसरे डोके दिसू लागले. रामाने आणखी एक बाण सोडून ते डोके देखील छाटून टाकले. ते तालीपडेपर्यंत रावणाला आणखी एक डोके आले.

अशातन्हेने रामाने एकशे एक वेळां रावणाचा शिरच्छेद केला. परंतु लगेच रावणाच्या घडावर एक नवे डोके उगवत

त्यानंतर रामाच्या अनुमतीने विभीषण आपल्या धोरल्या भावाची अंत्येष्टी शास्त्रोक्त पद्धतीने करण्यासाठी तयारीला लागला. रावणाच्या भृत्यूची वार्ता कळताच त्याच्या सर्व बायका अंतःपुरातून बाहेर आल्या आणि उत्तरेकडच्या दाराने रणांगणावर येऊन रणांगणावर जेथे रावणाचा वेह होता तेथे येऊन पोचल्या. त्या रावणाच्या वेहावर पडून छाती बडबून जिलाप करू लागल्या. 'विभीषणाने सांगितल्याप्रमाणे सीतेला रामाकडे पोचते केले असते तर ही विपत्ती टळली असती', असे म्हणत आक्षेप करू लागल्या. "विसोक जिकून देवासारख्यांना नेमविणारा शिवटी एका सामान्य मानवाच्या हाती मृत्युमुखी पडलास." असे म्हणत मंदोदरी आक्षेप करून रडू लागली.

रामाने विभीषणाला जवळ बोलाविले व म्हणाला—"विभीषणार, या सर्व स्त्रियांना अंतःपुरात पाठव आणि आपल्या भावाची उत्तरजिव्या लवकर उदरकून टाक."

सेवटच्या क्षणाला विभीषणाच्या मनात एक धर्मसंदेह उभा राहिला. त्याचा मोठा भाऊ इतर सर्व नाबतीत इतका धर्मपरायण आणि ज्ञानी विवेकवान असूनही एका परस्त्रीचे अपहरण केल्यानेच एक नीच व दुष्ट म्हटला गेला. अशा घोर पुण्याला आपल्यासारख्याने अग्निसंस्कार वगैरे क्रिया करणे धर्मविहित कार्य होईल का?

तो धर्मसंदेह त्याने रामासमोर व्यक्त केला तेव्हा राम रावणाच्या इतर गुणांची प्रशंसा करून म्हणाला—"असा भावाची क्रिया तुझ्या हस्ते होणे सर्व प्रकारे धर्मविहितच आहे."

ब्राह्मणांनी चंदनाची लाकडे वाळून चिता रचली व तिच्यावर एक घोंगडी मंथरली. रावणाच्या वेह सर्वप्रकारे प्रेत संस्कार योग्य पद्धतीने सजवून चितेवर ठेवण्यात आला. विभीषणाने अग्नी दिला. त्यानंतर त्याने स्नान करून तर्पण केले आणि रावणाच्या स्त्रियांना लंकेला पोचवून रामाकडे आला.

एके दिवशी उवाकलाच मुलतान शिकारीसाठी अरण्यात गेला. तेथे त्याला एक हरण दिसले. परंतु पळत्या हरणाची शिकार करणे नव्हते. मुलतानाने काही अंतर पळत जाऊन हरणाचा पाठलाग केला आणि वेग घेऊन बाण मारला. परंतु नेम चुकला आणि एका मुत्ताला लागला.

दोषी मुलतानाची चवकशी

घांतरवर राख्य करील असलेला पठाण वालीचा मुलतान गिपासुहीन याला शिकारीचा नाद होता. तो आपल्या महालाच्या आसपास भटकलेल्या अरण्यातच मूक कळ शिकारीत जाई.

मुलाची शिकारी ऐकून त्याची आई धावत आली. मध्यंतरी मुलतान आपल्या महालात निघून गेला होता आणि जवळी बाहेल्ल्या मुलाच्या उपचारासाठी त्याने हकीमाला पाठविले होते. परंतु सर्व प्रयत्न फुकट झाले आणि तो मुलगा मरण पावला.

मुन्हावर आईना तिच्या मुलाला बाण मारणारा मुलतानच होता हे माहोत झाले. ती मुलतानाच्या महात्माकडे धावत गेली आणि तिने न्यायदानाची बंदी मागिली. मुलतान गप्पीवर येऊन उभा राहताच तिने ओरडून निवेदन केले—“माझ्या मुलाला बाण मारून कोणी तरी त्यावर बंध केला. ते [redacted] आपले आहे, म्हणून तो माझा बापल्या वेळीच कोणी [redacted] पाहिजे. कारावासात तिला करावी.

रयानंवर सोडवण वेळाने मुलतानाने आपल्या नोकराच्या हाती कात्रीच्या नावी एक पत्र पाठविले. त्यात लिहिले होते—“मी हरणावर सोडलेला बाण मुलाला लागून तो त्याच्या मुलाना कारण झाला. तुम्हाला जे करणे योग्य वाटेल ते करावे.” कात्री विचार करू लागला—“मुलतानाचा हेतू पात बाहेर पोचतोय होऊ नये असा आहे का?”

मुलतान शांतपणे म्हणाला—“बाई! भवशास्त्राची चवकशी [redacted] त्याला तिला करण्याचे काम कात्री वाहेबाचे आहे. मी त्याच्याकडे गान्हाणे येऊन जा.”

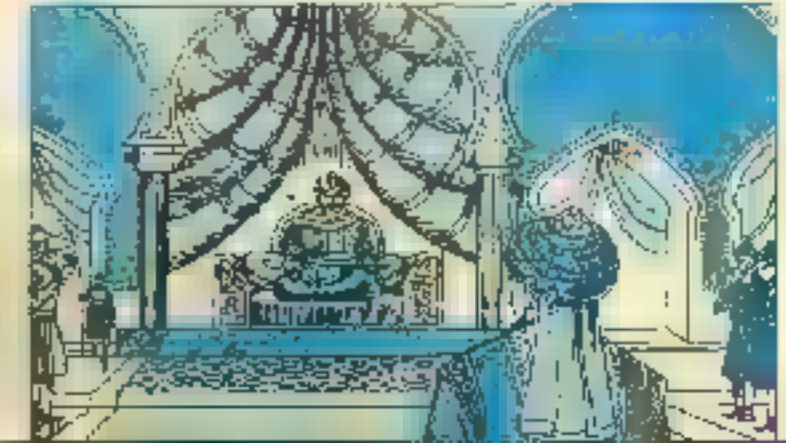

कात्रीने बराच वेळ विचार करून निश्चय केला आणि मुलतानाकडे न्यायस्थानावर हजर होण्यास निरोप पाठविला. ही गोष्ट कात्रीकाल पसरली मुलतान न्यायस्थानाकडे निघालेले पाहून प्रजा त्याच्या पाठीपाठ निघाली.

ती कात्रीकडे गेली व घडलेली गोष्ट सांगितली. [redacted] लागून मुलता मेला त्या जागेचे नाव ऐकताच ती [redacted] सोडवारे मुलतानच असावेन असा विचार करून कात्री दचकली. कारण त्या अरण्यात मुलतानाचा सोडून दुसरा कोणी जिकारीना जात नसे. त्याच्या वाटेला जाण्याची कोण घाबरी

मुलतान तेथे बाल्याबरोबर कात्री-शिवाय इतर सर्व मंडळी उद्धत उभी राहली. कात्री विचार करू लागला—“मुलतानाने आपल्याला शिरच्छेदाची शिक्षा दिली तरी फिरकीर नाही. मी निर्भयपणे चवकशी करून मुलता मेल्याच्या दुःखाने दुःखी झालेल्या स्त्रीला न्याय देणार.”

मुलतान समोर येऊन उभे राहल्यावर काजी म्हणाला—“तुम्हाला स्वीकार केला आहेस. तुम्हाला रुकीमुळे त्या मुलासारखेच दिसते. त्या मुलाच्या आईने मुलाला असाच ठरव घेतला होता. नाहीतर बायलांनी गिरावाहीच घेतलीच.

मुलतानाले मग तो त्या मातेजकड क्षमा मागण्या कळत मुलतान भरपाई म्हणून त्या आईला पुष्कळ सोने मोहरांच्या रूपे दिले. तिने बुरखे होऊन मुलतानाला तिने क्षमा केल्याचे सांगितले.

काजी म्हणाला—“हजूर, चवकशी माझी. आपणालाबरबर पाहिली समाधान माने?” मुलतान विमत करीत बंकरच्यातून एक कोरडा बाहेर काढीत म्हणाला—“बरोबर चवकशी केली नसली तर आपल्याला या कोरड्याने फोडून काढण्याचे ठरवून आलो होतो. आपल्या बहान्या मना किती अचिमान वाटते आहे.” असे सांगून मुलतान

गोष्ट मथळा चढाओढ

गोष्टीला चढाओढ सुखदून रु. २५ मिळवा!

?

राजाच्या दरबारी कवीला सोमशेखर नावाचा एक मुलगा होता. तो कुशाग्रबुद्धीचा होता म्हणून नवानपणीच तो एक चांगला विद्वान झाला. एकादा तो बोवा मोठ्याने बघवत होता त्याला वाटते की, मुलक पांडित्य संपादन करून काय उपयोग? बघवताना ते सोमशेखर व पोरने आहे ते देखील संपादन केले पाहिजे. त्याप्रमाणे महाराजाच्या अनुमतीने त्याने सेनापतीच्या नजरेबाजी बघवविद्या मिळून त्यातही बघवत पांडित्य संपादन केले.

इतक्यात सरहद्दीवरच्या राजटी जातीच्या लोकांनी बंडखोरपणा सुरू केला तेव्हा त्यांच्याची युद्ध करणे होते. सेनापतीने सोमशेखरला आपल्या बरोबर बंडखोरांचा विरोध करण्यासाठी नेल तोपबंद सोमशेखरने युद्ध असते ते पाहिले लढते.

या बंडखोर बाजूने मोठे हताहत होऊन रक्ताचे पाट बाह्य आगलेले आणि रक्ताचे दीग होऊन जातलेले राहल्याबरोबर सोमशेखर वेगळ होऊन पडला. —लक्ष्मीजीराणी

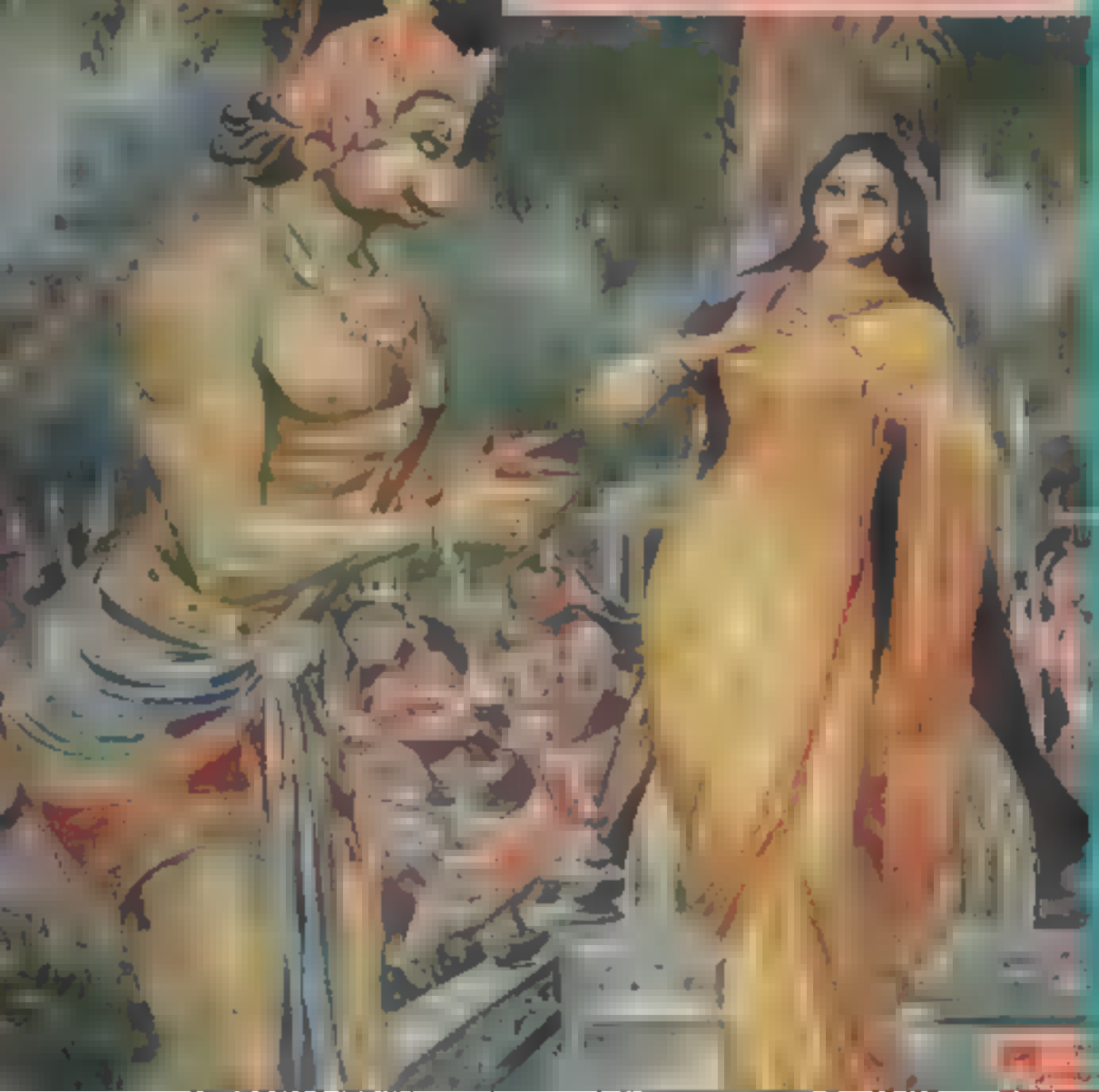
बरील गोष्टीला उपयुक्त होईल असा एक सुंदर मथळा मिथार करून एका कार्यावर स्वतःच्या पत्न्यासह लिहून “गोष्ट चढाओढ”, “बावोबा”, “चढाओढा प्रकाशन”, २ ३ अर्काट रोड, बरकतली मद्रास ६०० ०२६ या पत्त्यावर पाठवा.

२० ऑक्टोबर १९७७ च्या आत पोस्टकार्ड पोचने पाहिजे. त्या कार्यावर ‘फोटो चढाओढ परिषद’ देवा कामा नये.

चढाओढीचा निकाल डिसेंबर १९७७ च्या चांदोबात बाहेर करण्यात येईल.

गोष्ट मथळा चढाओढीचा निकाल (मथळा) “योग्यतेचा योग्य न्याय” नांव : श्री. साताराम पांडित्येकर, परतळ इत समाज चिन्तींग, गोलजी हील रोड, मुंबई

गांधीवा

आमारव्याणी

धर्मात् प्रच्युत शीलमहि,
पुरुषम् निषेधम्
त्यक्त्या सुविमवाप्नोति
हस्ता दासी विषम् यथा

॥ १ ॥

[धर्मच्युत आणि पाप कटणाचा (जणू) निषेधाने केवळ भाते निषेधानेच मोडतात जो आनंद होतो तो हासाळा-विळखा धावून बसलेल्या राण्याला मोडल्यावर होणाऱ्या आनंदासारखा असतो.]

हिंसा, परस्व हरणं,
परदारा भि मर्दानम्
त्याज्य माहुराचारम्
येषम प्रज्वलितम् यथा

॥ २ ॥

[हिंसा, परस्वहरण आणि परस्त्रीगमन कारणाच्या व्यक्तीला, त्या जगलेल्या घरांना बसे (आपण) सोडली तसे सोडले पाहिजे.]

परस्वानाम् च हरणम्
परदारा भि मर्दानम्
सुहृदा मति अकाच
यशो दोषा, श्रयाकृता

॥ ३ ॥

[परस्वानाचे स्पर्शहरण, परस्त्रीगमन आणि सुहृद निवावरचा मर्दान हे तीन दुर्गुण (स्वतःला)

आपण) सोडली तसे सोडले पाहिजे.]

कावळा आणि धुवड

[५१]

दुष्ट मांजराच्या सोलण्यावर विर्याम
मृगं ससा व तीतरपर्णी त्याच्याजवळ
गंले. मांजराने दोघावर एकदमच त्रास
मारला. त्याने एकदा आपल्या पंज्याने
केले आणि दुसऱ्याला आपल्या अचदयात
घमन लाऊन टाकले

कावळाने ही गोष्ट मागितली व
म्हणाला- 'दिवसा असंखला असणाऱ्या
धुवडाला तुम्ही आपला राजा केलेत म्हणून
रात्री सांघले असणाऱ्या तुम्हाला अधारात
होळस असणाऱ्या धुवडाच्या हाती मरणच
लाभेल. एवढे निश्चित म्हणून विचार
करून पुढे काय करावचे ठरवा.'

ते ऐकून पक्षी विचार करू लागले-
'कावळाने म्हणजे बरोबर दिसते आहे.
वापच पुन्हा एकदा पक्षांची सभा बोलावून
आपला राजा कोण असावा, याचा निश्चय

विचार करून सर्व पक्षी
आपापल्या घटघात निघाले.

तेव्हा, पुढाची वायको नवऱ्याला
म्हणाली- 'दिलवरा! तुमच्या राज्याभिषे-
काला कावळाने असा मोडता धातला
आहे. सर्व पक्षी आपापल्या माग्याने निघून
गेल्या आहेत. तुम्हाला एकदाच अणून
येथे का नकले. तर उठा तुम्हाला
मी बरी पोचती करते.'

ते ऐकून धुवड चिंतित होऊन काव-
ळाला म्हणाले- 'काय रे दुष्ट कावळया!
मी तुझ्याविरुद्ध असे काय केले रे, तू माझ्या
राज्याभिषेकाच्या ऐन वेळी असा मोडता
धातलायला? आजपासून तुझ्या जातीशी
आमच्या जातीचे हाडबंद होणार! रात्र
कापून जाळून टाकले तरी पाऊस पडल्या-
वर पुन्हा पालवी येऊन टवटवीत होते व

किती ही शक्तिशाली किंवा विवेकशील असला तरी त्याने कोणत्याही परिस्थितीत जाणून घेऊन कोणाशी वैर काढू नये. कोणी ब्राह्मण माणूस विष उतरवायचा उपाय कळला म्हणून विषपान करील का? बुद्धिमानाने चारचौघां समक्ष केव्हाही कोणाचा ~~विष~~ ~~पान~~ नये.

स्वतःची असा विचार करीत कावला आपल्या परदुष्टाकडे निघून गेला.

घुवडाच्या राज्याभिषेकाला विघ्न आल्याचे ऐकून कावलाचा राजा मेघवर्ण दुःखी होऊन म्हणाला—“हे कार वाईट झाले आपल्या जातीशी कायमचे हाडवैर असलेली एक जात उभी झाली. राज-नीतीन, चातुर्य वापरून किंवा लबाडी करून हुशार घुवडांच्या जातीशी पुन्हा मैत्री करून घेणे शक्य होईल का?”

“का नाही? मागे ठकानी एका हुशार ब्राह्मणाला फसवून त्याचा एक बोकड कसा बळकावला होता, तो गोष्ट तुम्हांला माहीत नाही का?” स्थिरजीवीने विचारले.

“ठका व ब्राह्मणाचा बोकड ही गोष्ट ऐकू दे तरी.” मेघवर्ण म्हणाला, तेव्हा स्थिरजीवीने ती गोष्ट सांगितली.

मित्रवर्मा नावाचा एक कर्मठ ब्राह्मण होता. माध महिन्याची कडक धंदी पडली

थोर गोष्टींचा तो विचार करू लागले. त्याने तेव्हा त्या ब्राह्मणाने मेघवर्ण करण्याचे ठरविले. यज्ञासाठी एक बोकड, आपण्यासाठी तो दुरच्या एका गावी गेला. त्या गावच्या एका धीमंत माणसाकडे बाळून म्हणाला—“यज्ञमान! येत्या अमावास्याला मेघवर्ण करावा म्हणत आहे. त्या यज्ञासाठी एका बोकडाची गरज आहे. तरी आपण एक बोकड देण्याची कृपा करावी.” तेव्हा त्या धीमंत गृहस्थाने एक मोठा गलेलट्टु बोकड दिला. ब्राह्मण त्या बोकडाला उचलून तेठ लायला. पण बोकड ~~मरण~~ ~~आले~~ अनेकदा माणसाबरोबर चालायला तयार होईना. म्हणून ब्राह्मणाने त्याला उचलून आपल्या पाठीवरून दोन्ही ~~हातांनी~~ ~~कानांनी~~ बसविले आणि दोन्ही हातांनी त्याचे पाय घट्ट धरून ठेवले आणि आपल्या गायी निघाला.

बोकडाने स्वतःला सोडवून शेंण्यासाठी पडपड मुरू केली. तेवढ्यात तीन ठक नेथे आले. बोकडाला पाहत तो कसा पळवायचा

या गोष्टींचा तो विचार करू लागले. त्यांनी त्या ब्राह्मणाला फसवून तो बोकड बळकावला ठरविले. त्यांनी त्यासाठी एक युक्ती योजली आणि निरनिशळचा वाटेने विघून गेले.

ब्राह्मण मोठ्या मुष्कीलीने थोडे अंतर चालून गेला असेल, एक ठक शेतकऱ्याचे सांग करून येऊन म्हणाला—“अहो भटजी! आपण आजच्या कुठ्याला जाणावर उचलून काय नेता आहा? कोणी पाहिले तर काय म्हणतील? थोरामोठ्यांचं म्हणण आहे की कृपा, कोवळा व ~~अस्पृश्य~~ ~~अस्पृश्य~~ अस्पृश्य आहेत तेव्हा आपल्या सारख्या थोर कर्मठ ब्राह्मणाने त्याला शिवता काय नये.”

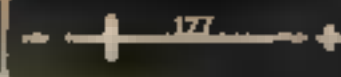
ब्राह्मणाने त्याला तिसकावून विचारले—“काय र, मुर्खा! तू बोकडाला कुत्रा म्हणतोस? तुला दिसत नाही का?”

“गुरूजी! तुम्ही स्वयं कायता आहा. तुम्हाला हरकत नसेल तर त्या त्या घाणेरड्या कुठ्याला, माझे ~~जाणे~~ ~~जाणे~~ जाते?” असे म्हणत तो ठक निघून गेला.

सर्वत्र हिरवळ होणे. परंतु कठोर वनवासी हृदयाला जो परे पडतात ती कधी भरून येत नाहीत.” असे सांगून घुवड आपल्या बायकोबरोबर आपल्या निवासस्थानाकडे निघून गेले.

त्यानंतर कावला विचार करू लागला—“आज मी कठोर वचन बोलून स्वतःवर फुकटचे शत्रुत्व ओढवून घेतले. स्थान, वेळ आणि परिस्थिती याचा विचार केल्या-निवाय ज्या वायफळ गोष्टी झालेल्या जातात त्या स्वतःच्याच अहिताने कारण होतात. त्यात दुसऱ्याच्या मनाला दुःख-विषाच्या आणि त्याचे दोष दाखविण्यासाठी ज्या गोष्टी झालेल्या जातात त्या विष

१८९. प्राचीन सीरियातील एक देऊळ

सीरियातील बलबेक जवळचे हे "बाकस" देवालय सर्वात जुन्या व जवळीक येथे आहे. या देवालयामध्ये अगदी तज्जीकपर्यंत कसेवरांनी स्वाना केलेल्या होत्या. परंतु ते या देवालयाला वाहून गेले नाहीत.

माया सरोवर

[२९]

[त्याचा दृष्टीने रुपावलि ~~आहे~~ जावणारी बुधाने घली घेतल्यानंतर जमणीत सिद्धसाधकांवर मायासरोवराच्या मांद्याय मिघास सर्पभाही त्याच्या पाटोपाठ निघाला एका गृहेतून बाहेर येत असलेल्या वनमाणसाचा जलग्रह नावाच्या पाण्यातल्या हत्तीने लोंढेत धरले असलेले ~~आहे~~ दिसले. पुढे—]

जलग्रहाला पाहून जयशील व सिद्धसाधकांला फार आश्चर्य वाटले. सर्पनस जलाश्वावरून उतरण्याचा विचार करीत म्हणाला— "जयशील व सिद्धसाधकां! हा जलग्रह नावाच्या पाण्यात निवास करणारा हत्ती मकरकेतूचे वाहन असून त्याच्या अंगात फार शक्ती आहे. मकरकेतूने आपल्या शौर्यपत्तन्यांमुळे मायासरोवरेवराकडून लेवकोनम ही पदवी संपादन केली आहे."

संपतस्त्राने ते म्हटल्यावर तोवर सिद्धसाधका "जय महाकाळ!" असा जयघोष करीत म्हणाला— "अरे, पापमाणसा! लोंड बंद वर, पाहू! तो मकरकेतू किती शूर व पराक्रमी आहे. हे आम्हांला माहीत नाही असे समजू नकोस. माझे पुढे वाहन होणाऱ्या अशा वनमाणसाना छार करायला निघालेल्या त्या हत्तीला पहिल्याने छार करून त्यानंतर त्याच्या मालकाला महाकाळाच्या पायावर

वाद्याला मारलेला बाण थाच्या जखमांमुळे तो केव्हाच मेला असेल. मालक मेल्यामुळे हा जलयह रानावनात व डोंगराळ प्रदेशात व्हाडत असेल.

जयशील व सिद्धसाधक असे दोन्ही अनता तिकडे गृहेच्या समोरच्या उघड्या मैदानात जलयह व वनमाणूस मोठमोठ्याने भोंरडत परस्परांना ठार करण्यात प्रयत्न होते. वनमाणूस जलयहाच्या सोडेतून स्वतःची सुटका करण्याचं घेऊन त्याच्या मामच्या बाजूने जलयहाच्या पाठीवर चढले आणि आपल्या मुळापांती हत्तीचे गंडस्थळ पाडू लागले. आणि त्याचबरोबर आपल्या बळकट हाताने जलयहाची दोन्ही घोवाडे फोडू लागले. इसक्यात हत्तीने त्याला आपल्या सोडेत धरून त्याला ओढले व त्याला जमिनीवर पाडून पायाआली दाका घेता निघाला.

"साधका! हे दोन्ही गनटो प्राणी पराम्पराच्या जोडीचेच दिसत आहेत. कदाचिन् दोघे एकदम मरतील. मकरकेतू मेला असेल अने तु का म्हणतोस? ते पहा, तिकडे गृहेच्या वरच्या बाजूला एक नाही, चौघेजण दगडावर उभे राहून जलयह आणि वनमाणसाची झूज पहात आहेत." जयशील म्हणाला.

बळबून पाहिले जयशीलने म्हटल्याप्रमाणे तेथे तिघेजण उभे होते. त्यांच्यापैकी एक त्याच्या कपड्यांवरून मकरकेतू असल्याचे साधकाने ओळखले. परंतु तेथल्या, मकरकेतू शिवाय त ब्रोल्लरता घेणाऱ्या दोघांपैकी एकाजण जावचर्याने आणि दुसरा मयभीत होऊन आ बासून पहात उभा राहिला.

मकरकेतू सर्वांच्याकडे एकदा गृहेतुल पहात, त्यांच्यापैकी एकाजण जो भगावर छान उपरणे टाकून, काळी पहातशी दाढी असलेला आणि हिरे माणके अडलेली सोन्याची मूठ ~~आवळ~~ एक रेश हातात धरून उभा होता त्याला म्हणाला—"वैद्य देव! जलाश्वान्नर वसलेला तो तरुण माणूस आहे ना, तोच जयशील! त्रिभूल हातात घेऊन जमिनीवर उभा आहे तो सिद्धसाधक आणि तो तिसरा दिगंतोच आहे नाहो का माझ्या अनुयायांपैकी एक, या सर्पस्वराचा मोठा भाऊ."

"मी आपल्या पोठ्या नावाला तो जिवंत असता तेंदू शकेन असे मला कधीच वाटले नाही." म्हणत सर्पस्वर निघालेला पाहून मकरकेतूने रागात त्याचा हात धरून त्याला मागे ओढले व म्हणाला—"काय रे सर्पस्वरा! तुझं डोकं ठिकाणावर आहे का रे? नो जयशील व तो सिद्धसाधक ते दोघे

एका तन्हेने आपले शपथ आहेत. तरी मायामरीचरेस्वराच्या आज्ञेप्रमाणे आपण त्यांच्याशी गोडीगुलाघीनेच खोलायने वागायचे आहे. त्यासाठी काय करायचे ते घोडे सावधगिरीने विचार करून करायला हवे." या शब्दात थोड्या कडक पन्नात सर्पस्वराला दटावून, हिरेमाणके मळबलेला दंड हात असलेल्या व्यक्तीस म्हणाला—"वैद्यदेवा! तुम्हाला काय वाटते, बोलला नाहीत?"

तो वैद्यदेव नावाची व्यक्ती एकदा खालच्या बाजूला जावचर्याने पहात म्हणाली—"मकरकेतू! तू त्या मैदानात काय होत आहे ते पाहिले नाहीस वाटते?"

बली देणार आहे मी." असे म्हणत तो गृहेच्या बाजूला पळत जाण्यासाठी उभा राहिला.

"साधका, पांच, घाई करू नकोस!" असे म्हणत जयशील आपला जलाश्व त्याच्याजवळ नेऊन हलक्या बारीक आवाजात म्हणाला—"आपण माया सरोवरापर्यंत पोचायला उत्तम मधी चालून आली आहे. त्या मकरकेतूशी गोड बोलून आपण महा-राजांना पळवून नेलेल्या त्या मायासरो-वरेस्वराच्या जवळ पोचले पाहिजे. तू थोडा रम्य राहिल्यास तर!"

सिद्धसाधकाने वर उचललेल्या त्रिभूल खाली केला व म्हणाला—"तो मकरकेतू अजून जिवंत असेलच कशाबद्दल? त्याच्या

तुझ जलप्रह वनमाणसाल्या हातका मार लाऊनच नव्हे तर तू म्हणाल्यास त्या जयशीलच्या तलवारीचा मार बसल्याने जीव सोडणार की काय वाटते आहे !

मकरंघेलूनं मैदानाकडे मान वळवून पहाता म्हटले- "अरे हो की ! मायासरो-वरेश्वरा ! " म्हणत मोठ्याने ओरडत खाली धावत उतरून जाऊ लागला त्याच्या पाठोपाठ इतर लोक जाऊ लागले. त्यांच्यात एकजण मुमारे पंचवीस वर्षे वयाचा असेल त्याच्या उजव्या तुटलेल्या पायाच्या आगी लाकडी पाय बसविजेला होता. तो एक जाडजूड काठी घेऊन तिच्या मदतीने हळहळ खाली उतरू लागला.

वाळगून घेण्याच्या विचारात मिढमाधक होता ते हत्तीबभोर टिकाव घेण्याची उमेद कमी होत गेलेली पाहून तो आपले विशूल उचलून मैदानाकडे निघाला. जयशील त्याला सावध करीत म्हणाला- "सिद्ध-माधका ! आपल्याला या वेळी एकट्या मकरंघेलूनाच नव्हे तर त्याच्या दरोवर आलेल्या आणखी तिघांचा सामना करा-वयाचा आहे. हे लक्षात ठेवून धाडा घ्या रहा ! "

"जयशील ! आपण या लोकात कोणाला भिण्याने नाही. नाशात महा-कालाच्या दाखने स्वताच्या हाताने दिलेली महा शक्तिशाली तलवार तुज्या हातात आहे आणि माझ्या हातातल्या विशूलाचा प्रताप सगण्याची गरजच नाही, तुला ! " सिद्धमाधक म्हणाला.

सर्पनल त्याच्या पाठीमागून जलाशवा-वरून येत मोठ्याने ओरडून म्हणाला- "ऐक हो ! त्या दोन्ही पैकी तुम्ही गाहिजे तर त्या वनमाणसाला ठार करा. परंतु त्या जलप्रहाच्या जिवाला धक्का पोचेल, असे काही करू नका. त्याचा गालक शूर व पराक्रमी आहे "

"तू म्हणतोस त्या शूर व पराक्रम्याला मो आपल्या विशूलाचे ठार करून त्याचे

नाश रहा ! " असे म्हणत साधक दंत ओट घावोत "जय महाकाल ! " असे म्हणत पुढे धावला.

तो झुजत असलेल्या क्रूर जनवरांच्या अगदी जवळ पोचायच्या जयशील जलाशवावर त्या जनावराच्या अगदी जवळ पोचला आणि जमितीवर चित्त पडलेल्या वनमाणसाला जलप्रह मोडने धरणार इतक्यात त्याच्या त्याने मोडंवर तलवा रोच्या मुठीने जोगने मारले त्या धक्क्यामुळे जलप्रह थोडा चवताळून ओरडला आणि जयशीलला धराला पुढे सरसावला. परंतु जयशीलने शिताफीने जलाशवाच्या बटादिशी जलप्रहाच्या वाजूला

नेऊन जलाशवावरून हत्तीच्या पाठीवर उडी मारली.

तेव्हा जलप्रह त्याचा शत्रू वनमाणसाला सोडून जयशीलला आपल्या सोडने धरण्याची खटपट करू लागला तो सोड मागे वाजूला वळवून जयशीलला धरण्याची खटपट करीत असता जयशीलने डाव्या हाताने त्याची मोड धट्ट धरून उकळ्या हातातल्या तरवारीच्या मुठीने गंडस्थल वटवू लागला

त्याच वेळी मकरंघेलू तिकडे धावत आला पाहताच जयशील त्याला म्हणाला- "केतू ! पहिल्याने तुझ्या या जलप्रहाचा ठार करून नंतर तुझ्या समा-चांगला येतो. तुझ्यासाठी मी आणि हा

साधक रानोमाळ हिंडत किती कष्ट सहन केले आहेत?"

"जयशीला! तुला पुण्य लागेल, जल-ग्रहाच्या ठार करू नकोस! या क्षणापासून आपण दोघे मित्र झालो तुला मायासरोवरा-वाहेलाण्याची वाट पाहिजे आहे, आणि तेथे पोचावयाचे आहे, होय ना? ती वाट मी दाखवितो." मकरकेतू म्हणाला.

ते ऐकताच जयशील जलग्रहाच्या पाठी-वरून उडी टाकून खाली आला व म्हणाला—"मला फक्त मायासरोवराला जायची वाटच नव्हे, तर तेथे बंदीस्त असलेल्या कनकाक्ष महाराजांच्या राज-

तरी गुहेत वाघून बंदी करून ठेवून, तुझ्यारोवर आलेले हे मित्र आहेत त्यांच्या द्वारे मायासरोवरोवर कोठे आहे त्याची माहिती काढून घेतली तर कसे होईल?"

मकरकेतू काही उत्तर देणार तेवढ्यात साधक मोठ्याने म्हणाला—"महाफाळ! आणि जयशीलाला पुढे म्हणाला—"तू म्हणतो आहेस ते फारच घांगले होईल! हा पळून जाऊ नये म्हणून याची शेडी आणि केस कापून याला याचे हात पाय बांधून गुहेत फकून देऊ या, आणि या तिघांना वनमाणसाला आदारासाठी त्याच्या पुढे टाकू या." असे म्हणत वनमाणसाच्या छातीला कान लावून ऐकून आणि त्याची ताडी पाहून म्हणाला—"हे मेले नाही, पण त्या पाण्यातल्या हुतीचा मार खाऊन बेशुद्ध होऊन पडले आहे. कोठे आहेस रे जलपक्षा सपंगना! घाब लावकर आणि कोठून तरी पाणी किंवा काहीतरी काढ पाण्यात धूप भिजवून घेऊन ये!"

सपंगनाला अनार रंग आला, परंतु तो आवडत त्याने त्याची काय जाजा आहे या हेतुने मकरकेतूकडे पाहिले. ते ओळखून सिद्धसाधक विशूल वेऊन त्याच्या जवळ येऊन

मी! हा तर चला आठव काम!"

मकरकेतू आतां एक शब्द देखील बोलल्याशिवाय गप्प उभा राहून किर्लव्य विमुद स्थितीत असलेला पाहून सपंगन लगेच निघाला आणि थोड्याच अंतरा-वरच्या ओढ्याकडे गेला. सिद्धसाधक मकरकेतूजवळ जाऊन म्हणाला—"काय रे केतू! तू आपल्यावरोवर आणखी तिघां पाणमाणसांना आणले आहेस वाटत?" असे म्हणत पुढे येत तिघांना पाहून त्याने विचारले—"आजकरीच आहे आणखी वरोवर एक नाकडी घाम घालून नालणाच्या लंगड्याला कशासाठी आणला आहेस?"

मकरकेतू म्हणाला—"साधका! तो आमच्या सारखा मायासरोवरात जन्माला येऊन वाढलेला नाही. तुमच्या सांग्वाच माणूस आहे. तो सुद्धा त्याला शक्य होईल तितका प्रयत्न करून तुमच्या कनकाक्ष महाराजांच्या मुल्यांना शोधत निघाला आणि रातांत वाघाणी अज लाल्यावर एक पाय पालवून बसला. त्याचे नाव मंगलवर्मा आहे.

"हिरण्यपूरच्या सेनापतींचा मुलगा मंगलवर्मा? जयशीलवरोवर प्रतिस्पर्धा करायला निघाला आणि वाघांमागेर दिफाज न लागल्याने भिलन्यासारखा पळालेला मूर्ख?" म्हणत सिद्धसाधक आश्चर्याने म्हणाला—"जयशीला, पाहिलंय,

हा लाकडी पाय घालून आलेला मंगलवर्मा आहे रे। ओळखलेस का?"

जयशीलने त्यापूर्वीच मंगलवर्माला ओळखले होते. परंतु गवार्केतु ज्याला 'वैद्यदेव' म्हणत होता त्या व्यक्तीला ओळखून आश्चर्यचकित झाला. मनात म्हणाला—"हा तर देववर्मा!" आणि तोड्यावेर तो थबक पडू न देता, ते ओळखलेल्या वैद्यदेवाला त्याने खूप वेळी की तुला मी ओळखले असल्याचे दाखवू नकोस?"

पाण्यासाठी ओढ्यावर गेल्या सर्वेसर्ग एक कापड मिजवून घेऊन आला आणि मिद्धसाधकाला त्याने ते दिले. साधकाने धाईधार्डेने ते पाणी नेऊन वनमाणसाच्या डोक्यावर पिळले. सलहाकाराने त्याच्या डोक्यावर जोराने धापटी मारून मोठ्याने ओरडला—"अरे वनमाणसा, तू खात्रीत जिवंत आहेस. ऊठ, ऊठ! या साधकाच्या तोंडानून निघालेली गोष्ट कधी खोटी ठरणार नाही।"

उघडले व चारी बाजूला एकदा तोंड नंतर दूर ओढ्याच्या काठी सोंड धर करून उभा असलेल्या जलपह्याला पाहिले आणि मोठ्याने कारोली ठोकून उठू लागले.

मिद्धसाधक त्याचा खांडा धरून त्याला थांबवीत म्हणाला—"अरे वनमाणसा! शांत हो! मी तुला प्राणदान दिले. या क्षणापासून तू माझा दास आम्हास, माझे दाहन आम्हास करे का!"

वनमाणूस उठून ठसे राहून झोले बटारून, दात फिक्तकिचावून मिद्धसाधकावर अश्रू घालणार इतक्यात साधकाने त्याच्या ~~आपल्या~~ जोराने एक वापट मारली. ती वापट प्रसींच बसली, इतकी की वनमाणूस खांदी कळ सोसून मागे फिरले व पळून जाण्याच्या वेतात पुन्हा मागे वळले व मिद्धसाधकाच्या समोर उपडे झाले धर करून पडून राहिले. मिद्धसाधक स्वतःचा आनंद आवरू शकला नाही आणि आनंदाच्या मरगत पोट बरून हसू लागला. (क्रमशः)

ब्रह्मज्ञान

विश्वमादित्याने आपला लहू मोडला नाही तो झाडाजवळ गेला, प्रंत खांद्यावर बसवून घेतले आणि तेलमीप्रमाणे भोत होऊन स्मशानाच्या दिशेने पाहू लागला तेव्हा प्रेतात बसलेल्या वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, काही लोक स्वतःच्या योग्यतेप्रकारे वागू लागतात व अपमानित झाल्यानंतर स्वतःची पायरी ओळखून आपला मान न प्रतिष्ठा याचे थोडे तार रक्षण करू शकतात. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला जमदग्नी नावाच्या वेदांत सांगणाऱ्या व्यक्तीची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे मांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

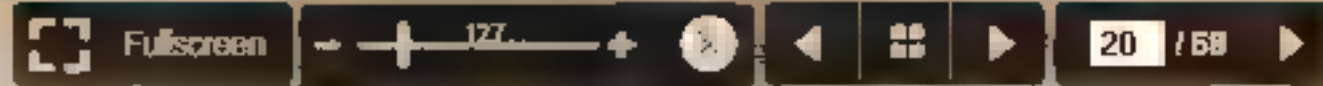
प्राचीन काळी लक्ष्मीपूर नावाच्या गावी जमदग्नी नावाचा एक ब्राह्मण रहात असे. गरीबीने गावून येण्यामुळे त्याचे मन विरक्त झाले आणि त्याने एका थोर गुरूजवळ वेदां- ताचा अभ्यास केला. मंत्रासाधनेत दयानंद

हे नाव ग्रहण केले व विचार केला की आपल्या या श्रद्धाज्ञानाचा उपदेश आपल्या गावकऱ्यांना **त्याचा** उद्धार केला पाहिजे. असे ठरवून तो आपल्या गावी परतला.

आपल्या गावातला एक उडाणरुण मुलगा एक ब्रह्मजानी होऊन परतलेला पाहून गावकऱ्यांनी त्याचा यथायोग्य आदरसत्कार केला. दररोज संध्याकाळी गावातल्या देवळात त्याचे प्रवचन होऊ लागले. त्याच्या विद्वत्तेचा व श्रद्धाज्ञानाचा परिणाम गांवकऱ्यांवर फार पडला.

मानवाच्या आयुष्याचे ध्येय परमात्मा असे जे ऋतू आहे त्यात विलीन होणे हे आहे. फक्त मानवानाच ते शक्य होते,

वेळ घालविला पाहिजे. काम, क्रोध वादी पडरिपुता जिकले पाहिजे. सर्व देव आध्यात्मिक कार्यात खर्च केला पाहिजे. तो निर्गुणगुणी उदाहरणे व कथा सांगून आपली प्रवचने खूप रंगवीत असे. अशा तऱ्हेने दयानंदस्वामींनी त्यांनी जवळ-गमच्या पंचक्रांशीत खूप पसऱ्ळी.

दयानंदाच्या प्रवचनाचा परिणाम असा झाला की गावकऱ्यांनी पीडापाण्यासाठी करावी लागणारी कामे कमी केली आणि पूजा, अभिषेक आणि भजनपूजनस्त आस्त मान होऊ लागले.

गावात आधुनिक विज्ञानशास्त्राचा अभ्यास केलेला रघुनाथ नावाचा एक मुसंस्कृत माणूस होता. त्याला हे सर्व आवडले नाही. त्याने दयानंदस्वामीला भेटून विचारले- "लोक अकर्मण्य झाले आणि सर्वत्र आळसाचे राज्य पसरले तर जगाची कामे होणार कशी? भवती असावी परंतु नित्यनियमित कामेदेखील होत राहिली पाहिजेत." परंतु दयानंदस्वामीने त्याला असे सांगून गप्प केले की, जो देवाची मनोभावे सेवा करतो, त्याला देव कोणतीही उणोव सामु देत नाही. परंतु रघुनाथला ते कसे पटणार? गाव-

दाकून त्यांना आळस सोडून आपली सर्व ऐहिक कर्तव्य पुरी करण्यासाठी जरूर तो प्रयत्न करण्याचे त्याने मनाशी ठरविले. परंतु दयानंद गावात असेपर्यंत ते शक्य नाही हे ओळखून त्याने दुसऱ्या गावातले आपल्या मित्रांना सांगून दयानंदाला त्यांच्या गावी निमंत्रण देवत्रिले. दयानंदस्वामीने मोठ्या आनंदाने गावी प्रस्थान केले.

दयानंद गाव सोडून गेल्याबरोबर रघुनाथने एका माणसाला देव अगत आल्याचे सोंग करायला सांगितले. त्या माणसाने देव अगत आल्यावर गावकऱ्यांना सांगितले की ज्याच्या शेतात सर्वोत्तम पीक निघेल, देव त्याला प्रत्यक्ष दर्शन देणार आहे.

त्याचा परिणाम असा झाला की गावकरी आळस सोडून कामाला लागले. प्रत्येकाला वाटे की देवाचा साक्षात्कार आपल्याकडे घडला पाहिजे. त्या वर्षी शंभुदास नावाच्या शेतकऱ्याचे पीक सर्वोत्तम निघाले.

कापणी होऊन जेव्हा भात घरी आले त्याच्या दुसऱ्या दिवशी एक श्राद्धाण शंभुदासाच्या घरी भिलेला आला. शंभुदासाने भरपूर भिक्षा घातली. श्राद्धाणाने प्रसन्न होऊन आशीर्वाद दिला की शंभुदासाला दीर्घ आयुरारोग्य लाभेल व लक्ष्मी मदध त्याच्या घरी वांदेल.

त्या श्राद्धाणाला रघुनाथ गावाच्या वेशीवर भेटला. त्याने उत्तम प्रकारे कामगिरी वजावल्याबद्दल त्याला

आणि तो ईश्वराचा साक्षात्कार व्हावा म्हणून वाट पहात आहे. नेव्हा ते म्हणाले— 'मेहनत हीसुद्धा पूजाच आहे. शेतकरी शेतात काम करतो म्हणजे भूदेवीची पूजाच करतो. त्याच्या भक्तीबद्दल प्रमन्न होऊन अन्नपूर्णने उत्तम पीक दिले. आजच त्याला देवाचा साक्षात्कार झाला आहे.' ते ऐकून मी चकित होऊन त्यांना विचारणार होतो की त्या साक्षात्काराची गोष्ट खाता कशी कळली? परंतु पापणी लक्ष्म्याच्या तोंडाला हाहाण अदृश्य झाला हा चमत्कार घडल्यावर मी विचार केला की येऊन तुम्हाला विचाराले की देवाचा साक्षात्कार तुम्हाला आज झाला होता का?"

तेव्हा शंभुदासाला वाटलं की घरी आज भिक्षेसाठी आलेल्या ब्राह्मण देवच होता तर! त्याने सोच ब्राह्मण भिक्षा मागण्यासाठी आज्याचे मागितले

ती बातमी गावभर पसरली. देवाची वाणीच शंभुदासाने ऐकली होती. शेतात काम केल्याने अन्नपूर्णा प्रमन्न होणे, सर्व गावकरी देवाच्या त्या दाणीवर विश्वास करू लागले आणि जंग सोडून शेतकाम करण्याचे त्यांनी ठरविले.

काही महिन्यांनी दयानंदस्वामी आपल्या गावी परतले. त्यांना हे पाहून वाईट

वेळ घाबरे सोडून पुन्हा ऐहिक कर्मात गुंतलेले आहेत. त्यांनी पुन्हा आपल्या प्रवचनाला सुरवात केली. परंतु त्यांचे पहिलेच प्रवचन चालू असता रघुनाथने त्यांना प्रश्न विचारून पुरेसे करून सोडले. त्याने स्वामीजींना पहिला प्रश्न केला— "स्वामीजी! इतके मोठे जंग पडले आहे, ते सोडून तुम्ही याच गावी प्रवचन करायला कसे काय आलात?"

"कां. हे जन्मस्थान आहे!" दयानंदस्वामींनी सहजो उत्तर दिले.

"म्हणजे तुम्हाला तुमच्या गावावर मोह व आसक्ती आहे. जर तुमच्या सारख्या धोर ब्रह्माज्ञानी पुरुषांना मोहा-

पासून मुक्ती मिळाली नाही तर आमच्या सारख्या 'सामान्य' जनांना ते कसे काय शक्य होईल?" रघुनाथाने विचारले.

"तसे म्हणतील तर मला अमुक अगा गावाचा मोह आहे, असे मूळीच नाही. मला कोठे तरी सुरवात करायला हवीच, नाही का?" दयानंदांनी आपली बाजू संभाळण्याचा तर असे म्हटले.

"तुम्ही म्हणता इच्छा आणि वासनावर विजय मिळविला पाहिजे. मग तुम्ही म्हणाला तीसुद्धा तुमच्या मनातली एक इच्छा तर आहे. अशी इच्छा करणे बरोबर आहे का?" रघुनाथने विचारले.

"निस्वार्थ बुद्धीने करणे चुकीचे होणार नाही." दयानंद म्हणाले.

देवाचे शिवा करून घेतले. तुम्हालाही मूर्खाच्या नादाला लागूनच लोक विघटित चालले आहेत."

"तुम्ही धर्म्मपूता वन केलेत, परंतु तुमचे म्हणणे कोणी मान्य केले नाही तर तुम्हाला कोष का येतो? आम्ही सर्व मेहनत करून, जी मिळकत होते तिच्यातील काही भाग तुमच्या सारख्यांना दान धर्म करण्यासाठी काढावाच लागतो. तेव्हा तुम्ही सांगू लागलात की आम्ही आपली सर्व कामे सोडून टाळकुटीत वसावे तर त्याबद्दल सामान्य लोकांना किती राग येतला हवा, तुम्हीच विचार करा."

रघुनाथ थोडासा त्वेषानेच म्हणाला.

दयानंदाजयंत या प्रश्नाचे उत्तर नव्हते. ते भरमलं व हात जोडून नमस्कार करीत ते रघुनाथाला म्हणाले— "हे पहा, आजपर्यंत माझी समजूत होती की मी ब्रह्मज्ञानाचा अभ्यास करून वेदांताचे गार ओळखले आहे. प्रजेची थोडी फार सेवा करू शकेन. परंतु आता माझा चम दूर झाला आहे. माझं ब्रह्मज्ञान कोरेच ठरले आहे. मी यापुढे संन्यास आश्रमाचा त्याग करून सामान्य मानव जीवित जगण्याचा यत्न करीन."

रघुनाथाने त्यांना निरुत्साह न होता, गावातल्या मुलांना शिकविण्याचे काम

माहीत राखून घेतले. आवश्यक तेव तेज-बीज करून दिली.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— "राना! आपल्या अर्धवट वेदांताच्या भोवत्यावर प्रजेला फलविषयाच्या दयानवाला मार्गावर आणून रघुनाथाने त्याला कर्मयोगी का केले आणि त्याच्या उदरनिर्वाहाची व्यवस्था का करून दिली? तर्क करून त्याचा पराभव केला यामाठी का? की त्याच्या विद्वत्तेबद्दल मनात जो थोडा आदरभाव उत्पन्न झाला होता त्यामुळे? या प्रश्नांचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून व नाहीस तर, तुला माहीतच आहे. नुसत्या होश्याची शक्ती शक्य होऊन नुसत्याच पायावर लोळू लागतील."

विश्रमादित्य म्हणाला— "रघुनाथाने जमदग्नीच्या उदरनिर्वाहाची व्यवस्था केली त्याची अनेक कारणे आहेत. पहिले कारण म्हणजे, जमदग्नीचे त्याच्या जन्मस्थानावर

अगार प्रेम होते. त्या गावातच त्याच्या कळून आले की तो लोकांना कितीही ब्रह्मज्ञान सांगत असला तरी भयतः कोरडा पाषाणच राहिला. त्याच्या सारख्या विद्वानांना मुलांना शिकविण्याचे काम देणे ही एक शिक्षाच म्हणावी लागेल. परंतु त्यानंतर दुसऱ्या गावात जाऊन आपल्या कोन्या ब्रह्मज्ञानाचा प्रचार करायला तो गेला नाही. हा फायदा शान्ता. म्हणूनच रघुनाथाने त्याला शिकविण्याचे काम देऊन गुंतविले होते. ज्या गावात जमदग्नी एक उडसणटपू मानला जात होता तो पुढे संन्यासी होऊन कारा वेदांत सांगू लागला व लोकांना आळशी अवर्त्मण्य काळ पहात होता. त्याच गावात शिक्षक म्हणून लोकांद्वारास पात्र झाला हा त्याचा उद्धारच झाला."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

"तुमच हे म्हणणे बरोबर आहे, तर या गावातले लोक जी अंगमेहनत करीत आहेत ती स्वताच्या स्वार्थासाठी आहे असे कोण म्हणता येईल? ते आपल्या आई-वडिलांसाठी, चायका मुलांसाठी काम करीत आहेत. कोणी व्यक्ती दुसऱ्या एका व्यक्तीच्या सुखासाठी सेवा भावनेने काम करीत असेल तर ती ईश्वराची सेवाच नव्हे का? शेतात रावल्याने जो शरीर कष्ट होतो त्यामुळे परमार्थच होतो. ही ईश्वरसेवा नव्हे का?" रघुनाथाने विचारले.

हे सर्व प्रश्न ऐकून दयानंदस्वामी संतोषून म्हणाले— "तू आपल्या विवेकवादाने

विस्तवाची धगा

गोपाळ राजा महेंद्रवर्मा याच्या दर-
बारातला एक विद्वयक होता. तो
फार हुशार व मस्काच्या होता. म्हणून
महेंद्रवर्माच्या दरबारात नेहमी आनंदी
वातावरण असे. राजा विद्वयकाला
फार मान देई आणि कधी कधी त्याचा
सल्ला घेत असे. त्याच्या गैरहजेरीत
राजाचा मज्जीच कसमत नसे.

हे सर्व असले तरी गोपाळच्या अंगाला
एक दुर्गुण होता. हात राखून त्याला सर्व
कारण्याची सवय नव्हती. ज्या त्याला
पगार वांगला मिळत होता, शिवाय त्याला
पुष्कळ इनामे व वक्षिणे मिळत. परंतु
त्याच्या हात नेहमी रिकामाच राही.

दिवाळीचा मण जवळ घेत चालला
होता. त्याला आपल्या जात्रयाला दिवा-
ळसणासाठी बोलावणे आवश्यक होते.
म्हणजे अहेर वारायला हवा, पंचपक्वान्नांची

जेवणे व्हायला हवीत. परंतु सर्व पगार
गंधरादिवसातच संपून गेला आणि तो
अक्षरशः 'ठणठण गोपाळ' झाला होता.
तेव्हा त्याने विद्वयकाला सोमनाथ जा-
गराचा ध्यायचे ठरविले.

सोमनाथाने राजाकडून पैसे मिळवायला
गोपाळला एक कुस्ती चांगली शिकवून
दिली.

गोपाळला दररोज दरबारात हजार जहावे
लागू. त्याने गमतीदार चुटके सांगून हस-
विन्याजिवाय दरबार मगलच नसे. परंतु
एके दिवशी तो दरबारात जालाच नाही.
त्याच्या गैरहजेरीचे कारण विचारून रायला
राजाने नोकरांना पाठविले. नोकरांनी परत
येऊन एक विचित्र गोष्ट राजाला सांगि-
तली. म्हणं गोपाळने आपल्या घराच्या
तुळईला एक शिके चांगून त्यावर एका
भांड्यात गाल जिजवायला ठेवला आहे.

पेटवून ठेविली आहे. संपाक झाल्यावर
जेवून खाऊन तो दरबारात येणार आहे.

ते ऐकून राजाने विचारले- "गोपाळचे
डोके तर फिरले नाही ना? तुळईला
बांधलेल्या शिक्यावरचे भांड जमिनीवरच्या
विस्तवाने कस काय तापणार?" असे
म्हणत राजा स्वतः गोपाळच्या घरी गेला.
गोपाळ नरोत्तरच तुळईला भांड बांधून
ठेवून त्याच्या क्षात्री जमिनीवर विस्तव
पेटवीत बसला होता.

गोपाळने चकित होऊन विचारले-
"सरकारस्वारी स्वतः आली आहे? ह्या
भांड्यात भात शिजल्याबरोबर मी जेवून
मेवेली हजर होणार होतो!"

"गोपाळ! तू ही काय थडा चालविली
आहेस? या विस्तवाची धग त्या भांड्या-
पर्यंत कशी रे पोचणार? आयुष्यभर तू
चाट पहात राहलास तरी भात शिजणार
नाही." राजा म्हणाला.

परंतु गोपाळ लगेच म्हणाला- "आपण
जसे म्हणता? आंच पोचली नाही तर
मी आपले नाव बदलून देईन."

"तू दरबारात येऊन हे सिद्ध करून
दाखविलेस तर मी सुखा शंभर मोहाग
इनाम देईन." महाराज म्हणाले.

गोपाळला तेच हवे होते. म्हणाला-
"महाराज! मी उद्यां भरल्या दरबारात
सिद्ध दाखवितो. आज मी जेवल्या-
शिवायच आपल्याबरोबर निघतो."

दुसऱ्यादिवशी गोपाळ दरबारात एक भांडे, झांकण आणि थोडे तांदूळ घेऊन आला. त्याने भांडे घडानाला देऊन नीट पाहून घासून साफ करवून घायला सांगितले. नंतर त्याने त्यात तांदूळ घालून पाणी ओतले आणि झांकण घालून केले. ते भांडे एका शिष्यात ठेवून ते शिष्य धरून उभे रहायला एका दरबान्याला सांगितले. नंतर दहा फुटावर एक मेणवत्ती पेटवून ठेवली.

"या मेणवत्तीची घग लागून भांड्यातले तांदूळ शिजून भात होणार आहे." गोपाळ म्हणाला.

त्यानंतर त्याने शिष्य धरून उभा असलेल्या दरबान्याला विचारले—"भात खदखदण्याचा आवाज ऐकू येतो आहे का?"

दरबारी कान नेऊन बसित होऊन म्हणाला—"महाराज! खरोखरच खदखदण्याचा आवाज येतो आहे."

महाराजांनी भांड्याला हात लावून पाहिला ते बांगले तापले होते. ते

वचन दिल्याप्रमाणे का करत नाहीत! असे सांगून त्याला मोहरा दिल्या.

दिवाळीसण घाटाने जाला. गोपाळच्या जावयाबरोबर जेवायला उत्तर मित्र मंडळीसुद्धा हजार होती. मेजवानीला सोमनाथसुद्धा हजार होता. गोपाळने सोमनाथला दहा मोहरा प्रमाची भेट म्हणून दिल्या.

सोमनाथने गोपाळला सांगितली ती युक्ती काय होती? पादऱ्या चुन्याचे खडे फोडून तांदळा एवढे बारीक केले आणि ते तांदुळान मिसळून ठेवून दिले. बरबर पाहणाऱ्याला तांदूळच दिसतात चुन्याचे खडे दिसत नाहीत. पाणी ओतून झांकण केले व मेणवत्ती पेटवून कोठही ठंडकी तरी चुन्याचे खडे पाण्यात विरघळण्यापूर्वी खदखदण्याचा आवाज होणार. भांडे गरम होणारच!

मात्र महाराजांना व दरबान्यांना वाटल की भात शिजतो आहे.

खरे पिशाच

एकदा स्वर्गानात भुतांच्या मनात ही संका जास्ती की पिशाच जास्त दुष्ट असतात की माणसे? सर्व तऱ्हा भुतांच म्हणणे होतं की भुतांची कत्ती माणसांपेक्षा फार जास्त आहे. भुतांच जास्त दुष्ट असतात.

ते ऐकून एका बूढ पिशाचाने गुर्बावले की प्रत्यक्ष अनुभव घेऊनच या गोष्टीचा निर्णय करणे शक्य आहे. म्हणून दोघांनिचा भुतांनी माणसांच्या वस्तीत काही काळ राहून अनुभव घ्यायला ती परत आप्पावरच खरं काय ले काढेल. त्याने तिचा अनुभवी पिशाचांना त्या कासावर तेमते भुतांनी परत घेऊन भागूतच जास्त दुष्ट असल्याचं सांगितले. त्यांनीही एक म्हणाले—"माणसे थोरं करताना, अंगार खेळताना व शक पिताना, आपल्याला वा तिन्हीपैकी एकाचोही माहिती नव्ही."

दुसरे म्हणाले—"माणूस दुसऱ्याचा फसवितो, दुसऱ्याचं वाईट चिंतितो."

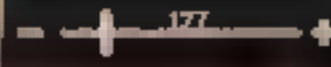
तिसरे म्हणाले—"अजरी अजरी अजरी अजरी आहे तसा माणसाना नाही. ते माईबंदाना देतात."

ऐकून बूढ पिशाचाने निवाडा दिला—"खरे पिशाच माणूसच आहे!"

Full screen

30 / 58

सल्लागार

फार पूर्वी एका राजाच्या पदरी राजाला सल्ला देण्यासाठी एक सल्लागार काम करीत असे. त्याला साठावे वर्षे लागल होते. नियमाप्रमाणे साठावे वर्षे पूर्ण होताच प्रत्येक सरकारी नोकराला निवृत्त व्हावे लागे. त्या नियमाप्रमाणे राजाच्या सल्लागाराने आपल्या गांगी दुसऱ्याला नेमण्याची राजाला विनंती केली. म्हणाला—“महाराज! मी गेली पसतीस वर्षे मनोभावे आपली सेवा केली आहे. गेली दहा वर्षे मी आपल्या मुलाना आवश्यक शिक्षण देत आलो आहे. त्याने या पदावर काम करण्यालायक योग्यता संपादन केली आहे. तेव्हा त्यालाच आपण आपला सल्लागार नेमण्याची कृपा करावी.”

राजा हसून म्हणाला—“तुम्ही माझे सल्लागार आहात, आणि तुमचा तसा मुल्ला असेल तर तो मला मान्यच आहे.

मी तुमच्या मुलाला सल्ला विचारीत आईत आणि त्याच्या कामाबद्दल मला खात्री झाली म्हणजे मी त्याला पदावर काम करायला नेमेल.”

त्याप्रमाणे वृद्ध सल्लागाराच्या पदावर मुलगा लावपुन्हा काम करू लागला.

काही दिवसांनी राजाने आपल्या नव्या सल्लागाराला बोलावून विचारले—“मला हेराकडून कळले आहे की शेजारचा राजा स्वारी करण्यासाठी तयारी करीत आहे. तर या परिस्थितीत आपण काय करावे?”

नव्या सल्लागाराने सल्ला देण्याऐवजी विचारले—“आपल्या मने काय करणे बरोबर होईल?”

राजा म्हणाला—“जवू स्वारी करील त्या पूर्वीच आपण स्वारी करावी?”

“फार छान! तेच योग्य होईल,” नवा सल्लागार म्हणाला.

जगाला काय कळेल? लोक आपलीच चूक दाखवितील. आपलीच प्रजा दोष देईल की विनाकारण नजमावर स्वारी करून त्याचे शत्रुत्व आपण स्वतःवर ओढवून घेतले आहे. प्रजा आपल्या विरुद्ध उभरेल ही!” राजा म्हणाला.

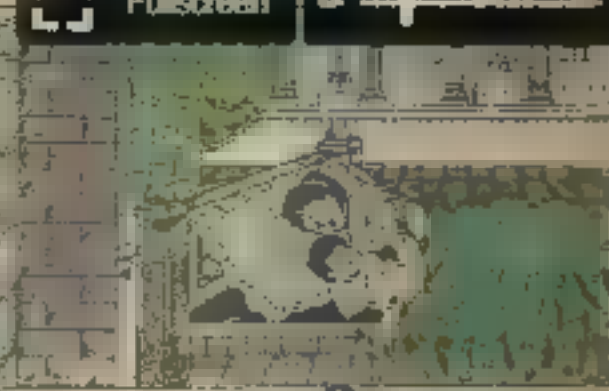
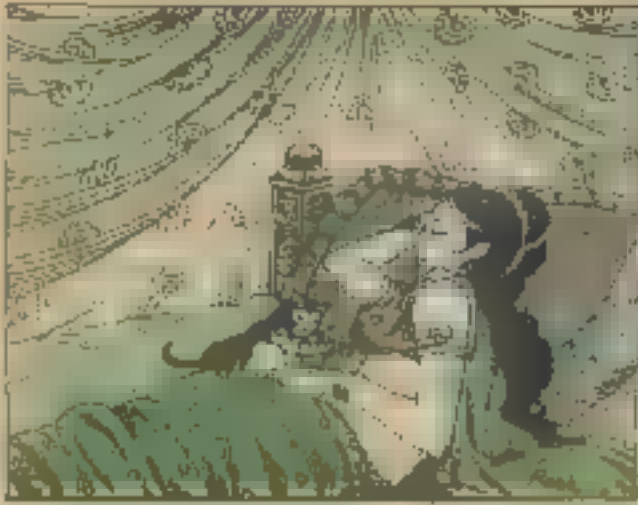
“आपले म्हणणे रास्त आहे. प्रजेची सहानुभूती हवी असेल तर आपल्याला तसे करणे बरोबर होणार नाही.” नवा सल्लागार म्हणाला.

“आपण स्वारी न करता शस्त्र, दासगोळा तयार ठेवून गुप्तपणे शत्रूला तोंड देण्यासाठी सर्व तयारी केली तर बरे होणार नाही का? जवूने अकस्मात स्वारी केली तर पिटाळून ठेवून त्याच्यावरच उलटी स्वारी करता येईल! तुम्हांला काय वाटते?” राजाने विचारले.

“ही सल्ला फारच चांगली आहे. याला म्हणतात चाणक्यनीती!” नवा सल्लागार म्हणाला.

राजाने आपल्या नव्या सल्लागाराला निरोप दिला व नव्या सल्लागाराला बोलावून म्हणाला—“हे पहा, मी विचार करून अनुभव आल्याने सांगत आहे, सल्लागाराचे पद वंशपरंपरागत होऊ शकत नाही. कारण सल्ला देण्याची योग्यता ही वंशपरंपरागत नसते. जाल्याच एकेक व्यक्तीत असते. तुम्ही आपल्या मुलाला निरनिराळ्या परिस्थितीत काय करावे याचे शिक्षण दिले असेल. परंतु कोणत्या प्रसंगी कोणता उपाय करावा हे तुमच्या मुलाला कळलेले नाही. त्याला एखाद्या प्रसंगी सल्ला विचारावा तर शेवटी आम्हाला स्वतःच त्या प्रसंगातून बाहेर पडण्यास तोंड मारावी लागत आहे. एकाच समस्यांची निरनिराळ्या प्रसंगी निरनिराळी उत्तरे होऊ शकतात. त्यातले बरोबर उत्तर निवडण्याचा विवेक सल्लागाराला असला पाहिजे. मी आपल्या मुलात मुळीच नाही. तेव्हा पदावर मी त्याला नेमले नाही. त्याच्या जायक दुसरे काम शोधून त्याला नेमतो.

अधदित

फार प्राचीन काळी कलिय देशावर आनंदवर्धन नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याच्या पट्टराशीला अनेक वर्षे काही मूल झाले नाही तेव्हा सिंहासनाला धावस हवा म्हणून राजाने दुसरे लग्न केले. त्यानंतर लवकरच दुसरी राणी गरोदर असल्याचे कळले. राजा खेळ दोघांच्या आनंदाला पारावार नव्हता. त्याचे सुमारास थोरली राणीसुद्धा गरोदर असल्याची शुभवार्ता कळली. सर्वांचा आनंद द्विगुणित झाला.

राजाचे प्रेम दोघां राण्यांवर सारखे होते. त्याचे सुमारास एक अधदित घडल्याची बातमी राजवाड्यात पसरली. म्हण एका हत्तिणीला एक थोडा झाला. ती बातमी ऐकून सर्व रवित झाले. परंतु कलियुगात असे काही अधदित घडले नाही तरच आश्चर्य!

नंतर काही दिवसांनी दोघी राण्या एकच दिवशी आणि एकाच वेळी बाळंत झाल्या. थोरल्या राणीला एक सुंदर पुत्ररत्न आल्याचे कळले, परंतु धाकट्या राणीच्या पोटी एक मांजर जन्मल्याचे समजले. लोकांनी विचार केला कलियुगात हत्तिणीच्या पोटी थोडा जन्मला नाही धाकट्या राणीच्या पोटी एक मांजर जन्मले असेल. परंतु सिंहासनाला धावस जन्मला होता, म्हणून राजा खूप होता.

हे अधदित घडल्यानंतर काही दिवसांनी एक ज्योतिषी राजाच्या दरबारात आला. त्याला भूत भविष्य काळातल्या गोष्टी सांगत येत होत्या. म्हणे. राजाने त्याला आपल्या युवराजाची जन्मकुंडली तयार करायला मागितले.

ज्योतिषी थोरल्या राणीच्या महालगत गेला व युवराजाची जन्मकुंडली तयार करून

मातेच्या मांडीवर बाडणार नसून दुसऱ्या कोणत्यानरी स्त्रीच्या दुधावर बाडणार आहे. नंतर मुलाची जन्मकुंडली बहूदोषांनी भरलेली आहे. म्हणून त्याला वाढविणारी त्याची ही सावत्र आईसुद्धा फार दिवस जगणार नाही."

ते ऐकून थोरली राणी धावकून विचारू लागली—"या मंकटातून मृदका व्हायला काही तोड नाही का?"

ज्योतिषी म्हणाला—"महाराणी! शांत करून दुष्ट ग्रहाना प्रसन्न करणे फुकट आहे. फसवून काही तरी धातुर भातुर पैसे मिळविणारा फसव्या ज्योतिषी मी नाही.

"मग काय तो मार्ग तुम्हीच सुचवा ना!" राणी म्हणाली

"या मुलाला पाळणारी बाई मेली तर या मुलावर त्यानंतर कोणतीही आपत्ती येणार नाही. तेव्हा मुलाला वाचविण्यासाठी एका बाईचा बली दिलाच पाहिजे." ज्योतिषी म्हणाला.

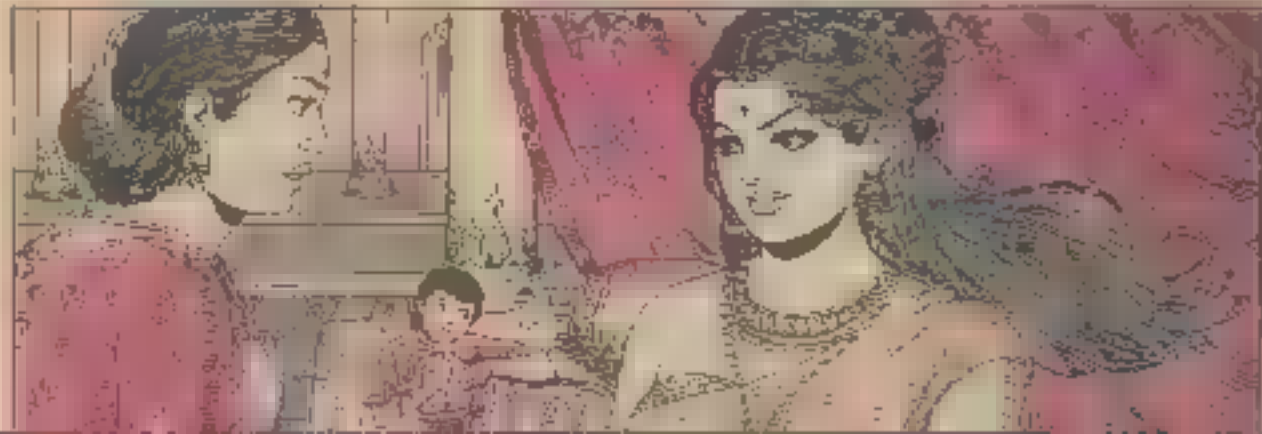
मोठ्या राणीने थोडे पैसे देऊन ज्योतिष्याला निरोप दिला आणि तान्ह्या युवराजाला वेऊन धाकट्या राणीच्या महालगत गेली. धाकटी राणी आपल्या पोटी मांजर जन्माला आल्याबद्दल दुःखी मनाने बसलेली होती. तिच्या थोरली म्हणाली—"हे वहा, बाई! मी सर्व ऐकलं, त्याबद्दल मला फार वाईट आहे. हा मुलगा आपणां दोघींचा आहे. तुम्हीच त्याला आपल्या मांडीवर बाडवा."

घाकटी राणी थोडी रागाने म्हणाली-
"वाई! दुष्ट ग्रह असलेल्या मुलाला वाढवून
मी आपल्या जीविताचे वाटोळे करू म्हणता
का?"

थोरली राणी पेचात पडली. तिला
सरी गोष्ट उघड करून मागणे आवश्यक
वाटले म्हणून म्हणाली-"वाई! मी सरी-
गोष्ट सांगितली नाही, त्याबद्दल क्षमा करा!
मुलगा सरोसरी तुमचाच आहे. तुम्ही गरीबर राहिलात. तेव्हा माझ्या
पोंटात गोळा उडला. तुम्ही राजमाता
मालात तर मला कांण विचारणार?
म्हणून मी एक नाटक रचले. मीसुद्धा
गरीबर असल्याची अफवा उडवली. माझ्या
बोलण्यावर कोणाचा अविश्वास होऊ
यासाठी मी आणखी एक अफवा उडविली
की एका हत्तिणीच्या पोटी घोडा जन्मला
आहे. मी तुमच्या बाजूला मांजराचे पिल्लू
उचवून तुमच्या मुलाला आपल्या खाटेवर
आणविले. मला त्याबद्दल फार वाईट वाटते.
तुम्ही स्वतःच्याच मुलाला संभाळा!"

मांजीवर घेतले व म्हणाली-"अक्का!
तुम्ही ती गोष्ट मनाला लावून घेऊ नका!
पहिल्याने माझ्या मनात तुमच्यावर थोडा-
देखील संशय नव्हता. परंतु माझ्या खाटे-
वर मांजराचे पिल्लू पाहून व माझ्या पोटी
ते जन्मलेले ऐकून तुमच्यावर मला संशय
वाटू लागला. नंतर जुन्या गोष्टी आठवल्या.
तुमच्या गर्भारपणाची व हत्तीच्या पोटी
घोडा जन्मल्याची गोष्ट खोटेच; वातच्या
असल्याचे कळल्यावर संशय जास्तच वाढला.
सरी गोष्ट कळावी म्हणूनच एकाला
ज्योतिषी म्हणून तुमच्याकडे पाठविले होते.
त्याने मी वेळ केलेल्या इनामा यावर मी
सांगितल्याप्रमाणे मी रचलेले नाटक
यशस्वी झाले. तुमच्या म्हणण्याप्रमाणे
मुलगा आपल्या दोघीचा आहे तेव्हा
तुम्हाला यापुढे मनाला लावून घेण्यासारखे
काही उरलेच नाही. मात्र नाटक हे
तुमच्या फक्त उत्तर होते. म्हणून
माल गेलं विसरून जा."

फिंजल्प पक्ष्यांचे जोडपे

कार प्राचीन काळी काशीच्या राजाच्या
घदरी उपसेत एक मंत्री होता त्याचा जयसेन एक उडाण-
टप्पू खुशालच होता एकदां तो आपल्या गृह मित्रांवरोवर काशीच्या
गल्ल्यातून फिरत असता त्याची नजर राजपुरोहित पुण्य प्राची पत्नी पद्मिनीवर पडली.
तिचे अप्रतिम सौंदर्य पाहून त्याने तिची शिवाय करण्याचे मनाशी ठरविले.

काशीनगरीत तटिल्लता नगराची एक कुटीण होती. ती दोघां परकी स्त्रीपुरुषांच्या भेटीपाठीं करवून देण्यात हुशार होती जय-
सेमने तिला पद्मिनीला त्याच्या जाळ्यात फस-
विण्यासाठी सांगितले तिने विचार केला मदन केल्याचा फायदा पुढेमागे काहीतरी होईलच.
परंतु मंत्र्याला कळविल्याशिवाय उलाढाल्या केल्या तर आपलाच फसू नये या हेतूने
तिने उपसेनाला भेटून त्याचे मत विचारले.

मंत्री ऐकून राजावण्याऐवजी भोत्रा सुपथ झाला. त्याने तटिल्लतेला ती राभगिरी चोख बजावायला प्रोत्साहन आणि इनामही दिले. महाराजांची मजी मन्त्र्यापेक्षा पुरोहितावरच जास्त होती.
त्यामुळे पुण्य त्याच्या डोळ्यात सर्वत होता. त्याच्यावर नाहीतेरी कुभांड रच-
ण्याच्या विचारात तो असता ही नवीन संधी घालून आली. पुण्य पद्मिनी दंपती आदर्श पतिपत्नी म्हणून राजधानीत प्रसिद्ध होते.
बायकोमुळेच पुण्यचा नावलौकिक वाढला होता. तेव्हा पुण्यची बायको दुराचरणी आहे हे सिद्ध झाले तर पुण्यचा काटा दूर होईल असे त्याला वाटत होते.

तटिल्लता पद्मिनीला भेटायला गेली. परपुरुषसमनाथ तिचे मन वळविण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. पद्मिनीने जास्त

गेळा. म्हणाला- "महाराज! मी किजल्य नावाच्या पक्ष्यांच्या एका विचित्र जोडप्या-विषयी ऐकले आहे. ते माणसांच्या भाषेत बोलतात. ज्या राजाच्या जवळ तो किजल्य पक्षी असतो तो चक्रवर्ती होतो. आपण लवकरच तो पक्षी मिळविला पाहिजे."

"ते पक्षी कोठे राहतात?" राजाने औत्सुक्याने विचारले.

"हिमालयातल्या एका गूहेत राहतात. त्यांना मंत्रबळाने वश करावे लागते. त्यांच्या राजपुरोहितांना हे काम करता येण्यासारखे आहे." मंत्री म्हणाला.

त्यानंतर किजल्य पक्ष्याला आणायला राजपुरोहिताला हिमालय पर्वतात पाठवायचे ठरले. राजाची आज्ञा होताना पुरोहित घरी गेला. त्याच्या चेहऱ्यावर काळजी दिसत होती. तो झोळखून पश्चिनीने कारण विचारले. पुढ्य म्हणाला- "किजल्य पक्षी ही काय भानगड आहे. मला माहीत नाही. परंतु राजाजेश्वे पालन करण्यासाठी मला हिमालययात्रेला निघावे पाहिजे."

"त्यात महाराजांचा हात जास्त बसेलसे मला वाटत नाही. आपण हिमालय प्रवासाला निघण्याचे सकाळी सोंग करून निघा आणि काळोख पडल्यावर रात्री घरी

गोष्ट मी पाहून घेते." पश्चिनी म्हणाली.

पुरोहित वायकोच्या सल्ल्याप्रमाणे दुसऱ्या दिवशी उजाडताच हिमालय यात्रेसाठी निघाला आणि मध्यरात्र उलटल्यावर वेष्ट पालटून घरी परतला. वायकोने सुचविलेल्या जागी तो लपून बसून राहिला.

दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी तटिल्लता जयसेनला वनोबर घेऊन राजपुरोहिताच्या घरी आली. पश्चिनी नटून घटून तयार होऊन बसली होती. तिने स्मित करून दोघांचे स्वागत केले. एका सुंदर रेशमी झाल अंथरलेल्या जागी दोघांना बसायला सांगितले. त्याच आसनावर पाऊल टाकताच दोघे एका खड्ड्यात पडले आणि

ओरडू लागले. बसायला जी गादी घातली होती ती एका खड्ड्यावर अंथरलेली होती. पश्चिनीने त्या खड्ड्यावर फळी वगीरे टाकून तो खड्डा बंद केला. त्या दोघांना तीन दिवस त्या खड्ड्यातच पडून राहू दिले. दररोज दुपारी त्यांना खायला काहीतरी आणून खड्ड्यात टाकित असे.

चवथ्या दिवशी तिने राजाकडे निरोप पाठविला की तिच्या पतीने मंत्रबळाने हिमालय पर्वतावर किजल्य पक्ष्याचे एक जोडपे धरले आहे आणि राजधानीला परत येत आहेत. ती बातमी राजधानी भर पसरली. किजल्य पक्ष्यांना पाहण्यासाठी राजाच्या पाठोपाठ प्रजादेखील निघाली. एकाडे पश्चिनीने आपल्या नोकरांकरवी

विरोध केला नाही. फक्त एवढेच विचारले की तिच्याशी प्रेम करणारी ती व्यक्ती कोण आहे? तटिल्लता आनंदाने म्हणाली- "तुमच्यावर जीव ओढाळून दाकायला तयार झालेली व्यक्ती म्हणजे मंत्री जयसेनाचा मुलगा जयसेन आहे."

"परंतु कोणी हे पाहिले किंवा कोणाला ते कळले तर?" पश्चिनीने विचारले. परंतु तटिल्लतेने त्या बद्दल तिला निपचित रडायला सांगितले.

त्यानंतर तटिल्लता जयसेन मंत्र्याला म्हणाली- "आपण कारण काढून पुरोहिताला चार दिवस राजधानीबाहेर पाठविण्याचा उपाय करावा."

आपल्या कैद्यांना खड्यातून बाहेर काढविले. त्यांच्या अंगाला विविध रंगांच्या पट्ट्यांची पिसे चिकटविली आणि दोघांना लाकडाच्या एका पिजऱ्यात बंद करून पिजरा जंगलात नेऊन ठेवविला.

दुसऱ्या दिवशी राजपुरोहित किजल्य पट्ट्यांना घेऊन आपल्याच व जंगलात राजधानी बाहेर पोचला असल्याचे दृप्त राजधानीभर पसरले. ती बातमी कळल्यावर महाराजांवरवीर मंत्री दरबारी आणि पजा सर्व पक्षी पहायला मिघाले. पुरोहित पिजऱ्यासह राजासमोर आला.

राजपुरोहित गृध्याने पुढे येऊन निवेदन केले— "महाराज! हेच ते पक्ष्याचे जोडपे आहे. यांपैकी एक गर आहे व एक मादो. दोन्ही माणसांच्या आंगात बोलतात. राजाने पिजऱ्याच्या अगदी जवळ जाऊन पक्ष्यांकडे लक्षपूर्वक पाहिले. दोन्ही पक्ष्यांच्या का कोणास ठाऊक माना खालीआलेल्या होत्या.

राजा म्हणाला— "परंतु मला तर ते अद्भुत पक्षी दिसत नाहीत. पक्ष्यांची पिसे

आहेत.

"महाराज किजल्य पट्ट्यांची बरोबर माहिती आपले मंत्री उग्रसेन यांनाच आहे. त्यांच्याकडूनच सर्व माहिती विचारून घेण्याची कृपा करावी!" पुरोहित म्हणाला.

राजाने लगेच उग्रसेनाला समोर घावला सांगितले. आपल्या मुलाला तटिल्लतेला पिजऱ्यात त्या स्थितीत पाहून उग्रसेन थरथर लागला आणि मान खाली करून काही बोलल्या शिवाय स्वस्थ उभा राहिला.

तेव्हा पश्चिनीने घडलेले सर्व वृत्त अध्यामून इतिपर्यंत सांगितले. राजाने पश्चिनी व पुण्य दोघांची खोपटली. दुष्टाचा मानभंग इतक्या चातुर्याने साधल्यावद्द पश्चिनीचा सत्कार केला.

उग्रसेनाला मंत्रीपदावरून काढून टाकण्यात आले आणि त्याचा मुलगा जयभेन याला आणि तटिल्लतेला तंत्री देऊन राज्याबाहेर पाठवून दिले.

मरणाची भीती

एकदा साधूच्या एका शिष्याने गुरूला आपल्या घरी भिक्षेसाठी बोलाविले. साधूला संवपक्वानांचे जेवण घालून त्याने आपल्या गुरूला विचारले— "गुरू! गकाळ्यातून संन्यासाकालपर्यंत अनेक वर्षे हातून घडतात. मग आपण पापरहित जीवन कोस काय घालविता?

"हे सर्व राहू दे! प्रथम हे लक्षात ठेव की तुझ्या घरात कोणीतरी गप्पा आठवण्यात गुरूच्या दाडले लक्ष्मण आहे!" असे सांगून साधू निघून गेला.

शिष्य घाबरून गेला. त्याने आपल्या कुटुंबातील सर्व लोकाला एकत्र करून, कुटुंबावर कोणाचे किती कर्ज आहे आणि कोणाकडून किती येणे आहे, हे तबित्तर समजावून सांगितले. त्यानंतर तो कपतथ व अनुष्ठानांना बसला. रातदिवाळ सर्व वेळ त्याने त्याच घालविला. एक आठवडा नंतर, साधूने सांगितलेला दिवस उजाडला.

साधूला भेटायला शिष्य निघाला. तेवढ्यात साधू येऊन पोचला. साधूने शिष्याला विचारले— "गुरू! तू या लक्ष्मण किती लक्ष वेळीत?"

"गुरू! मृत्यूला लक्षात पाहून पापाकडे मन कोस पडतार? की एकदेखील पाप केलेले नाही." शिष्य म्हणाला.

"मो, तुम्हा मरण येईल लगे सांगितले होते का? आज तुम्ही म्हातारी गाय मरणात आहे. मृच आपल्या प्रभूाचे उत्तर दिले आहेत. माझ्यासारखे लोक मृत्यूला एक क्षणभरही विचारत नाहीत. म्हणून पाप केल्याशिवाय जगावा येते."

PO

रामपुर गावातले संतकरी अशिक्षित व भोळेभाबडे होते. कोणी त्यांच्यावा-
 भोडा जरी उपकार केला तरी ते दुष्पट
 किंवा तिष्पट प्रत्युपकार करीत. आयुष्य-
 भर त्यांच्याशी कृतज्ञ रहात. या भोळ्या-
 भाबड्या लोकांच्या लुबाडणारे तीन जण
 त्या गावात रहात. पहिला होता, व्यंकटोब-
 राव मुळकर्णी, दुसरे होते गुणाजी पाटील
 तिसरे होते श्रीक्षित वैद्यनाथ.

व्यंकीबराव शेंताचे खरेदी व विक्रीखत तयार करताना काही तरी कारण सांगून म्हणे—“हे शंत असे कसे विकणार हो? नव्या कायद्याप्रमाणे वारसाने लिहून दिलेले हे अधिकारपत्र कुचकामाचे आहे..... शिवाय तुम्ही वार जमा करायला जो उशीर लावला त्याचा दंड भरावा लागेल.” परंतु तो मोठा देवभक्त असल्याचे सोंग उत्तम करी. लोकांचा त्याच्या भक्तीवर विद्वान्मण असे.

गुणाची पाटील स्वतःला मोठा दानशूर म्हणतो. तो, गरीब पोतकऱ्यांच्या घरी पोणी मेल्ले, लग्नकार्य असले किंवा अंतीची कामे थांबली असली तर कर्ज देई. दामदुप्पट लावून वसूल करी. तो सहानुभूतीचा आस आणून म्हणे—“हे विचारे कर्ज मागायला येतात. मी तरी ही एवढी इस्टेट बरोबर घेऊन जाणार आहे का ?”

वैद्यक्या लहानबहान ताप आला की
तापांची निरनिराळी नाचे घोकू लागत
नको ते औषध देऊन ताप काढला म्हणजे
म्हणत- "आतां हा औषध देऊन
भागणारी गोष्ट नाही. सुवर्णभस्म द्यावे
लागणार. माझ्या मेहनतीसाठी काही खर्च
करण्याचे कारण नाही. सुवर्णभस्म तयार
करायला जो गोवण्याचा इतर खर्च
होईल तेवढ्याच मी घेईन."

लुबाडीत. असाच एकदा व्यंकोजरावाचा
 मुलगा नरहरी एकाएकी आवारी पडला.
 त्याच्या लग्नाची तयारी चालू होती. अशा
 परिस्थितीत व्यंकोजरावांनी वैद्यबाबांकडे
 बोलावण पाठविले.

बैद्यबाबा नरहरीची नाडीपरीक्षा करून
मुस्कारा सोडीत म्हणाले—“व्यंकोबराब !
हा आजार भयंकर आहे. सर्व अंमात विष
व्यापलेले आहे. उशीर ~~करावा~~ तर जिवाला
शोका आहे. अगस्त्यशास्त्रात वर्णिल्याप्रमाणे
मुषर्णनस्मात्वा प्रयोग ~~करावा~~ लागणार.
फक्त चार तोळे सोन्याची गरज आहे.”

आपल्या मुलाच्या हातातून उभी राहून सर्व प्रकार ऐकत असलेल्या पद्मा-
वतीने बघिंदीही हातातल्या ताणत्या काढून
वैद्यनाथाच्या हातात दिल्या. बघिंदी, विचा-
राने तर काही कमी जाणून बोलले या
विचाराने व्यंकटेश्वराब गप्प राहले.

एक आठवडाभर नरहरीच्या तळ्यांत
फारशी सुधारणा झाली नाही. परंतु
दुसऱ्या आठवड्यात ताप उतरला.

पुढे काही दिवसांनी नंदबुवा व्यंकोज-
रावांच्या घरी घाबऱ्या घाबऱ्या येऊन
म्हणाले—“जहो व्यंकोजराव ! माझ्या घरात
चोरीझाली हो. चांदीसोऱ्या वरोबर मुलीच्या
नाडावर तिच्या माथ्याचे मांस एकराची

नारळाची बाग जिहून ठेवली होती तो कागददेखील उचलून नेला हो! मी ती बाग तिच्या लग्नाच्या वेळी हुंदा म्हाणून देणार होतो."

"बैसब्रवा! माझ्याकडे तक्रारी आल्या आहेत की तों कागद खोटा आहे तो कागद तुम्हीच लिहून तयार केलात आणि बहीण वारल्यावर तिच्या अंगठ्याचा खोटा ठसा त्यावर उमटवून ठेवलात. पोलीस हाण्यावरून माझ्याकडे ठाणेदाराचे चवकशी करायला पत्र आले आहे." व्यंकोजराबांनी धाप मारली.

वेद्यबुद्ध्या धावरले. रडक्या स्वरात
मृणाले—“वह्निणीचे दीर्घ व सामरची इतर

मंडळी तिच्या इस्टेटीचे वाटोळे करतील म्हणून मला हे सर्व करावे लागले. आतां तुम्हीच उद्धार केलात तर होणार."

व्यंकोबराव थोडा वेळ गंभीर विचारात गळत्यासारखे होऊन म्हणाले—"हे पहा, तुमच्या मुलीच्या नावावर लिहून ठेवलेला कागद कोणाच्या हाती लागला तरी त्याचा त्याला फायदा होणार नाही. परंतु तो हातात नसल्यामुळे तुमचा बागेवरचा अधिकार मान राहणार नाही. मी जिल्ह्याच्या कचेरीत जाऊन कोतवालाच्या हातावर काहीतरी ठेवून तुमचा कागद खोरणाऱ्याला कैद करवितो. तुमचा कागद नक्की तुम्हांला परत मिळेल. परंतु ही गोष्ट या कानाची त्या कानाला कळतां कामा नये. या करितां

खर्च फार करावा लागेल, एवढे लक्षात असू द्या.

"माझे चांदीसोने सर्व चोरीला गेले. तेव्हां गुणाजीकडून कर्ज घेणे हा एकच मार्ग उरला आहे. मी एक हजार घेतो. तुम्हीच या सकटातून मला वाचवा." वैद्यबुवा म्हणाले.

"वैद्यबुवा! अहो एका हजाराने काम भागव्यासारखे आहे का? या पोलीसांचा खान्या तुम्हांला माहीतच आहे! म्हणून मी तुम्हांला एक उपाय सुचवितो. तुमचे नृकसान होणार नाही आणि मला विनाकारण भावपळ करावी लागणार नाही. तुम्हांला ॥ वृक्ती मान्य आहे का सांगा!" व्यंकोबरावांनी जाले टाकले. वैद्यबुवांना त्यांची अट मान्य करावी लागली.

दुसऱ्या दिवशी अर्धो राव लोख्माबाई वैद्यबुवांच्या घराला आग लागली. गावकऱ्यांनी आग विझवायला भावपळ केली. परंतु घर जळून गेले.

वैद्यबुवांची बायको छाती बडवून खूप रडली. "आम्ही मुलीच्या लग्नासाठी जे थोडे जमा केले होते सर्व जळून कोळसा झाले. आता मुलीचे लग्न कसे व्हायचे?"

"एक ग, एक क्षणभरदेखील यापुढे या गावात आपण रहायचे नाही. मी आजपर्यंत मोफत ओषधे घेतली आणि हेच लोक आता माझ्यावर असे उलटले. न्याय नावाची गोष्ट जगात राहली नाही." असे म्हणत लोख्माबाई गाव सोडून आपल्या तसारीला लागले.

गावकरी आश्चर्यचकित होऊन ते सर्व दृश्य पहात उभे होते. तेव्हा पाटीलसाहेब ओरडून म्हणाले—"वैद्यबुवा! कोठे निघालात गाव सोडून? कोणातरी कुष्टाची ही कामगिरी आहे. त्यासाठी सर्व गावकऱ्यांना नावे ठेवणे बरोबर होणार नाही. आम्ही सर्व गावकरी मिळून तुम्हांला एका दुसऱ्या घर वांधून देतो, म्हणजे चोरांची किंवा आगीची भीती उरणार नाही. तुम्ही गाव सोडून निघून गेलात तर गावकऱ्यांचा इलाज कोण करणार?" वैद्यबुवा मौनपणे सर्व ऐकत बसून राहिले.

पाटलांनी गावकऱ्यांकडे वळून विचारले—"मी म्हणतो आहे. ते मान्य आहे का सर्वांना?"

